Peygamberler Tarihi

Prof. Dr. İsmail YİĞİT

kayıhan

Kur'ân-ı Kerîm ve Hadis Kaynakları Işığında

Peygamberler Tarihi

kayıhan yayınları

Tıcarethane Sokak
Tevfik Kuşoğlu İşhanı No:11/33
Sultanahmet / İstanbul

Tel. 0212 513 51 90
Fax. 0212 511 82 17

www.kayihanyayinlari.com
info@kayihanyayinlari.com

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No: 16683

© Fikir ve Sanat Eserleri Yasası gereğince bu eserin yayın hakkı anlaşmalı olarak Kayıhan Yayınları'na aittir. İzinsiz kısmen ya da tamamen çoğaltılıp yayınlanamaz.

Yayın Yönetmeni
Adem KUŞKULU

Editör / Mizanpaj
Nurgül DERE

Kayıhan Yayınları
77

Kaynak Kitaplar
5

Kapak Tasarımı
Sercan ARSLAN

ISBN
978-975-7574-62-0

Baskı Tarihi
Ekim 2019

Basım yeri
MC Matbaa Ltd Şti.
Davutpaşa Cad.
Güven İş Merkezi C Blok
No: 220-221
Topkapı/İstanbul
Tel: 0 212 999 58 84
Sertifika No: 43257

Cilt
Özgün Ciltevi
Fatih Sanayi Sitesi Z Kat
No: 142-143
Topkapı / İstanbul
Tel. 0212 544 51 94

Prof. Dr. İsmail YİĞİT
Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi
Öğretim Üyesi

Kur'ân-ı Kerîm ve Hadis Kaynakları Işığında

Peygamberler Tarihi

kayıhan

İ S T A N B U L 2 0 1 9

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....15

GİRİŞ / 17

A. Yaratılış Hikmeti 17
B. Peygamberlik Müessesesine Olan İhtiyaç..... 19
C. Kur'ân-ı Kerim'deki Peygamber Kıssalarının Önemi 21
D. Peygamberler Tarihinin Bilgi Kaynakları 25

1. BÖLÜM / 27

PEYGAMBERLİK VE PEYGAMBERLER / 27

A. Peygamberlerin Görevleri.....28
B. Peygamberlik Görevi İlahî Bir Mevhibedir.....34
C. Peygamberler Melek Değil İnsandır 34
D. Peygamberlik Görevi Sadece Erkeklere Verilmiştir 38
E. Peygamberlik Maddî Güç ve Varlıkla Alâkalı Değildir..... 39
F. Peygamberler Gaybı Bilemezler.....40
G. Her Millete Peygamber Gönderilmiştir.....40
H. Nebî - Rasül Farkı, Peygamberlerin Sayısı ve Dereceleri.....44
I. Peygamberlere Gönderilen Kitaplar ve Sahifeler.....49
İ. Kur'ân-ı Kerim Peygamberlerden Bâzıları Hakkında Bilgi Vermiştir 49
K. Peygamberlerin Müşterek Dini İslâmdır 51
L. Peygamberlerin Davetinin Özellikleri 55
M. Peygamberlerin Sıfatları.....62
N. Mûcizeler 69

2. BÖLÜM / 71

HZ. ÂDEM (A.S.).....71

A. İlk İnsan ve İnsanlığın Atası Olması 72
B. Yaratılışı 73
C. Yeryüzünde Halifelik Görevinin Verilmesi.....75
D. Meleklere Hz. Âdem (a.s.)'a Secde Etmelerinin Emredilmesi.....78

E. Hz. Âdem (a.s.)'a Secdenin Mâhiyeti 83
F. Hz. Havva'nın Yaratılışı 84
G. Hz. Âdem (a.s.) ve Hz.Havva'nın Cennete Konulması 85
H. Şeytanın Hz. Âdem (a.s.) ve Hz.Havva'yı Kandırması 86
I. Hz. Âdem (a.s.) ve Hz. Havva'nın Konulduğu Cennet 91
İ. Tevbelerinin Kabulü ve Cennetten Yeryüzüne İndirilmeleri 93
K. Hz. Âdem (a.s.)'ın Peygamberliği 96
L. Hz. Âdem (a.s.)'ın Nesli 97
M. Hâbil Kâbil Kıssası 98

3. BÖLÜM / 103

HZ. İDRİS (A.S.) 103
A. Kur'ân ve Hadis Kaynaklarında Verilen Bilgiler 104
B. Diğer Kaynaklarda Anlatılanlar 106

4. BÖLÜM / 111

HZ. NUH (A.S.) 111
A. Soykütüğü ve Zamanı 112
B. Peygamberliğinden Önce Kavminin Dînî Durumu 113
C. Peygamber Olarak Görevlendirilmesi 114
D. Müşrikler Hz. Nuh (a.s.)'ın Dâvetine Karşı Birleşiyorlar 116
E. Ata Dînî Bahânesi 118
F. Tehditlerin Artması 126
G. Hz. Nuh (a.s.)'ın Kavminin Hidâyetinden Ümidini Yitirmesi ve Onlara Bedduâsı 128
H. Kurtuluş Gemisi ve Tûfan 129
I. Hz. Nuh (a.s.)'ın Oğlu ve Hanımı da Boğulanlar Arasında 134
İ. Tûfanın Sona Ermesi 137
K. Tûfanın Kapladığı Alan 141
L. Hz. Nuh (a.s.)'ın Yaşı, Tûfandan Sonraki Hayatı ve Vefâtı 143
M. Hz. Nuh (a.s.)'ın Güzel Ahlâkı ve Kıssasından İbretler 145

5. BÖLÜM / 149

HZ. HÛD (A.S.)....149
A. Kavmi Ve Nesebi....150
B. Âd Kavmi'nin Yurdu....151
C. Peygamber Olarak Görevlendirilmesi ve Tebliğ Mücadelesi....153
D. Âd Kavmine Verilen Nimetler....159
E. Hz. Hûd (a.s.)'ın Yalancılık ve Bölücülükler Suçlanması....161
F. Tevbeye Dâvet, Son İkazlar ve Hûd Kavminin Helâkı....164
G. Hz. Hûd (a.s.) ve Mü'minlerin Kurtuluşu....171
H. Hûd (a.s.) Kıssasından Bâzı Mesajlar....172

6. BÖLÜM / 175

HZ. SÂLİH (A.S.)....175
A. Semûd Kavmi ve Vatanı....176
B. Semûd Kavminin Dînî Durumu....179
C. Hz. Sâlih (a.s.)'ın Peygamber Olarak Görevlendirilmesi....180
D. Semûd Müşrikleri Mûcize İstiyor....185
E. Hz. Sâlih (a.s.)'ı Öldürme Plânı – Semûd Kavminin Helâki....189
F. İnananların Kurtuluşu....192
G. Sâlih (a.s.) Kıssasından Bâzı Mesajlar....194

7. BÖLÜM / 199

HZ. İBRAHİM (A.S.)....199
A. Künyeleri, Lâkabı ve Ülü'l-Azm Peygamber'den Oluşu....200
B. Soykütüğü, Doğum Yeri ve Zamanı....203
C. Hz. İbrahim (a.s.)'ın Yetiştiği Bölgede Dînî Durum....206
D. Büyümesi ve Allah'a İmân Yolunu Bulması....210
E. Peygamber Olarak Görevlendirilmesi – Babasını ve Kavmini Allah'a İmâna Çağırması....212
F. Babasına Şefkâti, Gösterdiği Nezaket ve Onun İçin İstiğfarı....215
G. Tebliğini Sabırla Devam Ettirmesi....218

H. İlahlık Taslayan Nemrut İle Tartışması....223
I. Hz. İbrahim (a.s.)'ın Putları Kırması ve Ateşe Atılması....225
İ. Hz. İbrahim (a.s.)'ın Hicreti....234
K. Üç Yalan Meselesi....237
L. Hz. İsmail (a.s.)'ın Doğumu-Babası Tarafından Mekke'ye Götürülmesi....240
M. Hz. İbrahim (a.s.)'ın Oğlu İsmail'i Allah'a Adaması....243
N. Hz. İshak (a.s.)'ın Doğacağının Müjdelenmesi....250
O. Kâbe'nin İnşâ Edilmesi-İlk Mâbed ve Oradaki Alâmetler....253
P. Ölü Kuşların Diriltilmesi....258
R. Hz. İbrahim (a.s.)'ın Hanımları, Çocukları-Vefatı....260
S. Sahifeleri....261
Ş. Hz. İbrahim (a.s.)'ın Şemâili....262
T. Müşriklerle Mücadelede Çığır Açması, Mü'minler İçin Önder ve Örnek Oluşu....263
U. Hz. İbrahim (a.s.)'ın Gerçek Vârisleri....265

8. BÖLÜM / 271

HZ. LÛT (A.S.)....271

A. Soyu, Hicreti ve Peygamber Olarak Görevlendirilmesi....272
B. Lût Kavminin Yurdu....273
C. Lût Kavminin Sapıklığı....275
D. Sürgün Tehdidi....276
E. Melekler Sodom Yolunda....277
F. Meleklerin Lût'a (A.S.) Misâfirliği- Sapıkların Kör Edilmesi....279
G. Lût Kavminin Helâki - Hz. Lût ve Ona İmân Edenlerin Kurtuluşu....282
H. Toplumu Felâkete Sürükleyen Ahlâksızlık....286

9. BÖLÜM / 289

HZ. İSMAİL (A.S.)....289

10. BÖLÜM / 295

HZ. İSHAK (A.S.)....295

11. BÖLÜM / 299

HZ. YAKUB (A.S.) **299**

12. BÖLÜM / 305

HZ. YUSUF (A.S.) **305**
A. Yusuf (A.S.) Kıssası 306
B. Yusuf (a.s.)'ın Rüyâsı 309
C. Yusuf (a.s.)'ın Kuyuya Atılması Ve Ardından Köle Olarak Satılması 311
D. Hz. Yusuf (a.s.)'ın Aziz'in Karısı Yüzünden Çektiği Sıkıntı 317
E. Olayın Mısır Sosyetesi Arasında Duyulması 322
F. Zindan Hayatı 325
G. Kralın Rüyası 330
H. Zindandan Çıkarılması-Mısır'da Vezirlik Veya Maliye Bakanlığına Getirilmesi 331
I. Kardeşleri Yusuf'un Huzurunda 336
İ. Hz. Yusuf (a.s.)'ın Kardeşleri Babalarının Huzurunda 338
K. Kardeşleri İkinci Defa Yusuf'un Huzurunda 341
L. Hz. Yusuf (a.s.)'ın Kardeşleri Babaları Hz. Yakub (a.s.)'ın Huzurunda 344
M. Kardeşleri Üçüncü Defa Hz. Yusuf (a.s.)'ın Huzurunda 345
N. Hz. Yakub (A.S.), Oğlu Hz. Yusuf (a.s.)'ın Sağ Olduğunu Öğreniyor 347
O. Büyük Buluşma Ve Hz. Yusuf (a.s.)'ın Rüyasının Gerçekleşmesi 348
Ö. Hz. Yusuf (a.s.)'ın Evliliği ve Çocukları 351
P. Yusuf (a.s.) Kıssasından Bâzı Mesajlar 351
R. Yusuf Sûresinin Sonunda Rasûlullah (s.a.v.)'e Mesajlar 353

13. BÖLÜM / 357

HZ. EYYÛB (A.S.) **357**
A. Soyu, Zamanı ve Ülkesi 358
B. Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Eyyûb (a.s.) Hakkında Verilen Bilgiler 359

C. Üstün Sabır Sahibi Güzel Bir Kul....361
D. Şeytanın Vesvesesi....362
E. Şifa Bulması....363
F. Kendisine Yeniden Çocuk ve Mal Verilmesi....363
G. Yüz Değnek Meselesi....364
H. Kitab-ı Mukaddes'te Hz. Eyyûb (a.s.)....365
I. Evlâdı....368

14. BÖLÜM / 369

HZ. ZÜLKİFL (A.S.)....369

15. BÖLÜM / 373

HZ. ŞUAYB (A.S.)....373
A. Soykütüğü....374
B. Medyenliler ve Eykeliler....375
C. Hz. Şuayb (a.s.)'ın Peygamber Olarak Görevlendirilişi....377
D. Müşriklerin Hz. Şuayb (a.s.)'ın Dâvetini Engellemeleri....378
E. Müşriklerin Namazla Alay Etmeleri....379
F. Müşrik Elebaşıların Hz. Şuayb (a.s.) ve Ashabını Tehditleri....382
G. Şiddete Başvurma-Ölüm Tehditleri....383
H. Medyenliler'in Helâki....384
I. Eykelilerin Helâki....386
İ. Ashabü'r-Res....388

16. BÖLÜM / 389

HZ. MUSA (A.S.)....389
A. Firavun'un İsrailoğulları'nın Erkek Çocuklarını Öldürtmesi....390
B. Allah Teâlâ'nın Ezilmişleri Üstün Kılma İrâdesi....392
C. Hz. Musa (a.s.)'ın Doğumu Ve Sandık İçinde Nil'e Bırakılması....394
D. Firavun Ailesinin Hz. Musa (a.s.)'ı Nehirden Alması....396
E. Firavun'un Sarayında Büyütülen Hz. Musa (a.s.)'a Hikmet ve İlim Verilmesi....399

F. Elinden Çıkan Kaza-Medyen'e Kaçışı ve Medyen Yılları 400
G. Medyen'den Ayrılış-Peygamberlik Görevinin Verilişi 407
H. Hz. Musa (a.s.) ve Hz. Harun (a.s.) Firavun'la Yüzyüze 410
I. Firavun'un İlahlık İddiası 416
İ. Hz. Musa (a.s.)'ın Mûcizeleri-Sihirbazlarla Müsâbaka 418
K. İkinci Defa İsrailoğulları'nın Erkek Çocuklarını Öldürme Kararı-Zâlimlerin Âkıbeti 427
L. Firavun ve Kavminin Çeşitli Sıkıntılara Uğratılması 434
M. Firavun'un, Hz. Musa'yı Öldürme Kararı-Ona Karşı İman Ettiğini Açıklayan ve Hz. Musa'yı Savunan Mü'min 438
N. Mısır'dan Çıkış-Firavun ve Ordusunun Denizde Boğulması 443
O. Allah (c.c.) Mülkü Dilediğine Miras Kılar 454
Ö. İsrailoğulları'nın Hz. Musa'dan Put İstemesi 455
P. Hz. Musa (a.s.)'a Tevrat'ın Verilmesi 457
R. İsrailoğulları'ndan Buzağıya Tapanlar-Tevbeleri 461
S. Tevrat'a Bağlı Kalacaklarına Dair Söz Alınması 467
Ş. Hz. Musa (a.s.) ve Hz. Hızır (a.a.) 473
T. İnek Kurbanı Meselesi 480
U. İsrailoğulları'nın Hz. Musa (a.s.)'ı Düşman Karşısında Yalnız Bırakması 483
Ü. İsrailoğulları'na 40 Yıl Sürgün Cezası=Tih/Çöl Hayatı 485
V. Hz. Musa ve Hz. Harun'un Vefatları 489
Y. Hz. Musâ'nın Kavminden Gördüğü Eziyetler 491

17. BÖLÜM / 493

HZ. HARUN (A.S.) 493

18. BÖLÜM / 497

HZ. DAVUD (A.S.) 497
A. Hz. Musa'dan (a.s.) Sonra Benî İsrâil-Yûşâ B. Nûn 498
B. İsrailoğulları'nın Peygamberlerinden Bir Hükümdar İstemeleri 499

C. Tâlût'un Hükümdarlığının Alâmeti 502
D. Tâlut Ordusunun İmtihanı ve Kazanılan Zafer 502
E. Hz. Dâvud (a.s.)'ın Hükümdarlığı 505
F. Peygamberliği ve Kendisine Zebur'un Verilmesi 506
G. Hz. Davud (a.s.)'ın Baktığı Bâzı Dâvâlar 508
H. Hz. Davud (a.s.)'a Zırh Sanatının Öğretilmesi 512
I. Elinin Emeği İle Geçinmesi 513
İ. Tesbih ve Zikri-Namaz ve Orucu 514
K. Vefatı 516

19. BÖLÜM / 517

HZ. SÜLEYMAN (A.S.) 517

A. Hükümdarlık ve Peygamberlikte Babasına Vâris Olması 518
B. Hz. Süleyman (a.s.)'a Verilen Mûcizeler 520
C. Hz. Süleyman (a.s.)'ın Atları 525
D. Ordusu-Sebe Melikesi İle İlişkiler 527
E. Hz. Süleyman (a.s.)'ın İmtihana Tâbi Tutulması 532
F. Hz. Süleyman (a.s.)'ın Vefatı 534
G. Ehl-i Kitab'ın Hz. Süleyman (a.s.)'ın Peygamberliğini İnkârı 536
H. Hz. Süleyman (a.s.)'ın Üç Duâsı 537

20. BÖLÜM / 541

HZ. İLYAS (A.S.) / 541

21. BÖLÜM / 547

HZ. ELYESA (A.S.) 547

22. BÖLÜM / 549

HZ. YUNUS (A.S.)....549
A. Kavmi ve Peygamber Olarak Görevlendirilişi....550
B. Hz. Yunus (a.s.) Balığın Karnında....551
C. Kurtuluş Sebebi: Zikir, Tesbih ve Duâ....553
D. Yunus Kavminin İmanı....555
E. Hz. Yunus (a.s.)'ın Aceleciliği Bu Konuda .... Rasûlullah (s.a.v.)'in Uyarılması....556
F. Asurlular'ın Yıkılışı....556
G. Yunus Kıssasından Bâzı Mesajlar....557

23. BÖLÜM / 559

HZ. ÜZEYİR (A.S.)....559

24. BÖLÜM / 565

HZ. ZEKERİYÂ (A.S.)....565
Hz. Zekeriyâ (a.s.)'ın Şehadeti....570

25. BÖLÜM / 571

HZ. YAHYA (A.S.)....571
Şehâdeti....574

26. BÖLÜM / 575

HZ. İSA (A.S.) / 575
A. Hz. Meryem'in Doğumu....576
B. Hz. İsa'nın Müjdelenmesi....579
C. Hz. İsa (a.s.)'ın Doğumu-Beşikte İken Konuşması....584
D. Peygamberliği ve Dâveti....587
E. Hz. İsa'nın Havârîleri....591
F. Mûcizeleri....593
G. Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Geleceğini Müjdelemesi....597
H. Hz. İsa (a.s.)'a Kurulan Tuzak ve Gökyüzüne Ref'i....598
I. Hz. İsa (a.s.)'ın Nüzûlü....607

İ. Hz. İsa (a.s.)'ın Tabiatı 614
K. Allah Oğul ve Ortak Edinmekten Münezzehtir 617
L. Hz. İsa (a.s.)'ın Kavmi Aleyhine Şahitliği 623
M. Hristiyanlar İslâm Davetine Karşı Yahudiler ve Müşriklerden Daha Olumlu Davranmışlardır 625
N. İnciller 626

BİBLİYOĞRAFYA 629

ÖNSÖZ

Allah Teâlâ'ya hamd, insanlara kurtuluş yolunu göstermiş olan elçileri aziz Peygamberlerine salât ve selâm olsun! İnsanlar arasında en kutsal vazifeyi Peygamberlerin yürüttüğü muhakkaktır. Çünkü onlar, Allah'a kulluk için yaratılmış insanlara dünya hayatında uymaları gereken kaide ve kuralları öğreterek, onları Allah'ın nurlu yolu İslâm'a ulaştırmışlar; bu sayede onların hem bu dünyada hem de ebedî Ahiret âleminde gerçek mutluluğu elde etmelerine imkân hazırlamışlardır.

Ferdî ve sosyal hayatta Allah Teâlâ'nın irâdesi istikâmetinde hayat sürmenin mukaddes mücâdelesini veren Peygamberlerden her biri, bilindiği gibi, küfür ehlinin düşmanlığıyla karşılaşmıştı. İnkârcılar, her Peygamberin karşısına dikilmişler, içine dalmış oldukları sapık inançlar ve ahlâksızlık adına onlara düşman kesilmişlerdi. Ancak Peygamberler, kendilerine yapılan her türlü kötülüklere rağmen, Cenab-ı Hakk'ın uhdelerine tevdi etmiş olduğu bu önemli görevi yerine getirmek için insan üstü gayret sarfettiler. Kendilerine iman eden mü'minleriyle birlikte inançları uğrunda her türlü sıkıntıya katlanabileceklerini, gerektiğinde canları dahil her şeylerini feda edebileceklerini gösterdiler. Bütün davranışlarını Allah rızasına endeksleyerek, hayâtî tehlikelerle yüz yüze oldukları en zor zamanlarda dahi, Allah rızasına uygun olmayan yanlış davranışlardan uzak durdular. Dâvâlarından aslâ dönmeyeceklerini, bütün sıkıntılara karşa sabır zırhına bürünerek ortaya koydular. Bunun ardından Allah'ın yardımının gelmesiyle güç ve iktidar sahibi oldular ve yeryüzünü O'nun irâdesi istikâmetinde imar ettiler.

Cenab-ı Hak, benzeri zorluklarla karşılaşan Peygamberlerini teselli etmek, kalplerini pekiştirmek ve zaferden emin olmalarını sağlamak için, öncekilerin başından geçenleri sonrakilere açıklı-

yordu. Bu sâyede her Peygamber seleflerinin başından geçenleri değerlendiriyor, aynı şeylerle karşılaşacağını bilerek tavrını ona göre belirliyordu. Allah Teâlâ, büyük Peygamberlerinin tevhid mücâdelelerini son Kitabı Kur'ân-ı Kerim'e de koyarak, Rasûlullah (s.a.v.) ve onun vâsıtasıyla ümmetini bilgilendirdi ve onların başından geçenlerden ibret almalarına imkân ve fırsat hazırladı.. Onların karşılaştığı zorlukları açıklayarak, Mekke müşriklerinin kötülüklerine mâruz kalan mü'minlerin kalplerini pekiştirdi, onları teselli etti ve mutlu sona mutlak sûrette ulaşacaklarını müjdeledi. Ayrıca müslümanlar, yaşadıkları her asırda, inananların ortak kaderi olan benzeri durumlarla karşılaştıklarında, onları hatırlayacak ve bu ortak kaderde teselli ve ümit bulacaklardı.

Peygamberler tarihi, insanlık tarihinin mihverini teşkil eden tevhid-kûfür mücâdelesi bakımından da, insanlık tarihinin en ibretâmiz ve en çarpıcı bir özeti durumundadır. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'de insanların hangi hâl üzere bulunmaları durumunda nelerle karşılaşacakları hususu, tekrar tekrar gündeme getirilmiştir. Bu çarpıcı sahneler, yeri geldikçe insanlığın ibret nazarlarına sunulmuştur. Dolayısıyla Peygamberler tarihi, her insanı, özellikle de her müslümanı doğrudan ilgilendiren bir bilgi alanıdır.

Peygamberleri tanıtırken Kur'ân-ı Kerim'de ve hadis kaynaklarında verilen bilgileri esas almaya çalıştık; diğer kaynaklarda yer alan bilgileri ise, daha ziyâde tenkid veya mukayese için, ya da tamamlayıcı malûmat olarak kullandık. Birinci bölümde Peygamberlik müessesesini inceledik. Daha sonra ise Hz. Âdem'den itibaren her Peygambere bir bölüm ayırdık. Sonuncuları olan Sevgili Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.) hakkında müstakil bir kitap hazırlayacağımız için, çalışmamızı Hz. İsa ile tamamladık. Bu kutlu elçilerden herhangi biri hakkında, onların şeref ve makâmına yakışmayan düşünce veya ifadelerimiz olduysa, irâde ve bilgimiz dışında ortaya çıkan bu hatalarımız için Yüce Rabbimizden mağfiret diliyoruz. Onların şefâatlarına erme ümidi ve bu mütevâzi eserimizin hayırlara vesîle olması dileğiyle... Gayret bizden tevfik Allah'tandır.

Prof. Dr. İsmail YİĞİT

GİRİŞ

A. YARATILIŞ HİKMETİ

Kâinatın yaratıcısı ve onun yegâne sâhip ve hâkimi Yüce Allah, uçsuz-bucaksız âlemlerin küçük bir bölümü olan dünyamızda, diğer varlıklarla birlikte insanı da yaratmıştır. Varlıklar içinde en mükemmel bir şekilde yarattığı insanı dünyada kendisine halife tâyin etmiş ve insan neslini yeryüzünün imarı için görevlendirmiştir. Varlıklar içinde sâdece insanlara ve insanların duyu organlarıyla idrak edilemeyen varlıklar olan cinlere düşünme, anlama, öğrenme ve irâdesini kullanma yeteneği vererek bu iki varlık türünü ilâhî emirlere uymakla yükümlü kılmıştır. Sâdece insanlara ve cinlere verilen bu yeteneklere sahip olmayan diğer bütün canlılar ise, genel anlamda içgüdüleriyle hareket ederler. Hareketleri belirli ve sınırlıdır, kendileri için belirlenmiş dairenin dışına çıkamazlar.

Bahşettiği bu kabiliyetlerle insanı diğer varlıklardan ayıran Cenab-ı Hak, kâinattaki canlı ve cansız her şeyi insan neslinin yararlanması için yarattığını haber vermiştir. Kur'ân-ı Kerimi'nde pek çok yerde bu gerçeği şöyle açıklamaktadır:

"O (Allah), göklerde ve yerde bulunan her şeyi kendinden bir lütuf olarak sizin hizmetinize vermiştir. Düşünen bir toplum için, bunlarda nice ibret ve deliller vardır."[1]

"Yeryüzünde ne varsa hepsini sizin için yaratan O'dur."[2]

1. Câsiye sûresi, 45/13.
2. Bakara sûresi, 2/29.

"O (Allah), yeryüzünü üzerinde rahatlıkla yaşayacağınız hâle getirmiş, sizin emrinize vermiştir. Dağlarında ve ovalarında gezip dolaşın ve Allah'ın sizin için yarattığı rızklarından yiyin. Öldükten sonra da varacağınız yer Allah'ın huzurudur."[3]

"Allah, geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı sizin hizmetinize âmâde kılmıştır. Yıldızlar da yararlanmanız için Allah'ın emrine boyun eğmişlerdir. Şüphesiz ki, bunda aklını kullananlar için, Allah'ın varlığına, kuvvet ve kudretine pek çok deliller vardır. Yeryüzünde sizin için yarattığı rengârenk bitkilerde de, düşünüp öğüt alanlar için uyarıcı ibretler mevcuttur.

Allah, denizleri emrinize verdi ki, avlanarak taptaze balık eti yiyesiniz, derinliklerine dalarak süs eşyaları çıkarıp süslenesiniz. Denizde gemilerin suları yararak yüzdüğünü görürsünüz. Bütün bunlar, Allah'ın rızasını kazanmanız, sizin için yarattıklarından yararlanmanız ve nimetlerine şükretmeniz içindir."[4]

İnsanı bu önemli mevkiye getiren ve ona yeryüzünün imarı görevini veren Cenab-ı Hak, bunun karşılığında varlıklar içinde insan nesline önemli bir sorumluluk yüklemiş, insanlarla akıl ve şuur bakımından onlara ortak kıldığı cinleri, dünya hayatında neticesini âhirette alacakları bir imtihana tâbi tutmuştur. Bu imtihan, insanlar ve cinlerin yaratılışının hikmetidir ki, bu da, yeryüzünde sâdece Allah'a kulluk ederek hayatı Allah'ın emir ve yasakları doğrultusunda düzenlemektir. Verdiği akıl ve irâde kabiliyetiyle insanları ve cinleri diğer canlılardan ayıran Allah Teâlâ, bu büyük lütuf karşılığında, onlardan yalnızca kendisine kulluk etmelerini istemiş ve sâdece kendisine tapmakla mükellef tutmuştur. Yüce Allah, insanları ve yine kullukla mükellef tutmuş olduğu cinleri yaratma hikmetini şöyle açıklamıştır:

"Ben, cinleri ve insanları sırf bana kulluk ve ibâdet etsinler diye yarattım."[5]

"Hanginizin daha iyi amel işleyeceğini denemek için, ölümü ve hayatı yaratan Allah'tır. O, her şeye galiptir, çok affedendir."[6]

3. Mülk sûresi, 67/15.
4. Nahl sûresi, 16/12-14.
5. Zâriyât sûresi, 51/56.
6. Mülk sûresi, 67/2.

"O Allah ki, kâinatı, hanginizin daha iyi amel işleyeceği hususunda sizi imtihan etmek için yarattı."[7]

B. PEYGAMBERLİK MÜESSESESİNE OLAN İHTİYAÇ

Bu dünyada imtihan için yaratılmış olan insanlar ve cinlerin her türlü davranışları, görevli yazıcı melekler tarafından sürekli bir şekilde kaydedilmektedir. Meleklerin tuttuğu bu notlar, âhirette hesap gününde her insanın önüne serilecektir. Dolayısıyla adâletli bir imtihan olması için, insanlara tüm hayır ve şer yollarının gösterilmesi, yapılması ya da terk edilmesi gereken şeyleri belirleyen kaide ve kuralların önceden bildirilmiş olması gerekmektedir. Yine dünyada yapılacak iyilik ve kötülüklerin âhiretteki karşılıklarının haber verilmesi; insanın şeytana ve nefsine uyup kötülük peşinde koştuğu takdirde alacağı cezanın; Allah'ın emirlerine itaat ettiği takdirde ise elde edeceği mükâfatın açıklanması lâzımdır. Yüce Allah, bu bilgilendirmeyi, insanların içinden kendisine elçiler olarak seçtiği Peygamberleri vâsıtasıyla yapmıştır.

Allah Teâlâ, dünyada insanları sorumlu tuttuğu yükümlülükleri ihtiva eden kulluk programlarından ibâret olan İslâm dinini, Peygamberleri vâsıtasıyla göndermiştir. Bu elçileri aracılığıyla kâinâtın yegâne sahibinin kendisi olduğunu, kendisinden başka tapılacak bir varlığın bulunmadığını bildirmiştir. İnsan oğlunun üstün kabiliyetlerle donatılarak yaratılmasının hikmetinin, aslında bir imtihandan ibaret olduğunu ve imtihan süresi sona erdiğinde yine kendisine dönüleceğini açıklamıştır. İmtihanı kazanmanın tek yolunun, gönderdiği Peygamberlere, özgür irâde ile tâbi olmak, kendisini tek ilâh kabul etmek ve dinin emirlerine uymak olduğunu haber vermiştir. Peygamberlere iman edip dinlerinin kurallarını gerektiği şekilde yaşayanların imtihanı kazanarak dünya ve âhiret hayatlarında bahtiyar olacaklarını; bunun aksine özgür irâdeleriyle Peygamberleri dinlemeyip şeytanın arkasına düşerek nefislerine uyan ve kendilerine batıl dinler edinenlerin

7. Hûd sûresi, 11/7.

ise imtihanı kaybederek ebedî olan âhiret hayatında Cehennem denilen huzursuzluk çukuruna düşeceklerini bildirmiştir.

Kendisine kulluk etmesi için yarattığı insana sınırlı çerçevede hareket hürriyeti veren Cenab-ı Hak, Peygamberleri vâsıtasıyla gösterdiği hak yoldan uzaklaşanları uyarmak için, yeni Peygamberler göndermiştir. İnsanlar arasından seçtiği faziletli kullarını, bu maksatla elçi olarak görevlendirmiş; insanlara yönelik her türlü mesaj ve emirlerini, bu temsilcileri vâsıtasıyla tebliğ etmiştir. Elçilerine ilâhî ilmi öğretmiş ve hayatın gerçek kanunlarını anlatmıştır. Akıl vâsıtasıyla ulaşılması mümkün olmayan gayb bilgilerini de Peygamberler vâsıtasıyla bildirmiştir.

Dünyâ saâdetini elde etmek ve daha da önemlisi âhirette bütün korkulardan kurtulup Cennete kavuşmak, Peygamberlere uymak ve göstermiş oldukları aydınlık yoldan yürümekle mümkündür. Ancak insanlar için bu hiç bir zaman kolay olmamıştır. Cenab-ı Hakk'ın elçisi olarak görev yapan Peygamberler, çeşitli millet ve memleketlere gönderilmişlerdir. Sayıları, rivâyetlere göre, binleri hatta yüz binleri aşmıştır. Onlar aynı hidâyet yolunun takipçileridirler; hepsi de aynı görevi yürütmüşlerdir. İnsanları Allah'ın dinine çağırıp, dâvetlerini kabul edenleri bir ümmet halinde teşkilatlandırarak Allah'ın kanunlarına göre bir düzen kurmaya çalışmışlardır. Her Peygamber, kendisine verilen bu görevi, tam olarak yerine getirmek için beşer üstü bir gayret ve çaba sarf etmiştir. Ne var ki, imtihan için yaratılmış olmanın îcâbı, insanların ancak bir kısmı onlara iman etmiş, diğerleri ise, onları yalanlamış ve onların düşmanı olmuştur. Peygamberleri ve getirmiş oldukları dinleri reddeden pek çok topluluk, onlara ve ümmetlerine, her türlü kötülük ve işkenceyi yapmıştır. İnkârcı müşrikler, Peygamberlerin faaliyetlerine son vermek için her yola başvurmuşlardır. Ancak neticede, her defasında kurtuluşa erenler, Peygamberler ve ümmetleri olmuştur. Allah'ın yardımıyla onlar dünyada da mutlu sona ulaşmışlardır. Onların gerçek mükâfatı ise, şüphesiz ebedîlik yurdu Cennet olacaktır. Peygamberleri inkâr edenlere

gelince bir kısmı bu dünyada çeşitli âfetlerle helâk edilmişlerdir. Helâk edilen veya edilmeyen inkârcılar, asıl cezalarını ise, ebedî kalacakları Cehennemde çekeceklerdir.

Önceki ümmetler, Peygamberlerinin vefatından sonra, bir süre hak din üzere Müslüman bir ümmet olarak yaşadılar. Ne var ki, zamanla bir takım hatalara düşerek, hak ve hakikatten saptılar. Sonunda ilâhî hakikati bütünüyle unutup kendileri için bâtıl dinler uydurdular. Bu durumlarda Cenab-ı Hak, yeni Peygamberler vâsıtasıyla, insanları tekrar tekrar hidâyete çağırdı. İlk insan ve ilk Peygamber Hz. Âdem (a.s.) ile başlayan bu süreç, son Peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.) gönderilene kadar devam etti ve onunla tamamlandı. Peygamber Efendimiz (s.a.v.), belli kavimlere gönderilen önceki Peygamberlerin aksine, bütün insanlığa hidâyet rehberi olarak gönderilmişti ve görevi bütün insanlığı hakka dâvet etmekti. Hz. Muhammed'e (s.a.v) gönderilen İslâm dînî, son ilâhî din olduğu için, gerek kitap boyutunu teşkil eden Kur'ân-ı Kerim ile ve gerekse onun mirası olan Sünnet kültürü ile Kıyâmet gününe kadar olduğu şekliyle bozulmadan kalacaktır. Cenab-ı Hak, bundan sonra kurtuluşa ermek isteyenleri, bu dine girmekle mükellef kılmıştır. Kur'ân-ı Kerim'inde artık başka bir dîni geçerli saymayacağını açıklamaktadır:

"Kim İslâm'dan başka bir din ararsa, onun dini aslâ kabul edilmeyecektir. O kimse, âhirette de hüsrana uğrayanlardan olacaktır."[8]

C. KUR'ÂN-I KERİM'DEKİ PEYGAMBER KISSALARININ ÖNEMİ

Peygamberler tarihi, sabır, tahammül, cesaret ve kahramanlıklarla dolu bir tarihtir. Onların mücadelesinin benzerini, öbür tarihî liderlerin mücadelelerinde göremeyiz. Peygamberlerin hayatları, hakkı hâkim kılmak yolunda mâruz kaldıkları şiddetlere karşı sabır, eziyetlere karşı tahammül, batıla karşı cihad hareketiyle süslenmiştir. Onlardaki kuvvetli inanç ve iradeyi, sınırsız tahammül ve sabrı, diğer liderler ve ıslahatçılarda bulmak mümkün değildir.

8. Âl-i İmrân sûresi, 3/85.

Tebliğciler, ışık ve örneklerini Peygamberlerin mücâdelelerinden alırlar. Dâvet faaliyetlerinde ve tüm davranışlarında onları örnek almaya çalışırlar. İnananların yegâne örnekleri yüce Peygamberlerdir:

"Şüphesiz ki, Peygamberlerin kıssalarında, akıl sahipleri için ibretler vardır."[9]

Peygamberler tarihi, ibret, öğüt ve örnek almak içindir. Bu kıssalar, önceki Peygamberlerin başlarından geçenleri anlatmak suretiyle, sonradan gelen Peygamberler için de büyük bir destek ve moral kaynağı olmuştur. Bu hakikat, bâzı âyetlerde dile getirilmektedir:

"Ey Muhammed! Peygamberlerin kıssalarından sana anlattığımız her şeyle, senin kalbini pekiştiririz. Bu haberlerde sana işin hakikati, mü'minlere ise bir öğüt ve hatırlatma gelmiştir."[10]

Yine Peygamberimiz'e hitaben şöyle buyurulmuştur:

"Onların söylediklerinin hakikaten seni üzmekte olduğunu biliyoruz. Aslında onlar seni yalanlamıyorlar; fakat o zâlimler açıkça Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar. Andolsun ki, senden önceki elçiler de yalanlanmıştı. Onlar, yalanlanmalarına ve eziyet edilmelerine rağmen sabrettiler, sonunda yardımımız onlara yetişti. Allah'ın kelimelerini değiştirebilecek kimse yoktur. Muhakkak ki, rasüllerin haberlerinden bir kısmı sana da geldi."[11]

"İmandan bir kavim için (faydalı olmak üzere), Musa ile Firavun'un haberlerinden bir kısmını gerçek şekliyle nakledeceğiz."[12]

Peygamber kıssaları, kendilerinden önceki inkârcıların başına gelen olayların anlatılması bakımından da, kâfirler için bir uyarı olmuştur. Bu kıssaların anlatıldığı çoğu yerde, onlardan ibret alınması istenmiştir. Bir kaç kavmin başına gelen felâketleri hatırlattığı bir yerde Yüce Allah, şöyle buyurmaktadır:

"Biz, şüphesiz, bu ülke halkının üzerine, yoldan çıkmalarına karşılık gökten bir azap indireceğiz. Andolsun ki biz, aklını kulla-

9. Yusuf sûresi, 12/111.
10. Hûd sûresi, 11/120.
11. En'am sûresi, 6/33-34.
12. Kasas sûresi, 28/3.

nacak bir kavim için oradan apaçık bir ibret nişânesi bırakmışızdır. Medyen'e de kardeşleri Şuayb'ı gönderdik ve Şuayb; 'Ey kavmim! Allah'a kulluk edin, Âhiret gününe umut bağlayın, yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın!' dedi. Fakat onu yalancılıkla itham ettiler. Derken, kendilerini bir sarsıntı yakalayıverdi ve yurtlarında diz üstü çöke kaldılar. Âd ve Semûd'u da helak ettik. Sizin için (onların başına nelerin geldiği) oturdukları yerlerden apaçık anlaşılmaktadır. Şeytan, onlara yaptıkları işleri güzel gösterip onları doğru yoldan çıkardı. Oysa bakıp görebilecek durumdaydılar. Karun'u, Firavun'u ve Hâmân'ı da helak ettik. Andolsun ki, Musa, onlara apaçık deliller getirmişti de onlar yeryüzünde büyüklük taslamışlardı. Halbuki azabımızı aşıp geçebilecek değillerdi. Nitekim onlardan her birini günahı sebebiyle cezalandırdık. Kiminin üzerine taşlar savuran rüzgarlar gönderdik, kimini korkunç bir ses yakaladı, kimini yerin dibine geçirdik, kimini de suda boğduk. Allah, onlara zulmetmiyor, asıl onlar kendilerine zulmediyorlardı."[13]

Peygamberler tarihi, Allah tarafından gönderilen dinlerin birliğini, bu dinler arasındaki kuvvetli bağı ortaya koyar. Peygamberlerin yürüttüğü tebliğ faaliyetinin maksadını açıklar. Peygamberler ve ümmetlerinin bu ulvî gayeyi gerçekleştirebilmek için göstermiş oldukları üstün çaba ve gayreti; bu yolda karşılaştıkları sıkıntıları ve verdikleri mücâdeleyi izah eder. Tevhid ile küfür arasındaki mücadele sonunda Peygamberler ve ümmetlerinin Allah Teâlâ'nın yardımıyla zafere ulaştıklarını, müşrik ve münkirlerin ise helâke uğradıklarını anlatır. Hayır ve salâhın mutlu sonunu, şer ve fesadın ise insanları rezil ve rüsvay eden korkunç âkıbetini ortaya koyar.

Elmalılı, Kur'ân-ı Kerim'deki Peygamber kıssalarının hikmet ve faydalarına işâret ederken şöyle demiştir:

"A'râf suresinin 4. âyetindeki *'Nice memleketler var ki, biz onları helâk ettik'* tehdidinin tarihî şâhidleriyle bir açıklamasına, Hz.Âdem'in yaratılmasından sonra bütün insan toplulukları ve çeşitli kavimler üzerindeki ilâhî hâkimiyetin tecellisiyle Peygamberlerin gönderiliş hikmet ve neticelerine, şerîat ve dinlerin seyir ve tekâmülüne ve onlardaki maksatların ruhuna yönelik pek mühim hakikatleri açıklayıp aydınlatan ve bir çok sûrede çeşitli

13. Ankebut sûresi, 29/34-40.

ibret ve ikaz bakış açısından genişçe anlatılacak veya işâret edilecek olan bu kıssalardan, Kur'ân'ın letâfet, ciddiyet ve belâğâtına bilhassa itina gösterilerek okunduğu zaman, bunlardan alınacak olan ibret dersi ve ilham o kadar yüksek, açık ve boldur ki, kütüphaneler dolusu tarih kitapları okunup araştırılacak olsa elde edilecek ders, yükselmek için bağlanılacak ibret düsturları bunlardan başkası olmayacak ve bunların verdiği açık ilhamı vermeyecektir... Bu kıssaların ihtiva ettiği gerçekler, Kur' ân'ın indirilmesinden önce dillerde ve kitaplarda o kadar bozulmuş ve hurafelerle karıştırılmış idi ki, insanlar onları duyup dinledikçe, dinî hisleri, bir çocuğun masal dinlemekten aldığı hayâlî neşe gibi bir şey zannedecek hâle gelmişlerdi. Nitekim bugün de dinler tarihini ve edebiyatı bu ruh hâli ile takip etmek isteyenler pek çoktur. Tefsircilerden bir kısmı, özellikle öncekiler, bu kıssalar etrafında, Kur'ân'ın indirilmesinden önce anlatıla gelen çeşitli rivâyet ve hikâyeleri nakletmişler ve bununla Kur'ân'ın onlardaki bozulmaları nasıl bertaraf ettiğine ve insanları hayalden hakikate nasıl götürdüğüne dair bir mukayese dersi vermişlerdir. Fakat tefsir mütalââsına ehil olmayan bir çok kimse de bu nakilleri, kıssaların tefsiri ve açıklaması gibi telâkki etmiş ve Kur'ân'da anlatılan hususlardan ziyâde bu rivâyetlerin arkasından koşarak Kur'ân'ın açtığı hakikat yolundan aksi yönde istifadeye kalkışmışlar ve dînî, sünnetin dışında mücerred yorumlarda ve garip rivâyetlerde aramak sevdasına düşmüşlerdir. Bunlara karşılık, sırf tabiî kalmak isteyenler de, önceki insanları hiç hesaba katmayarak, hârika cinsinden olan ve dillerde destan şeklinde dolaşan bu nakilleri 'öncekilerin masalları' deyip geçmişler veya mutlak surette tabiata bağlama yolunu seçmişlerdir. Kur'ân ise, hakikatin bu ikisi arasında bulunduğunu anlatmak için, söz konusu kıssaları. ne kadar güzel tebliğ etmiş ve ne ciddî bir şekilde tasvirini yapmıştır. Dolayısıyla bunları, her kıssanın mevzu ve gayesine, tasvir tarzı ve münakaşasına, yani her Peygamberin dâvetinin aslına ve dâvetinin tebliğ biçimi ve ispatına ve kavmiyle olan münakaşalarının üslûbuna, soru ve cevabın kapsadığı ilmî gerçeklere ve edebî kurallara, neticede iman ve küfrün sonucuna, sonra bütün kıssalar arasındaki ortak değere, yükseliş ve gelişme ahen-

gine, ayrı ayrı ve birlikte göz atarak son derece ibretli bir tarzda okumalı ve bunlardan tarih sahnesinden silinen kavimlerin yaşantılarıyla düşüş ve helâklerine yol açan sebepleri çıkararak gelecek için ibret almanın yollarını öğrenmelidir. Görülecektir ki, bütün düşüş ve yok olma sebepleri, Hakk'ın emrini dinlememeye, Allah'ın rehber olarak gönderdiği önderlerin kıymetini bilmemeye ve sonuçta şükrün yerine nankörlüğü koymaya bağlıdır. Hak dini, insanlığın koyduğu sosyal bir kurum değil; sağlam ve mutlu bir sosyal kurumun aslını ve hareket tarzını teşkil eden ilâhî bir müessesedir.Ve her milletin hayat ve mutluluk kabiliyeti, kalbini verdiği yaratıcının şanıyla uyum içindedir. Onun için, hepsi hiç, ancak Allah'ın dini haktır. İnsanlara gök kapılarını açacak olan kanun, Zeyd ve Amr'ın kanunları, arzuları ve hırslı istekleri değil; yaratma ve emretme hakkı kendisinde olan âlemlerin rabbinin kanunudur. Yoksa dünya bir tarafa toplansa, bir yaprağın tâbi olduğu düşüş ve yükseliş kanununun ilâhî konumunu değiştirmeye güç yetiremezler. Nitekim, insanları belâ tûfanlarından kurtaracak olan kurtuluş gemisi de, Allah'ın kanunundan başkasıyla inşâ edilemez."[14]

D. PEYGAMBERLER TARİHİNİN BİLGİ KAYNAKLARI

Peygamberler hakkında birinci kaynak, şüphesiz ki, Allah'ın kitabı Kur'ân-ı Kerim'dir. Peygamberler tarihinin temelini, Kur'ân'ın bu konuda verdiği malumat teşkil eder.

Kur'ân, başta Peygamberimiz olmak üzere, 25 Peygamber hakkında bilgi vermiş; ancak onlardan sâdece bir kaç tanesini geniş bir çerçevede tanıtmıştır. Diğerleri hakkındaki bilgiler ise oldukça sınırlıdır; hatta bâzıları için bir kaç cümleyi dahi geçmez. Çalışmamızda, tekrardan elden geldiğince kaçınarak, ilgili âyetlerin tamamına yer vermeye çalışacağız.

Bu sahada ikinci kaynak ise, hadis eserleridir. Rasül-i Ekrem'den (s.a.v) aktarılan ilgili rivâyetler, Kur'ân-ı Kerim'deki bilgileri tamamlayıcı bir özellik taşır. Peygamberimiz, yeri geldikçe, önceki Peygamberler hakkında bilgi vermiştir. Ancak bu bilgi-

14. *Hak Dini Kurân Dili, IV, 77-78.*

ler oldukça sınırlıdır ve daha ziyâde büyük Peygamberler hakkındadır. Ne var ki, Peygamberler tarihi sahasında, güvenilir hadis kaynaklarında bulunmadığı ve dolayısıyla Rasûlullah'a (sa.v.) ait olmadığı halde onun ağzından bir takım uydurma haberler aktarılmış bulunmaktadır. Peygamberler tarihi hakkındaki bu asılsız rivâyetler, genellikle tarih ve tefsir kitaplarında yer almaktadır. Yeri geldikçe bu tür rivâyetlere işâret edeceğiz.

Peygamberler tarihinin üçüncü bilgi kaynağı, Tevrat, İnciller ve Ehl-i Kitab'ın elinde bulunan diğer dînî kitaplardır. Bu eserlerde Peygamberler tarihi hakkında çok geniş malûmat bulunmaktadır. Ancak, bu kitaplar insanlar tarafından tahrif edilmiş olduğu için, verdikleri bilgilere Kur'ân ve hadislere uydukları takdirde güvenilebilir. Kur'ân ve sahih hadislerdeki bilgilerle test edilmesi mümkün olmayan rivâyetlere ise ihtiyatla yaklaşılması gerekir. Bir kısmının doğru olması ihtimali bulunmakla birlikte, bunları tespit kolay değildir. Ayrıca pek çoğunun uydurma olduğu açıktır; hatta bu kitaplarda Peygamberler hakkında çok ağır iftiralar bulunmaktadır. Çalışmamızda, kısaca İsrâiliyyât olarak isimlendirilen bu rivâyetlere, sadece mukayese veya Peygamberlere atılan bâzı iftiralara cevap vermek maksadıyla işâret edeceğiz.

Peygamberler tarihinin önemli bir kaynağı da, müslüman âlimler tarafından yazılan kısas-ı enbiyâ, tefsir ve tarih kitaplarıdır. Ne var ki, bu eserlerin müellifleri, Kur'ân-ı Kerim ve hadislerdeki malûmatın yanında, bilgilerinin pek çoğunu Tevrat ve diğer Yahudî metinlerinden aktarmışlardır. Dolayısıyla, bu eserlerdeki Tevrat'tan veya Ehl-i Kitab'ın elindeki diğer kitaplardan aktarılan İsrâilî haberlere dayanan bilgilerin doğru veya yanlışlığı, önceden geçtiği gibi, ancak Kur'ân ve hadis ölçüsünde anlaşılabilir. Diğer taraftan, bu eserlerde Tevrat ve İncil'de bulunmayan bâzı bilgilere de rastlanmaktadır. Bu tür bilgilerin önemli bir kısmının da uydurma olduğu anlaşılmaktadır. Yeri geldikçe bu haberlere de işâret edeceğiz.

1. BÖLÜM

PEYGAMBERLİK VE PEYGAMBERLER

A. PEYGAMBERLERİN GÖREVLERİ

Peygamberlerin görevi, tek cümle ile, insanları Allah'ın yoluna çağırmak suretiyle, onları küfrün karanlığından kurtarıp İslâm'ın aydınlığına çıkarmaktır. Onların bu görevini, yürüttükleri faaliyetin alanları bakımından altı madde hâlinde ele almak mümkündür:

1. İnsanları Sâdece Allah'a Kulluğa Çağırmak

Peygamberlerin temel görevi, insanları sâdece Allah'a kulluğa çağırmak ve onları kendiliklerinden uydurdukları sahte ilâhlara tapmaktan uzaklaştırmaktır. Toplumları, her türlü sapıklıklardan, ahlâksızlık ve kokuşmuşluklardan temizlemektir. Peygamberlerin bu vazifesi, Kur'ân-ı Kerim'de şöyle açıklanmıştır:

"Ey Muhammed! Biz, senden önce hiç bir Peygamber göndermedik ki, ona, 'Ben'den başka hiç bir ilâh yoktur, o halde sâdece bana ibâdet edin!' diye vahyetmiş olmayalım."[1]

"Şüphesiz ki, her ümmete, 'yalnız Allah'a kulluk edin, her azdıncıdan kaçının,' diyen bir Peygamber gönderdik."[2]

Bu konuyu, az sonra Peygamberlerin dâvetinin özellikleri başlığı altında biraz daha geniş bir çerçevede ele alacağız.

2. Allah'ın Emirlerini İnsanlara Tebliğ Etmek

Allah'ın insanlara büyük bir ihsânı olan Peygamberler, insanların hidâyet ve kurtuluş rehberleridirler. Onlar, Allah'ın emirlerini insanlara tebliğ etmişler, bu sâyede ümmetlerini, putperestlik ve her çeşit şirkin pençesinden kurtararak hidâyete ulaştırmışlardır:

1. Enbiya sûresi, 21/25.
2. Nahl sûresi, 16/36.

"O Peygamberler, Allah'ın emirlerini insanlara tebliğ ederler; sâdece Allah'tan korkarlar ve O'ndan başka hiç bir kimseden korkmazlardı. Hesap görücü olarak Allah yeter."[3]

"Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan, Allah'ın elçiliği görevini yerine getirmemiş olursun. Allah, seni insanlardan korur. Şüphesiz ki Allah, kâfirler topluluğunu hidâyete erdirmez."[4]

3. İnsanları Karanlıktan Aydınlığa Çıkarmak

Peygamberlerin tamamı, insanları Allah'ın gönderdiği ortak adı İslâm olan Sırât-ı Müstakîm'e çağırmışlar, kendilerine inananları karanlıklardan aydınlığa çıkarmışlardır. Bu gerçek, bâzı âyetlerde şöyle ifade edilmiştir:

"Peygamberleri, emrimizle doğru yolu gösteren önderler yaptık. Onlara hayırlı işler yapmayı, namazı dosdoğru kılmayı ve zekât vermeyi vahyettik. Onlar ancak Biz'e ibâdet eden kimselerdi."[5]

"Şüphesiz Musa'yı mûcizelerimizle gönderdik. Ona şöyle dedik: Kavmini karanlıklardan aydınlığa çıkar; onlara Allah'ın (geçmiş kavimlerin başlarına gelen) hâdiseli günlerini hatırlat. Şüphesiz ki, bunda her sabredip şükreden için nice ibretler vardır."[6]

"Ey Muhammed! Biz, seni şâhit, müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Ve izniyle, Allah'a dâvetçi ve aydınlatıcı bir kandil olarak gönderdik."[7]

İnananların dostu Allah, inkâr edenlerin dostları ise şeytan ve yandaşlarıdır. Yüce Allah, bu dostlarını elçileri olan Peygamberleri vâsıtasıyla karanlıktan aydınlığa çağırmıştır:

"Allah, inanç sahiplerinin dostudur, onları koyu karanlıklardan aydınlığa çıkarır. Hakikati inkâr eden kâfirlerin dostları ise onları

3. Ahzâb sûresi, 33/39.
4. Mâide sûresi, 5/67.
5. Enbiya sûresi, 21/73.
6. İbrahim sûresi, 14/5.
7. Ahzâb sûresi, 33/45-46.

aydınlıktan çıkarıp zifiri karanlığa iten şeytânî güçlerdir. İçinde yaşayıp kalmak üzere ateşe mahkum olanlar, işte bunlardır."[8]

4. İnsanlara Örnek Olmak

Bütün insanlar tarafından örnek alınması gereken Peygamberler, iman edenler için uyulması mecbûrî olan en güzel örneklerdir. Kurtuluşa ermek, onları örnek alıp, onlar gibi inanmaya ve onlar gibi yaşamaya bağlıdır. Yüce Allah insanlara, her hususta Peygamberlere uymayı emretmiştir. Çünkü onlar, inanç ve yaşayış bakımından, en mükemmel insanlardır. Allah, bütün insanlar için hidâyet rehberi olarak seçtiği Peygamberleri her türlü çirkinliklerden korumuştur:

"Andolsun, Allah'ın Rasûlü'nde, sizin için, Allah'ı ve âhireti arzulayan ve Allah'ı çok anan kimseler için, uyulacak en güzel bir örnek vardır."[9]

"İşte bu Peygamberler, Allah'ın hidâyete erdirdiği kimselerdir. Sen de, onların doğru yoluna tâbi ol."[10]

5. İnsanlar Arasında Adâleti Tesis Etmek

Zulüm ve haksızlıkların yayılması, insanlığın felâketine yol açan bir durumdur. Yeryüzünde zulüm, genellikle toplumdaki hâkim sınıfın bozulmasıyla yaygınlaşmış, adâletin bütünüyle ortadan kalkması ve zulmün şiddetlenmesi ise toplumların sonunu getirmiştir. İnsanlık tarihi, bu yüzden uğranılan ilâhî cezaya pek çok kere şahit olmuştur. Cenab-ı Hak, Kur'ân-ı Kerim'inde, bu tehlikeye şöyle işaret etmektedir:

"Bir toplumu helâk etmeyi istediğimiz zaman, o toplumun lüks ve refaha gömülmüş seçkinlerine son uyarılarımızı yaparız ve eğer onlar buna rağmen günahkârca yaşamaya devam ederlerse, azap hükmü artık o toplum için kaçınılmaz olur ve biz de onu darmada-

8. Bakara sûresi, 2/257.
9. Ahzâb sûresi, 33/21.
10. En'am sûresi, 6/90.

ğın ederiz. Nuh'tan bu yana, biz, böyle nice toplumları yok ettik! Çünkü kullarının günahlarını bütünüyle görüp haberdar olmakta Rabbin gibisi yoktur."[11]

Toplumların felâketini beraberinde getiren zulüm ve haksızlıkların giderilmesi, toplumda adâletin sağlanması ve bu sâyede fakir ve zayıfların haklarının korunmasıyla mümkün olur. Azgın günâhkarların ve zâlim idarecilerin vereceği zararlar, ancak âdil bir idarenin kurulmasıyla giderilebilir. Gerçekten âdil bir idâre ise sâdece Peygamberler ve onları örnek alan mü'min yöneticiler tarafından kurulabilir. Çünkü gerçek sosyal adâlet, ancak Allah'ın Peygamberleri vâsıtasıyla gönderdiği kurallarla tesis edilebilir. Kur'ân-ı Kerim, bu gerçeği şöyle açıklar:

"Şüphesiz her ümmetin bir Peygamberi vardır. Peygamberleri onlara geldiğinde aralarında mutlaka adâletle hükmolunur ve onlara zulmedilmez."[12]

"Doğrusu, daha önce de Peygamberlerimizi, bu hakikatin bütün delilleri ile gönderdik. Ve, onlar vâsıtasıyla kitabı indirdik ve böylece doğru ile eğriyi tartabilmeniz için size bir terâzi verdik ki, insanlar adâletle davranabilsinler."[13]

Bu âyetlerden anlaşıldığı gibi, Peygamberlerin en önemli görevlerinden biri, ırk, mevki ve asâlet durumlarına bakılmaksızın insanları eşit kabul eden ve onlara eşit davranan âdil bir idarenin kurulmasıdır. Yüce Allah, sâlih kulların iktidara gelmesi durumunda tesis edecekleri bu düzen hakkında şöyle buyurmuştur:

"(O yardıma lâyık olanlar ki), onları yeryüzünde iktidara getirsek dahi, namazlarını dosdoğru kılmaya devam ederler, arınmak için verilmesi gereken zekâtlarını verirler, iyiliği emreder, kötülükten alıkoyarlar. Ama yine de işlerin sonucu Allah'a kalmıştır."[14]

Peygamberler ve onları örnek alan idareciler, toplumda adâletin tesisi için çalışmışlardır. Kişisel ve sosyal hayatı, kendilerini ve

11. İsrâ sûresi, 17/16-17.
12. Yunus sûresi, 10/47.
13. Hadid sûresi, 57/25.
14. Hac sûresi, 22/41.

yakınlarını kayıran veya durumlarına göre insanları sınıflara ayıran kanunlarla değil, insanlar arasında adâleti emreden Allah'ın gönderdiği kâide ve kurallarla düzenlemişlerdir. Sonunda Allah'ın dinini hâkim kılarak adâleti sağlamışlar, yeryüzünde huzur ve mutluluğu temin eden âdil ve faziletli bir düzen kurup zulüm ve kötülükleri ortadan kaldırmışlardır. Bu mutlu sonuca ulaşmalarında, Allah'ın yardımı onlarla birlikte olmuştur. Bu ilâhî yardım, Allah'ın dinine sahip çıkanlar için Kıyâmete kadar devam edecektir. Kur'ân-ı Kerim, bu hakikati şöyle dile getirir:

"Allah, içinizden iman edip sâlih amel işleyenlere, kendilerinden önceki sâlih kimseleri iş başına getirip egemen kıldığı gibi, onları da mutlaka yeryüzünde hâkim kılacağına ve kendileri için seçip razı olduğu dinlerini kuvvetle kökleştireceğine ve çektikleri korkularından sonra onları mutlaka güvenli bir duruma kavuşturacağına kesin bir vaadde bulunmuştur. Çünkü onlar, yalnız bana ibadet ederler ve hiç bir şeyi bana ortak koşmazlar. Artık bundan sonra, kim inkâr ederse, işte onlar fâsıkların tâ kendileridir."[15]

"Gerçek şu ki, hakikati inkâr edenler her zaman şöyle derler: 'Eğer atalarımızdan bu yönde bir gelenek devralmış olsaydık, kesinlikle Allah'ın hâlis kulları olurduk!' Ama, ilâhî kitap gelince de onu inkâr ettiler; ancak onlar yakında reddettikleri şeyin ne olduğunu bileceklerdir. Şüphesiz ki, bizim, Peygamber olarak gönderdiğimiz kullarımıza çok önceden verilmiş bir sözümüz vardır: Kendilerine mutlaka yardım edilecektir ve sonunda galip gelecek olan mutlaka bizim ordumuz olacaktır.[16]

"Ey iman edenler! Eğer siz, Allah'ın dinine yardım ederseniz, Allah da size yardım eder ve ayaklarınızı sâbit kılar."[17]

Allah'ın yardımına hak kazanan böyle bir toplumda her yetkili, âdil davranmak, Allah'ın hakkını bütün hakların önüne alarak yakınlarının aleyhine de olsa doğruyu söylemek durumundadır:

"Ey iman edenler! Şahsınızın, ana-babanızın ve akrabalarınızın aleyhine de olsa, Allah rızası için doğru şahitlik yaparak adalet

15. Nur sûresi, 24/55.
16. Saffât sûresi, 37/167-173.
17. Muhammed sûresi, 47/7.

üzere olun. O kişi zengin de olsa, fakir de olsa, Allah'ın hakkı onların her birinin hakkının önüne geçer. Öyleyse, kendi boş arzu ve heveslerinize uymayın ki, adaletten uzaklaşmayasınız. Çünkü, eğer hakikati çarpıtırsanız, bilin ki, Allah, bütün yaptıklarınızdan haberdardır."[18]

6. İnsanları Ahirete İmana Çağırmak

Peygamberler, vahiy yoluyla aldıkları gaybî bilgiler sayesinde ölüm sonrası hayatı anlatarak, insanları, geçici dünya hayatına aldanmaktan kurtulup akıl yoluyla bilinmesi mümkün olmayan bu asıl hayata hazırlık yapmaya çağırmışlardır:

"Ey cin ve insan topluluğu! İçinizden, size âyetlerimi okuyan ve sizi bu hesap gününüze kavuşacağınız hususunda uyaran Peygamberler gelmedi mi? Onlar, kendi aleyhimize şâhidiz, derler. Dünya hayatı onları aldattı ve kendi nefisleri aleyhine kâfir olduklarına dâir şâhitlik ettiler. Bu böyledir. Çünkü Rabbin, bir ülkeyi, halkı habersiz iken haksız yere helâk edici değildir."[19]

Peygamberler, Ahiret yurdunu anlatarak, insanların gayretini, fânî dünyadan asıl ve sonsuz hayata çevirmeye çalışmışlardır:

"Bu dünya hayatı, eğlence ve oyundan başka bir şey değildir. Şüphesiz asıl hayat, Ahiret yurdundadır. Keşke bilselerdi!"[20]

"Bilin ki, dünya hayatı sâdece bir oyun, bir eğlence, bir süs, aranızda bir övünme vesilesi, mal ve evlatların çoğalmasından ibarettir. Bu bir yağmura benzer ki, bitirdiği bitki, çiftçilerin hoşuna gider, sonra o bitki kurumaya yüz tutar, bir de bakarsın ki, sapsarı kesilmiş, daha sonra da çer çöp haline gelir. Ahirette ise ya şiddetli bir azap yahut Allah'ın bağışlaması ve rızası vardır. Dünya hayatı aldatıcı bir geçimlikten başka bir şey değildir."[21]

18. Nisâ sûresi, 4/135.
19. En'am sûresi, 6/130-131.
20. Ankebut sûresi, 29/64.
21. Hadid sûresi, 57/20.

B. PEYGAMBERLİK GÖREVİ İLAHÎ BİR MEVHÎBEDİR

Peygamberlik görevi, ilâhî bir lütuf ve rabbânî bir mevhîbedir. Allah Teâlâ, bu makamı, kullarından dilediğine bahşetmiştir. Hiç bir kul, kendi çalışmasıyla Peygamberlik makamına ulaşamaz. Ne kadar çok ibâdet ve tâatta bulunursa bulunsun netice değişmez. Bu makam, verâsetle veya güç ve kuvvetle de elde edilemez. Çünkü bu görev, Allah'ın bir lütfudur. Yüce Allah, kullarının içinden en faziletlilerini Peygamber olarak seçmiştir. Bu gerçek bâzı âyetlerde şöyle ifâde edilmektedir:

"İşte bu Peygamberlik, Allah'ın fazlı ve inâyetidir. Onu dilediğine verir. Allah, büyük lütuf sahibidir."[22]

"Allah meleklerden de elçiler seçer insanlardan da. Şüphesiz Allah işitendir, görendir." [23]

"Doğrusu onlar, bizim katımızda seçkin iyi kimselerdendirler."[24]

Dünya nimetlerini kullarına taksim eden Cenab-ı Hak, mal ve makamlardan çok daha yüce olan nübüvvet makamını da istediğine vermiştir.

"Onlara bir âyet geldiğinde, Allah'ın elçilerine verilenin benzeri bize de verilmedikçe kesinlikle inanmayız dediler. Allah, Peygamberliğini kime vereceğini daha iyi bilir. Suç işleyenlere yapmakta oldukları hilelere karşılık Allah tarafından hem bir horluk hem de çetin bir azap isâbet edecektir."[25]

C. PEYGAMBERLER MELEK DEĞİL İNSANDIR

Her hususta insanlara rehber ve örnek olan Peygamberler, insanlar arasından seçilmişlerdir. Bütün Peygamberler bizim gibi birer insandır Topraktan yaratılan ilk insan olan Hz. Âdem ve babasız dünyaya getirilen Hz. İsa istisnâsıyla, hepsi de bir ana ve bir

22. Cuma sûresi, 62/4.
23. Hac sûresi, 22/75.
24. Sâd sûresi, 38/47.
25. En'am sûresi, 6/124.

babadan doğmuşlardır. Onlar da yerler içerler, uyurlar uyanırlar, evlenip çoluk çocuk sahibi olurlar. Çalışıp çabalarlar, diğer insanlar gibi çeşitli sıkıntı ve hastalıklarla karşılaşırlar. Peygamber olmaları, bu hususlarda onlara insan üstü özellikler kazandırmaz; veya onları ilâhlık ya da yarı ilâhlık mertebesine çıkarmaz.

Peygamberlerden yeterince istifade edebilmek için, onlarla hem cins olmak ve her şeyde onlarla beraber olabilmek gerekir. Eğer, müşriklerin istediği gibi, insanlar arasında görev yapan Peygamberler melekler arasından seçilmiş olsaydı, insanların melek Peygamberlerle birlikte olmaları ve davranışlarında onları örnek almaları aslâ mümkün olmazdı. O takdirde insanlar, "Allah'ın bize gönderdiği elçiler, tâbi olmamızı istediği Peygamberler bizim cinsimizden değiller. Tabiatlarımız farklı, onlar yaratılış itibariyle bizlerden üstün. Amel bakımından da öyle olmaları normaldir. Onlar temiz ve itâatkârdırlar, dâima duâ ve ibâdet halindedirler, biz asla onlar gibi yapamayız." derlerdi. Bu sözlerinde de haklı olurlardı; çünkü Cenab-ı Hak, meleklerin sürekli ibâdetle meşgul olduklarını şöyle açıklamıştır:

"Çünkü göklerde ve yerde var olan her şey O'nundur, O'nun yanında yer alan melekler, O'na kulluk etmekte aslâ ne kibre kapılırlar ne de usanç duyarlar. Onlar, gece-gündüz bıkmadan yorulmadan Allah'ı tesbih ederler, hiç ara vermezler."[26]

Melekler, yemezler içmezler, şehvetleri ve kötülüklere meyilleri yoktur. Bu bakımdan insanların davranışlarında meleklere uyması mümkün değildir. Diğer taraftan Peygamberler melek olsaydı, aslî suretleriyle geldikleri takdirde insanlar onların heybetinden korkardı. Nitekim, sevgili Peygamberimiz (s.a.v.), bir gün Hıra mağarasından döndüğü sırada, yeri-göğü kaplamış bir vaziyette karşısına çıkan vahiy meleği Cebrail'i aslî suretiyle görünce ürpermiş, Peygamber olmasına rağmen büyük bir heyecana kapılmıştı. Melekler insan suretinde geldikleri takdirde ise, insanlar, bu defa onlardan şüphe duyarlar, onlara inanmaktan kaçınırlardı.

26. Meryem sûresi, 19/19-20.

Bu gerçeklere rağmen küfür ehli, her defasında, insan oldukları bahânesiyle kendilerine gönderilen Peygamberlere karşı çıkmış, bir insanın hiç bir zaman Peygamber olamayacağını iddia etmiştir. Bu yüzden, ne zaman bir Peygamber gönderilmişse, onun da kendileri gibi etten ve kemikten ibaret bir insan olduğunu, yiyip içtiğini, çoluk çocuk sahibi olduğunu ileri sürerek ona inanmaktan kaçınmışlar ve ona düşman kesilmişlerdir. Peygamberlerin melek olması gerektiğini veya insanlardan olacaksa meydana gelecek hadiseleri önceden bilen ve istediğini yapabilen insan üstü güçle donatılmış biri olmasının şart olduğunu iddia etmişlerdir. Onların bu yanlış düşüncesi, bâzı âyetlerde şöyle ifade edilmektedir:

"Mekke müşrikleri şöyle dediler: Bu ne biçim Peygamber ki, yemek yiyor, çarşılarda geziyor! Kendisine bir melek indirilip de, onunla birlikte uyarıcı olsaydı ya! Yahut kendisine gökten bir hazine indirilse veya bir bahçesi olsa da oradan yese ya!"[27]

Hûd'un (a.s.) kavmi de şöyle karşı çıkmıştı:

"Kavminden, kendilerine dünya hayatında bol nimet verdiğimiz o inkâr eden ve Ahiret hayatına kavuşmayı yalanlayan eşraf takımı dedi ki: Bu da sizin gibi bir insandan başka bir şey değildir. Sizin yediğinizden yiyor, sizin içtiğinizden içiyor. Eğer sizin gibi bir insana itaat ederseniz, o takdirde siz, mutlaka ziyana uğrayanlardansınız demektir."[28]

Peygamberlerin melek olması veya insan üstü güçlerle donatılması gerektiğini iddia eden müşriklere karşı Cenâb-ı Hakk'ın cevabı ise şöyle olmuştur:

"Ona, bir melek indirilseydi ya dediler. Eğer bir melek indirmiş olsaydık, iş bitirilmiş olurdu. Artık onlara hiç mühlet verilmezdi. Eğer Peygamberi melek yapsaydık, onu, yine insan sûretinde kılardık. Onları yine düştükleri şüpheye düşürürdük."[29]

Âyet-i kerimede belirtildiği gibi, Peygamber melek olsaydı, dini insanlara anlatabilmesi ve onlarla birlikte oturabilmesi için insan

27. Furkân sûresi, 25/7-8.
28. Mü'minûn sûresi, 23/33-34.
29. En'am sûresi, 6/8-9.

suretinde gelirdi. Zira, her cins, hemcinsine ülfet eder ve onunla birlikte bulunmaktan sıkılmaz. Diğer varlıklardan ise kaçar. Bu bakımdan, insanlara önderlik yapacak Peygamberlerin yine onlardan biri olması gerekirdi. Çünkü Peygamberlerin görevi, sâdece Allah'ın mesajını, kullara ulaştırmaktan ibaret değildir. Ümmetlerini kendilerine gönderilen kurallara göre ıslah etmek, toplumda Allah'ın emir ve yasaklarını uygulamak da onların aslî vazifesidir. Her Peygamber, bu kuralların nasıl tatbik edildiğini bizzat kendisi göstermiştir. Ümmetlerinin her türlü sorularını dikkate alarak, dinin doğru öğrenilmesini sağlayacak açıklamaları yapmıştır. Allah'ın mesajına karşı çıkan müşriklerle mücâdele etmiş, onların her türlü kötülüklerine karşı direnmiş ve zorlu bir vazife icrâ etmiştir. Halbuki bir melek, bunları yapamazdı. Onun işi, sâdece mesajı ulaştırmaktan ibaret kalırdı. İnsanlar arasında, onlar gibi yaşayıp, insanların hayatını ıslah etmek bir meleğin vazifesi olamazdı. Meleğin, Peygamberliği; ancak hemcinsleri melekler için olabilirdi. Nitekim Allah Teâlâ, yeryüzünde melekler yaşasaydı, Peygamberlerin de onlardan seçileceğini beyan etmiştir:

"İnsanlara hidâyet geldiği zaman, onların iman etmelerine engel olan sebep, sâdece, 'Allah bir insanı mı Peygamber gönderdi?' demeleridir. Ey Peygamber! De ki: Yeryüzünde huzur içinde dolaşan melekler olsaydı, elbette biz, onlara Peygamber olarak gökten bir melek gönderirdik."[30]

İnsanlardan bir kısmı da, Peygamberlerinin ölümünden sonra Peygamberlik inançlarını tahrif ederek, onların insan olamayacağını iddia etmişlerdir. Yaptıkları önemli işlere bakarak Peygamberlerinin normal insan olamayacağından hareketle, onlara ulûhiyet isnâd etmişler; hatta bâzıları, yahûdîler ve Hıristiyanlarda olduğu gibi, Peygamberlerinin Allah'ın oğlu olduğunu ileri sürmek sûretiyle şirke düşmüşlerdir. Yüce Allah, bu iki toplumun sâdece Peygamberlerini değil, onlarla birlikte din adamlarını da ilâh edinerek düştükleri büyük hatâyı şöyle açıklamaktadır:

"Yahûdîler, 'Üzeyir Allah'ın oğludur' dediler. Hıristiyanlar da, 'İsa Mesih Allah'ın oğludur' dediler. Bu, onların, ağızlarında ge-

30. İsrâ sûresi, 17/94-95.

veledikleri sözlerdir. Onlar, bu sözlerini kendilerinden önceki kâfirlerin sözlerine benzetirler. Allah, bunları kahretsin. Nasıl da uyduruyorlar?

Onlar, hahamlarını, papazlarını ve Meryem oğlu İsa Mesih'i, Allah'tan başka ilâhlar edindiler. Halbuki onlar, ancak bir olan ve kendisinden başka ilâh olmayan Allah'a ibâdet etmekle emrolunmuşlardı. Allah, onların koştukları ortaklardan münezzehtir."[31]

D. PEYGAMBERLİK GÖREVİ SADECE ERKEKLERE VERİLMİŞTİR

Peygamberlik, büyük mücâdele ve üstün sabır isteyen bir görevdir. Bütün Peygamberler, büyük zorluklarla yüz yüze gelmişler, bu önemli görevlerini yürütürken her türlü sıkıntıya mâruz kalmışlardır. Bu yüzdendir ki, Allah Teâlâ, kadın tabîatının kaldıramayacağı ağırlıkta bir yük olan Peygamberlik görevini yalnızca erkeklere vermiştir. Bu hususta şöyle buyurmaktadır:[32]

"Biz, senden önce de, kendilerine vahiy indirdiğimiz erkeklerden başkasını Peygamber olarak göndermedik. Eğer bilmiyorsanız bilenlerden sorunuz."[33]

"Ey Muhammed! Biz. Senden önce de şehirler halkından kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden başkasını Peygamber olarak göndermedik."[34]

31. Tevbe sûresi, 9/30-31.
32. İbn Hazm ve diğer bâzı âlimler, meleklerin Hz. İbrahim'in hanımı Sâre, Hz. Musa'nın annesi ve Hz. Meryem ile konuşmuş olmalarını ve Musa'nın annesine vahiy gönderilmesini delil göstererek bu üç kadının Peygamber olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ancak Ehl-i Sünnet âlimlerinin büyük çoğunluğu, bu âyete dayanarak, Peygamberlerin sâdece erkeklerden seçildiğini kabul etmişlerdir. İmam Eş'arî, bu konuda icmâ hâsıl olduğunu söylemiştir (Bkz. İbn Kesir, *Kasasu'l-enbiyâ*, (nşr. Mustafa Abdülvâhid), Mekke 1408, II, 651).
33. Enbiyâ sûresi, 21/7.
34. Yusuf sûresi, 12/109.

E. PEYGAMBERLİK MADDÎ GÜÇ VE VARLIKLA ALÂKALI DEĞİLDİR

İnkârcılar, Peygamberlerin melek olması gerektiği iddiasıyla kalmamışlar, bu itirazlarının bir çare olmadığını gördükten sonra, bu defa, kendilerine gönderilen Peygamberlerin sıradan insanlar olduğunu bahâne göstererek, ancak güçlü ve zengin şahısların Peygamber olabileceğini ileri sürmüşlerdir. İnkârlarını devam ettirebilmek için bu bahâneye sarılmışlardır. Nitekim önceleri bir insanın Peygamber olmasına akıl erdiremeyen Mekke müşrikleri, daha sonra da şâyet bir insan Peygamber olacaksa, o insanın zengin ve güçlü biri olması gerektiğini iddia ederek Hz. Peygamber'in risâletini inkâra devam etmişlerdi. Onlar toplumun zenginlerinden olmayan bir şahısa Peygamberlik verilmesini bir türlü anlayamıyor ve bunu kabullenmek istemiyorlardı. Onlara göre Peygamberlik bir insana verilecekse, hem zengin hem de şehrin liderlerinden olan bir şahsa verilmeliydi. Hatta onlar, bu makam için Mekke zenginlerinden Velid b. Muğire ile Tâif zenginlerinden Mesud b. Amr es-Sakafî'yi düşünüyorlar ve Peygamberliğin Abdullah oğlu Muhammed'e değil bu iki şahıstan birine indirilmesi gerektiğini söylüyorlardı.[35] Cenab-ı Hak, onların bu yanlış düşüncesine işaret ederek, rahmetini insanlar arasında kendisinin paylaştırdığını ve dilediği insanları Peygamber seçtiğini açıklamıştır:

"Ve dediler ki: Bu Kur'ân iki şehirden bir büyük adama indirilseydi ya? Rabbinin rahmetini onlar mı paylaştırıyorlar? Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık. Birbirlerine iş gördürmeleri için, kimini ötekine derecelerle üstün kıldık. Rabbinin rahmeti onların biriktirdikleri şeylerden daha hayırlıdır."[36]

Firavun ve adamlarının Musa ve Hârun'a (a.s.) tepkisi de şöyle olmuştu:

"Sonra Musa ve kardeşi Hârun'u, Firavun ve ileri gelen adamlarına âyetlerimizle ve apaçık bir delille gönderdik. Onlar ise, bü-

35. Taberî, *Câmi'u'l-beyân (Tefsir)*, Beyrut 1406-1407, XXV, 66.
36. Zuhruf sûresi, 43/31-32.

yüklük tasladılar ve bôbürlenen bir topluluk oldular.'Şu iki adamın kavmi bize kölelik ederken, şimdi biz kalkıp, bizim gibi iki insana mı inanacağız.' dediler. Onları yalanladılar ve helâk edilenlerden oldular."[37]

F. PEYGAMBERLER GAYBI BİLEMEZLER

Gaybı bilmek ve bildirmek sâdece Allah'a mahsustur.[38] Ancak Yüce Allah, Peygamberlerine gaybe dâir bâzı konular hakkında sınırlı bilgiler vermiştir. Peygamberlerin gayb âlemiyle ilgili olarak insanlara ulaştırdıkları haberler, kendilerine verilen bu sınırlı bilgilerden ibârettir.

"Gaybı O (Allah) bilir, gaybı kimseye göstermez. Ancak Peygamber olarak seçtiği kimse, bu hükmün dışındadır. Çünkü Allah, seçtiği Peygamberin önüne ve ardına gözetleyici koyar."[39]

Bir askeri sefer esnasında Rasûlullah(s.a.v.)'ın devesi kaybolmuştu. Bunun üzerine bir münafık, "Muhammed, Peygamber olduğunu iddia ediyor; size gökten haberler veriyor; ama kendi devesinin nerede olduğunu bilmiyor." dedi. Durum kendisine bildirilince, Sevgili Peygamberimiz, kendisinin doğrudan gaybı bilmesinin mümkün olmadığını ve ancak Allah'ın haber vermesiyle bu hususta bâzı şeyleri öğrendiğini şöyle açıkladı:

"Andolsun ki ben, (gayb ile ilgili olarak) Allah'ın bana bildirdiğinden başkasını bilemem."[40]

G. HER MİLLETE PEYGAMBER GÖNDERİLMİŞTİR

Allah Teâlâ, insanları hidâyete ulaştırmak için, çok sayıda Peygamber göndermiştir. Doğru yoldan sapanları tekrar tekrar hak yola çağırmak ve onları Peygambersiz bırakmamak suretiyle, onların Kıyâmette küfürlerini savunmak için gösterebilecekleri

37. Mü'minûn sûresi, 23/45-48.
38. Bakara sûresi, 2/33; En'am sûresi, 6/73.
39. Cin sûresi, 72/26-27.
40. Buhâri, Husûm, 8.

mâzeretleri bütünüyle ortadan kaldırmıştır. Kur'ân-ı Kerim, bu hususu şöyle açıklamaktadır:

"İnsanlar tek bir ümmet idi. Sonra Allah, müjdeleyici ve uyarıcı olarak Peygamberleri gönderdi. İnsanlar arasında, anlaşmazlığa düştükleri hususlarda hüküm vermeleri için, onlarla beraber hak yolu gösteren kitapları da gönderdi. Ancak kendilerine kitap verilenler, apaçık deliller geldikten sonra, aralarındaki kıskançlıktan dolayı dinde anlaşmazlığa düştüler. Bunun üzerine Allah, izn-i ilâhisiyle, üzerinde ihtilafa düştükleri gerçekler hakkında iman edenlere doğru olanı gösterdi. Allah, dilediğini doğru yola iletir."[41]

Bu âyetin ikinci kısmından anlaşıldığı gibi insanlar, Peygamberlerin vefatından bir süre sonra, Allah tarafından onlara gönderilmiş olan ilâhî bilgileri tahrif ederek dinlerini bozdular. Hak yoldan sapan bu insanlar, yeryüzünde bozgunculuğa başladılar. Cenab-ı Hak ise, bu durumlarda onlara yeni Peygamberler gönderdi ve böylece insanların âhirette kendilerine Peygamber gönderilmediği bahânesine sığınmalarını geçersiz hâle getirdi:

"(Yerine göre) müjdeleyici ve sakındırıcı olarak Peygamberler gönderdik ki, insanların Peygamberlerden sonra Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın! Allah, izzet ve hikmet sahibidir."[42]

"Eğer onlar, işledikleri günahlar yüzünden başlarına bir musibet geldiği zaman, 'Rabbimiz! Bize Peygamber gönderseydin de, biz de senin âyetlerine uyup, mü'minlerden olsaydık ya!' diyecek olmasalardı, Peygamber göndermezdik."[43]

Yaratılıştan günümüze kadar, hiçbir toplumun Peygambersiz bırakılmadığı, Kur'ân-ı Kerim'de birkaç defa vurgulanmıştır:

"Ey kitab ehli! 'Bize müjdeci ve uyarıcı gelmedi.' demeyesiniz diye, Peygamberlerin arasının kesildiği bir devirde size gerçekleri açıklayan Peygamberimiz geldi. İşte size müjdeci ve uyarıcı geldi, Allah her şeye kadirdir."[44]

41. Bakara sûresi, 2/213.
42. Nisâ sûresi, 4/165.
43. Kasas sûresi, 28/47.
44. Mâide sûresi, 5/19.

"Şüphesiz ki, her ümmete, 'yalnız Allah'a ibadet edin, her azdırıcıdan kaçının,' diyen bir Peygamber gönderdik. İçlerinden bir kısmını Allah doğru yola sevk etti. Diğer bir kısmı ise sapıklığı hak etti. Ey insanlar! Yeryüzünde dolaşın, Peygamberlerini yalanlayan toplumların sonunun ne olduğuna bir bakın."[45]

"Biz, bir Peygamber göndermedikçe, kimseye azap etmeyiz."[46]

"Şüphesiz her ümmetin bir Peygamberi vardır. Peygamberleri onlara geldiğinde aralarında mutlaka adâletle hükmolunur ve onlara zulmedilmez."[47]

"Şüphesiz ki biz, senden önce nice Peygamberleri kendi kavimlerine göndermişizdir."[48]

"Sen ancak bir uyarıcısın. Her ümmetin bir hidâyet rehberi, yol göstereni vardır."[49]

"Sen sâdece bir uyarıcısın. Biz seni hakikat ehli bir müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik; çünkü hiçbir toplum yoktur ki, içinde bir uyarıcı gelmiş olmasın."[50]

"Biz, her Peygamberi, kendisine gönderileni onlara açıklaması için kavminin diliyle gönderdik."[51]

Peygamberlik zinciri, Peygamberlerin sonuncusu/hâtemü'n-nebiyyîn olup[52] âlemlere rahmet olarak gönderilen,[53] Hz. Muhammed (s.a.v.) ile tamamlanmıştır. O, son Peygamber olarak bütün insanlığa gönderilmiştir. Allah Teâlâ, ona hitâben şöyle buyurmuştur:

"Biz seni, ancak bütün insanlara müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Fakat insanların çoğu bilmezler."[54]

45. Nahl sûresi, 16/36.
46. İsrâ sûresi, 17/15.
47. Yunus sûresi, 10/47.
48. Rum sûresi, 30/47.
49. Ra'd sûresi, 13/7.
50. Fâtır sûresi, 35/23-24.
51. İbrahim sûresi, 14/4.
52. Ahzâb sûresi, 33/40.
53. Enbiyâ sûresi, 21/107.
54. Sebe sûresi, 34/28.

"Ey Muhammed, de ki: Ey insanlar! Ben sizin hepinize göklerin ve yerin sahibi olan Allah'ın elçisiyim."[55]

Rasûlullah da (s.a.v.), Peygamberlerin sonuncusu olduğunu açıklarken şöyle demiştir:

"Benimle, benden önce gönderilen Peygamberlerin durumu, tıpkı bina yapan bir adamın durumu gibidir. Şöyle ki, bu adam, bir bina yaptı, güzel yaptı, onu süsleyip tamamladı. Yalnız köşelerinden birinde bir kerpiçlik yer eksik kaldı. İnsanlar binanın çevresini dolaşmaya başladılar. Binayı çok beğendiler ama 'keşke şu kerpiç de yerinde olsaydı!' dediler. İşte (yerine konmamış) o kerpiç benim. Ben, Peygamberlerin sonuncusuyum."[56]

Rasûlullah (s.a.v.), yine bütün insanlığın Peygamberi olarak gönderildiğini açıklamış ve bu vazifesini yerine getirmek için gerekli tedbirleri almış; zamanın hükümdarlarına yazdığı mektuplarla, onları ve halklarını İslam'a dâvet etmiştir. Nitekim o, bu hükümdarlara gönderdiği elçilere şöyle demişti:

"Ben bütün insanlığa rahmet olarak gönderildim. Benim mesajlarımı o hükümdarlara ulaştırınız."

İran kisrasına yazdığı mektubun bir bölümünde şöyle diyordu:

"Şüphesiz ben, Allah'ın tüm insanlığa gönderdiği Peygamberiyim. Bütün insanları uyarıp, inanmayan kâfirlerin Allah'ın korkunç azabına uğrayacaklarını bildirmek için gönderildim."

"Bütün insanlığın Peygamberi olarak gönderildim, Peygamberlik müessesesi benimle mühürlenmiştir."[57]

Allah Teala, bütün insanlığın Peygamberi olan Rasûlullah'ı gönderdikten sonra, kurtuluşu ona ümmet olmaya bağlamıştır. Onunla birlikte, önceki dinlerin tamamını geçersiz kılmış; bundan itibaren insanlardan sâdece ona gönderdiği İslâm Dini'ni kabul edeceğini bildirmiştir. Bu konudaki iki âyetin tercümeleri şöyledir:

55. Araf sûresi, 7/158.
56. Buhârî, Menâkıb, 18; Müslim, Fezâil, 22, 23.
57. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* (nşr. İhsan Abbas), I, 191 vd.

"Kim İslam'dan başka bir din ararsa, bilsin ki bu din onun için kabul edilmeyecek ve o âhirette kaybedenlerden olacaktır."[58]

"Allah katında yegâne makbul din İslam'dır."[59]

H. NEBÎ - RASÜL FARKI, PEYGAMBERLERİN SAYISI VE DERECELERİ

Rasül kelimesi, Arapçada "gönderilen kimse" manasına gelir, elçi ve temsilci demektir. Kur'ân-ı Kerim'de bu kelime Allah'ın elçisi mânâsına, özel bir görev ile gönderilen melekler ve Allah'ın mesajını insanlara tebliğ eden Peygamberler için kullanılmıştır. Nebî kelimesinin lügat mânâsı ise, "haber getiren, yol gösteren kimse" dir. Bu kelime de Peygamber karşılığı olarak kullanılır.

Kur'ân-ı Kerim'de, Allah'ın elçileri olan Peygamberler için bu iki isim de kullanılmış ve aralarında kesin bir ayırım gözetilmemiştir. Bir Peygamber hakkında bir yerde "rasül" başka bir yerde "nebî" denilmiş, bâzı yerlerde ise, anlam farkı söz konusu olmaksızın, iki kelime birlikte kullanılmıştır. Ancak bu iki kelimenin birlikte geçtiği, "Biz, senden önce hiç bir rasül ve hiç bir nebî göndermedik ki..."[60] diye başlayan âyette, iki tâbir arasında bir anlam farkı olduğunu gösteren bir üslup söz konusudur.[61] Bu farka önem veren âlimlere göre rasül, Allah tarafından kendisine kitap ve yeni bir din gönderilen ve bunu insanlara tebliğ eden Peygamberdir. Nebî ise, müstakil şerîatı olmayıp kendisinden önce gönderilmiş bir rasülün dinine tâbi olan ve bunu insanlara anlatan Peygamberdir.[62]

58. Âl-i İmran, 3/85.
59. Âl-i İmran, 3/19.
60. Hac sûresi, 22/52.
61. Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kurân (terc. Muhammed Han Kayânî ve dğr.)*, İstanbul 1996, III, 223.
62. Bu hususta bkz. Muhittin Bahçeci, *Peygamberlik ve Peygamberler*, İstanbul 1977, s. 71-79; Abdullah Aydemir, *İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler*, Ankara 1992, s.1. Bâzı âlimlere göre, nebîlik, sâdece nebînin şahsıyla ilgilidir. Böyle olunca nebî, Allah'tan kendisine gelen emirleri tebliğle görevli değildir. Rasûllûk ise, gelen vahyin tebliğ edilmesini de gerektirir (bkz.Tabbâra, *Kurân'da Peygamberler ve Peygamberimiz*, (terc. Ali Rıza Temel-Yahya Alkın), İstanbul 1982, s. 12).

Buna göre rasüllük, nebîlik mertebesinden üstündür. Her rasül aynı zamanda bir nebî olduğu halde, her nebî bir rasül değildir. Peygamberlerin içindeki rasüllerin görevleri daha önemlidir; ancak sayıları nebîlere göre çok azdır. Rasûlullah (s.a.v.)'den nakledilen bir rivâyete göre, Peygamberlerin toplam sayısı 124 bin olup, bunların sâdece 315'i rasüldür.[63] Türkçemizde elçi mânâsına gelen Peygamber kelimesi, bu iki kelimeyi de karşılamaktadır. Farsça kökenli olan bu kelime "elçi, haber getiren" mânâsına gelir.

Her biri fazilet timsali, ışık kaynağı, medeniyet mimarı ve insanlar için en güzel örnek olan Peygamberler arasında Allah'ın elçileri olmak bakımından hiçbir fark yoktur. Onların tamamının Allah'ın elçileri olduklarına inanmak imanın altı şartından biridir. Bakara suresinin 285. âyetinde şöyle buyurulmaktadır:

"Peygamber ve mü'minler, rabbi tarafından Peygambere indirilene iman ettiler. Hepsi de, Allah'a, meleklerine, kitaplarına, Peygamberlerine iman ettiler. Allah'ın Peygamberlerini birbirinden ayırdetmeyiz dediler. İşittik ve itâat ettik. Rabbimiz, affını dileriz, dönüş sanadır, diyerek yalvardılar."

Nisâ suresinin 150-152. âyetlerinde de şöyle buyurulmuştur:

"Allah'ı ve Peygamberlerini inkâr edenler, Allah ve Peygamberleri arasında ayrım yaparak, 'onların bir kısmına inanır, bir kısmını inkâr ederiz' diyerek ikisi arasında bir yol tutmak isteyenler, işte onlar, gerçekten kâfir olanlardır. Biz, kâfirler için alçaltıcı bir azap hazırlamışızdır. Allah'a ve Peygamberlerine iman edip onlar arasında hiç bir ayrım yapmayanlara gelince; zamanı geldiğinde Allah onlara mükâfatlarını verecektir. Ve Allah, çok bağışlayıcı, rahmet kaynağıdır."

Diğer taraftan, her biri seçilmiş üstün bir şahsiyet olmak ve Peygamberlik bakımından aralarında bir fark bulunmamakla birlikte, Peygamberler arasında fazilet açısından derece farkı vardır. Bu husus, doğrudan Allah Teâlâ tarafından bildirilmiştir. Yüce

63. Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 266.

Allah, Peygamberlerin bâzılarını diğerlerinden üstün kıldığını şöyle açıklamaktadır:

"Şüphesiz ki biz, Peygamberlerin bir kısmını, diğerlerinden üstün kıldık."[64]

"İşte bu Peygamberlerden bir kısmını diğerlerinden üstün kıldık. Allah, onların bâzılarıyla konuştu, bâzılarının da derecelerini yükseltti."[65]

Peygamberlerden beşi "ülü'l-azm" diye isimlendirilmiştir. Onlar, Peygamberlerin en faziletlileridir. Her birine yeni bir din gönderilmiş olan bu beş Peygamber, risâlet görevini yerine getirirken büyük sıkıntılarla karşılaşmış ve bu uğurda üstün bir mücadele sergilemiştir. Onlardan Nuh (a.s.) tebliğ görevini bin yıla yakın sürdürdüğü halde, kendisine çok az kimse iman etmiş, o buna rağmen dâvetini büyük bir sabırla devam ettirmişti. İbrahim (a.s.), bu mücâdele uğrunda ateşe atılmayı göze almıştı; ancak Cenab-ı Hak onu kurtardı. Diğer üçü, Musa (a.s.), İsa (a.s.) ve Muhammed (a.s.) da büyük sıkıntılarla karşılaştılar. Buna rağmen görevlerini hakkıyla yerine getirdiler. Bu beş Peygamberin isimleri Ahzâb suresinin 7. âyetinde birlikte geçmektedir:

"Hani bir zaman biz, Peygamberlerden söz almıştık. Senden, Nuh'tan, İbrahim'den, Musa'dan ve Meryem oğlu İsa'dan da sağlam bir söz almıştık."

Allah Teâlâ, ülü'l-azm Peygamberlerin, karşılaştıkları zorluklara aldırmayıp, tebliğ görevlerini büyük bir sabırla yerine getirdiklerine işâret ederek şöyle buyurmuştur:

"Nice Peygamberler vardır ki, rablerine ihlâsla kulluk eden bir çok kimse onlarla birlikte savaşmıştır. Allah yolunda kendilerine isabet eden zorluklara aldırmamışlar, zayıflık göstermemişler ve boyun eğmemişlerdir. Allah sabredenleri sever."[66]

Cenab-ı Hak,, Sevgili Peygamberimiz'e, tebliğ görevini yerine getirirken, büyük sabır ve sebat sahibi bu Peygamberleri örnek almasını emretmiştir:

64. İsrâ sûresi, 17/55.
65. Bakara sûresi, 2/253.
66. Âl-i İmrân sûresi, 3/146.

"Ey Muhammed! Sen de, azim ve sebat sahibi (ülü'l-azm) Peygamberlerin sabrettiği gibi sabret. Kâfirler için acele azap isteme. Onlar, kendilerine va'dolunan günün dehşetini gördükleri zaman, dünyada sâdece gündüzün bir anı kadar kaldıklarını sanacaklardır. Bu apaçık bir tebliğdir. Dinden ayrılan bir topluluktan başka kim helâk edilir?"[67]

Bir başka âyette ise, bu beş Peygamberden söz edilmekte ve yine Peygamberimiz'e hitaben şöyle denilmektedir:

"Dini ayakta tutun ve onda ayrılığa düşmeyin, diye Nuh'a emrettiğini, sana vahiyle bildirdiğimizi, İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya emrettiğimizi Allah size de din kıldı. Fakat onları kendisine çağırdığın bu din, Allah'a ortak koşanlara ağır geldi. Allah, dilediğini kendisine çeker ve kendisine yöneleni de doğru yola iletir."[68]

Sâvi, bu âyetin tefsiriyle ilgili olarak şöyle demiştir:

"Bu âyette zikredilen Peygamberler, Peygamberlerin büyükleri (ülü'l-azm) ve büyük şeriatleri olan Peygamberler oldukları için, Yüce Allah, bunları özellikle zikretmiştir. Bu Peygamberlerden her birinin yeni bir şeriatı vardır. Bunların dışındakiler ise, kendilerinden önceki şeriatı tebliğ ile görevli olarak gönderilirlerdi. Bu iş, devamlı olarak, bir Peygamberin peşinden diğeri, bir şeriatın arkasından bir diğer şeriat gönderilmek üzere rasüllerle pekiştirilmiş ve nebilerle desteklenmiştir. Nihayet Yüce Allah, dinlerin en hayırlısı, Peygamberlerin en üstünü bizim Peygamberimiz (s.a.v.)' in dini ile bu işi sona erdirmiştir. Buradan anlaşılmıştır ki, bizim, yani Muhammed ümmetinin şeriatı, temel itikadlar ve hükümler konusunda, geçmiş bütün şeriatları içine almıştır."[69]

Peygamberlerin sonuncusu/hâtemü'n-nebiyyîn olup[70] âlemlere rahmet olarak gönderilen,[71] Hz. Muhammed (s.a.v.), menzile ve mertebe bakımından rasüllerin en faziletlisidir. Peygamberler içinde, bütün insanlığa gönderilen tek Peygamber odur. Diğer Pey-

67. Ahkâf sûresi, 46/35.
68. Şûrâ sûresi, 42/13.
69. Sâbûnî, Safve, V, 446.
70. Ahzâb sûresi, 33/40.
71. Enbiyâ sûresi, 21/107.

gamberler ise, belirli ümmetlere veya belirli muhitlere gönderilmişlerdir. Peygamberimiz Hz. Muhammed'e (s.a.v.) indirilmiş olan yüce kitabımız Kur'ân-ı Kerim de, semâvî kitapların sonuncusu ve en üstünüdür. Kadı Iyaz'ın naklettiğine göre bâzı müfessirler, Cenab-ı Hakk'ın Kur'ân-ı Kerim'de diğer Peygamberlere, "Ya Âdem, Ya Nuh, Ya Musa, Ya İsa" gibi isimleriyle hitap ederken, sâdece Peygamberimize açık ismiyle değil de, "Ey Nebi, Ey Rasül" diyerek nübüvvet ve risâlet sıfatıyla hitap etmesini, onun diğerlerinden üstünlüğünün bir delili olarak kabul etmişlerdir.[72] Rasûlullah'ın (s.a.v) şanını yüceltmek maksadına bağlanan bu âyetlerden onüçünde "Yâ eyyuhe'n-nebiy" ikisinde ise "Yâ eyyuhe'r-rasül" diye hitap edilmiştir.

Böyle olmakla birlikte Sevgili Peygamberimiz, Peygamberler arasında fark gözetilmesinden ve kendisinin diğerlerinden üstün gösterilmesinden hoşlanmamış; bütün Peygamberlere karşı saygı ve hürmet gösterilmesini istemiş ve buna büyük önem vermiştir. Ebu Hureyre'den rivâyet edildiğine göre, sahabilerden biri, bir yahûdî ile tartışmıştı. Tartışma sırasında, sahâbî "Muhammed (s.a.v.)'i âlemlere üstün kılana andolsun!" diye yemin ederken, yahûdî "Musa'yı âlemlere üstün kılana andolsun!" demişti. Onun bu sözüne kızan müslüman ona bir tokat indirmişti. Yahûdî, derhal Rasûlullah'a giderek, kendisini döven müslümanı şikâyet etti ve tartışmalarını ona anlattı. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

"Beni Musa'ya tercih etmeyiniz!"[73]

Aynı konuyla ilgili olarak şöyle dediği de nakledilmiştir:

"Peygamberler arasında fazilet ayırımı yapmayınız... Ben, hiç bir kimsenin Yunus b. Metta'dan daha efdal olduğunu söyleyemem."[74]

Başka bir defa Rasûlullah'a insanların en keremlisinin kim olduğu sorulmuştu. *"Allah'tan en çok korkanları"* cevabını verince,

72. Kadî Iyaz, *eş-Şifâ bi ta'rîfi hukûki'l-Mustafâ*, Mısır 1369/1950, I, 28
73. Buhârî, Enbiyâ, 31.
74. Müslim, Fezâil, 42. Hz. Peygamber, başka bir hadisinde de, *"Hiç bir kula, 'Ben Yunus'tan daha hayırlıyım' demek yakışmaz buyurmuştur."* (Müslim, Fezâil, 43).

soruyu soranlar, "Bizim sormak istediğimiz bu değil dediler." Bunun üzerine, *"İnsanların en keremlisi, İbrahim Halilullah oğlu nebî oğlu nebî oğlu Allah'ın nebîsi Yusuf'tur."* dedi.[75]

Peygamberimiz'in (s.a.v) bu hassâsiyeti sayesindedir ki, müslümanlar arasında rasül ve nebilerin tamamına karşı, büyük bir hürmet ve edeb hissi gelişmiş, onların arasında ayırım yapmak hoş karşılanmamıştır. Peygamberlerin tamamı, Yahûdî ve Hıristiyanların kendilerine atmış olduğu tüm töhmet ve iftiralardan uzak tutulmuştur. Onların pak ve nezih oldukları hususunda hiç bir şüpheye yer yoktur. Dolayısıyla, İslâm'ın Peygamberler hakkındaki bu doğru ve kesin bilgileriyle nübüvvetin gerçek mâhiyeti belirlenmiş, Ehl-i Kitab'ın bu hassas konudaki tahrifâtına da son verilmiştir.

I. PEYGAMBERLERE GÖNDERİLEN KİTAPLAR VE SAHİFELER

Allah Teâlâ, Peygamberlerden dördüne birer kitap göndermiştir. Musa'ya (a.s.) Tevrat'ı, Davud'a (a.s.) Zebur'u, İsa'ya (a.s.) İncil'i ve son Peygamber olan Hz. Muhammed'e (s.a.v.) Kur'ân-ı Kerim'i indirmiştir. Bu büyük kitapların yanında, dört Peygambere de, hacim olarak daha küçük kitaplar demek olan suhuf/sahifeler verilmiştir. Kendilerine suhuf gönderilen Peygamberler ve sahifelerinin hacimleri ise şöyledir: Hz.Âdem'e 10 sahife; Hz. Şît'e 50 sahife; Hz. İdris'e 30 sahife; Hz. İbrahim'e 10 sahife. Bunlar, toplam olarak 100 sahife tutmaktadır.

İ. KUR'ÂN-I KERİM PEYGAMBERLERDEN BÂZILARI HAKKINDA BİLGİ VERMİŞTİR

Kur'ân-ı Kerim'de, Peygamberlerden bâzılarının tanıtıldığı, diğerleri hakkında ise bilgi verilmediği açıklanmaktadır:

75. Buhârî, Enbiyâ, 19; Müslim, Fezâil, 44.

"(Ey Muhammed!) Şüphesiz ki biz, senden önce birçok Peygamber gönderdik. Onlardan bir kısmını sana anlattık, bir kısmını da anlatmadık..."[76]

Bâzı rivâyetlerde, az önce geçtiği gibi, Peygamberlerin toplam sayısının 124 bin olduğu ifâde edilmiştir. Kur'ân-ı Kerim,, onlardan sadece 25'i hakkında bilgi vermiştir. Buna göre, Kur'ân'da isimleri geçmeyen Peygamberlere icmâlî/toplu iman, isimleri geçenlerin[77] Peygamberliğine ise tafsîlî iman gerekir. Kur'ân'da isimleri geçen Peygamberler şunlardır:

Âdem, İdris, Nuh, Salih, Hûd, Şuayb, İbrahim, Lût, İsmail, İshak, Yakub, Yusuf, Musa, Harun, Dâvud, Süleyman, İlyas, Elyesa, Eyyûb, Zülkifl, Yunus, Zekeriya, Yahya, İsa, Muhammed (a.s.).

Bu Peygamberlerden onsekizinin ismi, En'am suresinin 84-86. âyetlerinde toplu olarak geçmektedir:

"Biz, İbrahim'e, İshak'ı ve Ya'kub'u bahşettik. Ve hepsini doğru yola sevk ettik. Daha önce Nuh'u ve soyundan olan Davud'u, Süleyman'ı, Eyyûb'u, Yusuf'u, Musa'yı ve Harun'u da doğru yola sevk etmiştik. İşte biz, iyilikte bulunanları böyle mükâfatlandırırız. Zekeriya, Yahya, İsa ve İlyas'ı da hidâyete erdirdik. Hepsi de sâlih kullarımızdandı. İsmail, Elyesa, Yunus ve Lut'u da hidâyete erdirdik. Hepsini de âlemlere üstün kıldık."

Bu âyetlerde isimleri sayılanların ve diğer yedi Peygamberin isimleri, çeşitli âyetlerde müteaddit defalar zikredilmiştir.

Kur'ân-ı Kerim'de isimleri geçen Üzeyir[78], Lokman[79], ve Zülkarneyn[80] ile Hz. Musa'nın birlikte yolculuk yaptığı ve kendisinden

76. Mü'min sûresi, 40/78.
77. Süleyman en-Nedvî, Kurân-ı Kerim'de sâdece yahûdî ve hıristiyanların kitaplarında isimleri geçen Peygamberler ile Hz. Hûd ve Şuayb gibi Araplar'ın bildikleri Peygamberlerin isimlerinin zikredildiği ve tanıtıldığı görüşündedir. Ayrıca Kur'ân, yahûdî ve hıristiyanların Peygamber olarak kabul etmediği Hz. Davud ve Hz. Süleyman'ın da Peygamber olduklarını açıklamıştır (*Asr-ı Saâadet, Peygamberimizin Tebligat ve Tâlimatı* (trc., Ali Genceli), İstanbul 1967, II, 665).
78. Tevbe sûresi, 9/30.
79. Lokman sûresi, 31/12-19.
80. Kehf sûresi, 18/83-98.

önemli şeyler öğrendiği sâlih kulun[81] -ki, hadislerde bu şahsın Hızır (a.s.) olduğu bildirilmiştir- Peygamber olup-olmadıkları hususunda ise ihtilaf vardır. Müfessir ve tarihçiler arasında Hz. Üzeyir'in Peygamber olduğu görüşü oldukça yaygındır. Buna dayanarak eserimizde onu da tanıttık.

K. PEYGAMBERLERİN MÜŞTEREK DİNİ İSLÂMDIR

Bütün Peygamberlerin müşterek dini olan İslâm, Allah'ın birliği ve Peygamberliğin umûmîliği temelleri üzerine oturmuştur. Bu din, Hz. Âdem, Hz. Musa, Hz. İsa ve gelmiş geçmiş bütün Peygamberlerin ümmetlerine getirmiş oldukları dindir. Kur'ân-ı Kerim, bu gerçeği şöyle dile getirmektedir:

"Allah'ın dininden başkasını mı arıyorlar? Oysa göklerde ve yerde ne varsa, hepsi, ister istemez, O'na teslim olmuştur. Ve yine O'na döneceklerdir.

Ey Muhammed! De ki: Allah'a, bize indirilene, İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a ve torunlarına indirilene; Rableri tarafından Musa'ya, İsa'ya ve bütün Peygamberlere verilenlere iman ettik. Onlar arasında bir ayırım yapmayız. Biz, Allah'a teslim olan müslümanlarız."[82]

Bütün Peygamberler, kavimlerine kendilerinin Allah'a teslim olan müslümanlar olduklarını açıklamışlardır. Nuh (a.s.), bu hususta şöyle demiştir:

"Eğer dâvetimden yüz çevirirseniz, zâten ben sizden bunun karşılığında bir ücret istemedim. Benim mükâfatım ancak Allah katındandır. Ben (sâdece O'nun emirlerine itaat eden) Müslümanlardan olmakla emrolundum."[83]

Bu bayrağı taşıyanlardan Hz.İbrahim ve torunu Hz. Yakub hakkında da şöyle denilmektedir:

"Kendini bilmezlerden başka kim İbrahim'in dininden yüz çevirir? And olsun ki, dünyada onu önder seçtik, şüphesiz O, ahirette de iyilerdendir. Rabbi ona, 'Müslüman ol' buyurduğunda, 'Âlemlerin

81. Hızır (a.s.) hakkında bkz., s. 471 vdd.
82. Âl-i İmrân sûresi, 3/83-84.
83. Yûnus sûresi, 10/72.

Rabbine teslim oldum.' demişti. İbrahim bunu oğullarına vasiyet etti. Yakub da, , 'Evlâtlarım! Bakın Allah, size en saf ve temiz inancı bahşetti; öyleyse siz de ancak O'na teslim olmuş müslümanlar olarak can verin!' dedi. Yoksa Yakub can verirken sizler yanında mı idiniz? O zaman oğullarına, 'Benden sonra neye tapacaksınız?' diye sormuştu; Onlar da, 'Senin Rabbine ve ataların İbrahim, İsmail, İshak'ın ilâhı olan tek Allah'a kulluk edeceğiz, bizler O'na teslim olmuş müslümünlarız.' demişlerdi."[84]

Bu hakikat, Hz. Yusuf tarafından da şöyle ifade edilmiştir:

"Ey Rabbim! Sen bana bir parça mülk verdin ve bana düşlerin yorumunu öğrettin. Ey göklerin ve yerin yaratıcısı! Dünyada da, âhirette de benim yârim sensin! Beni Müslüman olarak öldür ve beni iyilere kat!"[85]

Hz. İsa ve havârileri de aynı şeyi söylemişlerdi:

"İsa insanların inkârlarını hissedince, 'Allah uğrunda yardımcılarım kimlerdir?' dedi. Havariler, 'Biz Allah'ın dininin yardımcılarıyız. Allah'a inandık, müslüman olduğumuza şahid ol. Rabbimiz! Senin indirdiğine inandık, Peygambere uyduk; bizi şahit olanlarla beraber yaz.' diye cevap verdiler."[86]

Bu kervanın son temsilcisi Sevgili Peygamberimiz, Hz. Âdem'den kendisine kadar, bütün Peygamberlerin aynı din üzere olduklarını şöyle ifade etmiştir:

"Dünya ve âhirette İsa b. Meryem'e en yakın olan benim. Zîra bütün Peygamberler birbirlerinin kardeşi gibidirler. Sanki bir babadan ve ayrı ayrı annelerden doğmuşlardır. Onların dinleri de birdir ve aynıdır."[87]

Cenab-ı Hak, önceki Peygamberlerden, sonra gelecek Peygamberlere ve yine özellikle son Peygamber olan Hz. Muhammed'e

84. Bakara sûresi, 2/130-133.
85. Yusuf sûresi, 12/101. Hz. İsmail (Bakara,127,128), Hz. Lut (Zâriyât, 35-36), Hz. İshak (Bakara, 132-133), Hz. Musa (Yunus, 83-84), Hz. Davut ve Hz. Süleyman (Neml, 29-31) ve Hz. Peygamber Efendimiz de (Zümer, 11-12; En'am, 14; Neml, 91), aynı şekilde müslüman olduklarını ifade etmişlerdir.
86. Âl-i İmrân sûresi, 3/ 52-53.
87. Buhârî, Enbiyâ, 48.

(s.a.v.) iman ve yardım hususunda kesin bir söz alıyordu. Buna göre Peygamberler, kendilerinden sonra gelecek Peygamberleri kavimlerine müjdelerler ve o Peygamberlerin zamanına yetişecek olanlara onlara iman etmelerini emrederlerdi. Nitekim, Rasûlullah (s.a.v) zamanında yaşayan Yahûdî ve Hıristiyanlarla ilgili olarak şöyle buyurulmuştur:

"Bir zaman Allah, Peygamberlerden, 'Ben size Kitap ve hikmet verdikten sonra nezdinizdekileri tasdik eden bir Peygamber geldiğinde, ona mutlaka iman edip yardım edeceksiniz.' diye kesin söz almış, 'İkrar edip buna dair ahdimi üzerinize aldınız mı?' dediğimde, onlar 'İkrar ettik.' demişlerdi. Allah da: 'Şahit olun, ben de sizlerle birlikte şahitlerdenim.' demişti."[88]

Görüldüğü gibi, Peygamberimiz hakkında, önceki Peygamberlere verilen kitaplarda da bigi bulunuyordu. Bütün Peygamberler, zamanına ulaştıkları takdirde, ona iman ve yardım sözü vermişlerdi. Bu sorumluluk onların ümmetlerini de bağlıyordu. Âyette geçen "size bir Peygamber geldiğinde" ifadesinin doğrudan muhatabı ise, Hz. Peygamber'in muâsırı olan yahûdîler ve hıristiyanlardı.[89]

Dolayısıyla Rasûlullah'ın (s.a.v.) hem ismi hem de sıfatları, Tevrat ve İncil'de mevcuttu. Ne var ki, Yahûdî ve Hıristiyan din adamları, Peygamberimiz hakkındaki bilgileri, üzerlerinde istedikleri şekilde kalem oynattıkları bu kitaplardan çıkarmaya çalıştılar. Ancak onların bu ihânetlerine rağmen yine de eldeki Tevrat ve İncil nüshalarında, Hz. Peygamber'i rahat bir şekilde tanımaya yetecek ölçüde bilgi kalmış bulunmaktadır. Bu kitaplar üzerinde yapılan araştırmalar, Peygamberimiz'e dair isim ve sıfatları ve onunla ilgili bilgileri açık bir şekilde ortaya çıkarmıştır.[90]

Ehl-i Kitab din adamları, bu bilgileri sayesindedir ki, bir âyette haber verildiği gibi, Peygamberimizi Yüce Allah'ın ifadesiyle öz

88. Âl-i İmrân sûresi, 3/81.
89. Kâdı Iyâz, Şifâ, I, 27-29. Kâdı Iyâz, Ebu'l-Hasen el-Kâbisi'nin, bu âyetten, Allah Teâlâ'nın hiç bir Peygambere vermediği fazileti Rasûlullah'a vermiş olduğu neticesini çıkardığına işaret eder.
90. Bu konuda yapılmış müstakil bir çalışma için bkz. Abdülahad Davud, *Tevrat ve İncil'e Göre Hz. Muhammed*, (trc. Nusret Çam), İzmir 1990.

oğullarını tanıdıkları kadar kesin bir şekilde tanıyorlardı. Ancak buna rağmen, kıskançlık başta olmak üzere çeşitli sebepler yüzünden, onlardan çok azı ona iman etti:

"Kendilerine kitap verdiğimiz (Yahûdî ve Hıristiyanlar), Peygamberi, oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Onlar, nefislerini hüsrana uğratanlardır; onlar iman etmezler."[91]

Peygamberlerin tebliğ ettiği inanç esasları arasında hiç bir fark yoktur. Hz. Âdem ile son Peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.)'in getirdiği iman esasları aynıdır. Bu esaslar, diğer bir ifâdeyle îmanın şartları, bilindiği gibi, Allah'a, meleklerine, kitaplarına, Peygamberlerine, âhirete ve kadere inanmaktır. Peygamberlere gönderilen dinlerde bu iman esasları aynı kalırken, diğer dinî hükümler ve hukuka bağlı konularda ise kemâle doğru giden değişiklikler olmuştur.

Önceki dinler, insanlar tarafından tahrif edilmiş, gerek iman esasları gerekse dinî hükümler ve hukuk kuralları büyük ölçüde değiştirilmiştir. Yüce Allah, gönderdiği dinlerin tahrif edilmesinden sonra yeni Peygamberler göndererek mesajını yeniden insanlığa ulaştırmıştır. Bu durum son Peygambere kadar böyle devam etmiştir. Onların sonuncuları olan Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)'e gönderilen son din İslâm ise, eski din mensuplarının yapmış oldukları her türlü tahrifatı, ilâve ettikleri uydurma hüküm ve hurâfeleri bertaraf etmiş, tevhid akidesini sapık fikirlerden temizlemiş ve aslî haline getirmiştir. Tek hak din olan Yüce İslâm dinini en mütekâmil hâliyle ve cihanşümul bir şekilde ortaya koymuştur. Dolayısıyla, bundan sonra İslâm'a girmek bütün insanlık için bir mecburiyet olmuştur. Yüce Allah katında yegâne geçerli din, tek kurtuluş yolu budur:

"Kim, İslâm'dan başka bir din ararsa, onun dini asla kabul edilmeyecektir. O kimse, âhirette de hüsrana uğrayanlardan olacaktır."[92] İnsanlığa gönderilen son ilâhî din olarak İslâmiyet, her türlü tahrifattan ve noksanlıklardan korunmuştur. Hem de

91. En'am sûresi, 6/20.
92. Âl-i İmrân sûresi, 3/85.

Kıyâmete kadar sürecek bu koruma, doğrudan onu gönderen Allah Teâlâ tarafından garanti edilmiştir:

"Kur'ân'ı biz indirdik, şüphesiz ki, onun koruyucusu da biziz."[93]

"Şüphesiz ki, Kur'ân kendilerine gelince onu inkâr edenler mutlaka cezalandırılacaktır. Şüphesiz o Kur'ân, aziz bir kitaptır. Ona ne önünden, ne de arkasından bâtıl söz sokulabilir. O, hikmet sahibi ve hamde lâyık olan Allah tarafından indirilmiştir."[94]

L. PEYGAMBERLERİN DAVETİNİN ÖZELLİKLERİ

1. Dâvetleri Rabbânî Bir Dâvettir

Rabbânî dâvetten maksat, dâvetin Allah Teâlâ tarafından gönderilen bir vahye dayanmış olmasıdır. Peygamberlerin dâveti, gördükleri zulüm ve haksızlıkları kaldırmak için, üstün akıl ve zekâlarının veya engin tecrübelerinin neticesi olarak kendiliklerinden başlattıkları bir hareket değildir. Peygamberlerin getirdiği her şeyin kaynağı vahiydir. Onların görevi, Allah Teâlâ'nın emirlerini insanlara ulaştırmaktan ibarettir. Bu bakımdan onlar, diğer liderlerden, ıslahatçılardan, düşünür ve filozoflardan çok farklıdırlar. Onların dâvetinin kaynağıyla ilgili bu gerçeği dile getiren âyetlerden bâzılarının anlamı şöyledir:

"Onlara âyetlerimiz açık açık okunduğu zaman (öldükten sonra) bize kavuşmayı beklemeyenler, 'Ya bundan başka bir Kur'ân getir veya bunu değiştir!' dediler. Ey Muhammed! Onlara şöyle de: 'Onu kendiliğimden değiştirme yetkisine sahip değilim. Ben, bana vahyolunandan başkasına uymam. Eğer rabbime karşı gelirsem, elbette büyük günün azâbından korkarım.'

(Ey Muhammed) de ki: Eğer Allah dileseydi, Kur'ân'ı size okumazdım. Allah da, onu size bildirmezdi. Nitekim daha önce yıllarca aranızda yaşadığım halde böyle bir şey yapmamıştım. Hâlâ akıl erdiremiyor musunuz?"[95]

"İşte böylece sana da emrimizle Kur'ân'ı vahyettik. Sen daha önce, kitap nedir, iman nedir bilmezdin. Fakat Biz, onu bir nur kıl-

93. Hicr sûresi, 15/9.
94. Fussilet sûresi, 41/42.
95. Yunus sûresi, 10/16.

dık ki, kullarımızdan dilediğimizi onunla hidâyete eriştiririz. Şüphesiz ki sen, doğru bir yolu göstermektesin."[96]

"Allah, kendi emriyle melekleri, kullarından dilediği kimseye vahiy ile gönderir: Benden başka ilah olmadığını insanlara bildirin ve bu hususta onları uyarın ve ancak benden korkun, der." [97]

Bu âyetlerden de anlaşıldığı gibi, Peygamberler, kendi duygularına veya hâriçten gelen bir takım baskılara boyun eğmezler. Kendilerine gönderilen emirlerde aslâ bir değişiklik yapmazlar. Nitekim, Cenab-ı Hak, Rasûlullah (s.a.v) hakkında şöyle buyurmuştur:

"O, kendi arzu ve hevâsından konuşmaz. onun her konuştuğu, Allah tarafından vahyedilen bir vahiyden başka bir şey değildir."[98]

Allah'ın emirlerini tebliğ etmek görevini yürüten Peygamberler, karşılaştıkları sıkıntılara sonuna kadar katlanırlar. Kendilerine teklif edilen hiç bir dünyalık karşılığında mücâdelelerinden vazgeçmeyi kabul etmezler. Bunun en kuvvetli delilleri, Sevgili Peygamberimiz'in hayatının her safhasında mevcuttur. Nitekim, açık dâvetin başlamasından sonra, kendisine gelen müşrik liderler, davasından vazgeçmesi için, para, kadın ve başkanlık gibi, dünyalık olarak ne isterse vereceklerini söylemişlerdi. Ancak O, *"Bu işten vazgeçmem için, güneşi sağ elime, ayı sol elime koysanız dahi, Allah bu işi güçlendirene veya bu uğurda ölene kadar bundan vazgeçmem."* buyurdu.[99]

2. Görevleri Karşılığında Dünyalık Beklemezler

Peygamberler, görevlerinden vazgeçmeleri şartıyla yapılan dünyalık tekliflerini kabul etmedikleri gibi, yaptıkları görev karşılığında hiçbir insandan bir ücret veya menfaat da ummazlar. Onlar, karşılığı ancak Allah'tan beklerler ve faaliyetlerini O'nun rızası ve

96. Şûrâ sûresi, 42/52.
97. Nahl sûresi, 16/2.
98. Necm sûresi, 53/3-4.
99. İbn Hişam, *es-Siretü'n-nebeviyye*, (nşr. Mustafa es-Sakkâ ve dğr.), Beyrut, ts., I, 266.

âhiret sevabı için yaptıklarını açıklarlar. Bu hakikati dile getiren âyetlerden bâzıları şunlardır:

Hûd (a.s.), kavmine hitâp ederken şöyle demiştir:

"Ey kavmim! Allah'ın emirlerini bildirmeme karşılık sizden herhangi bir mal istemiyorum. Benim mükâfatım ancak Allah tarafından verilecektir."[100]

Rasûlullah'a da (s.a.v.) şöyle emredilmiştir:

"İşte o Peygamberler, Allah'ın kendilerini hidâyete ulaştırdığı kimselerdir. Sen de onların yoluna uy. De ki: Ben, Peygamberlik görevime karşılık sizden bir ücret istemiyorum. Bu Kur'ân, âlemler için ancak bir öğüttür."[101]

"(Ey Rasülüm) de ki: Bu görevime karşılık, ben sizden bir ücret istemiyorum."[102]

Bu âyetlerden anlaşıldığı gibi, Peygamberler, maddî bir kazanç veya dünyevî bir menfaat için çalışmazlar. Onlar, bu yüce görevlerinin karşılığını sâdece Cenab-ı Hak'tan beklerler, O'nun rızasını ve ahiret sevabını gözetirler. Kureyş müşrikleri ile Rasül-i Ekrem (a.s.) arasında geçen bir konuşma, bu gerçeği açık bir şekilde ortaya koymaktadır:

Kureyş müşrikleri, Hz. Peygamber (s.a.v)'e şöyle dediler:

"Ey Muhammed! Seninle konuşmak için sana haber yolladık. Allah'a andolsun ki biz, Araplar arasında, senin kavminin başına getirdiğin hâdisenin benzerini kavminin başına getiren bir başka adam bilmiyoruz. Sen babalarımıza ve dedelerimize sövüp saydın, dinimizi kötüledin, ilâhlarımıza dil uzattın. Bizi aklı ermezler olarak niteledin ve birliğimizi dağıttın. Sonra aramızda yapmadığın kötü iş kalmadı. Eğer, ortaya attığın bu sözlerle dünyalık ele geçirmek istiyorsan mallarımızdan sana bir şeyler toplayalım da hepimizin en zengini ol. Yok sen bu hareketinle şeref peşinde isen, seni kendimize başkan yapalım. Eğer bir saltanat istiyorsan, seni başımıza hükümdar dikelim. Yok şu sana gelen cin içini

100. Hûd sûresi, 11/29.
101. En'am sûresi, 6/90.
102. Sâd sûresi, 38/86.

kapladıysa, ki bu bazan olabilir, seni tedavi ettirmek için mallarımızı harcayalım ve şifa bulmanı sağlayalım veya ödevimizi yapmış olup sorumluluktan kurtulalım."

Bu sözleri dinleyen Rasûlullah, onlara şöyle cevap verdi:

"Dediğiniz dünyalıklarla hiçbir alâkam yoktur; beni cin de kaplamış değildir. Sonra sizin için ortaya attığım mesele ile, ne mallarınızı almayı ne aranızda şeref sahibi olmayı ve ne de başınıza hükümdar olmayı istiyorum. Ancak Allah beni size bir elçi olarak yolladı ve bana bir kitap indirdi; sizin için müjdeleyici ve korkutucu olmamı emretti. Ben de Allah'ın bana yüklediği Peygamberlik mesajını size bildirdim. Size öğüt verdim. Şimdi siz, size bildirdiklerimi benimserseniz, dünyada ve âhirette mutluluğa ulaşmış olursunuz. Benimsemezseniz, Allah'ın emrini yerine getirmek uğrunda her şeye katlanacağım. Allah, benimle sizin aranızda hükmünü verene kadar, dâvetimi devam ettireceğim."[103]

3. İnsanları Sâdece Allah'a Kulluğa Çağırırlar

Peygamberlerin dâvetinin en önemli özelliği, yeryüzünde sâdece Allah'a ibâdet edilmesi ve dinin ona tahsis edilmesi için çalışmaktır. Gönderilmiş olan bütün Peygamberler, insanları kullara kul olmaktan kurtulup sâdece kendilerini yaratan Cenab-ı Hakk'a kulluğa çağırmışlardır. Allah Teâlâ, elçilerini, bu görevi yerine getirmeleri ve insanları tevhid inancına çağırmaları için göndermiştir. Bu konuda şöyle buyurmaktadır:

"Oysa onlar, dini sâdece Allah'a tahsis ederek, hakka eğilip, sâdece Allah'a ibâdet etmekle, namazı kılmak ve zekatı vermekle emrolunmuşlardır. İşte sağlam din de budur." [104]

"Ey Muhammed! Biz, senden önce hiç bir Peygamber göndermedik ki, ona, 'Benden başka ilâh yoktur. O halde sâdece bana ibâdet edin.' diye vahyetmemiş olalım."[105]

Dolayısıyla, her dönemde ve her çevrede görev yapmış olan Peygamberlerin ilk ve en büyük vazifesi, tevhid akîdesini düzel-

103. İbn Hişam, I, 295-96.
104. Beyyine sûresi, 98/5.
105. Enbiyâ sûresi, 21/25.

terek insanların Cenab-ı Hakk'a, doğru bir şekilde inanmalarını ve sâdece ona kulluk etmelerini sağlamak, kul ile Rabbi arasındaki ilişkileri düzeltmek ve dinin sâdece Allah'a tahsis edilmesini sağlamak olmuştur. Bu görevlerini yerine getirirken Onlar, kendi zamanlarında hâkim olan, ya insanlar tarafından yontulmuş putlara, veya uydurulmuş çeşitli tanrılara ya da ilâhlaştırılmış sâlihlere ve din adamlarına tapmak gibi çeşitli suretlerde tezâhür eden bâtıl inançlara karşı mücadele etmişlerdir.[106]

Peygamberler, insanları Allah'ın emirlerine teslim olmaya, O'na itaata ve sâdece O'na kulluk etmeye çağırırken düşünce ve hedeflerini üç temele dayandırmışlardır:

a. İnsanların itâat etmesi gereken tek otorite Allah Teâlâ' dır. Tüm sosyal, hukûkî ve ahlâkî sistemler, Allah'ın emir ve yasakları doğrultusunda kurulmalı; hayat ve uygarlık bu temel üzerine oturtulmalıdır.

b. Allah'ın temsilcileri olarak görev yapan Peygamberlere mutlak itâat gerekir.

c. Eşyayı, temiz-pis, güzel-çirkin, helâl-haram diye vasıflandırma hakkı sâdece Allah'a ve O'nun elçileri olmaları bakımından Peygamberlerine aittir.[107]

4. Dâvetleri Sâdedir-Maksat ve Hedef Açıktır

Peygamberlerin dâveti, sâde ve anlaşılır olup, tekellüften uzaktır. Onlar, fıtrata uygun olan hikmet yolunu takip ederek insanlara anlayabilecekleri tarz ve ölçüde hitab ederler. Allah Teâlâ, bu konuda şöyle buyurmaktadır:

"Ey Peygamber! İnsanları Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle dâvet et. Onlarla en uygun şekilde en inandırıcı yöntemlerle tartış. Şüphesiz ki Rabbin, yolundan sapanları da, doğru yolda yürüyenleri de çok iyi bilir."[108]

Bu âyetten Peygamberî dâvetin, âlim ve câhil herkesin anlayabileceği sâdelikte olması gerektiği anlaşılmaktadır. Bu dâvet, an-

106. Sâbûnî, Muhammed Ali, *en-Nübüvve ve'l-enbiyâ*, Mekke 1400/1980, s. 33.
107. Mevdûdî, *Tarih Boyunca Tevhid Mücâdelesi ve Hz. Peygamberin Hayatı* (trc. Ahmed Asrar), İstanbul, 1992, I, 47.
108. Nahl sûresi, 16/125.

laşılması zor bir dâvet olmayacaktır. Bu hususta en başarılı metod, sanatsal tartışma ve kelâmî münakaşalardan uzak kalarak, anlaşılması kolay ve fıtrata uygun bir şekilde yürütülmesidir.

Nitekim Hz. Aişe (r.a.), Rasûl-i Ekrem (a.s.)'ın, sözlerini kendisini işiten herkesin anlayabileceği seviyede açık ve net olarak söylediğini, belirtmiştir.[109]

Bu özellikleriyledir ki, Kur'ân-ı Kerim'in delilleri, her insanın faydalandığı gıdalara, kelâmcıların delilleri ise insanların ancak az bir kısmının faydalanıp çoğunun zarar gördüğü ilaçlara benzetilmiştir. Kur'ân delilleri, hem güçlü adamların hem de küçük çocukların yararına olan suya; diğer deliller ise güçlü kimselerin bazen yararına bazen de hastalığına sebep olan ve çocukların ise asla yararlanamadığı gıdalara teşbih edilmiştir.[110]

Râzî de şöyle demiştir:

"Kelâmî isbat yollarını ve felsefî metodları düşündüm, onları hastalara şifa verir, susayanı kandırır bulmadım. İkna yollarının en uygunu olarak, Kur'ân yolunu buldum. Her kim benim gibi bunu tecrübe edecek olursa, benim ulaştığım neticeye varır." [111]

Peygamberler, insanları açık bir hedefe ve açık bir inanca çağırmışlardır.

"Ey Muhammed! De ki: İşte benim yolum budur. Ben ve bana uyanlar, aydınlık bir yol üzerindeyiz, insanları Allah'ın yoluna bilgiyle dâvet ederiz. Allah'ı her türlü noksanlıklardan tenzih ederim. Ben müşriklerden değilim."[112]

5. Dünya-Ahiret Dengesi Kurulur

Peygamberlerin maksadı, dünyanın güzelliklerine ve hayatın zevklerine dalmak değil; bunlardan ihtiyacı giderecek bir ölçüde yararlanmaktır. Onlar, dünyada bolluk ve lüks içinde yaşayabilecek maddî varlığa sahip oldukları halde, darlık ve sıkıntılarla

109. Ebu Davud, Edeb, 23.
110. Bkz. Sâbûnî, *en-Nübüvve*, 34.
111. Sâbûnî, en-Nübüvve, 35.
112. Yusuf sûresi, 12/108.

dolu bir hayat yaşamışlardır. Dünyada zâhidâne bir hayat sürmüşler, asıl hazırlıklarını âhiret için yaparak bâkî olanı fânî olana tercih etmişlerdir:

"İyiler için Allah katında olan şeyler daha hayırlıdır."[113]

"Dünya hayatı oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir. Allah'tan korkanlar için âhiret yurdu daha hayırlıdır. Aklınızı kullanmaz mısınız?"[114]

"Ey Muhammed! Bir kısım kâfirlere, kendilerini imtihan etmek için verdiğimiz dünya hayatının süsünde sakın gözün kalmasın. Rabbinin rızkı hem daha hayırlı hem daha süreklidir."[115]

Peygamberlerin dünyada nasıl bir hayat yaşadıklarının en canlı örneği şüphesiz Sevgili Peygamberimiz (s.a.v.)'in sâde hayatıdır. Bilindiği gibi, onun hanımları, kendisinden bâzı zînet eşyaları ve daha bol bir geçim istemişlerdi. Onların lüks bir hayat istemeleri üzerine inen vahiy, kendilerine ağır bir ders oldu. Çünkü Cenab-ı Hak, Hz. Peygamber'e, sâdelikten ayrılmamasını, hanımlarını ise bu sâde hayat tarzı ile kendisinden boşanmak hususunda muhayyer bırakmasını emrediyordu:

"Ey Peygamber! Eşlerine şöyle söyle: Eğer dünya hayatını ve süsünü istiyorsanız, gelin size boşanma bedellerinizi vereyim de, sizi güzellikle salıvereyim. Eğer Allah'ı, Peygamberi'ni ve âhiret yurdunu istiyorsanız, biliniz ki, Allah, içinizden güzel davrananlar için büyük bir mükâfat hazırlamıştır."[116]

Bilindiği gibi, bu durum karşısında onların tamamı, dünya zevklerini değil, Efendimiz'le birlikte kalmayı ve sâde hayatı tercih ettiler. Bir daha da benzeri bir talepte bulunmadılar.

6. Peygamberler Allah'ın Yardımıyla Başarıya Ulaşırlar

Bütün Peygamberler, kavimlerini şirkten kurtarıp, gönüllere tevhid akidesini yerleştirmeye çalışmışlardır. Aynı şekilde insan-

113. Âl-i İmrân sûresi, 3/198.
114. En'am sûresi, 6/32.
115. Tâhâ sûresi, 20/131.
116. Ahzâb sûresi, 33/28-29.

ları gaybe imana çağırmışlardır. Onlarla şirki terk etmeyen kavimler arasındaki mücâdelenin ağırlık noktasını tevhid akidesi teşkil etmiştir. Bu mücâdele, Cenab-ı Hakk'ın yardımı sâyesinde Peygamberlerin zaferiyle bitmiştir. Meâlini verdiğimiz şu âyetler, bu ebedî gerçeği açıkça ortaya koymaktadır:

"Kâfirler Peygamberlerine dediler ki: Elbette sizi ya yurdumuzdan çıkaracağız, ya da mutlaka dinimize döneceksiniz! Rableri de Peygamberlere şöyle vahyetti: Zâlimleri mutlaka helâk edeceğiz! Ve ey inananlar! Onlardan sonra sizi mutlaka o yerde yerleştireceğiz. İşte bu, makamımdan korkan ve tehdidimden sakınan kimselere mahsustur. Peygamberler, fetih istediler, Allah da verdi. Her inatçı zorba da hüsrana uğradı."[117]

"Andolsun ki, Peygamber kullarımıza söz vermişizdir: Onlar mutlaka zafere ulaşacaklardır. Bizim ordumuz, şüphesiz üstün gelecektir."[118]

"Şüphesiz Peygamberlerimize ve iman edenlere, hem dünya hayatında, hem şahitlerin şahitlik edecekleri günde yardım ederiz."[119]

M. PEYGAMBERLERİN SIFATLARI

Allah Teâlâ, Peygamberlerini, kendisiyle kulları arasında elçilik yapmaları için seçmiş, beşer içinden sâdece onları vahiy emânetini taşımak ve vahyi insanlara ulaştırmakla görevlendirmiştir. Cenab-ı Hakk'ın kendilerine yüklediği bu önemli görev, Peygamberlerin, ahlâk bakımından en mükemmel, ilim bakımından en ileri, emânet bakımından en ehil, soy bakımından en asil insan olmalarını gerekli kılmıştır. Peygamberler, pek çok âyette en üstün sıfatlarla tavsif edilmişlerdir. Onlar, bir beşer olarak, yerler, içerler, sağlıklı veya hasta olurlar, kadınlarla evlenirler. Onlar da diğer insanların başına gelen çeşitli sıkıntılarla karşılaşmışlardır. Ancak onlar, kendilerinde mutlaka bulunması gereken bâzı üstün sıfatlarla donatılmışlardır. Onlara mahsus bu müşterek sıfatlar şunlardır:

117. İbrahim sûresi, 14/13-15.
118. Saffât sûresi, 37/171-173.
119. Mü'min sûresi, 40/51.

1. Sıdk/Doğruluk

İnsanların tamamında bulunması gereken bu özellik, Peygamberler için ise mutlak şarttır. Doğruluk ve dürüstlük, Peygamberlere yaratılışlarından itibaren verilmiş bir sıfattır. Onlar asla yalan söylemezler.

Kur'ân-ı Kerim'de, onların doğru sözlü oldukları sık sık tekrarlanmıştır:

"Bu kitapta bir de İbrahim'i an. Gerçek şu ki, o özü sözü doğru bir Peygamberdi."[120]

"Ve bu kitapta İsmail'i de an. Doğrusu, O da her zaman sözünde duran, doğru sözlü bir elçi, bir Peygamber idi. Ve halkına namazı ve zekâtı emrederdi ve O da Rabbinin katında hoşnutluk kazanmıştı.

Ve bu kitapta İdris'i de an. O da özü sözü doğru bir nebî idi."[121]

Peygamberlerin yalan söyleyebileceğini kabul etmek, dinin temelini sarsmak demek olur. Çünkü bu takdirde, Cenab-ı Hak'tan aldıkları vahye güven mümkün olmaz ve Peygamberlerin kendi uydurdukları sözleri Allah'a nispet etmeleri ihtimali ortaya çıkardı. Halbuki bu aslâ mümkün değildir. Allah Teâlâ, bunun imkânsızlığı hakkında şöyle buyurmuştur:

"Eğer Muhammed, bize karşı, ona kendi sözlerinden bâzı sözler katmış ve onları bize isnad etmiş olsaydı, biz kendisini kuvvetle yakalardık. Sonra da onun şah damarını koparırdık. Hiç biriniz de onu koruyamazdınız.."[122]

Peygamberimiz (s.a.v.), küçüklüğünden itibaren doğru sözlülüğü ve eminliği ile meşhur olmuş; kavmi tarafından **"es-sâdıku'l-emîn"** diye isimlendirilmişti. En azılı düşmanları dahi, onun çocukluğundan itibaren aslâ yalan söylemediğini kabul ederlerdi. Ona iman etmedikleri halde, Ebu Cehil ve müslüman olmadan önce Ebu Süfyan'ın yaptığı gibi, pekçok müşrik onun doğru sözlülüğünden şüphe etmediklerini itiraf etmişlerdi. Nitekim

120. Meryem sûresi, 19/41.
121. Meryem sûresi, 19/54-55.
122. Hâkka sûresi, 69/44-47.

İslâmiyet'in baş düşmanı Ebu Cehil, onu doğru ve emin bir kişi olarak biliyor; şahsına değil ancak getirdiği dine karşı çıkıyordu. Bu gerçeği doğrudan Yüce Allah açıklamış ve onun bu tutumu hakkında şöyle buyurmuştur:

"Ey Muhammed! Onların söylediklerinin seni üzeceğini elbette biliyoruz. Gerçekte onlar, seni yalanlamıyorlar; fakat o zâlimler, Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar."[123]

Yalancılık gibi, hâinlik, insanların mallarını haksız yere almak vb. kötü huylar da, Peygamberlerde asla bulunmaz.

2. Emânet/Güvenilirlik

Peygamberlerin emin olmaları, Allah'ın emir ve yasaklarını kullarına ulaştırmak görevini eksiksiz yerine getirmeleri demektir. Bütün Peygamberler her bakımdan güvenilir kimselerdir; Allah'ın emir ve yasaklarını, üzerinde en ufak bir değişiklik yapmadan, indiği şekilde insanlara tebliğ etmişlerdir. Allah'tan başka hiçbir kimseden korkmayan Peygamberler, bu konuda başlarına gelebilecek hiç bir şeyden çekinmemişlerdir:

"O Peygamberler, Allah'ın gönderdiği emirleri duyururlar, Allah'tan korkarlar ve O'ndan başka kimseden korkmazlar. Hesap görücü olarak Allah yeter."[124]

Sevgili Peygamberimiz, emânetin önemini vurgularken, eminliğin imanın ayrılmaz vasfı olduğunu belirterek şöyle buyurmuştur:

"Emânet ehli olmayanın imanı da yoktur; ahdine bağlı olmayanın dini de yoktur."[125]

"Gerçek mü'min o kimsedir ki, insanlar canları ve malları hususunda, ondan emin olurlar."[126]

"Emânet zâyi olunca Kıyâmeti bekle."[127]

123. En'am sûresi, 6/33.
124. Ahzâb sûresi, 33/39.
125. Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 135, 154, 210.
126. Tirmizi, İman, 13; Nesei, İman, 8; İbn Mâce, Fiten, 2; Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 206, 215.
127. Buhârî, İlim, 3 , Rikâk, 35; Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 261.

3. Tebliğ

Tebliğ, Peygamberlerin temel görevlerinden biridir. Mânâsı, Peygamberlerin, kendilerine inen vahyi, hiç bir değişiklik yapmadan ve ondan hiç bir şeyi gizlemeden, olduğu şekilde insanlara ulaştırmalarıdır. Bu görevlerini yerine getirirken en küçük bir kusurları dahi düşünülemez. Onlar, tebliğde hiç bir eksiltme veya artırma yapamazlar. Böyle bir şeyin düşünülemeyeceği, şu âyetten açıkca anlaşılmaktadır:

"Eğer Muhammed bize karşı, ona bâzı sözler katmış olsaydı, biz kendisini kuvvetle yakalardık. Sonra da onun şah damarını koparırdık. Hiç biriniz de onu koruyamazdınız."[128]

Getirdikleri haberler, insanlar tarafından hoş karşılanmasa da durum değişmez. Her durumda Allah'ın emirlerini bütünüyle insanlara aktarırlar. Nitekim Nuh (a.s.), kavmine şöyle demiştir:

"Dedi ki: Ey kavmim, bende bir sapıklık yok, ben âlemlerin rabbi tarafından gönderilmiş bir elçiyim. Size, rabbimin gönderdiği gerçekleri tebliğ ediyorum. Size öğüt veriyorum ve Allah tarafından sizin bilmediğiniz şeyleri biliyorum."[129]

Bütün Peygamberler, tebliğ vazifesini hakkıyla yerine getirmişler, aldıkları ilâhi emirleri harfiyyen insanlara ulaştırmışlardır. Bu konuda Peygamberimiz'e hitaben şöyle buyurulmuştur:

"Ey Peygamber! Rabbi'nden sana indirileni tebliğ et; eğer bunu yapmazsan, O'nun elçiliğini yerine getirmemiş olursun. Allah seni insanlardan korur. Doğrusu Allah, kâfirler toplumunu, doğru yola iletmez."[130]

Tebliğden ikinci bir maksat, Peygamberlere inanmayan insanların, Kıyâmet gününde küfürlerine mazeret bulmalarını ortadan kaldırmaktır. Çünkü Allah, tebliğ ulaşmayan insanlara azap etmekten yücedir:

128. Hakka sûresi, 69/44-47.
129. A'râf sûresi, 7/61-62.
130. Mâide sûresi, 5/67.

"Biz, Peygamber göndermedikçe, hiç bir kavme azap edecek değiliz,"[131]

"Rabbin, şehirlerin anası olan Mekke'de onlara âyetlerimizi okuyacak bir elçi göndermedikçe, ülkeleri helâk edici değildir. Ve Biz, halkı zâlim olmadan ülkeleri helâk edici değiliz."[132]

"Ey Kitap ehli, elçilerin arasının kesildiği, bir boşluk meydana geldiği sırada size Peygamberimiz geldi. Gerçekleri açıklıyor ki, yarın kıyâmette, bize bir müjdeleyici ve uyarıcı gelmedi, demeyesiniz. İşte müjdeleyici ve uyarıcı geldi. Allah her şeye kâdirdir."[133]

4. Fetânet/Zeki ve Üstün Akıllı Olmak

Peygamberler, sâlim akıl, üstün zekâ ve keskin anlayış sahibi kimselerdir. Bunun zıddı olan ahmaklık ve aklî dengesizlik, Peygamberler hakkında aslâ düşünülemez. Bu takdirde, hitap ettikleri kişileri iknâ edemezler ve görevlerinde başarı sağlayamazlardı.

Allah Teâlâ, İbrahim (a.s.) hakkında şöyle buyurmuştur:

"Andolsun ki biz, İbrahim'e önceden, doğru yolu bulma kabiliyetini vermiştik. Zâten biz onun Peygamberliği yüklenebilecek olgun bir insan olduğunu biliyorduk."[134]

İbrahim'in (a.s.) Nemrut ve kavmiyle mücâdelesi, onun üstün bir akıl sahibi olduğunu açıkça göstermektedir. Diğer Peygamberlerin tamamı da böyledir. Allah onlara ileri seviyede bir akıl ve doğruyu bulma kabiliyeti vermiş, onları hârikulâde bir zekâ ve ileri görüşlülükle teçhiz etmiştir. Kavimlerini iknada başarılı olabilmeleri için, onları, insanların en akıllıları, en zekileri ve en keskin anlayışlıları kılmıştır. Onların bu seçkinliği, Peygamber olarak seçilmelerinin hikmetini teşkil eder. Peygamberlerin akıl, zekâ ve uyanıklık bakımından bu üstünlükleri, ömürleri ne kadar uzun olursa olsun, vefatlarına kadar devam eder. Bu, Allah'ın onlara, görevleri dolayısıyla özel bir lütfudur.

131. İsrâ sûresi, 17/15.
132. Kasas sûresi, 28/59.
133. Mâide sûresi, 5/19.
134. Enbiyâ sûresi, 21/51.

Peygamberler, kendilerini halkın gözünde küçük düşürecek, halkı kendilerinden nefrete sevk edecek her türlü bedenî ve ahlâkî ayıp ve kusurlardan da uzaktırlar. Bu tür kusurlardan arınmış olarak yaratılmışlardır. Diğer insanların maruz kaldığı hastalıklara yakalansalar veya onların başına gelen çeşitli sıkıntılara maruz kalsalar da, Peygamberlerin insanları kendilerinden soğutup tiksindirecek bedeni rahatsızlıkları ve ayıpları yoktur. Hz. Eyyûb (a.s.) hakkında nakledilen bu neviden haberler, yerinde ele alınacağı gibi İsrâiliyyattan ibarettir; dolayısıyla kabul edilmesi mümkün değildir. Kur'ân-ı Kerim'de onun hastalığından bahsedilen âyette bu türden teferruat bulunmamaktadır:

"Eyyûb'u da hatırla. O, bir zaman Rabbi'ne 'Doğrusu ben, bir derde yakalandım. sen merhametlilerin en merhametlisisin!' diye duâ etmişti. Biz de duâsını kabul edip yakalandığı derdi gidermiştik."[135]

5. İsmet/Günahlardan Korunmuşluk

İsmet sıfatı, Allah Teâlâ'nın, Peygamberlerini her türlü günah ve kötülük işlemekten, haram ve münkerât irtikap etmekten korumuş olmasıdır. Bunun hikmeti, Peygamberleri, insanlar için örnek kılmasıdır. Onlar, her türlü davranışlarıyla, en güzel örneklerdir. Eğer onlar günahlardan korunmamış olsalardı, kendi yaptıkları hatalardan diğer insanları sakındırmaları mümkün olmazdı.

Peygamberlerin tamamı, başta şirk olmak üzere, hırsızlık, yalancılık, dolandırıcılık ve her türlü ahlâk dışı davranışlardan uzak olarak yaşamışlardır. Allah Teâlâ, bu kutsal görev için seçtiği elçilerini, her türlü günah ve çirkinliklerden korumuştur. Peygamberlerin bu kötülüklerden korunması, çocukluklarından itibaren başlar. Peygamberlik görevine getirilmelerinden önce mevcut olan günahlardan uzak kalma, kötülükler ve çirkinliklere asla yaklaşmama ve her türlü kötülükleri terk özelliği, Peygamberlikleri döneminde daha kuvvetli bir şekilde devam eder. İman ve ibadetle olgunlaşan bu sıfatlar, en üstün ahlâk nokta-

135. Enbiyâ sûresi, 21/83-84.

sına ulaşmıştır. Mevdûdî, onların masumiyetinin hikmetini izah ederken şöyle demiştir:

"Peygamberlerin mâsum olmalarının anlamı şudur: Kendileri insanlığın bütün zaaf ve kuvvetlerini taşımalarına, her türlü insanî duygu, arzu, istek ve düşünceye sahip olmalarına rağmen, kasten hiç bir günah işlemeye yeltenmeyecek kadar nefislerine hakim olup, Allah'tan son derece korkarlar. Vicdanları öylesine sağlam ve temizdir ki, nefislerinin kendilerini günaha itecek tüm isteklerine anında karşı koyabilirler. Nefislerini her zaman kontrol edecek güçtedirler. Şâyet istemeden veya farkında olmadan ufak bir yanlışlık yapacak olurlarsa, Allah tarafından derhal ikaz edilir ve hataları anında düzeltilir. Çünkü bir Peygamberin en ufak hatası, ümmetine pahalıya mal olur. Peygamber doğru yoldan zerre kadar sapmış olursa, peşinden koşan kitleler tamamen yollarını sapıtırlar."[136]

Peygamberlere mahsus ismet sıfatının tüm işâretlerini, Rasül-i Ekrem'in (s.a.v.) hayatında canlı bir şekilde görmekteyiz. Cenab-ı Hak, onu yüceltmek ve Peygamberlikle görevlendirmek istediği için, çocukluğundan itibaren Cahiliye'nin bütün çirkinliklerinden muhafaza etmiştir. O, olgunluk çağına ulaştığında, kavminin en soylusu, en faziletlisi, insanlara karşı en iyi davrananı, en güzel ahlaklısı, en doğru sözlüsü, en güveniliri ve insanları kirletecek çirkinliklerden en uzak olanı olarak biliniyordu. Hatta kavmi, Cenab-ı Hak tarafından onda toplanmış bu güzel hasletleri dolayısıyla, onu gençlik yıllarından itibaren "el-emîn" diye isimlendirmişti. Sâkin ve üstün bir tabiata sahip olup, fesatçılık ve bozgunculuk nedir bilmezdi. Kimseyle kavga etmez, hiç kimseye incitici söz söylemezdi.[137]

Müslümanların Peygamberler hakkındaki inançları bu şekildedir. Buna karşılık, Ehl-i Kitap adıyla bilinen yahûdîler ve hıristiyanlar, Peygamberleri diğer insanlardan ayırmamışlar ve onların da her türlü günah ve çirkin hareketleri işlediklerini kabul etmişlerdir. Yahûdîlerin elinde tahrif edilmiş halde bulunan kutsal

136. Mevdûdî, *Hz. Peygamber'in Hayatı*, I, 55.
137. İbn Hişam, I, 183.

kitaplarında, bâzı Peygamberlere nispet edilen öyle çirkin günah ve davranışlar vardır ki, müslümanlar bunları okumaktan dahi hicap duyarlar.

Bu tür rivâyetler, yahûdîlerin Peygamberler hakkında uydurmuş oldukları iftiralardan ibarettir. Hıristiyanlara gelince, Hz. İsa (a.s.)'ın ulûhiyetine dair inançlarına binâen, tek ma'sum olarak Hz. İsa (a.s.)'ı kabul ederler. Öbür Peygamberlerin ise, hem cinsleri olan diğer insanlar gibi hatalar yapıp, günah işlediklerine inanırlar. Onlara göre, Hz. İsa (a.s.)'dan başka kurtarıcı ve şefaatçi yoktur.

N. MÛCİZELER

Mûcize, insanlar arasında sâdece Peygamberlerin elinde meydana gelen olağanüstü işlerdir ve ancak Allah'ın yardımı ile gerçekleşir. Allah lûtfetmedikçe, Peygamberler kendi başlarına mûcize gösteremezler.[138] Allah Teâlâ, Peygamberlerine, kâfirleri ikna etmeleri amacıyla, Peygamberliklerini ispat için çeşitli mûcizeler vermiştir. Bu mûcizeler, onları gösterenlerin Peygamber oluşunun en mühim delilleridir.

Mûcizeler metâfizik hadiseler olduğu için akılla kavranılması ve her yönüyle anlaşılması mümkün değildir. Her Peygamberin muhtelif mûcizeleri vardır. Kur'ân-ı Kerim, bu mûcizelerden geniş olarak bahsetmiştir. Nuh Tûfan'ı, Hz. Sâlih (a.s.)'ın devesi, Hz. İbrahim (a.s.)'ın ateşe atıldığı halde yanmaması, Hz. Musa (a.s.)'ın asâsı ve yed-i beyzâ'sı/beyaz eli, Hz. İsa (a.s.)'ın hastaları iyileştirmesi ve ölüleri diriltmesi, Rasûlullah (s.a.v.)'in Mirâc'ı bunların en meşhurlarıdır. Gösterildiği anda orada bulunanlarca görülmüş ve hislerle müşâhede edilmiş olan mûcizelere **"hissî mûcizeler"**, duyu organlarıyla müşâhede edilemeyip sâdece akılla bilinenlere ise **"aklî mûcizeler"** denmiştir. Peygamber Efendimizin en büyük mûcizesi, ikinci türden "aklî bir mûcize" olup, Kıyâmete kadar devam edecek olan Kur'ân-ı Kerim'dir. Kur'ân üzerindeki yeni araş-

138. Ra'd sûresi, 13/38; İbrahim sûresi, 14/11.

tırmalar, her defasında, bu mûcizeliğin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmuş ve daha sonra da olacaktır.

2. BÖLÜM

Hz. ÂDEM (A.S.)

A. İLK İNSAN VE İNSANLIĞIN ATASI OLMASI

Kur'ân-ı Kerim'de anlatılan Peygamber kıssalarının birincisi, şüphesiz, ilk Peygamber ve aynı zamanda ilk insan olan Âdem'in (a.s.) kıssasıdır. Yirmi beş âyette ismen zikredilen Hz. Âdem'in[1] kıssası, Bakara, A'râf, İsrâ, Kehf, Tâhâ, Hıcr ve Sa'd sûrelerinde olmak üzere yedi yerde, kısmen farklı söz ve ifâdelerle anlatılmaktadır. Ancak bu ifadeler, anlam itibariyle birdir; bu bakımdan aralarında hiç bir tezat yoktur. Üsluptaki sağlamlığın, anlatımdaki belâğâtın ve mânâdaki birliğin korunduğu aynı mânâyı ifade eden bu farklı sözler, Kur'ân-ı Kerim'in i'câzını gösteren delillerdendir.[2]

Âdem (a.s.) beşeriyetin atasıdır, insan cinsinden ilk yaratılan odur ve bütün insanlık onun soyundan türemiştir. Semâvî dinler bu hususta müttefiktir. Dolayısıyla ona, **Ebu'l-beşer/İnsanlığın atası** künyesi verilmiştir. Onun bir ünvanı da, Peygamberlerin insanlar arasından seçilmiş olduklarını ifâde eden **Safiyyullah**'tır. Kur'ân-ı Kerim'de topraktan yaratılan Âdem'in ilk insan olduğunu gösteren pek çok âyet mevcuttur. Bu âyetlerin bâzılarında Cenab-ı Hak, bütün insanları Âdem'e nisbetle isimlendirerek, onlar için "Ey Âdem oğulları!" hitabını kullanmıştır:

"Ey Âdem oğulları! Sizin için, avret yerlerinizi örtecek elbise ve ziynet eşyası yarattık. Takva elbisesi ise daha hayırlıdır. İşte bunlar, Allah'ın âyetlerindendir. Belki düşünüp ibret alırlar. Ey Âdem oğulları! Şeytan ebeveyninizi (Âdem'i ve Havvâ'yı) avret yerlerini kendilerine göstermek için elbiselerini soyarak Cennetten çıkardığı gibi, sizi de aldatmasın..."[3]

---

1. Hz. Âdem'in isminin geçtiği âyetler şunlardır: Bakara sûresi, 2/31, 33, 34, 35, 37; Âl-i İmrân sûresi, 3/33,59; Mâide sûresi, 5/27; A'râf sûresi, 7/11, 19, 26, 27, 31, 35, 172; İsrâ sûresi, 17/61, 70; Kehf sûresi, 18/50; Meryem sûresi, 19/58; Tâhâ sûresi, 20/115, 116, 117, 120, 121; Yâsîn sûresi, 36/60.
2. Abdülvahhâb en-Neccâr, *Kasasu'l-enbiyâ*, Kahire 1934, s.13.
3. A'râf sûresi, 7/26-27.

"Ey Âdem oğulları! Her mescide girişinizde, temiz ve güzel elbiselerinizi giyinin. Yiyin, için fakat israf etmeyin. Çünkü Allah israf edenleri sevmez."[4]

Allah Teâlâ, bâzı âyetlerde ise, insanlığın tamamını tek bir asıldan yarattığını belirterek Âdem'in ilk insan olduğuna işaret etmiştir:

"Ey insanlar! Sizi tek bir candan yaratan, ondan eşini var eden ve her ikisinden de bir çok erkek ve kadın türetip yeryüzüne yayan Rabbinizden korkun!..."[5]

"Ey insanlar! Allah sizi, bir tek candan yarattı. Sonra ondan da eşini halketti."[6]

B. YARATILIŞI

Kur'ân-ı Kerim, Hz. Âdem'in yaratılışı hakkında, bir kaç yerde bilgi vermiştir. Bu konuyla İlgili âyetlerde, onun topraktan[7], süzme çamurdan[8], cıvık çamurdan[9], çamurdan süzülen bir özden[10], kuru çamur ve şekillenmiş balçıktan yaratılmış olduğu[11] bildirilmiştir. Hz. Peygamber'den (s.a.v.) nakledilen bir rivâyete göre ise, Allah Teâlâ, Âdem'i yeryüzünün muhtelif yörelerinden alınan toprak örneklerinin karışımından yaratmıştır. Bu toprak çeşitliliğinin, insanların değişik karakterler taşımaları üzerinde

4. A'râf sûresi, 7/31.
5. Nisâ sûresi, 4/1.
6. Zümer sûresi, 39/6.
7. Âl-i İmrân sûresi, 3/59.
8. Araf sûresi, 7/12; İsra sûresi, 17/61; Mü'minun sûresi, 23/12; Secde sûresi,32/7; Sâd sûresi, 38/76.
9. Saffât sûresi, 37/11.
10. Mü'minun sûresi, 23/12.
11. Hicr sûresi, 15/26, 33; Rahman sûresi, 55/14. Âdem'in sûzme çamurdan yaratıldığını bildiren âyette, onun neslinin yaratılışının safhaları ise şu şekilde açıklanmıştır:
"Andolsun ki, insanı süzme çamurdan yarattık. Sonra onu sağlam bir karargâhta nutfe hâline getirdik. Sonra nutfeyi alâka yaptık. Peşinden alâkayı bir küçük et parçası yaptık, bu bir çiğnemlik etten kemikler yarattık, kemiklere de et giydirdik. Sonra onu başka bir yaratışla insan yaptık. Yaratanların en güzeli olan Allah ne uludur!" Mü'minun sûresi, 23/12-14.

etkisi vardır.[12] Yine Peygamberimiz, Kur'ân-ı Kerim'de zikredilmeyen Hz. Âdem'in hangi günde yaratıldığı hususunu da açıklamıştır. Buna göre O, Cuma günü yaratılmış, Cuma günü Cennete konulmuş, yine bir Cuma günü Cennetten çıkarılmış, tevbesi aynı günde kabul edilmiş, yine bir Cuma gününde vefat etmiştir.[13]

Allah Teâlâ, topraktan yarattığı Âdem (a.s.)'ı insan şekline koyduktan sonra ona kendi ruhundan üflemiştir. Bu üfleme üzerine Âdem (a.s.) birden bire, düşünen ve irâdesiyle hareket eden, et ve kemikten mürekkep bir hüviyet kazanmıştır. Görüldüğü gibi Âdem (a.s.)'ın yaratılışı, diğer insanların yaratılışından farklı olmuştur. Kur'ân-ı Kerim, Âl-i İmrân suresinin 59. âyetinde, onun yaratılışı ile Hz. İsa'nın yaratılışı arasındaki benzerlikten bahsetmiştir. Ancak bu benzerlik, her ikisinin yaratılışındaki olağan üstülük bakımındandır. Bilindiği gibi, Hz. İsa'nın yaratılışındaki olağan üstülük, babasız olarak dünyaya gelmesidir.

İlgili âyet ve hadislerde verilen bilgilerden, Hz. Âdem (a.s.)'ın topraktan yaratılışı keyfiyetinin, belirli bir gelişme seyri takip ettiği anlaşılmaktadır. Ancak bu safhalar ve zamanlama hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Allah Teâlâ, onu topraktan ve insan neslinin ilk atası olarak yaratmış, ona akıl ve irâde vererek, mânevi, ahlâkî, zihnî ve psikolojik kabiliyetlerle donatmıştır.[14] Cinler hariç diğer varlıklarda bulunmayan bu kabiliyetler dolayısıyla da varlıklar içinde sâdece cinlerle ona ve nesline bir takım sorumluluklar yüklemiştir. Böyle olunca, insanın bu yaratılış ve kabiliyet farklılığını reddederek onu diğer canlılar seviyesine indiren teori ve düşünceler, hiç bir şekilde, İslâm inancı ile bağdaştırılamaz. Bu teori ve düşüncelerin doğru olması da mümkün değildir.

12. Bu rivâyet için bkz. Ebu Davud, Sünnet, 160; Tirmizî, Tefsir, 2/1; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 400, 406.
13. Ebu Davud, Salât, 79; Tirmizî, Cum'a, 1; İbn Mâce, İkâmetü's-salât, 79; Cenâiz, 65; Dârimi, Salât, 206.
Tevrat'a göre de, insan, diğer bütün varlıklardan sonra, yaratılışın altıncı günü, yani Cuma günü yaratılmıştır (Tekvin, 1/1-2).
14. Âdem'in yaratılışı hakkında toplu bilgi için bkz. Süleyman Hayri Bolay, "Âdem", DİA, I, 358-359.

C. YERYÜZÜNDE HALİFELİK GÖREVİNİN VERİLMESİ

Cenab-ı Allah, Âdem'i yaratmadan önce meleklerine hitap ederek, onlara yeryüzünde kendisine vekâleten iş görecek bir halife yaratacağını haber vermişti.[15] Halife, asıl yetkili adına işleri yürüten, onun adına tasarrufta bulunan, mevcut kanun ve kuralları gerektiği şekilde tatbik ederek düzen ve asayişi sağlayan görevli demektir. Buna göre yeryüzünde Allah'ın halifesi olmak, yeryüzündeki imkânları insanların ihtiyaçları için kullanırken, bir temsilci sıfatıyla, kendisine bu yetkiyi veren Allah'ın istediği şekilde hareket etme sorumluluğunu da beraberinde getiriyordu. Dolayısıyla bütün bu işleri yapabilmesi için, yaratılacak halifenin önemli kabiliyet ve güçlerle donatılması gerekiyordu. Cenab-ı Hak, kendisine halife olarak seçtiği insana, temelini akıl, ilim ve irâde sıfatlarının teşkil ettiği kabiliyetler lütfetti. Bu özelliği sayesinde insan, Allah ve Peygamberlerinin emirlerine uyduğu takdirde, yeryüzünü gerektiği şekilde imar edebilir, orada Allah'ın hükümlerini hâkim kılarak, O'nun istediği hal üzere yaşanmasını sağlayabilirdi. İnsanları eğitir ve idare eder, bu maksatla diğer bütün canlılardan istifade edebilirdi. Ancak insan, Allah'ın emir ve yasaklarını bir tarafa bırakır, kendisine verilen bu yetkiyi, kendi arzu ve menfaati istikâmetinde kullanırsa, halifelik sınırını aşmış ve haddini tecavüz etmiş olacaktı.

Her vekilin/halifenin şerefi, bu vekâleti verenin şerefi ve vekilliğin derecesiyle mütenâsiptir. Bunun farkında olan melekler, Allah'ın sözlerini duyunca, yaratılacak insana verilecek halifelik görevi sebebiyle hayrete düştüler. Çünkü onlar, Cenab-ı Hakk'ın, yeryüzünde halifesi kılacağı insana, kendi irâde ve kudret sıfatından bir takım kabiliyetler vereceğini ve ona diğer yaratıklar üzerinde bâzı salâhiyetler tanıyacağını anlamışlardı. Bunu tahmin etmekle birlikte melekler, hikmet ve ihtimaller açıklanmadığı için, insanın halife kılınmasının sebebini öğrenmek istediler. Kendileri

15. Buradaki halifelik veya vekillik, Merhum Elmalılı'nın ifadesiyle, asıl görevlinin geçici bir sûre için görev mahallinden ayrılmasından veya herhangi bir sebeple âciz düşmesinden değil, sırf asılın vekiline bir şeref bahşederek lûtufta bulunmasından doğan bir görev idi (*Hak Dini Kurân Dili*, I, 259).

devamlı bir şekilde Allah'ı tesbih ve takdis edip durdukları halde, kendilerinin değil de, yeryüzünde bozgunculuk çıkaracak ve kan dökecek bu yeni yaratığın halife kılınmasının hikmetini anlamak maksadıyla, şu soruyu sormaktan kendilerini alamadılar:

"Rabb'ın meleklere, 'Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım.' dediğinde, onlar, 'Biz Seni tesbih edip dururken, orada fesat çıkaracak, kanlar akıtacak birini mi yaratacaksın? dediler.' Bunun üzerine Cenab-ı Allah, 'Sizin bilmediğinizi ben bilirim.' dedi."[16]

Yüce Allah, meleklere ayrıca bilmedikleri şeyi bir örnekle açıklamak, küçümsedikleri ilk insanın kendilerine tercih edilmesinin sebebini anlatmak, akıllarınca yeryüzü halifeliğine lâyık görmedikleri Âdem'in onlardan daha bilgili ve anlayışlı olduğunu göstermek istedi. Bu maksatla, kendisine halife olarak yarattığı Âdem'e yeryüzünde faydalanacağı eşyanın isimlerini, mahiyet ve özelliklerini öğrettikten sonra, meleklere hitap ederek, zannettikleri gibi yeryüzünün halifesi olmaya Âdem'den daha lâyık iseler, söz konusu eşyanın isimlerini söylemelerini emretti. Ancak melekler, cevap veremediler. Bu durum karşısında hatalarını anladılar ve bu düşüncelerinden dolayı özür dilediler:

"Allah, bütün isimleri Âdem'e öğretmiş, sonra onları meleklere göstererek, 'Eğer sözünüzde doğru iseniz, bunların isimlerini bana bildirin.' demişti.

(Bunun üzerine melekler), 'Ey Rabbimiz! Seni, noksan sıfatlardan tenzih ederiz. Bizim bilgimiz, senin bize öğrettiklerinden ibarettir. Biz, ancak senin öğrettiklerini bilebiliriz. Şüphesiz ki, her şeyi bilen ve her şeyi yerli yerince yapan sensin.' dediler.

Yüce Allah, bu defa Âdem'e, eşyanın isimlerini meleklere açıklamasını emretti. Âdem eşyanın isimlerini bilince, meleklere hitap ederek şöyle dedi: Size demedim mi ki, göklerin ve yerin gaybını ancak ben bilirim. Sizin açıkladığınızı da, gizlediğinizi de ben bilirim."[17]

16. Bakara sûresi, 2/30.
17. Bakara sûresi, 2/31-33.

Böylece Allah, Âdem (a.s.)'ı yaratıp onu yeryüzünde kendisine halife kılmakla, yeryüzünün nimetlerini ve sırlarını ortaya çıkararak oradaki bu nimetlerden istifade edecek, orada kendisine vekâleten emir ve yasaklarını tatbik ederek yeryüzünün hâkimiyetini elinde tutacak bir varlığı istemişti. Meleklerin değil de Âdem'in halife kılınmasının yüce hikmeti herhalde bu olmalıydı. Çünkü melekler, yaratılışları gereği yeryüzündeki bu nimetlere muhtaç değillerdi. Bu bakımdan yeryüzünün gizliliklerini araştırmaları ve nimetlerinden istifade etmeleri söz konusu olamazdı. Melekler, ancak kendilerine verilen vazifelerle ilgili hususları bilirler ve bunları yerine getirirlerdi.

Hz. Âdem (a.s.)'ın yaratılışıyla ilgili âyetlerdeki, birinin yerine geçen anlamına gelen "halife" kelimesi ve meleklerin onun yaratılacağını duymaları üzerine "yeryüzünde karışıklık çıkaracak ve orada kan dökecek birini mi yaratacaksın?" şeklindeki soruları dolayısıyla, bâzı İslâmî kaynaklarda, Hz. Âdem'in yaratılmasından önce yeryüzünde insan veya ona benzer akıllı-şuurlu ve sorumlu bir varlık bulunup-bulunmadığı hususu tartışılmış ve şu sorular sorulmuştur:

Kur'ân-ı Kerim'de Âdem (a.s.)'e halife dendiğine göre, acaba daha önce bir insan türü yaşamış, Âdem ve nesli onların yerine geçirilmiş olabilir mi? Dolayısıyla melekler, Âdem neslinin fesat çıkarıp kan dökeceğini, bu eski insanlar hakkındaki bilgileri sebebiyle söylemiş olabilirler mi?

Bu konuyla ilgili olarak, yeryüzünde Hz.Âdem'den önce, Hin ve Bin veya Tim ve Rim denilen varlıkların yaşadığına dair bâzı rivâyetler aktarılmıştır. İsrâiliyyat ve Eski İran kültüründen nakledilen bu hikâyelere göre, cinlerden önce yaratılmış olan bu varlıklar, dünyada fesat çıkarıp birbirlerinin kanlarını akıtmışlar ve bu yüzden Allah tarafından azâba çarptırılarak toplu bir şekilde helâk edilmişlerdir. Ancak bu rivâyetler, asılsızdır. İbn Haldun'un dediği gibi, bu konularda, Kur'ân-ı Kerim'de verilen bilgiler dışında güvenilir bilgi mevcut değildir.[18]

18. İbn Haldun, *el-İber*, Beyrut 1399/1979, II, 4 vd. Bu hususta bkz. Bolay, "Âdem", *DİA*, I, 359.

Müfessirler, meleklerin Hz.Âdem ve soyu hakkında, daha Âdem'in yaratılmasından önce sahip oldukları bu bilgilerini, Allah'ın kendilerine önceden haber vermiş olmasına veya onları daha önce yaratılan ve yeryüzünde bozgunculuk çıkaran cinlere benzetmelerine ya da bu konuda Levh-i Mahfuz'da yazılı olanları öğrenmiş olmalarına bağlamışlardır. Diğer bir görüş ise, günah işlemeyen meleklerin, kendilerinden farklı varlıkların günah işleyecek bir tabiata sahip olacaklarını düşünmüş olabilecekleri şeklindedir.[19]

D. MELEKLERE HZ. ÂDEM (A.S.)'A SECDE ETMELERİNİN EMREDİLMESİ

Allah Teâlâ, insanın bu üstün mevkiini ve yeryüzünde halife olmaya en lâyık varlık olduğunu delilleriyle meleklere gösterdikten sonra, bu şerefi tescil etmek istedi. Bu maksatla meleklere hitap ederek, yarattığı Âdem için saygı ve hürmet secdesine kapanmalarını emretti. İnsanın kendilerinden daha üstün bir varlık olduğunu gösteren bu emir üzerine bütün melekler, yaratılan ilk insan Âdem (a.s.) için saygı secdesine kapandılar. Bu secdeleriyle, onun şerefini yüceltip, faziletini itiraf ettiklerini göstermiş oldular. Yalnız, cinlerden olduğu halde[20] o sırada meleklerle birlikte

19. Bkz. Taberî, *Tefsir*, I, 199-200; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kurân (Tefsir)*, (nşr. Ahmed Abdülâlim el-Berdûnî), Kahire 1373, I, 263-274; Zemahşerî, *el-Keşşâf an-hakâiki't-tenzil (Tefsir)*, Beyrut ts., I, 271; Abdülğaniyy er-Râhicî, *Âdem (a.s.)*, Kahire ts., s. 63.

20. Kehf sûresinin 50. âyetinde İblis hakkında şöyle denilmektedir:
"Hani biz meleklere, 'Âdem'e secde edin,' demiştik. İblis hariç olmak üzere, onlar hemen secde ettiler. İblis, cinlerdendi; rabbinin emrinden çıktı. Şimdi siz, beni bırakıp da onu ve soyunu mu dost ediniyorsunuz? Oysa onlar sizin düşmanlarınızdır. Zâlimler için bu ne fena bir değişmedir!"
İblis'in melek veya cin olduğu hakkında iki görüş mevcuttur. Müfessirlerden bâzıları, âyetteki istisnayı delil göstererek, İblis'in meleklerden olduğunu ileri sürmüşlerdir. Diğer müfessirler ise, buradaki istisnanın "münkatı'" istisna olduğunu, dolayısıyla, istisna edilen şeyin diğerlerinden farklı olması gerektiğini söyleyerek İblis'in melek değil cin olduğu görüşünü savunmuşlardır. Hasen-i Basrî, Katâde ve Zemahşerî bu görüştedirler. Bu görüşü ter-

bulunan İblis, gurur, kibir ve kıskançlığı yüzünden, Âdem'e secde etmekten kaçındı ve Allah'ın emrine isyân ederek küfre düştü:

"Bir zamanlar biz meleklere, 'Âdem'e secde edin' dedik. İblis hariç hepsi secde ettiler. İblis, yüz çevirdi ve büyüklük tasladı, böylece kâfirlerden oldu."[21]

---

cih ettiğini söyleyen zamanımız müfessirlerinden Sâbûnî, dayanak olarak şu delilleri getirmiştir:

1. *"Onlar, Allah'ın kendilerine emrettiği şeylere karşı gelmezler."* (Tahrim sûresi, 66/6) meâlindeki âyetten de anlaşıldığı gibi, melekler isyândan münezzehtir. Halbuki İblis, Allah'ın emrine karşı gelerek isyân etmiştir.
2. Melekler nurdan, İblis ise ateşten yaratılmıştır. Dolayısıyla yaratılışları da farklıdır.
3. Meleklerin zürriyeti yoktur. Halbuki, *"Şimdi siz, beni bırakıp da onu (İblis'i) ve onun zürriyetini mi dost ediniyorsunuz?"* (Kehf sûresi, 18/50) meâlindeki âyette de ifâde edildiği gibi İblis'in zürriyeti vardır.
4. *"İblis cinlerdendi. Rabbi'nin emrinden dışarı çıktı."* (Kehf sûresi, 18/50) meâlindeki âyette, İblis'in cinlerden olduğu açık bir şekilde ifâde edilmiştir. Sâbûnî, Allah'ın bu sözünün tek başına dahi, bu konuda hüccet ve delil olarak yeteceğini söyler (*Safvetü't-tefâsir*, trc. Sadreddin Gümüş-Nedim Yılmaz, İstanbul 1995, I, 89; en-Nübüvve, 120 vd.).

İblis'in melek olmadığını kabul etmek, meleklere verilen secde emrinin onu niçin ilgilendirdiği sorusunu akla getirmektedir. Neccâr, bu muhtemel soruya şöyle cevap vermiştir: "Bu sorunun cevabı, Allah'ın bu emri, Âdem'e ruh üfürüldüğü sırada orada hazır bulunanların tamamına vermiş olduğu şeklindedir. Orada bulunanların kâhir ekseriyeti melek olduğu için, Allah, sâdece onları zikrederek, huzurunda bulunanların tamamını kastetmiştir. Dolayısıyla İblis de, melek olmadığı halde, bu emrin muhatapları arasındadır (*Kasasu'l-enbiyâ*, 20-21).

21. Bakara sûresi, 2/34. İlgili âyetlerde Allah'ın emri üzerine meleklerin derhal Âdem'e secde ettiklerinin bildirilmesine rağmen, bâzı tefsir ve tarih kitaplarında, İbn Abbas'a atfen bunun zıddına bir rivâyet nakledilmiştir. İlgili âyetlerle açık bir tezat teşkil eden, aynı zamanda İslâmın melek anlayışına da aykırı olan ve uydurma olduğu açıkça anlaşılan bu rivâyete göre, gûya, secde emrini ilk olarak alan meleklerin tamamı, Allah'ın emrini dinlememişler ve bu yüzden yakılarak cezalandırılmışlardır. Secde emrinin muhatabı ikinci ve üçüncü grup melekler de, aynı şekilde Allah'ın emrine karşı gelmişler ve bu yüzden yakılmışlardır. Ancak dördüncü grup itaat ederek secdeye kapanmış, içlerinden yalnız İblis secdeden kaçınmıştır (Bu rivâyetler için bkz., Taberî, *Tefsîr*, XIV, 31, Taberî, tarihinde ise, (I, 44) üçüncü grubun secde ettiğini nakletmiştir).

"Hani Rabbin meleklere demişti ki: 'Ben, kupkuru bir çamurdan, şekillenmiş kara balçıktan bir insan yaratacağım. Ona şekil verdiğim ve ona ruhumdan üflediğim zaman, siz hemen onun için secdeye kapanın!' Meleklerin hepsi de hemen secde ettiler. Ancak İblis hariç! O, secde edenlerle beraber olmaktan kaçındı."[22]

Cenab-ı Allah niçin secde etmediğini sorunca, İblis, mağrur bir şekilde, kendisinin Âdem'den daha hayırlı ve üstün olduğunu söyledi. İddiasına delil olarak da, Âdem'in topraktan yaratılmasına karşılık, kendisinin daha değerli olan ateşten yaratılmış olmasını ileri sürdü. Allah'ı inkâr etmese de, bu isyânı, kibri ve inadı sebebiyle, Allah'ın emrine karşı gelerek küfre düşmesi yüzünden Allah tarafından lânetlenerek Cennetten kovulan İblis, Allah'tan Kıyamet gününe kadar kendisine mühlet verilmesini istedi.[23] İstediği mühletin verilmesi üzerine, ihlâs sahibi mü'minlerin dışındaki insanları azdıracağını açıkladı. Cenab-ı Hak ise, Cehennemi o ve ona uyanlarla dolduracağını söyledi. Ayrıca, şeytanın taraftarlarına vadettiği şeylerin aldatmacalardan ibaret olduğunu belirterek, onun ihlâs sahibi mü'min kulla-

22. Hicr sûresi, 15/28-31.

23. İblis'in bu secde anına kadar meleklerle birlikte bulunması, henüz nefsine ve duygularına dokunacak bir imtihana tâbi tutulmamış olmasıyla da izah edilmiştir. Buna göre, önceden İblis'i ilgilendiren durumlar, ona verilen emirler veya yasaklar onun istek ve eğilimleri doğrultusunda gerçekleşmiş, bu yüzden onun nefsine mi, yoksa Allah'a mı itaat ettiği hususu anlaşılmamıştır. Ne zaman ki, Allah Teâlâ, Âdem'i yaratmış, meleklere ve onlarla birlikte bulunan İblis'e Âdem'e secde etmelerini emretmiş, işte bu imtihan, İblis'in duygularına dokunmuş ve onun içyüzünü ortaya çıkarmıştır. Onun önceki itâatinin, ilâhî emir ile nefsinin emrinin çatışmamasına bağlı olduğu anlaşılmıştır. Buna göre, gerçekte İblis, önceden de, Allah'a değil kendi nefsine tapıyordu. Neye tapmakta olduğunu ortaya çıkaracak ilk imtihanında bunu açığa vurdu, kibri ve kıskançlığı yüzünden Allah'ın emrine itâatten kaçındı ve isyân etti.

Allah'tan kendisine Kıyâmet'e kadar süre tanımasını istemesinden, İblis'in, verilen emre isyânı sebebiyle küfre düşmekle birlikte, Allah'ı ve Kıyâmet'i inkâr etmediği anlaşılmaktadır.

Âdem'e secde emri, İblis'in/şeytanın içyüzünü ortaya koyan ve onu meleklerden ayırdeden bir imtihan olurken, insanları saptırmak hususundaki dileğinin kabul edilmesi ve Kıyâmete kadar bırakılması da Hz. Âdem ve soyu hakkında bir imtihan olacaktır (Bu konuda bkz. Elmalılı, IV, 17-20).

ra zarar veremeyeceğini ve bu mü'minlerin yardımcısının bizzat kendisi olduğunu şöyle açıkladı:

"Hatırla ki, meleklere, 'Âdem'e secde edin' demiştik. İblis'in dışında hepsi secde ettiler. İblis, 'Çamurdan yarattığın bir varlığa secde mi ederim?' dedi. Ve devam etti: 'Şu benden üstün kıldığına da bir bak! Yemin ederim ki, eğer beni Kıyamete kadar yaşatırsan, pek azı hariç, onun neslini saptıracağım.'

Allah şöyle dedi: (Defol) git! Onlardan kim sana uyarsa, cezanız Cehennemdir, ne mükemmel bir ceza size! Onlardan gücünün yettiğini sesinle yerinden oynat. Atlıların ve yayalarınla onların üzerine yaygarayı bas; mallarda ve evlatlarda onlara ortak ol (bunları haram yollardan kazanmaya sevk et). Onlara vaadlerde bulun; aslında şeytan, insanlara aldatmadan başka bir şey va'detmez. Benim, samîmî ve ihlâslı kullarıma gelince, senin onları kandırmaya gücün yetmez. Onları koruyucu olarak Rabbin yeter."[24]

Şeytanın Hz. Âdem'e secde etmemesi üzerine, onunla Cenab-ı Hak arasında geçen konuşma, küçük farklılıklarla bir kaç yerde daha zikredilmektedir:

"İblis, 'Ben kuru çamurdan oluşan, şekillenmiş bir balçıktan yarattığın bir insana secde edecek değilim.' dedi. Bunun üzerine Allah buyurdu: 'Öyle ise oradan çık!. Artık sen kovuldun! Muhakkak ki, Kıyâmet gününe kadar lânet senin üzerine olacaktır.'

İblis, 'Ey Rabbim! Öyle ise, varlıkların tekrar dirileceği güne kadar bana mühlet ver.' dedi. Allah, 'o halde sen, bilinen bir vakte kadar, kendilerine mühlet verilenlerdensin.' buyurdu.

İblis dedi ki: 'Ey Rabbim! Andolsun ki, beni azdırmana karşılık, ben de yeryüzünde onlara (günahları) süsleyeceğim ve onların hepsini mutlaka azdıracağım. Ancak onlardan ihlâsa erdirilmiş kullarının müstesna.'

Allah buyurdu: İşte, bana varan dosdoğru yol budur. Onun gözetimi bana aittir. Şüphesiz kullarım benimdir. Onların aleyhine sana verilmiş bir hakimiyet yoktur. Ancak azgınlardan sana

24. İsrâ sûresi, 17/61-65.

uyanlar müstesna. Muhakkak onların hepsine va'dolunan yer Cehennemdir."[25]

"Andolsun ki, sizi yarattık, sonra şekil verdik, sonra meleklere, 'Âdem'e secde edin' dedik; İblis'ten başka hepsi secde etti, O secde edenlerden olmadı. Allah, 'Sana emrettiğim halde, seni secdeden alıkoyan nedir?' dedi. İblis, 'Beni ateşten onu ise çamurdan yarattın, ben ondan üstünüm.' cevabını verdi.

Allah, 'Öyle ise, in oradan. Orada büyüklük taslamaya hakkın yoktur. Çık oradan, çünkü sen aşağılıklardansın!' buyurdu. İblis, 'İnsanların tekrar dirilecekleri güne kadar bana mühlet ver.' dedi. Allah, 'Haydi sen mühlet verilenlerdensin.' dedi.

İblis şöyle dedi: 'Öyle ise, beni azdırmana karşılık, andolsun ki, ben de onları saptırmak için, senin doğru yolun üzerinde onlara karşı duracağım; sonra önlerinden, ardlarından, sağ ve sollarından onlara sokulacağım, (sonunda) çoğunu sana şükredenlerden bulamayacaksın' dedi.

Allah, 'Haydi, yerilmiş ve kovulmuş olarak oradan çık! Andolsun ki, insanlardan kim sana uyarsa, hepinizi Cehenneme dolduracağım!' dedi."[26]

"Rabbin meleklere demişti ki: 'Ben muhakkak çamurdan bir insan yaratacağım. Onu tamamlayıp, içine de ruhumdan üfürdüğüm zaman, derhal ona secdeye kapanın!'

Melekler toptan secde ettiler. Yalnız İblis secde etmedi. O, büyüklük tasladı ve kâfirlerden oldu. Allah, 'Ey İblis, seni iki elimle yarattığım varlığa secde etmekten alıkoyan nedir? Böbürlendin mi, yoksa kibirlenenlerden mi idin?' dedi.

İblis, 'Ben ondan hayırlıyım! Beni ateşten yarattın, onu çamurdan.' dedi.

Allah, 'Çık oradan, sen artık kovulmuş birisin. Ceza gününe kadar lânetim senin üzerinedir.' buyurdu.

İblis, 'Ey Rabbim! O halde tekrar diriltilecekleri güne kadar bana mühlet ver!' dedi.Allah, 'Haydi sen zamanı sâdece benim tarafımdan bilinen güne kadar mühlet verilenlerdensin.' buyurdu.

25. Hicr sûresi, 15/33-43.
26. A'râf sûresi, 7/11-18.

İblis, 'Senin mutlak kudretine andolsun ki, onlardan ihlâsa erdirilmiş kulların hariç hepsini mutlaka azdıracağım' dedi.

Allah, 'İşte bu doğrudur. Ben hakikati söyleyeyim, andolsun sen ve sana uyanların hepsiyle Cehennemi dolduracağım.' buyurdu."[27]

E. HZ. ÂDEM (A.S.)'A SECDENİN MÂHİYETİ

İslâmiyet'te Allah'tan başkasına ibâdet maksadıyla secde etmek küfür sayıldığından, meleklerin Hz. Âdem'e secdesi, ibâdet secdesi değil, saygı secdesi olarak yorumlanmıştır. Meleklerin Âdem'e secde etmeleri olayından anlaşıldığı gibi, Allah Teâlâ, Âdem'i meleklerden daha üstün olarak yaratmış ve onların saygısına değer özelliklerle donatmıştı. Dolayısıyla melekler, tüm insanlığın temsilcisi sıfatıyla Âdem'e saygı secdesinde bulunmuşlardı.[28] Âdem'e verilen bu şeref, aynı zamanda neslinin tamamını ilgilendiren bir husustur. Yüce Allah, insan oğluna verdiği bu şeref hakkında şöyle buyurmuştur:

"Şüphesiz ki biz, Âdem oğlunu muhterem kıldık. Karada ve denizde onları taşıttık. Helâl ve temiz şeylerle rızıklandırdık. Onları yarattıklarımızın bir çoğundan üstün kıldık."[29]

"Muhakkak ki biz, insanı en güzel şekilde yarattık."[30]

Ancak insan, Hz. Âdem'in sahip olduğu bu şeref ve değeri, Allah'ın emirlerine uyduğu ve yasaklarından kaçındığı takdirde kazanabilir. İnsan oğlu böyle davrandığı zaman meleklerin kendisine hizmet edeceğinden ümitli olmalıdır. Şeytanın yaptığı gibi, kibir ve gurura kapılarak Allah'ın emirlerine karşı gelip, yaratılış hikmetine aykırı davrandığı takdirde ise, bu şerefini kaybeder; hatta diğer canlılardan daha aşağı bir seviyeye düşer. Şu âyet, bu gerçeği çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır:

27. Sâd sûresi, 38/71-85.
28. Mevdûdî, *Tefhim*, II, 15.
29. İsra sûresi, 17/70.
30. Tîn sûresi, 95/4.

"Gerçek şu ki, biz, Cehennem için, kalpleri olup da gerçeği kavrayamayan, gözleri olup da göremeyen, kulakları olup da işitemeyen cinlerden ve insanlardan çok canlar ayırmışızdır. Bunlar, hayvan sürüsü gibidirler; hatta hayvanlardan da aşağıdırlar. İşte onlar, gerçek gâfillerdir."[31]

F. HZ. HAVVA'NIN YARATILIŞI

Kur'ân-ı Kerim, üç yerde Havvâ'nın Âdem (a.s.)'dan yaratıldığını açıklamaktadır:

"Ey insanlar! Sizi tek bir candan yaratan, ondan eşini var eden ve her ikisinden de birçok erkek ve kadın türetip yeryüzüne yayan rabbinizden korkun..."[32]

"Ey insanlar! Allah, o kudret sahibidir ki, hepinizi tek bir nefisten (bir Âdem'den) yarattı. Âdem'den de eşini (Havvâ'yı) halketti. Tâ ki Âdem, eşine ünsiyet peydâ edip, gönlü ona ısınsın, onda teskin olsun."[33]

"Ey insanlar! Allah, sizi bir tek candan yarattı. Sonra ondan da eşini yarattı."[34]

Bu üç âyetten anlaşıldığı gibi, Kur'ân-ı Kerim, sâdece Havvâ'nın Âdem'den yaratıldığını bildirmiş; ancak nerede, ne şekilde ve onun neresinden yaratıldığı hususunda bilgi vermemiştir. Bu konuda nakledilen bâzı hadislerde ise, buna ilâve olarak Havvâ'nın Hz. Âdem'in kaburga kemiğinden yaratıldığı bildirilmiştir.[35]

31. A'râf suresi, 7/179.
32. Nisâ sûresi, 4/1.
33. A'raf sûresi, 7/189.
34. Zümer sûresi, 39/6.
35. Buhârî, Nikah, 79-80; Müslim, Radâ, 65; Tirmizî, Talâk, 12; İbn Mâce, Tahâret, 77; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 228, 449. Bu konudaki hadislerden birinde Rasûl-i Ekrem (a.s.), şöyle demiştir: *"Kadınlara iyi davranmanızı tavsiye ediyorum; vasiyetimi tutunuz. Zira kadınlar kaburga kemiğinden yaratılmışlardır. Bu kemiğin en eğri kısmı üst tarafıdır. Eğer sen eğri kemiği doğrultmaya çalışırsan onu kırarsın. Kendi haline bırakırsan öylece kalır ve o haliyle görevini yerine getirir. Öyleyse kadınlar hakkındaki tavsiyemi tutunuz."* (Buhârî, Enbiyâ, 1, Nikah, 80; Müslim, Radâ, 60).
İslâm âlimlerinin ekseriyeti, bu hadise dayanarak, Havvâ'nın Hz. Âdem'in kaburga kemiğinden yaratıldığını kabul etmişlerdir. Ancak, bâzı âlimler, bu

Kur'ân-ı Kerim ve hadislerde, Havvâ'nın yaratılışı hakkındaki bilgiler, bunlardan ibaret olduğu halde, diğer İslâmî kaynaklarda bu konuda geniş malûmat bulunmaktadır. Bu ilâve bilgilerin kaynağı, tahmin edileceği gibi, yine Ehl-i Kitap'tan aktarılan İsrâilî haberlerdir ve dolayısıyla doğru olup-olmadığı belli değildir. Doğruluğu tartışılır bu haberlere göre, Allah Teâlâ tarafından Cennete yerleştirilen Âdem orada yalnızdır. Âdem'i uyutan Allah, o uyumakta iken, sol kaburga kemiğinden, onu yalnızlıktan kurtaracak, onunla ülfet edip onunla birlikte insan neslinin devamına vesile olacak ilk kadını, yani Havvâ'yı yaratır. Âdem uyandığı zaman, başucunda oturmakta olan Havvâ'yı görür ve onunla tanışır.[36]

G. HZ. ÂDEM (A.S.) VE HZ.HAVVA'NIN CENNETE KONULMASI

Cenab-ı Allah, Âdem ve ondan yarattığı eşi Havvâ'yı, yeryüzüne göndermeden önce, bir imtihana tabi tutmak istedi. Bu maksatla onları Cennete yerleştirdi ve orada seçtiği bir ağacın meyvesiyle imtihan etti. İkisine, açıkladığı ağacın meyvesi hâriç Cennetin bütün meyvelerinden yiyebileceklerini bildirdi. Bu yasağı çiğnedikleri takdirde ise kendisi katında zâlimlerden sayılacakları hususunda uyardı. Bir âlimin ifadesiyle, "Yeryüzünde Allah'ın halifesi olmak üzere yaratılan insanın imtihânı için en uygun yer Cennet idi. Çünkü bu şekilde ona, Allah'ın yeryüzündeki halifesi olmak üzere yaratılan insana, uygun yerin Cennet olduğu; fakat şeytanın aldatıcı sözlerine inanırsa, oradan mahrum kalacağı gösterilmiş olacaktı. Cenneti tekrar kazanmanın tek

hadisin, kadınların rûhî hassasiyetine ve hırçınlığına işâret eden mecâzî bir ifade olabileceğine dikkat çekmişler ve Hz. Peygamber'in bu sözüyle, kadının yaratılışına dair biyolojik bilgi vermekten ziyâde, kadınlarla nasıl geçinmek gerektiğini anlattığını düşünmüşlerdir (Bkz. *Riyâzü's-sâlihîn* Terc. (açıklamalar), II, 318; Harman, "Havvâ", DİA, XVI, 544; Muhammed Vasfî, *el-rtibaâtü'z-zemenî ve'l-'akâidî beyne'l-enbiyâ ve'r-rusûl*, Beyrut 1418/1997, s. 24).

36. Bu rivâyetler için bkz. Tekvin, 2/18-23; 3/20; Taberî, Tefsir, I, 229/230; Tarih, I, 52-53; Sa'lebî, *Arâisü'-l mecâlis*, Beyrut 1405/1985, s.29.

yolu ise, insanı her an saptırmak için fırsat kollayan düşmana karşı başarı kazanmaktı."[37] Cennette mesut bir hayat sürmeleri için Âdem ve Havvâ'ya verilen geniş hürriyet ve buna karşılık tâbî tutuldukları önemli imtihan bir âyette şöyle açıklanmıştır:

"Biz, Âdem'e, 'Ey Âdem, eşinle ikiniz, Cennette yerleşin! İkiniz Cennetin meyvelerinden, istediğiniz yerden bol bol yiyiniz! Fakat şu ağaca yaklaşmayınız! Eğer bu ağacın meyvesinden yiyecek olursanız, her ikiniz de zâlimlerden olursunuz!' dedik."[38]

İnsanlığın ilk temsilcileri olan Hz Âdem ile Havvâ, verilen sonsuz nimetler karşılığında, kendilerince mâlum olan yasak ağaca yaklaşmamak ve onun meyvesinden yememekle sorumlu tutulmuşlardı. Verilen emre uymayıp bu yasağı ihlâl ettikleri takdirde onlara verilecek ceza ise, âyette geçtiği gibi, çok ağır olacaktı: Zâlimlerden olmak.

Allah Teâlâ, Cennete yerleştirdiği Âdem ve eşine, şeytana karşı uyanık olmalarını emretmiş, onun kendilerine büyük kötülükler yapabileceğini de haber vererek onları uyarmıştı. Yine şeytana uyup bu yüzden Cennetten çıkarılmadıkları takdirde, orada açlık ve susuzluk çekmeyeceklerini, sıcaktan bunalmayacaklarını ve çıplak kalmayacaklarını bildirmişti:

"Bunun üzerine, Ey Âdem! Bu (şeytan), senin ve eşinin düşmanınızdır. Sakın sizi Cennetten çıkarmasın! Sonra yorulur, sıkıntı çekersiniz. Şimdi burada senin için, ne acıkmak vardır ne de çıplak kalmak. Yine burada sen, susuzluk çekmeyecek, sıcaktan da bunalmayacaksın."[39]

H. ŞEYTANIN HZ. ÂDEM (A.S.) VE HZ.HAVVA'YI KANDIRMASI

Yüce Allah tarafından Âdem ve eşi Havvâ için konulan bir imtihandan ibaret bu yasak, ilk insan ve neslinin en büyük düşmanı olan İblis'i/şeytanı harekete geçirmişti. Kendisi Allah'ın rahmeti ve

37. Mevdûdî, *Tefhim*, I, 65.
38. Bakara, 2/35.
39. Tâhâ sûresi, 20/117-119.

Cennetinden kovulmuşken, baştan itibaren kıskandığı ve önünde eğilmekten kaçındığı Âdem ve eşinin Cennete konulmasına hiç tahammülü yoktu. Allah'ın nimetlerinden uzaklaştırılmasının sebebi olarak gördüğü Âdem'i ve eşini de Cennetten çıkarmaya kesin karar vermişti. Allah'ın onlar için koymuş olduğu yasağı çiğnemeleri için o ikisine vesvese vermeye başladı. Onları aldatabilmek için dostça davranarak her türlü yolu denedi; menfaatleri için çalıştığına yeminler ederek, neticede onları en zayıf noktalarından yakaladı. Onların zayıf noktaları, âyette belirtildiği gibi, melek olmak veya Cennette ebedî kalmak arzusuydu. Şeytan onların bu iki arzusunu tahrik ederek Âdem ve Havvâ'ya şöyle demişti:

"İyi biliniz ki, rabbiniz bu ağacın meyvesinden yemenizi; ancak sizin iki melek olmanızı, yahut Cennette ebedî kalmanızı istemediğinden yasak etmiştir. Başka bir sebep için değil!

Ve o ikisine 'Emin olunuz! Ben, bunu sizin iyiliğiniz için söylüyorum, ben size öğüt verenlerdenim.' diye yemin etti."[40]

"Derken şeytan onun aklını karıştırıp şöyle dedi: Ey Âdem! Sana ebedîlik ve sonu gelmez bir saltanatı sağlayacak bir ağacı göstereyim mi?"[41]

Şeytan, bu yoğun gayretleri sonunda Âdem ile Havvâ'yı kandırdı ve ikisini yasak ağacın meyvesinden yemeye ikna etti. Kendilerine olan düşmanlığını unutup şeytanın tuzağına düşen Âdem ile Havvâ, onun sözlerine kanarak Allah tarafından yasaklanmış ağacın meyvesinden yemeye karar verdiler. Ancak, daha bu meyveyi tattıkları sırada, hiç beklemedikleri bir şey oldu ve her ikisinin de avret mahalleri açılıverdi.[42] Bunun üzerine, büyük bir telâş ve acelecilik içinde, açılan avret yerlerini örtmek için yaprak toplamaya başladılar. Artık onlar, şeytana aldanmakla bu ilk imtihanı kaybetmişler ve bu yüzden Allah Teâlâ'nın azarını haketmişlerdi:

40. A'raf, 7/20-21.
41. Tâhâ sûresi, 20/120.
42. Tevrat'a göre ise, önceden kapalı olan gözleri isyânları yüzünden açılınca çıplak olduklarını görürler ve incir yaprağıyla avret yerlerini örtmeye çalışırlar (Tekvin, 2/7).

"Böylece, şeytan, ikisini aldatarak (yasak) ağacın meyvesinden yemeye sevk etti. Ve ikisinin o ağacın meyvesinden tatmaları üzerine, avret yerleri onlara göründü. Cennet yapraklarıyla ayıp yerlerini örtmeye başladılar. Bunun üzerine rableri onlara şöyle nidâ etti: Ben ikinize, bu ağacın meyvesinden yemenizi yasak etmedim mi? Ve ikinize, şeytan, ikinizin apaçık bir düşmanınızdır, demedim mi?"[43]

Şeytanın Âdem'i aldatması, bir başka yerde şöyle açıklanır:

"Şeytan Âdem'e vesvese vererek, 'Ey Âdem! Sana ebedîlik ağacını ve ebedî bir mülkü göstereyim mi? dedi. Bunun üzerine ondan yediler. Yiyince, kendilerine avret yerleri açılıverdi. Derhal üstlerini Cennet yaprağı ile örtmeye çalıştılar. Ve böylece Âdem, rabbinin sözünü tutmamış oldu, bu sebeple de önemli bir hataya düştü.."[44]

Şeytanın iğvâlarına aldanan Âdem ile Havvâ'nın yasak ağacın meyvesini yemeleri ve bunun üzerine başlarına gelen durum hakkında Kur'ân-ı Kerim'in verdiği bilgi bunlardan ibarettir. Görüldüğü gibi, yaratılışından itibaren Âdem'i kıskanan ve Allah'ın emrine karşı gelerek ona saygı secdesinde bulunmaktan kaçınan şeytan, bu defa da onu aldatarak yasak meyveden yemesine ve dolayısıyla günah işlemesine sebep olmuştur. Az önce geçtiği gibi, Tâhâ suresinin 120. âyetinde şeytanın, önce Âdem'e giderek, vesvese verdiği, ardından ikisinin birlikte yasak ağacın meyvesinden yedikleri belirtilmiş; Bakara suresinin 36. ve A'raf suresinin 20. âyetlerinde ise, şeytanın ikisine birden vesvese verdiği ve ikisini birlikte aldattığı ifâde edilmiştir. Yani Tevrat'taki gibi şeytanın önce Havvâ'yı kandırdığı, sonra da onun vâsıtasıyla Âdem'i yoldan çıkardığı şeklinde, suçun işlenmesinde Havvâ'nın zaaflarını öne çıkaran ve suçu neredeyse onun üzerine yıkan bir bilgi verilmemiştir.[45] Bunun neticesindedir ki, Yahûdî-Hıristiyan gele-

43. A'râf sûresi, 7/22.
44. Tâhâ sûresi, 20/120-121.
45. Ancak, bâzı hadis kaynaklarında, *"Şâyet Havvâ Âdem'e hıyânet etmeseydi (şeytana kanıp kocasını bu yasağı işlemeye ikna etmeseydi), kadınlar, aslâ kocalarına hainlik etmezler, onları benzeri hatalara sürüklemezlerdi."* anlamında

neğinde ilk kadın olan Havvâ'nın ayartıcı ve baştan çıkarıcı olarak takdim edilmesine karşılık, Kur'ân-ı Kerim'e göre, Cennetten kovulmalarıyla sonuçlanan olaylarda Âdem ile Havvâ eşit bir şekilde sorumlu tutulmuş; hatta vahye muhâtap olması sebebiyle asıl sorumluluk Âdem'e ait olduğu için, şeytanın doğrudan ona hitap ettiği bildirilmiş ve Havvâ'ya hitabından söz edilmemiştir.[46]

---

bir hadis nakledilmiş bulunmaktadır (Bkz. Buhârî, Enbiyâ, 1, 25; Müslim, Radâ, 62-63; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 304, 315, 349).

Hadis yorumcuları, Peygamberimiz'in, bu sözüyle, Havvâ'nın ilk günahtaki rolünü kastettiğini düşünmüşlerdir. İbn Hacer el-Askalânî, kanâatini şöyle ifâde etmiştir: *"Havvâ, şeytanın kendisine şirin gösterdiği şeyi kabul etmiş ve kendisi de bunu Âdem'e şirin göstermiştir. İşte hadisteki hıyânetin anlamı budur."* (Fethu'l-bârî (Hatîb), VI, 424). Bu ve benzeri yorumlara göre bu hadis, Hz. Havvâ'nın şahsında kadınların daha kolay ikná edilebildiğini gösterdiği gibi, -yaygın görüşe göre o sırada henüz Peygamberlik görevi verilmemiş olsa da- Yüce Allah'ın Peygamberlik mertebesine lâyık gördüğü Âdem'in şahsında erkeklerin de kandırılabildiğini ortaya koymaktadır. Buna ilâve olarak, onun kandırılmasında asıl olan şeytanın vesvesesinin yanında hanımının teşviklerinin de etkili olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla, bu hadisi, Yahudi-Hıristiyan geleneğindeki Havva'yı ayartıcı ve baştan çıkarıcı bir varlık olarak gösteren ve onun şahsında kadını aşağılayan rivâyetlerin bir yansıması olarak görmeye gerek yoktur. Böyle olmakla birlikte, zamanımız âlimlerinden bâzıları, hadis olarak nakledilen bu sözün, İslâmî anlayışa ters düştüğünü ve aslâ Rasûlullah'a ait olamayacağını ileri sürerek, onun Tevrat'tan nakledildiğini iddia etmişlerdir (Muhammed Gazâlî, *Fakihlere ve Muhaddislere göre Nebevî Sünnet*, trc. Ali Özek, İstanbul 1992, s. 280-281, 286).

Mevdûdî de, Kurân-ı Kerim'de şeytanın bir yerde Âdem'e, iki yerde de ikisine birlikte vesvese verdiğinin bildirilmiş olmasını, Tevrat'ta geçen şeytanın önce Havvâ'yı kandırdığı, sonra da onun vâsıtasıyla Âdem'i yoldan çıkardığı şeklindeki rivâyetin yanlışlığını ortaya koyduğunu ve iki kutsal kitap arasındaki bu farkın aynı zamanda iki din mensuplarının kadına bakışını, yâni Yahudiliğin kadını aşağılamasına karşılık, İslâmın kadına büyük değer verdiğini gösterdiğini söylemiştir (*Tefhim*, II, 21).

Tefsir, kısas-ı enbiyâ ve tarih kitaplarında, Kurân ve hadislerde bulunmayan pek çok rivâyet yer almaktadır. Bu rivâyetlerin neredeyse tamamında, şeytanın önce Havvâ'yı kandırdığı, onun vâsıtasıyla da Âdem'i yoldan çıkardığı belirtilmekte ve onları nasıl tuzağa düşürdüğü farklı şekillerde anlatılmaktadır. Kaynağı büyük ölçüde İsrâiliyyât olan bu rivâyetlerin bir kısmı için bkz. Aydemir, *Peygamberler*, 27-29.

46. Harman, "Havvâ", *DİA*, XVI, 545.

Kur'ân'da ve sahih hadislerde, şeytanın Cennete nasıl girdiği ve Âdem ile Havvâ'yı ne şekilde kandırdığı konularında bilgi mevcut değildir. Diğer İslâm kaynaklarının bu konularda aktardığı bilgiler, genellikle tahrif edilmiş Yahûdî kaynaklarına dayanır. Tevrat'a göre kır hayvanlarının en hilekârı olan yılan -ki bu yılan Yeni Ahid'e göre şeytandır-[47] Aden'deki cennette/bahçede yaşamakta olan Havvâ'nın yanına yaklaşarak onu yasak ağacın meyvesinden yemeye ikna etmiştir. Daha sonra da Havvâ, kocası Âdem'e yasak meyveden yedirmiştir.[48]

Kur'ân-ı Kerim, yasaklanan ağacın cinsi ve mâhiyeti hakkında da bilgi vermemiştir. Kur'ân'da, yalnızca şeytanın bu ağacı, Âdem ile Havvâ'yı kandırabilmek için ebedîlik ağacı[49] ve melek olmalarını sağlayacak ağaç[50] olarak tanıttığı ifadeleri yer almakta; ancak şeytanın bu kanâatinin doğru veya yanlışlığı açıklanmamaktadır. Bu hususta hadislerde de bilgi yoktur.[51] Diğer İslâmî kaynaklar ise, yahûdî metinlerine dayanarak, bu ağacın, ilim, hayrı-şerri bilme ağacı, üzüm asması, buğday, incir ağacı veya diğer cins bir ağaç olduğuna dair rivâyetler nakletmişler, bu ka-

47. Yuhannanın Vahyi, 12/9.
48. Tekvin, 3/1-6, 17. İslâmî kaynaklar, gerek Tevrat'tan gerekse Ehl-i Kitab'ın elindeki diğer metinlerden, bu hususta pek çok rivâyet daha aktarmışlardır. Bu rivâyetlere göre, Cennetten kovulmuş olan şeytan, Cennetteki Âdem ve Havvâ'ya vesvese vermek için bir yılan şeklinde veya bir yılan aracılığıyla, yılanın karnına veya ağzına girerek ya da başka bir hayvan süretinde bekçilere hissettirmeden Cennete sokulmuştur (Bu rivâyetlerin geçtiği yerler hakkında bkz. Aydemir, *Peygamberler*, 24, Dn. 22-28).
Müfessirlerin ekseriyeti bu tür rivâyetleri uygun görmemişler, bu konuda başlıca üç ihtimal üzerinde durmuşlardır: Bâzı müfessirlere göre, şeytan, Yüce Allah'ın vermiş olduğu bir kuvvet ile, yerden göğe veya Cennete vesvese ulaştırabilmiştir. Hasen-i Basrî bu görüştedir. Diğer bâzıları ise, Âdem ile Havvâ'nın bazen Cennetin kapısına yakın geldiklerini, dışarıdan onları gözeten İblis'in, tam bu esnada yakınlarına giderek ikisine vesvese verdiğini ileri sürmüşlerdir. Âdem ile Havvâ'nın konulduğu Cennetin yeryüzünde olduğu kanaatinde olan müfessirler için ise böyle bir meselenin söz konusu olmayacağı açıktır (Bu görüşler için bkz. Elmalılı, IV, 24-25).
49. Tâhâ sûresi, 20/120.
50. A'râf sûresi, 7/20.
51. İbn Kesir, *Tefsir*, Beyrut 1405; I, 80.

bilden çok sayıda ağacın ismini saymışlardır.[52] Hıristiyanlardan nakledilen bir anlayışa göre ise, yasak ağaç meselesi, cinsî yaklaşımdan kinâyedir.[53]

Kur'ân-ı Kerim, Âdem ile Havvâ'nın yasak ağacın meyvesinden yemeleri üzerine açılan avret mahallerini, Cennet yapraklarıyla örtmeye çalıştıklarını bildirmekte;[54] ancak bu yaprakların hangi ağaca âit olduğunu belirtmemektedir. Bu konuda hadis de nakledilmemiştir. Dolayısıyla bu hususta diğer eserlerde yer alan incir yaprağı veya diğer bâzı ağaçların yaprağıyla ilgili rivâyetler, Kur'ân veya sünnete dayanmaz. Bu bilgiler tümüyle Tevrat'tan alınmıştır. Nitekim Tevrat'ta, çıplak olduklarını anlayan Âdem ve Havvâ'nın, incir yapraklarını dikip önlük yaptıkları zikredilmektedir.[55]

I. HZ. ÂDEM (A.S.) VE HZ. HAVVA'NIN KONULDUĞU CENNET

Kur'ân-ı Kerim'de, Allah'ın Âdem ve Havvâ'ya Cennette yerleşmelerini emrettiği belirtilmekte ancak bu Cennetin, âhirette iyilerin kalacakları Ebedîlik yurdu/Dârü'l-huld olan Cennet olup olmadığı konusunda ise açık bir ifade bulunmamaktadır. Bu yüzden bu Cennet hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür.

Ehl-i Sünnet âlimlerinin ekseriyetine göre, Hz. Âdem ve Havvâ'nın konulduğu Cennet, âhirette iyi insanların konulacağı Cennettir.[56] Peygamber Efendimiz'e (s.a.v.) Mirac'a çıkarıldığı gece semânın katlarında bulunduğu esnâda gösterilmiş olan bu Cennet göktedir. Âdem ve Havvâ'ya "ihbitû/ininiz" diye emredilmesi de, bu Cennetin gökte olduğunu ortaya koymaktadır.

Ancak İslâm âlimlerinden bir kısmı, burada Cennet kelimesinin Arapça lügat mânâsı olan bahçeyi ifade ettiğini ve bu Cen-

52. Bu rivâyetler hakkında bkz. Abdullah Aydemir, *Tefsir'de İsrâiliyyât*, Ankara 1979, s.256-257; *Peygamberler*, 25-26.
53. Elmalılı, I, 276.
54. Tâhâ sûresi, 20/121.
55. Tekvin, 3/7.
56. Elmalılı, I, 275.

netin yeryüzünde bir bahçe olması gerektiğini düşünmüşlerdir. Bu görüşü ileri sürenler, görüşlerini ispat hususunda şu delilleri getirmişlerdir:

1. Âdem ve Havvâ'ya yasak konulması, bu Cennetin, âhirette iyilerin mükâfatlandırılacağı Cennet olmadığını gösterir; çünkü orada herhangi bir yasak olmayacaktır.

2. Cennette isyân ve günah sõz konusu olamaz; halbuki Âdem ve Havvâ yasak ağacın meyvesinden yemek sûretiyle suç işlemişlerdir.

3. Orası asıl Cennet olsaydı, orada kâfir bulunmazdı. Halbuki oraya girerek o ikisini kandıran şeytan daha önce rabbinin emrine karşı gelip Âdem'e secde etmemiş ve bu yüzden küfre düşerek Cennetten kovulmuştu.

4. Kur'ân-ı Kerim'de bildirildiğine göre, âhiretteki Cennet ebedîlik yurdudur. Oraya girenler bir daha çıkmaz;[57] halbuki Âdem ve Havvâ oradan çıkarılmışlardır.

5. Âdem, yeryüzünde halife olması için yaratılmıştır ve yaratıldığı yer de yeryüzüdür. Eğer onun Cennette yaratılıp bir günah dolayısıyla dünyaya indirildiği düşünülürse, bu onun yaratılış gayesiyle çelişir. Eğer yeryüzünde yaratılıp Cennete yükseltildiği iddia edilecek olursa, iddia sahiplerine verilecek cevap Kur' ân-ı Kerim'de bu görüşü doğrulayacak bir delilin mevcut olmadığıdır.

Müslüman âlimlerden bâzıları da, bu konuda kesin bir sonuca varılamayacağı düşüncesiyle tartışmaya girmekten ve görüş belirtmekten kaçınmışlardır.[58]

Tevrat'a göre ise, Âdem ve Havvâ'nın konulduğu Cennet, yeryüzünün doğu kısmında, Aden'de bir bahçedir, yani bir dünya Cennetidir. Allah, korunması için Âdem'i bu bahçeye koyar, bahçenin her ağacından yiyebileceğini; ancak, hayat ağacı veya iyilik ve kötülüğü bilme ağacından yememesi gerektiğini, aksi takdirde

57. Hicr suresi, 15/48.

58. Bu konuda bkz. Bolay, agm., 36 vd. ; Talât Koçyiğit-İsmail Cerrahoğlu, *Kur'ân-ı Kerim Meâl ve Tefsiri*, Ankara, 1984, I, 96; Süleyman Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul, 1988, I, 146-147; Muhammed Vasfî, 26-32.

öleceğini bildirir.[59] Daha sonra onun yalnızlığını gidermek için kaburga kemiğinden Havvâ'yı yaratır.

İ. TEVBELERİNİN KABULÜ VE CENNETTEN YERYÜZÜNE İNDİRİLMELERİ

Âdem (a.s.) ve Havvâ, Allah'ın emrine rağmen işledikleri hatâ yüzünden büyük bir pişmanlık içine düşmüşlerdi.[60] Bağışlanmaları için Allah'a yalvarmaya başladılar:

"O ikisi, 'Ey Rabbimiz! Biz, kendimize zulmettik. Eğer sen bizi bağışlamaz ve bize merhamet etmez isen, şüphesiz hüsrana uğrayanlardan oluruz' dediler."[61]

Cenab-ı Allah, Âdem ve eşinin tevbelerini kabul etti:

59. Tekvin, 2/9-17.

60. Ehl-i Sünnet âlimlerinin ekseriyeti, Âdem ile Havvâ'nın işlediği suçun bir günah olduğunu, yani o ikisinin kendileri için konulan yasağı çiğneyerek ilâhî emre karşı geldiklerini ve bu yüzden âsi olduklarını kabul etmişlerdir. Ancak, bâzıları, Tâhâ sûresinin 115. âyetinde geçen *"Andolsun ki biz, daha önce Âdem'e emir vermiştik; ancak o, unuttu ve biz onu azimli bulmadık."* mealindeki ifadeye dayanarak, Âdem'in yasak ağaca kasıt olmaksızın unutup dalgınlıkla yaklaştığını belirtmişlerdir. Ayrıca Müslüman âlimlere göre bu hadise, Âdem'in Cennette bulunduğu sırada, henüz Peygamber olarak görevlendirilmesinden önce yaşanmıştır. Onun kasıtsız olarak işlediği bu hatâ, tevbe etmesi üzerine Allah tarafından bağışlanmış, yeryüzüne indirilmesinden bir sûre sonra da kendisine Peygamberlik verilmiştir (İslâm âlimlerinin bu konudaki görüşleri için bkz. Bolay, agm., 362).
Âdem ile Havvâ'nın başından geçenler, hatâ, pişmanlık, tevbe, tevbenin Allah tarafından kabulü ve affedilme merhaleleri bakımından insanlık tarihinin bir hülâsası gibidir. Ancak Hıristiyanlar, bunlardan çok farklı bir netice çıkarmışlardır. Onlara göre, Hz. Âdem, yasak ağacın meyvesinden yemekle büyük bir günah işlemiş ve bu yüzden Allah'ın gazâbına uğramıştır. Onun bu günahı Kıyâmete kadar doğacak her çocuğa geçer. Dolayısıyla Hıristiyanlar, yeni doğan çocukların bu aslî günahtan temizlenerek kurtulmasının ancak vaftiz edilme ile mümkün olduğuna inanırlar ve bu sebeple çocuklarını vaftiz ederler.
İnciller'de belirtildiğine göre insanlık, İsa'nın (a.s.) gelişine kadar Âdem'in işlediği bu günahın vebâlini taşımıştır. İsa, beşeriyeti bu günahtan kurtarmak için gönderilmiş ve çarmıha gerilerek kanı ve canıyla bu günahın kefâretini ödemiştir (Bkz. Okiç-Cerrahoğlu, *Tefsir*, I, 102).

61. A'râf sûresi, 7/23.

"Daha sonra Âdem, rabbinden bir takım ilhamlar aldı ve derhal tevbe etti. Çünkü Allah tevbeleri kabul eden ve merhameti bol olandır."[62]

Ancak Yüce Allah, tevbelerini kabul etmekle birlikte, işledikleri bu suç sebebiyle o ikisini, içinde bulundukları Cennetten yeryüzüne indirdi. Böylece, Allah'ın, Âdem'i yaratırken ona takdir ettiği yeryüzündeki halifelik görevi de fiilen başlamış oluyordu. Çünkü Allah Teâlâ, onu yeryüzünde kendisine halife olmak üzere yaratmıştı. Âdem'in (a.s.) Cennetten yeryüzüne indirilmesinin sebebi, her ne kadar şeytanın vesvesesine kapılarak bilinen hatayı işlemesi olsa da, o her hâlükârda zamanı gelince yeryüzüne gönderilecek, kendisine verilen bu ulvî görevi muhakkak sûrette yerine getirecekti. Bununla birlikte, yeryüzüne indirilmesine kadar onun başından geçenler, onun nesli için önemli bir ibret sahnesi idi ve ilâhî bir hikmete dayanıyordu. Allah Teâlâ, onu ve neslini, yeryüzünde karşılaşabilecekleri bir takım hâdiselere karşı hazırlıklı olmaları ve bilhassa şeytanın düşmanlığı konusunda uyanık bulunmaları hususunda uyarmış, ikisinin başından geçenlerle unutamayacakları bir ders vermişti. Bu tecrübe, Âdem ve neslinin, gerçek düşmanları şeytanı iyi bir şekilde tanımalarını da sağlamıştı.

Allah Teâlâ, Cennetten çıkardığı Âdem ve eşine, nesillerinin belirli bir süre dünyada kalacaklarını, bu süre içinde dünyadan faydalanıp onu imar edeceklerini, bâzı meseleler yüzünden aralarında anlaşmazlıkların çıkacağını, sonunda öleceklerini ve yeniden diriltileceklerini haber verdi. Ayrıca, insanlar arasından Peygamber olarak seçeceği kişilerle, insanlara doğru yolu göstereceğini, göstermiş olduğu bu yola tâbi olanların kurtuluşa ereceklerini müjdeledi. Peygamberleri inkâr eden ve onlara gönderilen emirleri yalanlayan kâfirlerin ise ebedî olarak Cehenneme atılacaklarını bildirdi:

"Allah buyurdu: Bir kısmınız, diğer bir kısmınıza düşman olarak Cennetten inin. Yeryüzünde sizin için bir müddete kadar, yerleşme ve geçim imkânı vardır. Yine şöyle dedi: Orada

62. Bakara sûresi, 2/37.

yaşayacaksınız, orada öleceksiniz ve tekrar oradan diriltilip çıkarılacaksınız."[63]

"Şeytan, onların ayaklarını kaydırıp haddi tecavüz ettirdi ve onları içinde bulundukları Cennet nimetlerinden çıkarttı. Bunun üzerine, 'Birbirinize düşman olarak ininiz, sizin için yeryüzünde barınak ve belli bir zamana dek yaşamak vardır' dedik. Daha sonra Âdem, rabbinden bir takım ilhamlar aldı ve derhal tevbe etti. Çünkü Allah tevbeleri kabul eden ve merhameti bol olandır.

Biz onlara, 'Hepiniz oradan yeryüzüne inin. Tarafımdan size hidâyet geldiğinde, kim hidâyetime uyarsa, onlara bir korku yoktur. Onlar, üzülmeyecektir de!' dedik. İnkâr edip, âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, işte onlar, cehennemliktirler. Orada ebedî olarak kalacaklardır."[64]

"Dedi ki: Bâzınız bâzınıza düşman olarak oradan inin! Artık benden size hidâyet geldiğinde, kim benim hidâyetime uyarsa, o sapmaz ve bedbaht olmaz. Kim de beni anmaktan yüz çevirirse, şüphesiz onun için dar bir geçim vardır ve biz onu Kıyâmet günü kör olarak haşrederiz."[65]

Meseleye, Hz. Âdem ve Havvâ'ya verilen "oradan ininiz" emrinin bir kovulma olmadığı; aksine yeryüzünde halife olarak yaratılmanın zarûrî bir sonucu olduğu noktasından bakan Mevdûdî, o ikisinin bir süre Cennette tutulmalarının imtihan sebebiyle olduğunu belirtir. Buna göre, tevbelerinin kabul edilmesinden sonra, Cennette kalmalarına izin verilemezdi.

Dolayısıyla dünyaya bir ceza olarak değil, yaratılış gayesi nedeniyle gönderilmişlerdi.[66] Çünkü Allah Teâlâ, onu yeryüzünde halife yapmak için yaratmıştı ve O'nun iradesini engelleyecek bir şey de olamazdı.

Kur'ân-ı Kerim, Hz. Âdem (a.s.) ile Havvâ'nın yeryüzünün hangi yöresine indirildikleri hakkında bilgi vermemiştir. Tefsir, kısas-ı

63. Âl-i İmran sûresi, 7/24-25.
64. Bakara, 2/36-39.
65. Tâhâ sûresi, 20/123-124.
66. Tefhim, I, 67.

enbiyâ ve diğer tarih kaynakları ise, Yahûdi kaynaklarından bâzı bilgiler aktarmışlardır. Bu rivâyetlere göre, yeryüzüne inmeleri emri verilince, Hz. Âdem (a.s.) Hindistan'daki Dehnâ, Bûz dağı veya Serendib adasına; Havvâ ise Arabistan'ın Hicaz bölgesindeki Cidde'ye inmiştir. Âdem (a.s.), Havvâ'yı aramak için Arabistan'a kadar gelmiş, ikisi Arafat'ta Müzdelife mevkiinde buluşmuşlardır. İlgili rivâyetlerde, yılanın ve şeytanın nereye indirildikleri hakkında da bilgiler bulunmaktadır. [67] Bu rivâyetlerin ciddî bir dayanağı yoktur. İbn Kesir'in dediği gibi, bunlar, "karanlığa taş atmak, delilsiz ve mesnetsiz konuşmaktan başka bir şey değildir."[68]

K. HZ. ÂDEM (A.S.)'IN PEYGAMBERLİĞİ

Kur'ân-ı Kerim'de, Âdem (a.s.)'ın Allah Teâlâ'dan vahiy aldığı[69], Allah'ın ona hitap ederek sorumluluk yüklediği[70], tevbesini kabul edip doğru yola yönelterek seçkinlerden kıldığı bildirilmiştir. Bu âyetlerden birinde şöyle denilmektedir:

"Ama sonra rabbi onu rahmetiyle seçip ayırdı, Onun tevbesini kabul etti ve ona doğru yolu gösterdi."[71]

Peygamberliğinin kesin birer delili olan bu âyetlerden birinde de, onun, Hz. Nuh, Hz. İbrahim hânedanı ve İmrân hânedanı ile birlikte âlemlere üstün kılındığı belirtilerek şöyle buyurulmuştur:

"Şüphesiz Allah, Âdem'i, Nuh'u, İbrahim ailesini ve İmran ailesini birbirlerinin soyundan olarak âlemlerden üstün kıldı. Allah, her şeyi çok iyi işiten, çok iyi bilendir."[72]

Sevgili Peygamberimiz de, ilk Peygamberin Hz. Âdem olduğunu söylemiştir.[73]

67. Bu haberler için bkz. Taberî, Tarih, I, 60; Sa'lebî, 20 -21; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, (nşr. Tornberg), I, 36-37; Aydemir, *Peygamberler*, 30-31.
68. İbn Kesir, *Tefsir*, IV, 374. Taberî de, bu rivâyetlerde anlatılanları ispat edecek delillerin bulunmadığını söylemiştir (Tarih, I, 60).
69. Bakara sûresi, 2/37.
70. Bakara sûresi, 2/33, 35; A'râf sûresi, 7/19; Tâhâ sûresi, 20/117.
71. Bakara sûresi, 2/37; Taha sûresi, 20/122.
72. Âl-i İmran sûresi, 3/33-34.
73. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 178, 179, 265; Taberî, *Tarih*, I, 75.

L. HZ. ÂDEM (A.S.)'IN NESLİ

Cenab-ı Allah, yeryüzüne indirdiği Âdem ve Havvâ'ya nesillerini devam ettirecek çocuklar ihsan etti:

"Ey insanlar! Sizi tek bir candan yaratan, ondan eşini var eden ve her ikisinden de bir çok kadın ve erkek türetip yeryüzüne yayan rabbinizden korkun."[74]

Rivâyete göre, Âdem (a.s.) ile Havvâ'nın çocukları, her batında, biri erkek öbürü kız olmak üzere ikiz doğuyordu. Bu şekilde, 20 batında 40 çocukları olmuştu.[75] Evlâdına Peygamber olarak görevlendirilen Hz. Âdem (a.s.), gittikçe sayıları artan ve yeryüzünü imara çalışan neslini, Allah'tan aldığı emir ve yasaklar doğrultusunda yönetiyordu.

Allah (c.c.) daha sonraları ise onun nesli arasından bâzı şahısları da yine kendisine elçi olarak seçti. Bu elçileri vâsıtasıyla insanlara emir ve yasaklarını ulaştırdı. Elçilerine ve onlara uyanlara kurtuluş vâdetti, onların düşmanlarını Cehennemle korkuttu.

İnsanlık tarihinin ilk dönemlerinden itibaren insanlar iki cepheye ayrıldılar. Bir tarafta Peygamberler ve onlara uyanların temsil ettiği tevhid cephesi, diğer tarafta ise Allah'ı ve Peygamberleri inkâr edenlerin oluşturduğu küfür cephesi. Bu durumu ve Âdem kıssasını değerlendiren Elmalılı şöyle der:

"İşte yeryüzünde insanlığa ait hilâfetin oluş şekli bu iniş ve bu vaad ve vaîd ile beraber olmuştur. Ve bu sıfat Âdem'den evladına intikal edecek, bunu bilenler birinci kısımdan, yalanlayanlar ikinci zümreden olacaktır. Biri ilk fıtratın gereğine halef olacak, biri de geçici olan hatayı huy edinerek görünüşte Âdem'e, gerçekte ise şeytana halef ve arkadaş olacaklardır. Şu halde, insan Kur'ân'ın bu kıssalarını iyi düşünmeli ve daima hatırında tutmalıdır. Görülüyor ki, kıssanın sonunda beyanın ifade şekli, bütün Âdem oğullarını hedef almakta ve Âdem ile Havvâ burada âdeta nesilleriyle beraber bir cinsi temsil etmektedirler."[76]

74. Nisâ sûresi, 4/1.
75. Sa'lebî, 43.
76. Elmalılı, I, 279-280.

Cennette Hz. Âdem (a.s.)'a ve eşine musallat olarak onları günaha sevk eden ve böylece Cennetten çıkarılmalarına sebep olan şeytan, yeryüzünde de Âdem (a.s.) ve neslinin peşinde olacak ve onları günah ve yasaklara sevk edebilmek için elinden gelen gayreti gösterecektir. İnsanlar, Allah'ın emirlerini terk ettikleri takdirde, onun iğvâsına kapılmaya son derece müsait hale gelirler ve çeşitli günahları işlerler. Bu bakımdan, Cennette Hz. Âdem (a.s.) ve eşine yasaklanan günah ağacı, insanlara yeryüzünde haram kılınmış olan bütün fiil ve hareketleri temsil eder. Âdem (a.s.) ve eşinin bu yasağı çiğnedikten sonra pişmanlık duymaları ve tevbe [illegible]sına sığınmaları da, günah işleyen insanlar için tevbe kapı[illegible]ğunu gösterir. Ancak kıssadan da anlaşıldığı gibi, [illegible]önderdiği Peygamberlere tâbi olup onların yo[illegible]erek şeytanın iğvâsından korunmaktır. Şeytana uyan ve onu rehber edinenlerin ise sonu felâkettir ve ebedî yurtları Cehennem olacaktır. Netice olarak, Hz. Âdem (a.s.) kıssası, insanoğlunun kıssasıdır; her insanın bundan ibret alması gerekir.

M. HÂBİL KÂBİL KISSASI

Kur'ân-ı Kerim'de, Hz. Âdem (a.s.)'in isimleri verilmeyen iki oğlunun[77] başından geçen önemli bir olay anlatılmıştır. Ehl-i Kitap'tan nakledilen rivâyetlerde onların isimleri Hâbil ve Kâbil olarak verilmektedir. Bu iki kardeş arasında geçen kıssa, Kur'ân-ı Kerim'de insanların ve bilhassa mü'minlerin ders almaları için anlatılmıştır.

77. Bâzı müfessirler, rivâyetlerde Hâbil ve Kâbil isimlerini taşıyan bu iki kardeşin, İsrâiloğulları'ndan iki şahıs olduğu görüşünü ileri sürmüşlerdir. Hasen-i Basrî'ye dayandırılan bu rivâyete göre, yeryüzünde ilk ölen insan Hz. Âdem'dir.
Ancak bu görüş, çok zayıf bir görüş olarak kalmıştır. Âyetlerin böyle anlaşılması neredeyse imkânsız görülmüştür. Çünkü hadislerde Âdem'in iki oğlu arasında yaşanan bu olayın aynı zamanda ilk öldürme fiili olduğu belirtilmiştir. Yeryüzünde ilk öldürme olayının, İsrailoğulları'ndan çok önce meydana geldiği de tartışılmaz bir gerçektir (bu konuda bkz. Taberî, *Tarih*, I,72; İbnü'l-Esir, I, 45; Reşid Rıza, *Menar*, VI, 342; Aydemir, *Peygamberler*, 40).

Hâbil ile Kâbil, iki kardeş olmakla birlikte ahlâkî bakımdan tamamıyla farklı iki şahıstır. Hâbil iyiliği, hakka teslim olmayı, hakkâniyet ve takvâyı temsil etmektedir. Kâbil ise bencillik, ihtiras, kıskançlık ve hakka isyân duyguları ile doludur. Kur'ân-ı Kerim, isimlerini vermediği bu iki kardeş arasında geçen önemli olayı, dar bir çerçevede anlatmıştır. Buna göre, iki kardeş Allah'a birer kurban sunmuş, ancak birinin kurbanı kabul edilirken diğerininki reddedilmiştir. Kardeşinin kurbanının Allah tarafından kabul edilmesini çekemeyen Kâbil, kıskançlık sonucu, aslında hiç bir suçu olmayan kardeşi Hâbil'i öldüreceğini söyler. Hâbil ise, bunda bir suçunun bulunmadığını, kurbanın kabul veya reddinin kendisiyle değil, Allah'tan korkmakla ilgili olduğunu açıklar ve kendisine saldıracak olursa, âlemlerin rabbinden korktuğu için asla karşılık vermeyeceğini hatırlatır ve şöyle der: "Ben isterim ki, sen, benim günahımı da, kendi günahını da yüklenip Cehennem halkından olasın! Zâlimlerin cezası budur." Bu haklı savunmasına rağmen Kâbil onu öldürür; ancak onun cesedini ne yapacağına karar veremez. O esnada Allah tarafından gönderilen bir karganın yeri eşelediğini görür. Bundan dersini alır, kardeşinin ölüsünü örtmek için bir karga kadar dahi olamadığını söyleyip büyük bir pişmanlık ve vicdan azabına düşer. Kıssa Kur'ân-ı Kerim'de şöyle anlatılmaktadır:

"Ey Muhammed! Onlara Âdem'in iki oğlunun kıssasını hakkiyle anlat: Hani ikisi birer kurban sunmuşlar, birininki kabul edilmiş, diğerininki kabul edilmemişti. Kurbanı kabul edilmeyen ötekine, 'Andolsun, seni öldüreceğim.' deyince, kardeşi, 'Allah ancak kendisinden korkanların kurbanını kabul eder. Andolsun, eğer sen beni öldürmek üzere elini bana uzatırsan, ben seni öldürmek için sana elimi uzatmam. Çünkü ben, âlemlerin rabbinden korkarım! Ben isterim ki, sen, benim günahımı da, kendi günahını da yüklenip Cehennem halkından olasın! Zâlimlerin cezası budur.' dedi.

Bunun üzerine kurbanı kabul edilmeyenin nefsi, kendisini kardeşini öldürmeye teşvik etti ve sonunda onu öldürdü. Böylece zarara uğrayanlardan oldu. Derken Allah, bir karga gönderdi, karga, kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini ona göstermek için

toprağı eşeliyordu. 'Yazık bana, kardeşimin cesedini örtmek için, bu karga kadar olmaktan aciz kaldım.' dedi, pişmanlık ve vicdan azabıyla çarpıldı."[78]

Görüldüğü gibi, bir insanın, kendisine hiçbir kötülük yapmayan sâlih ve muttaki kardeşini haksız yere öldürmesi gibi büyük bir cinâyet, ilk olarak Kâbil tarafından işlenmiştir. İnsan öldürmek büyük bir zulüm; neticesi de pişmanlık ve hüsrandan başka bir şey olmadığı halde, ne yazık ki bu, insanlar arasında, sürekli bir hâle gelmiştir. Menfaat duyguları veya Kâbil'de olduğu gibi kıskanma ve zarar verme arzusu, insanları bu çirkin işe sevk etmektedir.

Kur'ân-ı Kerim, iki kardeşin kıssasını bu dar çerçevede anlatmış, teferruata girmemiştir. Sahih hadislerde ise, buna ilâve olarak, insanlık tarihinde haksız yere adam öldürme âdetini başlatan Kâbil'in, Kıyâmete kadar haksız yere adam öldürme suçunu işleyenlerin günahlarından da bir sorumluluk taşıdığı ifade edilmiştir. Peygamberimiz, şöyle buyurmuştur:

"Haksız yere öldürülen her bir insanoğlunun kanından bir hisse, Âdem oğullarından öldürme fiilini ilk işleyene ayrılır. Çünkü O (Kâbil), bu cinâyeti âdet edinenlerin önderidir."[79]

Tefsir ve tarih kitaplarında ise, Kur'ân-ı Kerim ve hadiste geçen bu bilgiler dışında, konu ile ilgili pek çok rivâyet bulunmaktadır. Tamamına yakını Tevrat ve şerhlerinden nakledilmiş olan ve doğruluğuna dâir bir delil bulunmayan bu anlatımların bir kısmı özet olarak şöyledir:

Hz. Âdem (a.s.)'in çocukları, biri erkek biri kız olmak üzere hep ikiz doğardı. Böylece Âdem (a.s.)'in Havvâ'dan 20 batında 40 çocuğu oldu. Bir batında doğan erkek, kendi ikiziyle evlenemez, dolayısıyla diğer batınlarda doğan kızlardan biriyle evlenirdi. Kâbil ile Hâbil'e kadar böyle devam etmiş ve bu hususta herhangi bir anlaşmazlık çıkmamıştı. Daha büyük olan Kâbil ziraatla, Hâbil ise çobanlıkla meşgul oluyordu. Hz. Âdem (a.s.), Hâbil'i, Kâbil'in ikizi olan kızıyla evlendirmek istedi. Ancak Kâbil, insanlığın baş-

78. Mâide sûresi, 5/27-31.
79. *Tecrid-i Sarih Tercemesi*, IX, 83.

langıcında sâdece Âdem'in çocukları için geçerli olan bu kurala uymak istemedi. İkizi olan kız kardeşinin, Hâbil'in ikizinden daha güzel olduğunu söyleyerek, onunla evlenmek hakkının kendisinde olması gerektiğini savundu. Bunun üzerine Hz. Âdem (a.s.), bu kızıyla evlenmek hakkının hangisine ait olduğunu belirlemek hususunda, o ikisinden Allah'a birer kurban takdim etmelerini istedi ve kimin kurbanı kabul edilirse onun haklı olacağını söyledi. Buna razı olan iki kardeş, Cenab-ı Hakk'a birer kurban takdim ettiler. Hayvancılık yapan Hâbil, sürüsünde bulunan en semiz ve en güzel koçu (veya sığırı) kurban ederken, zirâatla geçinen Kâbil ise, kurban olarak, yanında bulunan ekinin en kötüsünden bir demet başak takdim etmişti. Bu esnada gökten gelen ateş, Hâbil'in kurbanını yaktı, Kâbil'in kurbanına ise hiç dokunmadı ve onu olduğu gibi bıraktı. Ateşin yakması, sunulan kurbanın kabul edildiğini gösteriyordu. Buna göre, Hâbil'in kurbanı kabul edilirken Kâbil'inki reddedilmişti. Bu netice, Kâbil'i kıskançlık ve düşmanlığa sevk etti. Bunda bir suçu olmayan Hâbil'i aşırı derecede kıskandı ve ona düşman kesilerek onu öldüreceğini söyledi. Hâbil ise, kardeşine kurbanının reddedilme sebebinin takvasızlığı olduğunu ve bunun kendisiyle alakasının bulunmadığını söyledi ve insan öldürmenin kötülüğünü ve bunun acı sonunu hatırlattı. Ayrıca kendisinin böyle bir şeyi asla yapmayacağını belirtti; ancak bütün çabasına rağmen, Kâbil'i bu kararından vazgeçiremedi. Kâbil, onu öldürmek için peşine düştü. Kendisinden korkarak dağların tepesine kaçan kardeşini, bir gün, koyunlarının başında uyurken yakaladı ve bir taşla başını ezerek öldürdü.

Onu öldürdükten sonra, cesede ne yapılacağını bilemediği için öldürdüğü yerde olduğu gibi bırakmıştı. Cesedin etrafında yırtıcı kuşlar ve hayvanların dolaştığını görünce, parçalamalarından korkup cesedi sırtına aldı ve 40 gün boyunca oradan oraya taşıdı. Hatta yüz sene taşıdığını bildiren rivâyetler vardır. Bu müddet zarfında kuşlar ve yırtıcı hayvanlar cesedi yiyebilmek için onun etrafında dönüp-dolaştı.

Kâbil'in daha önce beyaz olan teni, kardeşini öldürünce simsiyah kesildi. Babası Âdem, kardeşinin nerede olduğunu sorunca, onu tersledi ve kardeşinin çobanı olmadığını söyledi. Bu olay-

dan sonra yüz yıl daha yaşayan Âdem, bu bir asırlık uzun süreyi mâtem içinde geçirdi; hattâ bir defa olsun gülmedi.

Bir rivâyete göre de, kardeşini öldüren Kâbil, babasından kaçarak Yemen'deki Aden'e gitmişti. Burada karşısına çıkan şeytan, ona, Hâbil'in takdim ettiği kurbanın ateş tarafından yenilerek kabul edilmesinin, onun ateşe tapmasına bağlı olduğunu, dolayısıyla arzusuna ulaşmak istiyorsa kendisinin de ateşe tapması gerektiğini söyledi. Bunun üzerine Kâbil, bir ateşgede yaptı ve ateşe tapmaya başladı. Böylece kâtillerin öncüsü olduğu gibi ateşe tapanların da öncüsü oldu.[80]

Kardeşini öldüren Kâbil, geçtiği gibi, cesede ne yapılması gerektiğini bilmiyordu. Allah tarafından gönderilen iki kardeş karga, onun önünde dövüştüler ve biri diğerini öldürdü. Ardından bir çukur eşti ve ölü kargayı oraya gömdü. Onu gören Kâbil, kardeşinin cesedini defnetti. Başta söylediğimiz gibi, bu rivâyetlerin doğruluğu sâbit değildir. Önemli bir kısmının hayal gücünün ürünü olduğu kesindir.[81]

80. Taberî, *Tarih*, I, 82.
81. Hâbil -Kâbil kıssası hakkında nakledilen bu İsrâilî haberlerin geniş bir özeti ve değerlendirilmesi için bkz. Aydemir, *Peygamberler*, 37-41.

3. BÖLÜM

Hz. İDRİS (A.S.)

A. KUR'ÂN VE HADİS KAYNAKLARINDA VERİLEN BİLGİLER

Bâzı rivâyetlerde Hz. Âdem'in vefatından sonra, riyâsetin oğlu Şît'e geçtiği ve onun Peygamber olarak görevlendirildiği bildirilmiştir. Hz. Peygamber'den de, Allah'ın Şît'e vahyettiği ve ona 50 sahife gönderdiği nakledilmiştir.[1] Ancak Kur'ân-ı Kerim'de onun hakkında bilgi verilmemiştir.

Kur'ân-ı Kerim'de ismi zikredilen Peygamberlerin tarih itibâriyle ikincisi olan İdris (a.s.), müfessirlerin ekseriyetine göre Nuh'un (a.s.) babasının dedesidir; ancak Nuh'un dedesi olduğu da söylenmiştir. Kaynaklarda soy kütüğü şöyle verilmektedir: İdris/Ahnuh b. Yâred b. Mehlâil b. Kaynân b. Anûş b. Şit (a.s.).[2] Kur'ân, Hz. Şît ile Hz. Nuh arasında Peygamberlik yapmış olan İdris (a.s.) hakkında iki yerde bilgi vermiştir. Bu âyetlerde onun ismi ve Peygamberliğiyle birlikte, ahlâkî faziletlerine işâret edilmekte ve bâzı sıfatlarından bahsedilmektedir. Bu âyetlerin meâlleri şöyledir:

"Ey Muhammed! Kitap'ta İdris'e dair söylediklerimizi de hatırla! Şüphesiz İdris, özü-sözü doğru/sıddîk bir Peygamberdi. Biz onu yüce bir makâma yükselttik."[3]

"Ey Muhammed! İsmail, İdris ve Zülkifl hakkında anlattığımızı da hatırla! Onların her biri, sabredenlerdendi. Biz de onları rahmetimize garkettik. Onlar gerçekten salihlerdendi."[4]

Kur'ân-ı Kerim'de Hz. İdris hakkında verilen bilgi bunlardan ibarettir. Görüldüğü gibi adının geçtiği ilk yerde onun dosdoğru bir insan ve bir Peygamber olduğu hatırlatılmakta, ayrıca Cenab-ı Hak tarafından yüce bir makâma çıkarıldığı vurgulanmaktadır. Son iki âyette ise, onun sabredenlerden, Allah'ın rahmetine dahil edilenlerden ve salih kullardan olduğu bildirilmektedir.

Bu âyetlerin tefsirinde müfessirler, İdris'in (a.s.) yükseltildiği bildirilen *"mekânen aliyyen/yüce bir mekân"* tabiri üzerinde dur-

1. Taberî, *Tarih*, I, 76; İbn Kesir, *el-Bidâye*, I, 99.
2. Makdisî, *el-Bed' ve't-târih*, Kahire ts. (*Mektebetü's-Sakâfeti'd-dîniyye*), III, 11.
3. Meryem sûresi, 19/56-57.
4. Enbiyâ sûresi, 21/85-86.

muşlar, bunun manevî bir mertebe olabileceği ihtimâline işaret ederek, bu ifâdeden, Cenab-ı Hakk'ın İdris'e Peygamberlik bahşetmesi ve ona otuz sahife/suhuf indirmesinin kastedildiğini söylemişlerdir. Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v) hakkında da, *"Biz senin şânını yücelttik."*[5] buyurulmasını, bu ihtimâli kuvvetlendirici bir delil olarak zikretmişlerdir. Bu arada, *"yüce bir mekân"* ifadesine ikinci bir anlam verilmiş, bu tabir ile Allah Teâlâ'nın, Hz. İdris'i semâya çıkardığının kastedildiği söylenmiştir. Bu ikinci ihtimal doğrultusunda, onun çıkarıldığı dördüncü kat semâda hâlen yaşamakta olduğunu ileri sürenler olmuştur. Yine, onun altıncı kat veya yedinci kat semâda olduğunu kabul edenler vardır. Hasen-i Basrî'ye nisbet edilen bir görüşe göre ise, yüce mekândan maksat Cennettir ve İdris (a.s.) oraya konulmuştur.[6]

5. İnşirah sûresi, 94/4.

6. İbn Kesir, *Tefsir*, IV, 466; *el-Bidâye*, I, 100.
İdris'in (a.s.) semâya yükseltilmesi hakkında, kısas-ı enbiyâ, tarih ve tefsir kitaplarında uydurulma ihtimali yüksek olan bâzı rivâyetler nakledilmiştir:
Bu rivâyetlerden birine göre, İdris Peygamberin (a.s.) Allah katına çıkan hayırlı işleri, kendi zamanında yaşayan insanların tamamının hayırlı amellerine denk idi. Bu faziletinden dolayı ona karşı büyük hayranlık ve sevgi besleyen ölüm meleği, onunla dost olmak hususunda Allah'tan izin istedi. İzin verilince insan kılığında İdris'e gelip onunla samîmî bir arkadaşlık kurdu. Bir süre sonra, bu arkadaşının ölüm meleği Azrâil olduğunu öğrenen İdris (a.s.), ondan kendisine ölüm acısını tattırmasını istedi. Onun arzusunu yerine getiren ölüm meleği, Allah'ın izni ile onun canını aldı, bir saat sonra da geri verdi. İdris, bundan sonra arkadaşından Cennet ve Cehennemi kendisine göstermesini istedi. İsteği kabul edilince önce Cehennemi gördü; ardından Cennete girdi. Ancak ölüm meleğinin "çık" emrini dinlemedi ve Allah çıkarmadıkça oradan çıkmayacağını söyledi. Allah tarafından, ölüm meleği ile kendisi arasında hakem olması için gönderilen başka bir meleğin önünde kendisini başarılı bir şekilde savununca, Allah'ın emriyle orada kalmasına izin verildi.
Bir diğer rivâyete göre, İdris (a.s.), kendisiyle buluşmak için yere inen bir meleğin, ölüm meleğinin kardeşi olduğunu öğrenir ve ondan kardeşi nezdinde kendisine yardımcı olmasını ister. Melek, onu sırtına alıp kardeşine götürmek üzere semâlara çıkarır. Bu esnada eceli gelen İdris (a.s.), semânın altıncı katında meleğin iki kanadı arasında ruhunu teslim eder.
Başka bir rivâyette, bir yolculuk esnasında kızgın güneşten rahatsız olan İdris (a.s.), bu sıcağın hafifletilmesi için Allah'a duâ eder. Bu arada kendisi-

Sahih hadis kaynaklarında Rasûlullah'ın (s.a.v.) ulvî âlemlere yükseltildiği Miraç yolculuğu esnasında, göğün katlarında diğer bâzı Peygamberler yanında Hz. İdris ile de görüştüğünü bildiren rivâyetler mevcuttur. Ancak bu rivâyetlerin ekserisinde, Rasûlullah'ın, Hz. Âdem (a.s.) ile dünya semâsında, Hz. İbrahim (a.s.) ile ise altıncı semâda görüştüğü ittifakla bildirilirken, İdris (a.s.), Musa (a.s.) ve İsa (a.s.) Peygamberlerle hangi semâda görüştüğünün kesin olarak tespit edilemediği ifâde edilmektedir.[7] Bu rivâyetlerden anlaşıldığı gibi, Sevgili Peygamberimiz, Miraç yolculuğu esnasında, diğer bâzı Peygamberlerle de görüşmüştür. İdris (a.s.) dışındaki bu Peygamberlerin semânın katlarında hâlâ yaşamakta olduğu şeklinde bir durum söz konusu değildir. Dolayısıyla, onlardan sâdece birinin, şimdi de hayatta olup semânın dördüncü katında bulunduğu neticesini çıkarmak zordur. Öyle düşünenler, iddiâlarını ispat hususunda, iknâ edici deliller ileri sürememişlerdir.

B. DİĞER KAYNAKLARDA ANLATILANLAR

Hz. İdris'in hâlâ hayatta olduğu hakkındaki görüşün, Tevrat ve Ehl-i Kitab'ın elinde bulunan diğer dinî kitaplardaki haberlerden aktarıldığı anlaşılmaktadır. Çünkü bu kitaplarda Hz. İdris (a.s.)'ın, Allah tarafından göğe yükseltildiğinden bahsedilmiş; Kitab-ı Mukaddes'de "Allah'ın İdris'i kendine aldığı", Talmut'da ise, "İdris'in göğe yükseltildiği" bildirilmiştir. Müslüman âlimlerin,

---

ne yardımcı olan güneş meleğinden de, ölümünün ertelenmesi hususunda yardım ister. Güneş meleği onun bu ricasını ölüm meleğine ulaştırır; fakat cevap olumsuzdur. Bunun üzerine İdris (a.s.), öleceği zamanı öğrenmek ister. Listesini açıp bakan ölüm meleği, onun adını bulamaz ve bu durumu, onun tam güneş doğarken öleceği şeklinde izah eder.

Büyük bir kısmıyla isrâiliyyat ve uydurma hikâyelerden ibâret olduğu anlaşılan bu rivâyetlerin özet ve tenkidi için bkz. İbn Kesir, *Tefsir*, IV, 465-466; Aydemir, *Peygamberler*, 44-45; A. Lütfi Kazancı, *Peygamberler Tarihi*, İzmir 1993, s 90-99.

7. İlgili rivâyetler için bkz. Buhârî, Salât, 1; Enbiya, 5; Tirmizî, *Tefsir*, 19/2; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 143.

bu konudaki görüşlerinin kaynağının bu bilgiler olduğu açıktır; dolayısıyla doğruluğunu ispat mümkün değildir. Âyette Hz. İdris'in yükseltildiği belirtilen "yüce mekân" ile semâ katının kastedildiği görüşünü taşıyanlara karşı, Mevdûdî, haklı olarak şöyle demiştir: "Âyetteki yüce mekânın açık anlamı, Allah'ın İdris'i, yüksek bir makâma erdirmesidir."[8]

Kur'ân ve hadislerde, İdris'in (a.s.) ne zaman ve hangi kavme gönderildiği veya Peygamberlik görevini yerine getirirken nelerle karşılaştığı hususunda da bilgi yoktur. Onun İsrailoğulları Peygamberlerinden olduğunu söyleyenler olmuşsa da, müfessirlerin ekseriyeti, Hz. Nuh'tan önce yaşadığını kabul etmişlerdir. Müfessirlerin bir kısmı, onun Tevrat'ta Yared oğlu Hanok/Ahnuh[9] adıyla zikredilen şahıs olduğu görüşündedirler. Talmut'ta Hanok hakkında daha geniş bilgi verilmiştir. Orada bildirildiğine göre, Âdemoğulları, Nuh'tan önceki dönemde bozulmaya başlayınca, Allah Teâlâ, insanlardan uzak zâhidâne bir hayat süren Hanok'u, bir melek vâsıtasıyla, insanların arasına karışmak ve onları doğru yola çağırmakla görevlendirir. Bu ilâhî emir üzerine inzivâdan çıkan Hanok, Allah tarafından kendisine gönderilen vahyi insanlara tebliğ eder. İnsanlar, ona inanarak, Allah'a ibadet etmeye başlarlar. Hanok, âdil bir şekilde, tam 350 yıl halkı yönetir. Bu münâsebetle Yüce Allah, mü'min kullarına her tür nimeti ihsan eder.[10]

Eski Mısır Medeniyeti araştırmacılarından bâzıları ise, İdris isminin Eski Mısır dinindeki "Oziris" kelimesinin Arapça karşılığı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Efsaneye göre, insanlığın ilk öğretmeni olan, ziraat ve bâzı sanatlar yanında insanlara pek çok bilgi öğreten Oziris göğe çıkmış ve köşkünü orada kurmuştur. Bu bilge kral veya Peygamber sonradan Eski Mısırlılarca tanrılaştırılmıştır. Onun tanrı olduğunu kabul eden Mısırlıların

8. Tefhim, III, 225.
9. Tekvin, 5/18-19, 21-24. Burada Hanok'un, babası Yared'in 162 yaşında bulunduğu sırada doğduğu, 365 yıl yaşadığı, 300 yıl Allah ile yürüdüğü bildirilmektedir.
10. Mevdûdî, *Tefhîm*, III, 225, H. Plano, *The Talmut Selections*, 18-21'den nakden.

inanışına göre, ölen her insanın ameli tartılır; iyilikleri çok olanlar, Tanrı Oziris'e kavuşurlar.[11]

Bâzı tarih kitaplarında, İdris'in Eski Mısır'ın başkenti Menuf'ta doğduğu, kral manasına gelen "Hermes" adını taşıdığı bildirilmiştir. O, Mısır'dan çıkıp yeryüzünü dolaşmış, sonunda yine Mısır'a dönüp 82 yaşında iken göğe yükseltilmiştir. Bâzı tarihçilere göre ise, Bâbil'de doğup-büyümüş, çocukluk yıllarında, babasının dedesi olan Şît'in (a.s.) ilmini öğrenmiştir. Büyüyünce Peygamber olarak görevlendirilmiş insanları Âdem ve Şît'in dinine çağırmıştır. Ne var ki, kendisine az bir grup iman etmiş, ekseriyet ise ona düşman kesilmiştir. Neticede o ve ümmeti, Bâbil'den Mısır'a hicret etmek zorunda kalmışlar, tebliğ faâliyetini orada yürütmüşlerdir.[12] Bu arada müslüman tarihçi ve coğrafyacılardan Bîrûnî, Hermes'e İdris de denildiğini, bâzılarının ise Buda'yı Hermes olarak kabul ettiklerini nakletmektedir.[13]

Diğer taraftan Kur'ân-ı Kerim'de ismi geçen Hz.İlyas'ın (En'am suresi, 6/85; Saffât suresi, 37/123-135) İdris (a.s.) olduğu hakkında da rivâyetler vardır. Ancak, İlyas'ın İsrailoğulları Peygamberlerinden olduğu görüşü kesin gibidir. Dolayısıyla İdris ile İlyas'ın aynı şahıs olduğu görüşüne pek itibar edilmemiştir.[14] onunla ilgili başka bir rivâyette ise, Sâbiîler'in, dinlerini Şît, İdris ve Nuh (a.s.) Peygamberlerden aldıkları söylenmiştir.[15]

---

11. Bu konuda bkz. Seyyid Kutub, *Fi Zilâli'l-Kurân*, (Terc.İ. Hakkı Şengüler-M. Emin Saraç-Bekir Karlığa), İstanbul 1971, IX, 520; X, 163; Tantâvî, *el-Cevâhir fi-tefsîri'l-Kurân (Tefsir)*, Beyrut 1412/1991, X, 41.
Oziris hakkında geniş bilgi için bkz. Yusuf Ziya Özer, *Mısır Tarihi*, Ankara 1987, 62-64, 131-134.
12. Bu rivâyetler için bkz. Tabbâra, 65-66.
13. *el-Âsâru'l-bâkiye*, s. 206.
14. Elmalılı, III, 457; VI, 447. Muhammed Esed, fazla taraftar bulmayan bu görüşe meyledenlerdendir. O, ilk müfessirlerden İbn Mes'ud, Katâde, İkrime ve Dahhak'a nisbet edilen İdris'in İlyas Peygamber olduğu görüşünü son derece mâkul bulduğunu söylemektedir (*Kurân Mesajı*, trc. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk, İstanbul 1997/1418, s. 617).
15. Bu rivâyetler ve Sâbiîlik hakkında bkz. Elmalılı, III, 294 vd.

Tefsirler, tarih kitapları ve Peygamber kıssalarına dair eserlerde, kalemle ilk yazı yazan, ilk kez elbise dikip giyen kimsenin İdris olduğu kaydedilmektedir. Buna göre, daha önceki insanlar hayvan derilerini giymişlerdir. Bu bakımdan İdris (a.s.), terzilerin piri kabul edilir. Ona İdris adının, Allah tarafından gönderilmiş olan kitapları ve İslâm ahkâmını çok okuduğu ve bunlardan ders yaptığı için verildiği de söylenmiştir.[16]

16. İbn Kuteybe, *el-Maârif*, Beyrut 1970, s. 10; Taberî, *Tarih*, I, 85; Sa'lebî, 50; Kurtubî, *Tefsir*, XI, 117; Şevkânî, *Tefsir*, III, 368; Tantâvî, *Tefsir*, X, 41.

4. BÖLÜM

HZ. NUH (A.S.)

A. SOYKÜTÜĞÜ VE ZAMANI

Meşhur rivâyete göre, Nuh'un (a.s.)soy kütüğü şöyledir: Nuh b. Lâmek b. Mettûşelâh b. Ahnuh İdris (a.s.). Nuh (a.s.), yaygın bir rivâyete göre, Hz. Âdem'den yaklaşık bin sene sonra Irak'ta yaşamıştır. Ebu Ümâme'den nakledilen bir hadiste de, Âdem ile Nuh arasındaki sürenin on asır olduğu bildirilmektedir.[1]

İnsan neslinin devamı açısından önemli bir dönüm noktası teşkil eden Nuh Tûfanı dolayısıyla insanlığın "ikinci atası" konumunda olan Hz. Nuh, Kur'ân-ı Kerim'de ve Hz. Peygamber'in hadislerinde diğer Peygamberlere kıyasla daha geniş tanıtılan ve "ülü'l-azm" olarak isimlendirilen 5 büyük Peygamberden biridir. Kur'ân-ı Kerim'de, 28 sûrede hakkında bilgi verilmiş ve 43 yerde ismen zikredilmiştir.[2] 28 âyetten müteşekkil 71. sure onun adını taşır ve baştan sona onun tevhid mücâdelesinden bahseder. Bu şekilde tamamı bir Peygamberin mücadelesini konu alan başka bir sûre daha yoktur.

Ancak Kur'ân-ı Kerim, Nuh'un (a.s.) hayatının sâdece Peygamber olarak görevlendirildikten sonraki safhasından bahsetmiş; doğumu, yetişmesi ve Peygamberlik görevine getirilişi hakkında bilgi vermemiştir. Dolayısıyla Kur'ân'da onun hakkındaki bilgiler, tebliğ mücadelesi, kavminin kendisine aşırı düşmanlığı, bu yüzden Tûfan ile cezalandırılmaları, o ve ona iman edenlerin ise kurtulması konularıyla sınırlıdır. Ondan bahseden âyetlerin çoğunda, yalnızca kavminin onu yalanlaması ve maruz kaldıkları ilâhî azâba işâret edilirken, 14 yerde daha geniş bilgi verilmiştir.

1. Bu konudaki hadisler için bkz. İbn Kesir, *el-Bidâye*, I, 100.
2. Hz. Nuh (a.s.)'ın isminin geçtiği sure ve âyet numaraları şöyledir: Âl-i İmrân sûresi, 3/33; Nisâ sûresi, 4/163; En'am sûresi, 6/84; A'râf sûresi, 7/59, 69; Tevbe sûresi, 9/70; Yunus sûresi, 10/71; Hûd sûresi, 11/25, 32, 36, 42, 45, 46, 48, 89; İbrahim sûresi, 14/9; İsrâ sûresi, 17/3, 17; Meryem sûresi, 19/58; Enbiya sûresi, 21/76; Hac sûresi, 22/42; Mü'minûn sûresi, 23/23; Furkan sûresi, 25/37; Şuarâ sûresi, 26/105, 106, 116; Ankebût sûresi, 29/14; Ahzâb sûresi, 33/7; Saffât sûresi, 37/75, 79; Sâd sûresi, 38/12; Mü'min sûresi, 40/5, 31;Şûrâ sûresi, 42/13; Kâf sûresi, 50/12; Zâriyât sûresi, 51/46; Necm sûresi, 53/52; Kamer sûresi, 54/9; Hadîd sûresi, 57/26; Tahrim sûresi, 66/10; Nuh sûresi, 71/1, 21, 26.

B. PEYGAMBERLİĞİNDEN ÖNCE KAVMİNİN DİNÎ DURUMU

İdris'ten (a.s.) sonraki asırlarda, Allah'a ibâdeti terk eden insanlar, kendi uydurdukları sahte ilâhlara, yâni putlara tapmaya başlamışlardı. Giderek putperestlik yayılmış, doğru yoldan uzaklaşan insanlar her türlü kötülüklere dalmışlardı.

Allah Teâlâ, Nuh kavminin putlara taptığını şöyle haber vermektedir:

"Dediler ki: Tanrılarınızı bırakmayın, ilâhlarınız Vedd, Suva, Yeğus, Yeuk ve Nesr'den vazgeçmeyin!" [3]

Bâzı rivâyetlere göre, insanlık, Hz. Âdem ile Hz. Nuh arasında geçen yaklaşık on asırlık dönemin son zamanlarına kadar, hak din üzere kalmıştır.[4] Beşeriyete arız olan ilk îtikâdî sapma, Nuh'un (a.s.) mensup olduğu kavim arasında görülmüştür. Bu ilk şirk, doğrudan Allah'ın varlığını inkâr olarak değil; ancak uydurdukları putları O'na ortak koşma, putları Allah ile kendileri arasında aracı kabul etme şeklinde ortaya çıkmıştır.

Meâlini verdiğimiz âyetten anlaşıldığı gibi, Nuh kavmi, isimleri zikredilen putlara tapıyordu. Ancak onların arasında putperestliğin ne zaman ve nasıl ortaya çıktığı hususu bilinmemekte, bu konuda farklı rivâyetler bulunmaktadır. Buhârî'nin İbn Abbas'a dayandırdığı bir rivâyete göre, âyette isimleri geçen putlar, halk içinde iyilikleriyle temayüz etmiş bâzı sâlih insanlardı. Onların vefatından bir süre sonra toplumun ileri gelenleri, şeytanın teşvikiyle bu şahısların hatıralarını unutmamak, isimlerini ve iyiliklerini ebedîleştirerek herkesin örnek almasını sağlamak düşüncesiyle onların heykellerini dikmişlerdi. Ne var ki, zamanla bu şahıslar hakkındaki bilgiler unutuldu ve yeni nesiller onları kendileriyle Allah arasında vâsıta kabul ederek onlara tapmaya başladılar.[5]

3. Nuh sûresi, 71/23
4. İbn Sa'd, I, 42; Taberî, *Tarih*, I, 90; İbn Kesir, *Kasasu'l-enbiyâ*, I, 91.
5. Buhârî, *Tefsir*, 71. Buhârî'nin aynı yerde naklettiği bir rivâyete göre, Nuh kavminin taptığı bu putlar, daha sonraları Câhiliyye Arapları tarafından da ilah kabul edilmiştir. Benî Kelb'in putu olan Vedd, Dümetü'l-cendel'de bulunuyordu Suvâ' ise Benî Hüzeyl'in putu idi. Benî Murâd ve Benî Gutayf'a

Bu konuda aktarılan bir diğer rivâyete göre ise, Hz. İdris'ten sonraki dönemde hak din üzere yaşayan insanlar arasında, ilk olarak, temeli gözle görülmeyen rûhânî varlıklara ibâdet olan bir düşünce ortaya çıkmıştır. Şöyle ki, kâinatın yaratıcısı bir Allah'ın mevcudiyetini kabul eden bu mezhebin mensupları, doğrudan Allah'a ulaşmaktan aciz olduklarını farz ederek, O'na ancak kendisine yakın olan rûhânî varlıklar, yani melekler vâsıtasıyla ulaşabileceklerini düşünmüşlerdir. Melekleri gözleriyle göremedikleri için, bu defa onlara yedi gezegenle yaklaşabileceklerine inanmışlar, yedi gezegenin bu âlemin idarecileri olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu gezegenlerin gündüzleri gözden kaybolması sebebiyle de, onlara ulaşmak için yeryüzünde kendi elleriyle yaptıkları putları aracı edinmişlerdir. Dolayısıyla, putlarla gezegenlere, gezegenlerle rûhânî varlıklara (meleklere), rûhâniler vâsıtasıyla da Allah'a ulaşacaklarına inanmışlardır. Asırlar sonra Câhiliye Araplarında görüleceği gibi, onlar da putlarını, kendilerini tek olan Allah'a yaklaştıran ilâhlar olarak kabul etmişlerdir.[6]

C. PEYGAMBER OLARAK GÖREVLENDİRİLMESİ

Cenab-ı Hak, putperest bir toplum içinde doğup büyüyen Nuh'u (a.s.) kendisine elçi seçerek onu kavminin Peygamberi olarak görevlendirdi. Rivâyete göre ona Peygamberlik görevi, 40 yaşından sonra verilmişti. Böylece, nebî-rasûl ayırımı dikkate alındığında, rasûllerin ilki sayılan Hz. Nuh,[7] Kur'ân-ı Kerim'de bildirildiği

ait olan Yeğûs, Sebe yakınında Cevf'te dikiliydi. Yeûk putu Benî Hemdan'a, Nesr ise Himyerîler'e ait idi.

6. İbnü'l-Esir, I, 68.

7. İbn Kesir, *Kasasu'l-enbiyâ*, I, 84. Buhârî'nin Ebu Hureyre'den naklettiği şefâat hadisinde, Hz. Nuh, ilk rasûl olarak tanıtılmaktadır. Rasûlullah (s.a.v.), bu hadisinde şöyle buyurmuştur:
"(Kıyamet gününde) insanlar, Âdem'e gelirler ve şöyle derler: 'Ey Âdem! Sen beşeriyetin atasısın, Allah seni kendi eliyle yaratmış, sana kendi ruhundan üflemiş, meleklere sana secde etmelerini emredince onlar sana secde etmişler ve sonra seni Cennette iskan etmiştir. Bizim için Rabbine şefaatte bulunmaz mısın? Başımıza geleni, içinde bulunduğumuz durumu görmüyor

gibi, 950 yıl; hatta daha fazla devam ettireceği,[8] uzun süreli tebliğ mücâdelesine başlamış oluyordu. Bunun üzerine onun ilk işi, kavmini tapmakta oldukları putları bırakıp yalnızca Allah'a kulluğa dâvet etmek oldu. Allah tarafından kurtuluş yolunu göstermekle görevlendirildiğini söyleyerek, insanları tevhide çağırıyordu. Allah'a ortak koştukları putlarını terk etmedikleri takdirde, şiddetli bir azâba çarptırılacaklarını hatırlatıyordu:

"Andolsun ki biz, Nuh'u kavmine Peygamber olarak gönderdik. O şöyle demişti: Gerçekten ben, sizi Allah'ın azâbından apaçık korkutanım. Allah'tan başkasına ibâdet etmeyin. Hakikaten ben, sizin başınıza gelecek acıklı bir günün azâbından korkarım."[9]

Ne var ki, kavmini kurtuluşa çağıran bu büyük Peygamber, insanlardan arzuladığı karşılığı göremedi. Aksine, daha işin başında şiddetli bir muhalefetle karşılaştı. Daha sonraki Peygamberlerin başına gelen sıkıntılar, hatta fazlasıyla, onun başına da geldi. Her şeyi ve her doğruyu yalnız kendilerinin düşünebileceği iddiasıyla her defasında Peygamberlerin karşısına dikilerek on-

---

musun?' Bunun üzerine Âdem şöyle der: 'Rabbim bir ağaca yaklaşmamı yasaklamışken O'na âsi oldum, bu yüzden daha önce ve sonra hiç kızmadığı derecede bana kızdı ve öfkelendi. Benim işim bana kâfidir, siz başkasına gidiniz, Nuh'a gidiniz.' Onun etrafında toplananlar, bu defa Hz. Nuh'un yanına giderler ve şöyle derler: 'Ey Nuh! Sen dünyaya gönderilmiş ilk rasûlsün, Allah seni şükreden bir kul olarak tanıtmıştır, içinde bulunduğumuz durumu, başımıza gelen sıkıntıyı görmüyor musun? Bizim bağışlanmamız için Rabbin nezdinde şefâatta bulunmaz mısın?'..." Hz. Nuh'un kendisine gelenleri Hz. Muhammed'e (sav.) göndermesi, onun şefaat etmesi ve şefâatının kabul edilmesi şeklinde devam eden hadisin tamamı için bkz. Buhârî, *Enbiyâ*, 3.

8. Kurân-ı Kerim'de Hz. Nuh'un yaşı hakkında şöyle denilmektedir: "Andolsun ki, biz, Nuh'u kendi kavmine gönderdik de, O, dokuzyüzelli yıl onların arasında kaldı. Sonunda, onlar zulümlerini sürdürürken tûfan kendilerini yakalayıverdi. Fakat biz, Onu ve gemidekileri kurtardık ve bunu âlemlere bir ibret yaptık." (Ankebut sûresi, 29/ 14-15).
Âyette belirtilen 950 yıllık süreyi, Peygamber olarak görevlendirilişinden tûfana kadar geçen müddet olarak düşünenler de vardır. Bu takdirde, Hz. Nuh (a.s.), 950 yıldan fazla Peygamberlik yapmış olmaktadır (bkz. İbn Kesir, *Kasasu'l-enbiyâ*, I, 117; Mevdûdi, *Tefhim*, IV, 235). Hz. Nuh'un yaşı hakkında daha sonra bilgi verilecektir (bkz. s. 126-128).

9. Hûd sûresi, 11/25-26.

lara düşman kesilmiş zengin ve şımarık şirk elebaşıları, ona da hemen sapıklık damgasını vurmuşlardı. Zekâsı, ileri görüşlülüğü, hilmi, sabrı ve yüksek iknâ kabiliyeti ile bilinen Nuh (a.s.), onlara kendisinde bir sapıklık olmadığını; aksine Cenâb-ı Hak tarafından kendilerini hidâyete kavuşturmakla görevlendirilen bir Peygamber olduğunu anlatabilmek için çok uğraştı. Kendilerine söylediği sözlerin, Allah tarafından vahyedilen bilgiler olduğunu açıkladı. Muhâtaplarına, Allah'a inanarak O'nun emirlerine itâat ederler ve yasakladığı kötülüklerden kaçınırlarsa günahlarının bağışlanacağını, isyândan vazgeçmedikleri takdirde ise, kendilerini ansızın korkunç bir azâbın yakalayacağını ve hiç bir gücün bu azâbı engelleyemeyeceğini bildiriyordu:

"Kendilerine yakıcı bir azap gelmeden önce, kavmini uyar, diye, Nuh'u da kavmine gönderdik. Nuh, kavmine şöyle dedi: Ey kavmim! Muhakkak ki ben, sizi başınıza gelecek azaptan açıkça korkutan bir Peygamberim. Allah'a kulluk edin, O'ndan korkun ve bana da itâat edin ki, Allah günahlarınızı bağışlasın ve sizi muayyen bir vakte kadar ertelesin. Şüphesiz Allah'ın takdir ettiği süre gelince ertelenmez. Eğer bilseydiniz..."[10]

D. MÜŞRİKLER HZ. NUH (A.S.)'IN DÂVETİNE KARŞI BİRLEŞİYORLAR

Hz. Nuh ısrarla dâvetini devam ettirdi; ancak kavmi onu dinlemiyordu. Küfrün elebaşıları, çeşitli sebepler ileri sürerek, onun Peygamberliğini reddediyorlar ve dâvetini engellemeye çalışıyorlardı. İçlerinden çok az insan iman etmişti. Onların da tamamına yakını, gelir seviyesi düşük fakir fukara tabakasındandı. Toplum üzerinde hâkimiyet kurmuş olan liderler, daha sonraki Peygamberlere karşı da ileri sürülen belli bahanelerle Nuh'un karşısına dikildiler ve onun Peygamberliğini şiddetle reddettiler. Kendileri iman etmedikleri gibi diğer insanları da ondan uzaklaştırmanın yollarına başvurdular. Şerefin sâdece mal ve makamda olduğuna inanan bu zengin ve müreffeh zümre mensupları, toplum üzerin-

10. Nuh sûresi, 71/1-4.

deki nüfuzlarını korumak ve menfaatlerinin zedelenmesini önlemek için bütün imkânlarını ortaya koydular. Hz. Nuh (a.s.) ve ona iman edenlere çeşitli kötülükler yaptılar.

Dünya zevklerine dalmış zengin ve müreffeh tabaka, daha sonraki Peygamberlerin dâvetlerine karşı da aynı tavrı sergilemiştir. Bunlar, her defasında ıslah yolunda bir engel teşkil etmiş, insanları doğru yola ve hayra çağıran Peygamberlerin dâvetlerini durdurmak için çalışmıştır. Yüce Allah, bu gerçeği şöyle açıklamaktadır:

"Biz, hangi ülkeye bir uyarıcı Peygamber göndermiş isek mutlaka oranın varlıklı ve şımarık kişileri şöyle demişlerdir: Biz, size gönderilmiş olan şeyi inkâr ediyoruz. Biz, malca ve evlâtça daha çoğuz, biz azâba uğratılacak değiliz."[11]

Hûd'un (a.s.) kavmi olan Âd kavmi ileri gelenleri de aynı karşılığı vermişlerdi:

"Kavminden ileri gelen kâfirler şöyle dediler: Biz, seni kesinlikle aklı kıt biri olarak görüyoruz ve gerçekten seni yalancılardan sanıyoruz."[12]

Sâlih'in (a.s.) kavmi Semûd'un ileri gelenleri de aynı tavrı takınmışlardı:

"Kavminin ileri gelenlerinden büyüklük taslayanlar, içlerinden zayıf gördükleri mü'minlere dediler ki: Siz Salih'in Rabbi tarafından gönderildiğini biliyor musunuz? Onlar, 'Şüphesiz biz, onunla ne gönderilmişse ona inananlarız' dediler. Büyüklük taslayanlar dediler ki: Biz de sizin inandığınızı inkâr edenleriz."[13]

Kavmin ileri gelenleri, Hz. Nuh ve az sayıdaki ashâbının îmanlarından dönmediklerini gördükçe çileden çıkarak yapmakta oldukları kötülükleri daha da artırdılar. Yeni nesiller, baba ve dedelerinin de Nuh'a inanmadıklarını söyleyip, onu öldüresiye dövüyorlardı. Hatta bazen, işkence yüzünden bayılınca, öldü sanarak götürüp evine atıyorlardı. İbn İshak'ın naklettiği bir rivâyete göre,

11. Sebe' sûresi, 34/34-35.
12. A'râf sûresi, 7/66.
13. A'râf sûresi, 7/75-76.

öldürülen bir nebî hariç, hiç bir Peygamber kavminden onun gördüğü kadar eziyet ve işkence görmemişti. Müşrikler ona saldırırlar ve bayıltana kadar döverlerdi. Bir süre sonra kendisine gelen Hz. Nuh, "Allahım, beni ve kavmimi bağışla; zira onlar bilmiyorlar." diye duâ ederdi.[14]

E. ATA DÎNÎ BAHÂNESİ

İnkârcılar, hak üzere olduklarını iddia ediyorlar ve iddialarını izlerinden gitmekte oldukları atalarının da aynı dine mensup olmasına dayandırıyorlardı. Körü-körüne atalarını taklit etmeleri yüzünden yanlış yolda olabileceklerini düşünmek dahi istemiyorlardı. Ellerinde hak yolu gösteren bir kitapları olmadığı halde, içinde bulundukları durumun doğruluğunu ısrarla savunuyor ve Peygamberlerinin getirdiği din ile üzerinde bulundukları sapık inançlar arasında bir mukayese yapmaya da yanaşmıyorlardı. Değil mukayese, bâtıl inançlarına toz kondurulmasına dahi tahammül edemiyorlardı. Nuh kavmi müşrik ileri gelenlerinin açtığı bu çığır, ne yazık ki, Kıyâmete kadar taraftar bulacaktı. Ne onlar ne de asırlar boyu onların yolundan gidecek müşrikler, kendilerini bu yanlıştan kurtaramadılar. Atalarının dinine sahip çıkma gerekçesiyle, Peygamberlerin getirdiği gerçeği inkâr ederek küfürlerinde direndiler ve bu yüzden büyük azaba çarptırıldılar. Yüce Allah, Kureyş liderlerinin de aynı düşünceyi taşıdıklarını bildirirken, müşrik üst tabakanın bu ortak görüş ve tavrını şöyle açıklamaktadır:

"Yoksa onlara (Kureyş müşriklerine), Kur'ân'dan önce bir kitap indirdik de ona mı sarılıyorlar? Bilâkis onlar, 'Biz, atalarımızı bir din üzerinde bulduk. Biz de onların izinde, doğru yolda gidiyoruz.' dediler.

Aynı şekilde, senden önce ne zaman bir ülkeye bir Peygamber göndermiş isek, o ülkenin ileri gelen varlıklı şımarık kimseleri, mutlaka şöyle demişlerdir: 'Biz atalarımızı bir din üzerinde bulduk. Biz de onların izlerini takip ediyoruz.'

14. İbnü'l-Esir, I, 68.

Gönderilen Peygamber onlara, 'Ben, size atalarınızı üzerinde bulduğunuz dinden daha doğrusunu getirmiş olsam da mı?' dedi. Onlar, 'Biz sizinle gönderilen şeyleri kesinlikle inkâr ediyoruz.' dediler. Bunun üzerine biz de, Peygamberlerini yalanlayanlara lâyık oldukları cezayı verdik. Peygamberleri yalanlayanların âkıbetleri nasılmış bir bak!"[15]

Bu âyetlerden açıkça anlaşıldığı gibi, her hususta ataları taklit etmek ve körü-körüne onlara tâbi olmak, her devirde insanların hakikati görmesine büyük bir engel teşkil etmiştir. Nitekim, insanlık tarihinde bu zümrenin bilinen ilk örneğini teşkil eden Nuh kavmi müşrikleri, gerçeği bizzat araştırmak ve Hz. Nuh (a.s.)'ın söylediklerini kendi akıllarıyla değerlendirmek yerine körü körüne atalarını taklit ederek, onlarda böyle bir şey görmedikleri gerekçesiyle kendilerine hidâyet yolunu göstermek isteyen Peygamberi yalancılık ve delilikle suçladılar. Onun bu işi, dünyalık elde etmek, üzerlerinde hakimiyet ve otorite kurmak için yaptığını söylediler. Bunun için de bahâneleri hazırdı: Hz. Nuh (a.s.) da kendileri gibi bir insandı ve asla Peygamber olamazdı. Sanki inanacaklarmış gibi, onlar da ancak bir meleğin Peygamber olabileceğini iddia ediyorlardı. Cenab-ı Hak, Nuh kavmi şahsında, inkârcıların bu ortak tavrını açıklarken şöyle buyurmuştur:

"Andolsun ki, Nuh'u kavmine Peygamber olarak gönderdik, 'Ey kavmim, Allah'a kulluk edin. Sizin için O'ndan başka bir ilâh yoktur. Hâlâ sakınmaz mısınız?' dedi.

Bunun üzerine, kavminden kâfir olan liderler topluluğu şöyle dediler: 'Bu sizin gibi bir insan olmaktan başka bir şey değildir. Size üstün ve hakim olmak istiyor. Eğer Allah isteseydi, muhakkak ki, bir melek gönderirdi. Biz, önceki atalarımızdan böyle bir şey duymadık. Nuh, yalancı ve kendisinde delilik bulunan bir kimsedir. Öyle ise, bir süreye kadar ona katlanıp, gözetleyin bakalım!"[16]

Müşriklerin Hz. Nuh (a.s.)'ın Peygamberliğini kabul etmeyiş sebeplerinden biri, âyette ifade edildiği gibi, onun kendileri gibi

15. Zuhruf sûresi, 43/22-25.
16. Mü'minûn sûresi, 23/23- 25.

yiyip içen, sokaklarda dolaşan sıradan bir insan olmasıydı. İnkâr etmek için bahâne arayan müşriklerin anlayışına göre, Peygamber insan değil, bir melek olmalıydı. Başka bir bahâneleri ise, Hz. Nuh (a.s.)'a iman edenlerin, işçilerden, çiftçilerden ve küçük meslek erbabından olan fakir kimseler; yani zayıf kabul ettikleri mustaz'aflardan ibaret olmasıydı. "Getirdiğin bilgiler doğru olsa, seni ilk tasdik edenler bizler olurduk" diyerek diğer şirk ehli gibi, mü'minlerin inandığı prensipler üzerinde düşünmek yerine, bu şekilde çeşitli bahâneler buluyorlardı. Hz. Nuh (a.s.) ve ona inanan fakir fukaranın kendilerinden faziletli olabileceği ve daha doğru düşünebileceği ihtimalini hiç mi hiç akıllarına getirmiyorlardı. Bunun neticesi olarak Hz. Nuh (a.s.) ve ona inananları yalancı sayıyorlardı:

"Bunun üzerine, Nuh'un kavminden ileri gelen kâfirler şöyle dediler: Seni ancak bizim gibi bir beşer olarak görüyoruz. İçimizden, düşünmeden hareket eden basit görüşlü alt tabakadan olan kimselerden başkasının sana tâbi olduğunu görmüyoruz. Ve sizin bize karşı bir üstünlüğünüzü de görmüyoruz. Bilâkis, sizin yalancılar olduğunuzu düşünüyoruz."[17]

Hz. Nuh (a.s.)'ı ve ona iman eden güçsüz ve fakir mü' minleri hakir gören müşrikler, var güçleriyle dâveti engellemeye çalışıyorlardı. Ancak kavmine son derece düşkün olan ve onları küfür ve tüm kötülüklerden kurtarmak için canla başla çalışan Hz. Nuh (a.s.), kendisine yapılan kötülüklere karşı sabır zırhına bürünüyor, öfke ve kızgınlık göstermeksizin onlara elinden geldiğince şefkatli davranıyordu. Zannettikleri gibi aklından zoru olan sapık biri değil; aksine Allah tarafından görevlendirilen bir Peygamber olduğunu söylüyor; Allah'ın vahiy yoluyla kendisine gönderdiği, dünya ve âhiret saâdetini sağlayacak prensipleri tebliğ ettiğini açıklıyordu. Bir beşerin Peygamberliğini kabullenemeyip kendi elleriyle yaptıkları heykellere tapan bu cahil insanlara, kendilerini Allah'ın rahmetine çağırmak ve Allah'ın azabından sakındırmak için çalıştığını söylüyor ve böyle bir görev yapan kişinin yadırganmaması gerektiğini ifade ediyordu:

17. Hûd sûresi, 11/27.

"Muhakkak biz, Nuh'u, kavmine Peygamber olarak gönderdik. 'Ey kavmim! Allah'a kulluk edin, O'ndan başka ilâhınız yoktur. Doğrusu, sizin için büyük bir günün azâbından korkuyorum.' dedi. Kavminin ileri gelenleri ona şöyle cevap verdiler: 'Biz, seni cidden bir sapıklık içinde görüyoruz.'

Bunun üzerine Nuh dedi ki: 'Ey kavmim! Bende hiç bir sapıklık yoktur. Fakat ben, âlemlerin rabbi tarafından gönderilen bir Peygamberim. Size rabbimin vahyettiklerini tebliğ ediyorum. Sizin iyiliğinizi istiyorum. Allah'tan gelen bir vahiy ile sizin bilemeyeceğiniz şeyleri biliyorum. Size o korkunç âkıbeti haber vermek için, korunmanız için ve (belki) o sayede rahmete kavuşturulmanız için, aranızdan bir adam vâsıtasıyla rabbinizden size bir ihtar geldi diye hayret mi ettiniz."[18]

Hz. Nuh (a.s.), Yüce Allah tarafından kendisine gönderilen mesaj üzerinde düşünmelerini ve sonunda doğru bir karar verip toplum içinde sâdece kendisine gönderilen bu büyük rahmetten istifade etmelerini sağlayabilmek için, âdetâ onlara yalvarıyordu. İmanın bir gönül işi olduğunu belirterek, onları imana zorlayamayacağını söylüyor ve gerçeği görüp gönüllü bir şekilde iman etmelerine zemin hazırlamaya çalışıyordu. Kur'ân-ı Kerim, onun bu tavrını şöyle açıklamaktadır:

"Dedi ki: Ey kavmim! Eğer ben, rabbim tarafından açık bir delil üzere isem ve O bana kendi katından bir rahmet vermiş de bu size gizli tutulmuşsa, buna ne dersiniz? Siz istemediğiniz halde, biz sizi onu kabule zorlayacak mıyız?[19]

Nuh (a.s.), bütün engellemelere rağmen insanları iknâ etmeye çalışarak dâvetini devam ettiriyordu. Onları imana meylettirebilmek için, elinden geldiğince nazik davranıyor, öfke ve kızgınlıktan uzak duruyordu. Dâveti sebebiyle kendilerinden herhangi bir maddî karşılık istemediğini belirterek; sâdece Allah tarafından verilen görevi yürüttüğünü ve yaptığının karşılığını da yalnızca

18. A'râf sûresi, 7/59-63.
19. Bu âyet, bilindiği kadarıyla, dini kabul hususunda bir zorlamanın olmadığını ve istemeyen kimselerin zorla dine sokulamayacağını gösteren ilk delil olmaktadır.

Allah'tan beklediğini söylüyordu. Mal ve mevkiye aldanmaları ve cahillikleri sebebiyle iman etmekten kaçındıklarına işaret ederek gerçeği görmeleri için elinden gelen gayreti gösteriyordu. Hz. Nuh (a.s.)'ın ibret dolu sözlerinden etkilendikleri anlaşılan varlıklı kâfirler, zengin ile fakiri eşit sayan bir dini kabul edemeyeceklerini beyanla, ondan kendisine iman eden fakir ve zayıf kimseleri etrafından uzaklaştırmasını istemişlerdi. Ancak Nuh (a.s.), fakir ve zayıf mü'minlerin Allah'a yakın kimseler olduklarını ve âhirette onun tarafından mükâfatlandırılacaklarını, onları hakir gören müşriklerin ise cahil olduklarını söyledi. Mü' minleri asla yanından uzaklaştırmayacağını; böyle yaptığı takdirde zâlimlerden olacağını ve Allah'ın azabından kurtulamayacağını açıkladı. Israrla kendisinin bir insan olduğunu, gaybı bilmediğini, böyle bir iddiada da bulunmadığını, insan üstü şeyler yapamayacağını ve Allah'ın hazinelerine sahip olmadığını vurgulayıp, bütün yaptığının kendisine tevdi edilen risâlet görevini yerine getirmekten ibaret olduğunu söylüyordu:

"Ey kavmim! Allah'ın emirlerini bildirmeme karşılık sizden herhangi bir mal istemiyorum. Benim mükâfatım ancak Allah'a aittir. Ben, iman edenleri yanımdan kovacak değilim; çünkü onlar Rabblerine kavuşacaklardır (kurtuluşa ereceklerdir). Fakat ben, sizi bilgisizce davranan câhil bir topluluk olarak görüyorum. Ey kavmim! Ben onları kovarsam, beni Allah'tan kim korur? Düşünmüyor musunuz? Ben size, Allah'ın hazineleri benim yanımdadır, demiyorum. Gaybı da bilmem. Ben bir meleğim de, demiyorum. Gözlerinizin hor gördüğü kimseler için, Allah onlara asla bir hayır vermeyecektir, diyemem. Çünkü onların kalplerinde olanı, Allah daha iyi bilir. Onları kovduğum takdirde, ben, gerçekten zâlimlerden olurum."[20]

20. Hûd sûresi, 11/28-31. Bu âyetlerin indiği günlerde Rasûlullah (s.a.v.) ile Kureyş eşrâfı arasında da aynı şeyler yaşanıyordu. Mekke ileri gelenleri, aynı duygu ve düşünceleri taşıyorlardı. Onlar da, Peygamberimiz (s.a.v)'e zayıf ve fakir müslümanları yanından kovmasını teklif ediyorlar, hattâ içlerinden bâzıları, onları kovduğu takdirde kendileri ve yandaşlarının müslüman olacaklarını söylüyorlardı. Rivâyete göre, bir defasında, Rasûlullah (s.a.v), Selmân-ı Fârisî ve bir grup fakir müslüman ile beraber otururken, kabile liderlerinden Uyeyne b. Hısn yanlarına gelmişti. Selman'ın üzerinde yünden bir aba vardı ve onun içinde terlemişti. Uyeyne, Rasûlullah (s.a.v)'e

"Nuh kavmi de Peygamberleri yalanladılar. Bir zaman kendilerinden biri olan Nuh (a.s.), onlara şöyle dedi: 'Allah'tan korkmaz mısınız? İyi bilin ki, ben, size gönderilmiş güvenilir bir Peygamberim. Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin. Ben, dâvetime karşı sizden herhangi bir ücret istemiyorum. Benim mükâfatımı verecek olan ancak âlemlerin rabbi Allah'tır. Artık Allah'tan korkun ve bana itaat edin.'

Kâfirler, 'Sana adî ve bayağı kişiler tâbi olmuşken, bizler sana iman eder miyiz hiç! ' dediler.

Nuh (a.s.), şöyle dedi: Onların ne yaptıklarını ben ne bileyim? Onların hesabı ancak Rabbime aittir. İyi düşünürseniz bunu anlarsınız. Ben iman edenleri kovacak değilim. Ben ancak apaçık bir uyarıcıyım."[21]

şöyle dedi: *"Bunların kokusu seni rahatsız etmiyor mu? Biz Mudar boyunun liderleriyiz. Biz müslüman olursak herkes müslüman olur. Bizi sana inanmak ve senin peşinde gitmekten, işte bunlar alıkoyuyor. Onları yanından kov ki, sana uyalım. Ya da, bize başka, onlara başka meclis tahsis et."* Rivâyete göre Rasûlullah (s.a.v.) onun teklifini mâkul bulur bir eğilime girince, Kehf sûresinin 28. âyeti nazil oldu ve bu hususta şöyle uyarıldı:

"Ey Muhammed! Rablerinin rızasını dileyerek sabah akşam O'na ibâdet eden (zayıf ve fakir) müslümanlarla birlikte candan sebat et. Sakın dünya hayatının aldatıcı ziynetine kapılıp gözünü ashabından ayırma. Kötülük yapacağını bildiğimiz için kalbini bizi anmaktan gâfil kıldığımız, kötü arzularının kulu kölesi olmuş, işi gücü haddi aşmak olan kimseye sakın uyma!"

Başka bir defa da, Rasûlullah'a gelen Kureyş büyükleri, fakir mü'minlerin yanlarından uzaklaştırılmasını istemişlerdi. Onların iman etmesini arzu eden Rasûlullah (sa.v.), bu teklifi kabule meyledince şöyle uyarıldı:

"Rablerinin rızasını isteyerek sabah akşam O'na yalvaranları kovma! Onların hesabından sana bir sorumluluk; senin hesabından da onlara herhangi bir sorumluluk yoktur ki onları kovup zâlimlerden olasın." (En'am sûresi, 6/ 52)

Yine aynı günlerde Peygamberimiz, Kureyş ileri gelenlerine İslâmı anlatmaya çalışıyordu. Tam bu sırada âmâ bir müslüman olan Abdullah b. Ümmü Mektum yanlarına geldi ve ona bâzı meseleleri sormak istedi. Fakat muhataplarını gücendirmek istemeyen Rasûlullah (s.a.v), onunla ilgilenmemiş, hattâ ısrarından dolayı biraz da yüzünü ekşitmişti. İşte bu yüzden Allah tarafından şöyle ikaz edildi:

"Peygamber âmânın kendisine gelmesinden dolayı yüzünü ekşitti ve geri döndü. (Rasûlüm! onun halini) sana kim bildirdi?! Belki o temizlenecek, yahut öğüt alacak da öğüt ona fayda verecek. Kendini sana muhtaç görmeyene gelince, ki sen ona yöneliyorsun. Oysa onun temizlenip arınmasından sen sorumlu değilsin." (Abese sûresi, 80/1-7).

21. Şuarâ sûresi, 26/105-115.

Hz. Nuh (a.s.)'ın sözlerine kulak tıkayan kâfirler, çok erken bir dönemden itibaren ona meydan okumaya başlamışlardı. "Söylediklerin doğruysa kendisiyle bizi tehdit ettiğin azabı bir an önce getir!" diyorlardı. Onların hakâret ve meydan okuyuşlarına karşı Nuh (a.s.), azabı getirmenin Allah'ın elinde olduğunu, onun istediği zaman kendilerini helâk edebileceğini ve kimsenin buna mâni olamayacağını söylüyordu. Yüce Allah helâklerini dilemiş ise kendisinin buna engel olamayacağını hatırlatıp sonunda Allah'a döndürüleceklerini açıklıyordu:

"Kâfirler şöyle dediler: 'Ey Nuh! Bizimle cidden çok uğraştın! Bizimle olan bu mücadelende ileri gittin! Eğer doğru söyleyenlerden isen, bizi tehdit edip durduğun azâbı haydi getir, bakalım!'

Nuh dedi ki: Dilediği takdirde, o azâbı size ancak Allah getirir. Siz Allah'ı âciz bırakamazsınız. Eğer Allah, sizi sapıklığa düşürmek isterse, öğüt vermek istesem de, öğüdüm size fayda vermez. O sizin rabbinizdir, tekrar O'na döndürüleceksiniz."[22]

Kavmini hidâyete ulaştırmak uğrunda var gücünü harcayan Nuh (a.s.), gece gündüz demeyip dâvet çalışmalarını yürütüyordu. Şartlara göre, dâvetini bazen gizli bazen de açık yapıyordu. Ne var ki, onun bu yoğun gayreti, kâfirlerin inadını artırmaktan başka bir işe yaramadı. Müşrikler onun sesini duymamak için parmaklarını kulaklarına tıkarlar, nasihatlarını dinlememek için elbiseleriyle başlarını ve yüzlerini örterlerdi. Onlar inkâr ve taşkınlıklarını artırdıkça artırdılar. Büyük bir kibir ve gurur içinde imandan yüz çevirdiler. Buna rağmen Hz. Nuh (a.s.), onlara gider, inkar ve isyandan vazgeçerek tevbe etmelerini ister, Allah'ın çok merhametli olup tevbeyi kabul ettiğini söyler; bu takdirde Allah'ın kendilerine bol yağmur ve çeşitli nimetler vereceğini hatırlatırdı. Allah'a iman ederlerse göklerin ve yerin bereketlerini elde edeceklerini belirterek teşvikte bulunurdu:

"Nuh, Rabbim dedi, doğrusu ben kavmimi gece-gündüz imana davet ettim, fakat benim davetim, ancak imandan kaçmalarını artırdı. Doğrusu ben, günahlarını bağışlaman için onları ne zaman imana davet ettiysem, parmaklarını kulaklarına tıkadılar. Elbise-

22 Hûd sûresi, 11/32-34

lerine büründüler, ayak dirediler, kibirlendikçe kibirlendiler. Sonra ben, kendilerine açık açık dâvette bulundum. Sonra da, onlara bâzen açıktan açığa, bazen de gizliden gizliye tebliğde bulundum. Dedim ki: Rabbinizden bağışlanmanızı dileyin; çünkü O, çok bağışlayıcıdır. Mağfiret dileyin ki, üzerinize gökten bol bol yağmur yağdırsın. Mallarınızı ve oğullarınızı çoğaltsın; size bahçeler ihsan etsin, sizin için ırmaklar akıtsın."[23]

Allah'ı inkâr edenler için sâdece âhirette değil bu dünyada da sıkıntılı bir hayat söz konusudur. Bunun aksine Hz.Nuh'un bu âyetlerdeki sözlerinden açıkça anlaşıldığı şekilde, eğer bir toplum iman eder ve Allah'ın emirlerine uyarsa, âhirette olduğu gibi bu dünyada da çeşitli nimetlere kavuşacaktır. Nitekim asırlar sonra, Hûd (a.s.) da kavmine bolluk ve berekete kavuşmaları için aynı şeyleri söylemişti:

"Ey kavmim! Rabbinizden bağış dileyin; sonra da O'na tevbe edin ki, üzerinize bol bol semanın feyzini indirsin ve kuvvetinize kuvvet katsın. Günahkarlar olarak yüz çevirmeyiniz." [24]

Nuh ve Hûd kavimleri eğer iman etselerdi, bu iki Peygamberin haber verdikleri gibi, çeşitli nimetlere kavuşacaklardı. Nitekim, bu gerçek A'râf suresinin 96. âyetinde şöyle dile getirilmektedir:

"Eğer o memleketlerin ahalisi iman edip Allah'tan korksaydılar, elbette üzerlerine gökten ve yerden bereketler açardık. Lakin onlar gerçeği yalanladılar; Biz de, işleyegeldikleri (kötülükler) yüzünden onları yakalayıverdik."

Bu âyetlerden anlaşıldığı gibi, bir toplum, Allah'a iman eder, O'ndan korkar ve O'nun emir ve yasaklarına uyarsa, o toplumda adâlet ve emniyet tesis edilmiş olur. Allah, onların rızklarını artırır ve kazançlarını bereketlendirir. Üretilen mal, adil bir şekilde paylaşılır. Beşerî ilişkilere ihlâs ve samimiyet hâkim olur. Dünya malına gerektiği kadar önem verilir; toplum, mal hırsı yüzünden ortaya çıkan kötülüklerden korunmuş olur.

Nuh (a.s.), inkârdan vazgeçerek iman edip istiğfarda bulunmalarının faydalarını açıkladıktan sonra, onların dikkatlerini Allah'ın

23. Nuh sûresi, 71/5-12.
24. Hûd sûresi, 11/52.

büyüklüğüne çevirmek istiyordu. Yüce Allah'ın insan oğlunu bir kaç merhalede yarattığını, yedi semâyı birbiri üstünde kat kat halkettiğini, ayı dünya semasında gece karanlığını aydınlatan bir nur, güneşi de aydınlatıcı ışık kaynağı bir kandil kıldığını açıkladı. Topraktan yaratılan insanın yine toprağa döndürüleceğini ve oradan yeniden diriltilip çıkarılacağını haber verdi. Yeryüzünün insanların yararlanmasına sunulmak üzere buna uygun bir şekilde yaratıldığını beyan etti ve dikkatlerini görmekte oldukları nimetlere yönlendirdi:

"Size ne oluyor da Allah'a büyüklük yakıştıramıyor, O'nun yüceliğine inanmıyorsunuz? Halbuki O, sizi çeşitli merhalelerden geçirerek yaratmıştır. Allah'ın yedi göğü birbiriyle ahenkli bir şekilde nasıl yarattığını; o tabakalar içinde ayı bir nur, güneşi de nasıl bir kandil yaptığını görmez misiniz? Allah, sizi de yerden ot bitirir gibi bitirmiştir. Sonra sizi yine oraya döndürecek ve sizi oradan yine diriltip çıkaracaktır. Allah, geniş yollarında gezip dolaşasınız diye, yeryüzünü sizin için bir sergi yapmıştır."[25]

F. TEHDİTLERİN ARTMASI

Nuh'un (a.s.) bu teşebbüsleri de etkili olmadı. Aksine, müşriklerin düşmanlıklarını daha da artırmalarına yol açtı. Kavminden çok az sayıda insan ona iman ederken, zengin ve azgın sınıfın güdümündeki çoğunluk, onun dâvetinden usanmış, onu yalancılıkla itham ederek beyinsizlik ve delilikle damgalamışlardı. Çeşitli tehdit, eziyet ve işkencelerle, tebliğ faaliyetini engellemeye çalışıyorlardı. Allah Teâlâ, Nuh'un (a.s.) bu durumunu, Peygamberimiz Hz. Muhammed'in (s.a.v.) başına gelenlerle mukayese ederek şöyle buyurmuştur:

"Kureyş kâfirlerinden önce Nuh kavmi de yalanlamıştı. Kulumuz Nuh'u yalanlayarak, ona 'mecnun' demişlerdi. Nuh tebliğden alıkonulmuştu."[26]

Yapmakta oldukları kötülükleri gittikçe artıran kâfirler, bütün bunlara rağmen Hz.Nuh (a.s.)'ı tebliğden vazgeçiremeyince, son

25. Nuh sûresi, 71/13-20.
26. Kamer sûresi, 54/9.

çareye başvurmaya karar verdiler. Ve sonunda onu taşlayarak öldürmekle tehdit ettiler:

"Dediler ki: Ey Nuh! Eğer dâvandan vazgeçmezsen, bil ki, taşlananlardan olacaksın!"[27]

Hz. Nuh (a.s.) ise bütün bu engellemelere rağmen tebliğ görevini yerine getirebilmek için var gücüyle çalışıyordu. Kuvvetli imanı ve engin sabrı sayesinde, bu tehdide de kulak asmadı; onlara Peygamber olarak görevlendirilmesi hoşlarına gitmese ve bu durum kendilerine ne kadar zor gelse de, Allah'a tevekkül ederek her şeye rağmen dâvetini devam ettireceğini açıkladı. İstedikleri kötülükleri yapsalar da, kendisine bir zarar veremeyeceklerini; zira Allah'ın kendisini gözettiğini söyleyip âdetâ onlara meydan okudu. Ayrıca, bu iş için kendilerinden bir ücret de istemediğini ve karşılığını sâdece Allah'tan beklediğini tekrar etti. Dâvetten aslâ vazgeçmeyeceğini vurguladı:

"Ey Muhammed! Onlara, Nuh'un kıssasını oku. Hani o kavmine demişti ki: Ey kavmim! Eğer, uzun süre aranızda durmam ve Allah'ın âyetleriyle öğüt vermem sizlere ağır geldi ise, bilin ki, ben yalnız Allah'a dayanıp güvenmişimdir. Siz de ortaklarınızla beraber, toplanıp ne yapacağınızı kararlaştırın. Sonra işiniz başınıza dert olmasın. Bundan sonra bana ne yapacaksanız yapın. Bana mühlet de vermeyin. Eğer dâvetimden yüz çevirirseniz, zâten ben sizden bunun karşılığında bir ücret istemedim. Benim mükâfatım ancak Allah katındandır. Ben (sâdece O'nun emirlerine itaat eden) müslümanlardan olmakla emrolundum."[28]

Hz. Nuh (a.s.)'ın bu âyette geçen son sözlerinden anlaşıldığı gibi, Peygamberlerin ortak dini olan İslâm, ilk Peygamberden son Peygambere kadar bütün Peygamberlerin dinidir. Peygamberlerin şeriatlarında bir takım değişiklikler olsa da, onlara gönderilen dinlerin itikâdî esasları aynıdır. Bu âyette Hz. Nuh (a.s.)'ın dile getirdiği bu gerçeği, Yusuf (a.s.) da şöyle ifade etmiştir:

27. Şuarâ sûresi, 26/116.
28. Yûnus sûresi, 10/71-72.

"Rabbim, bana mülk verdin, bana rüyaların tabirini öğrettin. Ey göklerin ve yerin yaratıcısı! Dünya ve âhirette dostum sensin. Benim canımı müslüman olarak al ve beni salihler arasına kat."[29]

Hz. Süleyman (a.s.)'a iman eden Sebe melikesinin sözleri de aynı hakikati açıklar:

"Melike, 'Rabbim! Gerçekten ben kendime zulmetmiştim. Şimdi Süleyman'la beraber, âlemlerin rabbi olan Allah'a teslim olup müslüman oldum.' dedi.[30]

Bu gerçeği vurgulayan Peygamberimiz (s.a.v.), Peygamberlerin dininin tek bir din olduğunu ifâde etmiştir.[31]

G. HZ. NUH (A.S.)'IN KAVMİNİN HİDÂYETİNDEN ÜMİDİNİ YİTİRMESİ VE ONLARA BEDDUÂSI

Müşriklerin kötülüklerine aldırmayan Nuh (a.s.), dâvet uğrunda sabır zırhına bürünmüştü. Onların kendisini taşlayarak öldürme tehditlerine rağmen dâvetini aralıksız devam ettiriyordu. Ne var ki, atalarından kalma örf ve âdetlerini din haline getirerek bâtılı hak, hakkı bâtıl görme hastalığını üzerlerinden atamayan kâfirler, kendilerine hitap eden kişi Allah'ın Peygamberi olduğunu söylese de ona karşı olan tutumlarını değiştirmiyorlardı. Aksine halk, mevcut düzenin devamını isteyen zâlim hükümdar ve avenesinin etrafında kenetleniyor; hatta kraldan fazla kralcı kesiliyordu. Toplumu yöneten bu kişiler de, putlarına ve uydurma dinlerine sahip çıkma edebiyatıyla, halkı Hz. Nuh (a.s.)'e karşı kışkırtıyorlardı. İnsan üstü bir gayret ve çaba göstermesine ve bütün gücünü sarfetmesine rağmen bütün kapılar Hz. Nuh'un yüzüne kapanıyor ve artık kendisine iman eden olmuyordu. Kâfirlerin hidâyete ulaşma ihtimallerinin hemen hemen ortadan kalktığı bu günlerde, Cenab-ı Hakk'ın onlara tanıdığı mühlet sona ermek üzereydi. O günlere kadar birkaç asır boyunca bütün zorluklara

29. Yusuf sûresi, 12/101.
30. Neml sûresi, 27/44.
31. Buhari, Enbiya, 48. Bu hususta daha geniş bilgi için bkz. s. 52-57.

göğüs germiş olan Hz. Nuh (a.s.), durumunu Allah'a arz ederek şöyle demişti:

"Nuh şöyle dedi: Rabbim, doğrusu bunlar, bana karşı geldiler de, malı ve çocuğu kendi ziyanını artırmaktan başka işe yaramayan kimseye uydular. Kendilerine uyulan bu kimseler de, büyük hileler, büyük desiseler kurdular! Ve dediler ki: Sakın ilâhlarınızı bırakmayın; hele Vedd'den, Suva'dan, Yeğus'tan, Yeuk'tan ve Nesr'den aslâ vazgeçmeyin.' Böylece onlar, gerçekten birçoklarını saptırdılar. Sen de bu zâlimlerin ancak şaşkınlıklarını artır."[32]

Bu sıkıntılı safhanın sonunda Nuh (a.s.), zâlim hükümdar ve maiyetinin peşinden ayrılmayan ve kendisine karşı kötülüklerini bütünüyle şiddetlendiren kavmini Allah'a havâle etti. Çünkü O, asırlarca süren dâveti esnasında kazandığı tecrübesinden, kâfirlerin artık îman etmeyeceklerini, üstelik yaşadıkları sürece diğer insanları da saptırmaya çalışacaklarını ve yine çocuklarını kendileri gibi yetiştireceklerini, bu hususta onları zorlayacaklarını anlamıştı. Allah'a sığınarak inkârcıları helâk etmesini, inananları ise bağışlamasını istedi:

"Nuh dedi ki: Ey Rabbim! Şüphesiz kavmim beni yalanladı. Artık benimle onlar arasında hükmünü ver de, beni ve bana iman edip benimle birlikte olan mü'minleri kurtar."[33]

"Ey Rabbim! Kâfirlerden hiç birini yeryüzünde bırakma! Çünkü onları yeryüzünde bırakırsan, senin kullarını hak yoldan çıkarırlar. Onlar doğurdukları çocukları da ancak kâfir ve günahkar olmaya zorlarlar. Ey Rabbim! Beni, anamı, babamı, evime mü' min olarak gireni, mü'min erkekleri ve kadınları affet. Zâlimlerin ise sâdece helâkını artır."[34]

H. KURTULUŞ GEMİSİ VE TÛFAN

Allah Teâlâ, Nuh'un (a.s.) duâsını kabul etti. Kavminin kâfirlerini suda boğarak toptan helâk edeceğini, onu ve mü'minleri ise kur-

32. Nuh sûresi, 71/21-24.
33. Şuarâ sûresi, 26/118-119.
34. Nuh sûresi, 71/26-28.

ıracağını haber verdi. Bu arada, o ana kadar inanmış olanların ışında, artık hiç bir kimsenin iman etmeyeceğini bildirdi. Ona, kâfirlerin kendisini yalanlaması ve dâvetini reddetmesi yüzünden müteessir olmamasını tavsiye etti. Bunun ardından Nuh'a (a.s.) bir gemi yapmasını emretti ve geminin yapımı süresince ahı himaye altında olacağını, müşriklerin kendisine zarar vereceyeceğini haber verdi. Bu arada artık küfürlerinde ısrar eden kâfirlerin kurtuluşu için duâ etmekten vazgeçmesini bildirdi.

Verilen emir üzerine Nuh (a.s.), hemen gemi yapımına başlamıştı. onun mâhir bir marangoz gibi gemi inşa etmesi, kâfirlerin kaylarına yol açtı. Peygamberliği bırakıp marangozluğa mı başladığını, gemisini karada mı yüzdüreceğini sorarak onu alaya alıyorlardı.[35] İçinde boğulacaklarını söylediği tûfanı yalanlıyorlardı. Nuh (a.s.) ise, asıl alaya alınacakların kendileri olduğunu; zira şiddetli bir azâba çarptırılacaklarını söylüyordu:

"Nuh'a şöyle vahyedilmişti: 'Kavminden iman etmiş olanlardan başkası artık asla iman etmeyecek. O halde onların yapmakta oldukları şeylerden dolayı üzülme. Gözetimimiz altında ve vahiyle sana öğreteceğimiz şekilde bir gemi yap. Zulmedenler hakkında sana bir şey söyleme (kurtulmaları için duâ etme). Çünkü onlar mutlaka suda boğulacaklardır.'

Nuh gemiyi yapıyor: kavminden ileri gelenler ise, her uğradıkça onunla alay ediyorlardı. Nuh onlara dedi ki: Eğer bizimle alay ediyorsanız, iyi bilin ki, siz nasıl alay ettiniz ise, biz de sizinle alay edeceğiz. Artık pek yakında rezil edici azâbın kimin başına geleceğini ve devamlı bir azâbın kime isâbet edeceğini yakında bileceksiniz."[36]

Nuh (a.s.), Allah'ın kendisine öğrettiği şekilde titiz bir çalışma sonunda geminin yapımını tamamladı. Diğer yandan bu günlerde büyük bir tûfanın vuku bulacağını gösteren alâmetler görülmeye başlamıştı. Yeryüzünden sular fışkırıyor, bardaktan boşanırcasına şiddetli yağmurlar yağıyordu. Allah Teâlâ, gemiyi tamamla-

35 Taberî, Tarih, 91

yan Nuh'a (a.s.) yeryüzünde mevcut olan her canlı türünden bir erkek bir de dişi olmak üzere birer çifti gemiye almasını emretti. Diğer canlılar tûfanda boğulacağı için bu canlıların türleri gemiye alınan birer çiftten devam edecekti. Aynı şekilde Yüce Allah, kendisine îman etmeyen karısı ve bir oğlu hariç, îman etmiş yakınlarını ve az sayıdaki diğer mü'minleri de gemiye almasını bildirdi. Rivâyetlere göre, gemi üç katlı olarak yapılmış; alt kat vahşî hayvanlara, orta kat insanlara üst kat ise kuşlara tahsis edilmişti. Kur'ân ve hadislerde, yapılan geminin yapım süresi; eni, boyu, yüksekliği, diğer özellikleri ve ne şekilde yüzdüğü hususlarında bilgi yoktur. Tefsir ve tarih kitaplarında bu hususlarda aktarılan bilgiler, ya Ehl-i Kitap'tan nakledilmiştir veya bâzı tahmin ve yorumlardan ibarettir. Yahûdi metinlerinden aktarılan rivâyetlerin büyük kısmı asılsızdır; hakkında Kur'ân ve hadiste bilgi bulunmayan hususlarda, bu rivâyetlerin az olan doğrularını ayırmak da kolay değildir. Bu yüzden buraya almaya gerek duymadık.[37]

Yeryüzünden fışkıran sular ve kesintisiz yağan şiddetli yağmurlar sonunda ortalığı kaplayan seller gittikçe yükselmişti. Nuh'un gemisi yükünü aldıktan sonra hareket ederek dağlar gibi dalgaların arasında yüzmeye başladı. Geride kalan bütün canlıların boğulacağı açıkça görünüyordu. Kur'ân-ı Kerim, gemi yapımını, diğer hazırlıkları ve bu olayı şöyle açıklamaktadır:

"Nuh, 'Rabbim, dedi. Beni yalanlamalarına karşı bana yardım et!' Bunun üzerine ona şöyle vahyettik: 'Gözlerimizin önünde ve bildirdiğimiz şekilde o gemiyi yap. Bizim emrimiz gelip de tandır/ tennûr[38] kaynayıp kabarınca, her cinsten eşler halinde iki tane ve

37. Hz. Nuh ve Tûfan hakkında aktarılan ve büyük kısmının uydurma olduğu anlaşılan İsrâilî rivâyetlerin bir değerlendirmesi hakkında bkz. Aydemir, Peygamberler, 47-55. Bu konudaki rivâyetler için ayrıca bkz. Taberî, *Tarih*, I, 91-92; İbn Kesir, *Kasasu'l-enbiyâ*, I, 100-101.

38. Müfessirler, âyette geçen ve fırın, tandır, yeryüzü ve su kaynağı mânâlarına gelen "tennur" kelimesi hakkında muhtelif görüşler belirtmişlerdir. Bu görüşlerden meşhurları şöyledir:

1. Müfessirlerin çoğu, tennûr'un bir ocak, bir fırın olduğunu kabul etmişlerdir. Ancak onlar, bu ocağın kime ait olduğu, nerede bulunduğu hususunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu görüş mensuplarına göre, sular, su-

bir de aile fertlerinden daha önce kendileri aleyhinde hüküm verilmiş olanların dışındakileri gemiye al. Zulmetmiş olanlar hakkında bana hiç yalvarma! Zira onlar kesinlikle boğulacaklardır. Sen, yanındakilerle birlikte gemiye yerleştiğinde, 'Bizi zâlimler topluluğun-

yun kazanda kaynaması şeklinde fırından kaynayıp fışkırmaya başlamıştır. Mevdûdî, kelimenin başındaki harf-i ta'rifi/belirlilik takısını dikkate alarak, bu fırının tûfanı başlatmak üzere modeli Allah tarafından belirlenmiş özel bir fırın olduğunu ve emir gelir gelmez suyu kaynatmaya başladığını söylemiştir (*Tefhim*, II, 394).

2. Âyette geçen tennûr, yeryüzüdür. Yani yeryüzünün çeşitli yerlerinden ateş mahalli, fırın demek olan tennurlar ortaya çıkmıştır. İbn Kesir bu görüştedir (*Kasasu'l-enbiyâ*, I, 101).

3. Tennur, burada yeryüzünün yüksek mevkileri demektir. Harikulâde bir olay olarak oralara bile sular fışkırmıştır.

4. Âyette geçen "Fâre't-tennûr" ibâresi, şafak attı, tanyeri ağardı, sabah oldu mânâsına gelir. Bu görüş, Hz. Ali'den nakledilen bir rivâyete dayandırılmıştır.

5. Bu tâbir, iş kızıştı, şiddetlendi mânâsına kullanılmıştır.

6. Hasen-i Basrî'den nakledilen rivâyete göre ise, tennûr gemide suyun toplandığı yer demektir.

Bu görüşleri aktaran Elmalılı, âyetteki feverân tâbirinin mânâsının şiddetli bir şekilde kaynamak ve fışkırmak olduğuna işaret etmiş, buradan geminin buharla çalışan bir gemi olabileceği ihtimali üzerinde durarak şu yorumu yapmıştır:

"Görülüyor ki, müfessirlerin rivâyetlerinin bâzı noktaları, arzettiğimiz bu mânâya değinir bir yapıdadır. Yani geminin yelkenli bir gemi değil, kazanla çalışan bir vapur olduğunu hatırlatır niteliktedir. Rivâyetlerdeki bu ayrıntılar da görüldükten sonra, biz şimdi hakkıyla diyebiliriz ki, tennûrun gerçek anlamıyla bir ocak olması, aynı zamanda onun gemide su toplanan bir kazan ile ilişkili olmasına da engel değildir. Müfessirlerin ekseriyetinin tennûr'un ocak olduğu hakkındaki rivâyetiyle bu yorum arasında çelişki de yoktur. Harf-i ta'rif ile "et-tennûr" buyurulması, bunun gemiye ait bir ocak olduğuna açıkça işaret eder. Aynı zamanda Hz. Nuh (a.s.)'a âit bir tennûr olması da buna engel değildir. Çünkü bu onun bir mûcizesidir... (Lûgat bakımından) tennûrun feverânı, gemideki yapım işinin sona ermesi, yükleme ve hareket emrinin de başlangıcı ve şartı olarak gösterilmiştir. Bunun böyle olduğu göz önünde bulundurulursa, tennûrun feveranının, gemiyi harekete geçiren kuvveti ifâde ettiği anlaşılır... Âyetin bu zâhirine karşı, 'o zaman öyle bir vapur nasıl yapılabilirdi? Yapılmış olsa bu sanat unutulur mu idi?' gibi vehim ifade eden bir iki soru akla gelebilir. Halbuki daha önceki çağlarda bilinip de sonradan kaybolup gitmiş bir takım sanatların olduğu bile tarihi misallerle sâbittir. Kaldı ki Nuh (a.s.), gemisini beşerin bilgi ve tecrûbe birikimiyle değil, doğrudan doğruya Allah'ın vahyi ve yine O'nun gözetiminde yapmıştır..." (Bkz. *Hak Dini*, IV, 539-540).

dan kurtaran Allah'a hamdolsun!' de. Ve de ki: Ey Rabbim beni mübârek bir yere güvenli bir şekilde indir. Sen indirilmesi gereken yere indirenlerin en hayırlısısın."[39]

Bir başka yerde de şöyle denilmektedir:

"Nihâyet emrimiz gelip, su o tandırdan fışkırmaya başlayınca, Nuh'a şöyle dedik: 'Her hayvan türünden birer çift ile boğulmalarına hükmetmiş olduklarımız hariç aile fertlerini[40] *ve iman edenleri gemiye yükle.' Zâten onunla beraber pek az kimse iman etmişti.*

Nuh, kavminden iman edenlere dedi ki: 'Gemiye bininiz; onun yüzmesi de durması da Allah'ın adıyladır. Şüphesiz rabbim, çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.' Gemi, içinde onlar olduğu halde, dağlar gibi yükselen dalgalar üstünde seyrediyordu..."[41]

Tûfan, kavmi tarafından reddedilen ve tebliğden alıkonulan Nuh'un (a.s.) mağlubiyetini belirterek Allah Teâlâ'dan yardım istemesi üzerine, bardaktan boşanırcasına yağan yağmurlar ve yarılan yeryüzünden fışkıran suların her yeri kaplamasıyla başlamıştı. Bu sırada Nuh (a.s.), verilen emirle gemiye bindi, kendisine verilen mükâfat olarak gemi, Allah'ın gözetiminde akıp gidiyordu:

"Nihâyet Nuh, Rabbine şöyle duâ etmişti: 'Şüphesiz ki, ben mağlup oldum, bana yardım et!' Bunun üzerine, biz de, bardaktan boşanırcasına bir yağmur ile göğün kapılarını açıverdik. Yeryüzünü de yarıp kaynaklar fışkırttık. Böylece takdir edilen bir iş için, yerin ve göğün suları birleşiverdi. Biz de Nuh'u, çivilerle birbirine tutturulmuş tahtalardan yapılmış gemiye bindirdik. Kavmi tarafından inkâr edilen Nuh'a bir mükâfat olarak, o gemi gözetimimiz altında akıp gidiyordu. Biz, bu hadiseyi bir ibret olarak bıraktık. Hiç düşünen var mı? Azâbım ve uyarılarım nasılmış gördünüz mü? Muhakkak biz, bu Kur'ân'ı düşünülüp ibret alınsın diye kolaylaştırdık. Hiç düşünen var mı?"[42]

39. Mü'minun sûresi, 23/ 26-29.
40. Nuh'un (a.s.) yakınlarından helâkine hükûm verilen iki kişi, karısı ile onun gibi iman etmeyen oğludur. Rivâyetlerde, karısının adının Vâile, boğulan oğlunun adının ise Kenan olduğu bildirilmiştir.
41. Hûd sûresi, 11/40-42.
42. Kamer sûresi, 54/10-17.

I. HZ. NUH (A.S.)'IN OĞLU VE HANIMI DA BOĞULANLAR ARASINDA

Nuh'un (a.s.) oğullarından biri küfürde inat ederek, bir türlü Allah'a ve babasının Peygamberliğine iman etmemişti. Tûfanın başlangıcı esnâsında Nuh (a.s.), bu oğlunu hatırladı, babalık şefkatiyle onu da gemiye çağırdı. Aklını başına toplayıp kâfirlerden ayrılarak kendilerine katılır ve boğulmaktan kurtulur ümidiyle, ısrarla onu gemiye dâvet etti. Ancak oğlu bu hassas anda dahi ona kulak asmadı ve küfründe direndi. O, cereyan eden şeyleri, her zaman yaşanan normal tabiî afetlerden biri zannederek, gemiye binmeden de kurtulacağını sanıyordu. Kendisini kurtulması için gemiye çağıran babasına, dağa çıkarak boğulmaktan kurtulabileceğini söylemişti. Nuh (a.s.), kâfirlere takdir edilen bu cezâdan kurtulmanın iman edip gemiye binmek dışında mümkün olmadığını söylediyse de, inadından vazgeçmedi ve bir süre sonra dalgalar arasında boğulup gitti. Kur'ân-ı Kerim, baba oğul arasında geçen ibret dolu bu hâdiseyi şöyle anlatır:

"Gemi, onları dağ gibi dalgalar içinde yüzüp götürüyordu. Nuh, gemiden uzakta bulunan oğluna, 'Yavrucuğum! Gel bizimle beraber gemiye bin, kâfirlerle birlikte olma!' diye seslendi.

Oğlu şöyle dedi: 'Bir dağa sığınırım, dağ beni sudan korur.' Nuh, 'Bugün Allah'ın merhamet ettiğinden başkasını, Allah'ın bu emrinden koruyacak kimse yoktur.' dedi. Derken aralarına dalga girivermişti, o da boğulanlardan oldu."[43]

Nuh (a.s.), boğulan bu oğlunu kurtarması için Allah Teâlâ'ya yalvarırken, kendisine önceden aile fertlerini kurtaracağı va'dinde bulunduğunu hatırlatmıştı. Ancak Allah, kâfir olan bu oğlunun, kurtarmayı, vadettiği aile efradından olmadığını bildirdi. Ona sâdece kendisine iman edenlerin ailesinden sayılacağını; boğulan oğlunun ise, Peygamberliğini inkâr ettiği için, bunun dışında kaldığını haber verdi. Mü'min bir kimse ile öz evlâdı da olsa bir kâfir arasında herhangi bir velâyetin olmadığını, mücâdelenin onun

43. Hûd sûresi, 11/42-43.

ailesiyle diğer aileler arasında değil, iman edenlerle kâfirler arasında cereyan ettiğini hatırlattı. Nuh (a.s.)'ın istediği şekilde yetişmeyen ve ona iman etmeyen oğlunun gayr-i sâlih bir amel sahibi olduğunu ve bu bakımdan aile dışı sayıldığını bildirdi. Ayrıca, mâhiyetini bilmediği bir şeyi kendisinden istemekle câhillerden olmaması hususunda onu uyardı. Bunun üzerine, Nuh (a.s.), işlediği bu hatâdan tevbe ederek Allah'ın rahmetine iltica etti. Kur'ân-ı Kerim, Hz. Nuh (a.s.)'ın duâsı ve Yüce Allah'ın verdiği cevabı şöyle aktarmaktadır:

"Nuh, Rabbine duâ edip şöyle dedi: 'Ey Rabbim! Elbette oğlum benim ailemdendir. Senin va'din ise elbette haktır. Sen hâkimler hâkimisin.'

Allah da şöyle buyurdu: 'Ey Nuh! O, asla senin ailenden değildir. Çünkü o, sâlih olmayan bir amel sahibi idi. O halde, hakkında bilgi sahibi olmadığın bir şeyi benden isteme! Seni câhillerden olmaktan men ederim! '

Nuh, 'Ey Rabbim! Bilmediğim şeyi senden istemekten sana sığınırım. Eğer bağışlamaz ve merhamet etmez isen, ziyana uğrayanlardan olurum.' dedi."[44]

Hz. Nuh (a.s.)'ın küfürde inat eden karısı da, boğulanlar arasındaydı. Çünkü o da, Hz. Lût (a.s.)'ın karısı gibi, kocasının Peygamberliğini kabul etmemişti. Bu iki kadın, Peygamber hanımı olsalar da, kocalarına iman etmedikleri için kâfirlerle birlikte azâba çarptırıldı. Peygamber hanımı olmaları, küfürleri yüzünden onlara hiç bir kazanç sağlamadı. Hz. Nuh (a.s.)'ın boğulan oğlunun ve bu iki kadının durumu, akrabalığın iman etmeye yeterli olmadığı ve inanmadıkça bu yakınlığın hiç bir yararının söz konusu olamayacağı gerçeğini açıkça ortaya koymaktadır. Onların bu durumu, son derece dikkat çekici bir ibret tablosudur. Zîra onlar, dünya ve âhiret saâdetini kazanmaya çok müsait bir mevkide bulunuyorlardı. Bir Peygamberin hanımı veya oğlu olmak, onu en yakından tanımayı ve o mükemmel insana inanmayı şüphesiz kolaylaştırıyordu. Ancak buna rağmen bu üç insan, İbrahim'in (a.s.) babası gibi küfür üzere kaldılar.

44. Hûd sûresi, 11/45-47.

İnsan kâfir olunca, iyi kişilere hattâ Peygamberlere yakınlığı, Allah'ın azâbından kurtulması hususunda hiç bir fayda sağlamaz. Akrabalık acı sonucu değiştirmez. Bu husus, Kur'ân-ı Kerim'de, çok açık bir şekilde vurgulanmaktadır:

"Allah, kâfirlere, Nuh'un karısı ile Lût'un karısını bir misal yaptı. O ikisi, kullarımızdan birer sâlih kulun nikahları altında iken halde, kocalarına hainlik ettiler. İşte bu yüzden, bu iki Peygamber, Allah tarafından karılarının başına inen azaba engel olamadı. O iki kadına şöyle denildi: Diğer inkârcılarla beraber siz de Cehenneme girin!"[45]

Bu örneklerden anlaşıldığı gibi, asıl olan imandır. İmanın olmadığı yerde akrabalığın bir faydası kalmaz. Küfür akrabalık ilişkisini büyük ölçüde koparır; dostluk ve sevgiyi ortadan kaldırır. Gerçek, mü'minlerin iman etmeyen anne, baba ve kardeşlerine karşı dostluk beslemelerinin yasaklanmasında da görülmektedir:

Ey iman edenler! Eğer küfrü tercih ediyorlarsa, babalarınızı ve kardeşlerinizi dostlar edinmeyin. Kim onları dost edinirse, işte onlar zâlimlerin ta kendileridir."[46]

"Allah'a ve âhiret gününe iman eden hiç bir kavmin, Allah'a ve Peygamberine düşman olan kimselere, onlar babaları, oğulları, kardeşleri veya akrabaları da olsa, sevgi beslediğini göremezsin.

Tahrim sûresi, 66/10. Âyette geçen hainlikten maksat, âlimlerin büyük çoğunluğuna göre, bu iki kadının kocalarının Peygamberliğine iman etmemeleridir. Yoksa bu iki kadının kocalarını başka erkeklerle aldatmaları söz konusu değildir. Şöyle ki, Hz. Nuh (a.s.)'ın karısı, toplumun müşrik alaycılarıyla birlikte, kocasıyla alay etmiş, onun mecnun olduğunu söylemiş ve yine onun bir takım sırlarını ifşâ etmiştir. Hz. Lût (a.s.)'ın karısının ihâneti ise, kocasına gelen misafirleri kâfirlere ihbar etmesidir. Peygamber hanımlarından hiç birinin zina etmediği ve dolayısıyla bu iki kadının kocalarına ihânetlerinin de zinâ olmadığı bütün tefsirlerde beyan edilmiştir. Bu anlayışa göre, Cenâb-ı Hak, kendisine elçi seçtiği Peygamberlerinin evini bu çirkin fiilden korumuştur (geniş bilgi için bkz. Elmalılı, VIII, 167 vd.).

İşte Allah, bunların kalplerine imanı yerleştirmiş ve onları katından bir nur ile desteklemiştir.[47]

İ. TÛFANIN SONA ERMESİ

Nuh tûfanı, dünya tarihinde benzeri görülmeyen büyük bir felâket olmuştur. Rivâyete göre 40 gün devam eden şiddetli yağmurlar ve yerden fışkıran sular her yeri kaplayınca kâfirlerin tamamı boğulmuş; sâdece Nuh'un (a.s.) gemisine binen mü'minler ve gemiye alınan diğer canlılar kurtulmuştur. Hz. Nuh (a.s.) ile birlikte kurtulan mü'minlerin sayısı hakkında, kaynaklarda farklı rakamlar zikredilmekte, bu rakamlar, 7 ilâ 80 arasında değişmektedir.[48] Bütün kâfirlerin boğulmasından sonra, Allah Teâlâ, yeryüzüne suyunu yutmasını, göğe de yağmuru kesmesini emretmişti. Bu emir üzerine sular çekilirken gemi Cûdî dağı üzerinde durup karar kıldı:

"Ey arz suyunu yut ve ey gök yağmuru tut! denildi. Su çekildi ve iş bitirildi. Gemi de Cûdî dağı üzerinde karar kıldı ve 'zâlimler helâk olsun!' denildi."[49]

47. Mücâdele sûresi, 58/22.

48. Bu konudaki rivâyetler için bkz. Taberî, *Tarih*, I, 95-96; İbnü'l-Esir, I, 70; İbn Kuteybe, *Maârif*, 12.

49. Hûd sûresi, 11/44. İlk müfessirlerden Mücâhid, Cûdî dağının, Cezire'de bir dağ olduğunu söylemiştir (Buhârî, Enbiyâ, 3). Taberî, geminin Kardâ'da bulunan Cûdi dağına demirlediğini, gemide bulunan seksen kişinin o civarda seksen ev yaptığını, bu evlerden meydana gelen Semânin köyünün onların sayısı olan seksen sayısından isimlendirildiğini ve bu köyün, kendisinin yaşadığı yıllarda (hicri üçüncü asrın sonu-dördüncü asrın başı) aynı ismi taşıdığını söyler (*Tarih*, I, 96). Taberî'nin bahsettiği Kardâ bölgesi, sonradan Cizre'nin kurulduğu yörenin adıdır. Mes'ûdî de Cûdi dağının Bâsûrin ile Cezîretü İbn Ömer (bugünkü Cizre) yakınında bir dağ olup, Dicle nehrine 8 ferseh uzaklıkta bulunduğunu zikreder. Hz. Nuh ve beraberindeki 80 kişinin dağın eteğinde sayılarınca kurdukları Semâ-nin/Seksenler adı verilen köyün, kitabını yazdığı günlere, yani hicrî 332 yılına kadar aynı isimle bilindiğini söyler (*Mûrûcu'z-zeheb*, I, 74). Bu arada, Buhârî, İbn Ebî Hâtim, Abdürrezzak ve Taberî gibi muhaddis ve tarihçiler, Katâde'den, Cezire bölgesi fethedildiğinde, orduda bulunan bâzı sahabilerin Cûdî dağında geminin kalıntılarını gördüğüne dâir bir haber aktarmışlardır (Mevdûdî, *Tefhim*, IV, 237, VI, 51).

Yeryüzünü kaplayan sular çekilince Yüce Allah, Nuh (a.s.)'a hitap ederek artık gemiden inmelerini emretti. O ve beraberindekiler gemiden indiler. Bir rivâyete göre gemi, Recep ayının ilk

---

1229 yılında vefat etmiş olan meşhur tarihçi ve coğrafyacı Yâkut el-Hamevî, meşhur eseri Mu'cemü'l-büldân'da, Tevrat'tan "harfiyyen Arapçaya tercüme ettiğini" söyleyerek şu bilgiyi aktarmıştır:

"Tûfan, Nuh'un ömrünün 600. yılında, ikinci ayın onyedinci gününde vuku buldu. Yağmur 40 gün 40 gece sürdü. Sular, 150 gün boyunca yeryüzünde kaldı. Gemi, tûfanın yedinci ayının onyedinci gününde Cûdî'ye demirledi..." (*Mu'cemü'l-büldân, Darü'l-fikr*, Beyrut, II, 179). Süleyman Ateş, bu ifâdeyi, Yakut'un zamanında elde bulunan bâzı Tevrat nüshalarında dahi geminin Cûdi dağına demirlediğinin yazıldığına bir delil olarak değerlendirmiş, zamanla bu nüshanın kaybolma ihtimâline işâret etmiştir (*Çağdaş Tefsir*, III, 361, IV, 311).

Eski tarihler de, geminin oturduğu dağın Cûdî dağı olduğunu te'yid etmektedir. Mesela, M.Ö. üçüncü asrın ortalarında yaşamış olan Bâbil'in dinî lideri Berasus, Keldânîler'le ilgili tarih kitabında, geminin Cûdî dağı üzerine demirlediğini söyler (Mevdûdi, *Tefhim*, II, 390).

Aristo'nun talebelerinden Abydenus ise, bu rivâyeti nakletmenin de ötesinde, bâzı Iraklılar'ın, bu gemiden kalma parçalara sahip olduklarını, içine bu parçaları daldırdıkları suyun şifalı olduğuna inanarak, bu suyu hastalara içirdiklerini yazmıştır (Mevdûdi, *Tefhim*, II, 396; Afzalurrahman, *Siret Ansiklopedisi*, IV, 384).

Van gölünün kuzeyinden ziyâde güney ve güneybatısındaki yöreyi ifade eden "Yüksek memleket" anlamındaki "Urartu" kelimesinin Kitab-ı Mukaddes yazarlarınca yanlış seslendirilmesi sonucunda ortaya çıkan Ararat kelimesi (Tekvin, 8/4), hatalı yorumlanmış ve Nuh'un gemisinin demirlediği yer olarak Ağrı dağı gösterilmişse de, bu gerçeğe uygun görülmemektedir. Bu yanlışa işâret eden Hikmet Tanyu, gerek Cûdi dağının yapısının, gerekse konuyla ilgili tarihi bilgi ve rivâyetlerin, Kurân-ı Kerim'de geminin üzerine oturduğu bildirilen Cudi dağının, Cizre bölgesindeki dağ olduğu kanâatini destekler mahiyette olduğunu belirtir ("Cudi Dağı", *DİA*, VIII, 79-80).

Diğer yandan Ağrı dağı, gemiden inenlerin barınıp hayatlarını sürdürmelerine müsâit bir ortam olmadığı gibi, bu dağda Nuh'un gemisiyle ilgili yapılan yoğun araştırmalardan hiçbir olumlu netice alınamamıştır.

Buna karşılık, 1970'li yıllarda Cûdi dağına çıkan Alman araştırmacı Frederic Bender, bu dağda bulunan bâzı tahta parçalarının 6630 yıllık olduğunu tespit ederek, Nûh'un gemisinin kalıntılarını Ağrı dağında arayan Batı basınını Cûdi'ye yöneltmiştir (A. Yaşın, *"Nuh'un Gemisi, Cûdi ve Cizre"*, Hz. Nûh'tan Günümüze Cizre Sempozyumu, İstanbul 1999, s.40).

günü hareket etmiş, 6 ay yüzdükten sonra 10 Muharrem Âşûrâ günü demirlemiştir. Hz. Nuh (a.s.) ve ashâbı geminin demirlediği gün oruç tutmuşlardır.[50]

Nuh tûfanından sonra, yeryüzünde insan olarak sâdece gemidekiler kalmıştı. Dolayısıyla bu olaydan itibaren insan nesli, Hz. Nuh ve onunla birlikte gemiye binenlerin soyundan devam etmiştir. Kur'ân-ı Kerim, bu hususu şöyle tespit etmektedir:

"Andolsun, Nuh bize yalvarıp yakardı. Biz, onun duâsına ne güzel cevap vermiştik; kendisini ve ailesini büyük felâketten kurtardık. Biz, yalnız Nuh'un soyunu kalıcılar kıldık. Sonradan gelenler için ona iyi bir ün bıraktık. Alemler içinde Nuh'a selâm olsun! İşte biz, doğruları böyle mükâfatlandırırız. Zîra o, bizim inanmış kullarımızdan idi. Sonra ötekileri suda boğduk."[51]

Tûfandan sonra insan neslinin, gemiye binenlerin soyundan devam ettiği hususunda görüş birliği vardır. Ancak Nuh (a.s.)'ın gemideki üç oğlunun soylarının devam ettiği kesin olarak bilindiği halde, onlarla birlikte gemiye binen ve tûfandan kurtulan diğer mü'minlerin soylarının devam edip etmediği hususunda ihtilâf vardır. İbn Abbas'tan gelen bir rivâyete göre, sâdece Hz. Nuh (a.s.)'ın soyu devam etmiştir, dolayısıyla yeryüzündeki insanların tümü, onun soyundandır; insan nesli, onun üç oğlu Sâm, Hâm ve Yâfes'in nesilleriyle devam etmiştir.[52] Bu rivâyetin Tevrat'ta verilen bilgilere dayandığı görülmektedir. Çünkü orada Nuh (a.s.) ile birlikte gemiye binen ve tûfandan kurtulanların, Nuh (a.s.)'ın hanımı, üç oğlu ve onların hanımlarından ibâret olduğu ve do-

50. Ebu Hureyre'den gelen bir rivâyete göre, Rasûlullah (s.a.v.), hicretten sonra Medine'de Aşûrâ günü oruç tutan bir grup Yahûdi ile karşılaşmıştı. O gün oruç tutmalarının sebebini sorunca, Hz. Musa ve Beni İsrail'in Firavun ordularının önünden kaçtıkları sırada o günde boğulmaktan kurtulduklarını, yine Nuh'un gemisinin o gün Cûdî dağına demirlediğini; bu münasebetle Hz. Musa ve Hz. Nuh'un Allah'a şükür niyetiyle Aşûrâ günü oruç tuttuklarını söylediler. Bunun üzerine Rasûlullah, "Ben Musa'ya onlardan daha yakınım, bu gün oruç tutmaya daha haklıyım." dedi, Aşûrâ günü oruç tuttu ve ashabına da oruç tutmalarını tavsiye etti (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 360).

51. Saffât sûresi, 37/75-82.

52. Taberî, *Tarih*, I, 97; Sâbûnî. *Safvetü't-tefâsir*, V, 255.

layısıyla insan soyunun onlardan devam ettiği bildirilmektedir.[53] Müfessirlerin ekseriyeti, Tevrat'ta yer alan onların dışındaki tüm insanların evlât bırakmadan helâk olduğu, dünyada sâdece Nuh (a.s.) ve zürriyetinin kaldığı şeklindeki bu görüşü benimsemiştir.

Ancak Kur'ân-ı Kerim, Tevrat'tan farklı olarak kurtulanlar arasında sayıları az da olsa Nuh (a.s.)'a iman etmiş diğer mü' minlerin bulunduğunu haber vermektedir. Ayrıca Hz. Nuh (a.s.)' ın ailesinden olmayan bu insanların nesillerinin devam ettiği şeklinde anlaşılabilecek ifadeler de kullanmaktadır. Bâzı müfessirler, bu bilgilere dayanarak, Tevrat'a dayanan meşhur görüşe karşı çıkmışlar, gemideki diğer mü'minlerin nesillerinin de devam ettiği neticesine ulaşmışlardır. Bu kanâatte olan Mevdûdî, insan neslinin Hz. Nuh (a.s.)'ın üç oğlundan devam ettiği şeklindeki yanlışın Tevrat'tan kaynaklandığına işâretten sonra, onlarla birlikte gemiye binen diğer insanların nesillerinin de devam ettiğine delil olarak şu iki âyeti gösterir:[54]

"Ey İsrailoğulları! Siz, Nuh ile birlikte gemide taşıdığımız insanların soyundansınız. Nuh'u rehber edinin; çünkü o, çok şükreden bir kul idi."[55]

"İşte bunlar, Allah'ın kendilerine nimetler verdiği Peygamberlerdir. Bu Peygamberler, Âdem'in ve Nuh ile beraber gemide taşıdıklarımızın soyundan İbrahim ve İsmail'in neslinden ve hidâyete erdirip seçtiğimiz kimselerdendir..."[56]

Aynı görüşü paylaşan Elmalılı ise, kanâatini şöyle açıklamaktadır:

"Gemide bulunan diğer mü'minlerin hepsi nesil bırakmadan vefat etti, denilmişse de, biz bunu, Hûd suresinin 48. âyetine uygun bulmuyoruz ki, bu âyette şöyle buyurulmaktadır:

"Denildi ki: Ey Nuh! Sana ve seninle birlikte olanlara bizden selâm ve bereketle gemiden in! Fakat ileride kendilerini bir çok nimetten faydalandıracağımız, sonra da bu yüzden kendilerine tarafımızdan acıklı bir azap dokunacak nice ümmetler olacaktır."

53. Tekvin, 6/18; 7/7,; 9/18-19.
54. *Tefhim*, II, 394.
55. İsrâ sûresi, 17/3.
56. Meryem sûresi, 19/18-24.

Çünkü, âyette geçen 'seninle birlikte olanlar' ifadesiyle, aynı surenin 40. âyetindeki 'onunla beraber iman edenler pek azdı.' diye belirtilen az kişilerin kasdedilmiş olduğu açıktır. O halde, buradaki tahsisin, gemidekilere değil, boğulanlara nispetle olması daha uygundur. Bununla birlikte denilebilir ki, gemidekilerin nesli, tağlib yoluyla, onun zürriyeti hükmünde tutulmuş, bâkî kalanlar, onun zürriyeti sayılmış, Nuh (a.s.)'a 'İkinci Âdem' denilmiştir."[57]

K. TÛFANIN KAPLADIĞI ALAN

Kur'ân-ı Kerim'deki atıflar ve Tevrat'taki bilgilerden, Hz. Nuh (a.s.) ve kavminin Irak'ta Musul dolaylarında yaşadığı anlaşılmaktadır. Kur'ân'da, tûfanın sâdece Nuh kavmini kaplayıp suda boğarak helâk ettiği ifade edilmiş; ancak tûfanın yalnızca bu kavmin yaşadığı bölgeyi mi, yoksa bütün yeryüzünü mü kapladığı açıklanmamıştır. Bununla birlikte kapladığı alan açıklanmasa da, Kur'ân-ı Kerim'de verilen bilgilerden, tûfanın sâdece Nuh kavmini ilgilendirdiği ve dolayısıyla bölgesel olduğu neticesini çıkarmak mümkündür. Diğer yandan tûfanın Dicle ve Fırat havzasını kapladığı şeklindeki bilgiler, arkeolojik kalıntılar ve jeolojik delillerle de te'yid edilmiş bulunmaktadır. Mezopotamya ovasının önemli şehirleri Ur, Uruk, Kiş ve Şuruppak'ta yapılan arkeolojik araştırmalar, Sümer ve Akad'ın korkunç sel felâketine mâruz kaldıklarını ortaya çıkarmıştır. Leonard Woolley, 1927-1929 yılları arasında Ur şehrindeki bir mezarlıkta yaptığı araştırmalarda, büyük bir sel tarafından getirildiği anlaşılan ve mevcut medeniyeti bütünüyle sona erdiren 2,5 metre kalınlığında bir çamur tabakası keşfetmiştir.[58] Erich Schmidt 1920-1930 yılları arasında Güney Mezopotamya'nın tarihi kentlerinden Şuruppak' ta yaptığı kazılarda bu şehirde milâttan önce 2900-3000 yılları civarında büyük

57. *Hak Dini Kurân Dili*, VI, 441.

58. Harman, Ö. F., "Kitâb-ı Mukaddes ve Diğer Dinlere Göre Hz. Nûh ve Tûfan", *Hz. Nûh'tan Günümüze Cizre Sempozyumu*, İstanbul 1999, s. 14; Cavit Yalçın, *Kavimlerin Helâki*, İstanbul 1995, 18-28.

bir sel felâketinin yaşandığı neticesine ulaşmıştır. Tûfan izlerini taşıyan bir başka şehir ise, Sümerliler'in Kiş şehridir. Sümer kayıtlarında bu şehir, "Büyük Tûfan'dan sonra başa geçen ilk hanedanlığın başkenti" olarak nitelendirilmiştir. Uruk kentinde de, diğerlerinde olduğu gibi, milâttan önce 2900-3000 civarına tarihlenen bir sel tabakasına rastlanmıştır.[59] Tevrat'ta ise, bunun zıddına, tûfanın bütün yeryüzünü kapladığı bildirilmiştir.[60]

Önce geçtiği gibi Kur'ân-ı Kerim'de, insan ırkının tûfandan sonra Hz. Nuh (a.s.) ve beraberindekilerin neslinden devam ettikleri belirtilmiştir. Böyle olunca, tûfanın bütün dünyayı kaplamasına gerek kalmamaktadır. Çünkü bu ilâhî azâbın muhatabı Nuh kavmi müşrikleridir. Yeryüzünün başka bölgelerinde de insanların bulunduğunu var saydığımız takdirde, diğer kesimlerindeki bu insanların, Nuh kavminin suçu sebebiyle boğulduğunu düşünmek gerekir ki, bunun imkânsızlığı açıktır. Tûfandan sonra yeryüzünde gemidekilerin dışında hiç bir insanın kalmadığı hususu kesin olduğuna göre, demek ki, tarihin o döneminde insanlar, yeryüzünün yalnızca bu bölgesinde yaşıyorlardı; daha sonraki asırlarda diğer kıtalara dağıldılar.

Dicle ve Fırat vâdisinin halkı, tûfandan sonraki dönemlerde, 12 levhâ üzerine tûfan kıssasını yazmışlar ve bu levhâlarda, bölge halkının tamamına yakınının boğulduğunu; ancak bir gemi yapıp içine binen, aile fertlerini ve bâzı hayvan ve böcekleri de gemiye alan sâlih bir kişinin, gemidekilerle birlikte kurtulduğunu, artık yeryüzünü onların imar ettiğini belirtmişlerdir.[61] Tarih itibariyle Kitab-ı Mukaddes'ten çok daha eski olan bu kitâbelerdeki bilgiler, Kur'ân'ın verdiği bilgilere uymaktadır.

İnsanların başına gelen felâketler hakkında aktarılan rivâyetlerin en yaygın olanı, tûfan rivâyetleridir. Sümer, Akad, Bâbil, Asur, Yunan, Mısır, Hind ve Çin edebiyatlarında Hz. Nuh'un kıssasına benzer rivâyetler mevcuttur. Aynı şekilde, Burma, Malaya, Doğu Hint adaları, Avustralya, Yeni Gine ve Avrupa ile Amerika'nın bâzı

59. Yalçın, 21.
60. Tekvin, 7/18-24.
61. Tabbâra, 85 (R. More'den naklen).

bölgelerinde anlatılmakta olan bâzı rivâyetler de bu kıssaya benzemektedir. Bu rivâyetlerin çoğunda tûfan, Yüce kudret'in öfkesine sebep teşkil eden bir günaha bağlanmaktadır.[62] Bütün bunlar, o dönemde yerleşik dünyanın Musul ve civarından ibaret olduğunu göstermektedir. Buradan dağılan insanlar, aradan asırların geçmesiyle tûfan olayının gerçek hikâyesini unutmuş olsalar da, bu hikâye onların tasavvurlarıyla karışmış olarak nesilden nesile aktarılmış bulunmaktadır.[63]

Ancak Mecûsîler, ekseriyetle Nuh tûfanının vuku bulduğunu kabul etmemişlerdir. Onlar, Ciyumirt adını verdikleri Âdem'den itibâren, saltanatın kendilerinde olduğunu iddiâ ederler. Onlardan bâzıları, tûfanı kabul etmekle birlikte, tûfanın sâdece Babil şehri ve civarında vukû bulduğunu ve Şark'ta olan Ciyumirt ve kavminin bundan etkilenmediğini ileri sürmüşlerdir.[64]

L. HZ. NUH (A.S.)'IN YAŞI, TÛFANDAN SONRAKİ HAYATI VE VEFÂTI

Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Nuh (a.s.)'ın yaşıyla ilgili olarak şöyle denilmektedir:

"Andolsun ki, biz, Nuh'u kendi kavmine gönderdik de, o, dokuzyüzelli yıl onların arasında kaldı. Sonunda, onlar zulümlerini sürdürürken tûfan kendilerini yakalayıverdi. Fakat biz, onu ve gemidekileri kurtardık ve bunu âlemlere bir ibret yaptık".[65]

62. Çeşitli kültürlerdeki Tûfan rivâyetleri hakkında bkz. Harman, agm., 16-20 Yalçın, *Kavimlerin Helâki*, 24-28..
63. Mevûdî, *Tefhim*, II, 396
64. Taberî, *Tarih*, I, 97; İbnü'l-Esir, I, 73. Tûfanı inkâr etmenin, ateşe tapan şeytanın tâbileri Mecusilerin bir inancı olduğunu ve bir safsatadan, ağır bir kûfür ve koyu bir cehâletten kaynaklandığını söyleyen İbn Kesir, eski Hindliler'in de tûfanı kabul etmediklerini ilâve eder. Diğer milletlerde ve din ehlinde tûfanın vuku bulduğu hususunun kesin kabul gördüğünü, tûfanın tüm dünyayı kapladığını, Nuh'un duâsı istikâmetinde yeryüzünde hiç bir kâfir kalmadığını belirtir (*Kasasu'l-enbiyâ*, I, 114).
65. Ankebut sûresi, 29/14-15.

Görüldüğü gibi âyette Hz. Nuh (a.s.)'ın 950 yıl kavmiyle birlikte olduğu belirtilmiş; ancak bu sürenin onun bütün ömrünü, veya Peygamberlik süresinin tamamını ya da tûfana kadar olan safhasını içine aldığına işâret edilmemiştir. Dolayısıyla tarihçiler bu süre hakkında farklı görüşler ortaya atmışlardır. Meselâ, İbn Abbas, kendisinden aktarılan bir rivâyette, bu rakamı onun bütün ömrü olarak kabul etmiştir. Buna göre o, 40 yaşında Peygamberlik görevine getirilmiş, 890 yaşında iken tûfan meydana gelmiş ve bundan sonra 60 yıl daha yaşamıştır. İbn Kesir gibi, bu süreyi sadece tûfan öncesi Peygamberlik müddeti olarak düşünenlere göre ise, Hz. Nuh (a.s.)'ın yaşı bu rakamdan çok fazladır. Çünkü o, Peygamberlik öncesi yaşadığı 40 yıl yanında, tûfandan sonra da uzun süre hayatta kalmış ve Peygamberlik görevini devam ettirmiştir.[66] Hz. Nuh (a.s.)'ın ömrü gibi kavminin ömürlerinin de uzun olduğu kuvvetle muhtemeldir. O asırlarda insanların azlığına karşılık ömürlerinin uzun olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Rasûlullah (s.a.v.), bir hadislerinde, insanların ömürlerinin zamanla kısaldığına işaret etmişlerdir.[67]

Kur'ân-ı Kerim'de ve hadislerde Hz. Nuh (a.s.)'ın tûfandan sonraki hayatı ve vefatı hakkında bilgi verilmemiştir. Dolayısıyla bu konuda kesin bir rakam vermek mümkün değildir. Kabrinin bulunduğu yer hakkında da kesin bilgi yoktur. Ancak bâzı merkezlerde ona ait olduğuna inanılan kabirler mevcuttur. Taberî ve Ezrakî'nin naklettiği bir rivâyete göre, onun kabri Mekke'de Mescid-i Haram'dadır. İbn Kesir, bu konuda nakledilen rivâyetlerin

66. Bu konuda bkz., İbn Kesir, *Kasasu'l-enbiyâ*, I, 117; Mevdûdi, *Tefhim*, IV, 235. Bu hususta başka rivâyetler de vardır Hatta onun toplam ömrünü 1700'lü rakamların üstüne çıkaranlar olmuştur (Bu konudaki rivâyetler için bkz. İbn Kuteybe, *el-Maârif*, ll; İbn Sa'd, I, 40-41; Taberî, *Tarih*, I, 90-91; İbnü'l-Esir, I, 68; İbn Kesir, *Kasasu'l-enbiyâ*, I, 84; Ömer A. Ömer, *Ülü'l-azm mine'r-rusul*, I, 57 vd.; Seyyid el-Vekil, I, 95).
950 rakamı Tevrat'ta da geçmekte ve orada, bu müddetin onun bütün ömrünü içine aldığı, Hz. Nuh'un tûfan sırasında 600 yaşında olduğu (Tekvin, 7/6), tûfandan sonra 350 yıl daha yaşadığı ve 950 yaşında öldüğü zikredilmektedir (Tekvin, 9/ 28-29).

67. Buhârî, Enbiyâ, 1.

en sahihi kaydıyla aktardığı bu haberin ardından, onun kabrinin Belkâ'daki yerleşim merkezlerinden Kerek'te bulunduğunu ve bu merkezde onun adına bir câmi yapıldığını bildiren bir haber daha aktarır.[68] Yakut ise, bir yerde, Ceziretü İbn Ömer/Cizre ile Semânîn köyü arasında kalan Bâsûrîn civarındaki Deyru Abûn manastırı rahiplerinin, Hz. Nuh (a.s.)'ın kabrinin bu manastırda olduğunu iddia ettiklerini,[69] bir yerde de, meşhur Kerek şehrinden başka Baalbek yakınında büyük bir köy olan Kerek ve civarı halkının oradaki uzun bir kabrin Hz. Nuh'a ait olduğuna inandıklarını söyler.[70] Meşhur Seyyah İbn Battûta'nın Beyrut'tan sonra ziyâret ettiğini söylediği Kerek Nûh burası olmalıdır.[71] Ancak o, orada Hz. Nuh (a.s.)'a ait bir mezarın bulunduğundan sözetmemiştir. Necef'te gördüğü üç büyük kabirden bahsederken ise, halkın bu kabirlerin Hz. Nuh (a.s.), Hz. Âdem (a.s.) ve Hz. Ali (a.s.)'e ait olduğuna inandığını belirtmiştir.[72]

M. HZ. NUH (A.S.)'IN GÜZEL AHLÂKI VE KISSASINDAN İBRETLER

Nuh (a.s.), kalbî, kavlî ve amelî itâatlerin tamamını içine alan şükretme[73] sıfatıyla meşhurdur. Nitekim Yüce Allah, onu çok şükreden bir kul olarak tavsif etmiştir:

"Ey İsrailoğulları! Siz, Nuh'la birlikte gemide taşıdığımız insanların soyundansınız. Nuh'u, kendinize rehber edinin. Çünkü Nuh, çok şükreden bir kul idi.[74]

68. *el-Bidâye*, I, 120. Bir rivâyette de, Kâbe'de üçyüz Peygamberin kabrinin bulunduğu, Hz. Nuh (a.s.), Hz. Hûd (a.s.) ve Hz. Salih (a.s.)'e ait kabirlerin Mültezem ile Makam-ı İbrahim arasında kaldığı bildirilmiştir (Fâkihî, *Ahbâru Mekke* (nşr. Abdülmâlik Abdullah Düheyş), Beyrut 1414, II, 291; ayrıca bkz. Hasen-i Basrî, *Fezâilü Mekke* (nşr. Sâmi Mekkî el-Ânî), Kuveyt 1400, I, 20).
69. *Mu'cemü'l-büldân*, Darü'l-fikr, II, 496.
70. *Mu'cemü'l-büldân* II, 453.
71. Rıhle, I, 82.
72. Rıhle, I, 199.
73. İbn Kesir, *Kasasu'l-enbiyâ*, I, 115.
74. İsrâ sûresi, 17/3.

Nuh (a.s.), aynı zamanda sabır ve tahammülün zirvesini temsil ediyordu; inancı yüzünden başına gelen her türlü sıkıntıya asırlar boyu sabretti ve karşılaştığı bütün zorluklara rağmen tebliğ faaliyetini aksatmadan devam ettirdi. Büyük sabır ve tahammül sahibi/ülü'l-azm beş Peygamberin zaman itibariyle birincisi ve kendisinden sonraki Peygamberler ve ümmetleri için sabır örneği oldu. Nitekim Allah Teâlâ, Hûd suresinde Hz. Nuh kıssasının sonunda, Peygamberimiz Hz. Muhammed'e (s.a.v.) hitap ederek, ne kendisinin ne de kavminin önceden bilmediği bu kıssanın vahiy yoluyla bildirdiği gayb haberlerinden olduğunu hatırlatmış ve ona Nuh (a.s.) gibi sabretmesini tavsiye ederek, zaferin takvâ sahiplerinin olacağını müjdelemiştir:

"İşte bunlar, sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. Bundan önce bunları ne sen biliyordun, ne de kavmin. O halde sabret! Şüphe yok ki, sonunda kazanacak olanlar takvâ sahipleridir."[75]

Nuh (a.s.), mü'minlerinin azlığına, onların da çoğunun fakir ve zayıf kimselerden olmasına ve kendilerine her türlü kötülüğün yapılmasına rağmen, hiç bir zaman Allah'ın yardımından ümidini kesmemişti. Aksine dâvetini yürütmek uğrunda elinden geleni yaparak sonucu Yüce Allah'a havâle edip inkârcılara karşı yalnızca O'ndan yardım istedi ve sonunda muradına erdi. O ve az sayıdaki ashabı kurtulurken, kendilerini dünyanın yegane hakimi sayan gurur ve kibir sahibi çoğunluk, başlarına gelen tûfan sebebiyle tarihin en önemli ibret sayfalarından birini oluşturdu. Bundan sonra da hep öyle olacaktı:

"Daha önce Nuh da duâ etmiş, Biz onun duâsını kabul etmiştik. Böylece onu ve yakınlarını büyük sıkıntıdan kurtarmıştık. Onu, âyetlerimizi inkâr eden kavimden koruduk. Gerçekten onlar, fena bir kavim idi; bu yüzden de topunu birden suya gömdük."[76]

Allah Teâlâ'nın iman eden ve salih amel işleyenlere yeryüzünde zafer va'di ve onları Nuh (a.s.) ve ashâbı gibi mutlu sona ulaştırması gerçeği başka bir âyette de şöyle dile getirilmiştir:

75. Hûd sûresi, 11/49.
76. Enbiyâ sûresi, 21/76-77.

"Allah, içinizden iman edip salih amel işleyenlere kesinlikle va'detmiştir ki, onlardan öncekileri nasıl hükümran kıldıysa, onları da yeryüzünde hâkim kılacak ve kendileri için seçip beğendiği dinlerini kendilerine sağlamlaştıracak ve korkularının ardından bir güvene eriştirecektir." [77]

Nuh Tûfanı, Cenab-ı Hakk'ın yüce kudretinin işâretlerinden ve kâfirleri cezalandırdığı azapların en şiddetlilerinden olması itibariyle de, insanlık için önemli bir ibret levhâsıdır. Peygamberlerini yalanlayan ve onlara her türlü kötülüğü yapan zâlimlerin ne şekilde ilâhî azaba çarptırıldığını gösteren ilk örnektir:

"Nuh kavmini de, Peygamberlerini yalanladıkları zaman boğduk ve kendilerini insanlara bir ibret yaptık. Biz, zâlimlere çok acıklı bir azap hazırladık."[78]

"Su taştığı vakit, sizi gemide biz taşıdık; onu sizin için bir ibret ve öğüt yapalım ve belleyici kulaklar onu bellesin diye yaptık."[79]

77. Nur sûresi, 24/55.

78. Furkân sûresi, 25/37. Görüldüğü gibi, bu âyette, Nuh kavminin, sâdece kendi Peygamberleri Nuh (a.s.)'ı değil, çoğul olarak "Peygamberlerini yalanladıkları" belirtilmektedir. Bunun sebebi, kendilerine gönderilen Peygamberi inkâr eden kavimlerin, aynı zamanda Peygamberliği de inkâr etmeleri veya bir Peygamberi yalanlayan toplumların aynı zincirin halkaları durumunda olan diğer Peygamberleri de yalanlamış olmalarıdır. Çünkü Peygamberlerin tamamına birden iman etmek gerekir. Bu bakımdan Âd, Semûd, Lut ve Eyke kavimleri için de, aynı şekilde *"Peygamberleri yalanladıkları"* ifâdesi kullanılmaktadır:
"Ad kavmi de gönderilen Peygamberleri yalanladı. Bir zaman kardeşleri Hûd, onlara şöyle demişti: Allah'tan korkmaz mısınız?" (Şuara sûresi, 26/123-124).
"Lut kavmi de gönderilen Peygamberleri yalanladı. Bir zaman kardeşleri Lut, onlara şöyle demişti: Allah'tan korkmaz mısınız?" (Şuara sûresi, 26/160-161).
"Eyke halkı da gönderilen Peygamberleri yalanladı. Bir zaman Şuayb, onlara şöyle demişti: Allah'tan korkmaz mısınız?" (Şuara sûresi, 26/176-177)
"Allah'ı ve Peygamberlerini inkâr edenler, Allah ve Peygamberleri arasında ayrılık gözetenler, 'onların bir kısmına inanır, bir kısmına inanmayız.' diyerek ikisi arasında bir yol tutmak isteyenler, işte onlar, gerçekten kâfir olanlardır. Biz, kâfirler için alçaltıcı bir azap hazırlamışızdır.
Allah'a ve Peygamberlerine iman edip onlar arasında hiç bir ayırım gözetmeyenlere gelince, Allah, işte onlara mükâfatlarını verecektir. Allah, çok affeden ve çok merhamet edendir." (Nisa sûresi, 4/150-152).

79. Hâkka sûresi, 69/11-12.

5. BÖLÜM

Hz. HÛD (A.S.)

A. KAVMİ VE NESEBİ

Hz. Hûd (a.s.), Birinci Âd kavminin Peygamberidir. Nesep bilginleri, nesilleri ortadan kalkmış olan Arab-ı Bâide'nin ilk temsilcisi olarak Arabistan'da yaşamış ilk kavım olan bu Birinci Âd kavmini zikrederler. Hakkında pek çok efsâne olan ve eski Arap şiirinde ismi sık geçen bu topluluk, güç ve saltanatlarıyla meşhurdur. Hikâyeleri dillere destan olmuştur.

Hz. Hûd (a.s.)'ın nesebi, Hz. Nuh (a.s.) oğlu Sâm'a ulaşmakta ve bâzı kaynaklarda şu şekilde geçmektedir: Hûd b. Abdullah b. Rebah b. Câvib (Halûd veya Cârud) b. Âd b. Avs b. İrem b. Sâm b. Nuh.[1]

Kur'ân-ı Kerim'de ismi yedi defa geçen Hûd Peygamberin[2] kıssası, Kureyş liderlerinin servetleri ve dünyevî iktidarları dolayısıyla gururlanmaları üzerine nâzil olan âyetlerde anlatılmış, bu kavim müşriklerinin başlarına gelen felâket hatırlatılarak Mekkelilerin onlardan ibret almaları istenmiştir. Çünkü bu kavim Arabistan'da yaşamış en güçlü kavim olarak biliniyordu, buna rağmen ilâhî cezadan kurtulamamıştı:

"(Ey Mekke halkı) andolsun ki, size vermediğimiz kudret ve serveti onlara (Âd kavmine) vermiştik. Onlara kulaklar, gözler ve kalpler vermiştik. Fakat kulakları, gözleri ve kalpleri, kendilerine bir fayda sağlamadı. Zîrâ onlar, Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlardı. Alay edip durdukları şey, kendilerini kuşatıverdi."[3]

Hz. Hûd (a.s.), Hz. Nuh (a.s.)'dan sonraki ilk Peygamber olduğundan, Hûd kıssasıyla ilgili âyetler, genellikle Nuh kıssasının anlatıldığı âyetlerin peşinden gelmektedir. Her iki kıssanın anlatıldığı A'raf, Hûd, Mü'minûn ve Şuarâ sûrelerinde durum böyledir. Bu iki toplumun halef selef olduğuna şöyle işaret edilmektedir:

"Sonra onların (Nuh kavminin) ardından başka bir nesil (Âd kavmini) getirdik. Bunun üzerine, onların arasından kendilerine,

1. İbn Kuteybe, *Maârif*, 14; Taberî, *Tarih*, I, 110; Mes'ûdî, *Mürûc*, I, 77
2. Hz. Hûd (a.s.)'ın isminin geçtiği sûre ve âyet numaraları şöyledir: A'râf sûresi, 7/65; Hûd sûresi, 11/50, 53, 58, 60, 89; Şuarâ sûresi, 26/124.
3. Ahkâf sûresi, 46/26.

'Allah'a kulluk edin; çünkü sizin O'ndan başka tanrınız yoktur. Hâlâ Allah'tan korkmaz mısınız?' mesajını ileten bir Rasül gönderdik."[4]

B. ÂD KAVMİ'NİN YURDU

Âd kavmi, Arabistan yarımadasının güneyinde Umân ile Hadramevt arasında kalan Ahkâf çölü etrafında yerleşmişti. Kur'ân-ı Kerim'de onların yurdu hakkında şöyle denilmektedir:

"(Ey Muhammed!) Âd kavminin kardeşini (Hûd'u) hatırla. Hani o, Ahkâf denilen yerde yaşayan kavmini uyarmıştı..."[5]

Onüç kabileden meydana gelen Âd kavmi, Güney Arabistan'da Dehnâ, Vebâr ve Âlic'ten Umân, Yemen ve Hadramevt'e uzanan engebeli ve önceleri verimli olan topraklara sahip bulunuyordu.[6] Giderek Irak'a kadar uzanan geniş bölgeyi hâkimiyetleri altına almışlardı. Zengin bir toplum olarak yüksek evler ve binalar, sağlam saray ve kaleler yapmaya önem vermişler; kendilerini dünya sevgisine, israf ve üstünlük duygusuna kaptırmışlardı. Aralarında zulüm ve haksızlıklar alıp yürümüştü.[7] Vücut yapıları bakımından da güçlü-kuvvetli ve Nuh kavminden üstün olan bu kavim mensupları[8] büyüklük taslayarak, yeryüzünde kendilerinden daha güçlü bir toplum olmadığını söylerlerdi:

4. Mü'minûn sûresi, 23/31-32. 31. âyette ismi zikredilmeyen kavim için bâzı müfessirler, onun Semûd kavmi olduğunu söylemişlerdir. Ancak, müfessirlerin ekserisi, bu toplumun Âd kavmi olduğu görüşündedirler. A'râf sûresinin 69. âyetinde bu kavmin açıkça zikredilmesi de, bu ikinci görüşü destekler (Bu hususta bkz. Elmalılı, V, 528; Mevdûdî , *Tefhîm*, III, 413).
5. Ahkâf sûresi, 46/21.
6. İbn Kuteybe, *Maârif*, 14. Ahkâf, aslında uzun ve eğrili-büğrülü yüksekçe kum yığını manasına gelen "hıkf" kelimesinin çoğuludur. Âd kavminin yurdunun adı olarak geçen bu bölge, Yemen'de Şıhr denilen ve denize uzanan kumluklardan oluşan mıntıka, Mehre ile Uman arasında uzanan bölge veya sonraları bütün Yemen olarak tarif edilmiştir (İlgili rivâyetler için bkz. Elmalılı, VII, 113).
7. Şuarâ sûresi, 26/129-134.
8. A'râf sûresi, 7/69.

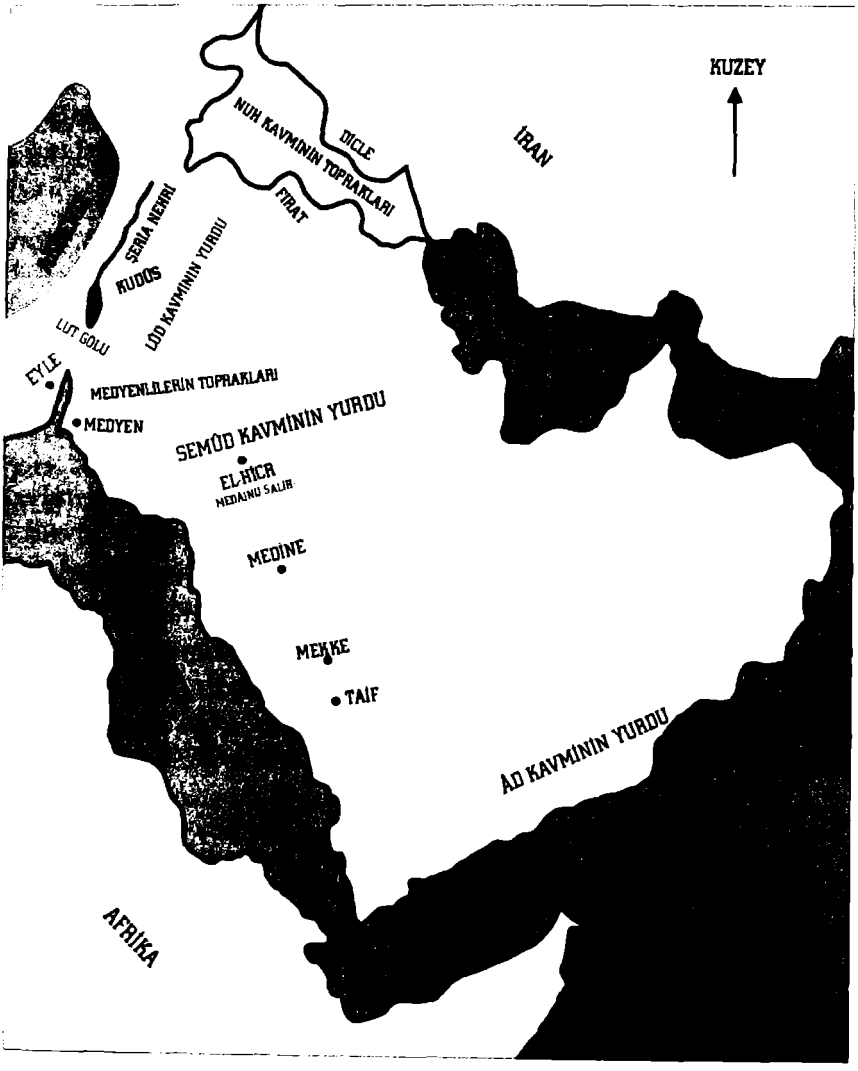

A'RAF SÛRESİNDE ADI GEÇEN ESKİ KAVİMLERİN YAŞADIĞI BÖLGELER

HARİTA I

"Âd kavmine gelince, yeryüzünde haksız yere büyüklük tasladılar ve 'Bizden daha kuvvetli kim var?' dediler. Onlar kendilerini yaratan Allah'ın, kendilerinden daha kuvvetli olduğunu görmediler mi? Onlar, bizim âyetlerimizi inkâr ediyorlardı."[9]

Güney Arabistan'da, bu kavme ait olduğu kabul edilen bâzı kalıntılar günümüze ulaşmış bulunmaktadır. Hadramevt bölgesinde Hz. Hûd (a.s.)'a nisbet edilen bir mezar mevcuttur. Harda-mevt'te bulunan bâzı harabeler de, bu kavme nispet edilmektedir. Bölge topraklarının bugünkü durumu, burada bir zamanlar, tarım ve çobanlığa dayalı güçlü bir medeniyetin kurulduğunu reddeder mâhiyettedir. Büyük ihtimalle, binlerce sene önce yeşilliklerle dolu, verimli bir arazi olan bu topraklar, meydana gelen korkunç felâket ve iklim değişikliği yüzünden çöle dönüşmüştür.

C. PEYGAMBER OLARAK GÖREVLENDİRİLMESİ VE TEBLİĞ MÜCADELESİ

Tarihçiler, Nuh kavmi gibi putperest bir toplum olan Âd kavminin, Darrâ, Damur ve Hebâ isimlerini taşıyan üç puta taptığını bildirmişlerdir.[10] İbn Kesir, Nuh tûfanından sonra, putlara tapan ilk toplumun, bu kavim olduğunu söyler.[11] Âd kavmi putperestleri, Kur'ân'da bildirildiğine göre ölümden sonraki hayatı da inkâr ediyor ve şöyle diyorlardı:

"Dünya hayatından başka gerçek yoktur. Kimimiz ölürüz, kimimiz yaşarız; bir daha diriltilecek değiliz."[12]

Allah Teâlâ, hak yoldan uzaklaşmış ve zulme dalmış Âd kavmini kurtuluşa çağırması için, diğer kavimlerde olduğu gibi, içlerinden birini yani Hz. Hûd (a.s.)'ı Peygamber olarak görevlendirdi. Çünkü bir kavmi en iyi tanıyan, o kavmin mensuplarına en fazla şefkat ve merhamet duyan ve onların iyiliğini en fazla isteyen bir

9. Fussilet sûresi, 41/15.
10. İbnü'l-Esir, I, 85 Taberi, putların isimlerini Saddâ, Samûd ve Hebâ olarak verir (*Tarih*, I, 110).
11. İbn Kesir, *Kasasu'l-enbiyâ*, I, 120.
12. Mü'minûn sûresi, 23/37.

insan, ancak kendilerinden biri olurdu. Bu yakınlığın önemi dolayısıyla Cenab-ı Hak, Hz. Lût (a.s.) gibi bir kaçı hariç, her kavme, Peygamber olarak, bir yabancıyı değil içlerinden birini göndermiş; ilgili âyetlerde bu yakınlığa işaret etmiştir.

Peygamberlik görevine getirilen Hz. Hûd (a.s.), Allah Teâlâ' nın ebedî mesajını kavmine ulaştırmaya çalıştı. Diğer Peygamberler gibi o da, kavmini, Allah'a şirk koşmayı ve putlara tapmayı terk ederek, sâdece Allah'a tapmaya ve hiç bir şeyi O'na ortak koşmamaya çağırdı. Allah'tan başka ilâh olmadığını söyleyerek, O'na inanmayıp putlara tapmaya devam ettikleri takdirde, dünya ve âhirette şiddetli bir azaba çarptırılacaklarını haber vererek onları uyardı:

"Âd kavmine de, kardeşleri Hûd'u gönderdik. O, şöyle dedi: Ey kavmim! Allah'a ibadet edin. Sizin O'ndan başka hiç bir ilâhınız yoktur. Hâlâ sakınmayacak mısınız?" [13]

"(Ey Muhammed!) Âd'ın kardeşleri Hûd'u hatırla ki, ondan evvel de, sonra da bir çok Peygamber gelip geçmişti. Hani o, Ahkâf'ta yaşayan kavmini; 'Allah'tan başkasına kulluk etmeyin. Gerçekten ben, üzerinize inecek büyük bir günün azabından korkuyorum.' diye tehdit edip uyarmıştı." [14]

Hz. Hûd (a.s.), insanları putlara tapmaktan vazgeçip sâdece Cenab-ı Hakk'a kulluk etmeye çağırıyor, Allah'a ortak koşmanın yalan ve iftiradan ibaret olduğunu, ilâh olarak taptıkları putların maddî veya manevî herhangi bir gücünün bulunmadığını söylüyordu. Putlarında hiç bir ilâhlık vasfı olmadığı halde, kendi hevâ ve heveslerinin esiri olarak onlara tanrılık yakıştırdıklarını belirtiyordu. Ayrıca yaptığı görev karşılığında hiç bir şahsî çıkarının söz konusu olmadığını, kendilerinden bir ücret de istemediğini, görevinin karşılığını sâdece Allah'tan beklediğini hatırlatıyordu. Onlardan akıllarını uygun bir şekilde kullanmalarını istiyor, getirdiği gerçekleri dinleyip ve iyice düşünüp değerlendirmeden reddetmelerinin yanlışlığını ifâde ederek, onları söyledikleri üzerinde düşünmeye çağırıyordu. Cenab-ı Hak'kın kendisi vâsıtasıyla göndermiş olduğu dini kabul edip, önceden yapmış oldukları kö-

13. A'râf sûresi, 7/65.
14. Ahkâf sûresi, 46/65.

tülüklerden tevbe ederek O'ndan bağışlanma diledikleri takdirde bolluk ve berekete ulaşacaklarını müjdeliyordu:

"Âd kavmine de kardeşleri Hûd'u Peygamber olarak gönderdik. Onlara şöyle dedi: Ey kavmim! Allah'a ibadet edin. Sizin O'ndan başka ilâhınız yoktur. Sizin O'na ortak koşmanız ancak bir yalan ve iftiradır. Ey kavmim! Ben, görevime karşılık sizden bir ücret istemiyorum. Benim ücretim, beni yaratandan başkasına ait değildir. Hâlâ aklınızı kullanmıyor musunuz? Ey kavmim! Rabbinizden bağış dileyin; sonra da O'na tevbe edin ki, üzerinize gökten bol bol rahmet göndersin ve kuvvetinize kuvvet katsın. Günahkârlar olarak yüz çevirmeyin."[15]

Hz. Hûd (a.s.), mesajının kendilerinden maddî bir karşılık elde etmek için söylenen sözler değil; aksine hâlis-muhlis bir öğüt olduğunu hatırlatarak, Peygamber kıssalarının tamamında sık sık tekrarlanan ihtara dikkat çekiyordu. Çünkü, Peygamberlerin tebliğ faaliyetindeki bu samîmiyet, ihlâs ve doğrulukları, Peygamberliğin birinci şartı ve hak ile batılın en önemli farkıdır. Her Peygamber, tevhid inancının bir gereği olan bu uyarıyı yapmış, görevini dünyalık bir menfaat karşılığında değil, sâdece Allah'ın emrini yerine getirmek ve rızasını kazanmak için yaptığını vurgulamış ve müşriklere akıllarını kullanıp bu hâlisâne öğütten yararlanmalarını tavsiye etmiştir.[16] Ne var ki, Hz. Hûd (a.s.)'ın bu samîmî öğütleri de Âd kavminin akıllarını kullanıp meseleyi çok yönlü değerlendirmelerine ve akl-ı selîmin icabını yapmalarına yetmedi. Diğer müşrik toplumlar gibi, Âd kavmi müşrikleri de, Peygamberlerini yalanladı. Kavmin ileri gelenleri, onu hakir görüp küçümsediler, davasını alaya aldılar, onu akılsızlık, sapıklık ve yalancılıkla suçlama yoluna gittiler. Bu sıfatlarla alâkasının bulunmadığını söyleyen Hz. Hûd (a.s.), kendisinin âlemlerin Rabbi olan Allah tarafından görevlendirilen bir elçi olduğunu ve kendileri için iyilikten başka bir şey düşünmediğini açıklamakla yetindi. Kendisini akıl noksanlığıyla itham eden müşriklere karşı yumuşak bir üslup kullanarak üstün bir ahlâk örneği gösterdi. Onun bu edebine işaret eden Zemahşerî şöyle demiştir:

15. Hûd sûresi, 11/50 -52.
16. Elmalılı, IV, 546.

"Peygamberlerin kendilerine beyinsiz ve sapık diyen müşriklere karşı verdikleri cevapta güzel bir edeb ve yüce bir ahlâk örneği vardır. İnsanlara, beyinsizlere karşı nasıl hitap edileceğini ve onların hatalarının nasıl hoşgörü ile karşılanacağını öğretir. Ki Peygamberler, beyinsizlerin ağır ve hakaret dolu sözlerine aynı şekilde karşılık vermezler. Aksine, onlara ağır başlı ve yumuşak bir şekilde cevap verirler."[17] Kur'ân-ı Kerim, Hz. Hûd (a.s.) ile kavmi arasında geçenleri şöyle hatırlatmaktadır:

"Kavminin önde gelen kâfirleri ona, 'Gerçekten biz, seni bir akıl noksanlığı içinde görüyoruz ve seni hakikaten yalancılardan sanıyoruz.' dediler. Hûd ise onlara şöyle cevap verdi: Ey kavmim! Bende beyinsizlik, akıl noksanlığı yok; ancak ben, âlemlerin Rabbi tarafından gönderilen bir Peygamberim. Size, Rabbimin mesajını iletiyorum ve ben sizin için güvenilir bir nasihatçıyım."[18]

Hak yoldan saparak şirk bataklığına saplanmış Âd kavmi, Peygamberine karşı diğer müşrikler gibi çok kötü davrandı. Onlar da aralarından birinin, yani bir insanın Peygamber olarak görevlendirilmesini yadırgadılar ve şöyle dediler: "Rabbimiz herhangi bir Peygamber göndermek isteseydi, bir insan değil, mutlaka bir melek gönderirdi." Hz. Hûd (a.s.)'ın kendileri gibi bir insan olduğunu, kendileri gibi yiyip içtiğini ve kendilerinden bir farkı bulunmadığını gerekçe göstererek, Peygamberliğini ve getirdiği şeyleri reddedip onunla alay etmeye başladılar:

"Peygamberler onlara, önlerinden ve arkalarından gelerek, 'Allah'tan başkasına kulluk etmeyin.' dedikleri zaman, 'Rabbimiz dileseydi, elbette melekler indirirdi. Onun için biz, sizinle gönderilen şeyleri inkâr ediyoruz.' demişlerdi."[19]

Hz. Hûd (a.s.)'ın karşısına dikilenlerin başında da, toplumun zengin ve müreffeh kesimi geliyordu. Mevcut durumun değişmesini dünyevî imkânlarının büyük kısmını kaybetmek olarak gören ileri gelenler, inanmamakla kalmıyor, diğer insanları da Hz. Hûd (a.s.)'dan uzaklaştırabilmenin yollarına başvuruyorlardı. İşin ba-

17. Keşşâf, II, 87.
18. A'râf sûresi, 7/66-68.
19. Fussilet sûresi, 41/14.

şında, insanları Peygamberlerden uzaklaştırmak için kullanılan klâsik mazereti onlar da kullandılar. Onun da kendileri gibi bir insan olduğunu ve dolayısıyla ona itâatin zarar ve ziyandan başka bir şey getirmeyeceğini söylediler:

"Onun kavminden, kâfir olup âhirete ulaşmayı inkâr eden ve dünya hayatında kendilerine refah verdiğimiz varlıklı kişiler, 'Bu şahıs, sâdece sizin gibi bir insandır; sizin yediğinizden yer, sizin içtiğinizden içer; gerçekten kendiniz gibi bir beşere itaat ederseniz, herhalde ziyana uğrarsınız.' dediler."[20]

Değer yargıları alt-üst olmuş Âd kavmi müşrikleri de, hak ve hakikate uymayı ve kendilerine her iki dünya saâdetini garanti edecek prensipleri anlatan bir Peygambere itâat etmeyi, ziyana uğramak olarak gördüler. İçlerinden biri olan o Peygambere uymakla, şahsiyet ve değerlerini kaybedeceklerini zannettiler. Büyük müfessir Ebu's-Suûd, onların bu durumunu anlatırken şöyle demiştir:

"Bak gör ki, kendilerini hem dünyada hem de Ahiret'te mutluluğa ulaştıracak hak Peygambere uymayı, nasıl, 'ziyana uğramak' kabul ettiler de, zararın en son noktası olan putlara tapmayı ziyan saymadılar. Allah, onları kahretsin! Nasıl da haktan döndürülüyorlar?!"[21]

Meâlini verdiğimiz son âyetten anlaşılan diğer bir gerçek de şudur: Haktan sapmış olan her hâkim sınıf, tıpkı Kureyş eşrâfı gibi, Allah'ın kullarına hükmetme hakkının sâdece kendilerinde olduğuna inanmış, dolayısıyla hâkimiyet ve liderlik sıfatlarının başkalarına verilemeyeceğini iddia etmiştir. Her defasında Peygamberlere karşı çıkan ve sonuna kadar direnen bu sınıf, âyette sayıldığı gibi, üç ortak özelliğe sahiptir:

a. Kavimlerinin liderleri olmak,

b. Zengin olmak,

c. Ahireti inkâr etmek,

Peygamberlerin karşısına dikilen bu insanlar, kendilerine zenginlik ve liderlik kazandıran hayat tarzlarının yanlış olabileceğini

20. Mü'minûn sûresi, 23/33-34.
21. *İrşâdü'l-akli's-selîm (Tefsir)*, Beyrut 1414/1994, VI,133.

değil kabul etmek, böyle bir şeyi düşünmek dahi istememişlerdir. Hele ölümden sonra bir hayatın varlığından ve dünyada yapılanlar dolayısıyla hesaba çekilmekten bahseden Peygamberlere asla tahammül edememişlerdir. Nitekim Âd kavmi de, öldükten sonra dirilmeyi inkâr ederek, Hz. Hûd (a.s.)'ı uydurduğu yalanları Allah'a isnat etmekle itham ediyordu. Kur'ân-ı Kerim, Hz. Hûd (a.s.)'ın, onların inkâr ve iftiralarına karşı Allah'tan yardım istemesiyle ilgili olarak şöyle buyurmaktadır:

"Bu adam size, öldüğünüz, toprak ve kemik yığını haline geldiğinizde, mutlak surette sizin (yeniden diriltilip) tekrar meydana çıkarılacağınızı mı vâdediyor? Bu size vâdedilen ne kadar uzaktır! Hayat, şu dünya hayatımızdan ibârettir. (Kimimiz) ölürüz kimimiz yaşarız; bir daha diriltilecek de değiliz. Bu adam, sâdece Allah adına yalan uyduran bir kimsedir; biz ona aslâ inanmıyoruz. O Peygamber, 'Rabbim! Beni yalanlamalarına karşılık bana yardımcı ol' dedi. Allah, şöyle buyurdu: Pek yakında, onlar pişman olacaklar."[22]

Hâkim sınıf öncüleri, toplum içinde kendilerine âit olduğuna inandıkları liderliği, Allah'ın seçkin kulları Peygamberlere de lâyık görmemiş, aksine onların azılı düşmanları kesilerek ilâhî dâveti engellemek için her yola başvurmuşlardır. Âd kavminin hâkim ve müreffeh sınıfı da, halkın, Allah'ın Peygamberinin çekici kişiliğine ve etkileyici konuşmalarına kendilerini kaptırmalarından ve ona inanmalarından korkmuştu. Çünkü bu takdirde, iktidarlarını ve halk üzerinde sahip bulundukları her türlü maddî ve manevî menfaatlerini kaybedecekler, artık onları sömüremez hâle geleceklerdi. Bu durum karşısında, mevcut hâli devam ettirebilmeleri için, halkı aldatmaları ve onların Hz. Hûd (a.s.)'a inanmalarını engellemeleri gerekiyordu. Nitekim onlar, halka Peygamberlik diye bir şeyin olmadığını; Hz. Hûd (a.s.)'ın, mal ve iktidar peşinde koştuğunu, amacına ulaşmak için böyle bir yalan uydurduğunu söylediler. İddialarını ispat için de, onun da kendileri gibi bir insan olduğunu, aynı şekilde etten ve kemikten yapıldığını, yiyip içtiğini ve kendilerinden herhangi bir farkının bulunmadığını delil getirdiler.[23]

22. Mü'minûn süresi, 23/35-40.
23. Toplumdaki sıradan insanlar, genellikle toplumun önderi durumunda olan

D. ÂD KAVMİNE VERİLEN NİMETLER

Hz. Hûd (a.s.), kavminin ileri gelenlerinin kendisini yalanlamaları ve Peygamber olarak görevlendirilmesini yadırgamaları üzerine, Allah'ın kendilerine verdiği nimetleri hatırlatarak dâvetini devam ettirdi. Allah Teâlâ'nın kendilerini Nuh kavminin ardından yeryüzünün varisleri kıldığını, vücut yapıları ve hâkimiyetleri bakımından onlardan üstün hâle getirdiğini söyledi. Nuh kavminin başına gelen felâketten ibret almaları ve kurtuluşa ulaşmak için Allah'a iman edip O'nun verdiği nimetlere şükretmeleri gerektiğini belirtti. Dünya ve âhiret saâdetinin buna bağlı olduğunu açıkladı. O, şöyle diyordu:

"Sizi uyarmak için, içinizden bir adam vâsıtasıyla Rabbinizden size bir haber gelmesini yadırgıyor musunuz? Düşünün ki, O, Nuh kavminden sonra onların yerine sizi hükümran yaptı ve yaradılışta sizi onlardan üstün kıldı. O halde, Allah'ın nimetlerini hatırlayın ki, kurtuluşa eresiniz."[24]

Âd kavmine verilen nimetlere işâret edilen diğer bir âyette, onlara Kureyş kabilesine verilenlerden daha fazlasının verildiği belirtilmiş; ancak onların kulak, göz ve kalplerini gerektiği gibi kullanamayıp, bu nimetlerin sahibi olan Allah'ın âyetlerini inkâr ettikleri ve bu yüzden azâba çarptırıldıkları hatırlatılmıştır:

"(Ey Mekke halkı) andolsun ki, size vermediğimiz kudret ve serveti onlara (Âd kavmine) vermiştik. Onlara kulaklar, gözler ve kalb-

---

zengin ve varlıklı tabaka mensuplarına uyarlar. Dolayısıyla, toplumun ıslahı ve düzelmesi veya haktan uzaklaşıp çökmesi büyük ölçüde onlara bağlıdır. Toplumun çöküşünün gerçek sorumluları, onun önderi durumunda olan zengin ve müreffeh kesimdir. Bu sınıf, isyân, fesat zulüm ve kötülüklere dalacak olursa, halk da onlara uyar ve toplum felâkete sürüklenir. Tarihte toplumların Allah'ın azâbına çarptırılmaları, daha ziyâde bu üst sınıfın azgınlığı sebebiyle olmuştur. Nitekim, bu değişmez hükûm, İsrâ sûresinin 16. âyetinde şöyle dile getirilmektedir:

"Bir toplumu helâk etmeyi istediğimiz zaman, o toplumun lüks ve refaha gömülmüş seçkinlerine son uyarılarımızı yaparız ve eğer onlar buna rağmen günahkârca yaşamaya devam ederlerse, azap hükmü artık o toplum için kaçınılmaz olur ve biz de onu darmadağın ederiz. Nuh'tan bu yana, biz, böyle nice toplumları yok ettik! Çünkü kullarının günahlarını bütünüyle görüp haberdar olmakta Rabbin gibisi yoktur."

24. A'râf sûresi, 7/69.

ler bahşetmiştik. Fakat kulakları, gözleri ve kalbleri, kendilerine bir fayda sağlamadı. Zîrâ onlar, Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlardı. Alay edip durdukları şey, kendilerini kuşatıverdi."[25]

Râzî, bu âyetin tefsirinde, kulak, göz ve kalbin gerektiği şekilde kullanılmasıyla ilgili hususu şöyle açıklamıştır:

"Yani biz, onlara nimet kapılarını açtık. Onlara kulak verdik. Fakat kulaklarını, Allah'ın varlığına işâret eden delilleri dinlemek için kullanmadılar. Onlara göz verdik; ancak onu ibret alınması gereken şeyleri görmek için kullanmadılar. Onlara kalp verdik; fakat onu Allah'ı tanıma yolunda kullanmadılar. Aksine bu kuvvetleri, dünya ve onun zevklerini aramada kullandılar. Böyle olunca da, şüphesiz bu organlar, Allah'ın azâbından hiç bir şeyi savma hususunda onlara fayda vermedi."[26] *Allah'ın âyetlerini inkâr edenlerin gerçekleri asla göremeyeceklerine işâret eden Mevdûdî ise şöyle der: "Eğer insan, Allah'ın âyetlerini inkâr ederse, o zaman gözleri olmasına rağmen doğruyu göremez; kulakları olmasına rağmen doğru sözleri ve gerçek nasihatleri duyamaz; Allah'ın vermiş olduğu kalp ve zihin nimetine sahip olmasına rağmen onlarla doğru düşünemez. Onlarla yanlış görür, yanlış duyar ve yanlış düşünerek yanlış sonuçlara varır. Bu yüzden onun bütün kabiliyetleri kendini mahvetmek yolunda kullanılır."*[27]

Hz. Hûd (a.s.)'ın tüm çabalarına rağmen kavmi onu dinlememekte ısrar ediyordu. Aksine müşrikler, dünya zevk ve şehvetlerine daldılar, saltanatlarının gücüne güvenerek yeryüzünde büyüklük tasladılar. Yaptıklarını beğenerek, gurur ve kibire kapıldılar. Çağlarının en medenî insanları olmalarına ve dünya işlerini başarıyla yürütmelerine rağmen, arzu ve çıkarlarına uygun geldiği için, zevklerine daldılar, isyân ve inkâra meylettiler. İsyân ve inkârlarını kendilerine güzel gösteren şeytanın peşine düştüler. Düşünüp doğruyu bulabilecek bir aklî melekeye sahip oldukları halde, şeytanın peşine takılarak doğru yoldan çıktılar, ahlâkî sınırlamaları bir tarafa bırakarak, arzu ve isteklerine köle oldular:

25. Ahkâf sûresi, 46/26.
26. *et-Tefsiru'l-Kebir (Tefsir)*, Tahran, Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, ikinci baskı, XXVI-II, 29.
27. Tefhim, V, 358.

"Âd'ı ve Semûd'u da yıkıma uğrattık. Gerçek şu ki, bu sizin için, onların oturdukları yerlerden apaçık anlaşılmaktadır. Şeytan, yaptıkları işleri güzel gösterip onları doğru yoldan çıkardı. Oysa, bakıp, görebilecek durumdaydılar."[28]

Âd kavmi mensupları, sanki yeryüzünde ebedî kalacaklarmış gibi yüksek ve oldukça ihtişamlı binalar, köşkler yaptırıyor ve bunlarla gururlanıyorlardı. Hak ve adâletten uzaklaşmış yöneticiler, halka zulmediyor ve bu zorbalığı hüner sayıyordu. Hz. Hûd (a.s.) ise, onları bu kötülüklerden sakındırıyor, kendisine inanmaya ve Allah'tan korkmaya çağırıyordu. Yine Allah'ın verdiği nimetleri hatırlatıyor, kendisinin Peygamberliğini ve Allah'ın nimetlerini inkâra devam etmeleri durumunda, büyük bir azâba çarptırılacaklarından korktuğunu belirtiyordu. Kur'ân-ı Kerim, onun bu uyarılarını şöyle aktarmıştır:

"Siz, her yüksek yere bir köşk, bir alâmet dikerek eğleniyor musunuz? Dünyada ebedî kalacağınızı umarak sağlam kaleler ve saraylar mı ediniyorsunuz? Yakaladığınız zaman, zorbalar gibi mi yakalıyorsunuz? Artık Allah'tan korkun ve bana itâat edin. Bildiğiniz şeyleri size veren, size davarlar, oğullar, bağlar, ırmaklar ihsan eden Allah'a karşı gelmekten sakının. Doğrusu, sizin hakkınızda, başınıza gelecek muazzam bir günün azâbından korkuyorum."[29]

E. HZ. HÛD (A.S.)'IN YALANCILIK VE BÖLÜCÜLÜKLER SUÇLANMASI

Putlara bağlılıkta ve onlara tapmakta ısrar eden Âd kavmi ileri gelenleri, Hz. Hûd (a.s.)'ın bu uyarılarına ve kendilerinin başları-

28. Ankebut sûresi, 29/38.

29. Şuarâ sûresi, 26/128-135. Râzî, Allah'ın Hz. Hûd (a.s.)'ın kavmini, sırasıyla, a) Gösteriş ve debdebe için son derece sağlam ve yüksek binalar yapmak; b) Sağlam köşk ve kaleler inşâ etmek; c) Zorbalık yapmak, olarak üç özelliğiyle tanıttığını belirtir ve bu özelliklerden birincisinin, israf ve üstünlük tutkusunu; ikincisinin ebedî yaşama arzusunu, üçüncüsü olan zorbalığın ise sâdece kendilerinin üstünlüğünü istemek maksadını ifade ettiğini söyler. Bu üç özellik sebebiyle, onları bütünüyle dünya sevgisinin sarmış olduğunu, bu sevgi içinde boğularak kulluk sınırını aşıp ilâhlık iddia etmeye başladıklarına işaret eder ve sözlerini, her günahın başının dünya sevgisi olduğunu zikrederek bitirir (*Tefsir*, XXIV, 157).

ıkıtan rüzgâr, geride ıssız evlerinden ve boş yurtlarından başka bir şey bırakmadı. Bugün ise, onlardan ibret olarak kalan bu yurt harabeleri de kaybolmuş, yaşadıkları Ahkâf bölgesi büyük ölçüde çöle dönüşmüştür.[36]

Rivâyete göre, bu korkunç rüzgâr esnasında Hz. Hûd (a.s.) ve ona iman edenler, etrafı çevrili bir yere çekilmişlerdi. Rüzgâr, onlara ancak derileri yumuşatacak ve nefislere neşe verecek kadar dokunuyordu. Kâfirleri ise yer ile gök arasında savuruyor ve taşlara çarparak beyinlerini parçalıyordu.[37]

Birinci Âd kavminden sâdece Hz. Hûd (a.s.) ve ona iman eden mü'minlerin kurtulduğu bu ilâhî azâp, Kur'ân-ı Kerim'de birkaç yerde çeşitli yönleriyle anlatılmıştır. Bu azâbın başlangıcı hakkında şu bilgi verilmektedir:

"Nihâyet o azâbı, vâdilerine doğru gelen bir bulut şeklinde görünce, 'Bu bize yağmur yağdıracak bir buluttur.' dediler. Hayır! O, sizin acele gelmesini istediğiniz şeydir. İçinde elem verici azap bulunan bir rüzgârdır! O rüzgâr, Rabbinin emriyle her şeyi yıkar, mahveder. Bunun hemen ardından onların bomboş evlerinden başka bir şey görülmez oldu. İşte biz, suç işleyen toplumu böyle cezalandırırız."[38]

Ahkâf sûresinde bu âyetlerden sonra gelen üç âyette, Hûd kavminin bu korkunç sonu ve helâke uğrayan diğer milletler örnek verilerek Mekke müşrikleri ikaz edilmektedir. Mekke müşriklerinden daha güçlü olmalarına rağmen, Âd kavminin, Peygamberlerini yalanlamaları ve onunla alay etmeleri yüzünden azâba çarptırıldıkları, benzer diğer toplumların da aynı sona mâruz kaldığı, Allah'ı bırakıp tanrı edindikleri putlarının onlara hiç bir yardımda bulunamadıkları açıklanmaktadır. Onların, putlarını Allah'ın ortakları ve Allah katında kendilerine şefaatçi kabul etmeleri sûretiyle Allah'ı inkâr ve O'na iftira atmaları yüzünden helâk edildikleri vurgulanmaktadır. Halbuki onlar, diğer müşrik kavimler

36 Mevdûdî, *Tefhîm*, IV, 53.
37 Elmalılı, VII, 114.
38 Ahkâf sûresi, 46/24-25.

gibi, tanrı kabul ettikleri putları ve diğer mâbudlarının güç sahibi olduklarını zannediyorlar, zor durumda kaldıklarında kendilerine yardımcı olacaklarına ve sıkıntılarını giderebileceklerine inanıyorlardı. Allah Teâlâ, gönderdiği Peygamberleri vâsıtasıyla her defasında bu yanlışı ortaya koyup, insanlığı doğru yola çağırıyordu. Ancak Âd kavmi de, Allah'a inanmak yerine, putlarına sahip çıkarak, sahte ilâhlara ibadet hususunda ısrar etti. Sonunda putlarının onlara hiç bir faydası olmadı, zâten hiç bir güce sahip olmayan bu basit eşyalardan böyle bir yardımın gelmesi de mümkün değildi. İlgili âyetlerde şöyle denilmektedir:

"Andolsun ki, onlara (Âd kavmine), size (Mekke müşriklerine) vermediğimiz kudret ve serveti vermiştik. Onlara kulaklar, gözler ve kalpler bahşetmiştik. Fakat kulakları, gözleri ve kalpleri kendilerine bir fayda sağlamadı. Zîrâ Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlardı. Alay edip durdukları şey, kendilerini kuşatıverdi. Andolsun biz, çevrenizdeki memleketleri de yok ettik. Belki yola dönerler diye âyetleri tekrar tekrar açıkladık. Allah'tan başka kendilerine yakınlık sağlamak için tanrı edindikleri şeyler, onlara yardım etselerdi ya! Hayır, onları bırakıp kaybolup gittiler. Bu, onların, yalanı ve uydurup durdukları şeydir."[39]

Âd kavminin cezalandırıldığı korkunç rüzgâr, Fussilet sûresinin 13. âyetinde sâika/kasırga/yıldırım olarak ifade edilmiştir. Bu âyette Allah Teâlâ, Sevgili Peygamberimiz (s.a.v.)'e hitaben şöyle buyurmaktadır:

"Eğer onlar (Mekke müşrikleri) yine yüz çevirirlerse de ki: Ben sizi Âd ve Semûd'un başına gelen sâika'ya/yıldırıma benzer bir yıldırıma karşı uyardım."[40]

39. Ahkâf sûresi, 46/26-28.

40. Beyhakî'nin naklettiği bir rivâyette Câbir b. Abdullah şöyle demiştir: "Ebu Cehil ile Kureyş eşrafından bir grup şöyle dediler: ' Muhammed'in işi, bizi şüpheye düşürdü. Sihir, kehânet, fala-bakıcılık ve şiiri bilen bir adam bulsanız, onunla konuşsa da, bize onun durumunu bir anlatsa! '
Bunun üzerine Utbe b. Rebia: 'Ben, vallahi şiiri, fala bakmayı, sihri dinlemiş ve bunlara dair bir ilim edinmişimdir. Böyle olunca Muhammed'in durumunu anlarım. Onun işi bana gizli kalmaz.' dedi. Rasûlullah (s.av.)'e giderek, 'Ya Muhammed! Sen mi daha hayırlısın Hâşim mi; sen mi hayırlısın Abdülmuttalib mi?' diye sordu. Rasûlullah (s.a.v.) ise ona cevap vermedi.

Aynı sûrenin 16. âyetinde ise, rîhan sarsaran/soğuk ve şiddetli rüzgâr şeklinde tanımlanmıştır. Dilbilimciler, bu tâbirin, yakıcı sıcak, dondurucu soğuk, korkunç gürültü çıkaran rüzgâr anlamlarına geldiğine dair farklı görüşler beyan etmişlerdir. Neticede, rüzgârın çok şiddetli olduğunda ittifak vardır:

"Bundan dolayı biz de onlara, dünya hayatında zillet azâbını tattırmak için, o uğursuz günlerde şiddetli soğuk bir rüzgâr gönderdik. Âhiret azâbı elbette daha çok rüsvay edicidir. Onlara yardım da edilmez."[41]

Sözlerini devam ettiren Utbe, 'Sen bizim ilâhlarımızı kötülüyor, atalarımızı sapık olarak gösteriyorsun. Eğer maksadın başkan olmaksa, bayraklarımızı senin için dikelim, başımıza seni geçirelim; yok eğer mal istiyorsan sana mallarımızdan senin ve arkandakilerin ihtiyaçlarını giderecek miktarda mal toplayalım; eğer kadına ihtiyacın varsa Kureyş kızlarından beğeneceğin on tanesini seninle evlendirelim.' dedi. Utbe'nin sözlerini tamamlamasına kadar susan Rasûlullah (s.a.v.), besmele çekip Fussilet sûresini okumaya başladı: *"Eğer onlar (Mekke müşrikleri) yine yüz çevirirlerse de ki: Ben sizi Âd ve Semûd'un başına gelen sâika'ya/yıldırıma benzer bir yıldırıma karşı uyardım."* anlamındaki âyete gelince, Utbe hemen Rasûlullah (s.a.v.)'in mübarek ağzını tuttu. Akrabalık hatırına yemin vererek artık okumaktan vazgeçmesini rica etti. Ardından bu olayın tesiriyle bir kaç gün dışarıya çıkmadı. Onun bir kaç gün görünmemesi üzerine, Ebu Cehil, 'Ey Kureyş topluluğu! Utbe niçin görünmüyor? Zannederim o da Muhammed'e kapıldı, onun yemeği hoşuna gitti. Bu, mutlaka ihtiyacından olmalı, kalkın gidip bakalım.' dedi. Onun yanına vardıklarında, Ebu Cehil, 'Ey Utbe, galiba Muhammed'e kapıldın, herhalde o hoşuna gitti. Bir ihtiyacın varsa, senin için seni Muhammed'e muhtaç etmeyecek miktarda mal toplayabiliriz.' dedi. Onun sözlerine kızan Utbe, bundan sonra Muhammed'e ebediyyen bir şey söylemeyeceğine yemin etti ve ardından, 'Bilirsiniz ki, ben Kureyş'in malca en zenginiyim' diye başlayıp başından geçen olayı anlattı. Konuşmasının sonunda, *"Bana öyle bir şey ile cevap verdi ki, vallahi o, sihir değil, şiir değil, fala bakıcılık da değildir."* Söz konusu âyete geldiğinde onun ağzını tutup, akrabalık hatırına susmasını istediğini ve Rasûlullah (s.a.v.)'in da sustuğunu söyleyen Utbe sözlerini şöyle tamamladı: *"Vallahi bilirsiniz ki, Muhammed bir şey söylediği zaman, söylediği asla yalan çıkmaz. İşte başınıza bir azâp inmesinden korktuğum için böyle yaptım."* (Elmalılı, VI, 550-551).

41. Fussilet sûresi 41/16. Âyette geçen "uğursuz günler" ifâdesi, bu günlerin uğursuz olduğunu göstermez. Ancak, bu günlerin sâdece Âd kavmi için, o günlerde azâba çarptırılmaları dolayısıyla uğursuz olması söz konusudur. Müneccimlerin, âyetteki bu ifâdeye dayanarak bâzı günleri uğursuz saymalarının aslı ve esası yoktur (Bu hususta bkz. Elmalılı, VI, 551; Mevdûdî, *Tefhîm*, V, 185).

Bu kasırganın Çarşamba günü başladığını bildiren rivâyet ve buna dayalı olarak Çarşamba'nın uğursuzluğu hakkında hadis diye nakledilen bâzı sözler için hadis imamlarının tenkidlerini nakleden Mevdûdî, sözlerini bitirirken, Münâvî ve Âlûsî'nin kanaatlerini zikretmiştir: "Münekkid alimlerden

Kamer sûresinin 18-22. âyetlerinde aynı isimle verilen şiddetli fırtınanın, insanları hurma kütüklerini yerinden söküp devirir gibi nasıl yere serdiği açıklanmıştır:

"Âd kavmi, Peygamberleri Hûd'u yalanladı da, uyarım ve azâbım nasıl oldu?! Biz onların üstüne, uğursuzluğu devamlı bir günde dondurucu bir rüzgâr (rîhan sarsaran) gönderdik. O rüzgâr, insanları, yerinden sökülmüş hurma kütükleri gibi yere seriyordu. Nasılmış, benim azâbım ve uyarılarım?! Andolsun ki biz, Kur'ân'ı düşünüp öğüt alınması için kolaylaştırdık. Öğüt alan yok mudur?"

Başka bir âyette ise, er-rîhu'l-akîm/kasıp-kavuran, her şeyi kül haline getiren bir rüzgâr olarak tanıtılmıştır:

"Âd kavminde de ibretler vardır. Onlara kasıp-kavuran rüzgârı göndermiştik. Üzerinden geçtiği şeyi canlı bırakmıyor, kül edip savuruyordu."[42]

Mü'minûn sûresinde, Âd kavminin korkunç bir ses "sayha" ile helâk edildiği zikredilmiştir:

"Nitekim, Hak tarafından gönderilen korkunç bir ses yakalayıverdi onları! Kendilerini hemen sel süprüntüsüne çevirdik. Zâlimler topluluğunun canları Cehenneme!"[43]

Hâkka sûresinde ise, bu tasvirlere ilave olarak, rüzgârın uğultulu ve azgın olduğu, yedi gece sekiz gündüz devam ettiği zikredilmiştir:

"Semûd ve Âd, Kıyamet'i yalanlamışlardı. Semûd'a gelince; onlar pek zorlu bir gürültü ile helâk edildiler. Âd ise, uğultulu azgın bir fırtına ile mahvedildi. Allah, onu, ardarda yedi gece sekiz gündüz onların üzerine musallat etti. Öyle ki, o kavmi, içi boş hurma kütükleri gibi oracıkta yere serilmiş halde görürdün. Şimdi onlardan geri kalan birini görüyor musun?." [44]

Münâvî, 'Çarşamba gününün uğursuzluğuna inanarak, o gün bir işi yapmayı terketmek ve falcıların sözlerine kapılmak haramdır. Zîrâ tüm günler Allah'ındır. Ve Allah dışında hiç kimse, fayda ve zarar vermeye muktedir değildir' demektedir. Allâme Âlûsî ise, 'Tüm günler Allah'ındır ve dolayısıyla Çarşamba gününün diğer günlerden bir farkı yoktur. Gece veya gündüzün herhangi bir saati bir kimse için muvafık olabilirken, bir başkası için olmayabilir. Bunların hepsi de Allah'tandır, saat ve günlerin uğursuzluk ile bir ilgisi yoktur' demiştir." (*Tefhim*, VI, 53).

42. Zâriyât sûresi, 51/41-42.
43. Mü'minûn sûresi, 31/41.
44. Hâkka sûresi, 69/4-8.

Müteakip iki âyette de bu cezanın Peygamberleri yalanlayan kavimlerin ortak kaderi olduğuna işâret edilmiştir:

"Firavun, ondan öncekiler ve altı üstüne getirilen beldeler halkı, hep o günahı (şirki) işlediler. Rablerinin Peygamberlerine karşı geldiler de, Rableri de onları pek şiddetli bir şekilde yakalayıverdi."[45]

Münkirlere verilen bu cezâ Âd kavminin isminin de zikredildiği bir başka âyette de şöyle dile getirilir:

"Görmedin mi, Rabbin ne yaptı Âd kavmine; ülkelerde benzeri yaratılmamış olan sütunlar sahibi İrem'e, o vadide kayaları yontan Semûd'a, kazıklar sahibi Firavun'a! Bunların hepsi ülkelerinde azgınlık ettiler? Oralarda kötülüğü çoğalttılar. Bu yüzden Rabbin onların üstüne azap kamçısı yağdırdı. Şüphesiz Rabbin her an gözetlemektedir."[46]

---

45. Hâkka sûresi, 69/9-10.

46. Fecr sûresi, 89/6-14. Yedinci âyette "İrame zâti'l-imâd" ifadesi ile sağlam sütunlarla inşa edilmiş yüksek binalara sahip İrem halkı, yani Hûd kavmi kasdedilmiştir. Müfessirlerden bâzıları İkinci Âd kavminin kasdedildiğini söylemiş olsalar da çoğunluk birinci görüştedir (Elmalılı, IX, 192).
İrem kelimesi hakkında ise üç görüş serdedilmiştir:
1. Kabile ismidir. Bu kabile, Âd kavminin atası İrem'e nisbetle bu ismi almıştır. Bu duruma göre, İrem'in sıfatı olan "zâtü'l-imâd/direkli, sütunlu" tabiriyle, bu kavme mensup insanların uzun boylu olmaları veya çadır direkleri dolayısıyla çadır halkı olmaları ya da sütunlar üzerine büyük binalar inşâ etmeleri kasdedilmiştir .
2. Direkli sütunlu İrem, kabirler veya eserler ve alâmetler karşılığıdır. İrem halkı demektir.
3. Çoğunluğun kanâatine göre ise burada İrem, Âd kavmine ait büyük bir şehrin ismidir. Rivâyete göre bu şehir, Cennetin özelliklerini duymuş olan Şeddad b. Âd tarafından, Cennete benzetilmek maksadıyla, yeryüzünde eşi ve benzeri olmayan bir şekilde Yemen'de inşâ edilmiştir. Ne var ki, yıllarca uğraşarak yaptırdığı bu şehre girmeden kendisi ve halkı yok edilmiştir. Bu sûretle *"İrem Cenneti, İrem Bağı"* adı dilden dile dolaşır olmuştur.
Elmalılı, bu efsâne şehir hakkında şöyle der:
"Şeddad'ın Cenneti olan İrem Bağı, hayal ürünü bir efsanedir. Ahireti inkâr edip de dünyada iken Cennete girmek isteyenlerin, istediklerini elde edemediklerini tasvir etmesi itibariyle dillerde destan olmuş bir temsildir." (*Hak Dini*, IX, 193).
Sekizinci âyetteki "eşi ve benzerinin yaratılmadığı" bildirilen şey, Elmalılı'ya göre, İrem şehridir ve benzerinin yaratılmamış olması da o zamana kadar geçerlidir. Ancak, o kavmin kuvvet ve boyda eşsiz ve benzersiz yaratılmış olmaları ihtimali de vardır (*Hak Dini*, IX, 194).

G. HZ. HÛD (A.S.) VE MÜ'MİNLERİN KURTULUŞU

Âd kavmi müşriklerine gönderilen bu korkunç azaptan, sâdece Hz. Hûd (a.s.) ve ona iman edenler kurtulmuştu. Cenab-ı Hak, rahmetiyle Hûd ve ashâbını kurtardığını, iman etmeyen ve Peygamberleri Hz. Hûd (a.s.)'ı yalanlayan ve bu yüzden azâbı hakeden kâfirlerin tamamını ise helâk ettiğini bildirmiştir. Bu ifâdelerden tek bir kâfirin dahi sağ bırakılmadığı anlaşılmaktadır.

"Azap emrimiz gelince, Hûd'u ve onunla beraber iman edenleri tarafımızdan bir rahmetle kurtardık. Onları, ağır bir azaptan kurtuluşa erdirdik. İşte Âd kavmi! Rabblerinin âyetlerini inkâr ettiler; O'nun Peygamberlerine âsî oldular ve her inatçı zorbanın emrine uydular. Böylece onlar, hem bu dünyada, hem de Kıyâmet gününde lânete uğradılar. Biliniz ki, Âd kavmi, Rabblerinin âyetlerini inkâr ettiler. Bilin ki, Hûd'un kavmi Âd, Allah'ın rahmetinden uzak kılındı."[47]

"Onu ve onunla birlikte olanları rahmetimizle kurtardık ve âyetlerimizi yalanlayıp da iman etmeyenlerin kökünü kestik."[48]

Hz. Hûd (a.s.) ve beraberindekiler, bu felâketten sonra, bir rivâyete göre Mekke'ye giderek oraya yerleşmişlerdir. Diğer bir rivâyete göre ise, bulundukları bölgede kalmışlardır. 150 yaşında vefat ettiği söylenen Hz. Hûd (a.s.)'ın mezarının yeri hakkında da farklı bilgiler nakledilmiştir. Yemen'in Hadramevt bölgesinde şimdiki Mükellâ şehrinin yaklaşık 125 mil kuzeyinde ona âit olduğu kabul edilen bir kabir bulunmaktadır. Bu makam, her yıl Şaban ayının onbeşinde muhteşem bir ziyâret merasimine sahne olur. Yarımadanın muhtelif bölgelerinden gelen binlerce ziyâretçi, bu merasime katılır. Bu kabrin Hz. Hûd (a.s.)'a ait olduğuna dair nakledilmekte olan bilgiler her ne kadar kesin değilse de, Güney Arabistan halkının bu inancından anlaşılacağı üzere, mahallî rivâyetler, Âd kavmi ülkesi merkezinin bu bölge olduğunu göstermektedir. Hz. Hûd (a.s.)'ın kabrinin, Mekke'de Kâbe ile Zemzem arasında veya Şam'da Ümeyye Câmii'nin güney duvarında oldu-

47. Hûd sûresi, 11/58-60.
48. A'râf sûresi, 7/72.

ğuna dâir rivâyetler de vardır.[49] Diğer taraftan Filistinliler de, Hz. Hûd (a.s.)'ın kabrinin Filistin'de olduğunu iddia ederler. Ona ait olduğunu söyledikleri kabrin başında, her sene doğum günü merâsimleri düzenlerler.[50]

İngiliz donanmasında görev yapan James R. Wellested, 1837 yılında Güney Arabistan'da Hısn-Ğurâb yakınında, içinde Hz. Hûd Peygamberden bahsedilen bir kitâbe bulmuştur. Kitâbedeki yazı, burada yaşayanların, Hz. Hûd (a.s.)'ın şerîatına tâbi bir topluluk olduğunu göstermektedir. Buna göre bu kitâbe, Birinci Ad kavminin mâruz kaldığı umûmî felâketten kurtulan Hz. Hûd (a.s.) ve ona inanan mü'minlerin soyundan gelen ve "İkinci Âd" olarak isimlendirilen kavme aittir. Yaklaşık olarak M.Ö. 1800 yıllarında yazıldığı sanılan bu kitâbenin arkeologlar tarafından çözülen bâzı satırlarının Türkçesi şöyledir:

"Biz (Âd kavmi), bu kalede uzun bir zaman rahat ve müreffeh bir hayat yaşadık. Öyle ki, yaşantımız her türlü sıkıntı ve ızdıraptan uzaktı. Nehirlerimiz sularla doluydu. Hükümdarlarımız, her türlü kötü düşünce, art niyet ve ahlâksızlıktan uzak duruyorlardı. Onlar, kötü kimselere ve bozgunculuk çıkaranlara karşı oldukça sert davranırlardı ve bize Hûd'un şeriatını tatbik ederlerdi. Bu hâkimlerin iyi ve faydalı kararları, bir kitapta toplanırdı. Ve biz, mûcizelere ve ölümden sonra dirileceğimize inanırdık."[51]

H. HÛD (A.S.) KISSASINDAN BÂZI MESAJLAR

1. Zâlim Zorbalara İtâat Edilmez

Allahu Teâlâ, bütün Peygamberlerine, insanları köleleştiren, üzerlerinde baskı kurarak onlara acılar çektiren ve şahsî zevklerini tatmin için onlardan yararlanan zâlimlerle mücâdele etmelerini emretmiştir. Çünkü bu zâlimler, insanlar üzerindeki tahakkümlerini ellerinden kaçırmamak için, hem Peygamberlerin

49. Bu rivâyetler için bkz., Sa'lebî, 66; İbnü'l-Esir, I, 67.
50. Neccâr, 74.
51. Bu konuda bkz. Mevdûdî, *Tefhîm*, V, 355; *Hz. Peygamber'in Hayatı*, I, 434.

azılı düşmanları olmuşlar, hem de diğer insanları baskı altında tutup Peygamberlerle görüşmelerini ve onlara iman etmelerini engellemeye çalışmışlar; bu yolda her türlü şiddeti kullanmaktan çekinmemişlerdir. Ancak Peygamberler ve onlara îman edenler, hiçbir zaman bu zâlimlere boyun eğmemişlerdir. Zîrâ onlara boyun eğmek gerçek îmanla bağdaşmaz ve zâlimlerin emirlerine itâat edilmesi hususunda, mü'minin geçerli bir mâzereti olamaz. Mü'minler, ancak Allah'ın emirlerine sarılıp, zulmü ve haksızlıkları ortadan kaldırmak için zâlimlere karşı güç birliği ettiklerinde hedeflerine ulaşırlar. Her Peygamberin başından geçmiş olan bu serüven, inananlar için en büyük örnektir. Peygamberlere uymak kurtuluşa, zorbalara uymak ise felâkete götürmüştür. Bu hususta Âd kavmiyle ilgili olarak şöyle buyurul-maktadır:

"İşte Âd kavmi! Rabblerinin âyetlerini inkâr ettiler ve O'nun Peygamberlerine âsî oldular. Böylece başlarında bulunan her zorbanın emrine uyup gittiler. Bu yüzden de hem dünyada, hem de âhiret gününde bir lânete tâbi tutuldular."[52]

2. Üstün Cesâret

Peygamberler, din ve îman uğrunda büyük sabır ve cesâret göstererek, bu hususta da ümmetlerine örnek olmuşlardır. Hz. Hûd (a.s.)'ın müşriklere meydan okuyarak, kendisine karşı istedikleri tuzağı kurmaya çağırması, bu çarpıcı manzaralardan biridir. O, müşriklerden gelebilecek her türlü tehlikeyi göze almaktan çekinmiyor ve şöyle diyordu:

"Allah'ı şâhit tutarım ve siz de şâhit olun ki, ben Allah'ı bırakıp da, O'na ortak tutmakta olduğunuz şeylerden tamamen uzağım. Artık bana topyekün istediğiniz tuzağı kurun! sonra bana mühlet de tanımayın! Ben, sizin de, benim de Rabbim olan Allah'a güvenip dayanmışım."[53]

52. Hûd sûresi, 11/59.
53. Hûd sûresi, 11/54-56.

3. Yeryüzünde Kibir Sahiplerinin Sonu

Hak yoldan uzaklaşan insanlar, sahip oldukları dünyevî imkânlara aldanarak, Nemrut ve Firavun gibi yeryüzünde ilâhlık taslamaya kadar gitmişlerdir. Haktan yüz çeviren bu kibir ehli, servetlerine servet katmak için, başkalarının ocaklarını söndürmekten çekinmemişler; hatta zaman zaman bu maksatla yeryüzünü hüsrana boğan karışıklık ve savaşlar çıkarmışlardır. Menfaatleri uğruna her şeyi göze alan bu kibir ehli, Âd kavmi gibi, "Bizden kuvvetli kim var?" diyecek kadar ileri gidiyordu. Ancak onların sonu, hep hüsran, hep perişanlık olmuştur. Nitekim Âd kavmiyle ilgili olarak şöyle buyrulmuştur:

"Âd kavmine gelince, yeryüzünde haksız yere büyüklük tasladılar ve, 'Bizden daha kuvvetli kim var?' dediler.' Onlar kendilerini yaratan Allah'ın, kendilerinden daha kuvvetli olduğunu görmediler mi? Onlar, bizim âyetlerimizi inkâr ediyorlardı. Biz de, perişanlık azâbını dünya hayatında kendilerine tattıralım diğe uğursuz günlerde üzerlerine çok gürültülü bir rüzgâr gönderdik. Elbette âhiret azâbı daha zelil kılıcıdır. Onlara yardım da olunmaz."[54]

54. Fussilet sûresi, 41/15-16.

6. BÖLÜM

Hz. SÂLİH (A.S.)

A. SEMÛD KAVMİ VE VATANI

Semûd kavmi, Birinci Âd kavminin bakâyâsıdır; dolayısıyla İkinci Âd diye de isimlendirilir. Bu husus, biraz sonra meâllerini vereceğimiz âyetlerden de açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Semûd, Birinci Âd kavmi gibi, Arabistan'da yaşamış meşhur kavimlerden biridir. Hz. Sâlih (a.s.)[1] ve kavmi Semûd'un, İbrahim (a.s.)'dan önce yaşadığı hususunda görüş birliği vardır. Tarihçiler, kavme ismini veren Semûd'u, Hz. Nuh (a.s.)'ın dördüncü batından torunu olarak kaydederler. Buna göre Semûd'un soy kütüğü şöyledir: Semûd b. Câbir (bâzı rivâyetlerde Âmir veya Âd) b. İrem b. Sâm b. Nuh.

Hz. Sâlih (a.s.)'ın soy kütüğü ise şöyledir: Sâlih b. Ubeyd b. Asef b. Mâşih b. Ubeyd b. Cader (Hazer) b. Semûd.

İslâmın zuhurundan önceki dönemde Câhiliye Arapları, Semûd kavmi hakkında pek çok hikâye biliyorlardı. Nitekim, Câhiliye devri Arap şiirinde ve bu dönemden günümüze ulaşan hutbelerde, bu kavmin ismine çok sık rastlanmaktadır. Bu kavim hakkında Asur'da ortaya çıkarılan kitâbelerde de bilgi verilmiştir. Yine, kadîm Yunan, Mısır ve Roma tarihçi ve coğrafyacıları, eserlerinde, bu kavim ve ondan kalan harâbelerden söz etmişlerdir. Roma tarihçilerine göre, Semûd kavminden bâzı kişiler, Roma ordusu saflarında, Nabatîler'e karşı savaşmışlardır.[2] M.Ö. 715 yılına ait Sargon kitâbesi, Semûd halkını, Âsurlular'ın egemenliği altında bulunan Doğu ve Orta Arabistan toplumlarından biri olarak tanıtmaktadır.[3]

Kur'ân-ı Kerim'de, Semûd kavminin vâdîlerde kayaları oymak sûretiyle edindikleri sağlam evler ve köşklerde oturdukları açıklanmış; ancak yaşadıkları bölge, vâdî veya şehir ismi zikredilmemiştir. Bu konuda Fecr sûresinin dokuzuncu âyetinde şöyle denilmektedir:

"Vâdîde kayaları oyarak evler yapan Semûd kavmine?"

1. Hz. Sâlih (a.s.)'ın ismi Kur'ân-ı Kerim'de dokuz âyette geçmektedir: A'râf sûresi, 7/73, 75, 77; Hûd sûresi, 11/61, 62, 66, 89; Şuarâ sûresi, 26/142.
2. Mevdûdî, *Tefhim*, II, 55.
3. M.Esed, *Kur'ân Mesajı*, 285.

İslâm tarihçileri ve müfessirler, âyette geçen ancak ismi zikredilmeyen vâdînin, Kuzey Arabistan'daki Vâdilkurâ olduğunda görüş birliği etmişlerdir. Buna göre Semûd kavmi, Arabistan yarımadasının kuzey-batı kısmında yer alan Vâdilkurâ bölgesinde yaşamıştır. Ahkâf bölgesinde yaşamış olan Birinci Âd kavminin helâkinden sonra onlardan sağ kalanlar, bir süre Hadramevt civarında oturmuşlar, ardından Vâdilkurâ ve civarına giderek bölgeyi imar edip medenî bir hâle getirmişlerdir. Rivâyete göre o dönemde insanların ömrü çok uzundu ve evler daha yapanların sağlıklarında eskiyip yıkılıyordu. Bu yüzden onlar, daha sağlam binalar yapmak için çözüm aradılar ve neticede, kayaları oyarak evler edindiler. Mühendislik alanında oldukça ilerlediler ve kalıntıları günümüze ulaşan muhteşem kaya evler inşâ ettiler. Selefleri olan Birinci Âd kavminin yüksek sütunlu binalar yapmasına karşılık Semûd toplumu, dağ ve kayaları oyma sanatını geliştirerek, Hindistan'da Ellorave Ajanta mağaralarında olduğu gibi, dağları oymak sûretiyle muhteşem bina ve köşkler yaptılar. Büyük binâlarla süslenen şehirleri, vâdilerde ve dağ zirvelerinde oyulmuş, birer sanat şaheseri mağaraları vardı. Semûd kavminin bu binalarının kalıntılarının önemli bir kısmı günümüze kadar gelmiştir. Bu kalıntılar, Semûd kavminin merkezi Hıcr şehrinin bâkiyesi olan bir köyün civarındadır.

Semûd kavminin ulaştığı lüks ve refah, Hz. Sâlih (a.s.)'ın nasîhatleri arasında şöyle izah edilmiştir:

"Siz burada güven içinde bırakılacağınızı mı sanıyorsunuz? Bahçelerde, çeşme başlarında? Ekinler ve yumuşak tomurcuklu güzel hurmalıklar arasında? Dağlardan ustalıkla evler yontuyorsunuz. Allah'tan korkun ve bana itâat edin."[4]

"Dağlarda, güven içinde olacak evler yontuyorlardı."[5]

Bu âyetlerden anlaşıldığı üzere, Vâdilkurâ, önemli bir medeniyet merkezi idi. Dağlar içinde kayalardan oyulan meskenler birer sanat hârikasını andırıyordu. Nitekim taştan inşâ edilmiş bu taş evlerden zamanına ulaşanları gördüğünü söyleyen coğrafyacı İstahrî, izlenimlerini şöyle aktarmıştır:

4. Şuara sûresi, 26/146-150.
5. Hicr sûresi, 15/82.

"Semûd kavminin bu evleri, bizim evlerimiz gibi teşkilâtı hâvî ve dağlar misâli yüksektir. Uzaktan bakıldığında bu meskenler, birbirine bitişik sanılır. Fakat biraz ortalarına varılınca, bunlardan her birinin birbirinden ayrı birer kâşâne olduğu görülür. Etrafları dolaşılabilir. Fakat yukarısına kadar çıkmakta çok güçlük çekilir."[6]

Hicrî sekizinci asırda Mekke'ye giderken oraya uğrayan ünlü Seyyah İbn Battûta ise, kızıl renkli dağlara oyulmuş Semûd evlerini gördüğünü, onlardaki resimlerin renginin kısa bir süre önce boyanmışçasına parlak olduğunu ve evlerin içinde çürümüş insan kemiklerinin bulunduğunu bildirmektedir.[7]

İslâmiyet'in zuhuru sırasında Hicaz'dan Suriye'ye giden ticâret kervanları, Semûd kavminin bu metruk yurdunun içinden geçiyorlardı. İbn İshak'ın, senetsiz olarak naklettiği bir rivâyette anlatıldığına göre, Rasûlullah (s.a.v.), Tebük seferi yolculuğu esnasında, Hıcr'da konaklamıştı. Ashab-ı kirâm, oradaki kuyudan su içmek istediklerinde buna izin vermedi. Bu kuyunun suyundan abdest almalarını da yasakladı; hatta ondan alınmış su ile yoğrulan hamurların hayvanlara yedirilmesini emretti. Buradan bir şey yememelerini ve geceleyin herhangi bir ihtiyaçlarını gidermek için dışarı çıkmaları gerektiğinde, yanlarına bir arkadaş almadan tek başına çıkmamalarını söyledi.[8] Ayrıca, azâba uğratılmış bu günahkâr ve şerli kavmin harâbelerine girmelerini yasaklamış, "Onların başına gelen felâketin bir benzerinin sizin başınıza da gelmesinden korkuyorum; onların yurduna girmeyiniz." demişti.[9]

Zührî'den nakledilen bir rivâyete göre ise, Rasûlullah (s.a.v.), Semûd'un merkezi Hıcr'dan geçerken, elbisesiyle yüzünü örtmüş ve binitini hızlandırmıştı. Semûd kavminin başına gelenlerin ashâbının başına gelmesinden korktuğunu söyleyerek,

6. Yâkut, *Mu'cemü'l-buldân*, II, 221.
7. Rihle, I, 130.
8. İbn Hişam, II, 521. Hamuru attırdığı da bildirilmiştir (*Tecrid-i Sarih Terceme ve Şerhi*, IX, 135).
9. Bu konudaki hadisler için bkz. İbn Kesir, *es-Siretü'n-nebeviyye*, IV, 18-21.

onlara, kendilerine zulmetmiş insanlardan kalan evlere girmemelerini emretmişti.[10]

Semûd milletinin başkenti, hâlen Medine-Tebük kara ve tren yolu üzerinde bir istasyon olup, "el-Ulâ" adını taşıyan şehre bir kaç km. uzaklıktadır. Buranın eski adı, "el-Hıcr" diğer bir adı da Hz. Sâlih (a.s.)'a nisbetle "Medâinü Sâlih"dir. Bol su kaynakları ve yeşil bahçelere sahip el-Ulâ'nın zıddına terkedilmiş bir yurt durumunda olan Hıcr'da Semûd kuyusu olarak isimlendirilen bir kuyu hâlâ mevcuttur.

Semûd kavminin vâdilerdeki kayalıklarda oydukları taş evlerden bugüne ulaşanlar dahi geniş bir alana yayılmış bulunmaktadır. Hicaz'ın kuzeyinde, Râbiğ'den Ukbâ'ya, Medine ile Hayber'den Teymâ ve Tebük'e kadar uzanan geniş bölgede, bu kavme ait pek çok harâbe mevcuttur. Mevdûdî, Semûd kavminin Hıcr adını taşıyan başkenti ölü şehirden kalan harâbelere bakarak, nüfusu hakkında kabaca bir tahminde bulunmuş, yaklaşık 500 bin civarında bir nüfusa sahip olabileceğini söylemiştir. Bölgeyi 1959 yılında gezdiğini söyleyen Mevdûdî, Hıcr merkez olmak üzere, yaklaşık 300 x 100 mil ebâdındaki geniş bölgenin, şiddetli bir deprem sonucu parçalanmış tepelerden meydana gelen bir arazi görünümünde olduğunu belirtir.[11]

B. SEMÛD KAVMİNİN DİNÎ DURUMU

Hz. Hûd (a.s.) ile ilgili bölümde anlatıldığı gibi, Âd kavminin helâkinden sonra, sadece Hz. Hûd (a.s.) ve ona iman edenler kurtulmuştu. Hayatta kalan bu insanların nesilleri, bir süre hak din üzere devam ettiler. Ancak zamanla hak yoldan çıkarak, Allah'ın dışında kendilerine başka ilâhlar edinmeye başladılar. Nuh ve Hûd kavimlerinde olduğu gibi insanlar, elleriyle putlar yaparak onlara tapmaya koyuldular. Giderek tümüyle putperest bir toplum hâline gelen Semûd, Vedd, Cedd, Hedd, Semş, Menâf, Menât

10. Aynı eser, II, 522.
11. *Tefhim*, IV, 55; *Hz. Peygamber'in Hayatı*, I, 437.

ve Lât isimlerini taşıyan putlara tapıyordu.[12] İlâhî dinlerden uzaklaşan bütün toplumlarda olduğu gibi, Semûd kavminde de ahlâk ve adâlet ortadan kalkmış, yeryüzünü zulüm ve kötülükler kaplamıştı. Gelir dengesi iyice bozulmuş, zengin sınıf arasında kayalarda oyulmuş muhteşem köşkler yapmak, yiyecek ve içecek maddelerine aşırı düşkünlük ve zorbalık çok yayılmıştı.

C. HZ. SÂLİH (A.S.)'IN PEYGAMBER OLARAK GÖREVLENDİRİLMESİ

Allah Teâlâ, bu kavmi sapıklıklardan kurtararak hak dine dâvet etmek üzere, onların içinden, asil bir âileye mensup, sevip saydıkları ve gelecekte kendisinden güzel hizmetler bekledikleri Sâlih b. Ubeyd'i Peygamber olarak görevlendirdi. Hz. Sâlih (a.s.) ilk günlerden itibâren, diğer Peygamberler gibi, kavmini bir olan Allah'a ibâdete dâvet etti. Allah'tan başka ibâdet edilecek bir ilâh olmadığını, insanlığın atası Hz. Âdem (a.s.)'ı topraktan, onun soyunu ise bir damla sudan yaratan Yüce Allah'ın kendilerini yeryüzünün sâkinleri ve imarcıları kıldığını açıkladı. Dolayısıyla, O'na ortak koşmaktan vazgeçerek, tevbe edip O'na dönmelerini ve sâdece O'na kulluk etmelerini istedi:

"Semûd kavmine kardeşleri Sâlih'i gönderdik. 'Ey milletim! Allah'a kulluk edin; O'ndan başka tanrınız yoktur; sizi yeryüzünde yaratıp orayı imâr etmenizi dileyen O'dur. Öyleyse O'ndan mağfiret dileyin, sonra da O'na tevbe edin. Doğrusu Rabbim size yakın ve duâları kabul edendir.' dedi."[13]

Ne var ki, içlerinden fakir tabakaya mensup bâzı kişiler dışında, Semûd halkının ekseriyeti, onun dâvetini reddetti. Se-mûd müşrikleri, diğer müşriklerin Peygamberlerine karşı ileri sürdüğü mâzeretleri bir bir gündeme getirerek, önceden çok değer verdikleri Hz. Sâlih (a.s.)'a düşman kesildiler. Semûd halkı da, önce kendileri gibi bir beşerin Peygamberliğini kabullenmek istememişti. Onların önderleri, "Allah dinimizi beğenmiyorsa, bu-nu melekler

12. Tabbâra, 104.
13. Hûd sûresi, 11/61.

vasıtasıyla bize bildirmeliydi!" diyorlardı. Kendileri gibi bir insan olduğuna göre Hz. Sâlih (a.s.)'ın söyledikleriyle aslâ dinlerini değiştirmeyeceklerini ifâde ediyorlardı. Kur'ân-ı Kerim'de müşriklerin bu ortak tavrı şöyle açıklanmıştır:

"Bir zaman onlara, önlerinden ve arkalarından, 'Allah'tan başkasına kulluk etmeyin!' diyen Peygamberler gelmişti. 'Eğer Rabbimiz böyle bir şey dileseydi melekler indirirdi. Onlar ise, 'Doğrusu sizinle gönderileni inkâr ederiz.' demişlerdi."[14]

Başlangıçta Peygamber olarak bir meleğin gönderilmesi gerektiğini ileri süren Semûd müşrikleri, anlaşıldığına göre, bir süre sonra bu görüşlerini yumuşatmışlar, bir insanın da Peygamber olabileceğini kabullenmişlerdi. Ancak inanmamak için bu defa da bahâne buldular ve Peygamber olacak şahsın eşraftan biri olması gerektiğini iddia ettiler. Hz. Sâlih (a.s.) gibi sıradan bir adama tâbi olamayacaklarını söylediler. Kıskançlıkları, ona iman etmelerine engel oluyordu. Onlara göre, diğer kâfirler ve sonradan Mekke müşriklerinde olduğu gibi, Peygamber olabilmek için, ya insan üstü bir varlık yâni melek olmak, ya da zengin ve eşraftan bir insan olmak gerekiyordu. Dolayısıyla onlar da, üstünlüğün Allah'ın elinde olduğunu ve hidâyet nurunu istediği insana verebileceğini düşünmediler. Kendilerini Allah'ın emirlerini dinlemeyecek olurlarsa sapıklık içinde kalıp ateşlerde yanmakla uyaran Peygamberleri Hz. Sâlih (a.s.)'a misilleme yaparak, asıl ona inandıkları takdirde, sapıklık ve delilik etmiş olacaklarını söylediler. Aralarından onun Peygamber seçilmesini kıskandılar ve bunu bir türlü hazmedemediler. Onu yalancılık ve şımarıklıkla itham ettiler:

"Semûd kavmi, uyarıcı Peygamberleri yalanladı, 'İçimizden bir insana mı uyacağız? O takdirde biz sapıklık ve delilik etmiş oluruz. İlâhî öğüt ve uyarı içimizden bir tek ona mı indirildi? Hayır, o pek yalancı ve şımarığın biridir.' dediler. Yarın, kimin pek yalancı ve şımarık olduğunu bileceklerdir."[15]

Dünya zevklerine dalıp lüks ve israftan iyice şımarmış olan Semûd halkı, Hz. Sâlih (a.s.)'ın dâvetinden yüz çevirmeye devam

14. Fussilet sûresi, 41/14.
15. Kamer sûresi, 54/23-26.

ediyordu. Hz. Sâlih (a.s.), onları selefleri olan Âd kavminin korkunç âkıbetinden ibret almaya çağırdı. Bu kavmin, bütün maddî imkânlarına rağmen, düştükleri sapıklık yüzünden helâk edildiğini hatırlattı ve kendileri de sapıklıktan vazgeçmeyip küfürlerindeki inadı devam ettirecek olurlarsa, aynı şekilde azâba çarptırılacaklarını hatırlattı:

"Hatırlayın, Allah, sizi Âd kavminin yerine getirdi ve yeryüzünde sizi yerleştirdi. Orada, ovalarında köşkler yapıyor, dağlarından evler yontuyorsunuz. Allah'ın nimetlerini hatırlayın da yeryüzünde bozgunculuk yapıp karışıklık çıkarmayın."[16]

Önceden büyük değer verdikleri ve hattâ bâzı rivâyetlere göre başlarına geçirmeyi bile düşündükleri bir şahıs olan Hz. Sâlih (a.s.)'ın Peygamberliği, kavmini onun aleyhine çevirmiş, bilhassa toplumun elebaşılarını onun kanlı düşmanı haline getirmişti. Ona, önceden büyük başarılarını bekledikleri bir şahıs olduğunu; ancak Peygamberlik iddiâsıyla ortaya çıkmasıyla, kendilerini mahvedecek bir inancı getirerek tüm hayallerini yıktığını söylüyorlardı. Tarih tekerrür ediyor, yine bir kavim, kendilerine hem bu dünyaları hem de âhiretleri için gerçek mutluluğu garanti edecek reçeteyi sunan bir Peygamberi bölücü olarak görüyordu. Semûd halkı, sonradan Kureyş müşriklerinin Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'e yaptıkları gibi, Hz. Sâlih (a.s.)'ın atalarının taptığı putlara karşı çıkmasına tahammül edemediler. Kendisinden çok şeyler bekledikleri o mümtâz şahsı, bölücü olarak suçladılar, Peygamberliği ve getirmiş olduğu prensipler hususunda bir art niyet taşımasından şüphe duyduklarını ileri sürerek, topluma bir kötülük yapmasından korktuklarını ve durumunu endişeyle karşıladıklarını söylediler. Ataları uzun süre o putlara taptığı için körü körüne onları taklit ederek, Hz. Sâlih (a.s.)'ın nasîhatleri üzerinde sâlim bir akılla düşünmeye yanaşmadılar.

"Ey Sâlih! Sen bundan önce, aramızda kendisinden iyilik beklenir bir kimseydin; şimdi babalarımızın taptıklarına bizi tapmaktan

16. A'râf sûresi, 7/74.

men mi ediyorsun? Doğrusu bizi çağırdığın şeyden şüphe ve endişe içindeyiz" dediler.[17]

Hz. Sâlih (a.s.), bütün engellemelere rağmen, sabırla dâvetini devam ettirdi. Zamanla toplumun alt tabakasına mensup bâzı kişiler, inanarak onun dinine girdiler. Onların bu durumu, dâveti engellemeye çalışan kavmin ileri gelenlerini çileden çıkarıyordu. Elebaşıları, onların îmanına akıl erdiremiyor, bu zayıf mü'minleri alaya alarak, Hz. Sâlih (a.s.)'a iman etmelerine şaştıklarını söylüyorlardı. Mü'minler ise, onun Peygamberliğini ve onun getirdiği emir ve yasakları tasdik ettiklerini açıklamaktan çekinmediler. Kabul ettikleri her şeyin müşrikler tarafından alaya alınıp inkâr edilmesine aldırmadılar:

"Kavminden büyüklük taslayan ileri gelenler, içlerinde küçümsedikleri ve zayıf gördükleri iman edenlere dediler ki: 'Sâlih'in, Rabbi tarafından Peygamber olarak gönderildiğini biliyor musunuz?' Mü'minler şöyle cevap verdiler: 'Şüphesiz biz, onunla gönderilene iman ediyoruz?' O büyüklük taslayanlar ise, 'Şüphesiz, sizin inandığınızı biz inkâr ediyoruz!' dediler."[18]

Hz. Sâlih (a.s.), müşrikleri Allah'tan korkmaya ve O'na inanmaya çağırarak dâvetini sürdürdü. Muhataplarına Allah tarafından O'nun emir ve yasaklarını kavmine ulaştırmak üzere görevlendirilmiş güvenilir bir elçi olduğunu ve yürüttüğü görev karşılığında kendilerinden bir ücret istemediğini söylüyor, Cenab-ı Hakk'ın verdiği nimetleri hatırlatarak, onları bu nimetler için şükretmeye çağırıyordu. Dinini kabule çağırdığı insanlardan, yeryüzünde bozgunculuk yaparak her hususta ölçüsüzce davranan, tüm ahlâk sınırlarını aşıp rezil bir hayat süren liderlerine itâati bırakarak, yeryüzünün ıslahı için çalışan kendisine tâbî olmalarını istiyordu. Ancak onlar, diğer müşrikler gibi, hem onun, hem de diğer Peygamberlerin Peygamberliğini yalanlamaya devam ettiler:

"Semûd kavmi de Peygamberleri yalanladı. Kardeşleri Sâlih onlara, 'Allah'a karşı gelmekten sakınmaz mısınız? Doğrusu ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim; artık Allah'tan sakının ve bana

17. Hûd sûresi, 11/62.
18. A'râf sûresi, 7/75-76.

itâat edin. Ben buna karşı sizden bir ücret istemiyorum; benim ecrim ancak âlemlerin Rabbine aittir. Burada bahçelerde, pınar başlarında, ekinler ve salkımları sarkmış hurmalıklar arasında güven içinde bırakılır mısınız? Dağlarda ustalıkla evler oyar mısınız? Artık Allah'tan sakının, bana itâat edin. Yeryüzünü ıslah etmeyip, orada bozgunculuk yapan ve ölçüsüzce davrananların emirlerine itâat etmeyin!' dedi.[19]

Dâvetini sabırla devam ettirmesi neticesinde, Hz. Sâlih (a.s.)'a iman edenlerin sayısı artmıştı. Mü'minlerin sayısının giderek artması, her defasında olduğu gibi küfrün elebaşılarını bütünüyle çileden çıkardı. Herkesin insanca yaşamasını sağlamak, gerçek insanlık medeniyetini kurmak ve insanların her iki dünya saâdetini garanti etmekten başka bir hedefi olmayan bu dâveti engellemek için harekete geçtiler. Bu hususta aldıkları tedbirleri gün geçtikçe sertleştirdiler. Bu durum karşısında, Semûd toplumu, mü'minler ve kâfirler olmak üzere birbiriyle mücâdele eden iki gruba bölünmüş oldu. Kâfirler ve özellikle kavmin liderleri, Hz. Sâlih (a.s.) ve ashâbını bölücülükle ve başlarına uğursuzluk getirmekle itham ediyorlardı. Ancak Hz. Sâlih (a.s.), aksine başlarına gelen sıkıntıların, kendileri için bir imtihan sebebi olabileceğine işâret ederek, onları iyiliğe, Allah'a inanıp O'ndan af ve merhamet dilemeye çağırıyordu. Bu gerçek, Kur'ân-ı Kerim'de şöyle vurgulanır:

"Andolsun ki, Semûd kavmine de kardeşleri Sâlih'i, 'Allah'a kulluk ediniz!' desin diye gönderdik. Onlar, hemen birbiriyle çekişen iki zümreye ayrıldılar. Sâlih, 'Ey milletim! Niye iyilikten önce, alelacele kötülük istiyorsunuz? Merhamet olunasınız diye Allah' tan mağfiret dileseniz olmaz mı?' dedi. Onlar, 'Sen ve beraberindekiler yüzünden uğursuzluğa uğradık!' dediler. Sâlih, 'Uğursuzluğunuz Allah katındandır; belki imtihâna çekilen bir milletsiniz.' dedi."[20]

Diğer müşrik toplumlar da, ilgili yerlerde işâret ettiğimiz gibi, kendilerine gönderilen Peygamberi ve içlerinden ona inananları, aynı şekilde suçlamışlardır. Atalarının dinine karşı çıkmaları

19. Şuarâ sûresi 26/141-152.
20. Neml sûresi, 27/45-47.

yüzünden tanrılarını kızdırdıklarını iddia ederek, başlarına gelen uğursuzlukları onların tavrına bağlamışlardır. Örneğin Yâsin suresinde ismi zikredilmeksizin anlatılan kavim de, kendilerine gönderilen elçilere karşı bu şekilde davranmıştı:

"Ey Muhammed! İnsanlara, o şehir halkının kıssasını misâl olarak anlat: Bir zaman onlara elçiler gelmişti.

Biz, onlara iki elçi göndermiştik de o ikisini yalanladıkları için üçüncü biriyle desteklemiştik. Onlar, 'Biz size elçiler olarak gönderildik.' demişlerdi.

Şehir halkı, 'Siz de ancak bizim gibi birer insansınız. Rahman da bir şey indirmemiştir. Sadece yalan söylüyorsunuz.' demişlerdi.

Elçiler, 'Doğrusu Rabbimiz biliyor ki, gerçekten bizler, size gönderilmiş elçileriz. Bize düşen ancak apaçık tebliğdir.' demişlerdi.

Şehirliler, 'Doğrusu sizin yüzünüzden uğursuzluğa uğradık; vazgeçmezseniz andolsun ki sizi taşlayacağız ve bizden size can yakıcı bir azap dokunacaktır!' demişlerdi

Elçiler, 'Uğursuzluğunuz kendinizdendir. Bu uğursuzluk size öğüt verildiği için mi? Hayır; siz, aşırı giden bir milletsiniz!' demişlerdi."[21]

D. SEMÛD MÜŞRİKLERİ MÛCİZE İSTİYOR

Semûd kavminin çoğunluğu, Sâlih'in (a.s.) dâvetine sırt çevirdi. Müşrikler, onu, büyülenmiş ve bu yüzden aklını yitirmiş olmakla suçladılar. Aralarında bozgunculuk çıkardığını, toplumu böldüğünü, toplumun zararına yol açacak işler yaptığını ve bu yüzden başlarına huzursuzluk getirdiğini söylüyorlardı. Onun, mâruz kaldığı sihir yüzünden kendisini Peygamber zannettiğini iddiâ eden küfür elebaşıları, sonunda ondan, hak Peygamber

21. Yâsin sûresi, 36/ 13-19. Musâ'ya (a.s.) aynı ithamda bulunulmuştu: "Onlara iyilik ve bolluk geldiği zaman, 'Bu bize aittir.' derler. Bir kötülüğe uğradıkları zaman da, bunu Mûsâ ve beraberindekilerin uğursuzluklarına yorarlar. İyi bilin ki, onların uğursuz saydıkları şey, Allah katındandır. Fakat çoğu bunu bilmezler." (A'râf sûresi, 7/131).

olduğunu gösterecek bir mûcize istediler. Rivâyete göre onlar, mûcize olarak, bildikleri bir kayadan çıkacak bir devenin, herkesin önünde doğurmasını teklif etmişlerdi. Onların bu istekleri karşısında Sâlih (a.s.), oturup düşünmeye başlamıştı. O sırada kendisine gelen vahiy meleği Cebrâil (a.s.), 2 rek'at namaz kılmasını ve ardından müşriklerin istediği deveyi göndermesi için Allah'a duâ etmesini söyledi. Sâlih'in (a.s.) duâsı üzerine, Allah Teâlâ, bahsettikleri kayadan mûcize olarak "Nâkatüllah= Allah'ın devesi" diye isimlendirilen dişi deveyi çıkarttı.

Müşriklerin Hz. Sâlih'i büyülenmiş ve bu yüzden kendisini Peygamber zanneden biri olarak görüp ondan mûcize istemeleri üzerine devenin yaratılışı ve deveye karşı nasıl davranmaları gerektiği hususu, Kur'ân-ı Kerim'de bir kaç kez tekrarlanmıştır:

"Sen şüphesiz büyülenmişin birisin; bizim gibi bir insandan başka bir şey değilsin. Eğer doğru sözlü isen (Peygamber olduğunu açıkça gösteren) bir delil getir, dediler."[22]

"Semûd kavmine de, kardeşleri Sâlih'i Peygamber olarak gönderdik. Onlara şöyle dedi: 'Ey kavmim! Allah'a ibâdet edin. Sizin için O'ndan başka ilâh yoktur. Size rabbinizden delil olarak apaçık bir mûcize gelmiştir. İşte şu, Allah'ın dişi devesi, size bir mûcizedir. Bırakın onu, Allah'ın arzında otlasın; sakın ona bir kötülük yapmayın. Yoksa can yakıcı bir azâba uğrarsınız." [23]

"Ey kavmim! Eğer rabbimden bir belgem olur ve bana rahmet eder de ben O'na baş kaldırırsam, söyleyin, Allah'a karşı beni kim savunur? Bana zararımı artırmaktan başka bir şey yapamazsınız. Ey milletim! Bu, size bir âyet/delil olarak, Allah'ın devesidir. Bırakın onu, Allah'ın toprağında otlasın; ona fenalık etmeyin, yoksa siz hemen azaba uğrarsınız, dedi." [24]

"Doğrusu, onları denemek üzere dişi deveyi gönderen biziz. Sâlih'e şöyle demiştik: Onları gözetle ve sabret; onlara, sıraları-

22. Şuarâ sûresi, 26/153-154.
23. A'râf sûresi, 7/73.
24. Hûd sûresi, 11/63-64.

na göre suyun kendileriyle o deve aralarında pay edilmiş olduğunu söyle."[25]

"Semûd milleti, içlerinden en azgını ileri atılınca, azgınlığı yüzünden Peygamberleri yalanladı. Allah'ın Peygamberi onlara, Allah'ın devesini göstermiş ve, 'Allah'ın bu devesine ve onun su hakkına dokunmayın!' demişti." [26]

"Sâlih, 'İşte mûcize bu devedir. Kuyudan su içmek hakkı belirli bir gün onun ve belirli bir gün de sizindir; sakın ona bir kötülük yapmayın, yoksa sizi büyük günün azâbı yakalar!' dedi."[27]

Kur'ân-ı Kerim'in, Hz. Sâlih'e verilen bu mûcize deve hakkında verdiği bilgiler bundan ibârettir. Görüldüğü gibi orada, bu dişi devenin nereden ve nasıl çıktığı, vücut yapısı ve gücü hakkında bilgi verilmemiştir. Bu hususlarda sahih hadislerde de açıklama yoktur. Bu yüzden, müfessirlerin, devenin doğuşu, vücut yapısı ve gücü hakkında anlattıklarına şüphe ile bakmak gerekir. Bu teferruat bir tarafa, Cenâb-ı Hakk'ın takdiriyle, Sâlih'in (a.s.) Peygamberliğini ispat sadedinde, mûcizevî bir şekilde vasıtasız olarak bir kayadan çıkarılan bu dişi devenin, diğer Peygamberlerin mûcizeleri nev'inden büyük bir mûcize olduğu kesindir.[28]

İbn Kesir'in ifâdesiyle, bu muhteşem mûcizeyi görenlerin önemli bir kısmı hemen iman etmişti; ancak ekseriyet yine küfür ve sapıklıktan ayrılmadı.[29] Hz. Sâlih, kendisinden bu mûcizeyi isteyen müşriklere, âyetlerde geçtiği gibi, deveyi hiç bir şekilde rahatsız etmemelerini, ona hiç dokunmamalarını ve istediği yerde otlamasına izin vermelerini emretmişti. Ayrıca Allah'ın su içme sırasını, bir gün deveye, bir gün de kendilerine tahsis ettiğini açıklayıp, buna kesinlikle riâyet etmelerini söylemiş; deveye karşı bir kö-

25. Kamer sûresi, 54/27-28.
26. Şems sûresi, 91/11-13.
27. Şuarâ sûresi, 26/155-156.
28. İbn İshak ve diğer siyer alimlerinin izâhına göre, Sâlih Peygamber'e mûcize olarak bir devenin gönderilmesi, Semûd kavmi için en kıymetli malın deve olmasına bağlıdır (*Tecrid-i Sarih Tercemesi*, IX, 138).
29. .İbn Kesir, *Kasasu'l-enbiyâ*, I, 144.

tülük yaptıkları takdirde, başlarına büyük bir felâket geleceğini haber vermişti.

Allah tarafından bir mûcize olarak gönderilen bu dişi deve, bir süre aralarında yaşadı. Devenin su içme hakkına riâyet edildi. Bir gün onlar su alıp içerler ve hayvanlarını sularlarken, diğer gün deve su içti. Deve nöbet günü su kaynağına gelip suyunu içiyor, meralarda serbest bir şekilde otluyordu. Onlar da devenin sütünden yararlanıyorlardı. Rivâyetlere göre, deve onların tamamını kandıracak ölçüde bol süt veriyordu. Bu hâliyle, bir taraftan bütün halkın su nöbetine eşit bir süre su kaynağını işgal ederek onlar için bir imtihan vesilesi oluyor, diğer taraftan verdiği sütüyle onlara büyük bir imkân sağlıyordu. Ne var ki, aradan geçen zaman içinde, bâzı bozguncular, bundan rahatsız oldular, Allah tarafından konulmuş bu sınırlama ve nöbet işini onurlarına yediremediler. Semûd eşrafı, devenin kuyunun suyunu tamamen bitirmesi yüzünden hayvanlarının susuz kaldığını söylemeye başlamışlardı. Halbuki, bir devenin bir defada bir kuyu dolusu suyu içip bitirmesi ve sütünün herkese yetecek derecede bol olması, ibret alabilenler için en kesin bir delilden başka bir şey değildi. Müşrik liderler, Sâlih'i (a.s.) alaya almak ve onu aciz düşürmek maksadıyla, ayrıca kendilerini tehdit etmekte olduğu azâbı bir an önce getirmesini de söyleyerek ona meydan okuyorlardı. Diğer taraftan pek çok insanın inanmasına vesîle olan mûcize deveyi öldürmek için plânlar hazırladılar. Neticede, şehirdeki dokuz çetenin başı olan ve Uhaymiru Semûd/ Semûd' un kızılı denilen Kudar b. Sâlif isimli eşkiyayı bununla görevlendirdiler. O da, gidip deveyi öldürdü:

"Derken bir arkadaşlarını çağırdılar, o da kılıcını alarak deveyi kesti."[30]

Deveyi içlerinden en azgınları olan tek bir kişi öldürdüğü halde, kâfirlerin tamamı onu bu konuda desteklediği için, onların

30. Kamer sûresi, 54/29. Sevgili Peygamberimiz, bir hadislerinde, bu deveyi öldüren şahıstan bahsetmiş, onu Ebu Zem'a ismindeki müşrik gibi kavmi arasında izzet ve şevket sahibi birinin öldürdüğünü, devenin ise onun çağrısına mûnis bir şekilde itâat ettiğini söylemiştir (*Tecrid-i Sarih Tercemesi*, IX, 139).

tamamı suç ortağı sayılmıştır. Toplumun genel isteği neticesinde herkes adına işlenen bir suç olması dolayısıyla, toplumsal bir suç söz konusudur. Zîrâ onu işleyen, ancak bir maşadan ibarettir. Nitekim Allah Teâlâ, kavmin en azgını tarafından işlenen bu suçu, ortak bir suç şeklinde, bütün kâfirlere nispet etmiştir:

"Onu yalanladılar ve deveyi boğazladılar. Bunun üzerine rableri, suçlarından dolayı onların üzerine katmerli azap indirdi ve onları yerle bir etti. Bu işin sonundan O'nun korkusu yoktur."[31]

Yapılan ihtar ve uyarılara rağmen deveyi kesmeleri üzerine ilâhî cezayı hakettiler ve Sâlih (a.s.) gönderilen vahye dayanarak onlara üç gün sonra ilâhî azâba uğrayacaklarını bildirdi:[32]

"Buna rağmen onu kesip devirdiler. O zaman Sâlih, 'Yurdunuzda üç gün daha kalın. Bu, yalanlanmayacak bir sözdür.' dedi." [33]

E. HZ. SÂLİH (A.S.)'I ÖLDÜRME PLÂNI - SEMÛD KAVMİNİN HELÂKİ

Rivâyet edildiğine göre, Sâlih (a.s.), onlara, "Yarın yüzleriniz sararacak, yarından sonra kızaracak, üçüncü gün ise kararacak, dördüncü günün sabahı da, başınıza azap gelecek!" demişti. Söy-

31. Şems sûresi, 91/14-15.
32. Zâriyât sûresinin 43. âyetinde "Semûd milletinin başına gelende de ibret vardır: Onlara, "Bir süreye kadar zevklenin" denmişti." buyurulmaktadır. Bu âyette verilen süre hakkında iki görüş vardır. Birinci görüşe göre, bu süre, Hûd sûresinin 65. âyetinde geçen devenin kesilmesinden sonra verilen son 3 günlük süredir. Katâde bu görüştedir. İkinci görüş ise, Hasen-i Basrî'nin görüşüdür ve bu süre önceden verilmiş bir süredir. Bu görüşe göre, Semûd kavmine, tevbe ve iman yolunu seçmedikleri takdirde, dünyada belli bir süre yiyip içseler, rahat bir hayat sürseler de, sonunda felâkete uğrayacakları bildirilmiştir. Dolayısıyla, bu âyette kastedilen süre son üç günlük süre değildir. Bir sonraki âyette, Cenab-ı Hakk'ın emirlerinden yüz çevirdiklerinin bildirilmesi de, bu mühletin, yüz çevirmelerinden önce verilen bir mühlet olduğunu gösterir:
"Onlar Rablerinin buyruğundan çıkmışlardı; bunun üzerine kendilerini gözleri göre göre yıldırım çarptı. Ayağa kalkacak güçleri kalmadı, yardım da görmediler." (Zâriyat, 51/44-45). Elmalılı (VII,262), Mevdûdî (V, 515) ve Sâbûnî (Safve, VI, 189) ikinci görüşü benimsemişlerdir.
33. Hûd sûresi, 11/65.

ledikleri aynen ortaya çıkmaya başlayınca, elebaşıları, onu öldürmek için bir plân hazırladılar. Rasül-i Ekrem'i (s.a.v.) öldürmek için tuzak kuran Ebu Cehil ve yandaşları gibi, onlar da, Hz. Sâlih (a.s.)'in yakınlarının kendilerinden intikam almaya kalkışacağını biliyorlardı. Bunun için, gizlice öldürüp, onu kimin öldürdüğünü bilmediklerini söyleyerek fâili meçhul bir cinâyet olarak kalmasını sağlayacaklardı. Ancak Yüce Allah, onların tuzaklarını da aleyhlerine çevirdi, Peygamberimiz'i kurtardığı gibi, Sâlih (a.s.)'i de onlardan kurtardı:

"O şehirde, dokuz kişilik bir çete vardı ki, yeryüzünde bozgunculuk yapar, iyiliğe yanaşmazlardı. 'Biz geceleyin Sâlih ve ailesine baskın yapalım, sonra da onun akrabalarına, onun ve ailesinin ortadan kaldırılışında bulunmadık, şüphesiz biz doğru söylüyoruz, diyelim' diye aralarında Allah adına yeminleştiler. Onlar bir düzen kurdular. Biz fark ettirmeden düzenlerini bozduk."[34]

Allah Teâlâ, müşrik elebaşıların hazırladıkları suikast plânını Sâlih'e (a.s.) haber verdi ve ona mü'minlerle birlikte şehirden ayrılmasını emretti. Onların ayrılmasından sonra, Semûd kavmini ilâhî azâba çarptıracağını ve nezdinden bir rahmet olarak mü'minleri kurtaracağını bildirdi. Hz. Sâlih, daha sonra verilen emir doğrultusunda ashâbıyla birlikte şehirden ayrıldı. Şehirden ayrılışı sırasında inkârcıların başlarına gelecek bu felâket ve düştükleri bu kötü durum sebebiyle duyduğu üzüntüyü ve o andaki duygularını açıklarken, onlara Allah'ın emirlerini tebliğ ettiğini, başlarına gelecek bu azaptan sakındırdığını, elinden geldiği kadar nasihatte bulunduğunu; ancak karşılığında kin ve düşmanlıktan başka bir şey görmediğini söylüyordu. Onun bu duyguları, Kur'ân-ı Kerim'de şöyle ifade edilmiştir:

"Sâlih onlardan öte döndü de, 'Ey kavmim! Ben rabbimin vahyini size tebliğ ettim ve size nasihat ettim. Fakat siz, nasihat edenleri sevmezsiniz.' dedi" [35]

34. Neml sûresi, 27/48-50.
35. A'râf sûresi, 7/79.

Onların ayrılmasından kısa süre sonra, rivâyete göre deveyi öldürmelerinden sonraki dördüncü günün sabahı, o bölgeye azâp geldi. Bütün müşrikler, gözleri baka baka, titreye titreye bir anda helâk oldular. Onları şiddetli bir deprem yakalamış, evlerinde hareketsiz ölüler haline getirivermişti:

"Derken dişi deveyi boğazladılar ve rablerinin emrine isyan ettiler. Ve şöyle dediler: 'Ey Sâlih! Eğer gerçekten Peygamberlerden isen, bizi tehdit etmekte olduğun azâbı bizlere getir!' Bunun üzerine onları şiddetli bir deprem (er-recfe) yakalayıverdi de evlerinde diz üstü kapanıp kaldılar." [36]

Semûd kavmine gönderilen bu azâp, Kur'ân-ı Kerim'de, "sayha/şiddetli bir ses", "tâğiye/şiddetli bir kasırga veya şimşek", ve "sâika/yıldırım" tâbirleriyle de ifâde edilmiştir:

"Haksızlık yapanları şiddetli bir çığlık/sayha tuttu, oldukları yerde diz üstü çöküverdiler." [37]

"Benim azâbım ve uyarmam nasılmış? Nitekim üzerlerine şiddetli bir çığlık/sayha gönderdik de ağılcıların ağıllarını çevirdiği kurumuş ot ve çalı gibi kırılıp döküldüler." [38]

"Sabaha karşı korkunç bir çığlık/sayha onları yakalayıverdi. Yaptıkları kendilerine bir fayda sağlamadı." [39]

"Semûd ve Ad kavimleri, dehşetlerle dolu o korkunç Kıyâmet gününü yalanladılar. Bu yüzden Semûd kavmi, azgın bir kasırga/tâğiye ile yok edildi." [40]

"Ey Muhammed! Yine de yüz çevirirlerse onlara de ki: İşte sizi, Ad ve Semûd'un başına gelen yıldırıma (sâika) benzer bir azap ile uyardım." [41]

"Semûd kavmine de doğru yolu göstermiştik, ama onlar körlüğü, doğru yola tercih ettiler. Kazandıklarının karşılığı olarak on-ları alçaltıcı azâbın yıldırımı/sâika çarpıverdi." [42]

36. A'râf sûresi, 7/77-78.
37. Hûd sûresi, 11/67.
38. Kamer sûresi, 54/30-31.
39. Hıcr sûresi, 15/83-84.
40. Hâkka sûresi, 69/4-5.
41. Fussilet sûresi, 41/13.
42. Fussilet sûresi, 41/17.

Onların çarptırıldığı azap, bir yerde de, "azâb" kelimesiyle ifâde edilmiştir:

"Onlar ise deveyi kestiler; ama çok geçmeden pişman da oldular. Çünkü bu yüzden onları kıskıvrak azap yakaladı. Doğrusu bunda bir ders vardır, fakat çoğu inanmamıştır."[43]

Bu âyetlerden anlaşıldığına göre, Semûd kavmi, korkunç bir gök gürültüsüyle birlikte gelen ve yeryüzünde şiddetli bir deprem meydana getiren şimşekler ve yıldırımlarla helâk edilmiştir. Sâlih (a.s.) ve ona iman edenlerin Hıcr'dan ayrılmasının hemen ardından meydana gelen bu korkunç felâketle, Semûd kavmi kâfirlerinin tamamı ölmüş, onlardan kurtulan olmamıştır. Yurtları ıssız ve harap bir vaziyete dönüşmüş, önceden insanların yaşamadığı bir hâle gelmiştir.

"Sanki orada hiç yaşamamışlardı. Bilin ki, Semûd milleti rabbini inkâr etmişti. Bilin ki, Semûd milleti Allah'ın rahmetinden uzaklaştı."[44]

F. İNANANLARIN KURTULUŞU

Semûd kavminden müşriklerin toptan ölmeleri ve yurtlarının ıssız kalmasına karşılık, Allah'ın emriyle oradan ayrılan Hz. Sâlih (a.s.) ve ashâbının kurtuluşu âyetlerde şöyle izah edilmektedir:

"Buyruğumuz gelince, Sâlih'i ve beraberindeki inananları katımızdan bir rahmet olarak o günün rezilliğinden kurtardık. Doğrusu Rabbin pek kuvvetli ve güçlüdür."[45]

"Hilelerinin sonunun nasıl olduğuna bir bak! Biz onları ve milletlerini, hepsini, yerle bir ettik. İşte, haksızlıkları yüzünden harap olmuş, bomboş evleri! Bunda, bilen bir millet için şüphesiz, büyük bir ders vardır. İnanıp Allah'a karşı gelmekten sakınanları ise kurtardık."[46]

43. Şuarâ sûresi, 26/157-158.
44. Hûd sûresi, 11/68.
45. Hûd sûresi, 11/66.
46. Neml sûresi, 27/51-53 .

"İnananları ve Allah'a karşı gelmekten sakınmış olanları kurtardık."[47]

Vehb b. Münebbih ve İbn İshak'ın beyanlarına göre, Hz. Sâlih (a.s.) ile birlikte kurtulan mü'minler, dört bin kişi civarında idi. Hz. Sâlih (a.s.), bu azâbın vukûundan önce, ümmetiyle beraber, Semûd kavminin yurdundan çıkarak, Şam taraflarına gitmiş, Filistin'de Remle kasabasında ikâmet etmiştir.[48] Mekke'ye gittiği veya Yemen bölgesinde Hadramevt'e gidip orada vefat ettiği de rivâyet edilmektedir. Yine Sînâ yarımadası halkı arasında dolaşan rivâyetlere göre, azâptan kurtulan Hz. Sâlih (a.s.) ve mü'minler, bu yarımadaya gelmişlerdir. Orada, Musa dağının yanında Hz. Sâlih (a.s.)'ın sığındığı dağ olarak bilinen ve onun adıyla isimlendirilen bir dağ bulunmaktadır. Bu bölgede yer alan bâzı merkezlerde, ona ait olduğu söylenen birkaç tane kabir vardır. Meşhur seyyahlardan İbn Cübeyr ve İbn Battûta, uzun süre Haçlıların elinde kalan Akka şehrinden bahsederlerken, bu şehrin merkez câmiinin mihrabının yanında Hz. Salih (a.s.)'ın kabrinin bulunduğunu söylemişlerdir.[49] Yâkut ise, Kinnesrin dağında Hz. Sâlih (a.s.)'a ait olduğu söylenen bir kabrin bulunduğunu belirttikten sonra, işin doğrusunun onun kabrinin Yemen'de olduğunu söylemiş ve Mekke'de olduğu şeklindeki rivâyetlere de işâret etmiştir.[50] İbn Kuteybe, Hz. Sâlih (a.s.)'ın ashâbıyla birlikte 20 yıl daha yaşadıktan sonra 158 yaşında öldüğünü kaydetmektedir. Âd kavminin Peygamberi Hz. Hûd (a.s.) ile Hz. Sâlih (a.s.) arasında bir asırlık bir süre olduğu zikredilmiştir.[51]

47. Fussilet sûresi, 41/18.
48. Sa'lebî, 71.
49. İbn Cübeyr, *Rıhle*, I, 212; İbn Battûta, *Rıhle*, I, 81.
50. *Mu'cemü'l-buldân*, IV, 403.
51. *Tecrid-i Sarih Tercemesi*, IX, 138 vd.

G. SÂLİH (A.S.) KISSASINDAN BÂZI MESAJLAR

1. Bu Kıssa Sağlıklı Düşünenler İçin Çarpıcı Bir İbret Tablosudur

Neml sûresinin 52. âyetinde, "Sâlih (a.s.) kıssasının düşünenler için ibret olduğu" belirtilmiştir. Buradan, inkâr eden bir kavmin helâkinin sebebini, ancak iyi bir şekilde düşünenlerin fark edebileceği anlaşılmaktadır. Yâni câhiller, bir devenin öldürülmesiyle Semûd kavminin helâki arasındaki alâkayı kabul etmezler. Böylesi umûmî felâketleri, sâdece doğal sebeplere bağlayarak, bu tür olaylar ile, insanların ahlâkî durumları ve işledikleri kötülükler arasında bir alâkanın olamayacağını iddia ederler. Bu toplumsal felâketlerin, zorbalık, zulüm, ve ahlâksızlığın yayılmasıyla ilgisinin bulunduğunu kesinlikle reddederler.

Bu hâdiselerden ders çıkaran ilim ve hikmet sahipleri ise, kâinatın Allah tarafından yaratıldığı ve yine O'nun tarafından idâre edildiği inancından hareketle, bu tür maddî olayların da O'nun irâdesine tâbi olduğunu kabul ederler. Eski toplumlardan pek çoğunun, inkârları ve işledikler kötülükleri yüzünden ilâhî azâba çarptırıldığı gerçeğini kabullenerek, bu cezâyı, bir ihtar olarak değerlendirirler ve ondan gerekli dersi çıkarırlar.

2. Mûcize İsteyip Sonra da İnkâr Edenlerin Sonu Helâk Olmuştur

Önceki toplumların toplu helâkine yol açan sebeplerden biri de, Peygamberlerinden ısrarla mûcize istemeleri, mûcize gösterdiğinde ise, iman etmek yerine inat ve küfürlerini devam ettirmeleri olmuştur. Semûd kavmi hakkında inmiş olan bir âyette bu gerçeğe şöyle işâret edilmiştir:

"Bizi mûcize göndermekten alıkoyan, ancak, öncekilerin mûcizeleri yalanlamış olmalarıdır. Semûd kavmine gözle görülebilen bir mûcize, bir dişi deve vermiştik de ona zulmetmişlerdi. Yap-

tıklarının cezâsını da gördüler. Oysa biz mûcizelerimizi, ancak insanları sakındırmak için göndeririz."[52]

Mevdûdî, bu âyetin tefsirinde, bu âyetin Peygamberimiz (s.a.v)'den mûcizeler isteyen Mekke müşriklerine yönelik mesajını şöyle özetlemektedir:

"Size doğru yolu göstermek için mûcizeler göndermemesi, Allah'ın rahmetindendir. Oysa siz, böyle mûcizelerin gönderilemeyeceğini sanıyorsunuz. Bilmelisiniz ki, size bir mûcize gönderilmiyor, çünkü bu mûcizenin reddedilmesi, kaçınılmaz olarak azâba neden olur ve bu yüzden hepiniz helâk edilirsiniz. Semûd kavmi gibi apaçık mûcizeleri reddeden kavimlerin tamamen helâk edildiğini tarihten öğrenebilirsiniz."[53]

Buradan anlaşıldığı gibi mûcizeler, Peygamberlerin Allah'tan yardım gördüklerinin anlaşılması için bir delil ve yine inkâr edenlerin karşılaşacakları azâbın farkına varmaları için bir uyarıdır. Pek çok kavim, mûcizeleri yalanlamaları yüzünden toplu helâke mâruz kalmışlardır. Allah'ın varlığına delâlet eden âyetler, üç kısma ayrılır: Bir kısmı her şeyi kapsar. Her şeyde, Allah'ın bir âyeti vardır ki, bu âyet Allah'ın varlığına delâlet eder. Bu âyetlerden bir kısmı ise olağan üstüdür. Bunlar mûcizeler ve kerâmetlerdir. Mûcizeler arasında, müşrikler tarafından inâdına istenen ve ısrar edilen bir kısmı vardır ki, bunlara "âyât-ı muktaraha" denilir. Bunlar gösterildiği zaman, Peygamberlere i-nanmayanlar Semûd kavmi gibi köklerini kesecek bir azâp ile yok edilmişlerdir.[54] Kureyş müşriklerinin Rasül-i Ekrem (s.a.v.)' den inadına olarak istedikleri mûcize de "âyât-ı muktaraha" cinsindendir.

İbn Abbas'tan bu hususta nakledilen bir rivâyet şöyledir: Mekke müşrikleri, Rasûlullah (s.a.v.)'e gelerek, Peygamber olduğunu ispat için, Safâ tepesini altına çevirmesini, Mekke dağlarını ortadan kaldırıp, yerlerini düz ve ekilebilir bir arazi haline getirmesini istemişlerdi. Bunun üzerine Allah tarafından, Rasûlullah (s.a.v.)'e istediği takdirde bunların yapılacağı; ancak buna rağmen iman

52. İsrâ sûresi, 17/59.
53. Mevdûdi, *Tefhim*, III, 120.
54. Elmalılı, V, 308.

etmeyecek olurlarsa, Mekke müşriklerinin önceki kavimler gibi helâk edilecekleri bildirildi. Rasûlullah (s.a.v.) ise, onların helâkini istemediğini bildirdi ve bu hâdise dolayısıyla bu âyet nazil oldu.[55]

Aynı sûrenin 90-93. âyetlerinde, Mekke müşriklerinin istedikleri bu mûcizeler hakkında şöyle denilmektedir:

"Kâfirler şöyle dediler: 'Bizim için yerden suyu kesilmeyen bir kaynak çıkarmadıkça sana iman etmeyeceğiz. Veya içinde hurma ve üzüm bulunan bir bahçen olsun, ortasından şarıl şarıl ırmaklar akıt. Yahut sandığın gibi göğü başımıza parça parça düşür, ya da Allah'ı ve melekleri karşımıza getir. Yahut altından bir evin olmalı ya da göğe çıkmalısın. Allah'tan Peygamber olduğunu yazan, okuyabildiğimiz bir kitap indirmediğin takdirde, göğe çıktığına da inanmayız.' Ey Muhammed! Sen onlara şöyle de: Rabbimi tenzih ederim. Nihâyet ben de, Peygamber olan bir insandan başka bir şey değilim."

3. Mü'minler İsraftan Kaçınmak Zorundadırlar

İslâm Medeniyetinin temel prensiplerinden biri, israf ve cimrilikten kaçınmak sûretiyle dengeli bir hayat sürmektir. Nitekim Hz. Hûd (a.s.) ve Hz. Sâlih (a.s.) da, kavimlerini israf ve taşkınlıktan kaçınmaya çağırmışlardır. Hz. Hûd (a.s.), ihtiyaçlarını karşılayacak standartlarda evler yapmak yerine bütün ihtimamlarını dünya zevklerine yönelterek, gururlanıp çalım satmak için muhteşem binalar yapmakla israfa giden kavmini şöyle uyarmıştı:

"Siz, her tepeye bir köşk yapıp zevklenir misiniz. Dünyada ebedî kalacakmışsınız gibi bir takım saraylar ve havuzlar ediniyorsunuz."[56]

Hz. Sâlih (a.s.) da, Allah'ın kendilerine bahşettiği nimetleri şımarıklıkla saçıp savuran ve dünya zevklerinden başka bir şey düşünmeyen kavmini şöyle uyarmıştı:

55. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 258.
56. Şuarâ sûresi, 26/128-128.

"Siz burada güven içinde bırakılacağınızı mı sanıyorsunuz? Bahçelerde, çeşme başlarında? Ekinler ve yumuşak tomurcuklu güzel hurmalıklar arasında? Dağlardan ustalıkla evler yontuyorsunuz. Allah'tan korkun ve bana itâat edin."[57]

Zamanımızda da, milyonlarca insan açlık sıkıntısı çekerken, toplumların zenginleri, büyük paralar harcayarak köşkler, villalar ve çeşitli eğlence tesisleri yaptırmaktadırlar. İnsanların önemli bir kısmı başını sokacak mütevâzi evler dahi bulamaz-ken, onlar, sermâyelerinin büyük bölümünü, diğer insanların menfaatine olacak şekilde kullanmak ve ülke kalkınmasına katkı sağlayacak tesisler yaptırmak yerine, sırf lükslerini daha da artırmak için harcamaktadırlar. Maalesef, Müslümanlar arasında da durum böyledir. Halbuki İslâm, sosyal dayanışmayı esas alan âdil bir cemiyet anlayışını telkin etmektedir. İsrafı önleyerek, toplumda yardımlaşma anlayışını hâkim kılmayı ve muhtaçları gözetmeyi öngörmektedir. Zenginin malı her ne kadar özel mülküyse de, onun malının faydasının bütün insanlara şâmil kılınmasını hedeflemektedir.[58] Allah Teâlâ'nın, mü'minlere bu konudaki emir ve tavsiyesi şöyledir:

"Akrabaya, düşkünlere, yolcuya hakkını ver; elindekileri olur-olmaz yere saçıp savurma. Mallarını saçıp savuranlar, şüphesiz şeytanlarla kardeş olmuş olurlar; şeytan ise Rabbinin nimetlerine karşı çok nankördür. Ve eğer Rabbinden yardımda bulunma imkânını dilediğin halde, durumun müsâit olmadığı için yardım edemiyor, ihtiyaç sahiplerinden yüz çevirme zorunda kalıyorsan, onlara tatlı ve yumuşak söz söyle. Elini boynuna bağlayıp cimri kesilme, büsbütün de açıp tutumsuz olma, yoksa pişman olur, açıkta kalırsın. Doğrusu, senin Rabbin, dilediği kimsenin rızkını genişletir, dilediğinin Rızkını ise kısar. O kullarını gören ve haberdâr olandır."[59]

57. Şuara sûresi, 26/146-150.
58. Tabbâra, 114
59. İsrâ sûresi, 17/26-30.

7. BÖLÜM

Hz. İBRAHİM (A.S.)

A. KÜNYELERİ, LÂKABI VE ÜLÜ'L-AZM PEYGAMBER'DEN OLUŞU

Kur'ân-ı Kerim'de hakkında en fazla bilgi verilen Peygamberlerden olan Hz. İbrahim (a.s.)'ın en meşhur künyesi, Peygamberler babası mânâsına gelen **"Ebu'l-enbiyâ"**dır.[1] Bu künye, kendisinden sonraki Kur'ân-ı Kerim'de isimleri geçen 16 Peygamberden 14'ü onun neslinden geldiği için verilmiştir[2]. Bu Peygamberlerin ilk ikisi, bilindiği gibi onun oğulları Hz. İsmail (a.s.) ve Hz. İshak (a.s.)'dır. Geriye kalan 12 Peygamberlerden sadece biri, yâni Sevgili Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.) Hz. İsmail (a.s.)'ın, diğerleri ise Hz. İshak (a.s.)'ın soyundandır. Hz. İshak (a.s.)'ın neslinden gelenler, **"İsrâil"** lâkabını taşıyan oğlu Hz. Yakub (a.s.)'a nisbetle Benî İsrâil Peygamberleri olarak bilinmektedirler.

Kur'ân-ı Kerim'de, Hz. İbrahim (a.s.)'dan sonra Peygamberliğin onun nesline tahsis edildiğine işaret edilerek şöyle denilmektedir:

"Ona (İbrahim'e) İshak ve Yakub'u bağışladık. Peygamberliği ve kitapları, onun soyundan gelenlere verdik. Ona dünyada mükâfâtını verdik. Şüphesiz O, âhirette de sâlihler zümresindendir."[3]

---

1. İbrahim isminin Süryânice'den geldiği ve Arapça "Ebun Râhimun=merhametli baba" demek olduğu ve bu şekilde Süryânice ile Arapça arasında lâfız ve mânâ bakımından bir benzerlik bulunduğu söylenmiştir (Elmalılı, I, 405). Ancak İbrânice bir kelime olup, baba mânâsındaki "ab" ile "cemâat anlamındaki "raham" dan meydana geldiği ve "Cemâatın babası" anlamını taşıdığı görüşü de yaygındır (Ahmed el-Berâ el-Emîrî, *İbrahim*, Cidde 1986, s. 27; Ateş, *Çağdaş Tefsir*, III, 183).
2. Hz. İbrahim (a.s.)'ın ismi Kur'ân-ı Kerim'de 25 sûrede 63 âyette 69 defa geçmektedir. Bu âyetler şunlardır: Bakara 2/124-127, 130, 132, 133, 135, 136, 140, 257, 260; Âl-i İmrân, 3/33, 65, 67, 68, 84, 95, 97; Nisâ, 4/54, 125, 163; En'âm, 6/74, 75, 83, 161; Tevbe, 9/70, 114; Hûd, 11/69, 74, 75, 76; Yûsuf, 12/6, 38; İbrâhim, 14/35; Hıcr , 15/51; Nahl, 16/120, 123; Meryem, 19/14, 46, 58; Enbiyâ, 21/51, 60, 62, 69; Hac, 22/26, 43, 78; Şuarâ, 26/69; Ankebût, 29/16, 31; Ahzâb, 33/7; Saffât, 37/83, 104, 109; Sâd, 38/45; Şûrâ, 42/13; Zuhruf, 43/26; Zâriyât, 51/24; Necm, 53/37; Hadîd, 57/26; Mümtehıne, 60/4; A'lâ, 87/19.
3. Ankebût sûresi, 29/27.

Hz. İbrahim (a.s.) neslinden gelen bu Peygamberlerin isimleri, Kur'ân-ı Kerim'de bir arada zikredilmiş bulunmaktadır:

"Biz ona (İbrahim'e), İshak ve (İshak'ın oğlu) Yakub'u da armağan ettik; hepsini de hidâyete erdirdik. Nitekim daha önce de Nuh'u hidâyete erdirmiştik. Ve onun neslinden Davud'u, Süleyman'ı, Eyyûb'u, Yusuf'u, Musa'yı ve Harun'u da hidâyete erdirmiştik. Biz, iyi davrananları işte böyle mükâfatlandırırız. Zekeri-ya, Yahya, İsa ve İlyas'ı da doğru yola iletmiştik. Hepsi de iyilerdendi. İsmail, Elyesa', Yunus ve Lût'u da hidâyete erdirdik. Hepsini âlemlere üstün kıldık."[4]

Hz. İbrahim (a.s.)'ın diğer meşhur bir künyesi de, misâfirler babası mânâsına gelen **"Ebu'd-difân** veya **Ebu'l-edyâf"** dır. Çünkü o, son derece misâfirperver bir insandı. Misâfirleri oldukça bol olur ve onları en güzel şekilde ağırlardı. Konukları için kızartılmış dana ve koyun eti başta olmak üzere en güzel yemekler ikram ederdi.

Kendisinden sonraki Peygamberlerin atası olması münasebetiyle, üç semâvî din mensupları olarak Müslümanlar, Yahudiler ve Hıristiyanlar nazarında, Hz. İbrahim (a.s.)'ın müstesnâ bir yeri vardır. Allah Teâlâ da onu emsalsiz meziyetlerle donatmış, muttakîlere imam ve rasüllere örnek kılmıştır. Rasülleri içinden onu, kendisine özel bir dost olarak seçmiştir. Bu husûsiyetiyledir ki, onun meşhur lâkabı Allah'ın hâlis dostu anlamına gelen **Halilu'r-Rahman**'dır. Halil, bir kimsenin sırdaşı, sevgisi kalbinin her yerine nüfuz eden has dostu demektir. Bu kelime, hiç bir eksiği olmayan sevgi mânâsına gelen "hullet"' mastarından türetilmiştir. Allah'ın, Hz. İbrahim (a.s.)'ı dost edinmesi, onu bir takım rabbânî sırlara muttalî kılmasından mecazdır. Yüce Allah, ona verdiği bu makam hakkında şöyle buyurmuştur:

4. En'am sûresi, 6/84-86. Burada sayılan Peygamberlerden, daha önce yaşamış olan Hz. Nuh (a.s.) ile sonrakilerden Hz. Lût (a.s.) ve Hz. Yunus (a.s.) dışındaki 14 Peygamber Hz. İbrahim (a.s.) neslindendir. Hz. Lût (a.s.) bilindiği gibi onun yeğenidir. Hz. Yunus (a.s.)'ın da onun neslinden olduğunu söyleyenler varsa da çoğunluğa göre Hz. Yunus (a.s.) onun neslinden değildir.

"İşlerinde doğru olarak kendini Allah'a veren ve İbrahim'in, Allah'ı bir tanıyan dinine tâbi olan kimseden dince daha güzel kim vardır? Allah, İbrahim'i kendine sâdık bir halil/dost edinmiştir."[5]

Peygamberlik Müessesesi'yle ilgili bölümde ele aldığımız gibi, Peygamberler arasından beş tanesi, kendilerine yeni bir din gönderilmesi, risâlet görevlerini yürütürken büyük zorluklarla karşılaşmaları ve bu zorluklar karşısında gösterdikleri üstün sa-bır ve gayretleri dolayısıyla "ülü"l-azm Peygamberler" olarak isimlendirilmiştir Bu Peygamberler, Hz. Nuh (a.s.), Hz. İbrahim (a.s.), Hz. Musa (a.s.), Hz. İsa (a.s.) ve Hz. Muhammed (s.a.v)'dir.[6] Onların sıra itibâriyle ikincisi olan Hz. İbrahim (a.s.), tebliğ görevini yürütürken müşriklerin çeşitli kötülüklerine maruz kalmış; hatta sonunda ateşe atılmıştır. Ancak o, bu sıkıntılar karşısında hiç bir gevşeklik göstermeden dâvetini sabır ve sebatla devam ettirmiştir.

Hz. İbrahim (a.s.), müşriklerin kötülükleri dışında, ilâhî hikmetin bir tecellîsi olarak diğer bâzı ağır imtihanlara da tâbi tutulmuştur. Onun tâbi tutulduğu bu nevi imtihanların en ağırı, büyük ihtimalle Allah tarafından biricik oğlu İsmail'i kurban etmekle emrolunması hadisesidir. Hz. İbrahim (a.s.), bu hususta da tam bir teslimiyet göstermiş, henüz 13 yaşlarında olduğu halde

5. Nisâ sûresi, 4/125. Tecrid-i Sarih mütercim ve şârihi Kâmil Miras, Allah Teâlâ'nın Hz. İbrahim (a.s.)'ı hâlis bir dost edinmesi hakkında şöyle der: *"Allah'ın İbrahim'i hâlis bir dost edinmesi demek, İbrahim'i dost gibi ilâhî sırlarına vâkıf kılarak tekrîm buyurmuş olmasıdır. Ve mecâzî bir tâbirdir. Bu mübeccel unvanın nasıl bir sebeple verilmiş olduğuna dair bir çok rivâyetler varsa da, en doğrusu, Cenab-ı Halil'in Allah Teâlâ'ya şiddetle muhabbeti ve Allah'ın rızâ ve muhabbetini celbeden ibâdetlerde ve tâatlerde bulunmasıdır. İbn Ebî Hâtim'in şu rivâyeti de, ibret alınacak fazilet dersidir: Hz. İbrahim (a.s.), bir kere Melekü'l-mevt'e mülâkî olduğunda, 'Rabbim beni niçin halîl ve dost edindi?' diye sorduğunda, Melek, şöyle cevap vermiştir: Sen insanlara iyilik yaparsın da onlardan bir şey istemezsin!"* (*Tecrid-i Sarih Tercemesi*, IX, 107).

Bu konuda İbn Kesir de şöyle demiştir: *"Şüphesiz,Hz. İbrahim (a.s.), sevgi makamlarının en yükseği olan dostluk makâmına ermiştir. Bunun sebebi, Rabbine karşı çokça itâat etmesinden başka bir şey değildir."* (*Muhtasaru İbn Kesir*, I, 442).

6. Bu Peygamberlerin ortak özellikleri hakkında bkz. s. 64-70.

aynı teslimiyeti gösteren oğluyla birlikte Allah'ın emrine boyun eğerek tâbi tutulduğu bu imtihanı da başarıyla tamamlamıştır.

B. SOYKÜTÜĞÜ, DOĞUM YERİ VE ZAMANI

Tarihçiler, Hz. İbrahim'in soy kütüğünü şu şekilde vermişlerdir: İbrahim b. Târah (Têrah) b. Nâhor b. Sârûğ (Seruc) b. Arğû (Reu) b. Fâliğ (Peleg) b. Ğâbir (Eber) b. Şâleh b. Kaynân b. Arfahşaz (Arpakşad) b. Sâm b. Nuh (a.s.). Tarihçilerin Tevrat'tan aktardıkları bu soy kütüğünde, Hz. İbrahim'in babasının adı görüldüğü şekilde Târah olarak geçmektedir.[7] Ancak Kur'ân-ı Kerim onun adını Âzer olarak vermiştir.[8] Peygamber Efendimiz de, onun adının Âzer olduğunu söylemiştir.[9] Hz.

7. Bkz. Tekvin, 11/10-26, I. Tarihler, 1/24-27.
8. En'am sûresi, 6/74.
9. Kıyâmet gününde yaşanacak baba-oğul karşılaşmasından bahseden Peygamberimiz şöyle buyurmuştur:
"Kıyâmet gününde İbrâhim, babası Âzer ile, onun yüzü simsiyah, toz toprak içinde olduğu bir vaziyette, karşılaşacaktır. İbrahim babasına, 'Ben sana, dünyada bana âsi olma, demedim mi?' diyecek, babası da ona, 'İşte bugün sana âsi olmayacağım!" diye cevap verecek. Bunun üzerine İbrahim, 'Yâ Rab! Sen, bana insanlar yeniden diriltildiği gün beni zelil ve rüsvay etmeyeceğini va'detmiştin. Şimdi Allah'ın rahmetinden çok uzak olan babamın vaziyetinden daha çok âr ve hayayı mûcib hangi rüsvaylık olabilir?' diyecektir. Allah Teâlâ da, 'Yâ İbrahim! Ben Cennetimi kâfirlere haram kılmışımdır!' diyecektir..." (Tecrid-i Sarih Tercemesi, IX, 108-109).
Görüldüğü gibi Hz. İbrahim'in babasının adı Kur'ân-ı Kerim ve hadislerde Âzer, Tevrat ve bilgilerini ondan aktaran tarih ve tefsir kitaplarında ise Târah olarak geçmektedir. Bu isimlerden birinin isim diğerinin lâkap olup Târah'ın Nemrut tarafından hazinenin başına getirilince Azer olarak isimlendirildiği veya Azer'in put ismi ya da Târah kelimesinin Arapçalaşmış şekli olduğu söylenmiştir. Bâzıları da, Târah'ın Hz. İbrahim'in babası, Âzer'in ise amcası olduğunu ileri sürmüşlerdir. Hz. Peygamber hakkındaki *"Secde edenler arasında dolaşmanı da (görüyor)"* (Şuarâ sûresi, 26/219) âyetine dayanarak, Peygamberlerin babalarının aslâ kâfir olamayacağı kanaatine varan bu alimler, Arapçada amcaya da baba denildiğini delil getirirler ve Bakara sûresinin 133. ayetini de bu deliller arasında zikrederler. Çünkü bu âyette, Hz. İsmail,

İbrahim'in annesinin adının ise, Uşâ, Nûnâ, veya Ebyûnâ olduğu zikredilmektedir.[10]

Kur'ân-ı Kerim, Hz. İbrahim (a.s.)'ın doğum yeri, doğum tarihi ve çocukluk yılları hakkında bilgi vermemiştir. Bu yüzden tarihçiler, onun doğum yeri ve tarihi hakkında ihtilâfa düşmüşlerdir. Onun Ahvaz bölgesindeki Sûs şehrinde, Bâbil'de, Kûsâ'da veya Varkâ'da doğduğu rivâyetleri yanında, Harrân'da doğup babası tarafından Babil'e götürüldüğü de söylenmiştir.[11] İbn Sa'd'ın naklettiği bir habere göre ise, babası aslen Harranlı olup, buradan Hürmüzcird'e göçetmiş, İbrahim (a.s.) orada doğmuştur.[12]

Tevrat'ta Hz. İbrahim (a.s.)'ın, Irak'ta Keldânîler'in Ur şehrinde doğup-büyüdüğü, Sâre ile evlendikten sonra, babası tarafından ailenin diğer fertleriyle birlikte Harran'a götürüldüğü söylenmektedir.[13] Tevrat'ın anlatımlarını dikkate alarak dönemin arkeolojik verilerini İbrahim kıssasına adapte etmeye çalışmış olan.[14] İngiliz arkeolog S. Leonard Woolley, 1935 yılında Londra'da yayınladığı 'Abraham' isimli kitabında Hz. İbrahim (a.s.)'ın, Keldânîler'in Ur şehrinde doğduğu ve ateşe orada atıldığı sonucuna ulaşmıştır. Buna göre Hz. İbrahim (a.s.), ateşe atılma olayının ardından Harran'a daha sonra da Filistin'e hicret etmiş

Hz. Yakub'un amcası olduğu halde, onun babası olarak ifâde edilmiş ve şöyle denilmiştir: *"Senin ve babaların İbrahim, İsmail ve İshak'ın ilâhı olan tek ilâha kulluk edeceğiz."*

Ancak bu görüş, Kur'ân-ı Kerim ve hadisin açık mânâsına uygun düşmemektedir ve bir zorlama olduğu açıktır (Bu hususta geniş bilgi için bkz. Elmalılı, III, 451 vd.).

Abbas Mahmud el-Akkâd, Hz. İbrahim'in babasının adının Kur'ân'da geçtiği gibi Âzer olduğu ve daha sonra Asurlular'a verilen isimdeki Asur şekline, zamanla da Atûr, Atîr Atîrah, Teyrah-Târah şekline dönüştüğü görüşündedir (*İbrahim Ebu'l-enbiyâ*, 210-212). İbrahim'in (a.s.) babasının ismi hakkında ayrıca bkz. Neccar, 93-96).

10. İbn Sa'd, I, 46.
11. Taberî, *Tarih*, I, 119; İbnü'l-Esir, I, 94; İbn Kesir, *Kasasu'l-enbiyâ*, I, 156.
12. İbn Sa'd, I, 46.
13. Tekvin, 11/28-31, 15/7).
14. Eyüp Ay, "Hz. İbrahim Kıssasına Arkeolojik Bir Projeksiyon, Kur'ân Kıssalarının Anlam ve Değeri" *IV. Kur'ân Haftası Kur'ân Sempozyumu*, Ankara 1998, s. 188.

ve orada vefat etmiştir. Bu olaylar, M.Ö. 2000'li yılların başında Sümerler'in III. Ur hanedanlığı döneminde cereyan etmiştir.[15]

Yine Tevrat'ta anlatılanlara dayandırılan başka bir yorum, Hz. İbrahim'in doğduğu yerin, Kuzey Suriye'de Harran'a çok yakın olan Ura şehri olduğu şeklindedir.[16] Harman'ın ifadesiyle, Kitab-ı Mukaddes geleneğine dayandırılan bu yoruma göre, içinde Harran ve Urfa'nın da bulunduğu Güney Anadolu'ya tekabül eden Kuzey Mezopotamya, bugün artık onun ve ailesinin anayurdu olarak kabul edilmektedir.[17] Harman, bugünkü Urfa şehrine, ilk dönemlerde Orhai, Urhay ve Ruha isimlerinin verilmiş olmasını[18] ve Ura ismiyle bu isimlerin benzerliğini hatırlattıktan sonra, "Tevrat'ta Hz. İbrahim'e gösterilen hedefle takip edilen güzergahın dikkate alınması durumunda, onun doğduğu şehrin Keldânîler'in Ur şehri değil, bugünkü Urfa şehri olmasının daha mâkul göründüğünü" söylemektedir. Buna göre, Nemrut tarafından ateşe atılana kadar orada yaşamış, ardından Harran'a ve buradan da Filistin'e gitmiş olmalıdır.[19]

Hz. İbrahim (a.s.)'ın yaşadığı asır da kesin olarak bilinmemektedir. Tarihçiler, onun M.Ö. XXII.-XVII. asırlar arasında yaşadığını kabul ederler. Çağdaşı olarak takdim edilen Sene-ar/ Şinâr veya Babilonya Kralı Amrafel'in, Babil'in meşhur kralı Hammurâbî olduğu şeklindeki yaygın görüş dikkate alındığında, Hz. İbrahim (a.s.) M.Ö. XXII-XX: yüzyıllarda yaşamış olmaktadır.[20]

15. Mevdûdî, *Hz. Peygamber'in Hayatı*, I, 447; Tefhim, I, 565. Mevdûdî, pek çok muasır tarihçi ve müfessir gibi, bu konuda Woolley'in görüşüne katılmıştır. Ur şehri, 1926'da Woolley'in kazılarıyla ortaya çıkarılmıştır. En önemli buluntular kral mezarlarıdır. M.Ö. 2550 yıllarına ve Sümer sanatına ait olduğu belirlenen bu eserlerin zenginliği, o devirde Ur'un gelişmişliğini ortaya koyar. III. Ur hânedânı zamanında (M.Ö. XXIII-XXI) Sümer İmparatorluğu'nun başkenti olan şehir, büyük ölçüde zenginleşmiştir. Devletin kurucusu Ur-Nammu, ay tanrısı Nannar ile eşi Ningal'in şerefine kutsal bir meydan yaptırmıştır. İkinci bin yılın ilk yarısında şehir, Babilliler tarafından tahrip edilmiştir. Daha sonraları bâzı onarım ve tahribatlara sahne olmuştur (*Meydan Larousse*, 19/ 557).
16. Harman, "İbrahim", DİA, XXI, 267, *The Torah, A Modern Comentary*, s. 9'dan naklen.
17. Agm, s. 267.
18. Honigmann, "Urfa" *İA*, XIII, 50.
19. Harman, agm., s. 269.
20. Harman, agm., 267; Muhammed Vasfî, I, 117.

Ancak onun. M.Ö. XX.- XVII. asırlar arasında yaşadığı görüşünde olanlar da vardır.[21]

C. HZ. İBRAHİM (A.S.)'IN YETİŞTİĞİ BÖLGEDE DİNÎ DURUM

Hz. İbrahim (a.s.)'ın doğup-büyüdüğü, ardından Peygamber olarak görevlendirildiği ve zâlim hükümdar tarafından ateşe atılana kadar kaldığı şehir kesin olarak bilinemediği için, biz burada, aynı bölgede yer alan muhtemel şehirleri dikkate alarak, bu coğrafyadaki dinî ve ahlâkî durum hakkında genel bir bilgi verme yoluna gideceğiz.

1. Bâbil: Hz. İbrahim (a.s.)'ın Babil'de doğduğu görüşü oldukça yaygındır. Klâsik İslâm tarihi kaynaklarında bu konudaki en kuvvetli görüş, onun Babil'de doğup-büyüdüğü ve orada ateşe atıldığı şeklindedir.[22] Bu görüşe göre, onun yaşadığı devirde Irak'a Bâbil hanedanı hâkim bulunuyordu. Bâbilliler, bölgenin diğer halkı gibi, putlara tapıyorlardı. Onların da büyüklü küçüklü pek çok putu bulunuyordu. Her şehrin, şehri koruyan bir putunun olduğuna inanılırdı. Bâbil halkının en büyük tanrısı ise, Bâbil'in meşhur tanrısı Marduk idi. Kralın bu putun nâibi olarak görev yaptığına inanılır, aynı zamanda kral da tanrı sayılırdı. Hz. İbrahim (a.s.)'ı dâvâsından vazgeçirmek isteyen Nem-rud'un da ilâhlık iddiasında bulunduğu, ileride işaret edileceği gibi, Kur'ân-ı Kerim'de belirtilmiş bulunmaktadır. İbn İshak, Bâbil şehrinde hüküm süren bu kralın, dünyanın doğusunu ve batısını içine alan geniş bir ülkeye sahip olduğunu söyler. Hatta, onun yerleşik dünyanın tamamına hükmettiğinden de bahsedilmiştir. Bâbil'de yapılan kazılar neticesinde ortaya çıkarılan tabletlerde, bu kralların, Allah'ın yeryüzünü temizleyip fesattan arındırmasından sonra, orada hü-

21. Akkad, Tevrat ve tarih kitaplarındaki bilgilerle kazılarda elde edilen bulguların bu asırları gösterdiği neticesine ulaşmıştır (*İbrahim Ebu'l-Enbiyâ*, 23, 68, 99).
Abdurrahman Habenneke el-Meydânî ise, onun M.Ö. 1861-1686 yılları arasında yaşadığı görüşündedir (el-Akidetü'l-İslâmiyye ve Üsüsühâ, s.519).

22. İbn Kesir, siyerciler, tarihçiler ve ahbârîler nezdinde en meşhur ve sahih görüşün, Bâbil'de doğması olduğunu belirtir (*Kasasu'l-enbiyâ*, I, 156).

küm sürmek üzere inen gök tanrıları oldukları ve halkın onlara tapmalarının gerektiği yazılıdır.[23]

2. Ur: Hz. İbrahim (a.s.)'ın doğup-büyüdüğü muhtemel şehirler arasında gösterilen Irak'ta Aşağı Babilonya'da Fırat nehrinin batı yakasında, Bağdat'ın güneydoğusunda ve oraya 300 km. uzaklıkta bugünkü Tellü'l-Mukayyer diye bilinen yerde bulunan Ur şehri, büyük bir devletin başkenti olma yanında aynı zamanda önemli bir ticaret merkezi durumundaydı. Hatta bu şehrin M.Ö. 2100 yıllarında 250 binden daha fazla bir nüfusa sahip olduğu tahmin edilmiştir. Burada hüküm süren Ur-Nammu'nun kurduğu Sümerliler'in III. Ur Hânedanı, M.Ö. 2330 yılında, doğu istikametinde Sûsa'ya, batıda ise Lübnan'a kadar uzanan geniş bölgeyi hâkimiyeti altına almıştı. Zamanla gücünü daha da artırmış olan bu hanedan, rivâyete göre Hz. İbrahim (a.s.)'ın hicretinden sonra büyük felâketlere mâruz kalmıştır.

Ur halkının ekseriyeti, ticâret ve endüstri ile meşgul oluyordu. Bölgedeki tarihî harabelerde ortaya çıkarılan bâzı kitabelerden, şehrin maddî yönden ileri bir seviyede olduğu, halkın mal ve mülk sahibi olmaktan başka bir şey düşünmediği, tefeciliğin çok yaygın bir hal aldığı anlaşılmaktadır. Toplum, idâreciler, subaylar ve din adamlarından meydana gelen yüksek sınıf, ticâret, endüstri ve zirââtla meşgul olanların teşkil ettiği orta sınıf ile köle ve esirlerin içinde bulunduğu hizmet sınıfı olmak üzere üç tabakaya ayrılıyordu. Birinci sınıf, önemli imtiyaz ve imkânlara sahip bulunuyordu. Medenî ve ceza hukuku alanında ayrıcalıkları vardı; can ve malları diğer iki sınıfın can ve mallarından üstün tutulurdu. Talmud'a göre, Hz. İbrahim (a.s.)'ın babası, devletin önde gelen görevlilerinden olup bu imtiyâzlı tabakaya mensuptu.[24]

Ur şehri halkı, yıldızlara ve yıldızları temsil ettiğine inanılan putlara tapıyordu. Tanrı olarak kabul ettikleri putlarının sayısı büyük rakamlara ulaşmıştı; o kadar ki, şehrin harabelerinden çı-

23. Tabbâra, 138
24. Mevdûdi, *Hz. Peygamber'in Hayatı*, I, 447; Tefhim, I, 565

karılan tabletlerde isimleri yazılan tanrılarının sayısı 5 bine kadar ulaşmaktadır. Sümer/Keldânî ülkesinde her şehrin bir koruyucu tanrısı bulunur; şehirlerin ve kasabaların bu tanrı dışında ayrıca çeşitli tanrıları olurdu. Başkent Ur şehrinin koruyucu tanrısı Nannâr adını taşıyordu. İkinci büyük kent olan Larse'nin koruyucu baştanrısı ise Şamaş'tı. Bu büyük tanrılara tâbi olan tanrı ve tanrıçalar, onlara göre gök ve yer cisimlerini temsil ediyordu. Tanrıların heykelleri dikilmişti ve ibâdetler bu heykellerin önünde yapılıyordu. Ay tanrısı olan Nannâr'ın putu Ur şehrinin en yüksek tepesinde inşâ edilmiş muhteşem bir tapınakta bulunuyordu. Bu tapınağın yanında da karısının mâbedi yer alıyordu. Mâbedde kendilerini tanrıya adamış çok sayıda erkek ve kadın hizmetçi görev yapıyordu. Tanrı adına bekâretini kaybedenler tanrı katında makbul sayılır; bu mâbedde sapık dinlerince hoş görülen fuhuş işlenirdi.[25]

Ur halkı, ülke topraklarının büyük bir bölümünün koruyucu tanrıları Nannâr'a ait olduğuna inanıyordu. Bu topraklardan alınan vergiler ve sunak olarak takdim edilen her türlü hediyeler, bu sermaye ve hediyeleri tanrı adına harcadıklarına inanılan din adamlarına teslim edilirdi. Kendilerini aynı zamanda tanrının temsilcisi sayan din adamları, bu paradan istedikleri ölçüde istifade edebilirlerdi. Bu tapınak aynı zamanda mahkeme binası olarak kullanılır, yargıçlık görevini oradaki din adamları yapardı. Ur kentinin kralı, baştanrı Nannâr'ın nâibi olarak hüküm sürüyordu. Zîrâ kral da tanrılar arasında sayılır, diğerleriyle birlikte ona da tapılırdı.[26]

3. Harran ve Urfa: Kenânîler'e ait olan Harran, bu asırda Sümer/Keldânî egemenliği altında bulunuyor, burada halk, gök cisimlerine ve onların adına dikilen putlara tapıyordu. İbn Kesir, Hz. İbrahim (a.s.)'ın kavmine Allah'ın varlığını ve birliğini istidlâl hususunda yıldızlar, ay ve güneşten örnekler vermek sûretiyle delil getirme usulünü, gök cisimlerine tapan Harranlılar için uy-

25. Mevdûdî, *Hz. Peygamberin Hayatı*, I, 448; Tefhim, I, 566.
26. Aynı yerler.

guladığına bir delil olarak göstermiş; putlara tapan Bâbilliler'le mücâdelesinde ise, putların mâhiyetleri hakkında deliller getirdiğini söylemiştir. [27]

Antik dönemde Harran, Kuzey Mezopotamya'nın önemli bir ticaret, kültür ve din merkezi durumundaydı. Ancak Harran asıl şöhretini, kendisiyle özdeşleşmiş olan ay tanrısı Sin'den alıyordu. Bölgede, ay tanrısı Sin'in liderliğindeki putperest gezegen kültü oldukça güçlenmişti. Ay kültünün kuzeydeki merkezi Harran, güneydeki merkezi ise Ur şehriydi.[28] Asur ve Bâbil dönemlerinden itibaren, başlarında Sin olmak üzere yedi gezegenle ilgili tanrılar ve onların ailelerinden oluşan tanrılar gurubu, Harran panteonuna hâkim olmuştu. Harran'ın en büyük tanrısı sayılan Sin'e tanrılar tanrısı gözüyle bakılıyordu. Harranlılar, bu tanrıları adına kurban keserler, onlar için adaklar adarlar, onları sembolize eden heykellerle doldurdukları tapınaklarında heykellerinin önünde tapınma törenleri düzenlerlerdi. Yine tanrıları için çeşitli bayramlar ve merâsimler tertip ederlerdi. Harran toplumun arasında sihir, büyü ve astroloi önemli bir yer tutuyordu.[29]

Ele aldığımız üç merkez hakkında verdiğimiz bilgilerden çıkan sonuç, Hz. İbrahim (a.s.)'ın, putlara tapan ve putlarıyla gök cisimleri arasında alâka kuran ve krallarını da tanrı kabul eden putperest bir toplum içinde doğup-büyüdüğü ve bu toplumda Peygamber olarak görevlendirilmiş olduğudur.Hz. İbrahim (a.s.), böylesine bir ortamda büyümesine rağmen, küçüklüğünden itibaren, putlardan uzak durmuş, putperest toplumun içinde yüzdüğü bütün saçmalıklardan uzak kalmıştır. Allah Teâlâ, diğer Peygamberleri gibi onu da şirkin bütün çirkinliklerinden korumuştur. Bundan sonra kesin olarak bildiğimiz bu hususları açıklamaya çalışacağız.

27. *Kasasu'l-enbiyâ*, I, 161.
28. Antik dönemde Harran'da dinî, kültürel ve politik durum hakkında geniş bilgi için bkz. Şinasi Gündüz, *Mitoloji İle İnanç Arasında*, Samsun 1998, s.139-149.
29. Aynı eser, 167-168.

D. BÜYÜMESİ VE ALLAH'A İMÂN YOLUNU BULMASI

Tevrat'a göre Hz. İbrahim (a.s.), ailenin ilk oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Onun, Nâhor ve Hârân adlarında, iki erkek kardeşi daha olmuştur. Lût Peygamber onun yeğeni olup kardeşi Hârân'ın oğludur.[30]

Kur'ân-ı Kerim'de, Hz. İbrahim (a.s.)'ın doğumu ve bebeklik yılları hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Ancak kısas-ı enbiyâ, tarih ve tefsir kitaplarında, bu konularda pek çok bilgi nakledilmiştir. Ancak bu bilgiler, büyük kısmıyla sonradan uydurulmuştur, içinde doğruları varsa bile bunları ayıklamak mümkün değildir.[31] Onun hayatını, doğumundan itibaren kronolojik akışa göre bir hayat hikâyesi tarzında anlatmak yerine, çeşitli sûrelerde münâsebet düştükçe, onun tebliğ faaliyeti, mücâdelesi ve ahlâkî meziyetlerinden bahsetmiş olan Kur'ân-ı Kerim'in onun hakkında verdiği ilk bilgi, küçük yaşında, babası ve kavminin tapmakta olduğu putları reddederek tek yaratıcı olan Allah'a îmâna ulaşmasıyla ilgilidir. Allah Teâlâ, ileride Peygamber olarak görevlendireceği Hz. İbrahim (a.s.)'a, diğer Peygamberlerde de olduğu gibi, hakikati görme ve yüce gerçeğe ulaşma kabiliyeti ihsan etmişti. O, halkın çeşitli tanrıları temsil eden putlara tapmakta olduğu bir çevrede büyüdüğü halde, küçüklüğünden itibaren, duymayan, görmeyen, cevap vermeyen ve hiç bir şey yapamayan putların ba-

30. Tekvin, 11/26-31.

31. Bu konudaki rivâyetlere göre, yeryüzünde tanrılık iddia eden ilk hükümdar olan Nemrut, kâhin ve müneccimlerinin görüşlerine çok değer vermektedir. Bu şahıslar, Nemrut'un gördüğü bir rüyayı, o yıl ülkesinde doğacak erkek çocuklardan birinin, büyüdüğünde halkının dinini değiştireceği ve onun saltanatını yıkacağı şeklinde yorumlarlar. Bunun üzerine Nemrut, o yıl içinde hâmile olan kadınların sıkı bir şekilde takip edilmesini ve doğurdukları çocuklar erkek olduğu takdirde hemen öldürülmesini emreder. Bu maksatla çok sıkı tedbirler alır. Ancak Allah'ın lütfuyla İbrahim'in annesinin hâmile olduğu fark edilmez ve o doğumunu bir mağarada yapar. İbrahim hızlı bir şekilde büyür ve daha on beş günlük iken annesine kendisini mağaradan çıkarmasını söyler. Dışarı çıkınca da, önce yıldıza, sonra aya ardından güneşe bakarak, önce rabbim dediği bu gök cisimlerinin ilâh olamayacağını, bütün bunları bir yaratanın olduğunu söyler (Uydurma olduğu açık olan bu rivâyetler için bkz. Sa'lebî, 73 vd.; bu rivâyetlerle ilgili bir değerlendirme için bkz. Aydemir, *Peygamberler*, 64).

sit eşyalardan ibaret olduklarını fark etmişti. Akl-ı selîmi ve Allah Teâlâ'nın vahyiyle, Allah'ın birliğini idrak etti. Cenab-ı Hak, Ona verdiği bu kâbiliyet hakkında şöyle buyurmuştur:

"Azametim hakkı için, biz Musa'dan önce İbrahim'e de rüşdünü (Allah'ın birliğini idrak ve delil getirme kabiliyetini) vermiştik. Biz, onun rüşd verilmeye liyâkatini ve Peygamberliğe ehil olduğunu biliyorduk." [32]

İbrahim (a.s.) putlara ve yıldızlara tapan ve putlarına yıldızların isimlerini veren bir kavim içinde dünyaya gelmişti. Dolayısıyla onun görevi, hem putlara hem de yıldızlara tapanların sapıklıklarını ortaya koyarak kavmini hak yola çağırmak olacaktı. Allah'ın hidâyetiyle küçüklüğünden itibaren, putlara ve yıldızlara tapmanın yanlışlığını anladı, putperestliği reddederek, fıtraten temiz vicdanının derinliklerinde hissettiği gerçek ilâhını aramaya koyuldu. Göklerin ve yerin gerçek mâhiyeti hakkında düşünerek bir yaratıcının varlığını idrak etti. Geçici şeylere gönül bağlamadan doğrudan gerçeğe ulaştı. Fıtrî îmân noktasından, şuurlu îmân noktasına yükseldi.Hz. İbrahim (a.s.)ın rabbini tanıması, Seyyid Kutub'un ifadesiyle, *"insan fıtratının hak ve bâtıl karşısında takındığı tavrın kıssasından, akîde davasının bir hikâyesinden"* ibâret idi.[33]

Ferrâ, bu âyeti şöyle açıklamıştır: *"Biz, hidâyetini ona nübüvvetten önce verdik. Yâni, biz onu gece bastırdığında, güneşi, ayı ve yıldızları gördüğünde nazar ve istidlâl hususunda muvaffak kıldık."* Şevkânî de, müfessirlerin ekserisinin bu kanâatte olduğunu, bu âyetteki rüşd tâbirini nübüvvet olarak düşünenlerin azınlıkta kaldığını söylemektedir.[34]

32. Enbiya sûresi, 21/51
33. *Fî Zılâl*, V, 305
34. Şevkânî, *Tefsir*, III, 411.

E. PEYGAMBER OLARAK GÖREVLENDİRİLMESİ – BABASINI VE KAVMİNİ ALLAH'A İMÂNA ÇAĞIRMASI

Kur'ân-ı Kerim'de aklıyla Allah'ın varlığını bulan Hz. İbrahim (a.s.)'ın, insanlara Peygamber tayin edilmeden önce bir imtihana tâbi tutulduğu ve bu imtihânı üstün bir başarı ile tamamlayınca Peygamber olarak görevlendirildiği haber verilmektedir:

"Rabbi İbrahim'i bir takım emirlerle denemiş, o da onları yerine getirmişti. Allah, 'seni insanlara önder kılacağım.' demişti. O, 'soyumdan da' deyince, 'Zâlimler benim ahdime erişemez.' buyurmuştu."[35]

Hz. İbrahim (a.s.)'ın Peygamberlik görevine kaç yaşında iken getirildiği hakkında bilgi bulunmamaktadır. O, Peygamberliği döneminde de ağır imtihanlara tâbi tutulmuş, bu imtihanları da başararak vazifesi süresince en ağır zorlukları aşmaya muvaffak olmuştur.[36]

Hz. İbrahim (a.s.) Allah tarafından Peygamber olarak görevlendirilmesinin ardından, babasını ve kavmini şirkten kurtarmak için harekete geçti. Davetini önce kendisine en yakın insana, yâni

35. Bakara sûresi, 2/124. Bu âyetten anlaşıldığı gibi, Hz. İbrahim (a.s.), Allah'ın kendisini Peygamber yapacağını müjdelemesi üzerine, zürriyetinden de bâzı kimseleri insanlara din ve dünya işlerinde önderler kılmasını istemişti. Bunun üzerine Cenabı Hak, din hususunda, onun neslinden sadece iyi ve âdil kişileri imam yapacağını haber verdi. Böylece onun neslinden gelen sapık İsrailoğulları ve putperest İsmailoğulları bu çerçevenin dışında tutulmuş, insanlara önderlik hakkı sadece inananlara verilmişti.
Bu âyet, İslâmiyet'te zâlimin halifeliğe ehil ve lâyık olmadığına ve başlangıçta âdil olup, sonradan zulüm yaparsa, makâmından alınmasının vâcip olduğuna delil kabul edilmiştir (Elmalılı, I, 406).

36. Hz. İbrahim'in tâbi tutulduğu imtihanlar hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Sâbûnî'nin, bu görüşlerin en doğrusu kaydıyla aktardığı İbn Abbas'a ait görüş şöyledir: "Allah'ın İbrahim'i (a.s.) imtihan ettiği ve onun da yerine getirdiği yükümlülükler şunlardır: Kavminden ayrılması emredildiğinde Allah'ın rızasını kazanmak uğrunda onlardan ayrılarak vatanını terketmesi, Allah hakkında Nemrut ile mücâdelesi, kendisini yakmak için ateşe atmalarına sabretmesi ve oğlu İsmail'i kesmekle emrolununca buna boyun eğmesi." (Sâbûnî, *Safve*, I, 173).

babasına ardından bütün topluma yöneltti. Putlara tapanların açık sapıklıklarını ve yıldızlara tapanların yanlış itikatlarını ortaya koyabilmek için, onların dînî telâkkilerinin mânâsızlığına dikkat çekmeye çalıştı ve bu hususta bir tartışma yöntemi ve muhâkeme tarzı geliştirdi. Allah'a ortak koşulmasını sona erdirmek için, önce babasıyla tartıştı. Ona putlara tapmanın yanlışlığını ve toplum olarak içinde bulundukları sapıklığı anlatmak için uğraştı. İkinci olarak da, putlarını adlarına yonttukları yıldızlar, ay ve güneşin tanrı olamayacaklarını açıklamak için elinden geleni yaptı. Daha kolay anlamalarını sağlamak için ta'rizlerle anlatmaya çalıştı. Sonradan ortaya çıkan ve bir süre sonra da yok olan bu gök cisimlerinin tanrı olamayacağını; dolayısıyla batan ve yok olan şeylere tapmanın yanlışlığını açıklayarak; başlangıcı olmadığı gibi sona da ermeyecek bir tanrının bulunması gerektiğini örneklerle ispat etti. Sırasıyla doğan yıldız, ay ve güneş için, "Rabbim budur" derken, onun sözleri benimseme değil aksine, "Bu benim rabbim ha!" şeklinde onların rab olabileceğini inkâr ve hasmı susturma ve reddetmeden ibaret idi. O, aynı zamanda gerçek İlâha olan ihtiyacı da ortaya koymak istiyordu. Allah'ın hidâyete erdirmesi ve bilgilendirmesiyle doğru yolu bulduğunu, aksi takdirde kendisinin de onlar gibi sapıklığa düşenlerden biri olarak kalacağını söylüyor, davetini reddederek kendisini tehdit eden müşriklere, onlardan asla korkmadığını, asıl korkması gerekenlerin Allah'ın gösterdiği doğru yola uyanlar değil, O'na ortak koşmakta direnen sapıklar olduğunu bildiriyordu. Müşrikler gibi inanmadığını açıklayarak, tevhide olan kesin inancını açıkça ilân ediyordu. Onun Allah'ın varlığını-birliğini onların anlayacağı tarzda ispat etmeye çalışması, bu hususta kavmini uyarması ve onlarla tartışması, Kur'ân-ı Kerim'de şöyle anlatılmıştır:

"İbrahim, babası Âzer'e demişti ki: 'Sen putları tanrı mı ediniyorsun? Doğrusu ben, seni ve kavmini açık bir sapıklık içinde görüyorum.' Böylece biz, İbrahim'e göklerin ve yerin melekûtunu gösteriyorduk ki, kesin inananlardan olsun. Üzerine gece bastırınca, bir yıldız gördü, 'Rabbim budur' dedi. Yıldız batınca da, 'Ben batanları sevmem' dedi. Ayı doğarken gördü, 'Rabbim budur' dedi.

O da batınca, 'Yemin ederim ki, rabbim bana doğru yolu göstermeseydi, elbette sapıklığa düşen topluluktan olurdum.' dedi. Güneşi doğarken görünce, 'Rabbim budur, bu hepsinden büyük' dedi. O da batınca dedi ki: 'Ey kavmim, ben sizin Allah'a ortak koştuğunuz şeylerden uzağım. Ben yüzümü tamamen, gökleri ve yeri yoktan var edene çevirdim ve ben asla Allah'a ortak koşanlardan değilim.' Kavmi onunla tartışmaya başladı. O da onlara dedi ki: 'Beni doğru yola eriştirdiği halde Allah hakkında benimle mücadele mi ediyorsunuz? O'na ortak koştuklarınızdan hiç korkmuyorum; ancak Rabbimin dilediği şey hâriç. Rabbimiz ilmiyle her şeyi kuşatmıştır. Hiç düşünmez misiniz? Hakkında hiç bir delil indirmediği halde, siz Allah'a ortak koşmaktan korkmuyorsu-nuz da, ben mi sizin ortak koştuklarınızdan korkacağım. Eğer bilirseniz söyleyin, bu iki topluluktan hangisi güven içinde olmaya daha lâyıktır?' İmân edenler ve imânlarını zulüm ile karıştırmayanlar... İşte güven onlarındır ve doğru yolu bulanlar da onlardır. İşte bunlar, kavmine karşı İbrahim'e verdiğimiz delillerimizdir. Dilediğimiz kimseleri derecelerle yükseltiriz. Muhakkak Rabbin hikmet sahibidir, bilendir."[37]

Hz.İbrahim (a.s.), getirdiği delillerle kavmini yıldızlara ve putlara tapmaktan ve Allah'a (c.c.) ortak koşmaktan uzaklaştırmaya çalıştı. Ancak o da diğer Peygamberler gibi, ilk günlerden itibaren kilitli kalpler, sağır kulaklar ve kör gözlerle karşılaştı. Putlara tapanlar, anlattığı gerçekler üzerinde akıl yormak ve düşünmek yerine, ona karşı düşmanlık göstermeye başladılar. Bilhassa ilâhları hakkında söyledikleri yüzünden onu tehdit ettiler. Ayrıca ilâhlarının da ona kötülük yapacağını söylediler. Azıcık düşünselerdi, tanrı olarak kabul ettikleri bu basit eşyaların Hz.İbrahim (a.s.)'a hiç bir şey yapamayacaklarını kolaylıkla anlayacaklardı. Ne var ki, kendilerini savunmak için atalarının da aynı din üzere olduğunu söylemekten başka bir delilleri olmadığı halde, Hz. İbrahim (a.s.)'ın söyledikleri üzerinde düşünmeye asla yanaşmadılar. Aksine O na olan düşmanlıklarını gittikçe arttırarak sahte ilâhlarından boş yere yardım beklemeye devam ettiler. Kendilerine Peygamber gönderilen bütün müşrik toplumlarda görülen inkâr

37. En'am sûresi, 6/ 74-83.

hastalığı onların ruhunu da sarmıştı. Uydurdukları tanrılarının konuşmaktan âciz, kendilerine veya kendilerini ilâh edinenlere en küçük bir yardım dahi yapamayan basit eşyalardan ibaret olduğunu kabul etmeye bir türlü yanaşmıyorlardı. Kur'ân-ı Kerim, müşriklerin bu değişmez tavrı hakkında şöyle buyurmaktadır:

"Çünkü Allah'tan başka taptıklarınızın hepsi, sizin gibi kullardır. Eğer iddianızda doğru iseniz, haydi onları çağırın da size cevap versinler! Onların yürüyecek ayakları veya tutacak elleri yahut görecek gözleri ya da işitecek kulakları mı var? De ki: 'Haydi çağırın ortak koştuklarınızı, sonra bana istediğiniz tuzağı kurun, elinizden gelirse bana bir an bile göz açtırmayın! Zîrâ benim koruyucum o Kitab'ı indiren Allah'tır. Ve O, hep sâlih kullarına sahip çıkar. Sizin O'ndan başka taptıklarınız ise, ne size yardım edebilir, ne de kendilerine yardımları dokunur!' Siz onları doğru yolu göstermeye çağıracak olsanız işitmezler. Onların sana baktıklarını görürsün ama görmezler."[38]

F. BABASINA ŞEFKÂTİ, GÖSTERDİĞİ NEZAKET VE ONUN İÇİN İSTİĞFARI

Hz. İbrahim (a.s.), kendisine insanların en yakını olan babasını hidâyete ulaştırabilmek için, bir insanın en çok sevdiği diğer bir insanı kurtarmak uğrunda yapabileceğinin çok daha fazlasını yapıyordu. Onu hidâyet ve îmâna çağırırken, Allah'tan kendisine onun bilmediği bilgilerin geldiğini söyleyerek mesajının kaynağını açıklıyor; ona elinden geldiğince nâzik bir şekilde hitap ederek, işitmeyen, görmeyen ve hiç bir faydası olmayan putlara tapmanın yanlışlığını anlatmaya çalışıyordu. Olabildiğince nâzik bir üslupla, ondan putlara taparak Allah'a isyân etmiş olan şeytana uymamasını istiyor, şeytana uyduğu takdirde Cehennemde de onunla birlikte olacağını söylüyordu. Onun için böyle kötü bir sondan korktuğunu ve onun adına üzüldüğünü samîmî ifadelerle belirtiyordu:

38. A'râf sûresi, 7/194-198.

"Kur'ân'da İbrahim hakkında anlattıklarımızı da hatırla! Şüphesiz ki o, sıddîk (özü sözü doğru) bir Peygamberdi. O, bir zaman babasına şöyle demişti: Babacığım! İşitmeyen, görmeyen ve sana hiç bir faydası olmayan şeylere niçin tapıyorsun? Babacığım! Doğrusu sana gelmeyen bir ilim bana geldi. O halde bana uy, seni doğru yola eriştireyim. Babacığım! Şeytana tapma, çünkü şeytan Rahman olan Allah'a isyân etti. Babacığım! Doğrusu ben korkarım ki, sana Rahman katından bir azap dokunur da, şeytana Cehennemde arkadaş olursun."[39]

Hz. İbrahim (a.s.)'ın babasına karşı bu şefkat ve nezâket dolu tavrı hususunda Râzî, şöyle demiştir:

"Hz. İbrahim'in her hitabında 'Ey babacığım!' demesi, babasını çok sevdiğini, ona doğru yolu göstermeyi ve azaptan korunmasını ne derece büyük bir arzuyla istediğini gösterir. Hz. İbrahim, sözlerini son derece güzel sıralamıştır. Çünkü o, önce babasının dikkatini putların bâtıl olduğu noktasına çekti. Sonra, körü körüne taklidi bırakıp, delillere bakarak, kendisinin peşinden gelmesini istedi. Daha sonra, şeytana itaat etmenin akıllı insan işi olmadığını hatırlattı. Son olarak da, yine edep ve nezaket kurallarına dikkat ederek, bâtıl yola girmeyi engelleyici bir tehdit ile sözünü bitirdi. 'Ben korkuyorum' sözü, babasının hakkını ödemek için, onun menfaatini korumaya kalben son derece bağlı olduğunu gösterir."[40]

Ancak babası, ona çok kızdı. Putları terketmesine bir türlü akıl erdiremedi ve onun düşüncesini yanlış ve tehlikeli görerek, putları ayıplamayı bırakmadığı takdirde, onu öldürmekle tehdit etti. Oğlunun şefkat ve nezaket dolu sözlerine karşılık öfke ve şiddet dolu bir cevap verdi ve onu ebediyen huzurundan kovdu. Hz. İbrahim (a.s.), babasının bu kabalığına aldırmayarak, yine de onun hidâyete ulaşması ve bağışlanması için Allah'a dua edeceğini söyledi. Ancak en sonunda, onu ve kavmini putlarıyla başbaşa bırakarak şehirlerinden ayrılacağını, başka bir şehre hicret edeceğini açıkladı:

39. Meryem sûresi, 19/41-45.
40. Tefsir, XXI, 226.

"Babası, 'Ey İbrahim! Sen benim tanrılarımdan yüz mü çeviriyorsun? Bundan vazgeçmezsen mutlaka seni taşlarım; uzun bir süre benden uzaklaş git!' dedi.

İbrahim şöyle cevap verdi: 'Sana selâm olsun. Senin için Rabbimden mağfiret dileyeceğim, çünkü O, bana karşı çok lûtufkârdır. Ben, sizden ve Allah'tan başka taptığınız şeylerden çekilip ayrılırım da Rabbime yalvarırım. Rabbime yalvarışımda mahrum kalmayacağımı umarım.' İşte onlardan ve onların Allah'tan başka taptıklarından ayrılınca, biz ona İshak'ı ve İshak'ın oğlu Yakub'u armağan ettik ve hepsini de Peygamber yaptık."[41]

Görüldüğü gibi, Hz. İbrahim (a.s.), kendisini evden kovan ve taşlayarak öldürme tehdidinde bulunan babasına, böyle yapsa da ona hiç bir kötülük yapmayacağını ve sıkıntı vermeyeceğini; aksine onun için Allah'tan mağfiret dileyeceğini söylemişti. O, bu sözünü tuttu ve babasının şirk üzere kalacağını ve kâfir olarak öleceğini kesinlikle öğreninceye kadar, onun için istiğfarda bulunmaya devam etti. Kur'ân-ı Kerim, iki yerde onun babası için yaptığı istiğfara yer vermiştir. Birincisi, İbrahim sûresinin 41. âyetindeki ifâdeyle, "Rabbimiz! Hesabın görüleceği gün, beni, anamı-babamı ve mü'minleri bağışla!"; ikincisi ise Şuarâ sûresinin 86-87. âyetlerindeki ifadeyle, "Babamı da bağışla! Çünkü o, sapıklardandır. Kulların diriltilecekleri gün beni utandırma!" şeklinde olmuştur. Ancak, hakkında mağfiret ve bağışlanma dilemeyi sürdürdüğü babasının inatçı bir Allah düşmanı olduğunu ve bu tutumunu aslâ değiştirmeyeceğini anlayınca, babasıyla ilişkilerini sona erdirdiğini açıkladı. Yüce Allah, babası için yaptığı duânın, ona vermiş olduğu bir sözden dolayı olduğuna işaret ederek, içli ve yumuşak huylu bir insan olan Hz. İbrahim (a.s.)'ın babasıyla ilişkilerini kesmesi hakkında ise şöyle buyurmaktadır:

"İbrahim'in babasına dua etmesi, sadece ona yaptığı bir vaadden dolayı idi. Fakat onun bir Allah düşmanı olduğu kendisine belli olunca, ondan uzak durdu. Gerçekten İbrahim, çok içli ve yumuşak huylu idi."[42]

41. Meryem sûresi, 19/46-49.
42. Tevbe sûresi, 9/114. Bu âyette, İbrahim(a.s.)'in "evvâh ve halîm" olduğu bil-

G. TEBLİĞİNİ SABIRLA DEVAM ETTİRMESİ

Allah tarafından uhdesine tevdi edilen Peygamberlik görevini hakkıyla yerine getirme yolunda hiç bir şeyden çekinmeyen Hz. İbrahim (a.s.), babasını ve kavmini putları bırakarak sadece Allah'a ibâdete ve O'ndan korkmaya, rızkı sadece O'ndan istemeye ve yalnız O'na şükretmeye çağırıyordu Hayrı ve şerri birbirinden ayırabiliyorlarsa, Allah'a tapmanın putlara tapmaktan daha hayırlı olduğunu da anlayacaklarını söylüyordu. Kendi elleriyle yaptıkları ve yalan yere ilâhlık atfettikleri hiç bir şeye güç yetiremeyen putlara taptıklarını tekrar ederek, onları yalnızca rızkı veren Allah'a ibâdete davet ediyordu. Önceki pek çok kavmin Peygamberlerini yalanlamaları yüzünden büyük felaketlere çarptırıldığını haber vererek, kendisini yalanlamaya devam ettikleri takdirde benzeri durumun başlarına gelebileceğini hatırlatıp dikkatlerini çekmeye çalışıyordu. Kendisine düşenin sadece tebliğ-

---

dirilmiştir. Onun "evvâh=çok âh çeken, ağlayan, sızlayan" biri olması, sabırsızlığı veya tahammülsüzlüğünden değildi. Gerçekten halîm-selîm, hiddetten uzak, sabırlı bir kişiliğe sahip olan Hz. İbrahim (a.s.), babasının her türlü ezâ ve cefasına sabrederdi. Bütün kötülüklerine rağmen ona karşı yumuşak davranırdı. Babasının küfür üzere oluşu sebebiyle, onun adına çok üzülür, onun imâna gelmesi ümidiyle sürekli duâ ederdi. Ancak babasının gerçekten bir Allah düşmanı olduğu ve küfründen aslâ dönmeyeceği kendisine bildirilince, Allah'a olan sevgisi ve haşyetinden dolayı, babası için duâ ve istiğfardan vazgeçti. Çünkü, Cehennem ehli olduğu belli olanlar için istiğfara izin yoktu.

Rivâyet edildiğine göre, bâzı sahabiler, müşrik olarak ölen ataları için duâ ve istiğfarda bulunuyorlar, İbrahim'in de (a.s.) böyle yaptığını zikrederek onu örnek aldıklarını söylüyorlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ, bu düşüncelerinin yanlış olduğunu bildirerek akraba dahi olsalar müşriklerle ilişkileri kesmeyi ve küfürde kaldıkları sürece onlara düşmanlık beslemeyi emretti. İşte bu konuda Hz. İbrahim (a.s.)'ın, kendileri için güzel bir örnek olduğunu bildirdi:

"İbrahim ve onunla birlikte olanlarda, sizin için güzel bir örnek vardır. Onlar, vaktiyle kavimlerine: 'Biz, sizlerden ve Allah'tan başka taptıklarınızdan uzağız ve siz Allah'ın birliğine îmân edinceye kadar sizi tanımıyoruz. Sizinle aramızda ebedî bir düşmanlık başladı.' demişlerdi." (Mümtehine sûresi, 60/4).

Peygamberler ve diğer mü'minlerin, cehennemlik oldukları belli olan yakınları için istiğfarda bulunmalarını yasaklayan başka bir âyet de şöyle denilmektedir:

"Ne Peygambere, ne de ona îmân edenlere, akraba bile olsalar, cehennemlik oldukları iyice belli olduktan sonra müşrikler için af dilemek olmaz." (Tevbe sûresi, 9/113).

den ibaret olduğunu söylüyor, her şeyi yoktan var eden Allah'ın haşir günü insanları tekrar diriltmesinin kolay olacağını anlayıp ibret almalarını, yeryüzünü dolaşıp geçmiş kavimlerin yurtlarına bakarak Allah'ın her şeye güç yetirdiğini farkedip bunun üzerinde düşünmelerini istiyordu. Allah'ın istediğine azâp edip istediğini affedeceğini ve hiç bir zaman O'nun emrine engel olamayacaklarını söylüyor; O'ndan başka yardımcılarının bulunmadığını artık görmelerini tavsiye ediyordu:

"İbrahim'i de gönderdik. O, kavmine şöyle demişti: Allah'a kulluk edin, O'na karşı gelmekten sakının. Eğer bilmiş olsanız, bu sizin için daha hayırlıdır. Siz, Allah'ı bırakıp sadece bir takım putlara tapıyor, asılsız sözler uyduruyorsunuz. Bilmelisiniz ki, Allah'ı bırakıp da taptıklarınız, size rızk veremezler. O halde rızkı Allah katında arayın. O'na kulluk edin ve O'na şükredin. Ancak O'na döndürüleceksiniz."[43]

Hz. İbrahim (a.s.)'ın burada putperestlere söylenmesi gereken şeylerin tamamını söylediği görülmektedir. Bu hususa işaret eden Mevdûdî şöyle demektedir:

"Bir kişiyi veya eşyayı ilâh edinmek için mutlaka bir sebep gereklidir. Böyle bir sebep, o kimse veya eşyanın mükemmelliği nedeniyle ilâh edinilmesi olabilir. Bir diğer sebep, tanrı edinilen varlığın insanın yaratıcısı olması, bu nedenle de insanın varoluşunu ona borçluluğu olabilir. Üçüncüsü, onun insanın rızkını temin etmesi ve yaşaması için gerekli olan şeyleri sağlıyor olmasıdır. Dördüncü bir sebep, insanın geleceğinin onun merhamet ve desteğine dayanıyor olması ve insanın onu kızdırmakla kendi geleceğini mahvetmesinden korkmasıdır. Hz.İbrahim (a.s.), bu dört sebepten hiç birinin, putlara tapmayı desteklemediğini, bilakis hepsinin bir tek Allah'a ibâdeti gerektirdiğini söylemiştir. Onların sadece birer put olduklarını belirterek, birinci sebebin söz konusu olmadığını göstermiştir. Çünkü bir put, kendisinin mâbud kabul edilmesine sebep teşkil edecek hiçbir mükemmelliğe sahip değildir. *'Onları siz uydurup, tanrı yerine koyuyorsunuz' diyerek ikinci, 'Onlar size rızk veremezler'* diyerek de üçüncü sebebin söz konusu olmadığı-

43. Ankebut sûresi, 29/16-17

nı belirtmiştir. Son olarak da, *'Sonunda Allah'a döndürüleceksiniz; bu putlara değil!'* demekle, onların kaderinin putların elinde olmayıp Allah'ın elinde olduğunu hatırlatmıştır. Böylece şirki tamamen reddettikten sonra, tanrı edinmeyi gerektiren sebeplerin, sâdece kendisine hiç bir ortak koşmaksızın ibâdet edilmesi gereken Allah için var olduğunu açıklığa kavuşturmuştur."[44]

Hz. İbrahim (a.s.) babası ve kavmini Allah'a ve âhiret gününe îmâna çağırıyor, putlara tapmalarının yanlışlığına işâret ederek, putlara olan düşmanlığını açıkça ortaya koyuyordu. Kavminin nelere taptığını bildiği halde, putlara tapmalarının yanlışlığını ortaya koyabilmek için sualler soruyor, yeni sorularla putların hiç bir güce sahip olmayan basit eşyalar olduğunu ispat ediyordu. Onlar da, verdikleri cevaplarında, ilâh edindikleri putlarının tahtadan, taştan veya madenden yapılmış eşyalardan ibaret olduğunu itiraf ediyorlardı. Bununla birlikte onlara tapmaktan bir türlü vazgeçmiyorlardı. Hz. İbrahim (a.s.), onları uyarmak ve akıllarını başlarına almalarını sağlamak için, putların işitmediğini, görmediğini, kendilerine ya da başkalarına hiç bir zarar veya fayda getirmediğini ikrar ettiriyordu. Onlar ise, putların âcizliğini kabul etmekle beraber; her müşrik toplumda görüldüğü gibi, kendilerini savunmak için, atalarının da aynı din üzerinde olduğunu gerekçe göstererek bâtılda kalmakta ısrar ediyorlardı. Putlardan uzak olduğunu açıkça ilân eden Hz. İbrahim (a.s.), ancak âlemlerin rabbi olan Allah'ın dostu olduğunu söy-lüyordu. Sonra da Allah'ın sıfatlarını sayarak, Cenab-ı Hakk'ın, yaratıcı, hidâyet verici, yediren, içiren, hastalara şifa veren, insanları öldüren ve onları kıyâmette hesaba çeken olduğunu açık-lıyordu. Allah'tan hidâyet istiyor, kendisini iyiler zümresine katması için Allah'a sığınıyordu. Ayrıca, önce geçtiği gibi, duyduğu şefkat dolayısıyla, babasını bağışlaması ve âhiret günü onun yü-zünden kendisini mahcup etmemesi için yalvarıyordu. Ahirette kurtulacakların, ancak dünyada Allah'ın istediği şekilde yaşayanlar ve O'nun huzuruna temiz bir kalp ile gelenler olduğunu belirtiyordu:

44. Tefhîm, IV, 237.

"(Rasûlüm!) onlara İbrahim'in kıssasını da naklet. Hani o, babasına ve kavmine, 'Neye tapıyorsunuz?' demişti.' Bir takım putlara tapıyoruz ve onlara tapmaya devam edeceğiz.' diye cevap verdiler.

İbrahim, 'Peki, dedi, yalvardığınızda onlar sizi işitiyorlar mı? Veya size fayda veya zararları oluyor mu?'

'Hayır; ama biz babalarımızı böyle yapar bulduk!' dediler.

İbrahim dedi ki: 'İyi ama, ister sizin, ister önceki atalarınızın olsun, neye taptığınızı (biraz olsun) düşündünüz mü? Onların hepsi benim düşmanımdır; ancak âlemlerin Rabbi benim dostumdur. O ki, beni yaradan ve bana doğru yolu gösterendir. Beni yediren, içirendir. Hastalandığım zaman bana O, şifa verir. O ki, benim canımı alacak, sonra diriltecektir. Ve hesap günü, hatamı bağışlayacağını umduğumdur. Ya Rab! Bana hikmet ver ve beni iyiler zümresine kat! Sonra gelecekler içinde beni doğrulukla anılanlardan eyle! Babamı da bağışla; çünkü o yanlış gidenlerdendir. İnsanların diriltilecekleri gün beni mahcup etme! O gün ki, ne mal fayda verir, ne de oğullar! Ancak Allah'a temiz bir kalple gelenler o günde kurtuluşa erer. O gün Cennet muttakîlere yaklaştırılmıştır. Azgınlar için de Cehennem hortlatılmıştır."[45]

Tarihin hiç bir döneminde, mü'minlerle kâfirler arasında bir dostluk olmamıştır; olması da mümkün değildir. Böyle olunca, mü'minler, her devirde dâvetten yüz çevirerek kendilerine düşman kesilen ve daveti engellemek için bütün güçlerini seferber eden küfür ehlinden ve putlarından uzak olduklarını açıklamak zorunda kalmışlardır. Nitekim Hz. İbrahim (a.s.)da, babası ve kavmine tapmakta oldukları putlardan uzak olduğunu ilân etmiş ve kendisini yaradan Yüce Allah'ın kendisine doğru yolu göstereceğini bildirmiştir:

"Bir zaman İbrahim, babasına ve kavmine demişti ki: 'Ben sizin taptıklarınızdan uzağım. Ben, yalnız beni yaratana taparım. Ve O, beni doğru yola iletecektir.' Bu sözü, ardından geleceklere devamlı kalacak bir miras olarak bıraktı ki, insanlar tevhide dönsünler."[46]

45. Şuarâ sûresi, 26/69-91.
46. Zuhruf sûresi, 43/26-28.

Peygamberlerin tebliğ görevini sabırla devam ettirmeleri, buna karşılık müşriklerin bu dâveti engelleme teşebbüsleri şeklinde seyreden îmân-küfür mücâdelesi, her defasında, giderek mü'minlerle kâfirler arasındaki ilişkileri bütünüyle koparmıştır. Mü'minlerin sayısının azlığı, buna karşılık kâfirlerin sayısının çokluğu, bu ilâhî kanunu değiştirmez. Zîrâ bu iki gruptan her birinin yönelişi ayrıdır; hayatlarının gâyesi başkadır. Bu fark, aralarında dostluğu imkânsız kılar. Bu gerçek, Kâfirûn sûresinde şöyle izah edilmiştir:

"De ki: Ey kâfirler, tapmam o taptıklarınıza! Siz de benim kulluk ettiğime tapıcılar değilsiniz. Hem ben tapıcı değilim sizin taptıklarınıza. Hem de siz, benim kulluk ettiğime tapıcılar değilsiniz. Sizin dininiz size, benim dinim bana!"[47]

İki taraf arasında safların ayrılması ve giderek ilişkilerin kesilmesi, mü'minlerin kendilerini toplumdan tecrid etmeleri veya bir mânâda inzivâya çekilmeleri şeklinde olmaz. Ancak onlar, küfür ortamında yaşasalar da, inançları, ibâdetleri ve ahlâkî davranışlarıyla müşriklerden ayrılırlar. Allah'ın ipine sarılıp; ancak bununla yüceldiklerine inanırlar. En zor şartlar altında bulunsalar da, güç ve izzetin inananlarda olduğunu bilirler. Bu gerçek, Benî Mustalik gazvesi sırasında çıkan bir meseleden dolayı Medine'ye dönüldüğünde muhacirleri şehirden çıkarmakla tehdit eden münafıklar hakkında inen bir âyette şöyle dile getirilmiştir:

"Onlar (münafıklar), 'Allah'ın Rasülü'nün yanındakilere nafaka vermeyin ki, dağılsınlar!' diyorlar. Oysa göklerin ve yerin hazineleri Allah'ındır; ama münafıklar bunu kavrayamazlar. Diyorlar ki, 'Eğer Medine'ye dönersek, herhalde en güçlü, şerefli olanlar, zayıf ve bîçâre olanları oradan sürüp çıkaracaktır.' Oysa güç ve izzet, Allah'ın, Rasülü'nün ve mü'minlerindir; fakat münafıklar bilmezler."[48]

Yüce Allah, Uhud gazvesinde mağlup düşen mü'minleri teselli ederken de şöyle buyurmuştur:

47. Kâfirûn sûresi, 109/1-6.
48. Münâfik[illegible] sûresi, 63/7-8.

"(Ey mü'minler) gevşemeyin ve üzülmeyin. Eğer inanıyorsanız, en üstün olan sizlersiniz."[49]

Böyle olunca mü'minler, en zor şartlarda dahi korkuya kapılmazlar. Peygamberleri vasıtasıyla kendilerini hidâyete ulaştıran Yüce Allah'ın bu zorluklar altında da kendilerini koruyacağına îmân ederler. Allah'ın kendileriyle birlikte olduğunu ve O'nun yardımının en zor şartlarda dahi kolaylıkla ulaşacağını, istikbâlin bu zor şartlarda sabır zırhına bürünmekten ve bu şekilde îmânlarında samimî olduklarını ispat etmekten geçtiğini bilirler.

H. İLAHLIK TASLAYAN NEMRUT İLE TARTIŞMASI

Hz. İbrahim (a.s.), kendisine ulaştırılan mesajı doğrudan zamanın tanrılık taslayan zâlim hükümdarı Nemrut'a tebliğ etmekten ve onunla tartışmaktan çekinmiyordu. Rivâyet olunduğuna göre, putları reddetmesi yüzünden Nemrut tarafından zindana atılmış, bir süre sonra çıkarılıp onun huzuruna getirilmişti. Nemrut mal, mülk ve saltanatına aldanıp ilâhlık taslamaya kalkınca, aralarında gerçek ilâhın kim olduğu hakkında tartışma oldu. Hz. İbrahim (a.s.), *"Benim Rabbim, hayat verir ve öldürür"* deyince, o zâlim sahtekar, *"Ben de yaşatır ve öldürürüm"* dedi. Bunu ispatlamak maksadıyla da rivâyet edildiğine göre, idamlık iki adamı huzuruna getirtip, bunlardan birinin serbest bırakılmasını, diğerinin ise öldürülmesini emretti. Emrinin yerine getirilmesini ilahlığının tescili saymaya kalktı. Ancak Hz. İbrahim (a.s.), kulluğunu idrak edip elindeki nimetlere şükretmesi gerekirken ilâhlık taslayan bu küstahın elini kolunu bağlayacak bir teklifte bulunuverdi. O, orada bulunan herkesin aklını başına getirecek bir teklif düşünmüştü. Krala iddiâ ettiği gibi istediğini yapabilecek bir ilâh ise, Allah'ın doğudan getirdiği güneşi, kendisinin batıdan getirmesini teklif etti. Foyasını bütün açıklığıyla ortaya seren bu teklif karşısında kâfirin dili tutuldu, apışıp kaldı

49. Âl-i İmrân sûresi, 3/139.

ve verecek bir cevap bulamadı.[50] Kur'ân-ı Kerim, o ikisi arasında geçen bu tartışmayı şöyle aktarmıştır:

"Allah kendisine mülk ve saltanat verdi diye Rabbi hakkında İbrahim ile tartışmaya gireni görmedin mi? Hani İbrahim, 'Benim Rabbim hayat verir ve öldürür' demişti. O da 'Ben de hayat verir ve öldürürüm." demişti. O zaman İbrahim, 'Allah güneşi doğudan getirmektedir. Haydi sen de onu batıdan getir.' deyince, kâfir afallayıp kaldı. Allah, zâlimler topluluğunu hidâyete erdirmez."[51]

Hz. İbrahim (a.s.) ile Nemrut arasında geçen bu tartışmanın zamanı hakkında iki görüş ileri sürülmüştür. Sa'lebî, putları kırmasından önce olduğu görüşünü benimserken,[52] Taberî[53] ve İbnü'l-Esir[54], putları kırmasından sonra yapıldığını kabul ederler.

Nemrut kavmi örneğinde olduğu gibi, hangi asırda veya hangi ülkede yaşarlarsa yaşasınlar, müşriklerin hemen hemen tamamı, ilâhlar ilâhı kabul ettikleri bir Allah'a inanmakla birlikte, kendilerine O'nun dışında tanrılar edinerek, onları Allah'a ortak koşmuşlardır. Allah'ı her şeyin yaratıcısı kabul etmekle beraber, cahilliklerinden, ruhları, cinleri, güneşi, ayı, yıldızları, hükümdarları, din adamlarını veya bâzı hayvanları, ya da kendi elleriyle yonttukları putları kendilerine ilâh edinerek onlara tapmışlardır. Ayrıca Allah'ın seçtiği Peygamberlerden yüz çeviren ve bu yüzden ilâhî hidâyetten mahrum kalıp sapıklığa düşen müşrik toplumlar, yeryüzünde Allah'a ait olması gereken hâkimiyeti kraliyet ailele-

50. Kitab-ı Mukaddes'te, İbrahim (a.s.) ile Nemrut arasında, Allah hakkında yapılan bu tartışmadan bahsedilmez. Ancak Talmud, bu tartışmayı ayrıntılarıyla aktarmaktadır. Talmud'ta anlatılanlar, Kur'ân'da anlatılanlara yakındır. Orada bahsedildiğine göre,Hz. İbrahim(a.s.)in babası, Nemrut'un güvendiği en yakın adamlarından biridir. Bu şahıs, küçüklüğünden itibaren putlardan uzak duran ve derin bir Allah sevgisi taşıyan, büyüdüğünde ise açıktan Allah'ın birliğini ilân ederek putları kıran oğlu Hz. İbrahim (a.s.)'ı Nemrut'a ihbar eder. Bunun üzerine Hz. İbrahim (a.s.), halkının rabbi olduğunu iddia eden Nemrut'un huzuruna getirilir ve aralarında bu tartışma cereyan eder (Mevdûdî, *Tefhim*, I, 203).
51. Bakara sûresi, 2/258.
52. el-Arâis, 66.
53. *Tarih*, I, 123.
54. *el-Kâmil*, I, 98.

rine ve yandaşlarına vermişler, ya da hâkimiyeti Allah ile uydurdukları tanrıları arasında paylaştırmışlardır. Müşrik toplumların bir kısmı, Nemrut kavminde olduğu gibi, krallarını da ilâh kabul etmişlerdir. Bu toplumlarda kralların ilâhlık iddiaları, yeryüzünde sadece kendilerinin sözünün geçmesi, insanların uymak zorunda olduğu kanunları bizzat koymaları anlamındadır. Bu iddiâlarını sağlamlaştırmak maksadıyla onlar, tâbiat üstü tanrıların soyundan geldiklerini de ileri sürmüşlerdir.

Nitekim Nemrut da tanrılık iddiasında bulunurken, Allah'ın varlığını reddetmiyor veya yeri ve gökleri kendisinin yarattığını iddia etmiyordu. Onun maksadı, geniş ülkesinin rabbi, yâni yegâne hâkimi olduğunu ortaya koymaktı. Bu topraklar üzerinde, sadece kendisinin sözünün geçtiğini, kimsenin verdiği emre itaatsizlik edemeyeceğini ve koymuş olduğu kanunlara karşı çıkamayacağını söylemek istiyordu.[55]

I. HZ. İBRAHİM (A.S.)'IN PUTLARI KIRMASI VE ATEŞE ATILMASI

Allah Teâlâ tarafından kendisine verilmiş olan hak ile bâtılı ayırt etme kabiliyeti sayesinde küçüklüğünden itibaren Allah'ın birliğine inanan ve buna delil getirmeye muvaffak olan Hz. İbrahim (a.s.), Peygamberlik görevine getirildikten sonra, babası Azer ve müşrik kavmine, sık sık, tapmakta oldukları putların mahiyetini soruyordu. Onun putları mânâsız şeyler gördüğünü ifade eden bu sorularına cevap olarak müşrikler her defasında, putlara tapmanın kendilerine atalarından miras kaldığını ve kendilerinin atalarını taklit ederek böyle yaptıklarını söylüyorlardı. Hz. İbrahim (a.s.) da, tapanlara ve kendilerine hiç bir fayda veya zararları olmayan basit eşyalardan ibaret bu putlara taptıkları için, hem atalarının hem de kendilerinin apaçık bir hata içinde olduklarını belirtirdi. Onun bu sözlerine şaşıran ve putlarının sıradan eşyalar olduğunu bir türlü kabullenmek istemeyen müşrikler, onun kendileriyle alay ettiğini sanırlardı. Bunun üzerine Hz. İbrahim

55. Afzalurrahman, *Sîret Ansiklopedisi*, IV, 54

(a.s.), ciddî olduğunu belirtir, gerçek rablerinin yeri ve göğü yoktan yaratan Allah olduğunu; kendisinin Allah'ın birliğine kesin inandığını söylerdi.

Hz. İbrahim (a.s.), kavmini putlardan uzaklaştırmak için, putların cansız birer eşya olduğunu açıkça göstermek maksadıyla yeni bir tedbir düşündü. Niyeti, putları param-parça ederek, onların kendilerini savunmaktan âciz basit eşyalar olduğunu ortaya koymaktı. Çünkü fiilen yaşanan ve gözle görülen bir durum, insanlar üzerinde, vâ'z ve nasihatten daha etkili olabilirdi. Belki kavmi, kendilerini savunmaktan dahi âciz putlarını un-ufak bir halde görürler de ibret alırlardı. Bu düşünceyle, onların bulunmadığı bir zamanda putları kırmaya karar verdi. Müfessirlerin söylediğine göre, her yıl şehir dışına sahraya çıkarak kutlanan büyük bir bayram vardı. Hz. İbrahim (a.s.), düşündüğünü uygulamak maksadıyla, bu bayrama katılmak istemedi ve bunun için hastalığını mazeret göstererek babasından izin aldı. Tüm halkın bayram için şehirden ayrılmasından sonra da puthaneye geldi, orada hiçbir kimsenin kalmayışından istifade ederek, elindeki balta ile, en büyükleri hâriç putların tamamını kırdı. Büyük putu sağlam bırakmaktan maksadı, kavmini, putları kimin kırdığını ortaya çıkarmak hususunda bu büyük putun yardımını istemeye sevk etmek, böylece gerek kırılanların gerekse büyük putun konuşmaktan dahi âciz olduğunu açık bir şekilde anlamalarını sağlamaktı. Şehre dönen müşrikler, mabetlerine geldiklerinde putlarının paramparça edildiğini görünce büyük bir üzüntü ve öfkeye kapıldılar. Bunu yapanın zâlimlerden olduğunu söyleyerek, suçluyu araştırmaya koyuldular. Önceden Hz. İbrahim (a.s.)'ın putları yerdiğini, boş şeyler saydığını ve onları kırmaktan bahsettiğini bilenlerin ihbarı üzerine Nemrut, onun derhal huzuruna getirilmesini emretti. Ona verilecek cezaya herkesin şahit olup ibret almalarının sağlanması için ayrıca halkın da toplantıya çağrılması tâlimâtını verdi.

Hz. İbrahim (a.s.) bulunup kralın huzuruna getirilmişti. Kralın adamları, ona putlarını kendisinin mi kırdığını sordular. Hz.

İbrahim (a.s.), müşriklerin kendiliklerinden gerçeği kabul etmelerini sağlamak maksadıyla, iddiâlarının doğruluğunu farz ederek, küçük putları onları kıskanan büyük putun kırdığını, işin mahiyetini, eğer konuşabiliyorlarsa kırılan putlara sormalarını söyledi. Onun cevabını duyan müşrikler, ilk anda, konuşmaktan dahi âciz ve kendilerini kimin kırdığını bile söyleyemeyen putları ilah edindikleri için hatalı olduklarını kabul ederek Hz.İbrahim (a.s.)'ı haklı bulmuşlardı.[56] Fakat hemen ruhlarını sarmış olan inkâra meylederek tekrar eski küfürlerine döndüler. Putların konuşmadığını bildiği halde Hz.İbrahim (a.s.)'ın "onlara sorun" demesine kızdılar. Hz.İbrahim (a.s.), bununla birlikte, putlarının aczini itiraf etmek zorunda kalan kavmine bâzı nasihatlerde bulundu. Allah'ı bırakıp herhangi bir zarar veya fayda veremeyen cansız eşyalara tapmalarının yanlışlığını vurguladı. Yaptıkları işin çirkinliğini anlayamadıkları için, onlara ve Allah dışında taptıklarına bedduâ etti.

Kesin ve susturucu delillerle takviye edilmiş bu açıklamaları karşısında müşrikler, Hz. İbrahim (a.s.)'a mâkul bir cevap vermekten âciz kalmışlardı. Bu durum Nemrut'u son derece kızdırmıştı. O ve adamları, halkın huzurunda düşmüş oldukları âcizliklerini gizleyebilmek için kaba kuvvete başvurdular, ilahlarına yardım etmek ve intikamlarını almak arzusuyla Hz. İbrahim (a.s.)'ı ateşe atıp yakmaya karar verdiler. Nemrut'un emriyle hazırlanan büyük bir odun yığını ateşlenmiş, alevleri kısa sürede son derece kuvvetlenmişti. Hz. İbrahim (a.s.) yanmakta olan bu kuvvetli ateşin tam ortasına atıldı. Ancak Allah Teâlâ, ateşe, *"Ey ateş!*

56. Benzeri bir durum, 1596 yılında Japonya'da yaşanmıştır. Japon imparatoru Hideyoşi, muazzam bir Buda heykeli diktirmişti. Elli bin kişinin 5 yıl içinde bitirdiği söylenen bu inşâ faaliyetinde bizzat kendisi de çalışmıştı. Ancak heykel tamamlanmak üzere iken şiddetli bir deprem oldu. Bu deprem, mukaddes sayılan ve halkı koruduğuna inanılan büyük Buda heykelini paramparça etti ve heykel bir moloz yığını haline geldi.
Söylendiğine göre, bu manzara karşısında gerçeği gören imparator Hideyoşi, put enkâzına bir ok fırlatmış ve alaylı bir tarzda şöyle demiştir: "Büyük paralar sarf ederek seni buraya diktim. Fakat sen kendini ve mâbedini korumaktan bile aciz kaldın. (Will Durant, *Kıssatü'l-hadâre* (Arapça trc. Zeki Necib Muhammed), Kahire 1968, V, 133).

İbrahim'e serinlik ve esenlik ol!" diyerek, kendisine dost edindiği Hz.İbrahim (a.s.)'ı yanmaktan kurtardı ve ateş ona hiç bir zarar vermedi.[57] Neticede, asıl hüsrâna ve zarara uğrayanlar münkirler

57. Buhârî'nin naklettiği bir rivâyete göre, Hz. İbrahim (a.s.), ateşe atılmak üzere iken Allah'a tevekkül ederek, 'Hasbünellahü ve ni'me'l-vekîl' diye duâ etmişti ("Tefsir", 13). Hz. Muhammed (s.a.v.) de, bu duâyı şu ayette zikredilen durumda okudu: *"Ona inananlar ki, başka insanlar kendilerine, 'İnsanlar size karşı bir ordu toplamışlar, onlardan korkunuz!' dediklerinde, aksine bu haber onların imânlarını artırdı ve "Hasbünellâhü ve ni'me'l-vekîl= Allah bize kâfidir, o ne mükemmel bir vekildir' diye cevap verdiler."* (Âl-i imrân sûresi, 3/173).

Kitab-ı Mukaddes'te Hz. İbrahim (a.s.)'ın ateşe atılması olayından hiç bahsedilmemiştir. Aynı şekilde onun Irak'taki hayatına, babası, kavmi ve Nemrut ile mücadelesine ve sonunda ülkesinden ayrılmasına sebep olan ateşe atılması şeklinde gelişen olaylar dizisine dâir bilgi verilmemiştir.Kitab-ı Mukaddes, sadece onun göçünden söz eder, bu göçü de bir geçim tedariki gibi sıradan bir göç olarak anlatır.

Kitab-ı Mukaddes, ismini Têrah/Târah olarak verdiği Hz. İbrahim (a.s.)'ın babası hakkında da Kur'ân'dan farklı bilgiler ihtiva eder Orada bildirildiğine göre, Târah, oğlu Hz. İbrahim (a.s.)'ı ve onun karısı olan gelini Sara'yı alarak Keldâniler'in Ur şehrinden ayrılmış ve Kenan diyarına göç ederek Haran'a yerleşmiş, 205 yaşında iken orada ölmüştür (Tekvin, 11/32).

Bir sonraki bapta ise, farklı bir anlatım karşımıza çıkmaktadır: *"Ve Rab, Abram'a dedi: Memleketinden akrabanın yanından ve babanın evinden sana göstereceğim memlekete (Kenan'a) git. Seni büyük bir millet yapacağım. Seni mübarek kılacağım ve senin adını yücelteceğim. Sen de mübarek olacaksın. Seni mübarek kılanları mübarek kılacağım, sana lânet edene lânet edeceğim ve yeryüzünün bütün kabileleri sende mübarek olacaklardır."* (Tekvin, 12/1-3).

Bu bilgilere dikkat çeken Mevdûdî, Hz. İbrahim(a.s.)'ın Talmud'ta tanıtımından sözeder. Talmud'un, onu, faraziyelerle dolu, çok karmaşık bir şekilde ve yer yer ona yakışmayan özeliklerle tanıttığını söyler. Kur'ân'ın ise İbrahim(a.s.)'ı Talmud'tan çok farklı bir şekilde tanıttığını vurgular. Ardından Kur'ân-ı Kerim'in Kitab-ı Mukaddes ve diğer Yahudi metinlerinden kıssalar aktardığını iddia edenlere açık bir cevap olmak üzere, Talmud'un Hz. İbrahim (a.s.) hakkında verdiği bilgileri özetler. Bu iddiayı reddetmeye yeter gördüğü bu özeti, önemine inandığımız için aynen alıyoruz:

"Talmud'a göre, kâhinler, Abram'ın doğduğu gece gökyüzünde büyük bir yıldız gördüler ve Nemrut'a Târah'ın evinde doğan çocuğu öldürmesini tavsiye ettiler. Nemrut, çocuğu öldürmeye karar verir; fakat Târah, çocuğunu saklar ve onun yerine bir hizmetçinin çocuğu öldürülür. Bunun üzerine Târah karısını ve çocuğunu bir mağaraya saklar. Çocukla annesi, o mağarada on yıl yaşarlar. On birinci yılda Abram, Târah tarafından Nuh'a götürülür. Abram,

oldu. Nemrut ile Hz. İbrahim (a.s.) arasında geçen bu tartışma ve sonunda halkın huzurunda cereyan eden bu muazzam mûcize, Kur'ân-ı Kerim'de üç yerde anlatılmıştır. Enbiyâ sûresinde şöyle zikredilir:

"İbrahim, babasına ve kavmine, 'Şu karşısına geçip tapmakta olduğunuz heykeller de nedir?' demişti.

Nuh ve oğlu Sam'ın gözetiminde 39 yıl yaşar. Bu sırada Abram, kendisinden 42 yaş küçük olan yeğeni Sara ile evlenir (Kitab-ı Mukaddes, Sara'nın Abram'ın yeğeni olduğuna değinmez ve bahsedilen yaş farkını ise 10 yıl olarak verir. Tekvin,11/29; 17/17).

Talmud daha sonra özetle şöyle devam eder: "Abram 50 yaşına gelince Nuh'tan ayrıldı ve babasına geri geldi. Babasının bir putperest olduğunu ve evinde 12 aya tekâbül eden 12 put bulunduğunu gördü. Onu putperestlikten vazgeçirmeye çalıştı; fakat babası kendisini dinlemeyince, bir gün evdeki bütün putları kırdı. Bunu gören Târah, doğruca Nemrut'a gitti ve 50 yıl önce evinde doğan çocuğun putlara ihanet ettiğini ve evdeki putları kırdığını söyledi. Bu konuda kralın hüküm vermesini istedi. Nemrut, Abram'ı sorguya çekti. Abram'ın verdiği cevaplar, dosdoğru kesin ve açıktı. Nemrut, onu hapse attı ve meseleyi karar için meclise sundu. Meclis, Abram'ın yakılarak öldürülmesine hükmetti. Bunun üzerine bir ateş hazırlandı ve Abram ateşe atıldı. Kardeşi, aynı zamanda da kayınpederi olan Haran da ateşe atıldı. Nemrut, Târah'e doğduğu gün Abram'ın yerine neden başka bir çocuğun öldürüldüğünü sormuş, o da, bunu Haran'ın plânladığını söylemişti. Bu nedenle Haran da yakılarak cezalandırıldı. Haran yanarak öldü; ancak insanlar Abram'ın alevlerin arasında hiçbir zarar görmeksizin yürüdüğünü gördüler. Bunu Nemrut'a haber verdiklerinde, bu olayı kendi gözleriyle gördü ve şöyle bağırdı: "Ey göklerin ilâhının adamı! Ateşten çık ve yanıma gel!" Bunun üzerine ateşten çıkan Abram, Nemrut'un yanına geldi. Ona îmân eden Nemrut, ona çok pahalı hediyeler verdi. Abram bundan sonra 2 yıl daha Irak'ta kaldı. Ta ki Nemrut, korkunç bir rüya gördü. Kâhinler, onun rüyasını, Abram'ın krallığını yerle bir edeceği şeklinde yorumladılar ve Abram'ı derhal öldürmesini söylediler. Nemrut, Abram'ı öldürmek üzere adamlar gönderdi. Ancak Abram, kralın kendisine hediye ettiği köleden bu tuzağı öğrenmişti. Kaçarak Nuh'un yanına sığındı. Târah da onu orada ziyarete geldi. Baba ile oğul en sonunda o memleketi terke karar verdiler. Nuh ve oğlu Sam da, bu kararı desteklediler. Bunun üzerine Târah, oğlu Abram, torunu Lût, aynı zamanda torunu olan Abram'ın karısı Sara ile birlikte Ur şehrini terk edip Haran'a gitti.(Bu özet ve mukayese için bkz. Mevdûdî,Tefhim, III, 318-319).

Mevdudi, bu özetin ardından şu önemli soruyu sormuştur: *"Mantık sahibi bir insan, Talmud'un bu anlattıklarını okuduktan sonra, bu kitabın Kur'ân'da anlatılan kıssalara kaynak teşkil ettiğini düşünebilir mi?"*

Dediler ki: 'Biz babalarımızı bunlara tapar kimseler olarak bulduk.'

İbrahim, 'Doğrusu, siz de, babalarınız da açık bir sapıklık içindesiniz.' dedi.

Dediler ki: 'Bize karşı ciddî misin, yoksa bizimle alay mı ediyorsun?'

Dedi ki: 'Hayır, sizin rabbiniz, göklerin ve yerin rabbidir ki, bunları o yaratmıştır ve ben bu hususta size şâhitlik edenlerdenim. Allah'a yemin ederim ki, siz ayrılıp gittikten sonra putlarınıza bir oyun oynayacağım, onlara bir tuzak kuracağım.' Sonunda İbrahim, putları paramparça etti. Belki kendisine müracaat ederler diye, sadece putların büyüğünü sağlam bıraktı.

(Dönüp geldiklerinde), 'İlahlarımıza bunu kim yaptı? Muhakkak o zâlimlerden biridir.' dediler. Bir kısmı, 'Bunları diline dolayan bir genç duyduk; kendisine İbrahim denilirmiş.' dediler.

Diğerleri, 'O halde, onu hemen insanların gözü önüne getirin ki, ona verilecek cezayı görsünler.' dediler. (Getirilince), 'Ey İbrahim ilahlarımızı bu hâle sen mi getirdin?' diye sordular.

İbrahim, 'Belki de bu işi şu büyükleri yapmıştır. Haydi, eğer konuşuyorlarsa kendilerine sorun!' dedi. Bunun üzerine, kendi vicdanlarına dönüp, 'Sizler zâlimlersiniz!' dediler. Sonra tekrar eski inanç ve tartışmalarına döndüler ve İbrahim'e 'Sen bunların konuşmadığını pekâlâ biliyorsun.' dediler.

İbrahim, 'Öyleyse, Allah'ı bırakıp da, size hiç bir fayda ve zarar veremeyen bir şeye hâlâ tapacak mısınız? Size de, Allah'ı bırakıp tapmakta olduğunuz şeylere de yuh olsun! Siz akıllanmayacak mısınız?' dedi.

Bir kısmı, 'Eğer iş yapacaksanız, yakın onu da ilâhlarınıza yardım edin!' dediler.

'Ey ateş! İbrahim için serinlik ve esenlik ol!' dedik. Böylece ona bir tuzak kurmak istediler; fakat biz, onları daha çok hüsrana uğrayanlar durumuna soktuk. Biz, İbrahim'i ve Lût'u kurtararak, içinde cümle âleme bereketler verdiğimiz ülkeye ulaştırdık."[58]

58. Enbiyâ sûresi, 21/68-71. Muhammed Esed, 69. ayetteki "Ey ateş! İbrahim için serinlik ve esenlik ol!" dedik emrine ve yine *"Onu öldürün veya yakın, dediler, ama Allah onu ateşten korudu."* (29/24) ve *"Onlar, 'Bir odun yığını ha-*

Bu olay, Saffât sûresinde ise daha kısa ve az farklı olarak şöyle anlatılmıştır:

"Şüphesiz İbrahim, onun (Nuh'un) milletinden idi. Hani o, Rabbine tertemiz bir kalp ile gelmişti. Bir zamanlar, babasına ve kavmine, 'Siz neye kulluk ediyorsunuz? İftira ederek Allah'tan başka bir takım ilahlar mı istiyorsunuz? O halde âlemlerin Rabbi hakkındaki görüşünüz nedir?' dedi. Bunun ardından İbrahim, yıldızlara şöyle bir baktı ve 'Ben hastayım.' dedi. Ona arkalarını dönüp gittiler. İbrahim, yavaşça putların yanına vardı. 'Yemiyor musunuz? Hem neden konuşmuyorsunuz?' dedi. Ardından yanlarına gelip sağ eliyle vurdu. Koşarak İbrahim'e geldiler. İbrahim, 'Kendi ellerinizle yonttuğunuz şeylere mi tapıyorsunuz?! Oysa ki, sizi ve yapmakta olduklarınızı Allah yarattı.' dedi. Müşrikler, 'Onun için bir bina yapın ve derhal onu ateşe atın!' dediler. Böylece ona bir tuzak kurmayı istediler. Fakat biz onların plânlarını bozduk ve böylece onları küçük düşürdük."[59]

Bu âyetlerden anlaşıldığı gibi, Hz.İbrahim (a.s.), babasını ve kavmini putlara tapmaları dolayısıyla yine kınamış, Allah'a ortak koşarak, yalan ve bâtıl üzere olduklarını tekrarlamıştı. Allah'ı bırakıp başka şeylere tapmaları yüzünden Cenab-ı Hak tarafından cezalandırılacaklarını söylemişti. Kendisini reddetmeleri üzerine, putlarının hiç bir fayda veya zarar veremeyeceğini onlara göstermek istedi. Bu maksatla onlarla bayrama çıkmayıp yalnız kalarak putları kırmaya karar verdi. Rivâyete göre, onların âdeti üzere gök yüzüne baktı ve yıldızların yarın kendisinin hasta olacağını gös-

zırlayın ve onu yanan ateşin içine atın!' diye bağırdılar. Ona tuzak kurmak istediler; ama biz onların planlarını bozduk ve böylece onları küçük düşürdük." (37/97-98) ayetlerindeki açık ifadelere rağmen, Hz. İbrahim (a.s.)'ın bedenen ateşe atılmasının söz konusu olmadığını söyler. Ona göre, "Allah onu ateşten kurtardı." ifadesi, daha ziyâde onun hiç ateşe atılmamış olduğunu gösterir ve tefsirlerdeki anlatımlar, Talmud'taki menkıbelere dayanır. Esed, Kur'ân'ı Kerim'deki ifadeleri, onun zulüm ateşine maruz kaldığı ve gösterdiği direnç sayesinde, sonraki hayatında üstün bir manevi güce ve iç huzuruna ulaştığı şeklinde anlamıştır (Bkz. *Kur'ân Mesajı*, 656).

Muhammed Esed, yeri geldiğince işaret ettiğimiz gibi, mûcizelerin pek çoğuna sıradan olaylar gözüyle bakmış veya burada olduğu şekilde, verilen kesin bilgilerle te'lifi mümkün olmayacak tarzda indî yorumlar yapmıştır.

59. Saffât sûresi, 37/83-98.

terdiği intibâını uyandırdı.[60] Üstü kapalı bir şekilde, kendileriyle birlikte bayrama çıktığı takdirde hastalanacağını söyledi. Kavmi bayrama katılmak için şehirden ayrılınca o, gizlice puthâneye gitti. Putperestler, putlarının önüne çeşitli yemekler koymuşlardı. Çünkü onlar bu şekilde bereketlendiğini kabul ettikleri yemeklerini bayram dönüşünde yerlerdi. İbrahim (a.s.), putlara seslenerek, *"Bu yemeklerden yemiyor musunuz?"* dedi. Sonra da, niçin konuşmadıklarını sordu. Bu sorusuyla, kendilerini ilâh tanıyanlardan da âciz olduklarına işâret etti ve ardından sağ eline aldığı balta ile putları kırdı.

Bayramdan dönen müşrikler, putlarının durumunu görünce onu yapanın kim olduğunu anladılar.Hz. İbrahim (a.s.)'ı getirip putlarını niçin kırdığını sordular. Onları toplu bir şekilde bulma fırsatını değerlendirmek isteyen Hz. İbrahim (a.s.), "Ellerinizle yonttuğunuz şeylere mi tapıyorsunuz?" diye sordu ve ardından, kendilerini ve işlerini yaratanın Allah olduğunu söyledi. Buna rağmen müşrikler, onu, ateşe atıp yakmaya karar verdiler.

Ateşe atılma olayının bahsedildiği üçüncü sûre ise Ankebût sûresidir. Bu sûrede, aynı şekilde Allah'ın onu ateşten kurtardığı belirtildikten sonra, bu muazzam mûcizenin îmân edenler için bir ibret sahnesi teşkil ettiği ifade edilmekte, Hz. İbrahim (a.s.)'ın müşriklere söylediği sözlerin ardından Hz. Lût (a.s.)'ın ona îmân

60. Bildirildiğine göre Babilliler, yıldızları kervan ve gemilerin yollarını belirlemek için incelemekten ziyâde, insanların geleceği ve kaderi hakkında bilgi edinmek maksadıyla araştırırlardı. Bu bakımdan, Babil'de bu işle uğraşanlar, bugünkü tabirle astronom olmaktan ziyâde *astrolog/müneccim idiler.* Babilliler de toplum olarak yıldızların hareketlerinden geleceğe dâir tahminlerde bulunmaya son derece düşkündüler (Tabbâra, 132).
Dolayısıyla, âyetteki *"Derken yıldızlara bir baktı da, hakikat ben hastayım, dedi."* ifadesi, Tabbâra'nın işaret ettiği gibi (s. 132), Hz.İbrahim (a.s.)'in kavminin dînî durumu hakkında olduğu kadar dinler tarihi bakımından da önemli bir tesbittir. Putların çokluğu, dereceleri, onlara kurban, hediye ve yemek takdimi de böyledir. Kur'ân-ı Kerim'in asırlar önce vermiş olduğu bu gerçek bilgilere, ilim yoluyla ancak yakın zamanda kazılarda elde edilen tabletlerdeki bilgilerle ulaşılabilmiştir.
İbrahim de (a.s.) onların bu düşkünlüklerini bildiği için, kendisine hasta olacağını yıldızların îmâ ettiği intibâını uyandırmıştı.

ettiği ve Hz. İbrahim (a.s.)'ın hicrete karar verdiği bildirilerek bundan sonra ona ve nesline yapılan iyilikler hatırlatılmaktadır. Hz. İbrahim (a.s.), bu esnâda müşriklere Allah'ı bırakıp bir takım putlar edinmelerinin sırf dünya hayatı arzusundan kaynaklandığını, Kıyâmet gününde Cehenneme atılacaklarını ve orada birbirlerini lânetleyeceklerini, kendilerine hiç bir yardımcı da bulamayacaklarını söylemiştir:

"Kavminin cevabı ise, 'Onu öldürün yahut yakın!' demelerinden ibaret oldu. Ama Allah, onu ateşten kurtardı. Doğrusu, bunda îmân eden bir kavim için ibretler vardır. İbrahim dedi ki: 'Siz, dünya hayatında aranızdaki muhabbet uğruna, sadece bunun için, Allah'ı bırakıp bir takım putlar edindiniz. Sonra Kıyâmet günü birbirinizi tanımayacak, birbirinizi lânetleyeceksiniz. Varacağınız yer Cehennemdir ve hiç bir yardımcınız da yoktur.' Bunun üzerine Lût, ona îmân etti ve İbrahim, 'Doğrusu ben Rabbimin emrettiği yere hicret ediyorum. Şüphesiz O, mutlak güç ve hikmet sahibidir.' dedi."[61]

61. Ankebut sûresi, 29/24-26.
Bu âyetten hicretin Hz. İbrahim (a.s.) için büyük bereketler getirdiği de anlaşılmaktadır. Allah Teâlâ, dinini korumak maksadıyla hicret etmiş sevgili Peygamberine, hicret yurdunda, yalnızlığını giderecek oğullar lütfetmiştir. Böylece temiz oğulları ve torunlarıyla onun yalnızlığını gidermiş ve soyundan gelen Peygamberlere güzel bir şöhret vermiştir. Hicretin diğer muhacirlere de bir genişlik getirdiği muhakkaktır. Bu gerçek Kur'ân-ı Kerim'de, kesin bir ifâde ile bildirilmiştir:
"Kim Allah yolunda hicret ederse, yeryüzünde gidecek çok yer de bulur, genişlik de bulur. Ve kim Allah'a ve Peygambere hicret etmek maksadıyla evinden çıkar da sonra kendisine ölüm yetişirse, muhakkak ki onun mükâfatı Allah'a aittir. Allah, çok bağışlayan ve çok merhamet edendir." (Nisâ sûresi, 4/100).
"Zulme uğradıktan sonra Allah uğrunda hicret edenlere gelince, kesinlikle onları dünyada güzelce yerleştireceğiz; âhiret mükâfatı ise daha büyüktür, eğer bilseler. Onlar ki, sabretmişlerdir ve hep rablerine dayanırlar." (Nahl sûresi, 16/41-42).
Cenab-ı Hak, bir başka ayette muhacirlerin yardımcısı olduğunu bildirmiş, onları bağışlayacağını müjdelemiştir:
"Sonra şüphe yok ki, Rabbin o eziyete uğratılmalarının arkasından hicret eden sonra savaşıp sabreden kimselerin yardımcısıdır; doğrusu Rabbin, bunun arkasından elbette bağışlayacak ve merhamet edecektir." (Nahl sûresi, 16/110).

İ. HZ. İBRAHİM (A.S.)'IN HİCRETİ

Hz. İbrahim (a.s.), tebliğ mücâdelesini, karşılaştığı bütün güçlüklere rağmen, az önce ele aldığımız gibi, Nemrut tarafından ateşe atılmasına kadar sürdürdü. Müşrikler, bu son olay dolayısıyla onun Allah tarafından korunduğunu ve bu sâyede ateşin onu yakmadığını gördükleri ve yıllar boyunca kendilerine söylediklerinde doğru olduğunu açıkça anladıkları halde, içlerinden bir kaç kişi hâriç, îmân etmeye yanaşmamışlardı. Bu muazzam mûcize dahi, akıllarını başlarına almalarına kâfi gelmemişti. Hz İbrahim (a.s.)'a gelince, Cenab-ı Hakk'ın kendisini ateşten kurtarmasından sonra, kâfirlere putlarıyla kendilerini baş başa bırakacağını söyledikten sonra kendisine îmân etmiş olan hanımı Sâre, yeğeni Lût ile birlikte hicrete çıktı. Allah'a yalvararak bunu kendisi için hayırlı kılmasını ve ayrıca kendisine sâlih evlât ihsan etmesini istedi. Yüce Allah, onun bu duâsını da kabul etti, rızasını kazanmak uğrunda hicret eden Hz. İbrahim (a.s.)'a evlât ihsan edeceğini müjdeledi. Kur'ân-ı Kerim, bir kaç yerde onun hicretinden, daha sonra kendisine verilen nimetlerden, neslinden seçilen bâzı Peygamberlerden ve Peygamberliğin onun nesline tahsis edildiğinden bahsetmektedir:

"O (İbrahim), 'Sizi, Allah'tan başka taptıklarınızla baş başa bırakıp sizden ayrılırım ve Rabbime dua ederim; umarım, Rabbime yaptığım dua sâyesinde mutsuz olmam!' dedi. İbrahim, onları ve Allah'tan başka tapmakta oldukları putlarını bırakıp çekildiğinde, biz de ona İshak'ı ve Ya'kub'u ihsan ettik ve her birini bir Peygamber yaptık. Biz, bunlara rahmetimizden lütuflar ihsan ettik ve hepsine dillerde yüksek bir doğruluk şanı verdik."[62]

"Bir de dedi ki: 'Ben Rabbime gidiyorum, O, bana yolunu gösterir. Rabbim, bana iyilerden bir evlât ihsan et!' Biz de ona (halîm) uslu bir oğul müjdeledik."[63]

"Bunun üzerine ona, bir tek Lût îmân etti. İbrahim de, 'Ben Rabbime hicret edeceğim, şüphesiz ki O, güçlüdür, hikmet sahibidir.'

62. Meryem sûresi, 48-50.
63. Saffât sûresi, 37/99-100.

dedi. Biz ona İshak ile Yakub'u da ihsan ettik. Peygamberliği ve kitabı onun zürriyetinde kıldık, kendisine dünyada mükâfatını verdik. Şüphesiz o, âhirette de iyilerdendir."[64]

Görüldüğü gibi, bu âyetlerde Hz. İbrahim (a.s.)'ın nereye hicret ettiği hakkında bilgi verilmemiştir. Kur'ân-ı Kerim'de onun hicretinden bahsedilen başka bir yerde ise, hicret yurduna da işâret edilerek bu bölgenin bereketli kılınan topraklar olduğu bildirilmiştir:

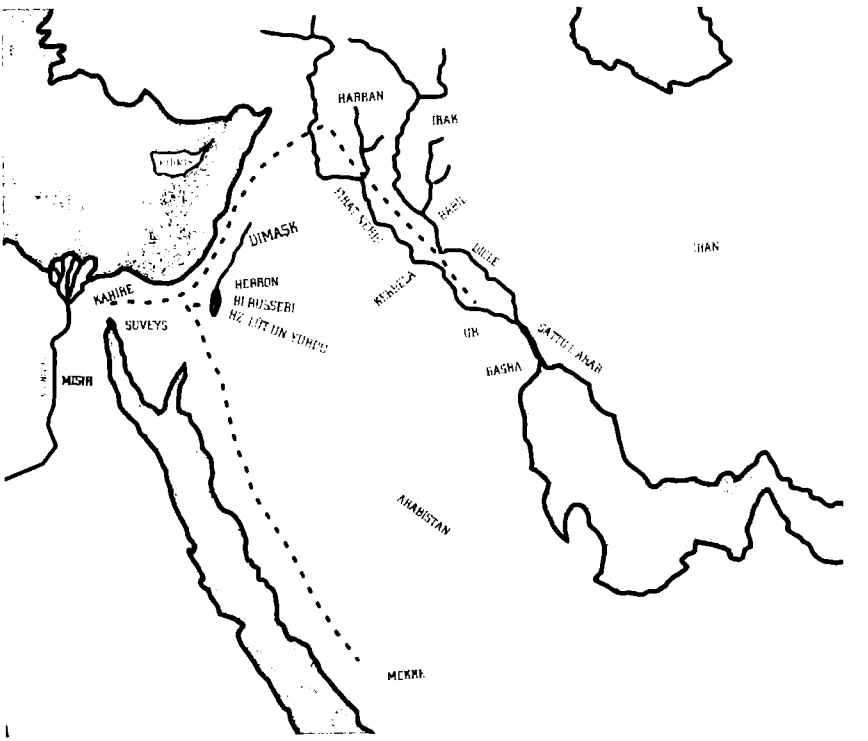

HZ. İBRAHİM (A.S.)'IN ZİYARET ETTİĞİ YERLER

HARİTA II

64. Ankebut sûresi, 29/26-27.

"Böylece ona bir tuzak kurmak istediler; fakat biz, onları daha çok hüsrana uğrayanlar durumuna soktuk. Biz, İbrahim'i ve Lût'u kurtararak, içinde cümle âleme bereketler verdiğimiz ülkeye ulaştırdık. Ona İshak'ı lütfettik, üstelik Ya'kub'u da; ve onların her birini iyi kimseler yaptık. Ve hepsini, emrimizle yol gösteren rehberler yaptık ve kendilerine hayırlı işler işlemeyi, namaz kılmayı, zekât vermeyi vahyettik. Hepsi, bize kullık eden kimselerdi."[65]

Neticede, Allah tarafından ateşten kurtarılan Hz. İbrahim (a.s.), Allah yolunda, putperest babasını ve kavmini terk ederek, kendisine îmân eden hanımı ve yeğeni Lût ile birlikte Irak'tan ayrıldı, Kur'ân-ı Kerim'de bereketlendirilmiş bölge olarak zikredilen Şam diyarına hicret etti.[66] Ur şehrinde veya Babil'de dünyaya gelen Hz. İbrahim (a.s.), hicret sırasında 60 yaşlarında bulunuyordu. O önce Harran'a gitti, on yılı aşkın bir süre orada oturduktan sonra 75 yaşlarında iken Filistin'e geçerek, davetinin en önemli merkezleri olan Methel, Hebron ve Bi'rüssebî'yi kurdu. Yeğeni Lût'u, davet için Lût gölünün doğusundaki bölgeye gönderdi. Kendisi bir süre sonra hanımı Sâre ile birlikte Filistin'den de ayrıldı ve o dönemde medeniyet ve kültür açısından en gelişmiş ülkelerden olan Mısır'a gidip geldi. Bunun ardından, Mısır'da bulunduğu sırada hanımı Sâre'ye hediye edilen Hâcer isimli kadınla da evlenerek ondan bir oğul sahibi oldu. Aynı zamanda ilk evladı olan Hz.

65. Enbiyâ sûresi, 21/70-73.
Bâzı rivâyetlere göre Hz. İbrahim (a.s.)'ın hicretinden bir süre sonra Nemrut ve kavmi ilâhî bir cezaya çarptırılmıştır. Nemrut'un helâki hakkında Zeyd b. Eslem'den şöyle bir rivâyet nakledilmiştir: Ateşe atılma olayından sonra, Hz.İbrahim (a.s.), dört defa daha Nemrut'u îmâna çağırdı. Ancak o inadında direndi ve " Benden başka bir ilâh mı var?" sözünü tekrar etti. Bunun üzerine, bu kavme musallat kılınan sinekler yeri-göğü kapladı. Hatta sineklerin çokluğundan güneş dahi görülmez oldu. Sinekler, insanların etlerini yedi onları birer kemik yığını haline getirdi (bkz. Taberî, *Tarih*, I, 148-149; İbnü'l-esir, I, 115 -116; ayrıca bkz. Sa'lebî, 99).

66. Hz. İbrahim (a.s.)'ın hicret yurduna "Bereketli Topraklar" denilmesinin sebepleri arasında, Peygamberlerin ekserisinin bu bölgeye gönderilmesi, Hz.İsa (a.s.)'ın ineceği bölge olması ve verimliliği zikredilmiştir (Bkz. Sa'lebî, 79).
Bu tâbir ile maddî ve manevî değere sahip olan Suriye, Ürdün ve Filistin toprakları kastedilmektedir. Dünyanın en verimli bölgelerinden olan bu yöre, aynı zamanda pek çok Peygamberin gönderildiği muhit olmuştur. Hz. İbrahim (a.s.) ve yeğeni Hz.Lût (a.s.) da Irak'tan veya Güney Anadolu'dan oraya hicret etmişlerdir.

İsmail ve annesi Hâcer'i Allah Teâlâ' nın emriyle Hicaz'a götürüp Safa tepesi civarına bıraktı. Daha sonraları hanımını ve oğlunu ziyaret için birkaç defa Hicaz'a gidip geldi. Son gidişinde, oğlu İsmail ile birlikte Kâbe'yi inşâ etti. Oğlu İsmail'i Kâbe'nin sorumlusu olarak bıraktıktan sonra, tekrar Filistin'e, kendisine nisbetle Halilürrahman olarak isimlendirilen Hebron kasabasına döndü ve orayı daimî ikâmetgâh haline getirdi. Vefatına kadar orada yaşadı ve oraya defnedildi.

K. Üç Yalan Meselesi

Kur'ân-ı Kerim'de, Hz. İbrahim (a.s.)'ın, iki yerde, ikisi de önemli bir maksada yönelik olarak, te'vil ile ve başka mânâya çevirerek tevriye yoluyla yalan söylediği geçmektedir. Bunlardan biri önce geçtiği gibi, Saffât sûresinde, diğeri ise Enbiyâ sûresinde hikâye olunmuştur. Birincisinde, bir türlü kendisine inanmayan kavmini iknâ edebilmek için, onları cevapsız bırakacak bir delil getirmek istemişti. Şehir halkı bayram kutlamaları için şehirden ayrıldığında putlarını kıracak, putların kendilerini dahi savunamaz ve kendilerini kimin kırdığını bilemez âciz varlıklar olduğunu gösterecekti. İşte bu işi yapabilmek maksadıyla bayrama katılmamak için bir mazeret düşündü ve hasta olduğunu söyledi.[67] İkincisinde ise, putları kendisinin mi kırdığı soruldu-ğunda, "Belki onları şu büyük put kırmıştır!" demişti.[68]

Hadis kaynaklarında, buna bir üçüncüsü eklenmiştir. Ebu Hureyre'den rivâyet olunduğuna göre, Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"İbrahim (a.s.), yalnız üç defa (te'vil ile ve başka mânâya çevirerek) yalan söylemiştir ki, bunlardan ikisi kendisine ait bir sebeple değil, münhasıran Aziz ve Celil olan Allah'ın zâtı ve rızası içindir: Birisi, putperestlere, 'Hakikaten ben hastayım.' demesi, bir diğeri, 'Bu işi belki putların şu büyüğü işlemiştir.' demesidir. Rasûlullah, üçüncüsü için de şöyle demiştir: İbrahim, günün birinde, hanımı

67. Saffât sûresi, 37/89-90.
68. Enbiyâ sûresi, 21/63.

Sâre ile birlikte cebâbireden azılı bir zâlim olan (Mısır veya Ürdün) kralının bulunduğu şehre uğramıştı. Adamları krala, 'Şehrimize bir yabancı gelmiştir. Beraberinde insanların en güzeli bir kadın vardır!' diye haber verdiler. Zâlim hükümdar, İbrahim'e haber gönderdi. Geldiğinde, yanındaki kadının kim olduğunu sordu. Hz. İbrahim (a.s.), 'Kız kardeşim.' dedi. Sonra İbrahim Sâre'nin yanına geldi. 'Ey Sâre, yeryüzünde ikimizden başka mü'min yoktur. Bu hükümdar, seni benden sordu, ona kardeşim olduğunu söyledim. Dolayısıyla bu hususta beni yalanlama!' dedi ve onu zâlim hükümdara gönderdi.[69] *Sâre huzuruna girince hükümdar onu eliyle tutmak istedi; ancak tam o anda eli tutuldu ve ona dokunamadı. Bunun üzerine, 'Benim kurtulmam için Allah'a duâ et, artık sana zarar vermeyeceğim' dedi. Sâre duâ edince eli iyileşti. Ancak sözünde durmayıp ikinci defa Sâre'ye dokunmak istedi, aynı şekilde hatta daha şiddetli olarak eli yine felç oldu. Bu defa da Sâre'den duâ etmesini istedi ve artık kendisine zarar vermeyeceği sözünü tekrarladı. Onun duâsı sonunda eli iyileşince, onu serbest bıraktı. Yanına çağırdığı kapıcılarına, kendisine bir insan değil bir şeytan getirdiklerini söyledi. Ardından Sâre'ye Hâcer isimli bir cariyeyi hizmetçi olarak verdi. Sâre tekrar yanına geldiğinde Hz.İbrahim (a.s.) namaz kılmakta idi ve ona eliyle beklemesini işaret etti. Namazı bitirince Sâre ona, 'Allah kâfir veya fâcirin tuzağını boşa çıkardı ' dedi."*[70]

69. İbrahim (a.s.) hanımını krala gönderirken, *"yeryüzünde benim ve senin dışında başka mü'min yok"* derken olayın yaşandığı ülkeyi kastetmiş olmalıdır. Çünkü o sırada Hz. Lût (a.s.) da hayatta idi.

70. Buhârî, Enbiyâ, 8; Nikâh, 12; Müslim, Fezâil, 154. Bu üç yalan meselesine, Kıyâmet günüyle ilgili şefâat hadisinde de işaret edilmiştir. Buna göre Kıyamet gününde mü'minler, Allah nezdinde şefaatçi olması için başvurdukları Hz. Âdem (a.s.) ve Hz. Nuh (a.s.)'tan olumlu cevap alamayınca Hz. İbrahim (a.s.)'a gideceklerdir. Ancak o da, söz konusu üç yalanı hatırlatarak, bu yüzden kendileri için şefaatçı olmaya cesaret edemeyeceğini söyleyecek ve onları Hz. Musa(a.s.)'a gönderecektir. Hz. Musa (a.s.) ve Hz. İsa (a.s.)'dan da olumlu cevap alamayan mü'minler, son olarak Hz. Muhammed'e (s.a.v.) gidecekler ve umduklarına kavuşacaklardır (Buhârî, Tevhid, 19, 24).
Kur'ân-ı Kerim'deki iki durumdan oldukça farklı bir yalandan bahseden bu hadis, söz konusu şahsın masûmiyet sıfatına sahip bir Peygamber olması dolayısıyla alimler arasında tartışma konusu olmuştur.
Bâzı alimler, meseleye bir Peygamberin asla yalan söylemeyeceği nokta-

Söylendiğine göre, İbrahim'in (a.s.) Mısır'a gidiş sebebi, yaşadığı bölgede vuku bulan bir açlıktır. Onu ve hanımını görenler, hemen krala koşarak, Sâre'nin güzelliğinden bahsedip bu güzel kadının sadece kendisine yakıştığını söylemişlerdir. Onları dinleyen

---

sından bakarak bu hadisin sıhhatinden şüphe etmişlerdir. Meşhur müfessirlerden Razî, bu hadis hakkındaki sözlerini tamamlarken şöyle demiştir: "Yalanı hadisi nakleden râvilerden birine nisbet etmek, Peygamberlere nisbet etmekten daha evlâdır." (Ö. Ahmed Ömer, I, 105). Muasır ilim adamlarından Abdülvahhâb en-Neccâr ise Mısır'a gittikleri esnada Sâre'nin en az 70 yaşında olduğunu söyleyerek, nefsine düşkün bir kralın bu yaştaki bir kadına tamah etmesinin normal olmadığını söyler. Dolayısıyla ilgili hadisin âhâd hadis olduğunu ve bu hususta delil sayılamayacağını belirtir. Ancak rivâyetin sahih olması durumunu da dikkate alarak, bu durumda o sırada kız kardeşle evlenmenin henüz yasaklanmama ihtimâline ve dolayısıyla Sâre'nin İbrâhim'in gerçekten kardeşi olabileceğine işaret eder (Neccâr'ın görüşü ve bu görüşün Ezher alimlerinden bir heyetin tenkidiyle ilgili olarak bkz., *Kasasu'l-enbiyâ*, 109-133).

Ancak bu sözün hadiste anlatıldığı şekilde Hz. İbrahim tarafından söylenmiş olması durumunda da, onun Peygamberliğini ve yüce ahlâkını rencide edecek bir durum söz konusu değildir. Çünkü, zâlimin zulmünün defedilmesi maksadıyla yalan söylemenin câiz olduğu hususunda fıkıh alimleri ittifak etmiştir (Ahmed Davudoğlu, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, X, 170). Bu bakımdan, sadece bu gerekçeyle hadisin sıhhatinden şüphelenmeye gerek yoktur.

Nevevî, yalanın caiz hatta vacip olduğu durumlar hakkında şöyle demiştir: *"Yalana başvurulmaksızın erişilmesi mümkün olan her meşru maksatta yalan söylemek kesinlikle haramdır. Böyle bir maksadın elde edilmesi ancak yalan söylemekle mümkün olacaksa o takdirde yalan caizdir. Şâyet o meşru maksada ulaşmak mubah ise, yalan da mubah; vâcip ise yalan da vâcip olur.*

Binâenaleyh bir müslüman, kendisini öldürmek isteyen bir zâlimden gizlense ya da malını almak isteyen bir zorbadan malını saklasa, bir başka müslümana da o kişi ve malı sorulsa, -zulmü önlemek için- bu müslümanın onu gizlemek maksadıyla yalan söylemesi vâcip olur.

Yine bir kimsenin yanında emanet olsa, bir zorba da ona el koymak istese, onu gizlemek için yalan söylemesi vâcip olur. Bu ve benzeri hallerin tamamında, söz yalan gibi görünse veya muhatap öyle zannetse de, aslında kendi içinde doğru bir maksadı kastedip ona ters düşmeyecek tarzda konuşması (tevriye yapması) en ihtiyatlı yoldur. Eğer böyle yapması mümkün olmaz da mutlaka yalan söylemek zorunda kalırsa, o da haram değildir, yapabilir. (Riyâzü's-Sâlihîn, (trc. ve Şerh, M. Yaşar Kandemir, İ. Lütfi Çakan, Raşit Küçük), İstanbul 1997, VI, 514; yalana ruhsat verilen hususlar hakkında daha geniş bilgi için bkz. Gazzâlî, *İhyâu 'ulûmi'd-dîn*, (trc. Ahmed Serdaroğlu), İstanbul 1974, III, 307 vdd.).

hükümdar, o kadının hemen huzuruna getirilmesini istemiştir. Bu durum karşısında onun emrine karşı gelemeyeceğini bilen Hz. İbrahim (a.s.), Sâre'yi hanımı olarak tanıttığı takdirde, kralın kıskançlık sebebiyle kendisini öldürteceğini veya hapse attıracağını düşünmüş ve onun zulmünden kurtulmak için hanımını kız kardeşi olarak tanıtmıştır. Yine söylendiğine göre zâlim hükümdar, evli bir kadınla birlikte olmak istediği zaman, önce o kadının kocasını öldürürmüş. Bunu bilen Hz. İbrahim (a.s.), hanımını krala gönderirken onun kardeşi olduğunu söylemiştir. Muhtemelen o, şu iki durumdan birini düşünmüştür:

a. Kral âdil bir idareci ise, kız kardeşini kendisinden isteyecek ve o da kanâatini bildirecektir;

b. Zâlim ise bu tedbir sâyesinde öldürülmekten kurtulacaktır.[71]

Allah zâlim hükümdarın elini kolunu bağlayıp Sâre'ye bir zarar vermesini önleyince, Hz. İbrahim (a.s.)'ın ikinci büyük sıkıntısı da sona ermiş, böylece bu ikinci imtihandan da kurtulmuş oldu. O ve hanımı Sâre'nin yapabileceklerini yaptıktan sonra işlerini Allah'a havâle etmeleri, İlâhî yardımı beraberinde getirmişti. Zâlim kral, insan üstü bir güç tarafından korunduğunu gördüğü Sâre'ye bir hizmetçi hediye etti. Bu hizmetçi, ileride Hz. İsmail (a.s.)'ın annesi olacak Hâcer'den başkası değildi. Böylece tasa ve üzüntünün yerini ferahlık, zorluğun yerini kolaylık aldı.

L. HZ. İSMAİL (A.S.)'IN DOĞUMU-BABASI TARAFINDAN MEKKE'YE GÖTÜRÜLMESİ

Hz. İbrahim (a.s.), geçtiği gibi, önce amcasının kızı Sâre ile evlenmişti. O ikisi, çocuk sahibi olmayı çok istedikleri halde, evliliklerinin üzerinden yıllar geçmesine rağmen bir türlü çocukları olmadı. İnsan nefsinde fıtrî bir duygu olan evlât sevgisi, o ikisinde kavimlerinden ayrılıp yabancı bir ülkeye hicretlerinden

71. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, VI, 452; Ö. Ahmed Ömer, I, 107.

sonra daha da güçlenmişti. Evlât sahibi olmayı en az kocası kadar isteyen Sâre, bunun kendisinin kısırlığından kaynaklandığını düşünerek, kocası Hz. İbrahim (a.s.)'a, Mısır kralının hediye ettiği hizmetçisi Hâcer'le evlenmesini teklif etti ve ondan bir çocuk sahibi olabileceğini umduğunu söyledi.

Sâre'nin teklifini uygun bulan Hz. İbrahim (a.s.), onun üstüne Hâcer'le de evlendi. Sâre'nin tahmini doğru çıktı ve bir süre sonra hâmile kalan Hâcer, İsmail (a.s.)'ı doğurdu. Rivâyete göre, bu sırada Hz. İbrahim (a.s.)'in yaşı 86 idi.[72] Ne var ki, bu evliliğin mimarı olan Sâre, duygularına yenildi ve çok geçmeden bir oğul doğuran eski cariyesi Hâcer'i kıskanmaya başladı. Bu kıskançlık gün geçtikçe şiddetlendi. Hz.İbrahim (a.s.), bütün çabalarına rağmen birinci hanımındaki kıskançlık ateşini bir türlü söndüremiyordu. İşte tam bu sıralarda O, Cenab-ı Hak tarafından, Hâcer ve oğlu İsmail (a.s.)'ı uzak bir diyara götürmekle emrolundu. Bu emir üzerine ikisini alıp, kendisine açıklanan yere, yâni Arabistan'ın Hicaz bölgesinde, bir süre sonra Kâbe'yi inşâ edip Mekke şehrini kuracağı mıntıkaya götürdü. Hz. İbrahim (a.s.)'ın Hâcer ile henüz emme çağında olan oğlu İsmail (a.s.)'ı Mekke'ye götürmesi hakkında, Buhârî, İbn Abbas'tan uzun bir rivâyet nakletmiştir. İbn Abbas, bu rivâyette özet olarak şu bilgiyi vermiştir:

Hz. İbrahim (a.s.)'ın hanımı Sâre, İsmail (a.s.)'ın annesi Hâcer'i çok kıskanmaktadır. Sürekli ondan kaçan Hâcer, izini gizlemek için uzun eteklik giymek zorunda kalmıştır. Kadınların uzun etekli elbise giymeleri âdeti de ondan kalmadır. Hz. İbrahim (a.s.), Hâcer'i Sâre'nin kıskançlığından korumak için, onu ve henüz emzirmekte olduğu İsmail'i Mekke'ye götürür. O sırada boş bir arazi durumunda olan Mescid-i Harâm'ın bulunduğu mahalde, Zemzem kuyusunun yukarı tarafında kalan bir ağacın yanına bırakır. Henüz hiç bir insanın yaşamadığı ıssız bir yere getirdiği hanımı ve oğlunun yanında, bir süre ihtiyaçlarını karşılayacak hurma dolu bir dağarcık ve su dolu bir kırba bırakır. Daha sonra, onlardan ayrılmak ister. Bu esnâda Hâcer'in kendilerini ıssız bir yerde bı-

72. Tekvin, 16/16.

rakmasının sebebi hakkında sorduğu sorulara cevap vermez; ancak onun, "Bunu yoksa sana Allah mı emretti?" demesi üzerine, "Evet, Allah emretti!" diye cevap verir. Aldığı cevapla rahatlayan Hâcer, "Öyleyse Allah bize yetişir, O, bizi korur." der.

Onlardan ayrılan Hz.İbrahim (a.s.), Mekke'nin üst tarafındaki Seniyye mevkiine varınca, yüzünü Kâbe'nin inşâ edileceği yöne çevirerek, ellerini havaya kaldırıp, bir âyette zikredilen şu duayı yapar:

"Rabbım! Zürriyetimden bir kısmını (İsmail ile onun soyunu) ekin bitmez bir vâdide, Sen'in taarruzu haram olan Beyt'inin yanında iskan ettim. İnsanlardan bir kısım kimseleri, (namaz kılmak için) zürriyetimin bulunduğu yere doğru meylettirip heveslendir! Ve onları, her çeşit meyvelerden rızıklandır! Gerektir ki, sana şükredeler!"[73]

Hz. İbrahim (a.s.), ayrıca neslinin emniyet ve istikrar içinde yaşamasını ve rızkını kolay temin etmesini de düşünerek, Allah'tan, orayı emin bir belde kılmasını, şehir halkına yeterli rızk vermesini ister. Bu esnada neslinden gelecek zâlimlere imamlık ve önderlik verilmeyeceği bildirilince, rızkı sadece neslinden îmân ehli olanlar için talep ettiğini söyler. Bunun üzerine Yüce Allah, rızkın dünyevî bir rahmet olduğunu ve iyileri de kötüleri de içine aldığını, dolayısıyla dünyada inkâr edenlere de rızk verdiğini bildirir; ancak onların sonunun ateş olduğunu hatırlatır.

"İbrahim, 'Rabbim! Burasını emin bir şehir kıl, halkından, Allah'a ve Âhiret gününe inananları ürünlerle rızıklandır.' demişti. Allah da, 'İnkâr edeni de az bir müddet geçindirir, sonra da onu Cehennem azabına sürüklerim! Ne kötü varılacak yerdir orası!" buyurmuştu."[74]

İbn Abbas'tan gelen rivâyetin devamında bildirildiğine göre, geride kalan Hâcer, oğlu İsmail'i emzirir, kendisi de dağarcıktaki yiyecek maddelerinden yer ve kırbadaki suyu içerler. Kırbadaki su bitince ana-oğul susuz kalırlar. Susuzluktan kıvranmaya başlayan bebeğin hâli, kendisi de susuzluktan kıvranan büyük şefkat sahibi anneyi son derece telaşlandırır. Su bulmak için oraya buraya koşmaya başlar. Önce Safâ tepesine çıkar. Bir insan veya

73. İbrahim sûresi, 14/37.
74. Bakara sûresi, 2/126.

su kaynağı görebilir miyim diye uzun-uzun vâdiye bakar. Ardından koşarak vâdiyi geçip Merve tepesine gelir. Etrafı gözetleyerek bir süre bekler. Orada da bir insan göremeyince, iki tepe (Safâ ile Merve) arasında yedi defa gider-gelir. Bilindiği gibi, Sevgili Peygamberimiz, hacıların bunun hâtırası için sa'yettikle-rini bildirmiştir. Hâcer, Merve tepesine son çıkışında, bir ses işitir. Sesin sahibini arar ancak bir türlü onu göremez, buna rağmen ondan yardım ister. Tam bu sırada, vahiy meleği Cebrail'i (a.s.) bebeğinin yanında ayağının topuğuyla yeri kazarken görür. Nihâyet onun kazdığı yerden Zemzem suyu fışkırır. Hâcer, büyük sevinç içinde, bir taraftan su kırbasını doldurur, bir taraftan da, suyu biriktirmek için, etrafını kum ile çevirmeye gayret eder.[75]

Cebrail (a.s.), sudan içen ve çocuğunu emziren Hâcer'e, helâk oluruz diye korkmamalarını söyler. Kâbe'nin yerini göstererek, "O Beyt'i, şu çocukla babası yapacaklardır " der ve onlardan ayrılır. Hâcer bebeğiyle burada yaşarken, günün birinde, Cürhüm kabilesinden bir topluluğun oraya geldiğini görür. Anne ve oğlunu Zemzem'in başında gören bu insanlar, oraya yerleşmek ve sudan istifade etmek için izin isterler. Hâcer, onlara oraya yerleşme ve mülkiyetindeki sudan yararlanma izni verince, bundan sonra orada bir arada yaşarlar.[76]

M. HZ. İBRAHİM (A.S.)'IN OĞLU İSMAİL'İ ALLAH'A ADAMASI

Allah Teâlâ, kullarının kalplerinin kendisine bağlı kalmasını ister. Mü'minlerin bir taraftan kendisine karşı duydukları sevgi ve itâatin sınırlarını, diğer taraftan da rızâsı uğrunda göstermeleri gereken sabırlarını ölçmek için, onları kendisi dışında sevdikleri

75. Peygamberimiz, Hâcer'in bu davranışını kastederek şöyle demiştir: *"Allah, İsmail'in annesi Hâcer'e rahmet eylesin! Eğer o, Zemzem'i kendi hâline bıraksaydı, muhakkak ki Zemzem, akar bir kaynak olurdu."* (Buhârî, Enbiyâ, 9; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 253).

76. Bu rivâyetin devamında İbn Abbas, Hz. İbrahim'in daha sonraları oğlunu ve hanımını ziyaretlerinden ve baba-oğulun Kâbe'yi inşa etmelerinden bahsetmektedir. Bu bölümünü tekrar ele alacağımız bu rivâyet için bkz. *Tecrid-i Sarih Tercemesi*, IX, 115-126; Sa'lebî, 82-83.

diğer şeylerle imtihan eder. İnsanların çok sevdiği ve bu sevgileri dolayısıyla da Allah tarafından sınandığı diğer şeylerin başında, bilindiği gibi, çocuklar, mal-mülk, şöhret, kadın vb. gelmektedir. Hz.İbrahim(a.s.)'ın oğlu İsmail ile imtihan edilmesi de bu türdendir; belki de benzeri imtihanların en zoru olmuştur.Hz.İbrahim (a.s.), geçtiği gibi, tâbi tutulduğu bu tür imtihanların birincisinde çok sevdiği hanımı Sâre dolayısıyla imtihan edilmiş; Allah'a tevekkülü sayesinde başarmıştı. Bu defa yıllarca özlemini çektiği ve hanımları arasında baş gösteren kıskançlık yüzünden yanında dahi büyütemediği biricik oğlu İsmail ile imtihana tâbi tutuldu.[77]

Hz. İbrahim (a.s.), rüyasında tek evlâdını kurban etmekle emrolundu. Yüce Allah, kendisine özel dost olarak seçtiği bu Peygamberini, ihtiyar yaşında, biricik oğlunu kurban etmekle denemek istemişti. Yaşlı bir babanın biricik oğlunu kurban etmesinden daha ağır bir imtihan da olamazdı. Rivâyete göre İsmail o sırada 7 veya 13 yaşlarında bulunuyordu. Hz. İbrahim (a.s.), imtihandan muaf tutulmak için kaçamak aramaya çalışmadı. Biricik evladını kurban etmek dahi olsa, canından fazla sevdiği Rabbinin emrine gönül rızasıyla teslim oldu. Kalbini irfana, dilini burhana, bedenini ateşe, malını misafir ve iyilik yapmaya adamış olan bu büyük Peygamber, bu defa da, oğlunu kurban etmeye razı olarak kulluk ve sevgideki üstünlüğünü ispat etti. İsmail de bu imtihanda hilmini gösterdi. Allah'ın emrine karşı sabrını ve itaatkârlığını ispat ederek, o yaşında, gönül rızasıyla kurban olmayı kabul etti. Bu muazzam olay, Kur'ân-ı Kerim'de şöyle dile getirilmektedir:

"İbrahim, 'Ben Rabbime gidiyorum. O, bana doğru yolu gösterir. Rabbim! Bana sâlihlerden olacak bir evlat ver!' dedi. İşte o zaman

77. Söylendiğine göre, kurban meselesinin başlangıç ve seyri şöyle olmuştur: Hz.İbrahim (a.s.), Allah'tan kendisine bir çocuk vermesini istemiş, dileğinin kabul edildiği müjdesi üzerine büyük bir sevinç içinde, *"Öyleyse bu çocuk Allah'a kurban olsun!"* demiştir. Zamanla çocuk koşma çağına gelince, rüyasında kendisine bu adağı hatırlatılmıştır. (İbnü'l-Esir, I, 111).
Hz. İbrahim(a.s.)'ın oğlu İsmail'i kurban etmek için götürdüğü sırada, şeytanın Hz. İbrahim (a.s.), İsmail ve Hâcer'i bundan vazgeçirme çabaları hakkındaki rivâyetler için bkz. Aydemir, *Peygamberler*, 61-62.

biz, onu yumuşak huylu (=halîm) bir oğul ile müjdeledik. Çocuk babasıyla beraber yürüyüp gezecek çağa erişince, 'Yavrucuğum! Rüyada seni boğazladığımı görüyorum, bir düşün; ne dersin?'dedi. O cevâben, 'Babacığım! Emrolunduğun şeyi yap! İnşâallah beni sabredenlerden bulursun.' dedi. Her ikisi de teslim olup, İbrahim onu alnı üzerine yatırınca, 'Ey İbrahim! Rüyaya gerçekten sadâkât gösterdin! Biz, muhlisleri böyle mükâfatlandırırız. Bu, gerçekten, çok açık bir imtihandır.' dedik.

Biz, oğluna bedel olmak üzere ona büyük bir kurbanlık hayvan verdik. Geride gelecekler arasında ona iyi bir ün bıraktık. İbrahim'e selâm olsun! İşte biz, muhsinleri böyle mükâfatlandırırız. Çünkü o, bizim mü'min kullarımızdandır. Bir de onu, sâlihlerden bir Peygamber olacak İshak ile müjdeledik. Onu ve İshak'ı bereketli kıldık. Lâkin her ikisinin neslinden iyi kimseler olacağı gibi, kendine açıktan açığa kötülük edenler de olacaktır."[78]

Hz.İbrahim (a.s.) ve oğlu İsmail Allah'ın emrine teslim olunca maksat hâsıl olmuş, Allah Teâlâ bunun karşılığında, İsmail'in yerine kurbanlık bir koç ihsan etmişti. Âyette geçen ancak ismi verilmeyen yumuşak huylu oğul, müfessirlerin ekseriyetine göre Hz.İsmail (a.s.)'dır. Allah, Hz.İbrahim'e önce İsmail'i ihsan etmiş, olayın bu âyetlerde anlatılış seyrinden de açıkça anlaşıldığı gibi, onun başından geçen kurbanlık olayının ardından da İshak'ın doğacağını müjdelemiştir. Kurban kıssası bittikten sonra *"Salihlerden bir Peygamber olarak ona İshak'ı müjdeledik"* denilmesi bunu açıkça göstermektedir.[79] Ancak, Ehl-i kitap alimleri, buna rağmen kurbanlığın İsmail değil, kendi ataları İshak olduğunu kabul etmiştir.

Bu konudaki ihtilâfın, Kitab-ı Mukaddes'teki bilgilerden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Kitab-ı Mukaddes'in bir yerinde, Cenab-ı Hakk'ın Hz. İbrahim (a.s.)'ı imtihan ettiği ve biricik oğlu İshak'ı kurban etmesini istediği bildirilmektedir.[80] Ancak orada o sırada Hz. İbrahim (a.s.)'ın tek oğlunun bulunduğu ve İshak

78. Saffât sûresi, 37/99-113
79. İbn Kesir, *Kasasu'l-enbiyâ*, I, 193
80. Tekvin, 22/1-2.

adındaki bu biricik oğulun kurbanlık olduğu zikredilirken, başka bir yerde ise, Hz. İbrahim (a.s.)'ın ilk oğlunun İsmail olduğu belirtilmektedir. Doğru olan bu ikinci habere göre, Hz. İbrâhim (a.s.)'ın birinci zevcesi Sâre, kocasına bir çocuk doğuramadığı için üzgündür. Allah'ın kendisini bir çocuk doğurmaktan mahrum ettiğini söyleyerek, kocası Hz. İbrahim (a.s.)'a, hizmetçisi Hâcer'le evlenmesini teklif etmiştir.[81] Hâmile kalan Hâcer'e, doğacak çocuğuna İsmail adını koyması ilham edilmiş,[82] İsmâil, babası Hz. İbrahim (a.s.) 86 yaşında iken doğmuştur.[83] Daha sonra da Allah, Hz. İbrahim (a.s.)'a ilk eşi Sâre'den de bir erkek çocuğunun olacağını müjdelemiş ve adını İshak koymasını emretmiştir. O sırada Hz. İbrahim (a.s.), oğlu İsmail ve evin diğer erkeklerini de alarak onları sünnet etmiş, kendisi de 99 yaşında bulunduğu halde sünnet olmuştur. Bu sırada İsmail 13 yaşındadır.[84] Hz. İbrahim (a.s.) 100 yaşında iken de oğlu İshak dünyaya gelmiştir.[85] Buna göre İsmail, İshak'dan yaklaşık 13 yaş büyüktür. Hz. İbrahim (a.s.)'dan tek evlâdının kurban edilmesi istendiğine göre bu şüphesiz İsmail'dir.

Kurbanlık oğul hakkındaki bu ihtilaf, İslâmî rivâyetlere de yansımış, müfessirler ve diğer alimler bu konuda farklı sonuçlara ulaşmışlardır. Müslüman alimlerin ekserisi, kurbanlık oğulun İsmail olduğunu kabul ederken, İbn İshak, Taberî[86], Muhyiddin-i Arabî ve Kâdî Iyaz gibi bâzı alimler, İshak olduğu neticesine varmışlardır. Suyûtî gibi bâzı alimler de kesin bir tavır takınmaktan kaçınarak meseleyi ortada bırakmayı tercih etmişlerdir. Muasır müfessirlerden Mevdûdî, kaynaklardaki malûmatın tarafsız değerlendirilmesi durumunda kurbanlığın İsmail olduğunun kesinleşeceğini belirterek, görüşünü ispat için şu delilleri getirmiştir:

1. Saffât sûresinde, Hz. İbrahim (a.s.)'ın anayurdundan ayrılırken Allah'tan kendisine sâlih bir evlât ihsan etmesini istediği

81. Tekvin, 16/1-3.
82. Tekvin, 16/11.
83. Tekvin, 16/16.
84. Tekvin, 17/9-25.
85. Tekvin, 21/15.
86. Tarih, I, 128, 138-139.

belirtilmiştir. Buna cevap olarak Allah, ona halim-selim, uslu bir oğul bahşedeceğini müjdelemiştir. Olayların gelişmesi, o an içinde bulunduğu şartlar ve konuşma tarzı, Hz. İbrahim (a.s.)'ın, bu duâsını evlâtsız olduğu bir sırada yaptığını göstermektedir. Müjdelenen çocuğun da onun ilk erkek çocuğu olduğu anlaşılıyor. Ayrıca sûrenin dili, üslûbu ve hadisenin mâhiyeti, Hz. İbrahim (a.s.)'ın aynı çocuğu delikanlılık çağına yaklaştığı zaman Allah'ın arzusuna göre kurban etmeye karar verdiğini de gösteriyor. Böylece, Hz. İbrahim (a.s.)'ın ilk evlâdının İsmail olduğu kesinlikle ortaya çıkıyor. Buna ilâveten Kur'ân-ı Kerim'de Hz. İbrahim (a.s.)'ın iki oğlundan bahsedilirken, isimleri de sıra ile anılmıştır: *"Bana ihtiyarlığımda İsmail ve İshak'ı bahşeden Allah'a hamdderim."*[87]

2. Kur'ân-ı Kerim'de İshak'ın doğacağına dâir verilen müjdede onun hakkında "ilim sahibi" tâbiri kullanılmıştır.[88] Hicr sûresinin 53. âyetinde de şöyle denilmiştir: *"Biz, seni alim bir evlâd ile müjdeliyoruz."* Fakat Saffât sûresinde müjdelenen çocuğun, geçtiği gibi, "halim/uslu" sıfatını taşıdığı beyan edilmiştir. Demek ki, her iki çocuk, farklı huy ve karaktere sahip idiler. İsmail'in karakterinin belirgin özelliğinin "hilm/usluluk" olduğu bilindikten sonra, kurban edilmesi istenen çocuğun ondan başkası olmadığı da sanırız anlaşılmış olacaktır. Zîrâ Kur'ân-ı Kerim'de, Hz. İbrahim (a.s.) tarafından kurban edilmesi istenen çocuğun âlim değil, halîm olduğu belirtilmiştir. Ayrıca âlim olan ikinci çocuk, ancak halîm olan ilk çocuk delikanlılık çağına yaklaştığı zaman doğmuştu. İkinci çocuğun doğacağına dâir müjde de kurban vak'asından sonra verildiğine göre, kurbanlık muhakkak ki,Hz. İsmail (a.s.)idi.

3. Kur'ân-ı Kerim'de, Hz. İshak (a.s.)'ın doğacağı müjdesi verilirken, onun da büyüdüğünde Yakub adında bir çocuğa sahip olacağı belirtilmiştir:

"Ayakta duran İbrahim'in zevcesi güldü. Biz de ona İshak'ı, onun ardından da Yakub'u müjdeledik."[89]

87. İbrahim sûresi, 14/39.
88. Zâriyat sûresi, 28.
89. Hûd sûresi, 10/71.

Şimdi, Hz. İbrahim (a.s.) rüyasında kendisini ileride Yakub adında bir oğul sahibi olacak çocuğunu boğazlarken görmüş olsaydı, Allah'ın onun gerçekten kurban edilmesini istediğine ihtimal verilmezdi. Zîrâ, bu çocuk kurban edildiği takdirde, onun Yakub adında bir evlâdın babası olması söz konusu olamazdı... Çünkü Kur'ân-ı Kerim, kurban edilmesi istenen çocuğun, "babasıyla beraber koşacak yaşa geldiği" zaman kurban edilmeye götürüldüğünü açık bir dille ifade ediyor. Herhangi bir önyargısı olmayan bir kişi, bu cümleyi okuyunca, kurbanlık çocuğun ancak 8-10 veya en fazla 12-13 yaşlarında olduğunu düşünecektir. Dolayısıyla, çocuk sahibi bir gençten bahsedilirken, böyle bir ifadenin kullanılabileceği düşünülemez.

4. Kur'ân-ı Kerim'de, kurban vak'asının anlatılmasından sonraki âyetlerde, Hz. İbrahim (a.s.)'a "İshak adında ileride Peygamber olacak sâlihlerden bir evlâdın müjdelendiği" belirtilmiştir. Bu âyetlerden de kurbanlık çocuğun İshak olmadığı anlaşılmaktadır. Aksine, önce halîm karakterli başka bir çocuğun müjdelendiği ve babasıyla beraber koşacak yaşa geldiği zaman onun kurban edilmesinin istendiği ifade edilmiştir. Dolayısıyla Hz. İbrahim (a.s.), bu imtihanı başarıyla geçtikten sonra ona İshak adında başka bir çocuk müjdelenmiş oldu. Olayların bu akışı, kurbanlık çocuğun İshak değil, aksine ondan bir kaç sene önce doğan büyük kardeşi olduğunu açıkça gösteriyor.

5. Güvenilir rivâyet ve hadislere göre, Hz. İsmail (a.s.)'ın yerine kurban edilen koçun boynuzu Kâbe'de Abdullah b. Zübeyr dönemine kadar muhafaza edilmişti. Daha sonra Haccac b. Yusuf'un İbn Zübeyr'i kuşattığı sırada Kâbe'yi tahrip etmesinden itibaren kayboldu. Bu da gösteriyor ki, kurban vak'ası, Suriye'de değil, Mekke'de vuku bulmuştu ve kurbanlık İsmail idi. Böyle olmasaydı, koçun boynuzları, Hz. İbrahim ve Hz. İsmail tarafından inşa edilen Kâbe'de hatıra olarak saklanmazdı.

6. Arap rivâyetlerine göre Araplar, yüzyıllar boyu, kurban olayının Minâ'da yaşandığına inanmışlardır. O zamandan itibaren, İslâmiyetin zuhuruna kadar, hacılar Minâ'ya gidip Hz. İbra-

him (a.s.)'ın geleneğine uyarak kurbanlarını orada kesmişlerdir. Rasûlullah (s.a.v.) da, bu geleneği İslâmın hac farizasının bir parçası haline getirmiştir. 4500 yıldan beridir kesintisiz sürdürülen bu gelenek, kurbanlığın İsmail olduğunun kesin bir delilidir. Zîrâ, Hz. İshak (a.s.)'ın soyundan oldukları bilinen Yahudiler ile Hıristiyanlar arasında, halkın belirli bir vakitte kurban kesmesi veya bunun gibi Hz. İbrahim (a.s.)'ın kurban kesmesinin bir hatırası olarak devam ettirilen bir âdet yoktur. Böyle bir gelenek, sadece Müslümanlarda mevcuttur."

Mevdûdî, sözlerini bitirirken, kurbanlığın İshak olduğunu bildiren haberlerin Yahudiler tarafından uydurulduğunu gösteren iki rivâyete yer vermiştir. Bunlardan birincisi, İbn Kesir'in şu sözleridir:

"Gerçeği ancak Allah bilir. Fakat dikkat edildiğinde, Hz. İshak'ın kurbanlık olmasıyla ilgili bütün hadis ve rivâyetlerin Ka'bu'l-Ahbar tarafından nakledildiği ortaya çıkar. Bu zât, Hz. Ömer zamanında müslüman olmuştu ve müslümanlara yahudi ve hristiyanların kitaplarından bölümler okurdu... Böylece Müslümanlar Ka'b'ın bir kısmı doğru bir kısmı yanlış ve uydurma olan hikaye ve masallarını dinlemeyi alışkanlık hâline getirdiler. Halbuki, ümmetin onun bilgi hazinesine ihtiyacı yoktu."

Mevdudi'nin naklettiği ikinci rivâyet ise, Muhammed b. Ka'b el-Kurazî'nin, Emevî halifesi Ömer b. Abdülaziz'e söylediği şu sözlerdir:

"Ey Mü'minlerin Emiri! Vallahi, kurbanlık Hz. İsmail (a.s.)'dır. Yahudiler de bu gerçeği çok iyi biliyorlar; ancak Araplara karşı kin ve kıskançlıkla dolu bulundukları için, kurbanlığın İshak olduğunu iddia ediyorlar."[90]

90. Muhammed b. Ka'b el-Kurazî, kurbanlığın İsmail olduğu hususundaki kesin cevabı Kur'ân'ın verdiği görüşündedir. Ona göre, Saffât süresinde önce Hz. İbrahim (a.s.)'a yumuşak huylu bir oğul verileceğinin bildirilmesi, ardından kurban olayının anlatılması ve daha sonra da İshak'ın doğacağının müjdelenmesi (âyetler 100-112), kurbanlığın birinci çocuk, yâni Hz İsmail (a.s.) olduğunu kesin olarak göstermektedir. Muhammed b. Ka'b, bu görüşünü Ömer b. Abdülaziz'e aktarmış, o da, aynı kanâatte olduğunu söylemiştir (Sa'lebî, 92; İbnü'l-Esir, I, 110-111; İbn Kesir, *Kasasu'l-enbiyâ*, I, 196).

Mevdûdî, sözlerini şöyle bağlar: *"Bu iki olayı bir araya getirip inceleyecek olursak, Hz. İbrahim (a.s.)'ın hangi oğlunu kurban etmek istediği hususundaki ihtilafın, yahudilerin sinsî ve plânlı bir propagandasının sonucu olduğunu anlayabiliriz. Müslümanlar, başından beri ilmî konularda müsamahakâr davrandıkları için, Yahudiler tarafından nakledilen rivâyetleri birer tarihî gerçek olarak kabul ediverdiler ve dolayısıyla bunları yeterince araştırıp, ölçüp-biçip reddetmediler."*[91]

N. HZ. İSHAK (A.S.)'IN DOĞACAĞININ MÜJDELENMESİ

Allah Teâlâ, kurban olayından sonraki günlerde, geçtiği gibi, Hz. İbrahim (a.s.)'a oldukça yaşlanmış olan birinci hanımı Sâre'den de İshak adında bir oğul vereceğini müjdeledi. Bu müjdeyi, Lût kavmini helâk etmekle görevlendirilen melekler getirmişlerdi. Hz. İbrahim (a.s.)'a yakışıklı delikanlılar kılığında gelen bu meleklerin, Cebrâil, Mikâil ve İsrafil üçlüsü olduğu söylendiği gibi, onların sayısı on ikiye kadar da çıkarılmıştır. Hz. İbrahim (a.s.), önceden tanımadığı ve alışılmamış selâm veriş tarzlarından yabancı olduklarını tahmin ettiği misafirlerine ikram için, benzeri durumlarda yaptığı gibi, onlara sezdirmeden kısa sürede kestiği bir dananın etini kızarttırıp sofraya koydurmuştu. Sofraya çağırdığı misafirlerinin gelmemeleri, onu endişeye sevketti. Rivâyete göre onun endişe ve korkusu, onların melek olduğunu ve önemli bir iş için geldiklerini anlamasından kaynaklanıyordu. Çünkü melekler insanları cezalandırmak gibi görevler için geldiklerinde, genellikle insan kılığına girerlerdi. Hz. İbrahim (a.s.) tahmininde yanılmamıştı, kendilerini tanıtan ve ona korkmamasını tavsiye eden melekler, Allah'ın kendisine büyüdüğünde âlim olacak bir oğul vereceğini müjdelediler. Orada bulunan ve bu sözleri işiten yaşlı hanımı Sâre, hayretinden bir çığlık koparıvermişti. Ardından

---

Abdullah Aydemir de, kurbanlığın iki kardeşten hangisi olduğu hususunda, iki tarafın delillerini değerlendirmiş, İshak olduğunu iddia edenlerin delillerinin tamamen İsrâilî haberler olduğu, İsmail olduğunu kabul edenlerin delillerinin ise kesinlik arzettiği neticesine ulaşmıştır (Bkz. *Peygamberler*, 69-74).

91. *Tefhim*, V, 32-35.

kısır bir kocakarı olduğunu söyleyerek, gençliğinde dahi bir çocuk doğuramamışken o yaşta nasıl doğuracağını sordu.

Hz. İbrahim (a.s.) asıl görevlerini sorunca, melekler, Lût kavmini cezalandırmak üzere gönderildiklerini ve kâfirleri nasıl helâk edeceklerini açıkladılar. Kur'ân-ı Kerim, Zâriyat sûresinde Hz. İbrahim (a.s.) ile misafirleri arasında geçen bu konuşmayı şöyle aktarmaktadır:

"Ey Muhammed! İbrahim'in şerefli misafirlerinin haberi sana geldi mi? Hani onlar, İbrahim'in huzuruna girmişlerdi de, 'Selâm sana!' demişlerdi. İbrahim,' Size de selâm' demiş ve içinden, 'Bunlar tanınmamış bir topluluk.' diye geçirmişti. İbrahim, sonra ailesine giderek semiz bir buzağı eti getirdi. Onu misafirlerinin önüne sürerek 'Yemez misiniz?' dedi. Yemediklerini görünce onlardan içine bir korku düştü. Onlar İbrahim'e 'Korkma!' dediler ve onu çok bilgili bir oğul ile müjdelediler. Bunun üzerine karısı Sâre bir çığlık atarak geldi ve elini yüzüne vurarak, 'Ben kısır bir kocakarıyım, nasıl çocuğum olur?' dedi.

Misafir melekler, 'Evet bu böyledir. Rabbin böyle buyurdu. Gerçekten O, hüküm ve hikmet sahibidir. Her şeyi hakkıyla bilir.' dediler. İbrahim, kendisine misafir olarak gelen meleklere, 'Acaba sizin asıl önemli işiniz nedir ey elçiler?' diye sordu. Onlar, 'Gerçekten biz, günahkar bir kavim olan Lût kavmine gönderildik. Onların üzerine çamurdan pişirilmiş sert taşlar yağdıracağız. O taşlardan her birinin, haddi aşanlardan kime isabet edeceği Rabbin katında işaretlenmiştir.' dediler."[92]

Konunun tekrar edildiği Hicr sûresinde, yaşlılığı dolayısıyla Hz. İbrahim (a.s.)'ın da hayrete düştüğüne işaret edilmiştir:

"Bir de onlara, İbrahim'in misafirlerini anlat! Onlar, onun yanına girdiklerinde, 'selâm' dediler. İbrahim, 'Biz gerçekten sizden korkuyoruz.' dedi. Onlar, 'Korkma, sana ilim sahibi bir oğul müjdeliyoruz!' dediler. İbrahim, 'Beni mi müjdeliyorsunuz? Bana ihtiyarlık gelip çatmışken, artık beni neye dayanarak bir çocukla müjdeliyorsunuz?' dedi. Onlar, 'Biz, seni gerçek şeyle müjdeledik; onun

92. Zâriyât sûresi, 51/ 24-34.

için ümidini kesenlerden olma!' dediler. İbrahim, 'Sapıklığa düşenlerden başka kim rabbimin rahmetinden ümidini keser?' dedi ve 'Ey elçiler, bunun ardından göreviniz nedir?' diye sordu. Onlar, 'Haberin olsun, biz, suçlu bir topluluğa gönderildik.' dediler."[93]

Bu konu Hûd sûresinde de ele alınmıştır. Orada Sâre'nin verilen evlâd müjdesine, kocası ve kendisinin yaşlılığı dolayısıyla hayret ettiği belirtilmekte; ayrıca Hz.İshak(a.s.)'a da Yakub adında bir oğul verileceğinin bildirildiğine işaret edilmektedir. Yine önceki iki yerden farklı olarak, Hz. İbrahim (a.s.)'ın Lût kavminin helâkini önlemek hususunda ısrarda bulunduğu; ancak meleklerin bunun hakkında Allah'ın hükmünün kesin olduğunu bildirdikleri eklenmektedir:

"Andolsun şânıma ki, İbrahim'e de elçilerimiz müjde ile geldi ve 'Selâm' dediler. O da, 'Selâm!' dedi ve durmadan gidip kızartılmış bir buzağı getirdi. Kızartılmış buzağıya ellerini uzatmadıklarını görünce onları yadırgadı ve içinde onlara karşı bir korku duydu. Onlar, 'Korkma, zîrâ biz Lût kavmine gönderildik!' dediler. İbrahim'in zevcesi de ayakta dinliyordu ve bunu duyunca güldü. Bunun üzerine ona İshak'ı müjdeledik. İshak'ın ardından da Ya'kub'u. 'Vay!' dedi zevcesi, 'Ben bir kocakarı, kocam da bir ihtiyar iken doğurabilir miyim? Gerçekten bu, çok şaşılacak bir şey!'

Elçiler, 'Sen Allah'ın işine mi şaşırıyorsun? Allah'ın rahmeti ve bereketleri var üzerinizde ey ev halkı! Şüphe yok ki, O, övülmeye lâyık ve lütfu çok olandır.' dediler.İbrahim'in korkusu gidip de müjde kendisine ulaşınca, Lût milleti hakkında elçilerimizle tartışmaya girişti. Doğrusu İbrahim, çok halim selim, yumuşak huylu ve kendini Allah'a vermiş bir kimse idi. Elçilerimiz, 'Ey İbrahim! Bu tutumundan vazgeç, çünkü onların helâki için rabbinin emri gelmiştir. Onlara, şüphesiz, geri çevrilemeyecek bir azap gelmektedir.' dediler."[94]

93. Hicr sûresi, 15/51-58.
94. Hûd sûresi, 11/69-76.

O. KÂBE'NİN İNŞÂ EDİLMESİ-İLK MÂBED VE ORADAKİ ALÂMETLER

İbn Abbas, Hz. İbrahim (a.s.)'ın hanımı Hâcer ve oğlu İsmail'i Mekke'ye götürmesi hakkındaki, yukarıda ilk bölümünü ele aldığımız Buhârî rivâyetinde, daha sonra özetle şu bilgileri vermiştir:

Cürhüm kabilesinden ilk gelenlerin haber ulaştırmasıyla aynı kabileden başka gruplar da gelerek Mekke civarına yerleşirler. Bu durum, yalnızlıktan sıkılan Hâcer'in de hoşuna gitmiştir. Nihâyet Mekke zamanla önemli bir merkez hâline gelir. Gençlik çağına ulaşan İsmail,Cürhümîler'den Arapçayı güzel bir şekilde öğrenir ve kendisini herkese sevdirir. Bu rivâyette bahsedilmemiş olsa da, on yaşları civarında babası Hz. İbrahim (a.s.), Mekke'ye gelir ve önce anlattığımız gibi kurban olayı yaşanır. Rivâyetin devamında belirtildiği şekilde onun güzel ahlak ve faziletlerine hayran kalan Araplar, büluğ çağına ulaşmasından sonra, onu kendilerinden bir kızla evlendirirler. Yıllar böyle geçerken, İsmail'in annesi Hâcer vefat eder ve Hıcr'a defnolunur.

Hz. İsmail (a.s.) evlendikten sonra, Hz. İbrahim (a.s.), onu ve gelinini görmeye gelir. O sırada İsmail evde değildir. Kendisini tanıtmadan gelinine, geçim durumlarını sorar, onun yana-yakıla geçim darlığından bahsetmesi üzerine, kocasına selâm söylemesini söyler ve kapısının eşiğini değiştirmesini tavsiye ettiğini ilâve eder ve oğlu evine dönmeden oradan ayrılır. Evine gelince babasının gelip gittiğini anlayan Hz. İsmail (a.s.), hanımına o gün evine gelen biri olup olmadığını sorar. Hanımı gelen ihtiyar ve kendisine söylediklerini aktarınca, ona, "O gelen ihtiyar, babamdır. O sözüyle bana seni boşamamı emretmiştir." der ve hanımını ailesine gönderir. Bir süre sonra aynı kabileden başka bir kadınla evlenir.

Hz. İbrahim (a.s.), aradan epey bir zaman geçtikten sonra tekrar Mekke'ye gelir. Aynı şekilde oğlu İsmail'i evinde bulamaz. Yeni geliniyle görüşür ve geçim durumlarına dair sorular sorar. Öncekinin aksine, kanâatkâr bir insan olduğu anlaşılan yeni gelininden, bolluk içinde olduklarını anlatan cevaplar alır. Allah'ın rızıklarını daha da bollaştırması, et ve sularını çoğaltması için

olur. Ona bir yol bulabilenlerin, Beyt'i haccetmesi Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim inkâr ederse, şüphesiz Allah, bütün âlemlerden müstağnîdir."[99]

Bu âyetten anlaşıldığı gibi, Kâbe'nin yapılması, Kudüs'teki Mescid-i Aksâ'nın inşa edilmesinden çok öncedir. Buna göre Kâbe, bütün kitap ehlinin bildikleri mâbedlerin hepsinden önce mevcut olan mübarek bir tevhid kıblesidir. Ebu Zer (r.a.)'ın rivâyet ettiği bir hadiste, Peygamber Efendimiz, yeryüzünde ilk inşâ edilen mescidin Kâbe olduğunu, ondan sonra da Mescid-i Aksâ'nın inşâ edildiğini bildirmiş, ikisinin inşâ zamanları arasında 40 yıllık bir süre olduğunu söylemiştir.[100] Arap tarihçilerinin pek çoğu, Kâbe'nin Hz. İbrahim tarafından, Hz. Musa'nın gelişinden yaklaşık 900 yıl önce yapılmış olduğunu kabul ederler.[101]

Allah Teâlâ, Hz. İbrahim (a.s.) ve oğlu İsmail tarafından inşâ edilen Kâbe'yi insanlar için bir toplanma merkezi, her türlü saldırıdan ve kötülükten uzak bir güvenlik bölgesi kıldığını bildirmiştir. Bu konuda şöyle buyurmaktadır:

"Kâbeyi, insanlar için toplanma ve güven yeri kıldık. İbrahim'in makamını namaz yeri edinin, dedik. Ziyaret edenler, kendini ibâdete verenler, rüku ve secde edenler için Evimi temiz tutun diye İbrahim ve İsmail'e ahd verdik."[102]

---

99. Âl-i İmrân sûresi, 3/95-97. Bekke, Mekke demektir. Ya da Mekke şehrin, Bekke ise Mescid-i Haram'ın adıdır (Bu konudaki görüşler için bkz. Kurtubî, *Tefsir*, IV, 138).

100. Buhârî, Enbiyâ, 10, 40; Mesâcid, 1, 3. Ancak İbn Hişam'ın naklettiği bir rivâyette belirtildiği gibi her ikisini de Hz. Âdem (a.s.)'ın, veya Kâbe'yi onun Mescid-i Aksâ'yı da evlâdından birinin 40 yıl ara ile inşâ etmiş olabileceği ihtimalini kuvvetli görenler de vardır. Kâbe'yi ilk olarak Hz. İbrahim (a.s.)'ın yaptığını kesin olarak kabul eden İbn Kesir gibi alimler, Mescid-i Aksâ'nın Hz.Davud (a.s.) ve Hz. Süleyman (a.s.)'dan asırlar önce inşâ edildiğini söylerler. Buhârî şârihlerinden Hattâbî de, "Mescid-i Aksâ'yı Hz. Davud (a.s.) ile Hz. Süleyman (a.s.)'dan önce bâzı evliyaullahın inşâ ve te'sis ettiklerini, sonra da Hz. Davud (a.s.) ile Hz. Süleyman (a.s.)'ın tecdit ve tevsî etmiş olmalarını kabul etmek en doğru bir harekettir." demiştir (Bu görüşler için bkz. *Tecrid-i Sarih Tercemesi*, VI, 22).

101. Mevdûdi, *Tefhim*, I, 281.

102. Bakara sûresi, 2/125.

Müslümanlar ve hatta putperest Araplar, Kâbe'ye karşı büyük tazim ve hürmet duymuşlardır. Bu hürmet hiç bir zaman kalkmamıştır. Allah, mü'minlere oradaki Makam-ı İbrahim'i namazgah edinmelerini, Zât-ı bârisine nisbet ederek 'evim' dediği Kâbe'yi temiz tutmalarını emretmiştir. Bu temizlik, orada Allah'tan başkasının adının anılmamasıyla mümkün olan bir temizliktir. Yoksa Beyt ve çevresinin sadece bir takım pisliklerden arındırılması demek değildir. Makam-ı İbrâhim, Hz. İbrahim (a.s.)'ın Kâbe'yi binâ ederken veya insanları hacca çağırırken üzerine çıktığı taşın bulunduğu yerdir. Bugün de aynı isimle bilinmektedir. Tavaf namazı burada kılınır. Ancak, Makam-ı İbrahim tâbirinin Harem-i Şerif'in tamamı için kullanıldığı görüşünde olanlar da vardır.[103]

İnşaatı tamamlayan Hz. İbrahim (a.s.), Allah'tan aldığı yeni bir emirle ibâdet edecekler için Kâbe'nin civarını temizledi ve ardından insanları hacca davet etti:

"Bir zamanlar İbrahim'e, Beytullah'ın yerini hazırlamış ve, *'Bana hiç bir şeyi eş tutma; tavaf edenler, kıyam halinde ibâdet edenler, rüku ve secdeye varanlar için evimi temiz tut!' demiştik. İnsanlar arasında haccı ilân et ki, gerek yaya olarak, gerekse nice uzak yoldan gelen yorgun-argın develer üzerinde, kendilerine ait bir takım yararları yakînen görmeleri, Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği kurbanlık hayvanlar üzerine belli günlerde Allah'ın ismini anmaları için sana gelsinler. Artık o kurban edilen hayvanların etinden hem kendiniz yiyin, hem de yoksula fakire yedirin. Sonra kirlerini gidersinler; adaklarını yerine getirsinler ve o Beyt-i Atîk'i (Kâbe'yi) tavaf etsinler.*"[104]

103. Seyyid Kutup, Fî Zılâl, I, 241.

104. Hac sûresi, 22/26-28.

Kâbe'ye Beyt-i Atîk adının verilmesi hususunda farklı görüşler serdedilmiştir. Bunlardan bâzıları şöyledir:

a) Atîk, eskiden kalma kıymetli şey, antika demektir. Kâbe yeryüzündeki mâbedlerin en kadimi, ilki olması dolayısıyla bu isimle isimlendirilmiştir.

b) Atîk, güzel ve muteber manalarına gelir. Buna göre, Beyt-i Atîk, değerli, şerefli ev demek olur.

c) Atîk, hür mânâsına gelir. Kâbe-i Muazzama da, zâlimlerin tasallutundan azâde olduğu için bu isim verilmiştir. Bu mânâ Rasûlullah (s.a.v.)'den

Bu âyetlerin inmesi üzerine, Hz. İbrahim (a.s.), Ebu Kubeys dağına çıkarak insanlara şöyle seslendi:

"Ey insanlar! Allah, karşılığında size Cennet vermek ve sizi Cehennem azabından kurtarmak için, bu evi haccetmenizi emretti. O halde siz de haccedin!"

Rivâyete göre, Allah'ın izniyle Hz. İbrahim (a.s.)'ın sesi, çok uzaklardan duyuldu.[105] İnsanlar, bu dâvete icabet ederek uzaktan-yakından Mekke'ye doğru yola çıktılar. Bu arada Cebrâil (a.s.) gelmiş, hac farîzasının nasıl icrâ edileceğini Hz. İbrahim (a.s.)'a öğretmişti. Hz. İbrahim (a.s.), ondan öğrenmiş olduğu şekilde, toplanmış olan kalabalıklara hac vazifesini yaptırdı. Daha sonra hanımı Sâre'nin yanına Filistin'e döndü. Başka bir hac mevsiminde hanımı Sâre ile birlikte haccetti. O ikisi, hacdan döndükten bir süre sonra Hebron'da vefat ettiler.[106]

P. ÖLÜ KUŞLARIN DİRİLTİLMESİ

Kur'ân-ı Kerim'de bildirildiğine göre, Hz. İbrahim (a.s.), Allah Teâlâ'dan ölüleri nasıl dirilttiğini kendisine göstermesini istemişti. Allah onun bu isteğinin ölüleri dirilttiğine inanmadığından mı kaynaklandığını sorunca, "İnandım; ancak kalbimin mutmain olması için" diye cevap verdi. Bunun üzerine Yüce Allah, onun gönlündeki bu arzuya karşılık verdi. Dört çeşit kuş yakalayıp bir sûre kendisine alıştırmasını, sonra onları kesip parçalamasını ve bu parçaları karıştırarak her parçayı ayrı bir dağın üzerine koymasını ve ardından kuşları çağırmasını emretti. Hz. İbrahim (a.s.)

nakledilen şu hadise istinad eder: "Allah Teâlâ, Kâbe'ye el-Beytü'l-atik ismini verdi, çünkü onu zâlimlerden azâde kıldı da ona asla bir cebbar galebe edemedi."

d) Yine hür mânâsına olup kimsenin mülkü olmadığını ifade eder.

e) Atîk, mu'tık mânâsınadır, haccedenleri günahlarından azâde kılar (Bu hususta geniş bilgi için bkz. Elmalılı, V, 486-487).

105. İbn İshak, Sîre, 73.

106. *Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*, IX, 126.

bunları yapıp parçalarını dağıttığı kuşları çağırınca, parçalar birleşip kuşlar yeniden canlandı ve uçarak ona geldiler. Böylece o, ilâhî esrarın vukûunu canlı bir şekilde müşâhede etmiş oldu. Kur'ân-ı Kerim, ona bahşedilen bu mûcizeyi şöyle anlatmıştır:

"İbrahim Rabbine, 'Rabbim! Ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster' demişti. Rabbi, ona, 'Yoksa buna inanmadın mı?' deyince, 'Hayır! İnandım; ancak kalbimin mutmain olması için.' dedi. Bunun üzerine Allah, 'Öyleyse dört kuş yakala, onları kendine alıştır, sonra onları parçalayıp her parçayı ayrı bir dağın üzerine bırak. Sonra da, onları çağır. Koşarak sana gelirler. Bil ki, şüphesiz Allah, üstün ve güçlü olandır, hüküm ve hikmet sahibidir."[107]

Peygamber Efendimiz (s.a.v.), ölü kuşların diriltilmesi mûcizesine işaret ederken, Hz.İbrahim (a.s.)'ın talebinin ölülerin diriltilmesiyle ilgili bir şüphesinden kaynaklanmadığını belirtmiş ve şöyle demiştir:

"Vücudunun bütün parçaları birer tarafa dağılmış bir ölünün ne sûretle yeniden canlandırılacağında İbrahim şüphe ederse, o şüpheye biz daha müstahakız."[108]

İmam-ı Şâfiî'nin bir tevcihine göre, Peygamberimiz (s.a.v.) bu sözüyle şunu kastetmiştir:

"İbrahim Peygamberin yaratıcı kudretin şumûlü hakkında şüphe etmesi mümkün değildir. Eğer Peygamberler için böyle bir şüphe farzedilirse, bu şüpheye biz, İbrahim'den daha müstahakız. Bilirsiniz ki, İbrahim bunda şüphe etmediği gibi ben de şüphelenmemişimdir."[109]

İbn Kesir ise bunu şöyle izah etmektedir:

"Şüphesiz ki Hz. İbrahim (a.s.), Allah'ın ölüyü diriltmeye muktedir olduğunu, aksi mümkün olmayacak bir şekilde kesin bir ilim ile biliyordu. Fakat o, bunu gözleriyle görüp müşâhede etmek, ilme'l-

107. Bakara sûresi, 2/260.
108. Buhârî, Enbiyâ, 11, Tefsir, 46; Müslim, Fezâil, 41.
109. *Tecrid-i Sarih Tercemesi*, IX, 131; ayrıca bkz. Şevkânî, *Tefsir*, I, 281-82.

yakînden ayne'l-yakîne geçmek için istedi! Allah da onun dileğini kabul edip, umduğunu ona verdi."[110]

Tecrid-i Sarih mütercim ve şârihi Kâmil Miras da bu meseleyi şöyle açıklamıştır:

"Hz. İbrahim (a.s.), en yüksek pâyede bir Peygamber olmak itibâriyle, bu kâinatın bir tahavvüle uğrayacağını, yâni bir yokluktan sonra kâinatın bir varlık iktisap edeceği ve meselâ bir canlının vücudunu teşkil eden hayatî uzuvları dağıldıktan ve her biri başka unsurlar arasına karıştıktan sonra kudret-i fâtıranın bunları bir araya toplaması ve buna yeniden can vermesi esasında şüphe etmiyordu. Bilakis Hz. İbrahim (a.s.), ilk yaratılışa kıyas ederek bunun kudretullah ile aklen mümkün olduğuna inanıyordu, yalnız bunun ne şekilde vukû bulacağını gözle görmek ve aklî istidlâlini müşahede ile birleştirerek îmânında bir salâbet, kalbinde bir sükûnet temin etmek istiyordu."[111]

Netice olarak Hz. İbrahim (a.s.)'ın bu isteği, Seyyid Kutub'un dediği gibi, "İlâhî sanatın girift esrarına muttali olma arzusu"ndan ibaretti. Bu sırları vukûu anında bizzat görmek iştiyakından kaynaklanıyordu. İmanın zevkine ermek isteyen ve bunun için çırpınan gönüllerde beliren çeşitli îmânî zevk ve sürûru ortaya koyuyordu.[112]

R. HZ. İBRAHİM (A.S.)'IN HANIMLARI, ÇOCUKLARI-VEFATI

İlk olarak amcasının kızı Sâre ile evlenen Hz. İbrahim (a.s.), önce geçtiği gibi, çocuğu olmayan Sâre'nin teşvikiyle onun câriyesi Hâcer ile evlenmişti. Hâcer'den Hz. İsmail (a.s.), daha sonra Allah'ın lütfuyla ihtiyar bir kadın olmasına rağmen Sâre'den Hz. İshak (a.s.) doğdu. Rivâyete göre, Hz. İbrahim (a.s.), 127 yaşında ölen Sâre'nin vefatından sonra, Ken'âniler'den Ketura isimli bir kadınla evlendi ve bu hanımından, Zimran, Yokşan, Medan, Mid-

110. *Kasasu'l-enbiyâ*, I, 209.
111. Gösterilen yer.
112. *Fî Zilâl*, II, 68.

yan, Yişbak ve Şuah isimlerini taşıyan 6 oğlu daha oldu. Onun dördüncü bir kadınla daha evlendiği ve ondan da 5 oğul sahibi olduğu söylenmiştir.[113]

Vefatı hakkında aktarılan rivâyetlerin en sahihi sayılan anlatıma göre, Hz. İbrahim (a.s.) 200 yaşında vefat etmiş, Kudüs yakınındaki Hebron kasabasında bir mağaraya defnedilmiştir. Medfun bulunduğu bu kasabaya, onun adına izâfetle Halilür-rahman ismi verilmiştir.[114]

S. SAHİFELERİ

Kur'ân-ı Kerim'de, diğer Peygamberlere olduğu gibi Hz. İbrahim (a.s.)'a da vahyedildiği bildirilmektedir:

"(Ey Muhammed!) Muhakkak ki, Nuh'a ve ondan sonra gelen bütün Peygamberlere vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik. İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a, torunlarına, İsa'ya, Eyyûb' a, Yunus'a, Hârun'a ve Süleyman'a da vahyettiğimiz ve Davud'a Zebur'u verdiğimiz gibi."[115]

"De ki: Biz, Allah'a, bize indirilene; İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a ve torunlarına indirilene; Musa'ya, İsa'ya ve diğer Peygamberlere Rablerinden verilene inandık îmân getirdik. Onlardan hiç biri arasında ayırım yapmayız ve biz, ancak Allah'a boyun eğen müslümanlarız."[116]

Kur'ân-ı Kerim, iki ayrı yerde de Hz. İbrahim (a.s.)'a gönderilen sahifelerden bahsetmiştir. Birinci olarak geçtiği yerde, bu sahifelerin günahların şahsîliği kuralını da ihtivâ ettiği anlaşılmaktadır:

"Şimdi gördün ya, o haktan yüz çevireni? Biraz verip de dayatıvereni! Gaybin bilgisi yanında da görüyor mu? Yoksa haber mi verilmedi Musâ'nın sahifelerinde yazılı olanlar? Ve çok vefâkâr olan İbrahim'in sahifelerindekiler. Ki, doğrusu hiçbir günahkâr, başka-

113. Tekvin, 25/1-10; Taberî, *Tarih*, I, 159-160; Sa'lebî, 97.
114. *Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi*, IX, 108.
115. Nisâ sûresi, 4/163.
116. Âl-i İmrân sûresi, 3/84.

sının günahını çekecek değildir. Doğrusu insana çalıştığından başkası verilmeyecektir"[117]

Hz. İbrahim'in sahifelerinden ikinci defa A'lâ sûresinde söz edilmiştir:

"Şüphesiz bu prensipler, ilk sahifelerde, İbrahim'in ve Musa'nın sahifelerinde de vardı."[118]

Taberî'nin naklettiği Ebu Zer hadisinde bildirildiğine göre, Ebu Zer (r.a.), Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'e, Allah'ın Peygamberlerine kaç kitap gönderdiğini sormuştu. Rasûlullah (s.a.v.), 10 sahife Hz. Âdem'e, 50 sahife Hz. Şit'e, 30 sahife Hz. İdris'e, 10 sahife de Hz. İbrahim'e olmak üzere 100 sahife ve Tevrat, İncil, Zebur ve Furkan (Kur'ân) olarak da 4 kitap indirdiğini söyledi. Ebu Zer (r.a.)'ın, Hz. İbrahim (a.s.)'ın sahifelerinde nelerin yazıldığını sorması üzerine, "Onun içindekiler öğüt verici misallerden ibaret idi." buyurdu.[119]

Ş. HZ. İBRAHİM (A.S.)'IN ŞEMÂİLİ

Allah Teâlâ, Hz. İbrahim (a.s.)'ı, âdetâ, hidâyet, itâat ve şükrün sembolü olarak takdim etmiş ve onun hakkında şöyle buyurmuştur:

"İbrahim, Allah'a itaat eden, O'nu birleyen başlı başına bir ümmet idi. Asla Allah'a ortak koşanlardan olmadı. O'nun nimetlerine şükredici idi. Allah onu seçmiş ve doğru bir yola iletmişti. Ona dünyada bir iyilik vermiştik, o ahirette de iyilerdendir."[120]

Görüldüğü gibi Cenab-ı Hak, onu tek başına bir ümmet olarak tanıtmaktadır. Onun asla şirk koşmadığını ve hiç bir zaman müşriklerden olmadığını, kendisine devamlı bir şekilde itâat ettiğini ve vermiş olduğu nimetlere şükrettiğini bildirmiştir. Daha sonra, onu beğenip Peygamberliğe seçtiğini ve her iki dünyada aziz kıldı-

117. Necm sûresi, 53/33-39.
118. Alâ sûresi, 87/18-19.
119. *Tarih*, I, 161.
120. Nahl sûresi, 16/120-122.

ğını haber vermiştir. Bu durum, onun en güzel huylara sahip kılındığını gösterir ki, bundan dolayı o, peşinden gidilmesi gereken bir rehber, bir imam kılınmıştır.

Hz. İbrahim (a.s.) diğer bir âyette, sıddîk olarak vasıflandırılmıştır:

"Kitap'ta İbrahim'i de an. O, gerçekten, sıddîk/dosdoğru bir Peygamberdi."[121]

Allah, onu çok vefakâr bir kul olarak tanıtmıştır.

"Zâten İbrahim, çok ince ruhlu, yumuşak huylu biri idi."[122]

Bu huylar, önce geçtiği gibi onu Cenab-ı Hakk'a özel dostluk demek olan halillik mertebesine çıkarmıştır. Sevgili Peygamberimiz (s.a.v.) de, atası Hz. İbrahim (a.s.)'ın, haşr gününde kabirlerinden çıplak olarak çıkarılacak insanlar içinde kendisine elbise giydirilen ilk insan olacağını söylemiştir.[123] Bu durum da, şüphesiz onun mertebesine işaret eden açık bir delildir.

Rasûlullah (s.a.v.), bir defasında kendisine, "Ey insanların en hayırlısı!" diye hitap eden arkadaşına, "O, İbrahim'dir." buyurmuştur.[124] Hz. İbrahim'in kendisine çok benzediğini söylemiş ve, *"İbrahim evlâdından ona en çok benzeyeni benim."* demiştir.[125]

T. MÜŞRİKLERLE MÜCADELEDE ÇIĞIR AÇMASI, MÜ'MİNLER İÇİN ÖNDER VE ÖRNEK OLUŞU

Hz. İbrahim (a.s.), babasına ve kavmine, tapmakta oldukları putlardan uzak olduğunu söyleyerek kendisinin sadece Yüce Allah'a ibâdet ettiğini bildirmiş ve sonunda tevhid inancını yerleştirerek Kelime-i Tevhid'i nesline miras bırakmıştır. Yüce Allah, onun açtığı bu çığırın devam edeceğini ve onun soyunda dâima Allah'ın birliğine inananların bulunacağını haber verirken şöyle buyurmaktadır:

121. Meryem sûresi, 19 /41.
122. Tevbe sûresi, 9/114.
123. Buhârî, Rikak, 45; Müslim, Cennet, 58.
124. Müslim, Fezâil, 41.
125. *Buhârî, Enbiyâ*, 24, 48; *Müslim, İman*, 272.

"Bir zaman İbrahim, babasına ve kavmine demişti ki: 'Ben sizin taptıklarınızdan uzağım. Ben, yalnız beni yaratana taparım. Ve o, beni doğru yola iletecektir.' Bu sözü, ardından geleceklere devamlı kalacak bir miras olarak bıraktı ki, insanlar tevhide dönsünler."[126]

İlk müfessirlerden Mücâhid, bu âyetin tefsirini yaparken şöyle demiştir: "Hz. İbrahim (a.s.), Kelime-i Tevhid'i, Kıyâmet'e kadar soyunda onu söyleyenlerin bulunacağı bir kelime haline getirmiştir."[127]

Cenab-ı Hak, tâbi tuttuğu imtihanları başarıyla tamamlayan Hz. İbrahim (a.s.)'ı mü'minler için bir önder ve örnek kılmıştır. Bu hakikati yüce kitabında şöyle açıklamaktadır:

"Şunu da hatırlayın ki, bir vakit Rabbi, İbrahim'i bir takım kelimelerle imtihan etti. İbrahim onları tamamlayınca, 'Ben, seni bütün insanlara önder yapacağım.' buyurdu."[128]

Hz. İbrahim (a.s.) ve ashâbının müşrik bir toplumla ilişkilerini kesmeleri ve bunu açıkça ilân etmeleriyle ilgili tavırları da, Müslümanlar için örnek bir tavır olarak gösterilmektedir. Çünkü kâfirleri sevmek ve onlara dostluk beslemek mü'minlere yakışmaz:

"İbrahim'de ve onunla beraber olanlarda, sizin için gerçekten güzel bir örnek vardır. Onlar, kavimlerine şöyle demişlerdi: Biz sizden ve sizin Allah'tan başka taptıklarınızdan uzağız. Sizi tanımıyoruz. Siz, bir tek Allah'a inanıncaya kadar, sizinle bizim aramızda devamlı bir düşmanlık ve öfke belirmiştir."[129]

Allah Teâlâ, Hz. İbrahim (a.s.) ve ümmetini, uyulmaya ve itâat edilmeye lâyık seçilmiş bir ümmet kılmış ve bu konuda şöyle buyurmuştur:

"İşlerinde doğru olarak kendini Allah'a veren ve İbrahim'in Allah'ı bir tanıyan dinine tâbi olan kimseden dince daha güzel kim vardır? Allah, İbrahim'i kendine halil/sâdık bir dost edinmiştir."[130]

126. Zuhruf sûresi, 43/ 26-28.
127. *Muhtasaru İbn Kesir*, III, 288.
128. Bakara sûresi, 2/124.
129. Mümtehine sûresi, 60/4.
130. Nisâ sûresi, 4/125.

U. HZ. İBRAHİM (A.S.)'IN GERÇEK VÂRİSLERİ

Hz. İbrahim (a.s.)'ın dini, Allah tarafından seçilmiş ve Müslüman olarak isimlendirilmişlerin dini ve aynı zamanda kolaylık dini olarak tanıtılmaktadır:

"Allah uğrunda gerektiği gibi cihad edin! Sizi, O seçti, üzerinize dinde hiç bir zorluk da yüklemedi. Haydi atanız İbrahim'in milletine! Bundan önce ve bunda (Kur'ân'da) size Müslüman adını O Allah verdi ki, Peygamber size şahit olsun, siz de bütün insanlara şahitler olasınız. Şu halde namazı kılın, zekâtı verin ve Allah'a sıkı tutunun ki, sahibiniz O'dur. Artık O ne güzel bir sahip, ne güzel bir yardımcıdır."[131]

Hz. İbrahim (a.s.) ve milletine sahip çıkabilmek için onlar gibi inanmak ve onlar gibi yaşamak gerekir. Sadece soy olarak Onların evlâdı olmak ve kuru bir neseple övünmek kimseyi kurtarmaz. Çünkü öncekilerin yapmış oldukları iyilik ve sevaplar sadece kendilerine aittir. Onların nesilleri, onlara benzemek yerine doğru yoldan sapar ve günahlara dalarlarsa, sırf onların soyundan geldikleri için onların kazancından faydalanamazlar. Ataları kötülükler yapmışsa, o kötülük de kendilerine aittir; aynı şekilde onların kötülükleri nesillerinden sorulmaz. Herkese sadece kendi yaptıklarının hesabı sorulacaktır. Dolayısıyla Hz İbrahim (a.s.)'ın gerçek vârisi olabilmek için, onun gibi inanmak ve onun gibi yaşamak mecburiyeti vardır.

İbrahim (a.s.), önce geçtiği gibi henüz büluğ çağına ermeden ve Peygamberlik görevine getirilmeden, kendisine lütfedilen aklî kabiliyetiyle, kâinatın yüce bir yaratıcı tarafından yaratıldığını anlamıştı. Dolayısıyla O, aklı ermeğe başladığı andan itibaren Allah'ın birliğini kavradı ve bu sayede hiç bir zaman putlara tapmadı, kalbi hiç bir zaman şirke meyletmedi. Yüce Allah, onu aklı ermeğe başladığı andan itibaren seçti, kalbini ve aklını yanlış duygu ve düşüncelerden arındırdı. Onun imtihana tâbi tutulması ve imti-

131. Hac sûresi, 22/78.

hanı başarmasıyla birlikte seçilmesi, daha o zaman başladı. İslâm kelimesi, o zamandan, yâni Hz. İbrahim (a.s.)'ın Allah'a teslim olduğunu ilan etmesinden itibaren "İbrahim Milleti" demek oldu.[132]

Hz. İbrahim (a.s.) ve torunu Hz. Yakub (a.s.), bu dini oğullarına vasiyet etmişlerdi. Onların nesillerinden gelen Peygamberler ve onlara inananlar, bu yolu devam ettirdiler. Ancak kendini bilmezler bu yoldan saptılar:

"Kendini bilmezlerden başka kim İbrahim'in dininden yüz çevirir? Andolsun ki, dünyada onu önder seçtik, şüphesiz o, ahirette de iyilerdendir. Rabbi ona, 'Müslüman ol' buyurduğunda, 'Alemlerin Rabbine teslim oldum.' demişti. İbrahim bunu oğullarına vasiyet etti. Yakub da, 'Evlâtlarım! Bakın Allah, size en saf ve temiz inancı bahşetti; öyleyse siz de ancak O'na teslim olmuş Müslümanlar olarak can verin!' dedi. Yoksa Yakub can verirken sizler yanında mı idiniz? O zaman oğullarına, 'Benden sonra neye tapacaksınız?' diye sormuştu; onlar da, 'Senin Rabbine ve ataların İbrahim, İsmail, İshak'ın ilâhı olan tek Allah'a kulluk edeceğiz, bizler O'na teslim olmuş Müslümünlarız.' demişlerdi."[133]

Bu gerçek, Hz. Yusuf (a.s.) tarafından da şöyle dile getirilmiştir:

"Ve atalarım İbrahim, İshak ve Ya'kub'un dinine uydum. Bizim Allah'a hiç bir şeyi ortak koşmamız olamaz. Bu, Allah'ın bize ve insanlara bir lütfudur; fakat insanların çoğu şükretmezler."[134]

Mısırlıların çeşitli putlara taptıklarını dikkate alan Hz. Yakub (a.s.), onların içinde yaşayacak oğullarına, hayatı boyunca yapmış olduğu uyarılarını, son nefesini verirken de tekrarlamak ihtiyacını duymuş, onlara Allah'a bağlı bir kul olarak ölmenin önemini

132. Elmalılı, I, 411.
133. Bakara sûresi, 2/130-133.
134. Yusuf sûresi, 12/38. İbrahim neslinden gelen Peygamberlerin isimlerinin ve özelliklerinin birlikte zikredilmesinden sonra, sonuncuları olan Rasûlullah (s.a.v.)'e hitaben şöyle buyurulmuştur:
"İşte o Peygamberler, Allah'ın kendilerine doğru yola eriştirdiği kimselerdir. Sen de onların gittiği yoldan yürü! De ki: Ben buna karşılık sizden bir ücret istemiyorum. O Kur'ân, sadece âlemleri irşat için ilâhi bir hâtıradır." (En'am sûresi, 6/9).

vurgulamıştı. Oğulları da, bu uğurda aynı şeyi düşündüklerini ve vasiyetini yerine getirmekte kararlı olduklarını söylemişlerdi.

Ancak daha sonraları, gerek yahudiler gerekse Hıristiyan-lar, tevhid çizgisinden ayrıldılar ve Hz. İbrâhim (a.s.)'ın milletinden olma vasfını kaybettiler. Yahudiler kendilerinin, hıristiyanlar da kendilerinin Hz. İbrahim (a.s.)'ın izinde olduğunu iddiâ ediyor; her iki grup da, kurtuluşun kendi dinlerinde olduğunu söylüyordu. Bundan dolayıdır ki, Allah Teâlâ, Sevgili Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)'e tevhidden uzaklaşmış Yahudilik ve Hıristiyanlığa değil, Hz. İbrahim (a.s.)'ın şirkten ve küfürden arınmış, hakka yönelen ve tevhidi esas alan dini Hanifliğe tâbi olduğunu söylemesini emretti. Peygamberlerin mesajlarının ortaklığını hatırlatarak kendi katından bütün Peygamberlere ne gönderildiyse hepsine birden îmân edilmesini ve Peygamberler arasında ayırım yapılmamasını şart koştu:

"Yahudi veya Hıristiyan olun ki doğru yolu bulasınız, dediler. Siz onlara, 'Biz, doğruya yönelmiş olan ve Allah'a eş koşanlardan olmayan İbrahim'in dinine uyarız. Allah'a, bize gönderilene, İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a ve torunlarına gönderilene, Musa ve İsa'ya verilene, Rableri tarafından Peygamberlere verilene, onları birbirinden ayırt etmeyerek inandık, biz O'na teslim olanlarız.' deyin."[135]

Rivâyete göre, bu âyet nazil olunca, Rasûlullah (s.a.v.), onu yahudi ve hıristiyanların bulunduğu bir mecliste okumuştu. Hz. İsa (a.s.)'ın adını okuduğu sırada yahudiler onu inkâr edip küfre başladılar. Hıristiyanlar ise, onu haddinden fazla övdüler ve Hz. İsa (a.s.)'ın diğer Peygamberlerden farklı olduğunu iddia ederek, Onun Allah'ın oğlu olduğunu söylediler. Bu tartışma üzerine, adı geçen Peygamberlerin Yahudî veya Nasrâni oldukları iddialarını reddeden şu âyetler nazil oldu:

"Eğer onlar da sizin îmân ettiğiniz gibi îmân ederlerse doğru yola girmiş ve hidâyeti bulmuş olurlar. Yok eğer yüz çevirirlerse onlar

135. Bakara sûresi, 2/135-136.

sadece ve sadece didişmenin içindedirler. Allah, onlara karşı sana yeter. Ve O, işitendir, bilendir. De ki: Allah'ın verdiği boya ile boyandık. Kim Allah'tan daha güzel boya vurabilir ki? İşte biz, O'na ibâdet edenleriz. De ki: Allah, bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbiniz olduğu halde, Allah hakkında bizimle tartışmaya mı giriyorsunuz? Bizim yaptıklarımız bize, sizin yaptıklarınız da size aittir. Biz, O'na gönülden bağlananlarız.

Yoksa siz, İbrahim, İsmail, İshak, Yakub ve torunları da hep Yahudi ve Hıristiyan idiler mi demek istiyorsunuz? De ki: Siz mi daha iyi bilirsiniz, yoksa Allah mı? Allah tarafından kendisine bildirilmiş bir şahitliği gizleyenden daha zâlim kim olabilir? Allah yaptıklarınızdan gafil değildir. Onlar bir ümmet idiler gelip geçtiler. Onlara kendi kazandıkları, size de kendi kazandıklarınız. Ve siz onların yaptıklarından sorumlu tutulacak değilsiniz."[136]

İbn İshak'ın İbn Abbas'a dayandırdığı bir rivâyete göre, Necranlı hıristiyanlardan bir grup ile Yahudi hahamları, Rasü-lullah (s.a.v.)'in huzurunda bir araya gelmişlerdi. Bu esnada Hz. İbrahim (a.s.) hakkında tartışmaya başladılar. Yahudiler, "İbrahim yahudidir." derken, hıristiyanlar, "İbrahim Nasrânidir" di-yorlardı. Bu esnada, onların Hz. İbrahim (a.s.)'a sahip çıkmalarını reddeden şu âyetler nazil oldu:

"Ey Ehl-i Kitâb! İbrahim hakkında niçin çekişirsiniz. Halbuki Tevrat ve İncil, kesinlikle ondan sonra indirildi. Siz hiç düşünmez misiniz? İşte siz böyle kimselersiniz. Haydi hakkında bilgi sahibi olduğunuz konuda tartışınız. Bilgi sahibi olmadığınız konuda niçin tartışıyorsunuz? Oysa ki Allah, her şeyi bilir, siz bilmezsiniz. İbrahim ne Yahudi, ne de Hıristiyan idi; fakat O, Allah'ı bir tanıyan

136. Bakara sûresi, 2/137-141. İbn Abbas'tan nakledildiğine göre, hıristiyanların bir çocuğu doğduğunda, doğumunun yedinci gününde, onu temizlemek için kendilerine mahsus "ma'mûdî=vaftiz suyu" dedikleri bir suya sokarlar ve 'Sünnet olma yerine bu bir temizliktir' derlerdi. Ancak bunu yaptıklarında çocuğun hakkıyla Hıristiyan olduğuna inanırlardı. "Sıbğata'llâh= Allah'ın boyası "ifadesinin geçtiği âyet, onların bu adeti dolayısıyla nazil oldu (Vâhidî, *Esbâbu'n-nüzûl*, 22).

dosdoğru bir Müslüman idi, müşriklerden de değildi. İnsanların İbrahim'e en yakın olanları, ona uyanlar, şu Peygamber (Muhammed) ve ona îmân edenlerdir. Allah, mü'minlerin dostudur."[137]

Bu âyetlerde belirtildiği gibi Hz. İbrahim (a.s.), yahudi veya hıristiyan olamazdı. Çünkü bu iki dinin Peygamberi de Hz. İbrahim (a.s.)'dan çok sonraları yaşamışlardı. Hz. Musa (a.s.), on-dan yaklaşık dokuzyüz sene, Hz. İsa (a.s.) ise bindokuzyüz sene sonra yaşamıştı. Bu tarihin sabit olduğu halde, böyle bir iddiada bulunmak akıl işi değildi. Diğer taraftan Yahudilik Hz. Musa (a.s.)'ın şeriatından, Hıristiyanlık da Hz. İsa (a.s.)'ın şeriatından tahrif edilmiş bir durumda oldukları için, Hz. İbrahim (a.s.)'ın böyle insanlar tarafından değiştirilmiş bir dine mensubiyeti de düşünülemezdi. Çünkü o, bütün bâtıl dinlerden ve şirkten uzak gerçek bir Müslümandı. Halbuki yahudiler, "Üzeyir Allah'ın oğludur", hıristiyanlar ise, "İsa Allah'ın oğludur" diyerek tevhid inancından ayrılmışlar ve şirke saplanmışlardı. Dolayısıyla ne yahudilerin, ne hıristiyanların ve ne de putperest Arapların, Hz. İbrahim (a.s.)'ı kendilerine bağlamaya ve kendilerini temiz ve muvahhid bir Müslüman olan Hz. İbrahim (a.s.)'ın aile ve tâbilerinden saymaya hakları vardır. Hz. İbrahim (a.s.)'a sahip çıkma hakkı, sadece son Peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.) ve biz ümmetinindir. Hz. İbrahim (a.s.)'a tâbi olanlar, Peygamberler arasında ayırım gözetmeyen ve onların Allah'tan getirdiklerine inananlar ve Allah'ın dinine teslim olanlardır. Kur'ân-ı Kerim, bu gerçeği şöyle dile getirmiştir:

"De ki: Biz, Allah'a, bize indirilene, İbrahim, İsmail, İshak, Yakub ve torunlarına indirilene, Musa'ya, İsa'ya ve Peygamberlere Rablerinden verilenlere îmân ettik. Onlardan hiç biri arasında fark gözetmeyiz. Ve biz, Allah'a teslim olmuşlarız. Kim İslâm'dan başka bir din ararsa, o din ondan aslâ kabul edilmez. O, ahirette de kayba uğrayanlardan olacaktır. Kendilerine apaçık belgeler geldiği ve Peygamberin hak olduğuna şâhit oldukları halde, îmânlarından sonra küfre sapan bir kavmi Allah nasıl hidâyete erdirir. Allah, zul-

137. Âl-i İmrân sûresi, 3/65-68.

meden bir kavmi hidâyete erdirmez. İşte onların cezası, Allah'ın, meleklerin ve bütün insanlığın la'netine uğramalarıdır."[138]

Hz. İbrahim (a.s.)'ın hiç bir zaman Allah'a ortak koşmadığı, seçilip önder yapıldığı ve yine yahudi ve hıristiyan değil müslüman olduğu bildirilerek Sevgili Peygamberimiz (s.a.v.)'e onun dinine tâbi olması emredilmiştir:

"Muhakkak ki, İbrahim başlı-başına bir ümmet idi, tevhid inancına sahip olarak Allah'a itaat için kıyam etmişti ve asla Allah'a ortak koşanlardan olmadı. O'nun nimetlerine şükredendi. Allah, onu seçmiş ve doğru bir yola iletmişti. Ve biz, ona dünyada bir iyilik verdik. Şüphesiz ki o, âhirette de mutlaka iyiler arasında olacaktır. Sonra da sana, 'Hakka tapan bir hanif olarak İbrahim'in dinine tâbi ol! O, hiç bir zaman Allah'a ortak koşanlardan olmadı.' diye vahyettik."[139]

Allah Teâlâ, Peygamberimiz (s.a.v.)'e hitâben kendisini Hz. İbrahim (a.s.)'ın dinine ulaştırdığını açıklamasını söylemiştir:

"De ki: Rabbim beni, şüphesiz dosdoğru bir yola, gerçek ve daima ayakta olan bir dine, başka dinlerden sıyrılıp yalnız hakka yönelen İbrahim'in tertemiz dinine iletti. O, hiç bir zaman Allah'a ortak koşanlardan olmadı."[140]

"De ki: 'Allah doğru söylemiştir. O halde hakka tapan bir hanif olarak İbrahim'in dinine uyun; o hiç bir zaman Allah'a ortak koşanlardan olmadı."[141]

---

138. Âl-i İmrân sûresi, 3/84-87. Hasen-i Basrî, bu ayette geçen zâlimlerin kimler olduğu hususunda şöyle der: "Bu kavimden maksat, yahudiler ve hıristiyanlardır. Onlar, kitaplarında Hz. Muhammed (s.a.v.)'in vasıflarını görmüşler ve onun hak Peygamber olduğunu anlamışlardı. Ancak Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kendi milletlerinden değil de başka bir milletten gelmesi dolayısıyla onu kıskandılar ve daha önceden îmân etmiş oldukları Peygamber'i inkâr ettiler." (Taberî, *Tefsir*, III, 341).
139. Nahl sûresi, 16/120-123.
140. En'am sûresi, 6/161.
141. Âl-i İmrân sûresi, 3/95.

8. BÖLÜM

Hz. LÛT (A.S.)

A. SOYU, HİCRETİ VE PEYGAMBER OLARAK GÖREVLENDİRİLMESİ

Hz. Lût (a.s.), Hz. İbrahim (a.s.)'ın yeğenidir. Tevrat'taki bir kayda göre, Hz. İbrahim (a.s.)'ın, Nahûra ve Hârân isimlerini taşıyan iki erkek kardeşi vardı. Hz. Lût (a.s.), bunlardan Hârân'ın oğluydu.[1] Hz. Lût (a.s.), amcası Hz. İbrahim (a.s.) ile birlikte Irak'tan çıkıp Suriye yöresine hicret etti. Kur'ân-ı Kerim'de bu iki Peygamberin bereketli bir bölgeye hicret ettikleri bildirilmektedir:

"Onu da, Lût'u da, alemler için kutsal kıldığımız yere ulaştırıp kurtardık."[2] ونجيناه ولوطا الى الارض التى باركنا فيها للعالمين

Hz. Lût (a.s.) bir süre amcasıyla birlikte Suriye ve Filistin'de kaldı. Bu beraberlik esnasında, amcasından vaaz ve tebliğin inceliklerini öğrendi; dâvetin zorlukları hakkında tecrübe kazandı. Daha sonra Cenab-ı Allah tarafından, ahlâkî çöküntünün en alt sınırlarında gezinen Sodom ve Gomore halkını ıslah için Peygamber olarak görevlendirildi:

"Lût'a da hüküm ve ilim verdik; onu, çirkin işler işleyen kasabadan kurtardık. Doğrusu onlar yoldan çıkmış kötü bir milletti. Lût'u rahmetimizin içine aldık; doğrusu o iyilerdendi."[3]

"Şüphesiz Lût da Peygamberlerdendir..."[4] وان لوطا لمن المرسلين

Amcası Hz. İbrahim (a.s.)'ın yanından ayrılan Hz. Lût (a.s.), görev mahalline giderek Sodom şehrine yerleşti ve bu şehirden bir kadınla evlendi.[5] Tebliğ faaliyetini yürütmek için elinden gelen gayreti gösterdi.

1. Tekvin, 11/27.
2. Enbiyâ sûresi, 21/71.
3. Enbiya sûresi, 21/74-75.
4. Saffât sûresi, 37/133-138.
5. Yahudiler tarafından tahrif edilmiş olan Kitab-ı Mukaddes'te, Hz. Lût (a.s.) aleyhinde ağır iftiralarda bulunulmuştur. Onun Sodom'a gidişi de, amcası Hz. İbrahim (a.s.)'ile aralarında sığır sürüleri yüzünden çıkan bir ihtilâfa bağlanmıştır (Tekvin, 13/5-13). Halbuki Hz. Lût (a.s.), Kur'ân'da bildirildiği gibi, oraya Allah tarafından Peygamber olarak gönderilmiştir.

B. LÛT KAVMİNİN YURDU

Lût kavmi, Ürdün'ün doğusunda Irak ile Filistin arasında yer alan bölgede yaşamıştır. Lût gölü veya diğer ismiyle Ölü Deniz'in güney ve doğusunda kalan ve bugün tamamıyla ıssız olan bölgede, bir çok eski yerleşim yeri kalıntısı, ya da izi mevcuttur. Bu izler ve kalıntılardan, bölgenin bir zamanlar çok kalabalık bir nüfusu barındırdığı anlaşılmaktadır. Arkeologlara göre bu bölge, gelişme ve refahının en yüksek seviyesine, M.Ö. 2300 ilâ M.Ö. 1900 yılları arasında yaşamıştır. Diğer taraftan tarihçiler de, Hz. İbrahim (a.s.)'ın M.Ö. 2000 yılları civarında yaşamış olduğunu tahmin etmektedirler. Buna göre, bölge, en iyi dönemini, Hz. İbrahim (a.s.) ile yeğeni Hz. Lût (a.s.) zamanında yaşamış demektir. Lût kavminin yurdu olarak bilinen bölge, bugün için kalabalık nüfus barındıracak tabiî özelliklere sahip değildir. Ovalar, verimli araziler ve su kaynakları çok azdır. Ancak, bu bölge eski kaynaklarda Ürdün'ün en yeşil ve en verimli bölgesi olarak geçmekte ve Sodom Vâdisi olarak isimlendirilmektedir. Sodom ve Gomore, helâk öncesinde, Mısır gibi ma'mur bir ülkeye benzetilmektedir.[6] Günümüz arkeolog ve tarihçilerine göre, bu ma'mur ve yemyeşil bölge, şiddetli bir sarsıntı sonucu, Ölü Deniz'e gömülmüştür. Araştırmalar, Ölü Deniz'in bu felâketten önce güney istikâmetinde günümüzdeki kadar uzanmadığını göstermiştir. Bugün Kerek şehrinin tam batısında Ölü Deniz'e bir dil şeklinde uzanan ve adını şeklinden alan "Lisan" adında küçük bir yarımada vardır. Bu yarımadanın deniz tarafından başlangıç noktası, eskiden Ölü Deniz'in ulaştığı son nokta idi. Bu yarımadanın sağında taban 400 metre derinlikte olduğu halde, sol tarafı son derece sığdır. Son yıllarda yapılan ölçümlerde, bu derinliğin ancak 15-20 metre arasında olduğu tespit edilmiştir.[7] İşte, yarımadanın güneyindeki şimdi gölün suları altında kalan bu sığ bölgede, Lût kavminin yaşadığı Sodom, Gomore, Admâ, Sanbuyem ve Zoğr kentleri bulunuyordu. Bu merkezler, M.Ö. 2000 yılları civarında vuku bulan deprem sı-

6. Tekvin, 13/10.
7. Yalçın, *Kavimlerin Helâki*, 43.

rasında çöken vâdi de sular altında kaldı. Nitekim son arkeolojik araştırmalarda, gölün güney kısmında su altında bâzı yerleşim merkezlerinin kalıntılarına rastlanmıştır.[8]

Bu bölgedeki çalışmalarıyla tanınan Alman arkeolog Wer-ner Keller, bu konuda ulaştığı sonucu şöyle açıklamaktadır:

"Bu bölgede bir gün kendini göstermiş olan çok büyük bir çökmede patlamalar, yıldırımlar, yangınlar ve doğal gazlarla birlikte korkunç bir deprem olmuş ve Sodom vâdisi ile birlikte Lût kavminin şehirleri de yerin derinliklerine gömülmüştür."[9]

Tevrat'ta bildirildiğine göre, Sodom ve Gomore'nin büyük bir felâkete uğradığını haber alan Hz. İbrahim (a.s.), Hebron'dan ayrılarak bölgeye gitmiş, oraya vardığında fırından çıkan dumanlar gibi dumanlar fışkırdığını görmüştür.[10] Kur'ân-ı Kerim'de, Allah'ın azâbına uğrayan bu şehirlerin, ibret olmak üzere açık bir alâmet veya işâret olarak bırakıldığı zikredilmiştir. Bu işâretle Ölü Deniz ve civarındaki bu kalıntılar kastedilmiş olmalıdır. Mekke müşriklerinin bu açık işâretten ders çıkarmaları istenirken şöyle buyurulmuştur: إن في ذلك لآيات للمتوسمين - وإنها لبسبيل مقيم

"İşte bunda, ferâset ehline ibret ve kudretimize delâlet vardır. O yerler yolun üzerindedir. Bunda mü'minler için ibretler vardır."[11]

Nitekim Lût gölünün güney tarafı, büyük bir medeniyete mezar olmuştur. Meydana gelen şiddetli deprem sonunda, Lût kavminin yaşadığı şehirler yerle bir olmuş ve bölge bütünüyle göl sularının altında kalmıştır. 1965 yılında Amerikalı arkeologlardan oluşan bir araştırma ekibi, gölün güney kısmındaki az yukarıda bahsettiğimiz Lisan yarımadasında büyük bir mezarlık ortaya çıkarmıştır. Bu mezarlıkta 20 binden fazla mezarın bulunduğu tespit edilmiştir ki, bu büyüklükteki bir mezarlık, yakın bir mevkide büyük bir şehrin bulunduğunu açıkça gösterir. Bu keşif, söz konusu şehrin yere batmış olduğunu da ispat et-

8. Mevdûdî, *Hz. Peygamber'in Hayatı*, I, 466 vd.
9. Yalçın, *Kavimlerin Helâki*, 47, W. Keller, *Und die Bibel hat doch recht*, 88'den naklen.
10. Tekvin, 19/28.
11. Hicr sûresi, 15/75-77.

mektedir. Çünkü civarda kalabalık bir nüfusu barındıran başka bir yerleşim yeri bilinmemektedir.[12]

C. LÛT KAVMİNİN SAPIKLIĞI

Sodom halkı küfür ve ahlâksızlıkta çok aşırı gitmişti. Onların arasında her türlü ahlâksızlık yaygındı ve üstelik bunlar alenî olarak yapılıyordu. Bu kavim mensupları, daha önce hiç bir kavmin işlemediği büyük bir kötülük de icat etmişlerdi. Lût kavmiyle birlikte anılan bu önemli kötülük, bilindiği gibi, livata, yani homoseksüellikti. Hz. Lût (a.s.), bu kötülüğün son derece yaygın olduğu ve açıkça işlendiği bir halka Peygamber olmuştu. Diğer Peygamberlerin yaptığı gibi O, kendisinin Allah tarafından görevlendirilen bir Peygamber olduğunu söyleyerek onları, Allah'a îmâna ve içinde bulundukları kötülükleri terke çağırdı. Onları işlemekte oldukları kötülükler yüzünden çarptırılacakları korkunç azaptan sakındırdı. Vazifesinin bir elçilikten ibaret olduğunu, kendilerinin iyiliğini düşünen bir kardeşleri olarak yaptığı bu görev karşısında herhangi bir ücret istemediğini açıkladı. Görevinin karşılığını sadece Cenab-ı Hak'tan beklediğini vurgulayarak, onları içine düştükleri büyük ahlâksızlığı; yani erkeklerin erkeklerle cinsel ilişki kurmasını bırakmaya çağırdı. Ancak, küfürde çok ileri gitmiş olan bu kâfirler, kendilerini hidâyete çağıran Hz. Lût (a.s.)'ın davetini reddettiler. Diğer müşrikler gibi, onu ve bütün Peygamberleri yalanlamaktan çekinmediler:

"Lût milleti, uyaran Peygamberleri yalanladı."[13] كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍ بِالنُّذُرِ

Hz. Lût (a.s.), kavmine bu çirkin fiili yeryüzünde ilk defa işleyenlerin kendileri olduklarını söylüyor ve onu terk etmeye çağırıyordu. Onlara diğer kötülüklerde de aşırı gittiklerini açıklıyordu. Ancak onlar, bu gerçekleri kabul etmek şöyle dursun, Hz. Lût (a.s.) ve ona inananları, kendileri gibi erkek erkeğe cinsel ilişki kurmadıkları için, "Onlar eteklerini temiz tutmaya

12. Mevdûdî, *Hz. Peygamber'in Hayatı*, I, 468.
13. Kamer sûresi, 54/33.

çalışan insanlardır" diyerek alaya alıyorlar ve onları sürgünle tehdit ediyorlardı.

Onun kavminde, homoseksüelliğin yanında diğer kötülükler de çok yaygındı. Toplantı yerlerinde hiç mi hiç utanmadan çeşitli kötülükleri alenî bir şekilde yapıyorlar, yol keserek yolculara başta cinsel tecavüz olmak üzere, her türlü zulmü yapmaktan büyük zevk alıyorlardı. Onların şehirlerine uğrayan yabancılar, çok zor durumda kalıyorlardı. Kur'ân-ı Kerim, Hz. Lût (a.s.)'ın müşrikleri bu kötülüklerden vazgeçirmek için yaptığı konuşmalardan aktarmalar yapmıştır:

"Lût da, milletine şöyle demişti: 'Doğrusu siz dünyalarda sizden önce hiç kimsenin yapmadığı bir hayasızlığı yapıyorsunuz.

Erkeklere yaklaşıp, yol kesmiyor musunuz? Ve bu utanç verici iğrenç günahlarınızı toplantılarınızda alenî olarak yapmıyor musunuz?' Milletinin cevabı, 'Doğru sözlü isen bize Allah'ın azabını getir!' demek oldu."[14]

"Lût'u da kavmine Peygamber olarak gönderdik, onlara, 'Sizden önce âlemlerden hiç kimsenin yapmadığı bir hayasızlığı mı yapıyorsunuz? Siz kadınları bırakıp da şehvetle erkeklere mi yaklaşıyorsunuz? Doğrusu siz çok aşırı giden bir milletsiniz' dedi." [15]

"Lût milleti de Peygamberleri yalanladı. Kardeşleri Lût, onlara, 'Allah'a karşı gelmekten sakınmaz mısınız? Doğrusu ben, size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim. Artık Allah'tan sakının ve bana itâat edin. Buna karşı sizden bir ücret istemiyorum; benim ecrim ancak âlemlerin Rabbine aittir. Rabbinizin sizin için yarattığı eşleri bırakıp da, insanlar arasında, erkeklere mi yaklaşıyorsunuz? Doğrusu siz azmış bir milletsiniz!' dedi."[16]

D. SÜRGÜN TEHDİDİ

Hz. Lût (a.s.), önceki ve sonraki Peygamberlerin başına gel-diği gibi, kavmini Allah'ın yoluna çağırınca, sert bir tepkiyle karşılaş-

14. Ankebut sûresi, 29/28-29.
15. A'râf sûresi, 7/80-81.
16. Şuarâ sûresi, 26/160-166.

tı. Kâfirler, ona yönelik tepkilerini gittikçe sertleştirdiler ve bu dâvetten vazgeçmediği takdirde, ülkeden çıkarmakla tehdit ettiler. Hz. Lût (a.s.)'ı, Peygamberlerin ortak kaderi hicrete zorladılar. Ne gariptir ki, Hz. Lût (a.s.) ve ailesini şehirlerinden çıkarma gerekçesi olarak, onların kötülüklere bulaşmayıp temiz kalmaya çalışmalarını gösteriyorlardı. Hz. Lût (a.s.) ve ashâbını namus ve iffetlerine düşkün olmak ve temiz kalmaya çalışmakla suçluyorlardı. Dejenere olmuş bu toplumun nazarında en ağır suç, güzel ahlâk ve iffet sahibi olmaktı. Sonunda bu "suçu" işleyenleri aralarından çıkarma kararı aldılar. Kur'ân-ı Kerim, onların gerekçeli kararını ağızlarından şöyle aktarmaktadır:

"Ey Lût! Bu sözlerinden vazgeçmezsen, mutlaka kovulacaksın" dediler."[17]

"Milletinin cevabı sadece, 'Lût ve onunla birlikte îmân edenleri memleketinizden çıkarın, çünkü onlar eteklerini çok temiz tutan insanlarmış!' demek oldu." [18]

"Lût'u da gönderdik; milletine şöyle dedi: 'Göz göre göre bir hayasızlık mı yapıyorsunuz? Kadınları bırakıp, erkeklere mi yaklaşıyorsunuz; evet, siz cahil bir milletsiniz.' Milletinin cevabı sadece, 'Lût'un ailesini kasabanızdan çıkarın, güya onlar temiz kalmaya çalışan insanlarmış.' demek oldu."[19]

Bu âyetlerden anlaşıldığı gibi, şirk üzere bulunan ve büyük bir ahlâkî çöküntü içinde olan insanlar, aralarında Allah'tan korkan ve kötülüklerden uzaklaşmaya çalışan iyi insanların bulunmasına bile tahammül edemiyorlardı. Aralarında, kendilerini ahlâk ve fazilete çağıracak kimselerin kalmaması için, onları yurtlarından çıkarmaya karar vermişlerdi.

E. MELEKLER SODOM YOLUNDA

Hz. İbrahim (a.s.) kıssasında, Lût kavminin helâki için görevlendirilen ve güzel yüzlü üç delikanlı kılığına giren meleklerin,

17. Şuarâ sûresi, 26/167.
18. A'râf sûresi, 7/82.
19. Neml sûresi, 27/54-56.

ona uğradıklarını ve ona misafir olduklarını açıklamıştık. Olağanüstü ve çok önemli olayları bildirmek için geldiklerinde insan kılığına bürünen meleklerin Hz. İbrahim (a.s.)'a verdiği haberlerden biri de, Lût kavminin helâkiyle görevlendirilmeleriydi. Hz. İbrahim (a.s.), bu gerçeği öğrenince, yeğeni Hz. Lût (a.s.)'ın orada olduğunu söyleyerek, bu felâkete üzüleceğini açıklamıştı. Ancak melekler, azâbın sâdece kâfirlere dokunacağını, Hz. Lût (a.s.) ve ona îmân edenlerin ise kurtulacağını, onun ailesinden yalnızca kâfirlerle birlikte olan karısının helâk edileceğini söylediler:

"Elçilerimiz İbrahim'e (İshak ve Yakub'un doğacaklarını bildiren) müjde ile geldiklerinde: 'Biz bu memleketin halkını yok edeceğiz, çünkü oranın halkı zâlim kimselerdir,' dediler.

İbrahim, 'Ama Lût oradadır.' dedi, elçiler, 'Biz orada olanları daha iyi biliriz; azâba uğrayanlardan olacak karısı dışında, onu da ailesini de kurtaracağız.' dediler."[20]

"İbrahim'in korkusu gidip de müjde kendisine ulaşınca, Lût milleti hakkında elçilerimizle tartışmaya girişti. Doğrusu İbrahim, çok halim selim, yumuşak huylu ve kendini Allah'a vermiş bir kimse idi. Elçilerimiz, 'Ey İbrahim! Bu tutumundan vazgeç, çünkü onların

20. Ankebut sûresi, 29/31-32.
Tahrim sûresinin 10. ayetinde, Hz. Nuh ve Hz. Lût'un karıları için şöyle denilmektedir:
"Allah, Nuh'un karısı ile Lût'un karısını kâfirlere bir misal yapmıştır. O ikisi, kullarımızdan birer salih kulun nikâhları altında oldukları halde, kocalarına hâinlik ettiler. İşte bu yüzden, bu iki Peygamber, Allah tarafından karılarının başına inen azaba engel olamadı. O iki kadına şöyle denildi: 'Diğer inkarcılarla beraber siz de cehenneme girin!"
Hz. Nuh'un tufanda boğulan karısı gibi, Hz. Lût'un bu karısı da kocasına îmân etmemişti. Bu iki kadın, Peygamber olan kocalarına îmân etmedikleri için kâfirlerle birlikte helâk oldular. Peygamber hanımı olmaları, küfürleri yüzünden onlara hiç bir kazanç sağlamadı. Bu iki kadının durumu, akrabalığın îmân etmeye yetmediği ve îmân olmadıkça bu yakınlığın hiç bir faydasının olamayacağı gerçeğini açıkça ortaya koymaktadır. Onların bu durumu, son derece dikkat çekici bir ibret tablosudur. Zira onlar, Peygamberin en yakınında, dünya ve ahiret saâdetini kazanmaya çok müsait bir mevkide bulunuyorlardı. Ancak buna rağmen küfürde direttiler ve gözlerinin önündeki gerçeği göremediler.

helâki için Rabbinin emri gelmiştir. Onlara, şüphesiz, geri çevrilemeyecek bir azap gelmektedir' dediler."[21]

"Zaten sapıklardan başka kim Rabbinin rahmetinden umudunu keser!" diyerek sormuştu, 'Ey elçiler! İşiniz nedir?' Şöyle ce-vap vermişlerdi: Biz şüphesiz suçlu bir millete gönderildik. Lût'un ailesi bunun dışındadır. Karısı hariç hepsini kurtaracağız. Karısının geride kalanlardan olmasını gerekli bulduk."[22]

F. MELEKLERİN LÛT'A (A.S.) MİSÂFİRLİĞİ-SAPIKLARIN KÖR EDİLMESİ

Hz. İbrahim (a.s.)'dan ayrılan melekler, Sodom'a gelerek Hz. Lût (a.s.)'a misafir oldular. Her biri oldukça yakışıklı bir delikanlı kılığındaki meleklerin kendisine misafir olması, Hz. Lût (a.s.)'ı son derece sıkmıştı. Çünkü o, tanımadığı misafirlerinin melek olduğunu bilmediğinden, erkeklere düşkün olan kâfirlerin, bu güzel yüzlü delikanlılara sarkıntılık yapmasından korkuyordu. Bu sıkıntı içinde misafirlerini sapıklardan nasıl koruyacağını düşünüyordu. Korkusu boşuna değildi; nitekim onun evine genç delikanlıların geldiği kısa sürede duyuldu. Pek çok sapık, onlara sarkıntılık niyetiyle onun evinin etrafında toplanmıştı. Onların iğrenç niyetlerini anlayan Hz. Lût (a.s.), misafirlerini onların tecavüzünden korumak için, onlara kızlarını nikâhlamayı teklif etti. Aklı başında olanları kendisini anlamaya ve yardıma çağırdı. Ancak Sodomlu sapıklar, onun bu teklifine razı olmadılar. Ona, kızlarıyla evlenmek gibi bir isteklerinin olmadığını, ne istediklerini de kendisinin iyi bildiğini söylediler. Ahlâksızlıkta ne derece ileri gittiklerini, en iğrenç günahı işlemekte ne derece arsızlaştıklarını ortaya koyan bir cevap verdiler.

Hz. Lût (a.s.), kendilerini kuşatan tehlikeyi genç misafirlerine bildirmek zorunda kalmıştı. Onları savunmaktan âciz olduğunu, kendisini destekleyecek bir taraftar kitlesinin bulunmadığını ve

21. Hûd sûresi, 11/74-76.
22. Hicr sûresi, 15/56-60.

kendilerini koruyacak sağlam bir sığınağın mevcut olmadığını açıkladı ve çaresizliğini dile getirdi:

"Elçilerimiz Lût'a gelince, onların yüzünden çok darlandı ve çok sıkıldı, 'Bu çetin bir gündür' dedi. Daha önce kötü ve iğrenç işler işleyen müşrikler, ona koşarak gelmişlerdi. 'Ey milletim! İşte bunlar benim kızlarım, Onlar sizin için daha temizdir (isterseniz Onları size nikâhlayabilirim!).[23] *Allah'tan sakının, konuklarıma tecavüz ederek beni rezil etmeyin. İçinizde aklı başında kimse yok mudur?' dedi. Onlar ise, 'Andolsun ki, senin kızlarınla bir işimiz olmadığını biliyorsun; doğrusu, ne istediğimizin farkındasın' dediler. Lût, 'Keşke size yetecek bir kuvvetim olsa veya sağlam bir yere sığınsam!' dedi."*[24]

"Şehir halkı, sevinerek geldiler. Lût, 'Bunlar benim konuklarımdır, Onlara karşı beni rüsvay etmeyin, Allah'tan korkun, beni utandırmayın.' dedi. 'Biz sana kimseyi misafir kabul etmeyi yasak etmemiş miydik?' dediler. Lût, 'Alacaksanız, işte benim kızlarım (onları nikâhlayın)' dedi."[25]

Bu kavim sapıklıkta o derece ileri gitmişti ki, şehirlerine güzel yüzlü yabancı delikanlıların geldiğini duyunca, sevinç içinde Lût'un evinin etrafına koşuşmuşlardı. İçlerinden bu ahlâksızlığa karşı çıkan hiç kimse yoktu. Böylesine iğrenç bir isteği, temizliği ve iffetiyle ma'ruf Hz. Lût'a söylemekten çekinmemeleri, bu suçun onların arasında ne kadar yaygın ve ne kadar normal sayılan bir davranış haline geldiğini ortaya koymaktadır. Onların cinsî sa-

23. Lût (a.s.), "kızlarım" ifadesiyle, doğrudan kendi kızlarını ya da toplumdaki kızların tamamını kastetmiş olabilir. Tercih edilen görüş, ikinci görüştür (Elmalılı, IV,455). Çünkü, bir kavmin Peygamberine nisbeti, evlatların babaya nisbeti gibidir. Bir Peygamber, kavminin babası durumunda olduğundan, sevgi ve şefkatten dolayı, kavminin kızlarına "kızlarım" demiştir. Nitekim, Peygamberimizin hanımları, "mü'minlerin anneleri" olarak isimlendirilmiştir (Ahzâb sûresi, 33/ 6).
Hz. Lût (a.s.)'ın, onlara kavminin kızlarını veya kendi kızlarını teklif ederken, zinayı kastetmiş olması asla düşünülemez. Onları nikâhla almalarını kastettiği muhakkaktır. Nitekim, "bunlar sizin için daha temizdir" demesi de bunu göstermektedir. Lût (a.s.), onları gayri meşru ilişkilerden meşru ilişkilere çağırmıştır.
24. Hûd sûresi, 11/77-80.
25. Hicr sûresi, 15/67-71.

pıklıklarının derecesi, bu iğrenç fiili işlemek için büyük bir sevinç içinde hem de toplu bir şekilde gelmelerinden anlaşılmaktadır. Bu ahlâksızlıklarını açıkça yapmaktan çekinmemeleri, normal insanın düşünüp hayal edemeyeceği bir ahlâki çöküntüdür. Onların, bu sapıklıkları dolayısıyla diğer insanlardan utanmak ve kötülüklerini gizli yapmak gibi bir özellikleri dahi yoktu. Başta erkek erkeğe cinsel ilişki olmak üzere, her türlü kötülükleri meclislerinde toplu bir şekilde yaparlardı. Seyyid Kutub'un şu sözü, onların durumunu özetlemeye yetecektir:

"Şâyet böyle bir ahlâkî çöküntü yaşanmamış olsaydı, insan muhayyilesi böyle bir durumun olabileceğini aslâ düşünemezdi."[26]

Lût kavminin bu hastalığı, kötülüklerin en iğrencidir. İnsan tabiatındaki bozulma ve dejenerasyonun ulaştığı aşağılığın tipik bir göstergesidir. Bu hastalık, toplumlar için en tehlikeli hastalıktır. İnsanlığı hayvanlıktan aşağı düşürür.

Misafirlerini mütecâvizlerden korumakta çaresiz kalan Hz. Lût (a.s.), hâlini Allah'a arz ederek, bu bozgunculara karşı yardıma çağırdı. Yaptıkları bu iğrenç fiile çok kızdığını söyleyerek, kendisini ve ailesini onların yaptığı bu kötülükten kurtarmasını istedi:

"Lût, 'Rabbim! Bozgunculara karşı bana yardım et!' dedi."[27]

"Lût, 'Doğrusu yaptığınıza çok kızanlardanım. Rabbim! Beni ve ailemi bunların yapa geldiği kötülükten kurtar!' dedi."[28]

Evinin etrafında toplanan kâfirlerin isteklerinden vazgeçmemeleri, Hz. Lût (a.s.)'ı çok üzmüştü. Bu zor anda yaptığı duâ Yüce Allah tarafından kabul edildi ve onun imdadına, genç delikanlılar kılığındaki korumaktan aciz kaldığı misafirleri yâni melekler yetişti. O ana kadar yaşananlara karışmayan delikanlılar, Hz. Lût (a.s.)'a kendilerinin insan değil, Cenab-ı Hak tarafından gönderilen melekler olduklarını açıkladılar ve Sodom halkını imtihan ve nihâyet helâk etmeye geldiklerini söylediler. Onu ve îmân eden

26. Fî Zılâl, IX, 136.
27. Ankebut Sûresi, 29/30.
28. Şuarâ sûresi, 26/168-169.

ehlini kurtaracaklarını, kafirlerin tamamını ise helâk edeceklerini haber verdiler ve ona artık korkmamasını tavsiye ettiler:

"Meleklerimiz Lût'a gelince, kavminin onlara sarkıntılık edeceğinden korkarak, fenalaştı ve çok sıkıldı. Melekler, ona, 'Korkma ve üzülme, doğrusu biz seni ve geride kalacaklardan o-lan karının dışında, aileni kurtaracağız. Bu kasaba halkına yaptıkları yolsuzluklardan ötürü gökten, elbette bir azap indireceğiz!' dediler."[29]

Diğer taraftan Cenab-ı Hak, bu sırada elçisi Hz. Lût (a.s.)'ı dinlemeyip onun evine girerek misafirlerine sarkıntılık yapmaya kalkışan kâfirlerin gözlerini kör ediverdi:

"And olsun ki, onlar Lût'un konukları olan melekleri elde etmeye kalkıştılar, bunun üzerine gözlerini kör ediverdik. Azâbımı ve ikazlarımı dinlememenin sonucunu tadın, dedik."[30]

G. LÛT KAVMİNİN HELÂKİ - HZ. LÛT VE ONA İMÂN EDENLERİN KURTULUŞU

Bütün ülkede, Hz. Lût (a.s.)'ın aile fertlerinden başka İslâm nuruyla aydınlanan kimse olmamıştı. Onun ailesinden de geçtiği gibi karısı kâfirlerle birlikte idi ve kocasına îmân etmemişti. Dolayısıyla kavmi helâk edilirken kurtulanlar, sadece Hz. Lût (a.s.) ve karısı hariç ailenin diğer fertleri oldu. Bu bir avuç Müslüman'ın dışında kalanların tamamı umumî azâb sonucu helâk edildi. Bu azâbı gerçekleştirmek için Lût kavmine gelen meleklerle, daha önce ziyâret ettikleri Hz. İbrahim (a.s.) arasında geçen şu konuşma, bu gerçeği açık bir şekilde yansıtmaktadır:

"İbrahim, 'Ey elçiler! Asıl meseleniz nedir? 'dedi. Melekler şöyle cevap verdiler: 'Biz suçlu bir kavmi cezalandırmak için gönderildik ki, Rabbin katında haddi aşanlar için tayin edilmiş çamurdan yapılma taşları yağdıralım.' Nihâyet o ülkede bulunan mü'minleri çıkar-

29. Ankebut sûresi, 29/33-34.
30. Kamer sûresi, 54/37.

dık. Zaten biz, orada bir tek ailenin dışında Müslüman bulamadık. Can yakıcı azaptan korkanlar için o ülkede bir ibret bıraktık."[31]

Melekler, Hz. Lût (a.s.)'a geceleyin mü'min aile fertleriyle birlikte şehri terketmek üzere yola çıkmasını, aralarından geride kalan olup olmadığını kontrol etmek için kâfilerin ardından gitmesini ve yürüyüşleri esnâsında içlerinden hiç birinin geriye dönüp bakmamasını söylediler ve şehir halkının sabaha doğru azâba çarptırılacağını açıkladılar:

"Elçiler (melekler) Lût'un ailesine gelince, Lût, 'Doğrusu siz tanınmayan kimselersiniz' dedi. Onlar şöyle dediler: 'Biz sana sadece şüphe edip durdukları azabı getirdik. Sana gerçekle geldik. Şüphesiz biz doğru söyleyenleriz. Artık, geceleyin bir ara, ai-leni yola çıkar, sen de arkalarından git; hiç biriniz arkaya bakmasın; emrolunduğunuz yere doğru yürüyün.' Böylece Lût'a bunların sonlarının kesilmiş olarak sabahlayacaklarını bildirdik."[32]

"Ey Lût! Biz Rabbinin elçileriyiz, onlar sana ilişemeyecekler; geceleyin bir ara, ailenle beraber yola çık; karının dışında kimse geri kalmasın. Doğrusu onların başına gelen onun başına da gelecektir. Vadeleri gün doğana kadardır. Gün doğması yakın değil mi? dediler."[33]

Allah'ın hükmü ve bu kavim için takdir buyurduğu azâbın vakti gelince, tan yeri ağarırken şehrin altı üstüne geldi. Hz. Lût (a.s.)'ın ailesiyle birlikte şehirden ayrılmasından sonra, şafak vakti korkunç bir patlama ve şiddetli bir deprem olmuş, bütün binaları yerle bir etmişti. Diğer yandan kurutulmuş çamur taşlar, sağanak yağmur gibi, günahkarların üzerine yağmaya başlamıştı. Bütün bunlar yaşanırken, şehri korkunç bir fırtına ve şiddetli bir gürültü kaplamıştı. Peygamberlerini yalanlayan Lût kavmi müşriklerine verilen bu ilâhî ceza, buna karşılık inananların bu cezadan kurtarılarak mükâfatlandırılışı, ibret alınması için Kur'ân-ı Kerim'de birkaç kez tekrarlanmış bulunmaktadır:

"Senin hayatına andolsun ki, onlar sarhoşlukları içinde bocalayıp duruyorlardı. Tanyeri ağarırken, korkunç çığlık onları

31. Zâriyât sûresi, 51/31- 36.
32. Hicr sûresi, 15/61-66.
33. Hûd sûresi, 11/81.

yakalayıverdi. Memleketlerini alt üst ettik, üzerlerine sert taş yağdırdık."[34]

"Bunun üzerine Lût'u ve kendisine îmân eden ailesini kurtardık; yalnız karısı hariç, çünkü o, geride kalıp helâke uğrayanlardan oldu. Geride kalanların üzerine öyle bir yağmur yağdırdık ki! Suçluların sonu nasıl olurmuş bir bak!"[35]

Buradaki yağmur, diğer âyetlerde ifade edildiği gibi, onların evlerinin altını üstüne getiren taş yağmurudur. Kil taşından yapılmış ve ateşte pişirilmiş, damgalanıp istif edilmiş her taş, belli bir kâfiri helâk etmek üzere işaretlenmişti. Her taşın kime ve nereye isâbet edeceği ezelde takdir edilmiş ve üzerine nakşedilmiş bulunuyordu. Bunu Allah'tan başka bilen yoktu:

"Azap emrimiz gelince oraların altını üstüne getirdik; üzerine Rabbinin katından, işaretlenmiş kızgın taşları sağanak halinde yağdırdık. Bu azâp zâlimlerden hiçbir zaman uzak olmayacaktır."[36]

"Biz de üzerlerine taş yağdıran bir rüzgâr gönderdik. Ancak, Lût'un taraftarlarını, katımızdan bir nimet olarak seher vakti kurtardık. Şükredene işte böyle mükafat veririz. Lût, andolsun ki, onları bizim yakalamamızla uyarmıştı, ama onlar ikazları şüphe ile karşılayarak dinlemediler. Andolsun ki, onlar Lût'un konukları olan melekleri elde etmeye kalkıştılar, bunun üzerine gözlerini kör ediverdik. Azâbımı ve ikazlarımı dinlememenin sonucunu tadın, dedik. Andolsun ki, sabah erken, önü alınmaz bir azap başlarına geldi. Azâbımı ve ikazlarımı dinlememenin sonucunu tadın! dedik."[37]

"Bunun üzerine geride kalan yaşlı bir kadın dışında, onu ve ailesini, hepsini kurtardık. Diğerlerini yerle bir ettik."[38]

34. Hicr sûresi, 15/72-74.
35. A'râf sûresi, 7/83-84.
36. Hûd sûresi, 11/82-83.
37. Kamer sûresi, 54/34-39.
38. Şuarâ sûresi, 26/170-171.

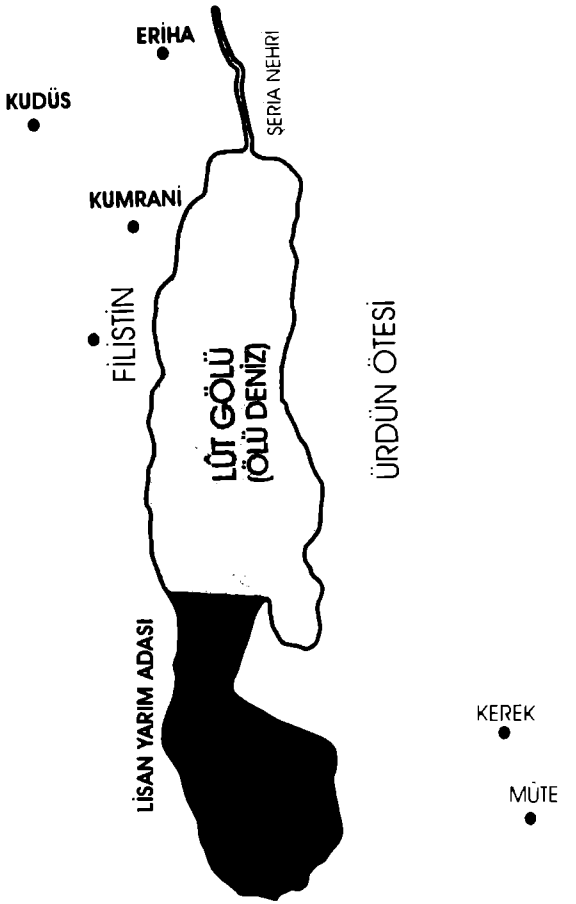

Lut Kavmi Müşriklerinin
Helak Olduğu Bölge

LÛT KAVMİNİN YURDU

HARİTA III

"Bunun üzerine onu ve ailesini kurtardık, yalnız karısının geride kalanlardan olmasını gerekli bulduk. Geride kalanların üzerlerine bir yağmur yağdırdık. Uyarılan fakat yola gelmeyenlerin yağmuru ne kötü idi!"[39]

"Üzerlerine de yağmur yağdırdık. Uyarılan fakat yola gelmeyenlerin yağmuru ne kötü idi! Şüphesiz bunda bir ders vardır, ama çoğu inanmamıştır. Doğrusu Rabbin güçlüdür, merhametlidir."[40]

Sodom şehrinin harabeleri, Hicaz'dan Suriye ve Mısır'a giden yol üzerindedir. Yolcular, Lût gölünün güneydoğusunda bu harabelerin izlerini görebilirler. Yüce Allah, buna işâret etmiş ve bu tür harabelerin inananlar için bir ibret sahnesi olması gerektiğini hatırlatmıştır:

"Bunda, görebilen insanlar için ibretler vardır. O şehrin kalıntıları işlek yollar üzerinde hâlâ durmaktadır. Bunda inananlar için ibret vardır."[41]

"Andolsun ki, biz, düşünen kimseler için bu kasabadan apaçık bir belgeyi geride bırakmışızdır."[42]

"Şüphesiz Lût da Peygamberlerdendir. Geridekiler arasında kalan yaşlı bir kadın dışında, Lût'u ve ailesinin hepsini kurtarmıştık. Sonra diğerlerini yok etmiştik. Sabah akşam, onların yerleri üzerinden geçersiniz. Düşünmez misiniz?"

H. TOPLUMU FELÂKETE SÜRÜKLEYEN AHLÂKSIZLIK

Lût kavminin, homoseksüellik yanında, diğer pek çok kötülüğü de zikredilmiştir. Ancak, âyetlerde, onların helâkine sebep olan en iğrenç suçun, homoseksüellik olduğu vurgulanmıştır. Onların işlediği bu iğrenç fiil, tarih boyunca, en iğrenç ve en aşağılık suç olarak kabul edilmiştir. Buna rağmen, bu çirkin fiili, normal bir davranış biçimi; hatta bir ayrıcalık olarak kabul ederek o şekilde

39. Neml sûresi, 27/57-58.
40. Şuarâ sûresi, 26/173-175.
41. Hicr sûresi, 15/75-77.
42. Ankebut sûresi, 29/35.

göstermeye çalışanlar olmuştur. Eski çağlarda bâzı Yunan filozoflarının bu yaklaşımı, maalesef Modern dünyada Batı tarafından gene hortlatılmış ve daha ileri boyutlara götürülmüştür. Batılı ülkelerin bâzılarında, bu iğrenç fiile yasal bir statü kazandırılması, bunun açık bir göstergesidir. Kültür emperyalizmine maruz kalmış halkı Müslüman ülkelerde bile, artık eşcinselliğin korkunç bir toplum suçu olmaktan çıkarılmış olması, bu vahâmetin hangi noktalara vardığını göstermektedir.

Kur'ân-ı Kerim'de verilen bu bilgilerden, sadece bu eşcinsellik fiilinin, Allah'ın gazâbını insanların üzerine çekmeye yetecek iğrenç bir günah olduğu anlaşılmaktadır. Bütün milletler bu iğrenç rezâleti işlemekten ve bu yüzden azâba çarptırılmaktan sakındırılmaktadır. Lût kavmi ve başlarına gelen azâp zikredildikten sonra, bu azâbın, aynı çirkin fiili işleyen zâlimlere yakın olduğu haber verilmektedir:

"Azap emrimiz gelince oraların altını üstüne getirdik; üzerine Rabbinin katından, işaretlenmiş kızgın taşları sağanak halinde yağdırdık. Bu azap zâlimlerden hiç bir zaman uzak olmayacaktır."[43]

Bu yüzden bu kötülüğün kökünü kazımak ve insanları bu belâdan kurtarmak, idarecilerin en önemli görevlerinden biridir.[44] Homoseksüellik, büyük bir ahlâkî çöküntü olmanın yanında, sağlık üzerinde de önemli tehlikeleri olan bir hastalıktır. Frengi, belsoğukluğu, kemik zafiyeti ve bilhassa asrımızın en korkunç ve çaresiz hastalığı olan AİDS hastalığının yayılmasına yol açmaktadır.

Hz. Lût (a.s.) kıssasından çıkarılan diğer önemli bir ders, misafire verilen önemdir. Hz. Lût (a.s.), her türlü zorlukları göze alarak yabancıları evine misafir etmiş, onları korumak uğruna her tehlikeyi göze almıştır. Âyetlerde geçtiği gibi o, misafirleri yüzünden başına gelecek sıkıntıları başından hissetmiş; ancak ne halleri varsa görsünler diyerek onları görmezlikten gelmek ve-ya evine

43. Hûd sûresi, 11/82-83.
44. Livata suçunu işleyenlere tatbik edilecek ceza hakkındaki görüşler için bkz. Mevdûdî, Tefhim, II, 63; Tabbâra, 177.

almamak yerine, evini onlara açmış, elinden gelen ikramı yapmaya çalışmıştır. Onları korumak uğruna başına gelecek sıkıntıları göze almaktan çekinmemiştir.

9. BÖLÜM

Hz. İSMAİL (A.S.)

Hz. İbrahim (a.s.)'ın ilk oğlu olan Hz. İsmail (a.s.)'ın annesi, önce geçtiği gibi, Mısır asıllı Hz. Hâcer'dir.[1] Hz. Hâcer, Mısır kralı tarafından Hz. İbrahim (a.s.)'in ilk hanımı Sâre'ye hediye edilmiş, çocuğu olmayan Sâre de, ondan çocuk sahibi olması ümidiyle kocasını onunla evlenmeye teşvik etmişti. Beklediği gerçekleşmiş, Hâcer, Hz. İsmail (a.s.)'i doğurmuştu. Ancak Sâre kıskançlık duygularını yenememiş, Hâcer ve oğlunun uzaklaştırılmasını şart koşmuştu.

Hz. İsmail (a.s.), bu kıskançlık yüzünden başlayan geçimsizliğin ardından; ancak başka bir sebeple, yâni Yüce Allah'ın emriyle babası tarafından annesiyle birlikte, Filistin'den alınarak çok uzak bir bölgeye götürüldü. Vahyin rehberliğinde, Arabistan'ın Hicaz bölgesine, bir süre sonra inşâ edecekleri Kâbe'nin bulunduğu mahâlle getirildi. Babasının hayatını anlatırken belirtildiği gibi, orada bölgeye gelen Cürhüm kabilesi arasında büyüdü. Onların dili Arapçayı öğrendi. Hz. İbrahim (a.s.) zaman zaman onları ziyarete geliyordu. Bilinen ilk ziyareti esnâsında, Allah Teâlâ'nın emriyle kurban hadisesi cereyan etti. O sırada henüz 7 veya 13 yaşlarında olan Hz. İsmail (a.s.), babasına Allah tarafından verilmiş olan emre itâat hususunda büyük bir teslimiyet göstererek, Allah için kurban edilmeye râzı olmuştu. Ancak Allah Teâlâ, tâbi tuttuğu büyük imtihanı başarıyla bitiren baba ve oğulu, Hz. İsmail (a.s.)'ın yerine kurban edilecek bir kurbanlık göndererek mükâfatlandırdı. Hz. İsmail (a.s.) kendisi yirmi yaşlarında iken vefat eden annesini Kâbe'nin bitişiğinde Hicr diye bilinen yere defnetti. Hz. İbrahim (a.s.), Hâcer'in vefatından sonra gerçekleştirdiği ikinci Mekke ziyâretinde oğlu Hz. İsmail (a.s.)'ı evinde bulamadı. Onun evinde Cürhüm kabilesinden almış olduğu ilk hanımıyla karşılaştı. Gelini vâsıtasıyla oğlu Hz. İsmail (a.s.)'a bıraktığı üstü

1. Sevgili Peygamberimiz (s.a.v.), Hz. İsmail (a.s.)'ın annesi Hz. Hâcer vasıtasıyla Mısırlılarla hısım olduklarına işaret ederek, ashabına, Mısır'ı fethettikleri takdirde Mısır halkına karşı iyi davranmalarını tavsiye etmiş ve şöyle demiştir: *"Eğer Mısır'ı fethederseniz, halkına iyi muâmele ediniz. Çünkü, onların bizde hakları ve bizimle akrabalıkları vardır."* Hadisin râvisi Zührî, kendisine Rasûlullah (s.a.v.)'in kasdettiği akrabalığın ne olduğu sorulunca, *"Hz. İsmail (a.s.)'ın annesi onlardandır."* cevabını vermiştir. (İbn Hişam, I, 7 ; Taberî, *Tarih*, I, 127).

örtülü mesaj ile, oğluna O kadını boşamasını tavsiye etti. Öbür gelişinde oğlunun aynı kabileden almış olduğu ikinci hanımıyla karşılaştı. Onun iyi bir kadın olduğunu gördü ve oğluna bıraktığı üstü kapalı tavsiye ile, onun-la iyi geçinmesini istedi. Tekrar gelişinde ise, baba-oğul Allah'ın emri doğrultusunda Kâbe'yi inşâ ettiler. Bu konuları, Hz. İbrahim (a.s.) ile ilgili bölümde geniş olarak anlattığımız için burada özetlemekle yetiniyoruz.

Mekke'de Cürhüm Arapları'yla birlikte yaşayan Hz. İsmail (a.s.), onların dilini mükemmel bir şekilde öğrenmiş, ata binmek, ok atmak ve avlanmak hususunda da temayüz etmişti. Nitekim Peygamber Efendimiz (s.a.v.), atası Hz. İsmail (a.s.)'ın iyi bir ok atıcı olduğunu bildirmiş, bu vesileyle biz ümmetini de harp sanatını öğrenmeye teşvik etmiştir:

"Ey İsmail oğulları! Ok atınız! Sizin atanız İsmail de iyi bir ok atıcı idi."[2]

Hz. İsmail (a.s.)'in Cürhüm kabilesi liderlerinden Amr oğlu Mudad'ın kızı olan ikinci hanımı Ra'le'den on iki oğlu oldu. Yaşayış tarzı ve dili bakımından Araplaşan İsmail (a.s.)'ın nesli, Nâbıt ve Kaydar adındaki iki oğlunun nesli ile devam etmiştir.[3] Onun soyu, zamanla Arapların iki büyük kolundan biri hâline gelmiştir. Bir kısmı Mekke'de kalan bir bölümü ise Mekke'den ayrılarak civar bölgelere yerleşen bu kol, Arap tarihçiler tarafından **"Arab-ı Müsta'ribe"** olarak adlandırılmıştır. Sevgili Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.), bu kolun en meşhur kabilelerinden olup Milâdî beşinci asrın ortalarından itibâren Mekke hâkimiyetini ele geçiren Kureyş kabilesine mensuptur.

Hz. İsmail (a.s.)'ın bir kızı da, kardeşi Hz. İshak (a.s.)'ın oğlu Ays ile evlenmiştir.

Hz. İsmail (a.s.)'ın adı, Kur'ân-Kerim'de oniki defa zikredilmiştir.[4] Ayrıca kurban olayında adı verilmeksizin bahis konusu olmuştur.

2. Buhârî, Cihad, 78, Enbiyâ, 12, Menâkıb, 4.
3. Taberî, *Tarih*, I, 161; İbnü'l-Esir, I, 125.
4. Hz. Ismail (a.s.)'ın adının geçtiği âyetler şöyledir: Bakara sûresi, 2/125, 127, 133, 136, 140; Âli İmrân sûresi, 3/84; Nisâ sûresi, 4/163; En'am sûresi, 6/86; İbrahim sûresi, 14/39; Meryem sûresi, 19/54; Enbiyâ sûresi, 21/85; Sâd sûresi, 38/48.

Bu âyetlerin çoğunda onun adı, babası Hz. İbrahim (a.s.) ve diğer bâzı Peygamberlerin isimleriyle birlikte geçmektedir. Hz. İbrahim (a.s.)'ı tanıttığımız bölümde çoğunun meâllerini vermiş olduğumuz bu âyetlerden birinde Hz. İbrahim (a.s.)'ın, ihtiyarlığında kendisine Hz. İsmail (a.s.) ve Hz. İshak (a.s.)'ı lütfeden Allah'a hamd etmesinden,[5] ikisinde ise babasıyla birlikte Beytullah'ı temizlemekle görevlendirilmeleri[6] ve birlikte Kâbe'yi inşâ etmelerinden[7] söz edilmiştir. Başka bir âyette ise, Hz. Yakub (a.s.)'ın vefâtı öncesinde oğullarına sorduğu, "Benden sonra neye ibâdet edeceksiniz?" sorusuna, verilen cevapta, babası, kardeşi ve yeğeniyle birlikte zikredilmektedir. Şöyle ki, Hz. Yakub (a.s.)'ın sorusuna oğulları şu cevabı vermişlerdir:

"Senin Rabbine, ataların İbrahim, İsmail ve İshak'ın Rabbi-ne, O tek olan Allah'a ibâdet ederiz. Biz, ancak O'na boyun eğen Müslümanlarız, dediler."[8]

İki yerde de, Hz. İsmail (a.s.)'ın adı, diğer bâzı Peygamberlerin isimleriyle birlikte zikredilmekte, Peygamberimiz (s.a.v.) ve ümmetine bu Peygamberlerin tamamına Allah tarafından vahiy gönderildiği bildirilerek, Müslümanlara hitaben bu Peygamberlere vahiy olarak ne gönderildiyse onlara inanmaları ve Peygamberler arasında hiç bir ayırım gözetmemeleri emredilmektedir.[9]

Bir başka yerde, Hz. İsmail (a.s.), babası, kardeşi ve yeğeni ile birlikte zikredilmekte, ve onlara Yahudi ve Hıristiyan demenin yanlışlığına işaret edilmektedir:

"Yoksa siz, 'İbrahim de, İsmail de, İshak da, Yakub da, torunları da hep Yahudi veya Hıristiyan idiler' mi diyorsunuz? De ki: Sizler mi daha iyi bileceksiniz, yoksa Allah mı? Allah'ın şahitlik ettiği bir gerçeği bilerek gizleyenden daha zalim kim olabilir? Allah, yaptıklarınızdan gâfil değildir."[10]

5. İbrahim sûresi, 39.
6. Bakara sûresi, 2/125.
7. Bakara sûresi, 2/127.
8. Bakara suresi, 2/133.
9. Bakara sûresi, 2/136; Âli İmrân sûresi, 3/84.
10. Bakara sûresi, 2/140.

Nisa suresinin 163. âyetinde, Peygamber Efendimiz (s.a.)' e hitâben, Hz. Nuh (a.s.) ve daha sonraki Peygamberlere vahyedildiği gibi kendisine de vahyedildiği bildirilmekte, bu Peygamberlerden onbir tanesi ismen sayılmaktadır. Bunlardan biri Hz. İsmail (a.s.)'dır.

En'am suresinin 83-86 âyetlerinde onsekiz Peygamber ismen zikredilmekte, bu Peygamberlerin hidâyete erdirildiği, derecelerinin yükseltildiği, hepsinin iyilerden olduğu, her birinin âlemlerin en üstünleri kılındığı bildirilmektedir. Burada Hz. İsmail (a.s.)'ın adının geçtiği 86. âyetin meâli şöyledir:

"İsmail'i, Elyesa'ı, Yunus'u ve Lût'u da hatırla!. Her birini âlemlerin üstüne geçirdik."

İki yerde daha Peygamberler ve üstün hasletlerinden bahsedilirken, Hz. İsmail (a.s.) da zikredilmiş ve onun iki sıfatına işaret edilmiştir. Bunlardan birinde Hz. İdris (a.s.) ve Hz. Zülkifl (a.s.) ile birlikte üstün sabır sahipleri olarak[11] diğerinde ise, Hz. Elyesa (a.s.) ve Hz. Zülkifl (a.s.) ile beraber en hayırlı kimseler[12] olarak tanıtılmıştır.

Yine Hz. İsmail (a.s.)'ın bütün Peygamberler gibi doğru sözlü, vâ'dine sâdık bir kimse, bir rasül, bir Peygamber olduğu, aile efrâdına namaz ve zekâtı emrettiği, Allah'ın rızasına ulaştığı bildirilmektedir:

"Kitapta İsmail'i de an; çünkü o, cidden vâ'dinde sâdık bir kimse idi, bir rasül ve Peygamber idi. Ailesine namaz ve zekâtı emrederdi ve Rabbi katında hoşnutluğa ermişti."[13]

Bâzılarını meâlen bâzılarını da muhteva olarak verdiğimiz bu oniki âyette, Hz. İsmail (a.s.)'ın, Peygamber olduğu, Allah tarafından kendisine vahiy gönderildiği, diğer Peygamberler gibi üstün bir ahlâka sahip olduğu belirtilmekte ve onun bâzı ahlâkî hasletlerine işâret edilmektedir. Kur'ân-ı Kerim'in onun hakkında verdiği bilgiler bunlardan ibârettir. Dolayısıyla Kur'ân'da Hz. İsmail

11. Enbiyâ sûresi, 21/85.
12. Sâd sûresi, 38/48.
13. Meryem sûresi, 19/54

(a.s.)'ın hangi kavime Peygamber gönderildiği ve risâlet görevini nasıl yürüttüğü hakkında bilgi verilmemiştir.

Tarihçiler ise onun, babası Hz. İbrahim (a.s.)'dan sonra hac ile ilgili hizmetleri devam ettirdiğini, Mekke ve çevresi halkına Peygamber olarak görevlendirildiğini ve dâvetini 50 yıl müddetle sürdürdüğünü söylemişlerdir. Tercih edilen bu görüş[14] yanında, onun Amâlika Araplar'ına ve Yemen kabilelerine Peygamber gönderildiği şeklinde rivâyetler de nakledilmiştir.[15] Hz. İsmail (a.s.), rivâyete göre Mekke'de 130 veya 137 yaşında vefat etmiş, Kâbe'nin bitişiğindeki Hicr adı verilen yerde, annesi Hz. Hâcer'in yanına defnedilmiştir.

14. Sâbûnî, *en-Nübüvve*, 241.
15. Taberî, *Tarih*, I, 162; Sa'lebî, 100; İbnü'l-Esir, I, 125.

10. BÖLÜM

Hz. İSHAK (A.S.)

Hz. İshak (a.s.), Hz. İbrahim (a.s.)'ın ikinci oğlu olup annesi Sare'dir. Hz. İsmail (a.s.)'dan onüç yaş küçüktür. Yahudî ve hıristiyanların ve aynı şekilde Beni İsrâil Peygamberlerinin atası olan Hz. İshak (a.s.), Kur'ân-ı Kerim'de 16 âyette ismen zikredilmektedir.[1] Bu âyetlerde adı, babası Hz. İbrahim (a.s.), kardeşi Hz. İsmail (a.s.) ve oğlu Hz. Yakub (a.s.) ile birlikte geçmektedir. Bu âyetlerin tamamını Hz. İbrahim (a.s.) ve Hz. İsmail (a.s.) ile ilgili bölümlerde ele aldığımız için, tekrardan kaçınarak, burada ancak gerekli gördüğümüz âyetlere işâret etmek istiyoruz.

Hz. İbrahim (a.s.) ile ilgili bölümde geçtiği gibi, Hz. İshak (a.s.)'ın doğum müjdesini, Lût kavmini helâke giderken Hz. İbrahim (a.s.)'e uğrayan melekler vermişti. Bu müjde, çok istediği halde gençliğinde dahi bir çocuk doğuramamış kısır bir kocakarı olan Sâre'yi hayrete düşürmüş, bu yüzden bir kahkaha atmasına sebep olmuştu. Ancak müjde Allah'tan geliyordu, bir mü'mi-nin O'ndan ümit kesmesi mümkün değildi:

"Andolsun şanıma ki, İbrahim'e de elçilerimiz müjde ile geldi ve 'Selâm!' dediler. O da, 'Selâm!' dedi ve durmadan gidip kızartılmış bir buzağı getirdi. Kızartılmış buzağıya ellerini uzatmadıklarını görünce onları yadırgadı ve içinde onlara karşı bir korku duydu. Onlar, 'Korkma! Zira biz Lût kavmine gönderildik!' dediler. İbrahim'in zevcesi de ayakta dinliyordu ve bunu duyunca güldü. Bunun üzerine ona İshak'ı müjdeledik. İshak'ın ardından da Ya'kub'u. 'Vay!' dedi zevcesi, 'Ben bir kocakarı, kocam da bir ihtiyar iken doğurabilir miyim? Gerçekten bu, çok şaşılacak bir şey!' Elçiler, 'Sen Allah'ın işine mi şaşıyorsun? Allah'ın rahmeti ve bereketleri var üzerinizde ey ev halkı! Şüphe yok ki, O, övülmeye lâyık ve lütfu çok olandır.' dediler."[2]

Doğacağının müjdelendiği diğer iki yerde, Hz. İshak (a.s.)'ın alim bir insan olacağı bildirilmiştir.[3] Başka bir âyette ise, sâlih bir Peygamber olacağı haber verilmiştir:

1. Bu ayetler şunlardır: Bakara sûresi, 2/133,136,140; Âl-i İmrân sûresi, 3/84; Nisâ sûresi, 4/163; En'am sûresi, 6/84; Hud sûresi, 11/71; Yusuf sûresi, 12/6,38; İbrahim sûresi, 14/39; Meryem sûresi, 19/49; Enbiya sûresi, 21/72; Ankebut sûresi, 29/27; Saffât sûresi , 37/112,113; Sâd sûresi, 38/45
2. Hud sûresi, 11/69-73.
3. Bu ayetler için bkz. Hicr sûresi, 15/53; Zâriyât sûresi, 51/28.

"Bir de onu, sâlihlerden bir Peygamber olacak İshak ile müjdeledik. Onu ve İshak'ı bereketli kıldık. Lâkin her ikisinin neslinden iyi kimseler olacağı gibi, nefsine açıktan açığa zulmedenler de olacaktır."[4]

Hz. İbrahim (a.s.)'a evlât olarak Hz. İshak (a.s.) ve onun oğlu Hz. Yakub (a.s.)'ın verildiğini bildiren bir âyette ise, önce geçtiği gibi, Peygamberliğin Hz. İbrahim (a.s.) evlâdına tahsis e-dildiği vurgulanmıştır.[5] Hz. İshak (a.s.)'dan bahsedilen diğer â-yetlerde de, ona vahiy gönderildiği, sâlihlerden olduğu ve neslinin bereketli kılındığına işaret edilmiştir.

Anlaşıldığı gibi Hz. İshak (a.s.) ile ilgili âyetler, sadece onun doğum müjdesi, alim oluşu, Peygamberliği ve neslinden Peygamberler geleceği hakkındadır. Onun yetişmesi, Peygamberlik görevinin verilmesi ve bu görevi yürütmesi hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Bu konuda Tevrat tarafından verilen bilgiler ise özet olarak şöyledir:

Vefatının yaklaştığını hisseden Hz. İbrahim (a.s.), kendisine son derece sâdık olan hizmetçisine, oğlu Hz. İshak (a.s.) için akrabalarından uygun bir kız bulmak üzere onların yanına Mezopotamya'ya gitmesini emreder. Bu maksatla Hârân'a giden hizmetçi, Hz. İbrahim (a.s.)'ın kardeşi Nahor'un oğlu olan Betuel'in kızı Rebaka'yı (Refaka) görüp beğenir ve Hz. İbrahim (a.s.)'ın vasiyetini de aktararak onu Hz. İshak (a.s.)'a ister. Teklif, Rabbin emri sayılarak kabul edilir ve hizmetçi Rebeka'yı Filistin'e getirerek Hz. İshak (a.s.)'ı onunla evlendirir.[6] Hz. İshak (a.s.) onunla evlendiği sırada 40 yaşındadır. Uzun bir süre çocuğu olmayan Rebeka ancak 20 yıl sonra gebe kalır ve ikiz oğlan doğurur. Bunlardan daha önce doğana Ays (Esav), öbürüne Yakub adı verilir. Ays büyüyünce amcası Hz. İsmail (a.s.)'ın kızı ile evlenir ve onun soyu Rumları oluşturur. Hz. Yakub (a.s.) ise, babası Hz. İshak (a.s.)'ın tavsiyesine uyarak, dayılarından Lâbân b. Nahor'un Lea

4. Sâffât sûresi, 37/112-113.
5. Ankebut sûresi, 29/27.
6. Tekvin, 24/1-67.

ve Rahel isimlerini taşıyan iki kızı ile evlenir.[7] Babasının vefatından sonra Filistin ve Suriye yöresinde Peygamberlik görevine getirilen Hz. İshak (a.s.) 180 yaşında vefat eder ve Halilurrahman (Hebron) şehrinde babasının yanına defnedilir

Ehl-i Kitap alimlerinin Tevrat'a dayanarak kurban edilmesi emredilen oğulun İshak olduğu hakkındaki görüşünü, Hz. İbrahim (a.s.) ile ilgili bölümde geniş bir şekilde ele aldığımız için burada tekrar etmedik. Orada geçtiği gibi, bu bilgi doğru değildir; kurban edilmesi istenen oğul, İslâm alimlerinin ekseriyetinin kabul ettiği şekilde Hz. İbrahim (a.s.)'ın büyük oğlu Hz. İsmail (a.s.)'dır.

7. Onun bu evliliği, Hz. Musa (a.s.) zamanına kadar iki kız kardeşi bir nikâh altında birleştirmenin câiz olduğu şeklinde izah edilmiştir.

11. BÖLÜM

Hz. YAKUB (A.S.)

Hz. İshak (a.s.)'ın oğlu Hz. Yusuf (a.s.)'ın ise babası olan ve kendisine **"İsrâil"** lâkabı verilen Hz. Yakub (a.s.), meşhur İsrâiloğulları'nın atasıdır. Annesinin adı, önce geçtiği gibi Rebaka'dır.

Hz. Yakub (a.s.)'ın dayısı Lâbân b. Nâhor'un kızları olan Lea ve Rahel isimlerini taşıyan iki hanımı, babaları tarafından kendilerine hibe edilen câriyelerini de kocalarına hediye etmişlerdi. Böylece onun dört hanımı oldu. Hz. Yakub (a.s.)'ın bu ha-nımlarından on iki oğlu dünyaya geldi ve soyu bu oğulları vasıtasıyla devam etti. Onun oğullarından her birinin soyuna, oğul veya torun manasına gelen **"sıbt"** adı verilmiştir. Bu tâbirin çoğulu **"esbât"** dır. **Sıbt,** Araplardaki kabile karşılığıdır. Bütün İs-railoğulları, **"İsrâil"** lâkabını taşıyan Hz. Yakub (a.s.)'ın oniki oğlunun nesillerinden gelmiştir. İsrâiloğulları'nın atası olan Hz. Yakub (a.s.)'ın dört hanımı ve onlardan doğup soyunu devam ettiren oğullarının isimleri şöyledir:

Lea'dan doğanlar, Ruben, Şemun, Levi, Yahuda, İssakar ve Zebulun;

Rahel'den doğanlar, Yusuf ve Bünyamin;

Bilha'dan doğanlar, Dân ve Naftali;

Zilpâ'dan doğanlar, Gâd ve Aşer.

Hz. Yusuf (a.s.)'dan sonra İsrailoğulları içinde Peygamberlik, Levi, Yahuda ve Bünyamin kolunda devam etmiştir. Musa, Harun, İlyas ve Elyesa (a.s.)' Levi soyundan, Davud, Süleyman, Zekeriya, Yahya ve İsa (a.s.) Yahuda kolundan, bâzı alimlere göre de Yunus (a.s.) Bünyamin soyundandır.

Kur'ân-ı Kerim'de, Hz. Yakub (a.s.)'ın, Hz. İshak (a.s.)'ın oğlu olup hidâyete erdirilen sâlih kullardan ve kendilerine vahiy gönderilen Peygamberlerden olduğu şöyle ifâde edilir:

"(İbrahim'in) karısı ayakta duruyordu. Bunu duyunca güldü. Biz de ona İshak'ı müjdeledik. İshak'ın ardından da (torunu) Yakub'u."[1]

"Biz ona (İbrahim'e), İshak'ı ve (İshak'ın oğlu) Yakub'u da hediye ettik; hepsine de doğru yolu gösterdik."[2]

1. Hûd sûresi, 11/71.
2. En'am sûresi, 6/84.

"Hepsi de güçlü bir irâdeye ve keskin bir kavrayış yeteneğine sahip olan İbrahim, İshak ve Yakub'u hatırla."[3]

Diğer Peygamberler gibi Hz. Yakub (a.s.)'a da vahiy gönderilmiştir:

"(Ey Muhammed!) Muhakkak ki, Nuh'a ve ondan sonra gelen bütün Peygamberlere vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik. İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a, torunlarına, İsa'ya, Eyyûb' a, Yunus'a, Hârun'a ve Süleyman'a da vahyettiğimiz ve Davud'a Zebur'u verdiğimiz gibi."[4]

Cenab-ı Hak, bütün Peygamberlere indirilenlere îmân etmenin ve onların arasında fark gözetmemenin İslâmın şartı olduğu hakkında şöyle buyurmuştur:

"Allah, Yakub'a vahyetmiştir: Allah'a, bize indirilene, İbrahim'e, İsmâil'e, İshak'a, Yakub'a ve torunlarına indirilene; Musâ' ya ve İsa'ya verilene ve diğer Peygamberlere Rableri tarafından verilene inanırız."[5]

"Ve atalarım İbrahim, İshak ve Ya'kub'un dinine uydum. Bizim Allah'a hiç bir şeyi ortak koşmamız olamaz. Bu, Allah'ın bize ve insanlara bir lütfudur; fakat insanların çoğu şükretmezler."[6]

Hz. Yakub (a.s.)'ın adının geçtiği bâzı âyetlerde ise, bunlara ilâve olarak, bütün Peygamberlerin Allah'a boyun eğen Müslümanlar olduğu ve onların ortak dininin İslâm adını taşıdığı, Peygamberler arasında ayırım gözeten yahudi ve hıristiyanların bu çizginin dışına çıktıkları, Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in hak Peygamber olduğunu bildikleri halde zulmederek küfre sapan bu güruhun Allah'ın, meleklerin ve bütün insanlığın la'netine uğradığı ve ahirette de kaybedenlerden olacakları bildirilmektedir:

"De ki: Biz, Allah'a, bize indirilene, İbrahim, İsmail, İshak, Yakub ve torunlarına indirilene, Musa'ya, İsa'ya ve Peygamberlere Rablerinden verilenlere îmân ettik. onlardan hiç biri arasında fark gözetmeyiz. Ve biz, Allah'a teslim olmuşlarız. Kim İslâm'dan başka

3. Sâd sûresi, 38/45.
4. Nisâ sûresi, 4/163.
5. Bakara sûresi, 2/136.
6. Yusuf sûresi, 12/38.

bir din ararsa, o din ondan aslâ kabul edilmez. O, ahirette de kayba uğrayanlardan olacaktır. Kendilerine apaçık belgeler geldiği ve Peygamberin hak olduğuna şâhit oldukları halde, îmân-larından sonra küfre sapan bir kavmi Allah nasıl hidâyete erdirir. Allah, zulmeden bir kavmi hidâyete erdirmez. İşte onların cezası, Allah'ın, meleklerin ve bütün insanlığın la'netine uğramalarıdır."[7]

"De ki: Biz, Allah'a, bize indirilene; İbrahim'e, İsmail'e, İs-hak'a, Yakub'a ve torunlarına indirilene; Musa'ya, İsa'ya ve diğer Peygamberlere Rablerinden verilene inandık îmân getirdik. Onlar-dan hiç biri arasında ayırım yapmayız ve biz, ancak Allah'a boyun eğen Müslümanlarız."[8]

Hz. Yakub (a.s.)'dan bahseden bâzı âyetlerde de, onun soyundan olan yahudi ve hıristiyanların zamanla dinlerini tahrif ettiklerine ve Hz. İbrahim (a.s.)'ın dininden yüz çevirdiklerine dikkat çekilerek, kurtuluş için Hz. İbrahim (a.s.) ve diğer Peygamberlere gönderilmiş ve son Peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.)'le tamamlanmış olan şirkten uzak ve Peygamberler arasında ayırım yapmayan İslâm dinine girmenin şart olduğu vurgulanmıştır:

"Yahudi veya Hıristiyan olun ki doğru yolu bulasınız, dediler. Siz onlara, 'Biz, doğruya yönelmiş olan ve Allah'a eş koşanlardan olmayan İbrahim'in dinine uyarız. Allah'a, bize gönderilene, İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a ve torunlarına gönderilene, Musa ve İsa'ya verilene, Rableri tarafından Peygamberlere verilene, onları birbirinden ayırt etmeyerek inandık, biz O'na teslim olanlarız" deyin."[9]

"Yoksa siz, İbrahim, İsmail, İshak, Yakub ve torunları da hep Yahudi ve Hıristiyan idiler mi demek istiyorsunuz? De ki: Siz mi daha iyi bilirsiniz, yoksa Allah mı? Allah tarafından kendisine bildirilmiş bir şahitliği gizleyenden daha zâlim kim olabilir? Allah yaptıklarınızdan gâfil değildir. Onlar bir ümmet idiler gelip geçtiler. Onlara kendi kazandıkları, size de kendi kazandıklarınız. Ve siz onların yaptıklarından sorumlu tutulacak değilsiniz."[10]

7. Âl-i İmrân sûresi, 3/84-87.
8. Âl-i İmrân sûresi, 3/84.
9. Bakara sûresi, 2/135-136.
10. Bakara sûresi, 2/140-141.

İlgili diğer âyetlerde, Hz. Yakub (a.s.)'ın vefatı öncesinde oğullarına yaptığı vasiyete ve onların cevabına işaret edilmiş, tek Allah'a kulluğu esas alan Hz. İbrahim (a.s.) dini üzere kalma hususunda, daha sonraki nesiller tarafından bozulan ahidlerine dikkat çekilmiştir:

"Kendini bilmezlerden başka kim İbrahim'in dininden yüz çevirir? Andolsun ki, dünyada onu önder seçtik, şüphesiz O, ahirette de iyilerdendir. Rabbi ona, 'Müslüman ol' buyurduğunda, 'Alemlerin Rabbine teslim oldum.' demişti. İbrahim bunu oğullarına vasiyet etti. Yakub da, 'Evlâtlarım! Bakın Allah, size en saf ve temiz inancı bahşetti; öyleyse siz de ancak O'na teslim olmuş olarak can verin!' dedi. Yoksa Yakub can verirken sizler yanında mı idiniz? O zaman oğullarına, 'Benden sonra neye tapacaksınız?' diye sormuştu; onlar da, 'Senin tanrına ve ataların İbrahim, İsmail, İshak'ın ilâhı olan tek Allah'a kulluk edeceğiz, bizler O'na teslim olmuşuzdur.' demişlerdi."[11]

Kur'ân-ı Kerim, Peygamberliği ile ilgili bu bilgiler dışında, Hz. Yakub (a.s.) hakkındaki diğer malûmatı oğlu Hz. Yusuf (a.s.)'ın görmüş olduğu rüyâdan itibaren Yusuf kıssası içinde vermektedir. Kur'ân'da onun hayatının önceki safhası hakkında bunların dışında bilgi yoktur. Tevrat'ta ise, babası Hz. İshak (a.s.)'ın vasiyeti gereği dayısının ülkesine giderek onun iki kızıyla evlenen Hz. Yakub (a.s.)'ın dayısı ve kayınpederi Lâbân'ın yanında yirmi yıl kaldıktan sonra hanımları ve çocuklarıyla birlikte oradan ayrıldığı, dönüş yolunda hanımı Rahel'in, oğlu Bünya-min'i doğururken öldüğü ve onun bundan sonra Kenan diyarına yerleştiği bildirilir. Müfessirler, oğlu Hz. Yusuf (a.s.) tarafından Mısır'a çağrıldıktan sonra Hz. Yakub (a.s.)'ın Mısır'da 24 yıl daha yaşadığını, 147 yaşında iken vefat ettiğinde vasiyeti gereğince oğlu Hz. Yusuf (a.s.) tarafından babası Hz. İshak (a.s.) ve dedesi Hz. İbrahim (a.s.)'ın yanına defnedilmek üzere Filistin'e Halilurrahman kentine götürülüp oraya defnedildiğini bildirirler.

Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Yakub (a.s.) hakkındaki bilgilerin önemli bir kısmı, oğlu Hz. Yusuf (a.s.) kıssasıyla birlikte verilmiş bulun-

11. Bakara sûresi, 2/130-133.

maktadır. Onun hakkındaki bu malûmatı, kıssanın bütünlüğü bakımından Yusuf (a.s.) kıssası içinde vereceğimiz için burada bu kadarını yeterli gördük.

12. BÖLÜM

HZ. YUSUF (A.S.)

A. YUSUF (A.S.) KISSASI

Kur'ân-ı Kerim'de diğer Peygamberlerin kıssaları, muhtelif sûrelerde, özünde bir, ancak bâzı farklılıklarla kısa kısa anlatılmış ve öğüt alınması için bir kaç yerde tekrar edilmiş bulunmaktadır. Buna karşılık, Yusuf (a.s.) kıssası, 111 âyetten müteşekkil Yusuf sûresinin baştan 101 âyetinde tek kıssa halinde, baştan-sona ve ayrıntılı bir biçimde anlatılmış ve başka bir sûrede tekrar edilmemiştir.

Adını bu kıssadan alan Yusuf sûresi, İslâm dâvetinin Mekke döneminde, Mekke müşriklerinin Peygamberimiz (s.a.v.) ve ashâbına karşı yürüttükleri eziyet ve işkence faaliyetinin had safhaya ulaştığı bir sırada nâzil olmuştur. Bu sûrenin, Hz. Hatice ile Ebu Talib'in vefatlarının ardından indiği zikredilir.[1] Bilindiği gibi bu günlerde müşrikler işi iyice azıtarak şiddete başvurmuşlar, hatta bir kaç defa Peygamberimiz (s.a.v.)'i öldürme teşebbüsünde bulunmuşlardı. Bu zor şartların yaşandığı günlerde inen sûrede Hz. Yusuf (a.s.)'ın karşılaşmış olduğu sıkıntılar ve bu sıkıntılara sabretmesi ve sonunda ulaştığı zafer anlatılarak Peygamberimiz (s.a.v.) ve arkadaşları teselli edilmiştir. Sûrenin kıssanın bitiminden sonraki son yedi âyeti de, Peygamberlerin karşılaştığı sıkıntılar ve sonunda ulaşılan mutlu son hakkında önemli bir mesaj özelliği taşımaktadır.

Bilindiği gibi, Mekke döneminde nâzil olan sûre ve âyetlerdeki ağırlıklı konulardan biri, Peygamberimiz (s.a.v.) ve arkadaşlarını teselli maksadıyla indirilmiş olan Peygamber kıssalarıydı. Bu kıssalarda, önceki Peygamberlerin de büyük sıkıntılarla karşılaştıkları, müşriklerin büyük kötülüklerine mâruz kaldıkları, buna rağmen mücâdeleyi bırakmayıp görevlerini sürdürdükleri ve neticede zafere ulaştıkları anlatılıyor, başlangıçta topluma hâ-kim olan küfür ehlinin ise sonunda hep mağlup ve perişan düştüğü vurgulanıyordu. Dolayısıyla bu kıssalar, Hz. Peygamber (s.a.v.) ve ashâbı için önemli bir moral kaynağı teşkil ediyordu. İbn İshak'tan nakledildiğine göre, Yusuf sûresinin iniş sebebi de,

1. Yusuf sûresinin ilk üç veya dört âyetinin Medine'de nâzil olduğunu bildiren rivâyetler güvenilir bulunmamıştır (Bkz. Âlûsi, *Tefsir*, VI, 170).

Rasûlullah (s.a.v.)'in teselli edilmesi idi. Allah Teâlâ, Yusuf (a.s.)' ın karşılaştığı sıkıntıları ve sonunda ona bahşettiği ikram ve ihsanını anlatarak, Rasûlullah (s.a.v.)'i teselli etmek istemişti.[2]

Hz. Yusuf (a.s.) kıssası, az önce belirttiğimiz gibi, araya kopukluk girmeden birbirini takip eden olaylar halinde anlatılmıştır. Bu münasebetle gerek muhtevâsı, gerekse üslûbu bakımından ruhları son derece etkileyen bir kıssadır. Kıssada anlatılan Hz. Yusuf (a.s.), karşımıza iffet ve imanın en canlı bir sembol ve âbidesi olarak çıkmaktadır. Onun hayatı ve başından geçenler, teferruatlı bir şekilde bütün insanlığın ibret nazarlarına sunulmuştur. Sûrede tefsir ve açıklamayı gerektiren, anlaşılması zor bir kapalılık yok gibidir. Olaylar, açık bir tarzda anlatıldığından, ilâve bilgilere neredeyse hiç gerek kalmamıştır. Bu yüzden olmalıdır ki, kıssa hakkında Peygamberimiz (s.a.v.)'den nakledilen rivâyetler de yok denecek kadar azdır. Ne var ki, bütün bu açıklığa rağmen, kısas-ı enbiyâ, tarih ve tefsir kitaplarında, bu kıssayla ilgili olarak, Kur'ân-ı Kerim ve hadis-i şeriflerde bulunmayan pek çok rivâyet yer almaktadır. Bu rivâyetlerin büyük bölümünün aslı ve esası yoktur. Önemli kısmıyla Allah'ın has kullarına ve bilhassa Peygamberlere isnad edilmesi mümkün olmayan bu rivâyetler, Tevrat ve Ehl-i Kitab'ın elindeki diğer dinî metinlerden alınmıştır.[3]

Hz. Yusuf (a.s.) kıssası, Tevrat'ın Tekvin kitabının 37-45. babları arasında da geniş bir şekilde anlatılmıştır. Tevrat'taki bu bilgiler, büyük ölçüde Kur'ân-ı Kerim'de verilen bilgilere mutâbıktır. Ancak aralarında küçük görünmekle birlikte neticeyi değiştirici önemli farklar bulunmaktadır. Öncelikle belirtmek gerekir ki, Tevrat kıssayı romantik bir hikâye tarzında anlatırken, Kur'ân-ı Kerim, *"Hoşunuza gitmeyen bir şey, belki de sizin için bir hayır; hoşlandığınız şey de sizin için bir şerdir. Onu Allah bilir siz bilemezsiniz."*[4] âyetinde vurgulanan hakîkate bir örnek olarak, üzerinde hiç bir değişiklik yapmadan yaşandığı şekliyle takdim

2. Elmalılı, V, 28.
3. Hz. Yusuf (a.s.) hakkındaki bu rivâyetler ve değerlendirilmeleri hakkında bkz. Aydemir, *Peygamberler*, 75-96
4. Âl-i imran sûresi, 2/216.

etmektedir.[5] Bu farklılıklar, Kur'ân-ı Kerim'in korunmuşluğunu, buna karşılık Tevrat'taki tahrifatı açıkça ortaya koymaktadır. Yeri geldikçe Kur'ân-ı Kerim ile Tevrat'ın verdiği bilgiler arasındaki bu farklılıklara işâret etmeye çalışacağız.

Yusuf sûresinin ilk üç âyeti kıssaya giriş mâhiyetindedir. Üçüncü âyette kıssa, **"en güzel kıssa/ahsenü'l-kasas"** olarak nitelendirilmiştir.[6] Bu üç âyetin meali şöyledir:

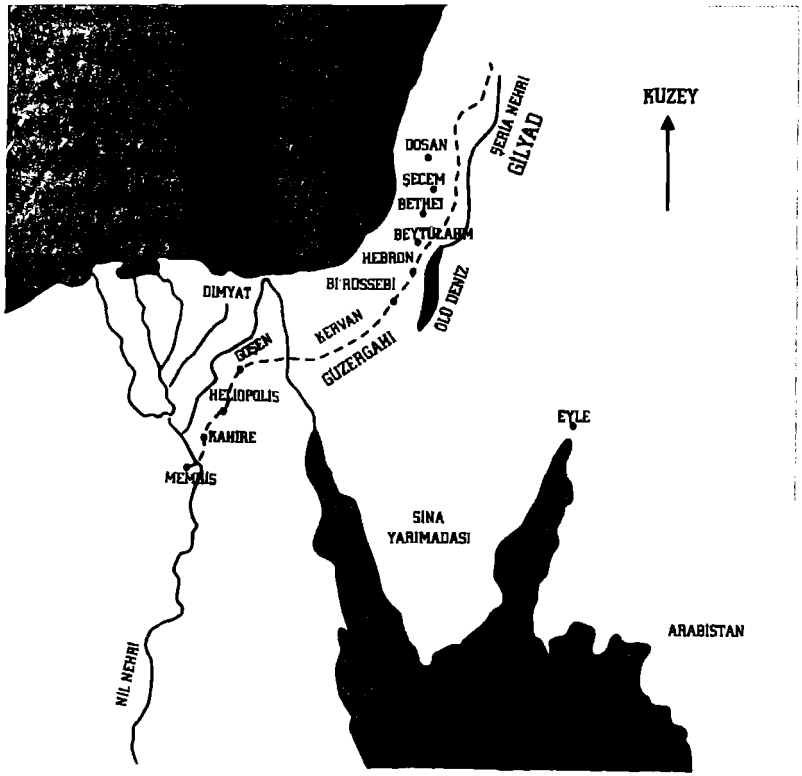

YUSUF (A.S.)'IN YAŞADIĞI YERLER

HARİTA IV

5. Muhammed Esed, Kur'ân Mesajı, 453.
6. Ancak âyetteki *"ahsenü'l-kasas"* tabiriyle, Kur'ân-ı Kerim'in kastedildiği görüşü de yaygındır (Bu hususlaki görüşler için bkz. Şevkânî, *Tefsir*, III, 6; Derveze, *Tefsir*, II, 500).

"Elif, Lâm, Râ. Bunlar apaçık kitabın âyetleridir. Biz, muhakkak bu kitabı okuyup anlamanız için Arapça bir Kur'ân olarak indirdik. Ey Peygamber! Biz, bu Kur'ân'ı indirmek sûretiyle, sana ahsenü'l-kasas'ı/kıssaların en güzelini nakletmiş oluyoruz. Halbuki, daha önce senin bunlardan haberin yoktu."

B. YUSUF (A.S.)'IN RÜYÂSI

Yusuf sûresinde dördüncü âyetten itibaren Hz. Yusuf (a.s.)' ın gördüğü bir rüya ile kıssanın anlatımına başlanmaktadır. Burada bildirildiğine göre Hz. Yusuf (a.s.), rüyasında onbir yıldız ile güneş ve ayın kendisine secde ettiklerini görmüş, bu düşünü babası Hz. Yakub (a.s.)'a anlatmıştı. Hz. Yakub (a.s.), bu rüyayı Allah'ın; oğlu Hz. Yusuf (a.s.)'ı seçkin bir kul yapacağı, ona rüya tâbiri ilmini öğreteceği, hayatın problemlerini anlama ve onlara çözüm bulma kabiliyetini lütfedip onu yüksek makamlara çıkaracağı ve sonunda Peygamber olarak görevlendireceği, ayrıca onun soyuna da büyük nimetler vereceği şeklinde yorumladı. Bunun farkına varmalarından ve şeytanın tahrik ve kışkırtmasıyla ona bir kötülük yapmalarından korkarak rüyasını kardeşlerine anlatmamasını tembihledi. Sûrede Hz. Yusuf (a.s.)'ın rüyası, babasının bu yorum ve tavsiyesi şöyle anlatılmaktadır:

"Hani bir zaman Yusuf, babasına, 'Babacığım, ben rüyamda, onbir yıldız, güneş ve ayın, bana secde ettiklerini gördüm.' demişti.

(Yakub), 'Yavrum, düşünü kardeşlerine anlatma, sonra sana bir tuzak kurarlar. Çünkü şeytan apaçık bir düşmandır! Böylece Rabbin seni seçecek ve sana rüyaların yorumundan bir parça öğretecek, sana ve Yakub soyuna nimetini tamamlayacaktır. Nasıl ki, daha önce ataların İbrahim'e ve İshak'a da nimetini tamamlamıştı. Şüphesiz Rabbin, bilendir, hikmet sahibidir.' dedi."[7]

Tarih kaynaklarında Hz. Yusuf (a.s.)'ın bu rüyayı 12 veya 17 yaşında iken gördüğü zikredilir. Daha sonra geleceği gibi, rüyasında kendisine secde ederken gördüğü onbir yıldız kardeşleri,

7. Yusuf sûresi, 12/4-6.

güneş ve ay ise babasıyla annesi olarak tezâhür etmiş ve onlar Mısır'a yanına geldiklerinde onun önünde saygılarını sunmak için şükür secdesine kapanmışlardır. Hz. Yakub (a.s.)'ın sözleri, kardeşlerinin Hz. Yusuf (a.s.)'ı daha önceden de kıskandıkları izlenimini vermektedir. Önce geçtiği gibi, Hz. Yakub (a.s.)' ın dört ayrı hanımından 12 oğlu olmuştu. Bunların en küçükleri olan Hz. Yusuf (a.s.) ile Bünyâmin aynı anadan, yani Rahel'den doğmuşlardı. Bünyamin, Hz. Yusuf (a.s.)'dan küçüktü ve anneleri onu doğururken ölmüştü. Hz. Yakub (a.s.), diğer on oğlunun karakterlerine pek güvenemiyor, küçük kardeşleri Hz. Yusuf (a.s.) ve Bünyamin'i kıskanmaları dolayısıyla onlardan o ikisi için endişe duyuyordu. Hz. Yusuf (a.s.) ile Bünyamin'in babaları tarafından daha fazla sevildiğine inanan ve bunu bir türlü içlerine sindiremeyen kardeşleri, özellikle çok güzel bir çocuk olan Hz. Yusuf (a.s.)'ı kıskanıyorlardı.

Tevrat'ta da, Hz. Yakub (a.s.)'ın Hz. Yusuf (a.s.)'ı diğer oğullarından fazla sevmesi, bu yüzden kardeşlerinin onu kıskanması ve Hz. Yusuf (a.s.)'ın rüyası hakkında bilgi verilir. Ancak orada bir değil iki rüyadan, Hz. Yusuf (a.s.)'ın rüyalarını kardeşlerine de anlattığından ve onların rüyaları aynen babaları gibi yorumladığından söz edilir. Bunun yanında Hz. Yakub (a.s.)'ın tepkisi, Kur'ân-ı Kerim'de bildirildiğinden çok farklı gösterilmiştir. O, oğlu Hz. Yusuf (a.s.)'ı tebrik etmemiş; aksine annesi, babası ve kardeşlerinin, kendisinin önünde eğilerek diz çöktüklerini görmesi yüzünden onu şiddetle azarlamıştır.[8]

8. Tevrat'ta şöyle denilmektedir:
"Yusuf 17 yaşında olarak kardeşleriyle beraber sürüyü gütmekte idi. Ve İsrail (Yakub) Yusuf'u bütün oğullarından ziyâde severdi; çünkü o, ihtiyarlığının oğlu idi; ve ona alaca entari yaptırdı. Ve babalarının bütün kardeşlerinden ziyâde onu sevdiğini kardeşleri gördüler; ve ondan nefret ettiler, ve ona tatlı söz söyleyemez-lerdi.
Ve Yusuf rüya görüp kardeşlerine bildirdi., bunun üzerine ondan daha ziyâde nefret ettiler. Ve onlara dedi: Rica ederim, gördüğüm bu rüyayı dinleyin; işte, tarlanın ortasında biz demetler bağlıyorduk, ve işte, benim demetim kalktı ve dikildi, ve işte, sizin demetleriniz etrafını kuşatıp benim demetim için eğildiler. Ve kardeşleri ona dediler: Gerçek üzerimize kral mı olacaksın. Yahut gerçek üzerimizde hüküm mü süreceksin? Ve rüyalarından ve sözlerinden

Görüldüğü gibi, Hz. Yakub (a.s.)'ın, Hz. Yusuf (a.s.)'ın rüyasına gösterdiği tepki hususunda, Kur'ân ve Tevrat'ta verilen bilgiler taban tabana zıttır. Kur'ân'da açıklanan tepkinin, Hz. Yakub (a.s.)'a, yani yüce bir Peygamber ve asil bir babaya yakışır bir davranış olduğu açıktır. Ancak Tevrat'ta bahsedilen tepki, değil bir Peygambere, aklı başında herhangi bir adama dahi yakışmayan bir davranıştır. Tevrat'ta zikredilen bu tavrın asla doğru olamayacağı ortadadır. Bu fark üzerinde hassasiyetle duran Mevdûdî, sözlerini şöyle bitirmektedir:

"Kaldı ki, Hz. Yusuf (a.s.), herhangi bir şahsî hırsa kapılmamış, yalnızca rüyasını anlatmıştı. Eğer rüya sâdık bir rüya idiyse, şüphesiz ki, Hz. Yakub (a.s.), doğruluğuna inanarak onu yorumlayacaktı. Dolayısıyla oğlunu azarlaması için hiçbir sebep yoktu. Zîrâ besbelli ki rüya, oğlunun bir gün gelip yükseleceği yolundaki bir tutkusunu değil, doğrudan Allah'ın isteğini dile getiriyordu."[9]

C. YUSUF (A.S.)'IN KUYUYA ATILMASI VE ARDINDAN KÖLE OLARAK SATILMASI

Yusuf sûresinde, Hz. Yusuf (a.s.)'ın meşhur rüyası ve onu babasına anlatmasının ardından, Hz. Yusuf (a.s.) ile kardeşlerinin hikâyesinin ibretlerle dolu olduğuna işaret edilmiş, daha sonra, hikâyeye devam edilmiştir. Buna göre, babalarının Hz. Yusuf (a.s.)'ı ve onun ana-baba bir kardeşi Bünyamin'i kendilerinden daha fazla sevdiğine inanan ve bu yüzden o ikisini kıskanan ve babalarına kızgınlık besleyen diğer kardeşler, şeytanın iğvasına kapılarak Hz. Yusuf (a.s.)'a bir komplo kurmaya karar verdiler. Yaptıkları toplantıda babalarının Hz. Yusuf (a.s.)'ı daha fazla sevmekle yanlışlık yaptığını dile getirerek onun sevgisini kazanabil-

dolayı ondan daha ziyâde nefret ettiler. Ve yine Yusuf başka bir rüya gördü ve onu kardeşlerine anlatıp dedi: İşte, bir rüya daha gördüm; ve işte güneş ve ay ve onbir yıldız bana eğildiler. Ve babasına ve kardeşlerine anlattı ve babası onu azarlayıp kendisine dedi: Bu gördüğün rüya nedir? Gerçekten ben, anan ve kardeşlerin yere kadar sana eğilmek için mi geleceğiz? Ve kardeşleri onu kıskandılar; fakat babası bu sözü yüreğinde tuttu." (Tekvin, 37/2-11).

9. *Tefhim*, II, 443.

mek için Hz. Yusuf (a.s.)'ı devreden çıkarmanın şart olduğunda görüş birliğine vardılar. Kardeşlerinden bâzıları onu öldürmeyi teklif etmişlerdi; ancak içlerinden biri, onu öldürmeyip bir kuyuya atmalarının daha doğru olacağını ileri sürdü. Bu teklifin sahibi kuyuya uğrayan bir kervanın onu alıp gideceğini ve böylece kardeş katili olmadan da Hz. Yusuf (a.s.)'dan kurtulabileceklerini söyledi. Onun teklifini uygun bulan kardeşler, Hz. Yusuf (a.s.)'ı bir kuyuya atmayı kararlaştırdılar ve onun kaybolmasından sonra babalarının sevgisini kazanacaklarını söyleyerek bu olayın ardından iyi birer insan olmaya çalışacaklarına söz verdiler.

Kardeşler, hazırladıkları senaryoyu uygulamak için önce babalarına gittiler ve ondan Hz. Yusuf (a.s.)'ı kendileriyle birlikte koyun otlatmaya göndermesini istediler. Onun Hz. Yusuf (a.s.)'ı kendilerine emânet etmekten çekindiğini farkedince, onu ikna edebilmek için Hz. Yusuf (a.s.)'a iyi bakacaklarına ve her hususta ona yardımcı olacaklarına söz verdiler. Babaları, buna rağmen Hz. Yusuf (a.s.)'a bir kötülük gelmesinden ve onu kurtlara kaptırmalarından korktuğunu söyleyince, gidip dönene kadar ona göz-kulak olacaklarına yemin ettiler. Neticede Hz. Yakub (a.s.), kardeşlerinin Hz. Yusuf (a.s.)'ı götürmelerine izin verdi.[10] Kardeşler, yanlarında koyun otlatmaya götürdükleri Hz. Yusuf (a.s.)'ı plânladıkları şe-

10. Tevrat'ta, kardeşlerinin Yusuf'u beraberlerinde götürmek için babalarını iknâ etmelerinden söz edilmez. Aksine, Yusuf'u, kardeşlerinden ve sürüden haber getirmesi için doğrudan Hz. Yakub (a.s.)'ın gönderdiği ve onların onun hakkındaki komployu Yusuf kendilerine yaklaştığı sırada düşündükleri bildirilir. Buna göre, kardeşlerinin Şekem'de olduğunu bilen Yusuf, önce oraya gitmiş onları bulamayınca karşılaştığı bir adamdan Dotan'da bulunduklarını öğrenerek oraya geçmiştir. Onun geldiğini gören kardeşleri, işte bu sırada, ondan kurtulmak için başvuracakları komployu hazırlamışlardır:
"Ve onu uzaktan gördüler ve kendilerine yaklaşmazdan önce, onu öldürmek için düzen kurdular. Ve birbirlerine dediler: İşte bu rüyalar sahibi geliyor. Ve şimdi gelin onu öldürelim ve onu kuyulardan birisinin içine atalım ve: Kötü bir canavar onu yedi deriz ve onun rüyaları ne olacak görürüz. Ve Ruben, işitip onların elinden onu kurtardı ve dedi: Canına kıymayalım. Ve onu babasına geri götürmek üzere onların elinden kurtarsın diye Ruben onlara dedi: Kan dökmeyin; onu çölde olan bu kuyuya atın, fakat ona el uzatmayın. Ve Yusuf kardeşlerinin yanına geldiği zaman, vaki oldu ki, Yusuf'un entarisini, üzerinde olan alaca entariyi çekip çıkardılar; ve kendisini alıp kuyuya attılar. Kuyu boştu, onda su yoktu." (Tekvin, 37/18-24).

kilde bir kuyuya attılar. Ancak Yüce Allah, o sıkıntılı anda onun yardımına yetişti ve kalbine bir kuvvet vererek gönlünü hoş tutup üzülmemesini ve bu durumdan rahat bir şekilde kurtulacağını müjdeledi. Ayrıca ona daha sonraları kardeşlerine karşı kendisinin derecesini yükselteceğini ve bir gün gelip kardeşlerinin yaptığı bu kötülüğü onların yüzüne söyleme imkânını bahşedeceğini haber verdi.[11]

Hz. Yusuf (a.s.)'ı kuyuya atan kardeşleri, babalarını kandırabilmek için akşamleyin ağlaşarak eve geldiler ve bir yalan uydurup aralarında düzenledikleri bir yarış sırasında eşyalarının başında bıraktıkları Hz. Yusuf (a.s.)'ı kurtların yediğini söylediler. Onu kurtların yediğine inandırmak için gömleğini kestikleri bir hayvanın kanına batırmış olarak getirmişlerdi. Hz. Yusuf (a.s.)'ın rüyasının bir gün gerçekleşeceğinden emin olan ve gömleğinin yırtılmamış olduğunu da görerek oğullarının "onu kurt kaptı" şeklindeki yalanlarına inanmayan Hz. Yakub (a.s.), "Hayır! Herhalde nefisleriniz sizi aldatıp yanlış bir işe sürükledi." dedi ve kendisine düşenin güzelce sabretmek ve bu acıya dayanmak için Allah'tan yardım dilemek olduğunu söyledi. Kur'ân-ı Kerim, bu yaşananları şöyle aktarmıştır:

"Muhakkak, Yusuf ve kardeşlerinin kıssasında bunu soranlar için birçok ibretler vardır: Bir zaman Yusuf'un kardeşleri, kendi aralarında şöyle konuştular. 'Yusuf ve ana-baba bir kardeşi, babamızın yanında bizden daha çok sevgilidir. Halbuki biz, güçlü bir topluluğuz. Şüphesiz ki babamız, bu davranışıyla açık bir haksızlığa düşüyor. Yusuf'u öldürün veya onu uzak bir yere atın da, babanız size kalsın. Bundan sonra yine sâlih kimselerden olursunuz.'

İçlerinden biri de şöyle dedi: 'Yusuf'u öldürmeyin. Issız bir kuyunun derinliklerine atın. Oradan geçen bir yolcu kafilesi, onu bulsun. Eğer yapacaksanız böyle yapın.' Yusuf'u uzaklaştırmayı kararlaştırınca, babalarına gelip şöyle dediler: 'Ey babamız! Sana ne oluyor da, Yusuf'u bize emânet etmiyorsun? Halbuki biz, Yusuf'un

11. Taberî, *Tarih*, I, 171; İbn Kesir, *Tefsir*, IV, 13.

iyiliğini diler, ona öğüt veririz. Yarın onu bizimle birlikte kıra gönder de yesin, içsin ve oynasın. Mutlaka biz onu koruruz.'

Yakub, 'onu alıp götürmeniz beni üzer. Korkarım ki, siz gafletteyken kurt onu kapar!' dedi.

Yusuf'un kardeşleri, 'Yemin ederiz ki, biz kuvvetli bir topluluk olduğumuz halde onu kurt kaparsa O takdirde biz hüsrana uğrayanlardan oluruz.' dediler. Yusuf'u alıp götürdüklerinde, onu kuyunun dibine atmaya karar verdiler. Biz de, Yusuf'a, 'Kardeşlerin hiç farkında olmadan, sen onlara, sana yaptıklarını haber vereceksin.' diye vahyettik. Akşamleyin ağlayıp sızlanarak babalarına geldiler. Babalarına, 'Ey babamız! Biz aramızda yarış yapıyorduk, Yusuf'u da beklemesi için eşyalarımızın başında bırakmıştık. Onu kurt yemiş. Ne kadar doğru olsak da, sen bize inanmazsın.' dediler.

Üzerine başka bir canlının kanını bulaştırdıkları Yusuf'un, gömleğini, ona gösterdiler. Yakub, 'Hayır, herhalde nefisleriniz sizi aldatıp yanlış bir işe sürükledi. Artık bana düşen güzelce sabretmektir. Dediğiniz karşısında ancak Allah'tan yardım istenir.' dedi."[12]

Hz, Yakub (a.s.)'ın evinde bunlar yaşanırken, diğer tarafta ise, kuyuya atılmış olmakla birlikte Allah'tan gelen müjde ile gönlü rahat olan Hz. Yusuf (a.s.), bir veya iki gün sonra Med-yen'den Mısır'a gitmekte olan bir kervanın sucusu tarafından fark edildi. Su çekmek için kuyuya gelen bu şahsın sarkıttığı kovanın ipine yapışıp kuyudan çıktı. Bu arada, Hz. Yusuf (a.s.)'ı kuyuya attıktan sonra onun başına gelecekleri takip etmek isteyen kardeşleri, aralarından birini kuyuyu gözetlemek için göndermişlerdi. Bu gözcü kardeş, Hz. Yusuf (a.s.)'ın Kervancılar tarafından kuyudan çıkarıldığını görünce durumu diğerlerine bildirdi. Bunun üzerine hemen oraya giden kardeşler, kuyudan çıkarılan çocuğun kendilerine ait bir köle olduğunu ve bir kaç gün önce kaçtığını, bu yüzden de onu satmak istediklerini söylediler. Öldürmelerinden korktuğu için, kendisinin onların kardeşi olduğunu söyleyeme-

12. Yusuf süresi, 12/7-18. Hz. Yusuf'un atıldığı bu kuyunun, Kudüs veya Ürdün'de Taberiyye civarında olduğu söylenir (Şevkânî, *Tefsir*, III, 8 vd.).

yen Hz. Yusuf (a.s.)'ı ucuz bir fiyata kervancılara sattılar.[13] Onu Mısır'a götüren kervancılar, köle pazarına çıkararak önemli bir devlet adamına sattılar. Sûrede Hz. Yusuf (a.s.)'ın kuyudan çıkarılışı ve köle olarak satılışı hakkında şöyle denilmektedir:

"O sırada bir kervan geldi ve kervancılar sucularını kuyuya gönderdiler. Sucu kovasını kuyuya sarkıttı. O anda Yusuf'u görün-ce, 'Müjdeler olsun! İşte bir oğlan çocuğu!' diye bağırdı. Yusuf'u bir ticaret malı gibi gizlediler. Halbuki Allah onların yaptıklarını çok iyi bilir. Nihâyet onu düşük bir fiyatla bir kaç paraya sattılar. Onlar Yusuf'u önemsemiyorlardı."[14]

---

13. Bâzı rivâyetlerde, Hz. Yusuf (a.s.)'ı ucuz fiyata satanların, onu kuyudan çıkaran kervancılar olduğu bildirilir. Buna göre Yusuf bir defa olmak üzere Mısır kralının veziri veya maliye bakanı Aziz Potifar'a ucuz fiyata satılmıştır. Katâde'nin görüşü budur. Ancak İbn Abbas, Mücâhid ve Dahhâk, onun birincisi kardeşleri tarafından kervancılara, ikincisi ise kervancılar tarafından Potifar'a olmak üzere iki defa satıldığı ve birincisinde onu ucuza satanların kardeşleri olduğu görüşündedirler. Âyette, onu önemsemedikleri için ucuz sattıkları ifadesinden hareket eden İbn Kesir de, bu görüşü tercih etmiştir. Çünkü, onu önemsemeyenlerin kervancılar olması durumunda, onu satın almalarının izâhı zor olacaktır (Bkz. İbn Kesir, *Tefsir*, IV, 16).

Taberî de aynı görüşü tercih etmiştir (*Tefsir*, XII, 174). Âlûsî, müfessirlerin ekseriyetinin bu görüşte olduğunu söyler (*Tefsir*, VI, 205; ayrıca bkz. Aydemir, *Peygamberler*, 79).

Tevrat, Yusuf'u kuyuya attıktan sonra yemeğe oturan kardeşlerin, İsmail oğullarına ait Mısır'a gitmekte olan bir kervanın geldiğini gördüklerinde, içlerinden Yahuda'nın teklifiyle, Yusuf'u öldürmek vebâlinden kurtulmak maksadıyla onu kuyudan çıkarıp kervancılara yirmi dirheme sattıklarını kaydeder. Onlar Yusuf'un alaca entarisini, kestikleri erkeç kanına bulayıp babalarına getirmişler, Yusuf'un kanlı entarisini gören Hz. Yakub, onlara inanmış, oğlunu kötü bir canavarın parçaladığını söylemiştir. Üstünü başını parçalayan ve günlerce yas tutan Hz. Yakub, kendisini teselli etmek isteyen oğul ve kızlarına, oğluna yaslı olarak kavuşmak istediğini belirtmiştir (Tekvin, 37/25-35).

Görüldüğü gibi, insanlar tarafından tahrif edilmiş olan Tevrat'ta verilen bu bilgilerle Kur'ân-ı Kerim'de anlatılanlar arasında bu konuda da önemli fark vardır. Kur'ân-ı Kerim'de Yusuf'u kuyudan çıkaranın kervan sucusu olduğu bildirilirken, Tevrat'ta onu kardeşlerinin çıkardığı söylenmiştir. Kur'ân'a göre Hz. Yakub çocuklarının yalanına inanmazken, Tevrat'a göre onlara inanmış ve onlardan şüphelenmemiştir.

14. Yusuf sûresi, 12/19-20.

Mısır'da Yusuf'u satın alan şahıs, Tevrat'ta bildirildiğine göre, kralın veziri Potifar'dır. Ancak Kur'ân-ı Kerim, ondan sadece "el-Aziz" diye bahseder. Bu şahıs, kralın veziri, muhafız birliklerinin komutanı veya kraliyet hazinelerinin başkanı olarak tanıtılmıştır. Keskin ferâsetiyle ünlenen bu Aziz, köle pazarında karşılaştığı, o sırada henüz 12 veya 17 yaşlarında olan Hz. Yusuf (a.s.)'ın iyi bir insan olduğunu anlamış ve ondaki kabiliyeti fark etmiştir. İlk günlerde kölesi hakkında hanımına söylemiş olduğu sözler, bunu açıkça göstermektedir: "Ona iyi davran, ikram et ki, bizimle oturmaktan hoşlansın. Belki bize faydası dokunur, ya da onu evlat ediniriz." Nitekim o, Hz. Yusuf (a.s.)'daki kabiliyeti fark etmesiyle, ferâsette misal olarak dilden dile dolaşan üç kişiden biri sayılmıştır. Bu darbımeselde zikredilen keskin ferâset sahibi diğer iki şahıs ise, Hz. Musa (a.s.)'ı keşfetmesi bakımından Hz. Şuayb (a.s.)'ın kızı ve Hz. Ömer'deki devlet başkanlığı kabiliyetini önceden görmesi bakımından Hz. Ebu Bekir'dir.[15]

Allah Teâlâ, vezirin evinde Hz. Yusuf (a.s.)'a iyi bir mevki vermiş, önemli bir devlet adamının eğitiminden geçmesini sağlamıştı. Böylece Hz. Yusuf (a.s.), zamanın en önemli ve en medenî ülkesinde, hem de vezir veya Maliye vekilinin gözetiminde olarak devlet işlerinde iyi bir şekilde yetişti, ülke yönetimi hakkında yeterli bilgi sahibi oldu. Hatta efendisi, ona mallarında tam tasarruf yetkisi dahi vermişti. Allah Teâlâ, ileride Peygamber olarak görevlendireceği Hz. Yusuf (a.s.)'a, ülke yönetimi hususundaki bu kabiliyeti yanında rüya tâbiri ilmini de öğretti. Sonunda onu Peygamber olarak görevlendirdi. Hz. Yusuf (a.s.)'ın vezir ta-rafından satın alınıp yetiştirilmesi ve ona Allah tarafından lütfedilen kabiliyetler ve Peygamberlik görevi hakkında sûrede şöyle denilmektedir:

"Mısır'da onu satın alan adam, karısına dedi ki: ona değer ver ve güzel bak! Umulur ki, bize faydası olur. Ya da onu evlat ediniriz. İşte böylece olayların yorumunu öğretmemiz için Yusuf'u o yere yerleştirdik. Allah, emrini yerine getirmeye kâdirdir. Fakat insanların çoğu bilmezler. Yusuf kemal çağına ulaştığında,

15. Taberî, *Tefsir*, XII, 175; Sa'lebî,118; İbn Kesir, *Tefsir*, IV, 17.

ona hüküm ve ilim verdik.[16] *İşte, güzel davrananları biz böyle mükâfatlandırırız."*[17]

D. HZ. YUSUF (A.S.)'IN AZİZ'İN KARISI YÜZÜNDEN ÇEKTİĞİ SIKINTI

Kuyudan çıkarılmak, Aziz Potifar tarafından satın alınması ve onun yanında iyi bir şekilde yetiştirilmesiyle büyük lütuflara mazhar olan Hz. Yusuf (a.s.), efendisi olan bu şahsın karısı yüzünden büyük bir imtihan ile karşı-karşıya kaldı. Rivâyete göre, Allah Teâlâ, ona çarpıcı bir güzellik vermişti. Ahlâk ve karakteri gibi bedenen de mükemmeldi.[18] Onun bu çarpıcı güzelliği, kendisi için bir imtihan vesilesi oldu. Aziz'in hanımı, onun güzelliğine hayran kalmış, şiddetli bir şekilde ona tutulmuştu. Bu ka-ra sevdâ, genç ve güzel bir kadın olan Züleyha'yı yakıp kül ediyordu.

Uzun bir süre duygularına hâkim olan bu kadın, köşkte köle Hz. Yusuf (a.s.) ile baş başa kaldığı bir gün duygularını ona açtı. Kapıyı üstüne kilitledikten sonra, onu tahrik için elinden geleni yaparak onu kendisiyle birlikte olmaya çağırdı. Ancak Hz. Yusuf (a.s.), bu şiddetli fitne karşısında, iffetini korudu ve efendisinin hanımını bu çirkin teklifinden dolayı öfkeyle azarladı. Yaptığı işin son derece kötü olduğunu ve kendisinin böyle bir günahı işlemekten Allah'a sığındığını söyledi. Onu bu işten vazgeçirebilmek için, güzel bir üslup ile efendisi olan kocasının kendisine büyük itinâ gösterdiğini ve önemli ikramlarda bulunduğunu hatırlattı. İyiliğe karşı kötülük yaparak onun haremine göz koy-

16. Taberî, bu âyette zikredilen hikmet ve ilmi, nübüvvet öncesi durum olarak değerlendirir ve o anda kaç yaşında bulunduğu hakkında görüş belirtmekten kaçınır (*Tefsir*, XII, 178; *Tarih*, I, 174). İbn Kesir ise, hikmet ve ilim verilmesini nübüvvetin verilmesi olarak açıklamıştır. Peygamberliğin verilmesi esnasında onun yaşı, İbn Abbas, Mücahid ve Katâde'ye göre 33'tür (İbn Kesir, *Tefsir*, IV, 18).
17. Yusuf süresi, 12/ 21-22.
18. Sevgili Peygamberimiz (s.a.v.), Miraç gecesinde üçüncü gök semâsında karşılaştığı Hz. Yusuf'un güzelliğini tasvir ederken *"güzelliğin yarısının Yusuf ve annesine verildiğini"* ifade etmiştir. (İbn Kesir, *Tefsir*, IV, 24).

manın ancak zâlimlerin işi olduğunu, zalimlerin ise aslâ felâh bulmayacağını söyledi.

Bütün bu ikazlara rağmen kadın üzerine gelmeye devam edince, Hz Yusuf (a.s.), ondan kurtulmak niyetiyle kapıya doğru koştu. Peşinden gelen kadın ona yetişip eliyle gömleğinden yakalayınca gömlek arka tarafından yırtıldı. Bu sırada ikisi kapının önüne varmışlardı ki, tam o anda kadının kocasıyla karşılaştılar. Bu durum karşısında kadın, kocasının kıskançlık ve intikamından kurtulmak için yalan ve iftiraya başvurdu. Hz. Yusuf (a.s.)'ın kendisine tecavüz etmek istediğini, kendisinin ise ona engel olmaya çalıştığını söyledi. Onun hapse atılmasını ve ayrıca ona işkence yapılmasını istedi. Hz. Yusuf (a.s.) ise, onun söylediklerinin yalan olduğunu belirterek, aksine kadının kendisiyle birlikte olmak için yaptığı teklifi reddettiğini, bunun için ondan kaçtığını ve kovalamacanın bundan çıktığını söyledi. Bu yüzleşme esnasında kadının akrabalarından biri de oraya gelmiş, konuşulanları duymuştu. Kur'ân-ı Kerim'de kadının yakınlarından biri olduğu belirtilen bu kimse, kadının kocasına dönerek, Hz. Yusuf (a.s.)'ın yırtılan gömleğinin suçluyu ele vereceğini söyledi. Ona göre, gömlek ön tarafından yırtılmışsa kadının söyledikleri doğru olmalıydı. Çünkü saldırgan Hz. Yusuf (a.s.) olduğu takdirde, O' nun karşısında olan ve ona karşı koymaya çalışan kadın, onun gömleğini ön tarafından yırtacaktı. Bunun aksine gömlek arka taraftan yırtılmış ise, Hz. Yusuf (a.s.)'ın söyledikleri doğruydu. Çünkü bu durumda, sarkıntılık ederek kendisinden kaçan Hz. Yusuf (a.s.)'ın peşinden koşup onu yakalayan kadın, onun gömleğini arka tarafından çekip yırtmış olacaktı. Aziz Potifar, bu teklifi yerinde bulunca gömlek kontrol edildi ve arka taraftan yırtılmış olduğu görüldü. Bunun üzerine o, hanımının yalan söylediğini anladı ve Hz. Yusuf (a.s.)'ın suçsuz olduğunu kabul etti. Hanımını azarlayarak, bu işin onun tuzağı olduğunu, bu yüzden büyük bir günaha girdiğini söyledi ve ona günahı için Allah'tan af dilemesini tavsiye etti. Bu rezaleti örtmek için de, Hz. Yusuf (a.s.)'a bu olayı gizli tutmasını ve kimseye anlatmamasını emretti. Kur'ân-ı Kerim, Hz. Yusuf (a.s.)'ın başından geçen bu önemli imtihânı şöyle anlatmaktadır:

"Evinde bulunduğu kadın, onun nefsinden murad almak istedi, evin kapılarını iyice kapattı ve, 'Haydi gel, beraber olalım!' dedi. O ise, 'Bundan Allah'a sığınırım! Hem kocanız olan efendim, bana güzel davrandı.[19] *Doğrusu, zalimler aslâ felâh bulmaz' dedi.*

Andolsun ki, kadın ona meyletti? Eğer Rabbinin bürhanını görmeseydi, o da kadına meyledecekti. İşte, böylece biz, kötülük ve fuhşu Yusuf'tan uzaklaştırmak için delillerimizi gösterdik. Şüphesiz o, ihlâsa erdirilmiş kullarımızdandı. İkisi de kapıya koştular? Kadın onun gömleğini arkadan tutup yırttı. Kapının yanında kadının kocasına rastladılar. Kadın dedi ki: 'Senin ailene kötülük etmek isteyenin cezası, zindana atılmaktan ya da acıklı bir işkenceden başka ne olabilir?'

Yusuf, 'Asıl kendisi benim nefsimden murad almak istedi.' dedi. Kadının akrabalarından biri, şöyle hakemlik etti: 'Eğer onun gömleği önden yırtılmışsa kadının sözleri doğrudur, o ise yalancılardandır. Eğer gömleği arkadan yırtıldıysa, kadın yalan söylüyor, Yusuf ise doğru söylüyor, demektir.'

---

19. Müfessirler arasındaki yaygın görüş, Hz. Yusuf (a.s.)'ın, *"Doğrusu o benim efendim (rabbi), o bana güzel baktı."* derken, "rabbi/efendim" sözcüğünü Aziz Potifar için kullandığı şeklindedir. Ancak bâzı müfessirlere göre, Hz. Yusuf (a.s.), efendim manasına gelen "rabbî" kelimesiyle, Allah Teâlâ'yı kastetmiştir. Bu durumda o, *"Rabbim lütfuyla beni iyi bir ahlâk ile yetiştirmiştir, onun haram kıldığı şeyi işlemem!"* demek istemiştir (Zeccâc ve Ebu Hayyân bu görüşü tercih etmişlerdir, bkz. Şevkânî, Tefsir, III, 17; Alûsî, Tefsir, VI, 213). Aynı görüşte olan Mevdûdî, Arapçada "rabb" kelimesi "efendi" anlamında kullanılsa da, burada Hz. Yusuf (a.s.)'ın Allah'ı kastettiğini söylemiş ve diğer görüş mensuplarını şiddetle eleştirmiştir. O, görüşünü ispat sadedinde iki hususa işâret ederek şöyle demiştir:
"Birinci olarak, Allah'tan başkasını dikkate alarak günahtan çekinmesi, bir Peygamberin izzetine yakışmaz. İkinci olarak, bir Peygamberin Allah'tan başka biri için "Rabbim" hitabını kullanması hakkında Kur'ân-ı Kerim'de tek bir örnek yoktur. Hz. Yusuf (a.s.)'ın, aynı sûrede 41, 42 ve 50. âyetlerde Rabbinin Allah olduğunu söyleyerek mesajını saflaştırdığını ve kendi itikadıyla Mısırlıların itikadını birbirinden ayırdığını görüyoruz. Diğer insanlar onların Rableri olabiliyor iken, Hz. Yusuf (a.s.)'ın rabbi yalnızca Allah idi. Dolayısıyla âyete başka bir zâviyeden bakmak gerekir. "Rabbî" kelimesi, aynı zamanda "Rabbim" demek olduğuna göre, Hz. Yusuf (a.s.), Allah'ı kastetmiş olmalıdır. Hem sonra neden itikadına ters bir anlamı ihtivâ edecek şekilde "efendim" demek istemiş olsun?" (*Tefhim*, II, 451).

Efendisi, Yusuf'un gömleğinin arkadan yırtılmış olduğunu görünce, karısına, 'Şüphesiz bu, siz kadınların tuzağından başka bir şey değildir. Doğrusu sizin tuzağınız büyük olur. Ey Yusuf! Sen bu işi gizle! Ey kadın! Sen de günahının affını dile! Çünkü sen günahkarlardan oldun!' dedi."[20]

Yirmi dördüncü âyette, kadın teklifte bulununca, Hz. Yusuf (a.s.)'ın beşer tabîatı icâbı, azim ve kasıt olmaksızın kadını aklından geçirdiği, eğer Rabbinin kendisine lütfettiği selim akıl ve Peygamberlik nuru olmasaydı, o kadına yaklaşmaya niyet edeceği, ancak bu ışık sayesinde kendisinde böyle bir niyetin meydana gelmediği ve bu teklife şiddetle karşı çıktığı bildirilmiştir. Ne var ki, buna rağmen bazı insanlar tarafından bir Peygambere nisbeti asla düşünülemeyecek yakışıksız hikâyeler uydurulmuş ve Hz. Yusuf (a.s.) hakkında hoş olmayan sözler söylenmiştir. Ebu's-Suud, bu tür hikayeleri uyduranlar veya bu hikayelerde anlatılanların doğru olabileceği ihtimalini düşünenler hakkında şöyle demiştir:

"Yusuf'un o kadına yaklaşma niyeti, insanın yaratılışı gereği ona tabîî bir meyil mânâsınadır. Yoksa Hz. Yusuf, serbest iradesiyle kadınla birlikte olmaya niyet etmiş değildir. Onun daha önce ge-

20. Yusuf sûresi, 12/23-29. Tevrat, Hz.Yusuf (a.s.)'ın, Firavun'un muhafız alayı kumandanı Potifar tarafından satın alındığını, onun Rab tarafından muvaffak kılındığını fark eden bu şahsın ona büyük değer verdiğini ve evinin her işini ona teslim ettiğini, bundan itibaren evinin bereketlendiğini bildirir. Daha sonra efendisinin karısının Yusuf'a birlikte olma teklifinde bulunmasına geçer. Teklifi reddeden Hz. Yusuf (a.s.), efendisinin kendisine gösterdiği ilgiyi ve lûtufları hatırlatır, asla ona ihanet etmeyeceğini, ayrıca bu kötülüğü yapmak süretiyle Allah'a isyan edemeyeceğini söyler. Bu böyle devam ederken bir gün ikisi evde yalnız kalınca kadın teklifini tekrarlar. Hz. Yusuf (a.s.) kaçınca peşinden koşup gömleğini çekip yırtar ve gömleği eline alır. Halbuki Kur'ân'da gömleğin Hz. Yusuf (a.s.)'ın sırtından çıkması gibi bir durum yoktur.
Gömleği elinde kalan Hz. Yusuf (a.s.)'ın hâlâ kaçmaya devam ettiğini gören kadın, hizmetçilerini çağırıp, onun kendisine saldırdığını, yüksek sesle bağırınca da kaçtığını söyler. Gömleği kocası gelinceye kadar yanında tutar. Bu işe son derece kızan kocası, ona inanarak Hz. Yusuf (a.s.)'ı zindana attırır (Tekvin, 39/1-21).
Talmud'da ise, suçlamaları dinleyen Potifar'ın, Hz. Yusuf (a.s.)'ı kamçılattığı, daha sonra yırtık elbise üzerinde yapılan tahkikat üzerine onu suçsuz bulduğu zikredilir (Mevdûdî, *Tefhim*, II, 455, H. Plano, *The Talmud Selections*, s.81 vd.'den naklen). Kur'ân-ı Kerim'de anlatılanların zıddına olan bu bilgiler, söz konusu kitaplar üzerindeki tahrifatın kesin delilleridir.

çen, bu işe karşı tam isteksizliğini ve nefretini gösteren ve zâlimlerin iflâh bulmayacağına dair hükmünü ifade eden Allah'a sı-ğınmasına baksanıza! Onun bu ifadesi, böyle bir niyetinin mümkün olmadığını gösteren sağlam bir delilden başka bir şey değildir."[21]

İbn Kesir ise, Hz. Yusuf (a.s.)'ın bu hâlinin, Rasûlullah (s.a.v)'in müjdelediği, Allah'ın gölgesinden başka hiçbir gölgenin bulunmadığı bir günde bu gölgede barındırılacak yedi sınıftan birinin durumuna örnek olduğuna işâretle, bu âyeti tefsir ederken şu hadisi nakletmiştir:

"Yedi sınıf vardır ki, Allah Teâlâ, kendi gölgesinden başka bir gölge olmayacak günde, onları kendi gölgesinde barındıracaktır:

1. Adil devlet başkanı,

2. Allah'a ibâdet ederek yetişen delikanlı,

3. Gönlü mescid ve câmilere bağlı olan kimse,

4. Birbirlerini Allah rızası için seven ve bunun üzerine toplanan ve ayrılan iki kimse,

5. Şeref ve makam sahibi bir kadın kendisine birlikte olmak teklifinde bulunduğu halde, 'Allah'tan korkarım' diyerek bu teklifi reddeden kimse,

6. Sağ elinin verdiğini sol eli duymayacak şekilde gizli sadaka veren kimse,

7. Kimsenin bulunmadığı yerde Allah'ı hatırlayıp da gözleri yaşla dolup taşan kimse."[22]

Zemahşerî de, bu konu dolayısıyla, iffetli ve erdemli olmanın gerçek anlamının, insanın içinde kötü arzuların hiç uyanma-ması değil, fakat kişinin uyanan bu arzulara yenik düşmemesi olduğunu, ifade etmiştir. Bu durum, kötü bir işe niyetlenip onu terk etmekten bahseden Buhârî hadisinde anlatılan durumdur:

"Allah, iyiliklerin ve kötülüklerin yazılmasını emretti sonra şunları açıkladı: Bir kimse, bir iyilik yapmaya niyetlenir de yapa-mazsa,

21. Tefsîr, IV, 266. Bu konuda uydurulduğu açık olan bâzı rivâyetler ve tenkidi için bkz. Aydemir, *Peygamberler*, 83-90.
22. Buhârî, Ezan, 36, Zekât, 16; Müslim, Zekat, 91; Tirmizî, Zühd, 53.

Allah kendi nezdinde o kimse için tam bir iyilik sevabı yazar. Eğer hem niyetlenir, hem de o iyiliği yaparsa, on iyilik sevabı yazar ve bu sevabı yedi yüze ve daha fazlasına kadar çıkarır. Ve eğer bir kimse bir kötülük yapmaya niyetlenir de sonra vazgeçerse, Allah, onun için tam bir iyilik sevabı yazar. Eğer kötü işe hem niyetlenir, hem de onu yaparsa, Allah o kimse için bir günah yazar."[23]

Hz. Yusuf (a.s.)'ın kadına karşı meylinin, "nefsin kişiye hatırlattığı şeylerden ibâret olduğu"nu müdekkik alimlerden aktardığını söyleyen Begavî de, aynı hadisi nakletmiştir.[24]

Âyetin devamında, *"İşte böylece biz, kötülük ve fuhşu on-dan uzaklaştırmak için (delillerimizi gösterdik). Şüphesiz o, ihlâsa erdirilmiş kullarımızdandı."* buyurulması da, Hz. Yusuf (a.s.)'ın böyle bir günâha niyet etmediğini kesin bir şekilde ortaya koymaktadır. Çünkü şeytanın, Allah'ın elçilik için seçtiği sâlih kullarını aldatması ve onlar üzerinde hükümran olması mümkün değildir. Allah, onları her türlü kötülük ve çirkinliklerden korumuştur.

E. OLAYIN MISIR SOSYETESİ ARASINDA DUYULMASI

Aziz Potifar'ın işi örtbas etmek istemesine rağmen, olay sosyete arasında duyulmuştu. Üst tabaka kadınları, onun karısının bir köleye tutulmasını dillerine dolamışlardı. Arkadaşlarının diline düşen ve onların dedikodularından bir türlü kurtulamayan kadın, bir gün onlar için bir parti düzenledi. Rahat bir şekilde yaslanıp oturacakları koltuklar hazırlattı, masaların üzerine çeşitli meyveler ve meyveleri soymaları için bıçaklar koydurdu. Ziyâfete çağırdığı kadınlar koltuklara yaslanmış bir halde meyvelerini soymaya başladıklarında, dillerinden düşmeyen kölesi Hz. Yusuf (a.s.)'ı içeriye çağırdı. Salona giren Hz. Yusuf (a.s.)'ı görür görmez âdeta çarpılan kadınlar, şaşkınlıklarından ellerindeki bıçaklarla meyveler yerine ellerini kestiler ve büyük bir hayranlık içinde bir ağızdan, "Bu bir insan değil, bir melektir!" dediler. Aziz Potifar'ın

23. Buhârî, Rikak, 31; Müslim, İman, 203.
24. *Meâlimü't-tenzîl (Tefsir)*, (nşr. Halid el-Ak-Mervan Sûvâr), Beyrut 1407/1987, II, 419-420.

hanımı kendince maksadına ulaşmış, ona aşık olup onunla birlikte olmayı istemekte ne kadar haklı olduğunu arkadaşlarına ispat etmişti. Zafer kazanmış bir kahraman edasıyla, o yakışıklı köle ile birlikte olmayı tekrar deneyeceğini ve isteğini yine reddettiği takdirde onu zindana attıracağını söyledi.

Ancak Hz. Yusuf (a.s.), bu konuda kendisine yapılan teklifi yine şiddetle reddederek zindana atılmayı, bu kadınların çağırdığı çirkin işe tercih etti. Allah'a sığınarak kendisini bu kötülüğe düşmekten korumasını istedi. Yüce Allah, onun duâsını kabul etti ve onu kadınların tuzağına düşmekten korudu. Bu olayın ardından o, suçsuz olduğu kesinlikle bilindiği halde kadının ısrarları sonucu zindana atıldı. Yusuf sûresi, bu sahneyi şöyle anlatmaktadır:

"Şehirdeki bâzı kadınlar dediler ki: 'Azizin karısı, kölesinin nefsinden murad almak istiyormuş; Yusuf'un sevdası onun kalbine işlemiş! Biz onu gerçekten açık bir sapıklık içinde görüyoruz.'

Kadın, onların dedikodusunu duyunca, onlara dâvetçi gönderdi, onlar için dayanacak yastıklar hazırladı. Her birinin eline bir bıçak verdi. Yusuf'a, 'Çık karşılarına!' dedi. kadınlar onu görünce, ellerini kestiler ve dediler ki: 'Hâşâ! Bu bir insan değil! Bu ancak değerli bir melektir!'

Kadın dedi ki: 'İşte, hakkında beni kınadığınız şahıs budur. Ben, onun nefsinden murad almak istedim. Fakat o, şiddetle sa-kındı. Andolsun, eğer o kendisine emredeceğimi yapmazsa, mutlaka zindana atılacak ve elbette zelillerden olacaktır.'

Yusuf, 'Ey Rabbim! Benim için zindan, bunların benden istediklerinden daha iyidir! Eğer sen, onların hilelerini benden çevirmezsen, onlara meyleder ve cahillerden olurum!' dedi. Rabbi onun duâsını kabul etti ve onların hilesini uzaklaştırdı. O, çok iyi işiten, pek iyi bilendir. Neticede kesin delilleri gördükten sonra onu bir zamana kadar mutlaka zindana atmaları kendilerine uy-gun görüldü."[25]

25. Yusuf sûresi, 12/30-35.

Zamanın yüksek sosyetesini temsil eden bu kadınlar, anlaşıldığına göre, hoşlarına giden yabancı bir erkeğe sahip olma arzularını saklama ihtiyacını dahi duymuyorlardı. Müfessirler, bu ahlâkî düşüklüğün, doğru yoldan çıkmış bütün toplumlardaki sosyete sınıfı arasında yaygın bir özellik olduğunu söylemişlerdir. Mevdûdî, bu hususa işaret ederken şöyle demektedir:

"Kadının şehevî ihtirasını açıkça ilan edip, gayr-i ahlâkî niyetini rahatça açığa vurması, zamanın Mısır yüksek sosyete sınıfının ahlâken en aşağı dereceye düştüğünü gösterir. Besbelli ki, kadının dâvet ettiği bayanlar da, bu yüksek sosyeteye mensup olmalıdır. Aşkına müptela olduğu kimsenin ne kadar genç ve yakışıklı olduğunu göstermek amacıyla, tutulduğu genci hiç çekinmeden misafirlerinin huzuruna çıkarması, bu gösteride iştirak edilmeyen hiçbir şeyin olmadığını gösterir. Hoş, dâvetli bayanlar, kadını tekdir etmemişlerdir; öyle görünüyor ki, kadının yerinde kendileri de olsa aynı şeyi yapacaklarmış! Hepsinden öte, ev sahibesinin açıkça, 'Kuşkusuz, onu kendime râm etmek istedim a-ma o benden kurtulmayı başardı. Fakat ondan vazgeçecek değilim. Eğer istediğim şeyi yapmazsa, onu zindana attıracağım ve küçük düşenlerden olacak!' şeklindeki sözlerinin hayâsızlık ifâde ettiğini hissetmemişlerdi bile! Ayrıca bu, Modern Batı toplumunun ve onun Batılılaşmış doğulu takipçilerinin, kadına 'özgürlük' vermekle övünmelerini de haksız çıkarmaktadır. Çünkü bu 'ilerleme' yeni bir hadise değildir. Çünkü bu moda, bundan binlerce yıl önce, Mısır'da tüm haşmetiyle yürürlükteydi."[26]

Seyyid Kutup da, kadının kocası Aziz Potifar'ın tutumu hakkında şöyle der:

"Burada, Cahilî toplumdaki yüksek tabakanın bir durumu ortaya çıkmaktadır. Bu durum, cinsel rezillikler karşısında gevşeklik göstererek onu toplumdan gizleme eğilimidir. Çünkü Aziz, suçsuz Yusuf'a dönerek, ona olayı gizlemesini ve kimseye açma-masını emrediyor. Sonra da kendisine ihânet eden eşine, damarlardaki kanı harekete geçirecek bu olay karşısında yumuşak bir üslupla

26. *Tefhim*, II, 456.

hitap ediyor ve,'Bu günahın için tevbe et, affını dile!' de-mekle iktifa ediyor. Sanki, zâhiri kurtarmak için önemli olan bu imiş gibi, böyle hareket ediyor."[27]

Bu olay, diğer yönüyle de, Hz. Yusuf (a.s.)'ın ne büyük bir imtihana tâbi tutulduğunu gösterir. Çünkü o, 20 yaşlarında bir delikanlı iken, köle olarak bulunduğu evin güzelliğiyle meşhur genç hanımının birlikte olma teklifiyle karşılaşmıştır. Üstelik, gayr-i meşru cinsel ilişkilerin çığırından çıktığı, bu tür ilişkilerin neredeyse normal ilişkiler haline geldiği bir toplumda yaşamaktadır. Ayrıca onun yakışıklılığı, tüm şehirde duyulmuş, kadınların hayranlığının da boy hedefi olmuştur. Kısacası, şartlar, büyük bir baskıyla onu günaha teşvik etmektedir. Ancak, Yüce Allah tarafından seçilmiş ve güzel ahlâk ile donatılmış bu genç adam, onun yardım ve inâyetiyle, durumunda olanlar için en zor imtihan çeşidi olan bu imtihanı başarıyla geçmiştir. Asla şeytanın tahriklerine boyun eğmemiştir. Bu şartlar içinde, insanlık zafiyetini de unutmamış, bu tahriklerden etkilenip günah işlemekten korktuğunu ileri sürerek Cenabı Hak'tan, bu tehlikeye karşı kendisinin zindana konulmasını istemiştir. Neticede Yüce Allah, kendisine sığınan sevgili kulunu, ona pusu kuranların tuzaklarından uzaklaştırmış, sebeplerini halk ederek, ona zindan kapılarını açmıştır. Böylece, ilk imtihanını kardeşleri tarafından kuyuya atılmak, ikinci imtihanını köle olarak satılmak, üçüncü imtihanını ise kadınların tuzağına mâruz kalmakla yaşayan Hz. Yusuf (a.s.), bilinen son imtihanını zindanda geçirmiştir.

F. ZİNDAN HAYATI

Hz. Yusuf (a.s.)'ın geçirdiği büyük imtihanların dördüncüsü ve sonuncusu zindan hayatı oldu. Suçsuz olduğu kesin delillerle ortaya çıktığı halde, Züleyha'nın kocası Aziz Potifar tarafından süresiz olarak hapse atılmıştı. onun zindana atıldığı günlerde, Mısır sarayındaki aşçıbaşı ve sâkî kralı zehirlemek için komplo hazırladıkları ithâmıyla tevkif edilmişlerdi. Kısa sürede idareciler

27. *Fî Zılâl*, XII, 216.

dahil herkesin sevip takdir ettiği bir mahkûm hâline gelen Hz. Yusuf (a.s.)'ın zindan arkadaşı olan bu iki şahıs, aynı gecede birer rüya görmüşlerdi. Sâkî, rüyasında üzüm sıkıp şarap yaparak onu krala sunmuştu. Aşçıbaşı ise, rüyasında başının üstünde ekmek taşımış, bu esnâda kuşlar bu ekmekten yemişti. Hz. Yusuf (a.s.)'ın rüyaları iyi tâbir ettiğini ve tâbirlerinin doğru çıktığını öğrenmiş olan bu iki adam, ondan rüyalarını yorumlamasını istediler. Onların bu tutumundan da anlaşıldığına göre, Hz. Yusuf (a.s.), bir mahkûm olmasına rağmen zindanda da yüksek bir saygınlık kazanmış bulunuyordu. Aktarılan bâzı haberlere göre, sadece mahkûmlar değil, zindandaki müdür ve gardiyanlar da, ona büyük değer veriyorlardı. Hatta, Tevrat'ta, zindan müdürünün, bütün mahkûmları ona teslim ettiğinden bahsedil-mektedir.[28]

Hz. Yusuf (a.s.), rüyalarının tâbirine başlamadan önce, bu iki şahsı Allah'ın birliğini kabule çağırmak ve onları hidâyete ulaştırmak istedi. Buna zemin hazırlamak maksadıyla, Allah'ın kendisine bahşettiği bâzı mucizeleri onlara anlattı. Konuyu daha müşahhas hâle getirebilmek için örnekler göstermek maksadıyla onlara, az sonra kendilerine getirilecek olan yemeği ve bu yemeğin özelliğini, getirilmeden önce bilebileceğini söyledi. Onları hataya düşmekten kurtarmak için bu şekilde gayb hakkında bilgi vermesinin, ancak Allah'ın kendisini bilgilendirmesiyle olduğunu, dolayısıyla yaptıklarının kehânet veya müneccimlikle alâkasının bulunmadığını belirtti. Rabbinin kendisine bu lütfu, Allah'a ve ahiret gününe inanmayan müşrik bir kavmin dinini bırakarak ataları Hz. İbrahim (a.s.), Hz. İshak ve Hz. Yakub Peygamberlerin dinine tâbi olması dolayısıyla verdiğini açıkladı. O sırada Peygamberlikle görevlendirilmiş olduğunu gösteren bu sözlerinden sonra, Peygamberler ve onlara tâbi olan mü'minler cemââtına, herhangi bir şeyi Allah'a ortak koşmanın yakışmayacağını söyledi. Peygamberler göndererek insanları doğru yola çağırmanın Allah'ın büyük bir nimeti olduğunu; ancak insanların çoğunun Peygamberlere inanmayıp bu nimete şükürden kaçındıklarını belirtti. Daha sonra onları, hiç bir menfaat veya zarar veremeyen ve kendilerine

28. Tekvin, 39/22-23.

dua edenlerin duasını yerine getirmekten aciz olan putlarıyla, azamet ve yücelikte eşsiz Yüce Allah arasında mukayese yapmaya ve ibadet edilmeye lâyık olanı bulmak için düşünmeye çağırdı. Akıllarını erdirmek için Allah dışında taptıklarının bir takım kuru isimlerden ibaret olduğunu, o isimleri atalarının ve kendilerinin taktığını, Allah'ın bu sahte ilâhlara hiç bir güç vermediğini, hükmün ancak Allah'a ait olduğunu ve onun kendisinden başkasına tapılmamasını emrettiğini söyledi.

Hz. Yusuf, dâvet için yaptığı bu girizgâhın ardından, iki zindan arkadaşının rüyalarını tâbire geçti. Rüyasında üzüm sıkıp şarap yaptığını gören sâkînin, zindandan çıkacağını ve tekrar efendisine şarap sunacağını, diğerinin ise idam edileceğini ve kuşların onun başının etinden yiyeceğini söyledi. Ayrıca kralın hizmetine dönecek olan sâkîden, efendisinin yanında kendisinden bahsetmesini ve durumunu ona anlatmasını rica etti. Hz. Yusuf (a.s.)'ın yorumu aynen çıktı. Bundan kısa bir süre sonra hapisten çıkarılıp saraya götürülen bu iki şahıstan aşçıbaşı asılmış, sâkî ise saraydaki görevine yeniden başlamıştı. Ancak şeytan, ona, Hz. Yusuf (a.s.) hakkında krala bilgi vermeyi unutturdu. Neticede Hz. Yusuf (a.s.), kendisine sahip çıkacak bir yakını olmadığından birkaç yıl daha zindanda kaldı. Rivâyete göre, onun zindan hayatı, 7 yıl sürmüştü. Zindandaki iki şahsın rüyaları, Hz. Yusuf (a.s.)'ın önce onları dinine çağırıp daha sonra rüyalarını yorması ve yorumunun doğru çıkması Kur'ân'da şöyle anlatılmaktadır:

"Onunla birlikte zindana iki delikanlı daha atılmıştı. Onlardan biri, 'Ben rüyada, şarap sıktığımı gördüm.' diğeri ise, 'Ben de rüyamda başımın üstünde bir ekmek götürüyorum, ondan kuşlar yiyor. Bize bunun tâbirini yap. Çünkü biz seni, güzel tâbir yapanlardan görüyoruz.' dediler.

Yusuf dedi ki: 'Size yedirilecek yemeğin hangi çeşit bir yemek olduğunu size gelmezden önce bilir size haber veririm. Bu, Rabbimin bana öğrettiklerindendir. Çünkü ben, Allah'a inanmayan ve ahirete inanmayan kavmimin dinini terk ettim. Atalarım İbrahim, İshak ve Yakub'un dinine uydum. Allah'a herhangi bir şeyi ortak

koşmamız bize yaraşmaz. Bu, bize ve insanlara Allah'ın lütfundandır. Fakat insanların çoğu şükretmezler. Ey zindan arkadaşlarım! Çeşitli ilahlar mı daha iyi, yoksa her şeye kâdir olan bir tek Allah mı? Sizin Allah'ı bırakıp da taptıklarınız, sizin ve atalarınızın taktığı bir takım isimlerden başka bir şey değildir. Allah, onlar hakkında herhangi bir delil indirmemiştir. Hüküm sadece Allah'a aittir. O, size kendisinden başkasına ibâdet etmemenizi emretmiştir. İşte dosdoğru din budur. Fakat insanların çoğu bilmezler. Ey zindan arkadaşlarım! Biriniz efendisine tekrar şarap sunacak; diğeriniz ise asılacak ve kuşlar onun başının etin-den yiyecekler. Tâbiri hakkında sorduğunuz iş kesinleşmiştir.'

Onlardan kurtulacağına inandığı kimseye dedi ki: 'Beni efendinin yanında an!' Fakat şeytan ona, efendisinin yanında Yusuf'tan bahsetmesini unutturdu. Dolayısıyla Yusuf, birkaç sene daha zindanda kaldı."[29]

29. Yusuf sûresi, 12/36-42. Bâzı müfessirler, 42. âyette geçen "Fakat şeytan, ona, Yusuf'un söylediklerini efendisine hatırlatmayı unutturdu" ifâdesindeki zamirlerle sâkinin değil Hz. Yusuf'un kastedildiğini ileri sürerek, *"Şeytan, Yusuf'a rabbini anmayı ve kurtuluşu O'ndan istemeyi unutturdu."* şeklinde anlamışlardır. Buna göre Hz. Yusuf, zindandan kurtulmak için Allah'a yalvarmak yerine, sâkîsi vasıtasıyla kralın yardımını istemiş olmaktadır. Bu yüzden Allah, onu bir müddet daha zindanda tutmakla cezalandırmış, onun hapis hayatını uzatmıştır. Bu görüşte olan müfessirler, iddialarını delillendirmek için bir hadis naklederler. Hadis olarak aktarılan bu sözde Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Eğer Yusuf Peygamber bu sözlerini söylememiş olsaydı, yıllarca zindanda kalmazdı."* (Taberî, *Tefsir*, XII, 223, *Tarih*, I, 177). Meşhur müfessirlerden İbn Kesir ise, rivâyet zincirindeki ravilerden ikisinin güvenilir olmaması sebebiyle bu sözün hadis olarak kabulünün mümkün olmadığını söylemektedir (*Tefsir*, IV, 29.) İbn Kesir'in sözlerini az bulduğu anlaşılan Mevdûdî de, şu ilaveyi yapmaktadır: "Bırakalım rivâyetin hadis tenkidi açısından zayıflığını, bu söz sağduyuya da aykırıdır. Haksızlığa uğramış böyle bir kimse, kurtulmak için birtakım yollara başvuruyorsa, bu, onun Allah'ı unutması, O'na dayanmaktan vazgeçmesi demek değildir." (*Tefhim*, II, 465) Süleyman Ateş de, cümledeki iki zamirin zindandan çıkan gence ait olduğu görüşünün daha uygun olduğunu, Tevrat'taki bilginin de bunu desteklediğini ve yine zulümden kurtulmak için Allah'tan başkasından yardım dilemenin günah olmadığını belirttikten sonra, 45. âyetteki "bir süre sonra hatırladı" cümlesinin de, unutan şahsın Yusuf değil zindan arkadaşı olduğunu gösterdiğini söyler (*Çağdaş Tefsir*, IV, 399).

Tevrat, zindan arkadaşlarının gördüğü rüyaları ve Hz. Yusuf'un bu rüyaları tabirini ve bu tabirin üç gün sonra aynen ortaya çıktığını, Kur'ân'a göre daha geniş bir şekilde anlatır (Tekvin, 40/ 1-23). Ancak, Hz. Yusuf'un rüya tabirine geçmeden önce, bu iki şahsı dinine davet maksadıyla yapmış olduğu önemli konuşmaya yer vermez ve hemen kralın gördüğü rüyaya geçer. Bu konuşma Talmud'da da yoktur. Bu yüzdendir ki, Ehl-i Kitap, kitaplarında Hz. Yusuf'un Peygamberliğini açıkça ortaya koyan bu ifadeler bulunmadığı için, Hz. Yusuf'u bir Peygamber olarak değil, bir hekîm, bir muttakî kişi olarak kabul ederler. Hatta Papaz Rodwel, Hz. Yusuf'un konuşmasını aktaran bu âyetleri, Tevrat'ta bulunmadığı gerekçesiyle inkâra yeltenmiş, bunların kendi düşünce ve kanâatlerini Hz. Yusuf'un ağzından ifade etmek isteyen Hz. Muhammed (s.a.v.) tarafından uydurulduğu iftirasını ortaya atmıştır.

Bu hususa işaret eden Mevdûdî, Hz. Yusuf'un yapmış olduğu bu konuşmanın telkin ettiği hususları tek tek ele almıştır. İslâmî tebliğ metodunda önemine binâen, onun açıklamalarını, özet olarak. aktarıyoruz:

1. Bu konuşma, Hz. Yusuf'u hakkı tebliğe başlamış gösteren ilk vesikadır. Bundan önce Kur'ân-ı Kerim, hayatının çeşitli dönemlerinden bahsederken, onu, manevî derecesi yüksek biri olarak takdim etmiş, fakat ilâhî mesaja muhatap olduğunu ve bunu tebliğ ettiğini gösteren hiçbir imada bulunmamıştı. Bundan açık olarak çıkan sonuca göre, bu dönemler birer hazırlama dönemiydi ve nübüvvet kendisine zindanda verilmişti; dolayısıyla söz konusu konuşma, bir Peygamber sıfatıyla yaptığını bildiğimiz ilk konuşmadır.

2. İkinci olarak, bu konuşma, Hz. Yusuf'un kimliğini başkalarına açıkladığı ilk konuşmadır. Bundan önce de şüphesiz üstün ahlâk, iffet ve sabır sahibi biridir; ancak ataları olan İbrahim, İshak ve Yakub Peygamberlerle olan münasebetini açıklamamıştır.

Muhtemelen o, bu dönemde de, Allah tarafından seçilip görev öncesi eğitildiğinin farkındaydı. İnsanları, isimleri geçen ve aynı zamanda ataları olan Peygamberlerin dinine çağırmaya ve onların bir devamı olduğunu söylemeye ise, Peygamberlik görevine getirildikten sonra başladı.

3. Hz. Yusuf'un bu konuşması, tebliğ metodu açısından da önemlidir: Rüyalarını yorumlatmak isteyenlerin taleplerini bir vesile olarak kullanmış, önce rüya yorumu kabiliyetinin kaynağını açıklamış, daha sonra, inandığı hakikati tebliğ etmekte güçlü bir istek duyduğunu gösteren bir şekilde, konuşmasının seyrini, nakletmek istediği mesajın yönüne çevirmiştir. Mesajını aktarırken de onları usandırıcı bir tavır takınmamış, sâdece dikkatlerini canlı tutacak gerçekleri aktarmıştır. Tebliğde gözetilmesi gereken sırayı gözetmek süretiyle önce tevhid ile şirkin farkına işaret etmiş, mesajını aklî bir tarzda sunarak verdiği örneklerle muhataplarını etkilemiştir.

5. Bu konuşmanın işaret ettiği diğer bir gerçek de, Yusuf'un (a.s.), bu hâdiseden sonra zindanda geçirdiği yılları tebliğ yolunda değerlendirmiş olmasıdır. Çünkü, Peygamberlik görevi verildikten sonra, vaktini tebliğsiz geçirmesi mümkün değildir (Tefhim, II, 461-463).

G. KRALIN RÜYASI

Hz. Yusuf (a.s.)'ın zindandaki iki şahsın gördüğü rüyalarla ilgili yorumu doğru çıkmış, onlardan biri kral tarafından idam cezasına çarptırılmış, diğeri ise yeniden eski görevine getirilmişti. Ne var ki, eski görevine getirilen sâkî, krala kendisinden bahsetmesine dâir Hz. Yusuf (a.s.)'a verdiği sözü unuttu. Kendisiyle ilgilenen başka biri olmayınca Hz. Yusuf (a.s.)'ın hapis hayatı, kralın gördüğü bir rüya dolayısıyla bu şahsın, onu hatırlamasına kadar, yedi yıl daha devam etti. Kralın gördüğü rüya, onun zindandan çıkarılmasına bir vesîle teşkil etti. Kral, bu rüyasında yedi zayıf ineğin yedi besili ineği yediğine şâhit olmuş ve ayrıca yedi yeşil yedi de kuru başak görmüştü. Kendisini telaşlandırıp korkutan bu rüyayı tâbir ettirmek için, en meşhur rüya yorumcularının huzuruna getirilmesini emretti. Ancak toplanan yorumcular, bu rüyanın karışık bir rüya olduğunu söylemekten başka bir şey yapamadılar.

İşte rüya tâbircilerin kralın bu rüyasını yorumlamaktan aciz kalışı, kralın sâkisinin eski hâtıralarını canlandırdı ve kendisine zindan arkadaşı Hz. Yusuf (a.s.)'ın rüya tâbiri hususundaki kabiliyetini hatırlattı. Kralın huzuruna çıkarak, bu rüyayı doğru bir şekilde tâbir edebilecek birini tanıdığını, zindanda bulunan bu kişiyle görüşmesine izin verildiği takdirde, rüyanın tâbirini öğrenip geleceğini söyledi. Onun teklifinden ümitlenen kral, sâkîsini derhal zindana gönderdi. Zindana giderek Hz. Yusuf (a.s.)'la görüşen bu şahıs, eski arkadaşına kralın rüyasını anlatarak onu yorumlamasını istedi. Hz. Yusuf (a.s.), yakında baş-gösterecek sıkıntı ve felâketlerin habercisi olduğunu anladığı bu rüyayı yorumlamakla kalmayıp, bu sıkıntılara karşı alınması ge-reken tedbirleri de açıklamıştı. Rüyayı, Mısır'da yedi sene bolluk olacağı, bu bolluk yıllarından sonra ortaya çıkacak kıtlığın da yedi sene süreceği şeklinde yorumlamıştı. Kral ve halkına, bolluk yıllarında topraklarına imkân ölçüsünde ekin ekmelerini ve yetiştirdikleri mahsulün her yıl ancak geçinebilecekleri kadarını tüketerek geri kalanını başaklarında olduğu halde muhafaza etmelerini tavsiye etti. Yedi yıl sürecek kıtlık yıllarında başaklarında beklettikleri

ürünleri yemelerini ve geriye sadece tohumluk bırakmalarını söyledi. Bu kuraklık döneminin ardından tekrar bolluk günlerinin geleceğini, bol yağmur yağacağını ve bol ürün elde edileceğini müjdeledi. Kralın rüyası ve Hz. Yusuf (a.s.)'ın o-nu tâbiri, Kur'ân-ı Kerim'de şöyle anlatılmıştır:

"Kral dedi ki: 'Ben rüyamda yedi besili inek gördüm, onları yedi zayıf inek yedi. Ayrıca, yedi yeşil yedi de kuru başak gördüm. Ey ileri gelenler! Eğer rüya tâbirini biliyorsanız, bu rüyamı tâbir ediniz.'

Rüya tâbirinden anlayanlar dediler ki: 'Bunlar karışık rüyalardır, biz böyle rüyaların tâbirini bilmeyiz.'

Yusuf'un zindandaki iki arkadaşından kurtulmuş olanı, aradan uzun bir zaman geçtikten sonra Yusuf'u hatırlayarak hükümdara şöyle dedi: 'Rüyanızın tâbirini ben yaptırayım. Zindanda rüya tâbir eden biri var, beni hemen ona gönderin!'

(Hz. Yusuf'a gelen bu adam şöyle dedi:) 'Ey Yusuf! Ey doğru sözlü arkadaşım! Rüyada görülen yedi semiz ineği yedi zayıf ineğin yemesi, yedi yeşil başak ve bir o kadar da kuru başak ne demek, bunu bize tâbir et. Umarım ki, yaptığın tâbiri insanlara götürünce, ne demek olduğunu anlarlar.'

Yusuf, şöyle cevap verdi: Yedi sene, âdetiniz üzere zirâat yapın, sonra da yiyeceğiniz az bir miktar hariç, biçtiğiniz ekinleri başaklarında bırakın. Sonra bu yedi yılın ardından yedi yıl kıtlık olacak, tohumluk için saklayacağınız az bir miktar hariç olmak üzere, önceden biriktirdiklerinizi yiyip bitirecek. Sonra bunun ardından da, bir yıl gelecek ki, o yılda insanlar, bol yağmura kavuşacaklar ve o yılda (üzüm-zeytin gibi mahsulleri) sıkıp faydalanacaklardır."[30]

H. ZİNDANDAN ÇIKARILMASI-MISIR'DA VEZİRLİK VEYA MALİYE BAKANLIĞINA GETİRİLMESİ

Hz. Yusuf (a.s.)'ın rüya tâbirini beğenen kral, onun derhal huzuruna getirilmesini emretmişti. Ancak Hz. Yusuf (a.s.), kendisini

30. Yusuf sûresi, 12/43-49.

zindandan çıkarmak için gelen görevlilere şaşırtıcı bir cevap verdi. Onlara zindandan çıkmak için, oraya konulmasına sebep olan Aziz Potifar'ın karısıyla ilgili konuda, suçsuzluğunun şahitlerin dinlenilmesiyle açık bir şekilde ortaya konulmasını şart koştu.[31] Kendisine iftira etmiş kadınların sorguya çekilip gerçeğin ortaya çıkarılmasını, böylece zindana, herhangi bir suç dolayısıyla değil, bir iftira yüzünden konulduğunun herkes tarafından öğrenilmesini istedi. onun bu isteğini haklı bulan kral, huzurunda kurulan mahkemede o kadınların ifadelerini aldı. Sorguya çekilen bu kadınlar, kral ve adamlarının önünde, Hz. Yusuf (a.s.)'ı masumluğunu itiraf ederek ona iftira ettiklerini açıkladılar. Aziz Potifar'ın hanımı da, suçluluğunu kabul etti. Hz. Yusuf (a.s.)'la birlikte olmak istediğini, ancak onun bunu şiddetle reddettiğini, dolayısıyla Hz.Yusuf (a.s.)'ın suçsuz ve sözlerinde sadık olduğunu söyledi. Nefsine uyarak işlediği bu günah için Allah'tan bağışlanma diledi. Bu duruşmanın ardından Hz. Yusuf (a.s.), zindandan çıkmayı kabul etti ve getirildiği sarayda kral tarafından ülkenin maliye işlerini tedvirle görevlendirildi. Yusuf sûresinde zindandan çıkarılma olayı hakkında şu bilgi verilir:

"Hükümdar, 'Yusuf'u buraya getirin!' dedi. Hükümdarın elçi-si gelince Yusuf ona, 'Efendine dön! Ona, ellerini bıçakla kesen hanımların maksatları ne imiş diye sor. Şüphesiz ki rabbim, o kadınların tuzağını gâyet iyi bilir.' dedi.

Hükümdar kadınlara sordu: 'Yusuf'un nefsinden murad almak istediğiniz zaman, ne müşâhede ettiniz?' Kadınlar, 'Hâşâ! Biz ondan bir kötülük görmedik.' dediler. O zaman Aziz'in karısı, 'Şimdi gerçek ortaya çıktı. Onun nefsinden ben murad almak istemiştim. Yusuf ise, hiç şüphesiz doğru söyleyenlerdendir.' dedi.

31. Rasûlullah (s.a.v.), Hz. Yusuf'un, hükümdar tarafından çağırıldığında, mahkeme yoluyla suçsuzluğu ve haksız yere tevkif edildiği tespit edilmeden yedi yıldır kalmakta olduğu zindandan çıkmayacağını söylemesini takdirle karşılamış, onun sarsılmayan irâde ve metânetini şöyle övmüştür:
"Eğer ben, Yusuf'un uzun zaman kaldığı kadar zindanda kalsaydım, saraydan dâvet edilince muhakeme istemeden hemen icâbet ederdim." (*Tecrid-i Sarih Tercemesi*, IX, 130).

Hz. Yusuf, (tekrar kendisine gelen hükümdar elçisine) şöyle dedi: 'Bunu, gıyâbında kendisine ihânette bulunmadığımı eski efendim Aziz'in bilmesi için yaptım. Zâten Allah, hâinlerin tuzağını boşa çıkarır. Bununla beraber nefsimi temize çıkaramam. Çünkü Rabbimin acıyıp koruduğu hariç, nefis kötülüğü şiddetle emredicidir. Şüphesiz Rabbim, çok bağışlayan, çok merhamet edendir."[32]

Hz. Yusuf (a.s.)'ın engin ilmine, rüya tâbirindeki başarısına, iffetine, suçsuzluğuna ve yüksek şahsiyetine hayran kalan kral,

32. Yusuf sûresi, 12/50-53. Bâzı müfessirler, 52 ve 53. âyetlerdeki, 'Bunu, gıyâbında kendisine ihânette bulunmadığımı eski efendim Aziz'in bilmesi için yaptım. Zâten Allah, hâinlerin tuzağını boşa çıkarır. Bununla beraber nefsimi temize çıkaramam. Çünkü rabbimin acıyıp koruduğu hariç, nefis kötülüğü şiddetle emredicidir. Şüphesiz rabbim, çok bağışlayan, çok merhamet edendir." bu sözlerin, Hz. Yusuf'a değil, suçunu itiraf eden Aziz Potifar'ın karısına ait olup suçunu itirafının devamı olduğunu kabul etmişlerdir. Bu görüşte olan İbn Kesir, bu kanaatin hem daha meşhur hem de kıssanın gelişimine ve sözün siyakına daha uygun olduğunu belirtir (*Tefsir*, IV, 33). Buna göre, 52. âyette gıyabında kendisine hainlik edilmemesinden bahsedilen şahıs Aziz değil Hz. Yusuf'tur. Aziz'in karısı, *"Bu itirafım, Yusuf'un, gıyâbında, kendisine ihânet etmediğimi bilmesi içindir..."* diye başladığı sözlerini 53. âyetteki tevbe ve istiğfar ifâdeleriyle tamamlamıştır. Müfessirlerden bâzıları, bu sözlere bakarak, kadının o sırada Hz. Yusuf'a iman ettiğini de söylemişlerdir (Bkz. Elmalılı, V, 55; Seyyid Kutup, *Fî Zilâl*, VIII, 414).
Muhakeme ve konuşmaların seyrinden hareket eden Süleyman Ateş de, bu sözlerin kralın huzurunda söylendiğine, Hz. Yusuf (a.s.)'ın ise o sırada zindanda olduğuna işaretle, söz sahibinin kadın olduğu görüşünü benimser. Âyetlerde bu sözlerin daha sonra söylendiğini gösteren bir işaretin bulunmayışını delil gösterir. (*Çağdaş Tefsir*, IV, 400).
Bu iki âyetteki sözlerin o ikisinden hangisine ait olduğu meselesi, müfessirler arasında çözülemeyen bir husus olarak kalmıştır. Her iki görüşü savunanlar çeşitli deliller getirmişlerdir. Bu sözlerin Hz. Yusuf (a.s.)'a ait olduğunu kabul edenlerden Mevdûdî, dil kuralları ve konunun akışından ziyâde sözlerin muhtevâsını dikkate alarak, bu sözlerin ancak iman etmiş birine ait olabileceğini söyler ve kadının o sırada iman etmiş olduğunu gösteren bir delilin bulunmadığına dikkat çeker. Ona göre konuşma, Hz. Yusuf (a.s.)'a aittir ve henüz zindanda bulunduğu sırada soruşturma sonucunu duyduğu anda söylemiştir (*Tefhim*, II, 470). Klasik müfessirlerden Taberî, Beğâvî ve Zemahşerî de bu görüştedir. Modern müfessirlerden M. Esed de bu görüşü tercih etmiş, Hz. Yusuf (a.s.)'ın insan nefsinin insanı kötülüğe sürükleyebileceğine dair, insanın fıtratındaki bu zayıflığı dile getiren sözlerini, *"bizzat bu zayıflığı yenmesini bilmiş birinin tevazuunu yansıtan yüce gönüllüce sözler"* olarak değerlendirmiştir (*Kur'ân Mesajı*, 467). Şevkânî ise, müfessirlerin ekserisinin bu görüşte olduğunu söyler (*Tefsir*, III, 34).

onu kendisine danışman yapmaya karar vermişti. Kralın emri üzerine adamları Hz. Yusuf (a.s.)'ı onun huzuruna getirdiler. Kral, âyette işaret edildiği gibi, onunla konuştuktan sonra, onu yakından tanıdı; keskin zekâsı ve engin ilmi karşısında, ona duyduğu güven ve hayranlığı daha da arttı. Hz. Yusuf (a.s.)'a kendisine güvendiğini ve en yüksek seviyede bir memur olarak görevlendirdiğini söyledi. Bunun üzerine Hz. Yusuf (a.s.), ondan kendisini hazinenin başına getirmesini istedi. Hazineyi iyi idare edeceğini, devlet malını iyi koruyacağını ve bu hususları iyi bildiğini söyledi. Neticede teklifi kabul edildi ve eski vezir veya hazine bakanı Aziz Potifar'ın yerine bu göreve atandı. Kur'ân-ı Kerim, Hz. Yusuf (a.s.)'ın bu teklifinin kral tarafından nasıl karşılandığından bahsetmez. Ancak onun önceki sözlerinden ve müteakip âyetlerden, bu teklifi memnuniyetle kabul ettiği anlaşılmaktadır.[33] Nitekim

33. Yusuf'un güçlü zekası, engin ilmi ve üstün ahlâkından etkilenmiş olduğu anlaşılan bu kral, bâzı rivâyetlere göre Müslüman olmuştur (Taberî, *Tarih*, I, 173; Sa'lebî, 117; İbn Kesir, *Tefsir*, IV, 34).

Suriye ve Filistin tarafından Mısır'a giren Sâmî asıllı bir kabile olan Hiksoslar, XV ve XVI. Hanedan zamanında Mısır'da hüküm sürmüş yabancı bir hanedandır. Delta'nın doğusunda kalan Avaris şehrini başkent edinmişler, zamanla Orta Mısır'ı da hâkimiyetleri altına almışlardır. Asya kökenli Sâmî ırka mensubiyetleri ve Barbar bir toplum oldukları bilinen Hiksoslar tarihçilerin ekseriyetine göre Araptır. Çoban krallar olarak da isimlendirilen bu hanedanın Fenikeli oldukları da söylenir. Bu arada onların Türk asıllı olduğunu ileri süren tarihçiler de vardır. Yusuf Ziya Özer'e göre Mısır'da bir asırdan fazla hüküm süren ve XVII. Hanedan'ın başlangıcında Mısır'dan çıkarılan Hiksoslar, Türk asıllı olup Sas kabilesine mensuptur (*Mısır Tarihi*,178-179).

Tarihçiler, Hz. Yusuf (a.s.)'ın Mısır'a bu hanedan zamanında geldiğinde müttefiktirler. Ancak hangi firavun zamanında geldiği hususu ihtilaflıdır. Mısırlı arkeolog Ahmed Yusuf Ahmed, onun XVI. Haneden firavunlarından I. Apopi/Apopis zamanında (M.Ö. 1585-1542) geldiğinin kesinleştiğini, o dönemden kalma bir mezar taşında, Fûtî Fâri' ismini gördüğünü, bu ismin Hz. Yusuf (a.s.)'ı satın alan Aziz Potifar olduğunu belirtir. Yine XVII. Hanedan'dan bahseden bâzı kitâbelerde, bu dönemden önce Mısır'da çıkan bir kıtlıktan bahsedildiğini hatırlatarak, bu kıtlığın Kur'ân ve Tevrat'ta bahsedilen kıtlık olduğunu söyler (bkz. Neccâr, 239).

Hz. Yusuf (a.s.)'ın görev talebinde bulunması ve getirildiği görevin mahiyeti üzerinde çeşitli görüşler ileri sürülmüştür.

Elmalılı, bu konuda şöyle der: "Bunda adalet ve hakkı hâkim kılma ile şer'î

hükümleri uygulayabileceğini bilen bir kimse için, emirlik ve idareciliği talep etme ve idareciliğe kabiliyetini açıklamanın câiz olduğuna ve hattâ hakkı hâkim kılmaya ve halkı idareye başka sûretle yol olmadığı takdirde kâfirden bile görev ve salâhiyet almanın caiz olacağına delil vardır, denilmiştir. Fakat âyette, bu melikin küfrüne dair delil yoktur; bilakis, büyük müfessir Mücahid'den Müslüman olduğu rivâyet edilmiştir.

Bir de, *'Beni ülke hazinelerinin üzerine memur tâyin et'* diyen Hz. Yusuf (a.s.), kraldan tam yetki istemiştir. Bu sûrette ise bâzı müfessirlerin dedikleri gibi, kral, Hz. Yusuf (a.s.)'ın görüş ve hükmüne tâbi olmuş demektir. Binaenaleyh bu sûretle, görevi kabul sorumluluğu, doğrudan ahkâmı yürütme sorumluluğuna râci olur. Talep meselesine gelince, fıkhı şudur: Ehil olmayanlara, görev haramdır, görev vermek de haram, istemek de, kabul etmek de haramdır. Ehil olanlara ise, kabul câiz, talep mekruhtur. Ancak o işe ondan başka ehil kimse bulunmadığı belli olmuşsa o vakit talep vacip bile olur. İşte bir Peygamber olan Hz. Yusuf (a.s.), Allah tarafından görevlendirilmiş olduğu şer'î ahkâmı uygulamak, hak ve adaletin icrasına bir vesile bulmak için, bu talep ile, o vecibenin ifasına koşmuştur." (*Hak Dini*, V, 58-59).

Konuyu geniş bir şekilde ele alan Mevdûdî, *ilgili* âyette gündeme gelen önemli sorulara cevap aramıştır: Onun tespitine göre ilk soru, Hz. Yusuf (a.s.)'ın krala yaptığı teklifin mâhiyeti hakkındadır. Ona göre, bu talep ve kabul, öncesi olmayan bir iş değil aksine, tevazuda, doğrulukta, önsezide, iffette, güvenilirlikte, zekâ ve anlayışta kendisini ispat etmiş ve ülke kaynaklarının tasarruf ve korunmasında eşsizliğini ortaya koymuş bir şahsın talebi; ve onun bütün bu kabiliyetlerini devlet erkanıyla birlikte yakından müşahede etmiş bir hükümdarın kabulüdür.

İkinci soru, Hz. Yusuf (a.s.)'ın üslendiği görevin ne olduğudur. Mevdûdî, ona verilen görevin, bir Maliye bakanlığı, Hazine müsteşarlığı veya Kıtlık dönemi danışmanlığı türünden bir memuriyet değil, tüm yönetimin ellerine teslim edildiği mutlak bir otorite olduğuna inanır. Ona göre, Yusuf sûresinde onun tahta oturması ve kendisine meliklik verdiği için Allah'a şükretmesi (âyet,101), yine kendisine melik denmesi (âyet, 72), ülkede tam tasarruf sahibi olduğunun ifade edilmesi (âyet, 56), bunu açıkça gösterir. Tevrat ve Talmud'taki bâzı bilgiler de bunu destekler.

Üçüncü bir soru, Hz. Yusuf (a.s.)'ın hedefi hakkındadır. Hizmetlerinden maksadı, küfür ehline ait bir devletin kanunlarına tabi olmak ve onları güçlendirmek midir, yoksa yürütme gücünü kullanarak dinini hayatın tüm safhalarına hâkim kılmak mıdır? Bu soruya en güzel cevabın ünlü müfessir Zemahşerî tarafından verildiğini söyler ve onun şu sözlerini aktarır: *"Hz. Yusuf (a.s.) ülkenin kaynaklarını benim tasarrufuma verin şeklindeki teklifini yaptığı zaman onun niyeti, Allah'ın hükümlerini yürürlükte kılmak, hak ve adaleti tesis etmek ve tüm Peygamberler gibi görevini icra etmek üzere iktidar fırsatı kollamaktı. Yoksa, tahta geçmeyi, saltanat sürmek sevdası için yahut dünyevî arzularını ve hırslarını tatmin için istememişti. Böylece bir talepte bulundu; çünkü bu işi icra edebilecek bir başkasının bulunmadığını gâyet iyi biliyordu."* (Geniş bilgi için bkz. Tefhim, II, 471-473; ayrıca bkz. Şevkânî, Tefsir, III, 35).

sonraki âyetlerde, Allah Teâlâ, Hz. Yusuf (a.s.)'a o ülkede iktidar ve mevki verdiğini, onun bu sayede ülkede dilediği yerde konakladığını ve dilediği gibi tasarrufta bulunduğunu bildirmekte, ardından iyileri ve takva sahiplerini hem dünyada hem de âhirette mükâfatlandırdığını hatırlatmaktadır. Buna göre, onu hazinenin başına atayan kral olmakla birlikte, sebeplerini hazırlayarak kralın ona meyletmesini ve bu göreve getirmesini sağlayan Yüce Allah'tır. Yüce Allah, onu örnek göstererek, kendisine iman edip güzel bir hayat yaşayan ve her türlü kötülüklerden uzak duranları, Hz. Yusuf (a.s.) gibi, dünyada güç ve iktidar mevkiine getireceğini, onlar için daha büyük mükâfatın ise âhirette olacağını haber vermiştir. Kralın, Hz. Yusuf (a.s.)'ı görevlendirmesi ve bunun gerçekte Cenab-ı Hakk'ın bir lütfu olduğu sûrede şöyle ifade edilmektedir:

"Kral, 'Yusuf'u bana getirin, onu kendime danışman edineyim.' dedi. Onunla konuşunca da şöyle dedi: 'Bugün sen yanımızda yüksek makam sahibi ve güvenilir birisin.'

Yusuf, 'Beni bu ülkenin hazineleri üzerine memur tâyin et! Çünkü ben, onları çok iyi korur ve idaresini çok iyi bilirim.' dedi. Ve böylece Yusuf'a o ülkede iktidar verdik. Orada dilediği yerde konaklardı. Biz, dilediğimiz kimseye rahmetimizi ulaştırırız, güzel davrananların mükâfatını zâyi etmeyiz. İman edip de kötülüklerden korunanlar için elbette âhiret mükâfatı daha hayırlıdır."[34]

I. KARDEŞLERİ YUSUF'UN HUZURUNDA

Hz. Yusuf (a.s.)'ın Mısır'da vezirliğe veya tam yetkili olarak hazinenin başına getirilmesinden sonra, bolluk yıllarında, kıtlık yıllarına hazırlık olmak üzere başlattığı tasarruf tedbirleri ve bu maksatla başaklarında bırakılmak sûretiyle yapılan ürün stoku dışında neler yaptığı hakkında bilgimiz yoktur. Kur'ân-ı Kerim, bolluk yıllarının ne şekilde geçirildiği ve kıtlık yıllarına nasıl girildiğini de anlatmamıştır. Verilen bilgiler kıtlığın başla-

34. Yusuf sûresi, 12/54-57.

masından sonraya aittir. Bu bilgilere göre, kıtlığın başlamasıyla, sâdece Mısır'da değil komşu ülkelerde de açlık başgöstermiştir. Hz. Yakub (a.s.) ve diğer oğullarının yaşamakta olduğu Filistin ve civarı da açlıkla yüzyüze gelmiştir. Hz. Yusuf (a.s.)'ın aldığı tedbirler sayesinde sadece Mısır, bu kıtlık yıllarını büyük bir açlıkla karşılaşmadan atlatmayı başarmıştır. Hatta Mısır, yapılan zahire stoklarıyla komşu ülkelerin ihtiyacını da karşılayabilecek bir durumdadır.

İşte kıtlığın gittikçe arttığı bu yıllarda şiddetli bir geçim sıkıntısına düşen Hz. Yakub (a.s.), Mısır'da zahire bulunduğunu öğrenince, Bünyamin hariç diğer on oğlunu Mısır'a buğday ve arpa almaya gönderdi. Yanlarındaki ticaret mallarıyla Mısır'a gelen kardeşleri, erzak dağıtımını organize eden Hz.Yusuf (a.s.)'ın huzuruna çıktılar. Onu kuyuya atmalarının üzerinden en az 20 yıl geçtiği için ve üstelik onun o makama çıkabileceğini hiç düşünmediklerinden Hz. Yusuf (a.s.)'ı tanıyamadılar. Hz. Yusuf (a.s.) ise onları ilk anda tanımıştı; ancak bunu onlara açıklamadı. Bununla beraber, onlara yakınlık gösterdi ve çeşitli sorular sorarak babası ve ailenin diğer fertleri hakkında bilgi aldı. Ardından onlara istedikleri zahireyi verdikten sonra, gelecek sefer, bahsettikleri "baba bir kardeşlerini" de yanlarında getirmelerini emretti; aksi takdirde kendilerine bir ölçek dahi zahire verilmeyeceğini söyledi. Onlar, bu hususta babalarını iknâ etmeye çalışacaklarını ve muhtemelen buna muvaffak olacaklarını söyleyerek tanıyamadıkları kardeşlerinin huzurundan memnun bir halde ayrıldılar. Onları tekrar huzurunda görmek isteyen Hz. Yusuf (a.s.), görevlilere, getirmiş oldukları para ve diğer ticaret eşyalarını da onlardan habersiz buğday yüklerinin içine koymalarını emretmişti. Ailelerine dönünce bu ürün bedellerinin geri verildiğini görmelerinin tekrar gelmelerine bir vesile olacağını düşündü. Sûrede, kardeşlerin bu ilk buluşması ve aralarında geçenler hakkında şu bilgi verilmektedir:

"Yusuf'un kardeşleri, yiyecek temini için Mısır'a varıp Yusuf'un huzuruna çıkınca, Yusuf kardeşlerini tanıdı; ama onlar Yusuf'u

tanımadılar. Yusuf yüklerini hazırlatınca, onlara şöyle dedi: 'Bir daha gelişinizde, "baba bir kardeşinizi" de bana getirin. Görmüyor musunuz, ben ölçüyü bol tutuyorum, misafirlere ikram edenlerin hayırlısıyım. Eğer onu bana getirmezseniz, artık benden size bir ölçek bile tahıl yok! O zaman bana yakın olmayın.' dedi.

Kardeşleri, Yusuf'a, 'Onu babasından istemeye ve babasını ikna etmeye çalışacağız. Bu hususta elimizden geleni yapacağız.' dediler. Kardeşleri ülkelerine dönme hazırlığına başlayınca, Yusuf, adamlarına, 'Satın aldıkları malların bedellerini yüklerine koyun; belki, ailelerine döndüklerinde bunu anlarlar da tekrar gelirler.' dedi."[35]

İ. HZ. YUSUF (A.S.)'IN KARDEŞLERİ BABALARININ HUZURUNDA

Mısır'dan dönen kardeşler, yurtlarına ulaşıp babaları Hz. Yakub (a.s.)'ın huzuruna çıktıklarında, hal-hatır sormanın ardından, ona Mısır hazine vekili ile aralarında geçenleri anlatmaya başladılar. Ondan gördükleri ikram ve ilgiyi açıkladılar; ancak bu ikramın devamının kardeşleri Bünyamin'i de onun huzuruna götürmeye bağlı olduğunu söylediler. Vekilin, ikinci defa Mısır'a geldiklerinde, ilk seferlerinde babalarının yanında bıraktıkları Bünyamin'i de getirmezlerse, kendilerine hiç zahire vermeyeceği ihtarında bulunduğunu bildirdiler. Babalarından Mısır'a ikinci gidişlerinde Bünyamin'i de beraberlerinde göndermesini istediler ve onu koruyacaklarına söz verdiler.

Oğullarının kardeşleri Bünyamın'i götürme isteği, yıllardır Hz. Yusuf (a.s.)'ın hasretiyle yanıp tutuşan Hz. Yakub (a.s.)'ın acısını yenilemişti. Onlara Hz. Yusuf (a.s.)'ı götürürlerken de, onu

35. Yusuf sûresi, 12/58-62. Tevrat, Kur'ân-ı Kerim'den farklı olarak, Hz. Yusuf (a.s.)'ın huzuruna giren kardeşlerinin, onun önünde yere kapandıklarını, Hz. Yusuf (a.s.)'ın ise onları azarlayıp onları memleketinin çıplaklığını görmek üzere gelen casuslar olmakla suçladığını, bu suçu reddetmelerine rağmen onları suçlamaya devam ettiğini bildirir. Ayrıca Firavun adına yemin ederek, küçük kardeşlerini getirmedikleri takdirde Mısır'dan ayrılmalarına izin vermeyeceğini söylediğini ve içlerinden birini rehin olarak yanında alıkoyduğunu zikreder (Tekvin, 42/1-25).

koruyacaklarına teminat verdiklerini, ancak buna rağmen sözlerine sahip çıkmadıklarını hatırlattı. Ardından Bünyamin'e de bir kötülük yapmalarından korktuğunu; onun hakkında sadece Allah'ın korumasına güvendiğini söyledi. Bu konuşmalar esnasında Mısır'dan getirilen zahire çuvalları henüz açılmamıştı. Çuvallar açılınca, buğday almak için ödedikleri para ve malların da çuvallara konulmuş olduğunu gördüler ve buna çok sevindiler. Çünkü, götürdükleri para ve malların kendilerinin haberi bile olmadan geri verilmesi gibi büyük bir iyiliği, babalarını Bün-yamin'i göndermeye razı etmekte kullanabilirlerdi. Ailenin erzak ihtiyacını temin zorunda olduklarını belirtip, Bünyamin'i de tehlikelerden koruruz diyerek babalarından tekrar izin istediler. Her şahsa bir deve yükü tahıl verildiğini de hatırlatarak, onu götürdükleri takdirde bir deve yükü fazla tahıl getireceklerini söylediler. Hz. Yakub (a.s.), sonunda, kurtaramayacak bir duruma düşmeleri hariç Bünyamin'i koruyup geri getireceklerine dair oğullarından Allah adına yemin etmelerini istedi. Söz vermeleri üzerine onu götürmelerine izin verdi ve onlara, Mısır'a vardıklarında başkente ayrı kapılardan girmelerini tavsiye etti. Müfessirler, ayrı kapılardan girmelerini istemesiyle ilgili bu tedbiri, oğulları boylu-boslu ve gösterişli oldukları için, Hz. Yakub (a.s.)'ın toplu halde görülmeleri durumunda onlara nazar değmesinden, ya da onların çete veya casus sanılıp saldırıya mâruz kalmalarından duyduğu endişeye bağlarlar.[36] Neticede, Bünyamin de dahil onun onbir oğlu göçlerini bağlayıp yola çıktılar. Mısır'a vardıklarında, babalarının emrine uyup şehre ayrı kapılardan girdiler ve ikinci defa tanıyamadıkları kardeşleri Hz. Yusuf (a.s.)' ın huzuruna çıktılar. Sürede Bünyamin için alınan izin ve Mısır' a ikinci yolculuk şöyle anlatılmaktadır:

"Babalarına döndüklerinde dediler ki: 'Ey babamız! Bize erzak verilmesi yasaklandı. Kardeşimizi de bizimle beraber gönder ki, erzak alabilelim. Biz onu mutlaka koruyacağız.'

36. Bu konudaki görüşler için bkz. Taberî, *Tarih*, I, 180; Kurtubî, *Tefsir*, IX, 226-229; İbn Kesir, *Tefsir*, IV, 38; *Kasasu'l-enbiyâ*, I, 295; Sa'lebî,131; Mevdûdî, *Tefhim*, II, 479 ; Ateş, *Tefsir*, III, 1344.

Yakub, onlara şöyle cevap verdi: 'Ben bu oğlumu, size daha önce kardeşi (Yusuf'u) emanet ettiğim gibi mi, emanet edeyim? Allah en iyi koruyucudur. O, merhametlilerin en merhametlisidir.'

Yusuf'un kardeşleri, (Mısır'dan getirdikleri) yüklerini açtıklarında, zahirelere karşılık olarak verdikleri para ve eşyaların da çuvallara konulup geri verildiğini gördüler. Bunun üzerine şöyle dediler: 'Ey babamız! Daha ne isteriz! İşte sermayemiz de bize geri verilmiş. Yine ailemize erzak getiririz, kardeşimizi de muhafaza ederiz, hem bir deve yükü fazla alırız. Bu kral için az bir miktardır.'

Yakub, oğullarına şöyle dedi: 'Tamamen kuşatılmanız ve çaresiz kalmanız durumu hariç, onu bana mutlaka geri getireceğinize dair Allah adına bana kesin bir söz vermediğiniz takdirde, onu sizinle birlikte göndermem!' Onlar yemin edince, 'Söylediklerimize Allah şahittir.' dedi.

Sonra şöyle dedi: 'Ey oğullarım! Mısır'a hepiniz bir kapıdan girmeyin de ayrı ayrı kapılardan girin. Bununla beraber ben, Allah'tan gelecek hiç bir şeyi sizlerden savamam. Hüküm ancak Allah'ındır. Ben, yalnız O'na tevekkül ettim. Tevekkül edecekler de hep O'na tevekkül etmelidirler.'

Onlar, şehre babalarının emrettiği şekilde ayrı kapılardan girdiler. Fakat bu şekilde girmeleri, Allah'tan gelecek hiçbir şeyi onlardan uzaklaştıramazdı. Ancak bu tedbir, Yakub'un nefsindeki bir dileği yerine getirmiş oldu. Şüphesiz o, ilim sahibiydi, çünkü ona biz öğretmiştik. Fakat insanların çoğu bunu bilmezler."[37]

37. Yusuf sûresi, 12/63-68. Buradaki son âyette *"insanların çoğunun bilmediği"* şeklinde ifade edilen husus, Hz. Yakub (a.s.)'ın *"tedbir ile Allah'a tevekkül"* arasında kurduğu dengedir. O, Allah'ın kendisine verdiği gerçek bilgi sayesinde akl-ı selimin gerektirdiği bütün tedbirlere başvurmuş; önceden Hz. Yusuf (a.s.)'a yaptıklarını hatırlatarak, onları Bünyamin hakkında aynı şeyi yapmaktan sakındırmış ve onu koruyacaklarına dair kesin bir söz almıştır. Aynı şekilde tehlikeye mâruz kalmamaları için Mısır'a ayrı kapılardan girmelerini emretmiştir. Sonra da Allah'a tevekkül etmiş, bir taraftan kula düşenin tedbir almak olduğunu hatırlatmış, diğer yandan da hiçbir beşerî gücün Allah'ın takdirini değiştiremeyeceğini, gerçek himayenin ancak Allah'ın himayesi olduğunu ve O'na sığınmak gerektiğini açıklamıştır.

K. KARDEŞLERİ İKİNCİ DEFA YUSUF'UN HUZURUNDA

Bünyamin'i de beraberlerinde götüren kardeşler, babalarının tavsiyesine uyarak başkente ayrı kapılardan girdiler ve şehir içinde buluşarak Hz. Yusuf (a.s.)'ın huzuruna çıktılar. Bünya-min'i tek başına kabul eden Hz. Yusuf (a.s.), başbaşa kaldıklarında, ona sırrını açıp kendisinin kuyuya atılmış olan kardeşleri Yusuf olduğunu söyledi ve ona sarılıp hasret giderdi. Ondan bu durumu diğer kardeşlerinden gizlemesini istedi. Onların geçmişte kendisine yaptıkları dolayısıyla da üzülmemesini söyledi. Ayrıca ona, onu yanında alıkoymak istediğini ve bunun için bir çare düşündüğünü bildirdi. Bu tedbir, Bünyamin'in yükünün içine bir su kabı koydurmak, sonra da yükünü aratıp içinde bulunacak bu kabı çaldığını tespit ettirerek, Hz. Yakub (a.s.)'ın şerîatına göre ceza olarak onu yanında alıkoymaktı. Hırsızlara ve-rilen bu ceza Mısır hukukunda olmayan bir ceza idi.[38] Hz. Yusuf (a.s.), kardeşlerinin yükleri hazırlanırken, Bünyamin'e söylediği gibi, onun yükünün içine bir tas koydurdu. Tam ayrılacakları sırada, Hz. Yusuf (a.s.)'ın emriyle bir münâdi onları hırsızlıkla itham etti. Onlara karşı başkalarından farklı davranarak onları saraya aldıklarını, dolayısıyla tası onlardan başkasının çalmasının mümkün olmadığını söyledi. Kardeşler, bunu şiddetle reddettiler. Görevlilerin ısrarı sonunda kaybedilen su kabı içlerinden birinin yükünde bulunacak olursa, şeriatları gereği ceza olarak onu Hz. Yusuf (a.s.)'ın yanında bırakacaklarını söylediler. Yapılan aramada çalındığı söylenen su kabı Bünyamin'in yükünde bulunmuştu. Bu durum karşısında onu su kabının sahibi Maliye vezirine köle olarak bırakmaya mecbur kaldılar. Bu hırsızlıktan dolayı başlarını önlerine eğdiler ve Bünyamin'i şiddetle kınadılar. Hatta daha da ileri gittiler ve henüz vezir olarak bildikleri Hz. Yusuf (a.s.)'ı kastederek, onun "baba bir kardeşinin" de böyle bir hırsızlık yaptığını söylediler. Ancak o, kendini tanıtıp yalanlarını yüzlerine vurmadı ve anlattıklarının mahiyetini Allah'ın bildiğini söylemekle yetindi.[39]

38. Taberî, *Tarih*, I, 182.
39. Kardeşlerinin, Hz. Yusuf (a.s.)'ın da önceden hırsızlık yaptığını söylemesini, ona yapılmış bir iftira olmayıp, çocukluğunda yaptığı küçük bir hırsızlığa

Babalarına verdikleri sözü gündeme getiren kardeşler, Hz. Yusuf (a.s.)'a yalvararak Bünyamin'in yerine içlerinden başka birini alıkoymasını istediler. Ancak Hz. Yusuf (a.s.), birinin suçu yüzünden bir başkasını cezalandırmanın ancak cahillerin işi olduğunu söyleyerek bu tekliflerini reddetti. Bunun üzerine, meseleyi aralarında görüşmek isteyen kardeşlerin en büyüğü, diğerlerine daha önce Hz. Yusuf (a.s.)'a yaptıklarını hatırlatarak, babası kendisinden razı olduğunu açıklayıp geriye dönmesine izin vermedikçe veya Bünyamin kurtulmadıkça Mısır'dan ayrılmayacağına yemin etti. Kardeşlerinden durumu babalarına anlatmalarını istedi.

Yusuf ile kardeşleri arasında gerçekleşen ikinci buluşma esnasında yaşananlar, sürede şöyle anlatılmıştır:

"Yusuf'un yanına girdiklerinde, "anne-baba bir" kardeşini (Bünyamin'i) yanına aldı. 'Şüphesiz ben, senin kardeşinim, onların yaptıklarına üzülme!' dedi.

Yusuf, onların yükünü hazırladığı zaman, bir su kabını bu kardeşinin yükünün içine koydu. Sonra onun görevlendirdiği bir tellâl, arkalarından onlara şöyle bağırdı: 'Ey kâfile, siz gerçekten hırsızlarsınız!'

Yusuf'un kardeşleri, görevlilere dönerek, 'Ne kaybettiniz?' diye sordular.

Bunun üzerine Yusuf'un adamları, 'Kralın su kabını yitirdik, onu getirene bir deve yükü erzak var!' dediler. Başkanları da, 'Ben bu mükâfatın verileceğine kefilim.' dedi.

Kardeşleri şöyle dediler: 'Allah'a andolsun ki, bizim bu ülkeye fesat çıkarmak için gelmediğimizi siz de biliyorsunuz. Biz, hırsız da değiliz.'

---

işâret olarak düşünenler olmuştur. Bu konuda aktarılan rivâyetlerde, onun çocukluğunda anne tarafından dedesine ait bir putu çalıp kırdığından veya ondan ayrılmak istemeyen halasının onu kendisine köle edinmek maksadıyla, Hz. İshak (a.s.)'dan kalma kuşağı Hz. Yusuf (a.s.)'ın beline bağlayıp, daha sonra da onu kuşağı çalmakla itham ettiğinden ve şeriatları gereğince onu köle edindiğinden bahsedilmiştir (Bu rivâyetler için bkz. Taberî, *Tarih*, I, 170, 182; Kurtubî, *Tefsir*, IX, 239; İbn Kesir, *Tefsir*, IV, 40-41).

Yusuf'un adamları, 'Peki siz yalancıysanız, sizde hırsızın cezası nedir?' dediler.

Kardeşler, 'onun cezası, kayıp eşya yükünün içinde bulunan kimsenin kendisidir. Çaldığı eşya karşılığında alıkonulması onun cezasıdır. Biz zâlimleri böyle cezalandırırız!' dediler.

Bunun üzerine Yusuf, önce diğerlerinin yüklerini aradı. Sonunda aradığı su kabını "anne-baba bir" kardeşinin yükünden çıkarttı. İşte biz, Yusuf'a böyle bir tedbir öğrettik. Yoksa Allah dilemedikçe, kralın kanununa göre kardeşini yanında alıkoyamayacaktı.[40] *Biz, kimi dilersek onu derece derece yükseltiriz. Zîrâ her ilim sahibinin üstünde daha iyi bilen biri vardır.*

Kardeşleri, 'Eğer o çaldıysa, ki daha önce onun bir kardeşi de hırsızlık etmişti.' dediler. Yusuf, onların bu sözünü sineye çekti, bildiği gerçeği onlara açmadı ve şöyle dedi: 'Siz daha kötü durumdasınız! Allah, sizin anlatmakta olduğunuzun mahiyetini çok iyi biliyor.'

Kardeşleri şöyle dediler: 'Ey Aziz! Gerçekten onun çok yaşlı bir babası var. Onun yerine bizden birimizi alıkoy. Şüphesiz biz, seni iyilik edenlerden görüyoruz.'

Yusuf, 'Eşyamızı yükünde bulduğumuz kimseden başkasını yakalamaktan Allah'a sığınırız; çünkü o takdirde biz gerçekten zalimler oluruz.' dedi.

Ondan ümitlerini kesince, kardeşler, aralarında gizli görüşmek üzere ayrılıp çekildiler. Büyükleri dedi ki: Babanızın sizden Allah adına söz aldığını, daha önce de Yusuf hakkında işlediğiniz kusuru bilmiyor musunuz? Ben, babam bana izin verinceye veya benim için Allah hükmedinceye kadar bu yerden asla ayrılmayacağım! Allah, hükmedenlerin en hayırlısıdır. Siz babanıza dönün ve de-

40. Elmalılı, burada Allah tarafından Hz. Yusuf (a.s.)'a öğretilen tedbir hakkında şöyle der: "Yani Yusuf için bu acîb tedbiri Allah takdir ve tertip etti, ona, onu Allah vahiy ve ta'lim eyledi de kardeşini alıkoymak için fetvasını kardeşlerine verdirdi ve bu sûretle babasının şeriatını Mısır'da tatbik yolunu açtı. Allah bir şeyi murad edince, sebeplerini hazırlar. Onun için bir taraftan Yusuf'a O şekli ta'lim edip kardeşlerinin hakemliğine mûracaat ettirdiği gibi diğer taraftan kardeşlerine de işi sezdirmeyerek ol vechile cevap ve hüküm verdiriverdi." (*Hak Dini*, V, 78).

yin ki: Ey babamız! Şüphesiz oğlun hırsızlık etti. Biz, bildiğimizden başkasına şahitlik etmedik. Biz gaybın bekçileri değiliz. İçinde bulunduğumuz şehire ve aralarında geldiğimiz kafileye de sor. Biz, gerçekten doğru söylüyoruz."[41]

L. HZ. YUSUF (A.S.)'IN KARDEŞLERİ BABALARI HZ. YAKUB (A.S.)'IN HUZURUNDA

Bünyamin'in Mısır'da alıkonulmasından sonra, diğer kardeşler, babaları Hz. Yakub (a.s.)'a döndüler ve başlarına geleni ona anlattılar. Hz. Yusuf (a.s.)'ın bir kurt tarafından yenildiğini söylediklerinde olduğu gibi, bu defa da onlara inanmayan ve yine nefislerine uyup bir hata işlediklerini söyleyen Hz. Yakub (a.s.), artık kendisine güzelce sabretmek ve oğulları Hz. Yusuf (a.s.) ile Bünyamin'i kendisine döndürmesi hususunda Allah'tan ümitvar olmaktan başka yapılacak bir şey kalmadığını ifade etti.

Hz. Yakub (a.s.), Bünyamin dolayısıyla da çok üzülmüş, bu üzüntüsü eski derdini de depreştirmiş, Hz. Yusuf (a.s.) için duyduğu acıları daha da şiddetlendirmişti. Kederinin şiddetinden gözlerine ak düştü ve bir süre sonra göremez oldu. Derin üzüntüsünü oğullarından gizlese de, onlar bunu fark ederek kendisine gelip Hz. Yusuf (a.s.)'a üzülmekten vazgeçmesini yoksa bu yüzden hayatını kaybedeceğini söylüyorlardı. Hz. Yakub (a.s.), onlara, hüznünü ancak Allah'a arzettiğini ve Allah'ın kendisine onların bilmediği bâzı şeyleri bildirdiğini ve bu bilgiler sayesinde O'nun rahmetinden ve kendisini teselli edip rahata kavuşturmasından ümitvar olduğunu söyledi. O, kendisine lütfedilen bu bilgiler sayesinde, anlaşıldığı gibi, hâlâ Hz. Yusuf (a.s.)'dan ümidini kesmemişti. Onun gördüğü rüyanın zamanı gelince gerçekleşeceğine ve Allah'ın onu yükseltip özel bir görev için seçeceğine kesin olarak inanıyordu. Kendisini teselliye çalışan oğullarına, Hz. Yusuf

41. Yusuf sûresi, 12/69-82. Tevrat'ta, bu ikinci gelişleri sırasında kardeşlerinin Bünyamin'i almadan gitmeme hususundaki ısrarları üzerine, kimliğini açıklayan ve onlara kırgın olmadığını söyleyen Hz. Yusuf (a.s.)'ın, kralın da bilgisi dahilinde, babasını ve ailesini Mısır'a getirmeleri için arabalar gönderdiği söylenir (Tekvin, 45/1-27).

(a.s.) ile Mısır'da bıraktıklarını söyledikleri Bünyamin hakkında araştırma yapmalarını emretti. Onlara da Allah'ın rahmetinden ümit kesmemelerini tavsiye etti ve Allah'ın rahmetinden sadece kâfirlerin ümit kestiğini hatırlattı:

"Babaları dedi ki: 'Hayır, nefisleriniz sizi bir işe sürükledi. Artık bana güzelce sabretmek gerek. Belki de Allah, onların hepsini bana getirir. Çünkü O, çok iyi bilendir, hikmet sahibidir. Ve yüzünü onlardan öteye çevirdi de, 'Ey Yusuf üzerindeki tasam!' dedi ve tasasından gözleri ağardı; acısını yutkunuyordu.

Oğulları, 'Vallahi sen, Yusuf'u düşüne, düşüne hasta olacaksın, yahut öleceksin!' dediler.

Yakub, 'Ben üzüntü ve tasamı yalnızca Allah'a arz ederim ve sizin bilemeyeceğiniz şeyleri Allah tarafından bilirim. Ey oğullarım! Gidin de Yusuf'u ve kardeşini iyice araştırın. Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin; zîrâ kâfirler güruhundan başkası Allah'ın rahmetinden ümit kesmez!' dedi."[42]

M. KARDEŞLERİ ÜÇÜNCÜ DEFA HZ. YUSUF (A.S.)'IN HUZURUNDA

Hz. Yakub (a.s.)'ın oğulları, onun Hz. Yusuf (a.s.) ile Bün-yamin'i aramaları hususundaki isteğini kabul ettiler. Hem ikisi hakkında bilgi edinmek, hem de muhtaç oldukları zahireyi alabilmek için, tekrar Bünyamin'in alıkonulduğu Mısır'a gittiler. Henüz tanımadıkları Mısır hazine vekili Hz. Yusuf (a.s.)'ın huzuruna çıkarak, ondan kardeşleri Bünyamin'i serbest bırakmasını istirham ettiler. Onun kalbini yumuşatâbilmek için, ailelerinin içine düştüğü darlık ve sıkıntıdan bahsettiler. Az bir sermaye ile gelebildiklerini belirterek, kendilerine tam ölçek ve hatta daha fazla verilmesi ümidinde olduklarını ve bu hususta onun cömertliğine güvendiklerini söylediler. Kardeşlerinin bu perişan durumundan etkilendiği anlaşılan Hz. Yusuf (a.s.), artık kendisini tanıtma zamanının geldiğine karar verdi. Bir anda onlara, Yusuf ve Bünyamin'e câhillikleri yüzünden hangi kötülüğü yaptıklarını soruvermişti. Hiç beklemedikleri bu

42. Yusuf süresi, 12/83-87.

soru, onların kafalarını allak-bullak etti. Şaşkınlık içinde "Yoksa sen Yusuf musun?" dediler. Bunun üzerine o, "Evet ben Yusuf'um, bu da kardeşim Bünyamin!" dedi. Ardından Allah'ın kendisini ve Bünyamin'i helâkten kurtardığını ve ikisine de büyük lütufta bulunduğunu, Allah'ın kendisinden korkan, sabreden ve güzel işler yapanları mükâfatlandırdığını söyledi.

Karşılarındaki Maliye bakanının kardeşleri Hz. Yusuf (a.s.) olduğunu öğrenen ve onu kuyuya atmakla işledikleri büyük suçun pişmanlığı altında ezilen kardeşleri, utançlarından başlarını önlerine eğdiler. Beyan edecekleri hiç bir mazeretlerinin de bulunmadığı bu noktada, suçlarını itiraf ederek, Allah'ın onu, takvâ, sabır, ilim ve yumuşak huyluluk ile kendilerinden üstün kıldığını söylediler. Muhtemelen çarptırılacakları cezanın ne olacağını düşündükleri bir anda, akıllarından geçenlerin aksine, kardeşleri Hz. Yusuf (a.s.)'ın kendilerine olan üstünlüğünün derecesini gösterecek yüce bir davranışıyla karşılaştılar. Söze başlayan Hz. Yusuf (a.s.), onları cezalandırmaktan falan bahsetmi-yor; aksine onları affettiğini, yaptıkları dolayısıyla onlara karşı gönlünde bir ayıplama ve kınamanın dahi olmadığını, üstelik onlar için merhamet sahiplerinin en merhametlisi olan Allah'tan af ve mağfiret dilediğini söylüyordu.

Hz. Yusuf (a.s.), daha sonra babasının durumunu sorup, kendisi ve Bünyamin için duyduğu üzüntüden dolayı ağlaya, ağlaya gözlerini kaybettiğini öğrendi. Bunun üzerine gömleğini onlara verdi ve gömleği babalarının yüzüne koydukları takdirde, onun gözlerinin açılacağını söyledi. Ayrıca onlardan babaları başlarında olmak üzere aile fertlerinin tamamını alarak hemen Mısır'a gelmelerini istedi. Hz. Yusuf (a.s.) ve kardeşleri arasında geçenler Yusuf süresinde şöyle anlatılmıştır:

"Yusuf'un yanına girdiklerinde şöyle dediler: 'Ey Aziz! Bizi ve ailemizi kıtlık bastı ve biz sana değersiz bir sermaye ile de geldik. Ama sen bize ölçeği tam ver, ayrıca tasadduk eyle; çünkü Allah tasadduk edenleri mükâfatlandırır.

Yusuf, 'Sizler câhilliğiniz yüzünden Yusuf ve kardeşine neler yaptığınızı biliyor musunuz?' diye soruverdi.

Onlar, 'Yoksa sen gerçekten Yusuf musun?' dediler.

Yusuf, 'Ben Yusuf'um, bu da kardeşimdir. Allah bize lütfetti. Çünkü kim Allah'tan korkar ve sabrederse, şüphesiz Allah, güzel davrananların mükâfatlarını zâyi etmez.' dedi.

Kardeşleri, 'Allah'a andolsun, hakikaten Allah seni bize üstün kılmış. Doğrusu biz, gerçekten hatalıyız, suç işleyen kimseleriz.' dediler.

Yusuf, 'Bugün sizi kınama yok, Allah sizi affetsin! Şüphesiz ki Allah, merhamet sahiplerinin en merhametlisidir. Şu gömleğimi götürün, onu babamın yüzüne koyun da gözleri açılsın. Ve bütün aile fertlerinizle birlikte bana gelin.'[43]

N. HZ. YAKUB (A.S.), OĞLU HZ. YUSUF (A.S.)'IN SAĞ OLDUĞUNU ÖĞRENİYOR

Hz. Yakub (a.s.)'ın oğulları, atmış oldukları kuyudan ve daha sonra da konulduğu zindandan kurtularak, Allah'ın lütfuy-la Mısır hazinelerinin başına getirilmiş kardeşleri Hz. Yusuf (a.s.) tarafından affedilmenin sevinciyle, ülkeleri Filistin'e hareket ettiler. Hz. Yakub (a.s.) ise, oğullarının Mısır'dan ayrılmasından hemen sonra, kendisine bunak diyebileceklerini de göze alarak, yanında bulunanlara oğlu Hz. Yusuf (a.s.)'ın kokusunu hissettiğini açıklamıştı. Endişesinde haksız da değildi, nitekim yanında bulunan ve Hz. Yusuf (a.s.)'ın öldüğüne inananlar, onun hâlâ eski şaşkınlığı içinde bulunduğunu söylediler. Ancak bir süre sonra asıl şaşkın olanlar belli oldu. Kervan gelmiş, müjdeci Hz. Yusuf (a.s.)'ın gömleğini babası Hz. Yakub (a.s.)'ın yüzüne koymuştu. Bu esnada Allah'ın izni ile onun uzun bir süredir görmeyen gözleri açıldı. Alınan mutlu haber dolayısıyla ailede büyük bir sevinç yaşandı. Bütün ailenin Mısır'a Hz. Yusuf (a.s.)'ın ülkesine gideceği haberi de Hz. Yakub (a.s.) başta olmak üzere aile fertlerini ayrıca mutlu etmişti.

Hz. Yakub (a.s.), bu manzara karşısında, oğullarına ve yanında bulunan diğer kimselere, Allah katından kendisine, başkalarının

43. Yusuf sûresi, 12/87-93.

bilemeyeceği bir takım bilgilerin vahyedildiğini önceden de söylediğini hatırlattı. Oğulları ise suçlarını itiraf ederek, ondan, affedilmeleri için Allah'a duâ etmesini istediler. Hz. Yakub (a.s.), onlar için mağfiret dileyeceğini söyledi. Kur'ân-ı Kerim, bu mutluluk tablosunu şöyle anlatmaktadır:

"Kafile ayrılınca, babaları, 'Eğer bana bunak demezseniz, inanın ben Yusuf'un kokusunu alıyorum!' dedi.

Yanındakiler, 'Vallahi, sen hâlâ eski şaşkınlığının içindesin!' dediler.

Müjdeci gelip de, Yusuf'un gömleğini Yakub'un yüzüne koyunca, derhal gözleri görür oldu, o zaman şöyle dedi: 'Ben size, Allah'ın bilgilendirmesiyle sizin bilemeyeceğiniz şeyleri bilirim, demedim mi?'

Oğulları, 'Ey babamız! Allah'tan bizim günahlarımızın affını dile! Çünkü biz gerçekten günah işledik!' dediler.

Yakub, 'Sizin için Rabbimden af dileyeceğim, şüphesiz O, bağışlayandır, esirgeyendir.' dedi."[44]

O. BÜYÜK BULUŞMA VE HZ. YUSUF (A.S.)'IN RÜYASININ GERÇEKLEŞMESİ

Hz. Yusuf (a.s.)'ın sağ olduğunu öğrenen ve bu haberin sevinciyle gözleri açılan Hz. Yakub (a.s.), ona bir an önce kavuşmak için, oğullarına hemen yol hazırlıklarına başlamalarını emretti. Bunun üzerine başta oğulları olmak üzere bütün aile mensupları, bu uzun ve mutlu yolculuk için gereken hazırlıklarını tamamladılar ve ardından Mısır'a doğru yola çıktılar.

Hz. Yusuf (a.s.), babası ve yakınlarının yolda olduklarını öğrenince, kralın kendisine eşlik etmelerini istediği devlet ricali ve Mısır'ın ileri gelenleriyle birlikte onları karşılamaya çıktı. Mısır

44. Yusuf sûresi, 12/94-98. Tevrat'a göre, oğullarının kendisine Hz. Yusuf (a.s.)'ın yaşadığını ve Mısır ülkesinin hâkimi olduğunu söylemeleri üzerine, Hz. Yakub (a.s.), onlara inanmamış, aksine gönlünü bayıltıcı bir keder kaplamıştır. Ancak Hz. Yusuf (a.s.)'ı getiren kervanı görünce sevinmiştir (Tekvin, 45/26-27).

hudutlarında karşılaştıklarında şüphesiz gözleri yaşartan manzaralar yaşanmış olmalıdır. Çünkü baba-oğul buluşması, evlât hasretiyle dökülen hesapsız gözyaşlarının, baba hasretiyle geçen uzun yılların ardından gerçekleşen bir buluşma idi. Hz. Yusuf (a.s.), babasını ve annesinin ölümünden sonra babasıyla evlenmiş olan teyzesini bağrına bastı, onlara büyük saygı ve hürmet gösterdi. Ülkesinde emniyet içinde kalabileceklerini söyledi ve onlardan bundan sonra aile olarak Mısır'da oturmalarını istedi.

Hz. Yusuf (a.s.), babası, kardeşleri ve diğer yakınlarını, beraberinde başkente götürdü. Hükümet konağına girildiğinde, babasına ve üvey annesine en güzel ikramını, o ikisini tahtının üstüne oturtmak sûretiyle yaptı. İşte bu esnâda babası, annesi ve kardeşleri, ona hürmet için önünde eğilip secdeye kapandılar.[45] Bu manzara, Hz. Yusuf (a.s.)'a, küçükken görmüş olduğu meşhur rüyayı hatırlatmıştı; babasına hitap ederek, önünde eğilip secdeye kapanmalarının, rüyâsının tâbiri olduğunu, Allah'ın babasını yorumunda haklı çıkardığını ve kendisine büyük lütufta bulunduğunu söyledi. Bu iyilikler içinde, zindandan çıkarılmasını, şeytanın kardeşleriyle kendisinin arasını bozmasından sonra, onların uzak çölden huzuruna getirilmelerini hatırlattı ve Allah'ın dilediği kimselere lütfettiğini ifâde etti. Kendisine verdiği saltanat, rüya tâbiri ilmi ve devamlı destek için Allah'a şükretti ve kendisini bir Müslüman olarak öldürmesi ve salihler zümresine katması için duâ etti. Kur'ân-ı Kerim, bu önemli buluşma hakkında şöyle demektedir:

"Yusuf'un yanına girdikleri zaman, Yusuf, anne ve babasını kucakladı ve onlara, 'Allah'ın dileğiyle güven içinde Mısır'a girin!' dedi. Anne ve babasını tahtının üstüne çıkartıp oturttu ve bu sırada hepsi onun önünde, saygılarını sunmak için yere kadar eğilip onun için secdeye kapandılar. Yusuf dedi ki: 'Ey babacığım! İşte bu, daha önce gördüğüm rüyanın tâbiridir. Rabbim onu gerçekleş-

45. Onların şeriatinde insan için secdeye kapanmanın caiz olduğunu bildiren rivâyetler de nakledilmiştir (bkz. İbn Kesir, Tefsir, IV, 50). Yine, İbn Abbas'tan, önünde secdeye kapanılan şahıs için kullanılan "O" zamiriyle Allah'ın kastedildiği; çünkü bir Peygamberin, anne ve babasının kendi önünde secde etmelerine izin vermesinin Peygamberlere yakışan bir özellik olmadığı şeklinde görüş nakledilmiştir (Râzî'nin İbn Abbas'tan naklettiği bu rivâyet için bkz. Muhammed Esed, *Kur'ân Mesajı*, 479)

tirdi ve bana iyilik etti. Şöyle ki, beni zindandan çıkardı; şeytan, benimle kardeşlerim arasına fitne soktuktan sonra, sizi çölden getirerek benimle buluşturdu. Gerçekten rabbim, dilediğine lütfedicidir. O, bilendir, hikmet sahibidir. Ey Rabbim! Sen bana bir parça mülk verdin ve bana düşlerin yorumunu öğrettin. Ey göklerin ve yerin yaratıcısı! Dünyada da, âhirette de benim yârim sensin! Beni Müslüman olarak öldür ve beni iyilere kat!"[46]

Müfessirler, Hz. Yakub (a.s.)'ın Mısır'da 24 yıl daha yaşadığını ve orada 147 yaşında iken vefat ettiğini, vasiyeti gereğince oğlu Hz. Yusuf (a.s.) tarafından babası Hz. İshak (a.s.) ve dedesi Hz. İbrahim (a.s.)'ın yanına defnedilmek üzere Filistin'e Halilurrahman (Hebron) kentine götürülüp oraya defnedildiğini bildirirler.[47] Verilen bilgilere göre, tekrar Mısır'a dönen Hz. Yusuf (a.s.), babasının ölümünden sonra 23 yıl daha yaşamıştır. 107 yaşları civarında Mısır'da vefat etmiş ve oraya defnedilmiştir. Bâzı rivâyetlere göre Hz. Musa (a.s.) Mısır'dan çıkışı sırasında onun sanduka içindeki cesedini Kudüs'e defnetmek niyetiyle yanında götürmüştür.[48]

Yusuf sûresinde, bir bütün olarak anlatılan kıssa, baba-oğul buluşmasıyla sona ermektedir. Kur'ân-ı Kerim'de, Hz. Yusuf (a.s.)'ın hayatının bu buluşmadan sonraki safhası hakkında herhangi bir bilgi yoktur.

Hz. Yakub (a.s.)'ın ailesinden onunla birlikte Mısır'a göç ederek oraya yerleşen İsrailoğulları'nın toplam sayısı, Yakub ailesine mensup olmayan kadınlar hariç 70 olarak bildirilir. Tevrat'ta yaklaşık 5 asır sonra, Mısır'ı terkeden İsrailoğulları'nın Sînâ çölünde yapılan nüfus sayımında 2 milyon çıktıkları zikredilmiştir. Belirtilen sürede bu kadar çoğalmalarının mümkün olmadığına dikkat çeken tarihçiler, Mısır'ın yerlilerinden onların dinini kabul eden unsurların da, ırkdaşları Kıbtîler tarafından İsrailoğulları'ndan sayılıp dışlandıkları, İsrailoğulları'nın göçü esnasında bu unsurların da onlara katıldığı görüşündedirler.[49] Tevrat'taki bâzı kayıt-

46. Yusuf sûresi, 12/99-101.
47. Kurtubî, *Tefsir*, IX, 268.
48. Göst. yer.
49. Mevdûdî, *Tefhim*, II, 493.

lar da bu görüşü destekler. Nitekim, çocuklar ve kadınlar dışında 600 bin civarında olan İsrailoğulları'nın Ramses'ten ayrılmaları sırasında, kendilerine karışmış bir topluluğun da onlarla birlikte gittiği,[50] bu unsurların zamanla İsrailoğulları içinde "yabancılar" olarak isimlendirildiği bildiril-mektedir. [51]

Ö. HZ. YUSUF (A.S.)'IN EVLİLİĞİ VE ÇOCUKLARI

Tevrat'ta Hz. Yusuf (a.s.)'ı zindandan çıkararak yönetimi ona teslim eden kralın, ayrıca onu On şehrinin kâhini Poti-fera'nın kızı Asenat'la evlendirdiği ve Hz. Yusuf (a.s.)'ın bu hanımından, kıtlık başlamadan önce iki oğul sahibi olduğu bildirilir.[52] Daha önce geçtiği gibi, Züleyha'nın kocası Aziz'in adı Potifar idi. Muhtemeldir ki, Asenat'ın babası Poti-fera ile Züleyha'nın kocası Potifar isim benzerliği yüzünden karıştırılmış ve Hz. Yusuf (a.s.)'ın görevini devraldığı Potifar'ın hanımı, yani başına bilinen sıkıntıları açan Züleyha ile evlendiği söylenmiştir.[53]

P. YUSUF (A.S.) KISSASINDAN BÂZI MESAJLAR

1. İman ve Tevekkül

Çok sevdiği oğlu Yusuf'u kaybetmesine rağmen, Hz. Yakub (a.s.), infial ve ümitsizliğe kapılmamış; aksine kendisine düşenin güzel bir sabır ve Allah'ın yardımına sığınmak olduğunu söylemiştir. En sıkıntılı günlerinde dahi, Allah'a tevekkül ve Allah'ın emrine karşı rûhî bir huzur ve tatmin içinde olmuştur. Ancak onun Allah'a tevekkülü, hiçbir zaman tedbirlere başvurmasına

50. Çıkış, 12/37-38.
51. Sayılar, 15/15-16.
52. Tekvin, 41/45-50.
53. Bkz. Taberî, Tarih, I, 178; İbn Kesir, *Tefsir*, IV, 34; Sa'lebi, 128. Kurtubi, onun çocukları hakkında bilgi verirken, iki oğlu ve bir kızının isimlerini vermiş; ancak onların annelerinden bahsetmemiştir (*Tefsir*, 9, 270). Bunun sebebi, Hz. Yusuf (a.s.)'ın hanımı hakkındaki rivâyetlere güvensizlik olmalıdır.

engel teşkil etmemiştir. Her işte, kendisine düşen tedbirleri almış, sonunda işi Allah'a havale ederek neticeyi O'ndan beklemiştir. Alınması gereken tedbirin, takdiri değiştirmeyeceği gerçeğini, oğullarının Mısır'a ayrı kapılardan girmesini emrederken, "Allah'ın takdirine karşı size herhangi bir fayda sağlayamam" sözleriyle ifade etmiştir. Hz. Yakub (a.s.), bu tavrıyla bizlere, Allah'a tevekkülle birlikte, sebeplere sarılmanın, ihtiyat ve tedbiri elden bırakmamanın lüzumuna dair büyük bir ders vermiştir.

2. İffet ve sabır

Hz. Yusuf (a.s.), Aziz'in karısının isteklerini reddederek nefsini kırmak, bu yüzden çarptırılabileceği her türlü cezayı göze almak ve sonunda kadınların fitnesinden kurtulmak için zindan hayatını tercih etmekle bütün insanlığa büyük bir iffet dersi vermiştir. Hz. Yusuf (a.s.)'ın hayatı, peşpeşe gelen büyük sıkıntılara gösterilen üstün sabrın da çarpıcı bir misalidir. Hz. Yusuf (a.s.), ilk büyük sıkıntısını kardeşleri tarafından kuyuya atılmak, ikincisini köle olarak satılmak, üçüncüsünü kadınların hedefi olmak, dördüncüsünü de zindana atılmakla yaşamıştı. O, bütün bu zorluklar karşısında sabretti, hiç bir zaman Allah'ın yardımından ümidini kesmedi ve neticede, Allah'tan korkan ve sabredenler için vâdedilen mükâfata ulaştı. Benzeri bir sabrı da yıllarca onun hasretiyle kavrulan ve hiçbir zaman ümidini yitirmeyen babası Hz. Yakub (a.s.) sergiledi.

3. Güçlü İken Affetme

Yusuf kıssasındaki önemli mesajlardan biri de, kötülük yapanları af ve müsamaha ile karşılamak büyüklüğüdür. Hz. Yusuf (a.s.), kendisini kuyuya atan kardeşlerine her türlü cezayı verebilecek bir mevkide iken, yüce karakteri sayesinde, onları affetmiş, üstelik onlara elinden gelen her iyiliği yapmıştır. Sevgili Peygamberimiz, Hz. Muhammed (s.a.v.), Mekke fethi sırasında, kendisinden kararını açıklamasını bekleyen Mekke müşriklerine Hz. Yusuf

(a.s.)'ın kardeşlerini affederken söylediği sözlerini hatırlatmış ve o gün onlara ayıplama ve cezanın olmadığını ilân etmiştir. Şüphesiz her ikisi de, güçlü iken affetmeyi bilmenin olumlu neticelerini elde etmiş, geçmişin azılı düşmanlarının bu iyilik sayesinde samimi dostlar haline geldiğini görmüştür.

R. YUSUF SÛRESİNİN SONUNDA RASÛLULLAH (S.A.V.)'E MESAJLAR

Allah Teâlâ, Yusuf kıssasının anlatıldığı Yusuf sûresinin son âyetlerinde, Sevgili Peygamberimiz (s.a.v.)'e hitap ederek, bu kıssanın ona vahyedilen gayb haberlerinden olduğunu bildirmiş ve bu olayların yaşandığı dönemde hayatta olmadığına göre, bu kıssa ile ilgili bilgileri edinmenin vahiyden başka bir kaynağı olmadığını vurgulamıştır. Cenab-ı Hak, ayrıca sûrenin son âyetlerinde, Rasûllah (s.a.v.)'i teselli edecek hakikatleri dile getirmiştir. İnsanların imana gelmesi için ne kadar büyük arzu duysa ve elçilik görevi karşılığında onlardan herhangi bir ücret istemese de, insanların çoğunun inanmayacağını hatırlatarak, bu münasebetle dâvetinin reddedilmesi ve işkencelere mâruz kalması sebebiyle üzülmemesini tavsiye etmektedir. Yine Kur'ân-ı Kerim'in âlemler için bir öğüt ve nasihat olduğunu, akıllarını kullananların ona tâbi olacağını bildirmektedir. Akıllarını kullanamayanların ise, göklerde ve yerde Allah'ın birliğini gösteren nice delillerden yüz çevirdiğini ve insanların çoğunun, Mekke müşrikleri gibi, Allah'a ortaklar koşarak şirke düştüklerini vurgulamaktadır. Ardından, bu inkârcıların, Allah'ın azâbından, yahut kendilerini ansızın yakalayacak Kıyametten emin olup-olmadıkları sorulmakta ve sonunda Rasûlullah (s.a.v.)'in dilinden, Peygamberlerin ortak mesajı seslendirilmektedir:

"Ey Muhammed! İşte bu kıssa gayb haberlerindendir. Bunları sana biz vahyediyoruz. Onlar kararlarını verip tuzaklarını kurarlarken sen onların yanında değildin. Sen çok arzulu olsan da, insanların çoğu iman edecek değildir. Halbuki sen, buna karşı onlardan bir ücret istemiyorsun. Kur'ân, âlemler için ancak bir öğüttür. Göklerde ve yerde nice deliller vardır ki, onlar, bu delillerden yüz-

lerini çevirip geçerler. Onların çoğu, Allah'a ancak ortak koşarak iman ederler. Allah tarafından herkesi kapsayacak bir musibetin gelmeyeceğinden veya farkında olmadan Kıyametin ansızın kopmayacağından emin mi oldular? De ki: İşte bu, benim yolumdur. Ben, Allah'a çağırıyorum, ben ve bana uyanlar, aydınlık bir yol üzerindeyiz. Allah'ı tenzih ederim! Ve ben Allah'a ortaklar koşan müşriklerden değilim."[54]

Yusuf sûresinin son üç âyetinde ise, Peygamberimiz (s.a.v.)'e hitâben, daha önce de Peygamberler gönderildiği hatırlatılarak onları inkâr edenlerin âkıbetlerinden ibret alınması istenmektedir. Ardından, bütün Peygamberlerin dâvet yolunda müşriklerin engelleme teşebbüsleri ve çeşitli kötülükleriyle karşılaştıkları, onlara ve mü'minlerine yapılan kötülüklerin giderek şiddetlendiği ve üstün sabır sahibi Peygamberlerin tahammülünü zorladığı açıklanmaktadır. Hatta bu zorluklar yüzünden Peygamberlerin neredeyse bütün ümitlerini kaybetme, kendilerine va'dedilen zaferden ümit kesme ve bütünüyle yalanlanma endişesine kapılacak derecede zorlandıkları; işte bu son noktada ilâhî yardımın onlara ulaştığı bildirilmektedir.[55] Buna göre Allah Teâlâ, yardımını, zorluk ve sıkıntıların son derece arttığı, yardım ihtiyacının en fazla hissedildiği bir zamanda göndermiştir. Zafer va'di, inananların sabır zırhına bürünerek inançlarındaki samimiyetlerini ispat etmelerinin ardından tahakkuk etmiştir. Sûrenin son âyetinde de Peygamber kıssalarının akıl sahipleri için birer ibret sahnesi olduğu vurgulanmakta, Cenab-ı Hak tarafından vahyedilen Kur'ân-ı Kerim'in, iman edenler için bir hidâyet rehberi ve rahmet kaynağı olduğu belirtilmektedir:

"Ey Muhammed! Biz, senden önce de şehirler halkından kendilerine vahyettiğimiz erkekleri Peygamber olarak gönderdik. Onlar yeryüzünde dolaşıp kendilerinden önce geçmiş kavimlerin âkıbetlerinin ne olduğuna bakmazlar mı? Allah'tan korkanlar için âhiret yurdu daha hayırlıdır. Hiç düşünmez misiniz?

54. Yusuf sûresi, 12/102-107.
55. İbn Kesir, *Tefsir*, IV, 61.

Önceki elçilerimizin hepsi uzun süre zulüm ve baskıya uğramışlardır. Nihâyet bu Peygamberler neredeyse bütün ümitlerini kaybettikleri ve büsbütün yalancılıkla damgalandıklarını gördükleri bir sırada bizim yardımımız kendilerine ulaşmıştır ve böylece dilediğimizi kurtarmışızdır. Suçlular gürûhundan ise azâbımız asla geri çevrilmez.

Gerçek şu ki, onların (Peygamberlerin) kıssalarında akıl sahipleri için büyük ibret vardır. Bu Kur'ân uydurulmuş bir söz değildir. Ancak kendinden öncekilerin tasdiki, her şeyin açıklanması, iman eden bir toplum için rahmet ve bir hidâyettir."[56]

Kur'ân-ı Kerim'de, Yusuf sûresi haricinde Hz. Yusuf (a.s.)' dan bahseden ve ona Peygamberlik görevinin verildiğini bildiren iki âyet daha vardır ve meâlleri şöyledir:

"Biz, İbrahim'e İshak'ı ve Yakub'u bahşettik. Ve hepsini doğru yola sevk ettik. Daha önce Nuh'u ve soyundan olan Davud'u, Süleyman'ı, Eyyûb'u, Yusuf'u, Musa'yı ve Harun'u da doğru yola sevk etmiştik. İşte biz, iyilik yapanları böyle mükâfatlandırırız."[57]

"Şüphesiz ki, daha önce Yusuf da, size apaçık delillerle gelmişti. onun getirdiklerinden de devamlı şüphe etmiştiniz. Yusuf ölünce de, 'Allah bundan sonra hiç bir Peygamber göndermeyecek!' demiştiniz. İşte Allah, haddi aşan şüphecileri böyle saptırır."[58]

56. Yusuf sûresi, 12/110-111.
57. En'am sûresi, 6/84
58. Mü'min sûresi, 40/34

13. BÖLÜM

Hz. EYYÛB (A.S.)

A. SOYU, ZAMANI VE ÜLKESİ

Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Eyyûb (a.s.)'dan dört yerde bahsedilmiş ve hakkında çok az bilgi verilmiştir. onun hakkındaki bu bilgiler, Peygamber olarak görevlendirilmesi, üstün ahlâkı, ağır bir hastalığa yakalanması ve Cenab-ı Hakk'ın lütfuyla bu hastalıktan kurtulmasıyla sınırlıdır. Konunun akışı içinde aktaracağımız bu âyetlerde, onun soyu, ne zaman ve hangi ülkede yaşadığı veya görevi sırasında nelerle karşılaştığı hususlarında bilgi bulunmamaktadır. Buna karşılık, kısas-ı enbiyâ, tarih ve tefsir kaynaklarında, Hz. Eyyûb (a.s.)'ın soyu ve yaşadığı zaman hakkında farklı rivâyetler aktarılmıştır. İbn İshak'ın aktardığı bir rivâyete göre, Hz. Eyyûb (a.s.), Hz. Yakub (a.s.)'ın Rumların atası olan oğlu Ays evlâdındandır ve soy kütüğü şöyledir: Eyyûb b. Âmûs b. Râzic (veya Ruil) b. Ays. Annesi ise Hz. Lût (a.s.) soyundandır. Hanımı da, Efrâhim b. Yusuf'un kızıdır. Diğer bir rivâyete göre, Hz. Eyyûb (a.s.)'ın babası, Hz. İbrahim (a.s.)'ın Nemrut tarafından ateşe atılması esnasında iman edip onunla birlikte hicret edenlerden biri, annesi Hz. Lût (a.s.)'ın; hanımı ise Hz. Yakub (a.s.)'ın kızıdır. Taberî ve İbnü'l-Esir, birinci rivâyeti tercih etmekle birlikte, Hz. Eyyûb (a.s.)'ın hal tercümesini, Hz. Yusuf (a.s.)'dan önce vermişlerdir. Hz. Eyyûb (a.s.)'ın, Hz. Yakub (a.s.) zamanı nebîlerinden olduğunu bildiren ikinci rivâyeti buna gerekçe göstermişlerdir.[1] Onun Hz. Dâvud (a.s.) ve Hz. Süleyman (a.s.) zamanında yaşayan Arap asıllı bir nebî olduğunu ileri sürenler de çıkmıştır. Mevdûdî, Ahd-i Atik'teki Eyyûb kitabından daha güvenilir olarak nitelediği İşâyâ ve Hezeikel kitaplarına istinâden Hz. Eyyûb (a.s.)'ın M.Ö. 9. yüzyıl veya daha önce yaşadığı görüşünü benimsemiştir.[2]

1. Bu rivâyetler için bkz. Taberî, Tarih, I, 165-167; İbnü'l-Esir, I, 128-135; İbn Kesir, *Kasasu'l-enbiyâ*, I, 311.
2. *Tefhim*, III, 325.

B. KUR'ÂN-I KERİM'DE HZ. EYYÛB (A.S.) HAKKINDA VERİLEN BİLGİLER

Az önce geçtiği gibi, Kur'ân dört yerde Hz. Eyyûb (a.s.)'dan bahsetmiştir. Bunlardan birincisi olan Nisâ sûresinin 163. âyetinde Allah Teâlâ, Rasûlullah (s.a.v.)'e hitâben ona gönderdiği gibi, diğer bütün Peygamberlere de vahiy gönderdiğini bildirerek Onlardan bâzılarının isimlerini vermektedir. Hz. Eyyûb (a.s.) da bunların arasındadır:

"(Ey Peygamber) Biz, Nuh'a ve ondan sonraki bütün Peygamberlere vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik. Tıpkı İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a, torunlarına, İsa'ya, Eyyûb'a, Yunus'a, Hârun'a ve Süleyman'a vahyettiğimiz ve Davud'a Zebur'u verdiğimiz gibi."

En'am sûresinin 84. âyetinde ise, yine bâzı Peygamberlerin isimleri sayılmakta, onların hidâyete ulaştırıldıkları ve yaptıkları iyi işler karşılığında ödüllendirildikleri bildirilmektedir.

"Bundan başka ona (İbrahim'e) İshak ve Yakub'u ihsân ettik ve her birini hidâyete erdirdik. Nûh'u da daha önce hidâyete erdirmiştik. Onun soyundan Dâvud'u, Süleyman'ı, Eyyûb'u, Yusuf'u, Musa'yı, Hârun'u da. İşte iyi işler yapanları böyle mükafatlandırırız."

Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Eyyûb (a.s.)'ın isminin üçüncü defâ zikredildiği Enbiya sûresinde Cenab-ı Hak, bâzı Peygamberlerine verdiği imkânlar ve onlara yaptığı yardımlardan bahsederken, Hz. Eyyûb (a.s.)'ın yakalanmış olduğu hastalıktan kurtulmak için yaptığı duâya da işaret etmiş ve onun bu duâsını kabul ettiğini, ona şifa ile birlikte yeniden evlât ve bol miktarda mal verdiğini açıklamıştır. Ayrıca onun bu durumunu, musîbetlere mâruz kalan mü'minlerin, bu belâların giderilmesini Allah'tan istemeleri ve ihlâsla O'na sığınmaları hususunda örnek göstermiştir:

"Eyyûb'u da hatırla! O, bir zaman Rabbine, 'Doğrusu ben bir hastalığa yakalandım. Sen, merhametlilerin en merhametlisisin, bana merhamet et!' diye duâ etmişti. Bunun üzerine duâsını kabul ettik ve onu yakalandığı dertten kurtardık. Ayrıca katımızdan bir

rahmet ve bize kulluk edenlere bir ders olmak üzere, ona aile fertlerini ve onlarla birlikte bir o kadarını daha verdik."[3]

Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Eyyûb (a.s.)'dan son kez bahsedilen Sâd sûresindeki âyetlerde de onun hastalığı ve Allah'ın lütfuyla şifa bulması hakkında bilgi verilmiştir. Burada, önceki bilgilere ilâve olarak, onun yakalandığı dertten nasıl kurtulduğuna, malına mülküne yeniden kavuştuğuna, engin sabrına ve hanımıyla ilgili bir duruma işâret edilmiş; ayrıca onun Allah'a yönelen çok güzel bir kul olduğu belirtilmiştir:

"Ey Muhammed! Kulumuz Eyyûb'u hatırla! Hani bir zaman O, Rabbine, 'Gerçekten şeytan bana meşakkat ve ıztırap dokundurdu!' diye nidâ etmişti. ona, 'Ayağını yere vur! İşte sana, yıkanılacak ve içilecek soğuk bir su!' dedik. Nezdimizden bir rahmet ve akıl sahiplerine bir öğüt olmak üzere biz, ona aile fertlerini ve önceki mal-mülkünü bahşettik, bir o kadar da artırdık. Biz, Eyyûb'a, 'Eline bir demet sap alıp onunla hanımına vur, yeminini bozma!' demiştik. Gerçekten biz, onu sabırlı bulmuştuk. O, ne güzel kuldu! Daima Allah'a yönelirdi."[4]

Kur'ân-ı Kerim'in Hz. Eyyûb (a.s.) hakkında verdiği bilgiler, bunlardan ibarettir. Görüldüğü gibi, orada onun Peygamber olduğunun bildirilmesi ve güzel ahlâkı yanında sâdece hastalığı ve Cenab-ı Hakk'ın lütfuyla bu hastalıktan kurtuluşundan söz edilmiştir. Bu hastalığından bahsedilirken de, duyduğu rahatsızlık, bu rahatsızlığı yüzünden yaşadığı acıyı şeytana nispet etmesi, Yüce Allah'ın emrine uyarak hastalıktan şifa bulma şekli, yeniden mal mülk ve evlâda kavuşması, hastalığı sırasındaki bir yemini ve bu yeminini yerine getirmesiyle ilgili tavsiyeye yer verilmiştir. Dolayısıyla Kur'ân-ı Kerim'de, onun hastalığının sebebi, ne tür bir hastalık olduğu ve safhaları hakkında bilgi yoktur. Tevrat ve diğer kaynaklarda anlatılanları bir tarafa bırakıp, sâdece âyetlerdeki bilgileri esas aldığımız takdirde, onun bu hastalığının, diğer Peygamberlerin tâbi tutulduğu imtihanlar cinsinden, dere-

3. Enbiya sûresi, 21/83-84.
4. Sâd sûresi, 38/41-44.

cesinin yükseltilmesine vesile kılınan bir imtihân olduğu anlaşılmaktadır. Hz. Eyyûb (a.s.), büyük bir sabır göstererek bu imtihanı başarıyla tamamlamıştır. Şimdi onun hastalığıyla ilgili olarak sâdece Kur'ân'da işâret edilen hususları ve bu konularda yapılan açıklamaları vermek istiyoruz:

C. ÜSTÜN SABIR SAHİBİ GÜZEL BİR KUL

Allah Teâlâ, meâlini aktardığımız son âyette, hastalığı sırasında gösterdiği fevkâlâde sabrı ve tevekkülü dolayısıyla Hz. Eyyûb (a.s.) hakkında şöyle buyurmuştur:

"Gerçekten biz, onu sabırlı bulmuştuk. O, ne güzel kuldu! Daima Allah'a yönelirdi."

Kavmine Peygamber olarak görevlendirilen Hz. Eyyûb (a.s.), tefsirlerde ve diğer kaynaklarda anlatıldığına göre büyük bir zengindi. Geniş topraklar, bağlar, bahçeler ve kalabalık sürüler sahibiydi. Son derece sağlıklı bir bünyeye sahip olup çok sayıda çocuğu vardı. Ömrünün bolluk ve sağlık içinde geçirdiği yıllarında, varlıklı ve sağlıklı bir kulun yapabileceği en güzel kulluk şeklini göstermişti. Son derece muttakî, Allah'ın verdiği nimetlere şükreden ve muhtaçlara yardımcı olan bir kul olmuştu. Dünya malı hiçbir şekilde onu tuzağına düşürememişti. Bunlarla alâkalı olmalı ki, Yüce Allah, onu kendisine bol bol verdiği bu nimetlerle, çocuklarının çokluğu ve bedeninin sıhhatiyle imtihan etmek istedi. Onu malını mülkünü ve ardından yakınlarını elinden almakla imtihan etti. Bütün mal varlığını ve çocuklarını kaybeden Hz. Eyyûb (a.s.), aynı zamanda ağır bir hastalığa yakalandı. Bu durumda ise o, hasta ve muhtaç sâlih kullar için örnek bir hayat yaşadı. Başına gelen bu sıkıntılara karşı sabır zırhına bürünerek Allah'a hamdine ve yoğun ibâdetine devam etti. Aslâ kırgınlık göstermedi, büyük bir tevekkülle Allah'tan gelen her şeye râzı olduğunu gösterebilmek için elinden geleni yaptı. Bolluk zamanında olduğu gibi, darlık hallerinde nasıl olunması gerektiği hususunda sâlih kullar için güzel bir örnek oldu. Hatta neticede, Allah Teâlâ tarafından "sabırlı, güzel bir

kul olarak tanıtılma" yanında, sabırlı kişiler hakkında en önemli örnek hâline geldi. Rivâyete göre sâliha bir hâtun olan hanımı da, bollukta ve darlıkta ondan farksızdı. Nimetlere şükretmesini bilen bu bahtiyar kadın, sıkıntı ve ağır hastalık günlerinde, kocasını terk et-medi, onu yalnız bırakmamak için elinden geleni yaptı ve her türlü hizmetini yürütmeye çalıştı.

D. ŞEYTANIN VESVESESİ

Müfessirler, son âyette, Hz. Eyyûb (a.s.)'ın hastalığı sırasında duyduğu meşakkat ve acıyı, şeytana nispet etmesinin yanlış anlaşılabileceğini düşünerek, bu işin hakikatini şöyle açıklamışlardır: Hz. Eyyûb (a.s.), *"Gerçekten şeytan bana meşakkat ve ıztırap dokundurdu!"* derken, şeytanın insanlar üzerinde hastalık ve sıkıntı meydana getirdiğini veya onun böyle bir güce sahip olduğunu kastetmemiştir. Zâten şeytanın böyle bir gücü de yoktur. Çünkü böyle bir güce sahip olması durumunda insanların onun kötülüklerinden kurtulmaları mümkün olamazdı. Şeytanın insanlar üzerindeki yetkisi, vesvese vermek sûretiyle onları etkilemesinden ibârettir. Hz. Eyyûb (a.s.)'ın kastettiği de işte bu vesvesedir. Şeytanın Hz. Eyyûb (a.s.)'a verdiği vesvesenin keyfiyeti hakkında ise farklı açıklamalar yapılmıştır. Bu hususta söylenenler özetle şöyledir:

Hz. Eyyûb (a.s.)'ın hastalığı şiddetlenince, ona gelen şeytan, önceden sahip olduğu nimetleri ve o andaki hastalığını hatırlatarak, onu rahatsız etmeye çalışırdı. Veya vesvese sûretiyle gelir, sıhhat bulamayacağından bahsederek onun zihnini karıştırırdı. Yahut eşine, "kocan bana itaat ederse, hastalığını gideririm" der, bunun üzerine eşi, şeytanın sözlerini aktararak Eyyûb' u rahatsız ederdi. Bu yollardan hangisiyle olursa olsun, onun vesvesesi kendisini rahatsız ettiğinden, Hz. Eyyûb (a.s.), onun şerrinden kurtulmak için Allah'a duâ etmiştir. Bu hususta Mevdûdî, şöyle demektedir:

"Hz. Eyyûb (a.s.), *'Gerçekten şeytan bana meşakkat ve ıztırap dokundurdu!'* ifâdesiyle, şeytanın bir musîbet ve hastalık verme gibi bir güce sahip olduğunu söylemek istememiştir. Zîrâ Hz. Eyyûb (a.s.), şiddetli bir hastalığa yakalanması, tüm servetini ve

evlâdını kaybetmesi ve tüm yakınlarının kendisinden yüz çevirmesinden ziyâde, şeytanın vesvese yoluyla kendisine eziyet etmesinden yakınıyordu. O, *'Şeytan bana vesvese vererek me' yus olmamı istiyor, beni nankör olmaya sevk ediyor ve sabrı terk etmem için elinden geleni yapıyor.'* demek istiyordu."[5]

E. ŞİFA BULMASI

Kur'ân-ı Kerim'de açıklanan diğer bir husus, Hz. Eyyûb (a.s.)'ın şifa bulmak için yaptığı duânın Allah Teâlâ tarafından kabul edilmesi ve hastalıktan kurtulması için ne yapması gerektiğinin bildirilmesidir. Cenab-ı Hak, ona *"Ayağını yere vur! İşte sana, yıkanılacak ve içilecek soğuk bir su!"* buyurarak hastalığından nasıl kurtulacağını açıklamış, bunun üzerine ayağını yere vurduğunda, oradan soğuk bir su fışkırmış ve Hz. Eyyûb (a.s.), o sudan içip ardından banyo yapınca şifa bulmuştur.

Hz. Eyyûb (a.s.)'ın hastalığı, Enes b. Mâlik'ten nakledilen bir hadise göre 18 yıl devam etmiştir.[6] Bu hastalığın 7 veya 3 yıl sürdüğünü bildiren rivâyetler de vardır. Bir hadiste de Hz. Eyyûb (a.s.)'ın bu hastalığa bir Çarşamba günü yakalandığı ve bir Salı günü kurtulduğu belirtilmiştir.[7]

F. KENDİSİNE YENİDEN ÇOCUK VE MAL VERİLMESİ

Kur'ân-ı Kerim, Allah Teâlâ'nın, duâsını kabul ederek sağlığına tekrar kavuşturduğu Hz. Eyyûb (a.s.)'a, önceden olduğu gibi, çok sayıda çocuk ve büyük bir servet bahşettiğini, hatta önceki servetini ikiye katladığını da haber vermiştir:

"Nezdimizden bir rahmet ve akıl sahiplerine bir öğüt olmak üzere biz, ona aile fertlerini ve önceki mal-mülkünü bahşettik, bir o kadar da artırdık."

5. Tefhim, V,79.
6. İbn Kesir, *el-Bidâye*, I, 223.
7. İbn Mâce, Tıb, 22.

"Bunun üzerine duâsını kabul ettik ve onu yakalandığı dertten kurtardık. Ayrıca katımızdan bir rahmet ve bize kulluk edenlere bir ders olmak üzere, ona aile fertlerine ve onlarla birlikte bir o kadarına daha verdik."

Rasûlullah (s.a.v.) ona bahşedilen nimetlerle ilgili olarak şöyle buyurmuştur:

"Eyyûb Peygamber bir gün çıplak olarak yıkanırken, üzerine altın çekirgeler düşmeye başladı. Eyyûb, onları toplayıp elbisesinin içine doldurmaya başlayınca, Cenab-ı Mevlâ, 'Ya Eyyûb! Ben seni bu gördüklerine dönüp bakmayacak kadar zengin kılmadım mı?' diye seslendi. Eyyûb ise, 'Evet, izzetine yemin ederim ki, beni çok zengin kıldın; fakat ben senin lütfettiğin bereketten müstağnî olamam.' dedi."[8]

Rivâyete göre Hz. Eyyûb (a.s.) hastalanmadan önce yetmiş, sıhhatine kavuştuktan sonra da yetmiş yıl yaşamıştır. Ancak onun bütün ömrünün 93 yıl olduğu da söylenir.

G. YÜZ DEĞNEK MESELESİ

Âyetteki *"Biz, Eyyûb'a, eline bir demet sap alıp onunla hanımına vur, yeminini bozma!'* demiştik." ibâresiyle işâret edilen hususa gelince, Fahreddin Râzî ve Beyzâvî'nin naklettiklerine göre, hastalığı günlerinde, eşi bir ihtiyaç için gittiğinde geç gelmiş, bu duruma öfkelenen Hz. Eyyûb (a.s.), *"Hastalığımdan kurtulursam sana yüz değnek vurayım!"* diye yemin etmişti. Cenab-ı Hak, onun yeminini yerine getirmesi için bir kolaylık gösterdi. Çöplerden bir demet yaparak bir defa vurmasıyla yemininin yerine geleceğini bildirdi.[9]

Başka bir rivâyete göre ise, hastalığı arttığında hanımı, "Sen duâsı makbul bir adamsın, duâ et de Allah şifanı versin!" deyince, *"Biz yetmiş yıl nimetler içinde yüzdük, yetmiş yıl da belâ ve sıkıntıya sabredelim! Allah bana şifa verirse sana yüz sopa vura-*

8. Buhârî, Gusûl, 20, Enbiyâ, 20, Tevhid, 35; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 243, 314, 490.
9. M. Vehbi, *Hülâsatü't-beyân*, XII, 4806.

cağım." diye yemin etmiştir. Elmalılı, bu konu hakkında şöyle demiştir:

"Deniliyor ki, Hz. Eyyûb (a.s.), bir hâdise dolayısıyla eşine yüz değnek vurmaya yemin etmişti. Böylece bir demet yaparak vurmakla yeminin yerine geleceği kendisine ruhsat olarak gösterilmiş, şer'î ceza ve yeminlerde bu **"Eyyûb ruhsatı"** adıyla bâkî kalmıştır. Âyette ne demeti olduğu açıkça belirtilmediği için, daha geniş mânâlara ihtimali vardır. Bizim kanaatimizce bu emir, yalnız o ruhsatı göstermekle kalmıyor, eli altında bir cemâat kurulması gerektiğini de anlatmış bulunuyor."[10]

Derveze, Hz. Eyyûb (a.s.)'a verilen bu ruhsatı, Allah'ın kulları için, tehlike, zarar ve günâha düşürecek problemlerden kurtulmaları hususunda meşrû vesîlelere tevessûl edilmesine izin verdiğine delil olarak değerlendirmekte ve bunun Kur'ân'ın tekrarlarla prensip haline getirdiği bir kâide olduğunu söyleyerek çeşitli örnekler vermektedir.[11] Hz. Eyyûb (a.s.)'a tanınan ve Allah'ın onun vefâkar eşine büyük bir lütfu kabul edilen bu uygulama, fukâha arasında çeşitli görüşlere mesned olmuştur.[12]

H. KİTAB-I MUKADDES'TE HZ. EYYÛB (A.S.)

Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Eyyûb (a.s.) hakkında verilen bilgiler yukarıda aktardıklarımızdan ibârettir. Bu bilgilerin dışında onun milleti, mensup olduğu aile, yaşadığı dönem, hayatı ve bilhassa meşhur hastalığı ile ilgili olarak diğer kitaplarda pek çok şey söylenmiştir. Bu bilgilerin ekserisinin kaynağı Tevrat veya Ehl-i Kitab'ın elinde bulunan diğer bâzı kitaplardır. Onun yakalandığı şiddetli hastalık ve hastalığı esnasındaki durumu hakkında söylenenlerin ekseriyetinin uydurma olduğu açıktır. Onun hakkındaki bu bilgileri özet olarak vermek ve bilhassa uydurma olduğu bilinen rivâyetlere işâret etmek istiyoruz.

10. *Hak Dini*, VI, 473.
11. Tefsir, I, 397.
12. Bu hususta bkz. Mevdûdî, *Tefhim*, V, 80-81.

Ahd-i Atik, Hz. Eyyûb (a.s.)'ın başından geçenleri tafsilâtıyla anlatmaktadır. Burada onun Edom diyarının bir bölgesi olan ve Ölüdeniz'in güneydoğusunda yer aldığı söylenen veya Celîle gölünün kuzeydoğusundaki Haran'la aynı yer olduğu ileri sürülen Uts bölgesinde yaşadığı bildirilmektedir. Kendi adını taşıyan kitapta anlatıldığına göre, o, yedi oğul ve üç kız babasıdır; binlerce koyunu ve devesi, pek çok kölesi vardır. Şark'taki insanların en büyüğüdür. Bütün bunlarla birlikte son derece kâmil bir insandır, Allah'tan hakkıyla korkar ve bütün kötülüklerden kaçınır. Bir defasında Rab, onun bu durumunu şeytana hatırlatınca, onu kıskanan şeytan, onun Allah'tan korkusunun, malının elinden alınma endişesinden kaynaklandığını söyler. Bunun üzerine Allah, Hz. Eyyûb'u denemek için şeytana onun malını mülkünü tahrip imkânı verir. Şeytan, onun çocuklarını öldürür ve bütün mallarını tahrip eder. Ancak Eyyûb, şeytanı yanıltmıştır. Bütün bu sıkıntıları büyük bir tevekkül ile karşılar, Allah'ın hükmüne teslim olarak, hamd ve şükrünü devam ettirir.[13]

Hz. Eyyûb (a.s.)'ın peşini bırakmayan şeytan, bu defa Allah'tan onun ağır bir hastalıkla denenmesi için izin alır. Neticede onun bütün vücudu çıbanlarla kaplanır. Çıbanları kazımak için bir çömlek parçası alır ve küller içinde oturur. Onun bu durumuna üzülen karısı, "Allah'a lânet et de öl!" der. Eyyûb, bütün bunlara rağmen, hastalığının ilk günlerinde büyük bir sabır örneği sergiler ve önceden olduğu gibi şükrüne devam eder. Ancak hastalık uzayınca yakınmaya başlar ve bu yakınmalar giderek isyana ve doğduğu güne lânet yağdırmaya dönüşür. Bunun büyük bir haksızlık olduğunu söyler.[14] Allah'ın bu isyanı sebebiyle kendisini kınamasına kadar isyan ve şikayetlerini devam ettirir. İşte o zaman pişman olup isyanına tevbe eder. Onu bağışlayan Allah, hastalıktan kurtarır, önceki çocukları sayısınca çocuk ve önceki servetinin iki katı da mal verir. Hz. Eyyûb (a.s.) bu musîbetten sonra 140 yıl daha yaşar.[15]

13. Eyyûb, 1/6-22.
14. Eyyûb, 3/1-26.
15. Eyyûb, 42/1-17.

Görüldüğü gibi, Kur'ân'da tanıtılan Eyyûb ile Kitab-ı Mukaddes'te tanıtılan Eyyûb arasında önemli bir fark vardır. Kur'ân geçtiği gibi, onu, Allah'a kulluk hususunda mükemmel bir örnek, sabır ve metânet âbidesi bir şahsiyet olarak takdim eder. Ancak Kitab-ı Mukaddes'in Eyyûb kitabında tanıtılan Eyyûb, sabırdan ziyâde sabırsızlığı ve sonuçta isyanıyla dikkat çeker. Gerçi bu kitabın ilk bölümündeki Eyyûb, Kur'ân'ın tanıttığı Ey-yûb'a benzer. O, Allah'tan korkan mükemmel bir insandır. Ancak daha sonraki bölümlerde, açık bir isyankârdır. Kitabın bu iki bölümündeki çelişki, bu kitabın tahrif edildiğinin, dolayısıyla oradaki bilgilerin önemli bir kısmının Allah sözü olmayıp insanlar tarafından uydurulup ona isnâd edildiğinin açık bir delilidir.

Diğer taraftan, Hz. Eyyûb (a.s.)'ın hastalığı, Tevrat'taki rivâyetlerde insanların kendisinden nefretini gerektiren bir hastalık şeklinde anlatılmıştır. Kısas-ı enbiyâ, tarih ve tefsir kitaplarında geçen bu yöndeki malûmat da, tamamen İsrâilî kaynaklardan alınmış bulunmaktadır.[16] Onun hastalığı hakkında

16. Harman, "Eyyûb", *DİA*, XII, 17.
Hz. Eyyûb (a.s.)'ın hastalığı hakkında, İsrâilî kaynaklardan aktarılmış olan bu rivâyetlerden birinde anlatıldığına göre, şeytan Hz. Eyyûb (a.s.)'ın zikrini ve bu sırada melâike-i kirâmın ona iştirakini kıskanır. Allah'tan, Eyyûb'u dininden döndürmek için kendisini ona musallat kılmasını ister. Ancak Allah, sadece malına musallat olmasına izin verir. Bunun üzerine İblis, ifritlerden şürekâsını toplayarak, Hz. Eyyûb (a.s.)'ın Dımaşk mülhâkâtından Beseniyye arazisindeki mal ve mülkünü tahrip kararı alır. Arazileri tahrip edilen ve kalabalık sürülerini kaybeden Eyyûb, buna aldırmadan Allah'a hamdine, O'na ihlâs ile ibâdetine ve şükrûne devam eder ve başına gelen bu musibete sabırla karşı koyar. Bunu gören şeytan, onun evlâdına musallat olmak ister. Cenab-ı Hak, bu defa evlâdına musallat olmasına izin verir; neticede Eyyûb evlâtlarının tamamını kaybeder. Bu ikinci büyük felâkete rağmen Eyyûb'un sabır ve tevekkülden ayrılmadığını, ibâdet, zikir ve şükrûne devam ettiğini gören İblis, üçüncü olarak, Eyyûb'un cesedine musallat olma iznini alır. Secde halinde bulunduğu sırada ona üfler ve hasta olmasına vesile olur. Ağır bir şekilde hastalanan Eyyûb'un vücudunu kurtlar kaplar. Kokusu alır götürür, tahammül edilemez bir hal alır. Sonunda halk, onu şehrin dışındaki bir mezbeleliğe atar. Hanımı dışında kimse ona yaklaşmaz. Hz. Eyyûb (a.s.) 7 yıl orada kalır.
Başka bir rivâyete göre, Hz. Eyyûb (a.s.) bir koyun keser; ancak komşusuna ikramda bulunmaz. Komşusunun hâlini düşünmemekle işlediği bu hata yüzünden ağır bir derde mübtelâ kılınır. Diğer bir rivâyete göre, büyük bir sermaye sahibi olan Hz. Eyyûb (a.s.), kâfir bir ülkenin yakınında olduğu halde, o ülke üzerine cihada çıkmamış, bu yüzden derde düçar olmuştur.

Kur'ân-ı Kerim ve güvenilir hadis kaynaklarında bulunmayan bu tür rivâyetlerin önemli kısmının sonradan uydurulduğu açıktır. Çünkü Peygamberler, kendilerinden nefrete ve uzaklaşmaya yol açacak, insanları tiksindiren her türlü hastalık ve noksanlıklardan korunmuşlardır.[17] Bu korunmuşluk, yürüttükleri önemli görevin zarûrî bir şartıdır. Dâveti yürütecek kişilerin halk ile birlikte olmasını ve onları doğru yola çağırmasını engelleyen, insanları onlardan uzaklaştıran bu durumlar, Peygamberlik hikmetine aykırı görülmüştür. Bu konuyu giriş bölümünde ele aldığımız için burada hatırlatmakla yetiniyoruz.[18]

I. EVLÂDI

Bâzı tarihçiler, çok sayıda çocuk sahibi olduğu bildirilen Hz. Eyyûb (a.s.)'ın haklarında bilgi olan iki oğlundan bahsederler. Bunlardan biri, Havmel, diğeri ise, kendisinden sonra Peygamber olarak görevlendirildiği belirtilen ve "Zülkifl" olarak isimlendirilen Bişr'dir. Hayatını Anadolu veya Şam'da geçiren Bişr (a.s.), 75 veya 95 yaşında ölmüştür.[19]

Bir diğer rivâyette ise başka bir sebep zikredilir: Şam bölgesinde başgösteren kıtlık üzerine, Hz. Eyyûb (a.s.), zulmüyle meşhur olan Firavun'un dâvetine icâbet ederek onun ülkesine gider ve oraya yerleşir. Firavun ona büyük ikramlarda bulunur ve ikta araziler verir. Bu günlerde aynı ülkeye gelen Şuayb Peygamber, büyük bir cesâret örneği göstererek Firavun'un yaptığı bütün haksızlıkları yüzüne karşı söyler. Huzurda bulunan Eyyûb ise hiç sesini çıkarmaz. Neticede, Firavun'un kendisine yaptığı iyilikler dolayısıyla onun halka yaptığı zulmü görmezden gelmesi ve ona karşı susması yüzünden Allah tarafından şiddetli bir hastalıkla cezalandırılır (Bu rivâyetler için bkz. Sa'lebî,154-163; Taberî, *Tarih*, I, 165-167; İbnü'l-Esir, I, 128-130; İbn Asâkir, *Tarihu Dımaşk*, X, 58-61).

17. Neccâr, 416.
18. Bu konuda bkz. s. 59-60.
19. Sa'lebî, 164.

14. BÖLÜM

Hz. ZÜLKİFL (A.S.)

Kur'ân-ı Kerim, iki âyette, diğer bâzı Peygamberlerle birlikte Hz. Zülkifl (a.s.)'ın adını da zikretmiş ve onların bâzı özelliklerini açıklamıştır:

"Ve İsmâil'i, İdris'i ve Zülkifl'i hatırla ki, onların hepsi sabredenlerdendi. Ve bu yüzden onların hepsini rahmetimizle kuşatmıştık; onlar gerçekten dürüst ve erdemli sâlih kimselerdi."[1]

"İsmail'i, Elyesa'yı ve Zülkifl'i hatırla; onların tamamı, seçilmiş hayırlı kimselerdendi."[2]

Zülkifl'in adının bu âyetlerde Peygamberlerin isimleriyle birlikte zikredilmesi, sabredenlerden, seçilmişlerden ve Allah tarafından ödüllendirilenlerden olduğunun belirtilmesi, onun da Peygamber olduğunu gösteren bir delil olarak değerlendirilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de ve güvenilir hadis kaynaklarında Peygamber olduğuna işâret eden başka bir bilgi bulunmaması sebebiyle Peygamberliği tartışılsa da, bâzı alimlere göre onun hakkındaki meşhur görüş Peygamber olduğudur.[3] Ancak onun hakkında, sâlih bir kimse, âdil bir hâkim veya önceden günahkâr biri olduğu halde samîmî bir şekilde tevbe edip, kabul edilen bu tevbesinin ardından ölen bir genç olduğu görüşleri de ileri sürülmüştür. Yine, onun Şuayb Peygamber, Yûşâ Peygamber, Elyesa Peygamber, Zekeriya Pey-

1. Enbiyâ sûresi, 21/85-86. Klasik müfessirler, âyette geçen "Zü'l-kifl" kelimesini isim olarak düşünmüşler ve bu ismi taşıyan şahsın Peygamber olup olmadığı hakkında çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu konuda güvenilir bir hadis ve kuvvetli bir rivâyet olmayışını da dikkate alan Muhammed Esed, bu tamlamanın bir isim değil bir sıfat olduğu görüşüne ulaşmıştır. Ona göre, "sahip mânasında olup muzaf olarak kullanılan zû kelimesiyle, bir şeyi yapmayı üzerine aldı, tekeffûl etti anlamına gelen tekeffele fiilinin mastarından yapılmış olan" bu tamlama bir isim değil, kendisini yeminle Allah'a bağlayan kişi veya kişiler mânâsında âyette isimleri geçen Peygamberlerin müşterek bir sıfatıdır. Peygamberlerin, kendilerini andla Allah'a bağlayıp O'nun mesajını İnsanlara ulaştırmakla mükellef olmalarına işâret eder. Esed, buna göre âyetin meâlini şöyle vermiştir: "Ve İsmal ile İdris'i ve onlar gibi kendisini andla Allah'a bağlayan herkesi (Zü'l-kifl) an.." (*Kur'ân Mesajı*, 661).
2. Sâd sûresi, 38/45.
3. İbn Kesir, *Kasasu'l-enbiyâ*, I, 320; Tefsir, IV, 583. Ancak bâzı müfessirler, alimlerin çoğunun, onun Benî İsrâil'den sâlih bir adam olduğunu kabul ettiklerini söylemektedirler (bkz. Kurtubî, *Tefsir*, XI, 327; Şevkânî, *Tefsir*, III, 420).

gamber veya Hezekiel Peygamber olduğu da söylenmiştir.[4] Bâzı rivâyetlerde ise, önce geçtiği gibi, onun Eyyûb Peygamberin Bişr adındaki oğlu olup, babasından sonra Peygamber olarak görevlendirildiği, Anadolu veya Suriye bölgesinde yaşayıp 75 veya 95 yaşında öldüğü zikredilmektedir.[5]

Bu konuda tatmin edici bir neticeye ulaşamadığı anlaşılan Taberî, onun kimliği hakkında görüş belirtmemiştir.[6] Bu arada, onun Budizm'in kurucusu Buda olduğunu söyleyenler de çıkmıştır. Bâzı araştırmacılar, Buda'nın köyünün adı ve babasının adından hareketle, böyle bir sonuca ulaşmışlardır. Kur'ân ve hadislerde kendisinden hiç bahsedilmeyen Buda'nın doğum yeri Kapilavastu'dur. Bu görüşü ortaya atanlara göre, Kifl kelimesi Kapilavustu'nun Arapçalaşmış şeklidir. Zülkifl de Kapilavastulu demektir. Bunu destekleyen delil, Kifl kelimesi ile Buda'nın babasının ismi olan Suddhudâna kelimesinin aynı anlamı taşımasıdır; bu iki kelime de temiz besin, besleyici gıda demektir. Bu görüşü ileri sürenler, Tîn sûresinde zikredilen incir ağacının, Buda'nın altında Nirvana'ya ulaştığı incir ağacı (Bodhi) olduğunu belirtmişlerdir.[7]

Peygamber olduğunu kabul eden alimlere göre, Zülkifl'den sonra görevlendirilen ilk Peygamber, Medyen halkına gönderilen Hz. Şuayb (a.s.) olmuştur.[8]

Tirmizî'nin İbn Ömer'den naklettiği bir hadise göre, Benî İsrâil'de Kifl adını taşıyan günahkâr bir genç vardı. Bu genç, para karşılığında bir kadınla birlikte olmak istemiş, bu esnâda kadının titreyip ağlamaya başladığını görünce bunun sebebini sormuş, kadının, o ana kadar hiç yapmadığı bu kötü işi, son derece muhtaç bir duruma düştüğü için yapmak zorunda kaldığını söylemesi üzerine, onunla birlikte olmaktan vazgeçmiş ve ihtiyacını karşılaması için para verip onu serbest bırakmıştır. Sonra da, artık ebe-

4. Aynı yerler.
5. Sa'lebî, 164, ayrıca bkz. Ebu's-Suûd, *Tefsir*, VI, 82.
6. *Tefsir*, XVII, 73..
7. Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi* (trc. Sâlih Tuğ), İstanbul 1980, I, 700 (par.1065); *Le Saint Coran*, Maryland 1989, s. 329, 597.
8. Taberî, *Tarih*, I, 167; İbnül-Esir, I, 136.

diyen Allah'a isyân etmeyeceğine, zinâ veya başka bir günah işlemeyeceğine yemin etmiştir. Bu genç, bu tevbesinin ardından aynı gece ölmüştür. Söylendiğine göre, öldüğü günün sabahı, onun kapısının önünde "Allah, Kifl'in bütün günahlarını bağışlamıştır" yazılı bir mektup bulunmuştur.[9] Anlaşıldığı gibi bu hadiste, tanıtılan şahsın Kur'ân-ı Kerim'de adı geçen Zülkifl olduğuna dâir herhangi bir işâret yoktur. Tirmizî'nin rivâyetinde Kifl adıyla tanıtılan bu genç, kısas-ı enbiyâ ve tarih kitaplarında Zülkifl olarak geçmekte, âyetteki Zülkifl hakkında nakledilen görüşler arasında zikredilmektedir.[10] Bu iki ismin birbirine karıştırılmasını hata olarak değerlendiren İbnü'l-Cevzî, önceden günahkâr olup tevbe ettiği gün ölen bir gencin, dâvet ve sabırda sınanmadığı için Peygamberliğini düşünmenin yanlış olacağını söyler.[11]

Onun sâlih bir kimse olduğu görüşünde olan Mücâhid'den aktarılan bir rivâyete göre, yaşlanan Elyesa Peygamber, kendisinden sonra insanları yönetecek birini yerine geçirip, nasıl icrâatta bulunacağını görüp sınamak ister. Üç şartı kabul eden birini yerine tayin edeceğini söyler ve şartlarını açıklar: Gündüzleri oruç tutacak, gecelerini ibâdetle geçirecek, ne yaparlarsa yapsınlar kimseye kızıp öfkelenmeyecek.

Bu şartları yerine getireceğini söyleyen şahsın teklifini birinci gün reddeden Elyesa, şartlarını ertesi gün de tekrar eder ve bu defa yine aynı şahıs tâlip olunca onu bu işe seçer.[12] Bu görüş mensuplarına göre, Zülkifl, Elyesa Peygamberin ölümünden sonra onun makâmına oturan ve verdiği sözleri yerine getirdiği için "Zülkifl" adı verilen bu gençtir.

9. Tirmizî, Kıyâmet, 48.
10. Sa'lebî, 262; İbn Kesir, *el-Bidâye*. I, 226.
11. *Tefsir*, V, 380.
12. İbn Kesir, *Tefsir*, IV, 586; Sa'lebî, 261.

15. BÖLÜM

Hz. ŞUAYB (A.S.)

A. SOYKÜTÜĞÜ

Hz. Şuayb'ın (a.s.) soyu hakkında ihtilaf edilmiştir. İslâmî kaynaklarda zikredilen şecerelerden biri İbn İshâk rivâyetine dayanır ve şöyledir: Şuayb b. Mikâil b. Yeşcür b. Medyen b. İbrahim.[1] Tevrat ise onu, Hz. Musa (a.s.)'ın kayınpederi Midyan kâhini Yetro veya Reuel olarak tanıtır.[2] Ancak Kur'ân-ı Kerim, Hz. Musa (a.s.)'dan ve Hz. Şuayb (a.s.)'dan bahsettiği yerlerde, Hz. Musa (a.s.)'ın Mısır'dan kaçarak gittiği Medyen'de kızıyla evlendiği bu şahsın Şuayb Peygamber olduğuna dair bir bilgi vermemiştir. Bu hususta hadislerde de malûmat yoktur. Bu bakımdan, Tevrat'taki bu rivâyetler, tartışma konusu olmuştur. Taberî ve İbn Kesir gibi pek çok alim, Hz. Musa (a.s.)'ın kayınpederinin Şuayb Peygamber olduğunu bildiren rivâyetlere itibar etmemişlerdir.[3]

Ömer Ahmed Ömer de, Hz. Musâ (a.s.)'ın kayınpederi olan bu sâlih kişinin Şuayb Peygamber olmadığı kanâatindedir ve görüşünü şöyle delillendirir:

"Biz, o ihtiyarın, Şuayb Peygamber olmadığı görüşünü tercih ediyoruz. Çünkü Hz. Şuayb (a.s.), kendisini yalanlayan kavminin helâkine şahit olmuş, bu felaketten sonra sâdece O ve mü'minler hayatta kalmıştır. Bu durumda, mü'min olması gereken çobanların, onun kızlarının hayvanlarını sulamalarına engel olmaları mümkün değildir. Diğer taraftan, bu kaba saba çobanların, umûmî felâketten önce onu yalanlayanlardan olması da imkânsızdır, çünkü bahsedilen bu şahıs, o sırada çok ihtiyar bir durumdaydı. Eğer bu ihtiyar bir Peygamber olsaydı, yanında 10 yıl yaşayan damadına, kendi dininden bâzı şeyleri öğrettiğini duyardık. Halbuki Kur'ân'da bu şahıs hakkında söylenen tek şey 'sâlihlerden biri' olduğudur. Yine Hz. Şuayb (a.s.), kavmine söylediği, 'Lût kavmi siz-

1. Sa'lebî,126.
   Hz. Şuayb (a.s.)'ın ismi Kur'ân-ı Kerim'de 10 defa geçmektedir. Onun isminin geçtiği âyetler şunlardır: A'râf sûresi,7/85, 88, 90, 92; Hûd sûresi, 11/84, 87, 90, 95; Şuarâ sûresi, 26/177; Ankebut sûresi, 29/36.
2. Çıkış, 2/18; 3/1.
3. Bu konudaki rivâyetler için bkz. Neccâr, 202-205.

den uzak değildir' [4] sözünden anlaşıldığı gi-bi, Hz. Lût (a.s.)'dan kısa bir sûre sonra, yâni Hz. Musa (a.s.)'dan çok önce yaşamıştır. Çünkü Hz. Lût (a.s.) ve yaklaşık aynı yıllarda yaşayan amcası Hz. İbrahim (a.s.) zamanı ile Hz. Musa (a.s.) zamanı arasındaki süre, pek çok tarihçinin kabulüne göre, 4 asırdan fazladır."[5]

B. MEDYENLİLER VE EYKELİLER

Hz. Şuayb (a.s.), mensûbu olduğu Medyenliler ve komşuları Eykeliler'e Peygamber gönderilmiştir. Bâzı rivâyetlere göre, Hz. Hûd (a.s.), Hz. Sâlih (a.s.) ve Rasûlullah (s.a.v.) ile birlikte Arap asıllı dört Peygamberden biri olan ve fesâhatı, belâğatı ve kavmini imana dâvet faâliyetinde gösterdiği nezâketi sebebiyle, "Peygamberlerin hatibi" ünvanıyla tanınan Hz. Şuayb (a.s.), önce Medyen halkını, daha sonra da Eyke halkını veya ikisini birlikte kurtuluşa çağırmıştır. Kur'ân-ı Kerim, onun, üç yerde Medyen kavmine, bir yerde de Eyke halkına Peygamber gönderildiğini bildirmektedir. Bu farklı bilgi, Medyenliler'le Eykeliler'in aynı kavim veya ayrı kavimler olduğu hususunda görüş farklılığına yol açmıştır. İlgili âyetlerde Hz. Şuayb (a.s.)'a "Medyenliler'in kardeşi" denilmesine karşılık Eyke halkı için böyle bir ifade kullanılmamıştır. Yine, Kur'ân-ı Kerim'de iki toplumun maruz kaldığı ilâhî azap farklı tâbirlerle ifâde edilmektedir. Hz. Şuayb (a.s.)'ın bu iki toplumdan sâdece birine nisbet edilmesi ve iki toplumun çarptırıldıkları azâbın farklı tâbirlerle anlatılmasından hareket eden ilim adamları, bu iki halkın ayrı iki kavim olduğunu savunurlar.[6] Ancak ilgili âyetlerde bu iki kavim için zikredilen ahlâkî hastalıklar ve Hz. Şuayb (a.s.)'ın her iki topluluğa verdiği mesaj aynıdır. Bu benzerliği esas alanlar ise, onların tek kavim olduğu görüşünü benimsemişlerdir. Klâsik müfessirler içinde bu görüşü benimseyenlerin sayısı daha fazladır.[7]

4. Hud sûresi, 11/89.
5. Ö. Ahmed Ömer, I, 173.
6. Mukaddesî, *el-Bed' ve't-târih*, III, 76; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, Beyrut 1358, I, 324-325.
7. Bu görüşte olanlardan İbn Kesir, Medyen adının hem kabile hem de şehire verilen bir isim olduğunu, halka Eyke de denildiğini söyler (*Muhtasaru İbn Kesir*, II,53).

Ancak yapılan yeni araştırmalarda elde edilen bâzı bilgiler, bu ihtilafı ortadan kaldırmıştır. Buna göre, Medyenliler'le Eykeliler, iki ayrı toplum olmakla birlikte, yakın bölgelerde yaşayan aynı soya mensup iki kardeş kabiledir. İnanç sistemleri ve yaşayış tarzları birbirine çok yakındır. Medyenliler, Hz. İbrahim (a.s.)'ın üçüncü hanımı Katura'dan doğma oğlu Medyen'in, Eykeliler ise yine Katura'dan doğma diğer çocuklarının soyudurlar. Medyenliler'in merkezi, Akabe körfezinin doğu sahillerindeki Medyen şehri, Eykeliler'in merkezi ise Kuzey Arabistan'da bugün Tebük adını taşıyan Eyke şehridir. Coğrafyacılar, Hicaz bölgesinin kuzey-batısında, Akabe körfezinin doğu sahilinde yer alan Medyen ile Eyke arasındaki mesâfenin, kervanlarla altı günde geçildiğini bildirmişlerdir.[8] Hz. Şuayb (a.s.), bu iki halkın Peygamberi olarak görev yapmıştır. Bâzı kaynaklarda önce Meyden-liler'i, onların helâkinden sonra da Eykeliler'i hakka çağırdığı be-lirtilse de.[9] bu konuda da bir açıklık yoktur. İki toplumun Peygamberliğini aynı sırada yürütmüş olması da mümkündür.

Aynı soydan gelen, aynı dili konuşan, aynı din ve kültürü paylaşan ve yakın topraklarda yaşayan bu iki toplumun, yoğun bir şekilde ticarî ve beşerî ilişkiler kurmuş oldukları kesindir. Her iki toplumun, ticarette ileri gitmesi, her ikisinde ticârî hayatta dürüstlük ve doğruluğun kaybolması ve müşterek ahlâkî çöküntü de bunu göstermektedir. Bu münasebetle, bu iki kardeş topluma tek Peygamber gönderilmiş olmalıdır.

---

8. Eyke, sık ve ağaçları birbirine girift ormanlığa denir (*Muhtâru's-sıhah*, I, 14; *Lisânü'l-arab*, VI, 192; X, 394). Bölgede sık bir orman bulunduğu için halkına, "Ashab-ı Eyke" denmiştir. Yakut, Eyke'yi anlatırken, Medyen ile Tebük arasındaki mesafenin 6 fersah olduğunu ve Tebük halkının şehirlerinin eski adını Eyke olarak bildiklerini; ancak kendisinin tefsir kitaplarında böyle bir bilgiye rastlamadığını söyler (*Mu'cem*, I, 291; II, 14). Ruşâtî ise şöyle der: "Eyke, Hz. Şuayb (a.s.)'ın gönderildiği deniz sahilinden Medyen'e varıncaya kadar devam eden bölgedir. Bu mıntıkanın ağaçları Mukil, yani Zamk-ı Arabî üretilen ağaçtır." *Tecrid-i Sarih Tercemesi*, IX, 154).

9. İbn Asâkir, *Tarihu Dımaşk*, XXIII, 75.

Medyen şehri, Kızıldeniz sahilini takip eden Yemen-Medi-ne-Suriye ticaret yolu ile Irak'tan Mısır'a giden yolun kesişme noktasında yer alması sayesinde, ticârî sahada önem kazanmış, dönemin büyük ticârî merkezleri arasına girmişti.[10] Tebük şehrinde de ticârî hayat çok canlıydı. Ancak Hz. Şuayb (a.s.)'ın gönderildiği dönemde, her iki şehirde, ticâri hayatta dürüstlük büyük ölçüde kaybolmuş, ölçü ve tartı işlerinde hilekârlık alıp yürümüştü. Fitne ve bozgunculuk son derece yaygınlaşmıştı.

Önceleri ataları Hz. İbrahim (a.s.)'ın dininde olan Medyen ve Eyke halkı, zamanla bu dini tahrif etmişler, giderek bütünüyle batıl inançlara saplanmışlardı. Tevhid inancını terk etmişler, kendilerine uydurma ilahlar edinerek Allah'a ortak koşmaksızın inanmaz olmuşlardı. Bilhassa ticarî faaliyetlerde hilesiz iş yapmıyorlardı. Ancak onlar, buna rağmen, Müslüman olduklarına inanıyorlar; bâtıl inançlarını savunarak bunlarla övünüyorlardı.

C. HZ. ŞUAYB (A.S.)'IN PEYGAMBER OLARAK GÖREVLENDİRİLİŞİ

Allah Teâlâ, haktan uzaklaşarak küfre saplanmış Medyen halkına aralarından Hz. Şuayb (a.s.)'ı Peygamber olarak gönderdi. Onu delil ve mucizelerle destekledi. Hz. Şuayb (a.s.), diğer Peygamberler gibi, işin başında, onları, uydurmuş oldukları sahte ilahları terk edip, tek olan Yüce Allah'a kulluk etmeye çağırdı. Onları, ölçü ve tartıda dürüst davranmaya dâvet etti. Maddi bakımdan iyi bir durumda olduklarını hatırlatarak, ölçü ve tartıyı eksik yapma alışkanlığını bırakmalarını, aksi takdirde bu kötü adet yüzünden büyük bir azâba çarptırılacaklarını söyledi. Helal kazancın bereket ve hayrına işaret etti. Söyledikleri gibi, gerçek

10. Sonraki asırlarda da önem kazanan Medyen'in adı, İslâmî dönemde ilk olarak, Rasûlullah (s.a.v.)'in Zeyd b. Harise komutasında bu şehir üzerine tertiplediği bir seriyye dolayısıyla geçer. Eyke'den Medine'ye giden hacıların takip ettikleri hac yolu üzerinde ikinci konak durumunda olan bu şehir, IX. asırda önemli bir ticaret merkezi idi. Ancak zamanla önemini kaybettiği, hatta XIV. asırda harabe haline geldiği bildirilir.

Müslümanlar iseler, yeryüzünde fitne ve fesat çıkarmayı bırakarak kendisine iman etmeleri gerektiğini vurguladı. Kur'ân-ı Kerim, onun sözlerini şöyle aktarmaktadır:

"Medyen halkına da kardeşleri Şuayb'i Peygamber olarak gönderdik. Şuayb onlara şöyle dedi: Ey kavmim! Allah'a kulluk edin, sizin O'ndan başka ilahınız yoktur. İşte size, Rabbiniz tarafından apaçık bir mucize (bir delil) gelmiştir. Ölçüyü ve tartıyı tam tutun. İnsanların mallarının değerini düşürmeyin. Islah edilmesinden sonra yeryüzünde bozgunculuk çıkarmayın. Eğer iman ediyorsanız, bu, sizin için daha hayırlıdır."[11]

Hz. Şuayb (a.s.), onlara kendiliklerinden uydurdukları tanrıları bırakıp sadece Allah'a kulluk etmedikleri ve içinde yüzdükleri maddî refaha rağmen ticârî hayattaki sahtekârlıklarını bırakmadıkları takdirde, şiddetli bir azâba çarptırılmalarından korktuğunu söylüyordu. Mü'minlerin ticarette dürüst davranarak elde edecekleri kazancın kendileri için daha hayırlı olduğunu belirtiyor, bununla birlikte, onların üzerinde bir gücü olmadığını, onları inanmaya zorlayamayacağını ifâde ediyordu:

"Medyen'e de kardeşleri Şuayb'i gönderdik. Şuayb onlara, 'Ey kavmim, Allah'a kulluk edin, sizin O'ndan başka hiç bir ilâhınız yoktur. Ölçüyü ve tartıyı da eksik tutmayın; ben sizi bir refah içinde görüyorum ve ben, sizi kuşatacak bir günün azabından korkuyorum. Ey kavmim! Ölçeği ve teraziyi tam dengi dengine tutun, insanların eşyasına densizlik etmeyin ve yeryüzünde bozgunculuk ederek fenalık yapmayın! Eğer iman etmişler iseniz, Allah'ın helâlinden bıraktığı kâr, sizin için daha hayırlıdır. Fakat ben, sizin üzerinizde bir gözcü değilim."[12]

D. MÜŞRİKLERİN HZ. ŞUAYB (A.S.)'IN DÂVETİNİ ENGELLEMELERİ

Bütün müşrikler gibi, Medyenliler de, kendilerini gerçek kurtuluşa çağıran Peygamberlerinin dâvetini engellemek için hare-

11. A'raf sûresi, 7/85.
12. Hud sûresi, 11/84-86.

kete geçtiler. Bilhassa küfrün elebaşıları, sonradan Ebu Ce-hil ve arkadaşlarının yapacağı gibi, insanların Şuayb Peygamberle görüşmesini engellemek istediler. Ona giden insanları gözetlemek ve onunla görüşmelerini engellemek maksadıyla, yollar üzerine nöbetçiler yerleştirdiler. Bu gözcüler, ona gitmek isteyen insanların yollarına çıkarak, onun bir yalancı olduğunu söylerler ve "sizi inancınız hususunda fitneye düşürür ve atalarınızın dininden döndürür" diye uyarırlardı. Mü'minleri de korkuturlar ve ölümle tehdit ederlerdi. Hz. Şuayb (a.s.), inkârcıların insanların hak yola ulaşmasını önlemek için yaptıkları bu davranışı kınıyor, Cenab-ı Hakk'ın kendilerine yaptığı iyilikleri hatırlatarak, O'nun bozguncuları nasıl cezalandırdığını düşünmelerini istiyordu. Sonra da, iman edip kendisini tasdik edenler ile onlar arasındaki hükmü Allah'a bırakmayı teklif ediyordu:

"Bir de, Allah'a iman edenleri tehdit ederek, her caddenin başına oturup da, onları Allah'ın yolundan alıkoymayın ve yolun çarpıklığını arzu etmeyin. Düşünün ki, siz pek az idiniz, O, sizi çoğalttı ve bakın o bozguncuların sonu ne oldu! Eğer içinizden bir kısmı, benim gönderilmiş olduğum gerçeğe inanmış, bir kısmı da inanmamışsa, Allah aramızda hükmünü verinceye kadar sabredin. O, hüküm verenlerin en hayırlısıdır."[13]

E. MÜŞRİKLERİN NAMAZLA ALAY ETMELERİ

Müşrikler, Hz. Şuayb (a.s.)'ı alaya almaya ve kıldığı namazla istihzâ etmeye başladılar. Hz. Şuayb (a.s.) kendilerini putları terk edip Allah'a ibadet etmeye, ölçü ve tartı işlerinde adil davranmaya ve bozgunculuğu terk etmeye çağırınca, alay ve istihza ile karşılık verdiler. Sanki suçluyu da bulmuşlardı: Namaz! Hz Şuayb (a.s.)'ı küçümseyip alaya alarak, "Babalarımızın tapmış olduğu ilahları terk etmemizi ve mallarımızda dilediğimiz şekilde tasarrufta bulunmaktan vazgeçmemizi, sana namazın mı emrediyor?" diye soruyorlardı. Kendisinin önceden akıllı ve uslu bir adam olduğunu

13. A'raf sûresi, 7/86-87.

söyleyerek, atalarında görmedikleri bu yeni davranışları, onun gibi akıllı birine yakıştıramadıklarını belirtiyorlardı. Kur'ân-ı Kerim, onların dinin direği olan namaza yönelik düşmanlık dolu alaycı sözlerini şöyle aktarmıştır:

"Onlar şöyle dediler: Ey Şuayb, atalarımızın taptıklarını terk etmemizi veya mallarımız hususunda dilediğimizi yapmamamızı sana namazın mı emrediyor? Halbuki sen çok uslu ve akıllı birisin!"[14]

Müşriklerin namazı dillerine dolamaları, şüphesiz ki, namazın dindeki öneminden ve hatta din ile aynı şey kabul edilmesinden kaynaklanıyordu. Bu soru, aynı zamanda inkârcıların, mü'minlerin ibadetlerine karşı besledikleri nefret hislerinin de açık bir yansımasıydı. Dinin diğer emirlerinin yaşanacağının da en açık göstergesi olan namaz, mü'minlerin büyük bir eylemi şeklinde görüldüğü için, kâfirler her devirde namaza düşman olmuşlardır. Namazı hakkıyla kılanların dindarlıklarını kendi yaşantılarıyla sınırlı tutmayacakları, bu hususta yakınlarına da tesir edecekleri korkusu, din düşmanlarını hep tedirgin etmiştir. Medyen müşrikleri de, Hz. Şuayb (a.s.) ve ashâbını, en kısa şekilde namazla tarif ettikleri için, dinin direği yerinde olan bu önemli ibâdetin, atalarından kalma inançlarını ve mallarını istedikleri gibi harcama hürriyetini kaldırmasından söz etmektedirler. Yine onlar, bu çıkışlarıyla, dünya hayatını iman ve ibâdet sisteminden soyutlamak eğiliminde olduklarını göstermişlerdir.

Hz. Şuayb (a.s.) ile müşrikler arasında geçen bu tartışma hakkında büyük müfessirlerden Râzî, şöyle demiştir:

"Hz. Şuayb (a.s.) onlara iki şey, yani Allah'ı birlemeyi, ölçü ve tartıda adil davranmayı emretti. Onlar da, onun emrettiği bu iki şeye, iki söz ile itiraz ettiler: Birincisi, Allah'ın birliğine inanma emrine karşılık 'babalarımızın taptığı şeyleri asla terk etmeyiz' sözünü, ikincisi de, ölçü ve tartıda eksik yapmayın sözüne karşılık, 'mallarımızda dilediğimizi yaparız' sözünü söylediler. Burada namazdan maksadın 'din' olma ihtimâli de vardır. Buna göre mânâ şöyle olur:

14. Hud sûresi, 11/ 87.

'Bunları sana dinin mi emrediyor?' Namaz, en açık alâmeti olduğu için dine, 'namaz' denilmiştir. Rivâyete göre Hz. Şuayb (a.s.) çok namaz kılardı. Kavmi onun namaz kıldığını görünce, birbirlerine göz kırpar ve gülüşürlerdi. 'Namazın mı sana emrediyor?' diyerek eğlenir ve alay ederlerdi."[15]

Merhum Elmalılı da şöyle der:

"Hz. Şuayb (a.s.) çok namaz kılıyor ve öyle tanınıyordu. İbâdetler içinde dinin direği olan namaz ise, 'gerçekten de namaz Allah'tan gerektiği şekilde korkanların dışındakilere ağır gelir.' (Bakara, 2/45) âyetinde belirtildiği şekilde huşû ehlinden olmayanlara pek ağır gelen, Allah'tan başkasını bir yana bırakıp, Allah huzurunda divan durmanın, secdelere varmanın zevk ve ulviyetini idrak edemeyenlere boş ve faydasız bir uğraş gibi geldiğinden, namaz kılanlarla alay edip eğlenmek, küfrün gereği ve azgın kâfirlerin öteden beri âdetleridir. Bundan dolayı Hz. Şuayb (a.s.)'ın kavmi de onun tevhid inancını, hukuk ve ahlâkla ilgili bildirdiklerini doğrudan doğruya red ve inkâr edemedikleri için, özellikle dolaylı yoldan değersiz göstermek üzere bütün bunları onun kıldığı namaza bağlayarak, geçersiz ve değersiz göstermeye çalışıyorlar, onun Peygamberliğiyle alay etmek üzere namazıyla alay ediyorlardı."[16]

Hz. Şuayb (a.s.), dâvetini ısrarla devam ettirerek onlara, kendisinin gerçekten Peygamber olduğunu, bu hususta Rabbin-den apaçık ve kesin bir delilinin bulunduğunu, böyle olunca, putları bırakıp tek Allah'a ibadete ve her türlü kötülükleri terk edip iyiliklere çağırmak durumunda olduğunu açıklıyordu. Onlara ne emrediyorsa, onları başta bizzat kendisinin yaptığını, vazifesinin, gücünün yettiği ölçüde işleri düzeltmek ve ıslahtan ibaret olduğunu, başarıyı da sâdece Allah'tan bekleyip O'na tevekkül ettiğini bildiriyordu. Kendisine olan düşmanlıklarının, Hz. Nuh (a.s.), Hz. Hud (a.s.) ve Hz. Sâlih (a.s.)'ın kavimlerinin başlarına gelen felâketlerin bir benzerini başlarına getirmesinden korktuğunu söylüyor ve gerek mekan gerekse zaman bakımından Nuh kavminin kendilerine yakınlığını dile getirerek dikkatlerini çekiyor-

15. *Tefsir*, XVIII, 42.
16. *Hak Dini*, IV, 561.

du. Onları, imana, tevbe ve istiğfara çağırıyor, öğüt almaları için, Cenab-ı Hakk'ın çok esirgeyici ve bağışlayıcı olduğunu, kullarına karşı engin merhamet ve sevgi beslediğini hatırlatıyordu:

"Şuayb, 'Ey kavmim! Ne dersiniz, eğer ben, Rabbimin katından açık bir delil ile gelmişsem ve O, bana kendi katından güzel bir rızık vermişse ne yapmalıyım? Size muhalefet etmemle, sizi menettiğim şeylere kendim düşmek istemiyorum. Ben, yalnızca gücümün yettiği kadar düzeltmeyi istiyorum. Başarım da Allah'ın yardımı iledir. Ben, yalnız O'na dayandım ve ancak O'na yönelirim. Ey kavmim! Bana karşı çıkmanız, sakın sizi Nuh kavminin veya Hûd kavminin ya da Sâlih kavminin başına gelenler gibi bir felakete sürüklemesin! Ve hatırlayın ki, Lût kavmi sizden fazla uzak değildir. Rabbinizden affınızı isteyin. Sonra, O'na tevbe edin. Şüphesiz ki, Rabbim, çok merhametlidir ve çok sevendir.' dedi."[17]

F. MÜŞRİK ELEBAŞILARIN HZ. ŞUAYB (A.S.) VE ASHABINI TEHDİTLERİ

Hz. Şuayb (a.s.)'ın dâvetini devam ettirdiğini gören müşrik liderler, alay ve hakaretlerinden bir netice alamayınca, işi tehditle halletmek istediler. Ona ve ashâbına karşı büyüklük taslayarak, atalarının dinine dönmedikleri takdirde, onları yurtlarından çıkaracaklarını söylediler. Hz. Şuayb (a.s.), Allah'ın lütfuyla hidâyete ulaşmışken batıla dönmenin Allah'a karşı büyük bir iftira olacağını ve bunun kendileri için asla söz konusu olmadığını söyledi. İnananlar olarak, müşriklerin yapacağı kötülüklere asla aldırmayacaklarını, kendilerini Allah'ın iradesine teslim ettiklerini ve her şeyin O'nun iradesi dahilinde olduğunu açıkladıktan sonra, Allah'a sığınıp iki taraf arasında hükmünü vermesini istedi. Buna rağmen kâfirler, onu ve ona inananları tehdide devam ettiler:

"Kavmin ileri gelenlerinden büyüklük taslayanlar dediler ki: 'Ey Şuayb! Seni ve seninle beraber iman edenleri, mutlaka ülkemizden çıkaracağız. Yahut da bizim dinimize döneceksiniz.' Şuayb da şöyle dedi: 'İstemesek de mi? Eğer, Allah bizi sizin dininizden

17. Hud sûresi, 11/88-90.

kurtarmışken, tekrar ona dönecek olursak, Allah'a yalan yere iftirada bulunmuş oluruz. Rabbimiz olan Allah'ın dilemesi müstesnâ, sizin dininize dönmemiz mümkün değildir. Rabbimin ilmi her şeyi kuşatmıştır. Biz, sadece, Allah'a dayanırız. Ey Rabbimiz! Bizimle kavmimiz arasında hak ile hükmünü ver. Sen, hüküm verenlerin en hayırlısısın.'

Kavminin ileri gelen kâfirleri şöyle dediler: Yemin olsun ki, eğer Şuayb'a uyarsanız, andolsun ki, o takdirde mutlaka zarara düşersiniz!"[18]

Bir toplumda liderlerin önemi ve onların oynadığı rol, bu âyetlerden de açıkça anlaşılmaktadır. Toplumu idare edenler, toplum üzerinde büyük etkiye sahiptirler. Toplumu kendi düşünceleri istikametinde şekillendirip, istedikleri mecraya sevk edebilirler. Halk, toplumda mutlak iktidar sahibi olan bu sınıfın peşinden gider ve her şeyi onlardan bekler hale gelir. Düşünce ve kavramlar hâkim sınıf tarafından oluşturulur ve toplum onların istedikleri kalıba sokulur. Yöneticiler, yürüttükleri vazifenin büyük bir sorumluluk olduğuna inanan ve icraatlarında Allah rızasını gözeten kimseler olurlarsa, toplumun işlerini düzeltir, her türlü kötülükleri en aşağı seviyeye indirebilir, toplumda sulh ve sükunu sağlayabilirler. Böyle bir toplumda kötülükler fazla gelişemez. Ancak, yöneticiler Medyen kavminde olduğu gibi, hak yoldan uzaklaşıp nefis ve arzularına teslim olmuş, isyan ve fesadın elebaşısı haline gelmiş kimseler olurlarsa, o ülkede, hukuk ve ahlâk kuralları felç olur, ahlâksızlık, terör ve fuhuş yaygınlaşır. Anarşi ve bozgunculuk günden güne şiddetlenir. Böyle bir çöküşün sonu, eski toplumlarda genellikle umumî felaket olmuştur.

G. ŞİDDETE BAŞVURMA-ÖLÜM TEHDİTLERİ

Hz. Şuayb (a.s.) ve ashabının kararlılığını gören müşrikler, tehditlerini gittikçe şiddetlendirdiler. Aralarında onu zayıf bir şahıs olarak bildiklerini, merâmını anlatmaktan dahi aciz olduğunu, kendilerinden üstün hiçbir yönünün bulunmadığını söyleyerek

18. A'raf sûresi, 7/88-90.

hakarete devam ederken, sonunda onu taşla öldürmekten bahsettiler. Onu aslında öldürmek istediklerini, ancak kavminin kan davasına kalkışmasından çekindikleri için bunu yapmadıklarını söylediler. Hz. Şuayb (a.s.), onlara aşiretinden değil, Allah'tan çekinip korkmaları gerektiğini söyledi ve asıl güç sahibinin Allah olduğunu O'nun ilminin yaptıkları şeylerin tamamını kuşattığını hatırlattı. Onların tehditlerine aldırmadığını ve Allah tarafından kendisine verilen tebliğ vazifesini her ne pahasına olursa olsun devam ettireceğini açıklayıp onlara meydan okudu. İleride rezil ve rüsvay edici azâba kimlerin uğrayacağını ve yalancıların kimler olduğunu birlikte göreceklerini söyledi:

"Bunun üzerine kavmi şöyle cevap verdi: 'Ey Şuayb, biz, senin söylediklerinin çoğunu anlamıyoruz. Ve aramızda seni çok zayıf bir kimse olarak görüyoruz. Eğer kabilen olmasaydı, seni taşlayarak öldürürdük. Esasen bizim aramızda bir itibarın da yoktur.'

Şuayb, 'Ey kavmim, benim yakınlarım sizin için Allah'tan daha mı önemli ki, O'nu arkanıza atıp unuttunuz. Bilin ki, Rabbim, bütün yaptıklarınızı ilmiyle kuşatmıştır. Ey kavmim! Bütün gücünüzle yapacağınızı yapın, ben de yoluma devam edeceğim! İleride rezil ve rüsvay edici azabın kime dokunacağını ve kimin yalancı olduğunu bileceksiniz. Bekleyin bakalım, ben de sizinle beraber bekliyorum!' dedi."[19]

H. MEDYENLİLER'İN HELÂKİ

Kur'ân-ı Kerim, Medyen ve Eyke halkının uğratıldığı azaptan çok kısa bahsetmiş, teferruata girmemiştir. Bu hususta verdiği bilgi, Medyen halkının korkunç bir gürültüyle birlikte meydana gelen şiddetli bir depremle, Eyke halkının ise gölge azâbıyla helâk edildiği, Hz. Şuayb (a.s.) ve ashâbının ise Allah'ın rahmetiyle her iki azaptan hariç tutulduğunun bildirilmesinden ibarettir.

Medyen halkına gönderilen bu azap, A'raf ve Ankebut sûrelerinde şiddetli bir deprem (=recfe) olarak zikredilir. Bu

19. Hud sûresi, 11/91-93.

deprem sonucu inkârcı zâlimlerin tamamı, bulundukları yerlerde ölmüşler ve cansız eşyalar haline gelmişlerdi. Sanki onlar, daha önce bu yurtlarında ikâmet edip, orayı şenlendirmemişlerdi. Müşriklerin bu korkunç sonunu gören Hz. Şuayb (a.s.), geçmişin bir muhasebesini yaparak, onlara karşı üzerine düşeni yaptığını, Allah'ın mesajını onlara ulaştırdığını ve öğüt verdiğini söyledikten sonra sözlerini şöyle tamamlamıştı: *"Şimdi kâfir bir kavme nasıl acırım?"* Merhum Elmalılı'nın ifadesiyle, *"Hz. Şuayb (a.s.), ilk önce kavminin helâk olmasından dolayı bir üzüntü duydu, fakat onların üzülmeye lâyık olmadıklarını ve küfürleriyle azâbı hak et-tiklerini düşünerek, onlarla olan bütün manevî ilgisini kesti. Kısacası 'oh olsun!' demedi; ancak 'vah' etmenin de câiz olmayacağını düşünerek ve böyle söyleyerek onlardan tamamen yüz çevirdi."*[20] Onların başına gelen korkunç deprem, A'râf sûresinde şöyle anlatılmaktadır:

"Derken onları şiddetli bir deprem (=recfe) yakalayıverdi de evlerinde dizüstü çökekaldılar. Böylece Şuayb'ı yalanlayanlar, sanki orada hiç safâ sürmemiş gibi oldular. Asıl hüsrana uğrayanlar, Şuayb'ı yalanlayanlar olmuştu. Şuayb onlardan öteye döndü ve, 'Ey kavmim, Allah biliyor ki, size Rabbimin mesajını ilettim, size öğüt de verdim; şimdi kâfir bir kavme nasıl acırım?' dedi."[21]

Ankebût sûresinde de şöyle denilmektedir:

"Medyen kavmine de kardeşleri Şuayb'ı gönderdik; vardı dedi ki: 'Ey kavmim! Allah'a ibadet edin de son güne ümit besleyin; bozgunculukla yeryüzünü berbat etmeyin!' Buna karşı onu yalanladılar. derken, onları şiddetli bir deprem (=recfe) yakalayıverdi de yurtlarında dizleri üstü çökekaldılar."[22]

Hud sûresinde ise, Medyenliler'in helâkinin, korkunç bir gürültü sonucu olduğu ve Allah Teâlâ'dan bir lütuf olarak Hz. Şuayb (a.s.) ve ashâbının bu azaptan kurtulduğu bildirilmiştir:

"Emrimiz geldiğinde, Şuayb'ı ve beraberinde iman edenleri tarafımızdan bir rahmetle kurtardık. O zulmedenleri ise, dehşet verici bir

20. *Hak Dini*, IV, 81.
21. A'raf sûresi, 7/91-93.
22. Ankebut sûresi, 29/36-37.

ses (=sayha) yakaladı ve yurtlarında çöküp kaldılar. Sanki orada şenlik kurmamışlardı. Bak işte Semûd gibi Medyen de defolup gitti."[23]

Medyen kavminin helâki hakkında biri şiddetli bir deprem, diğeri korkunç bir gürültü olarak iki felâketten bahsedilmesi, bu iki hâdisenin birlikte vuku bulduğunu göstermektedir. Buna göre, korkunç bir gürültüyle birlikte şiddetli bir deprem meydana gelmiş olmalıdır.

I. EYKELİLERİN HELÂKİ

Hz. Şuayb (a.s.), az önce açıkladığımız gibi, bâzı tarihçilere göre Medyenliler'in helâkinden sonra Eyke halkına Peygamber olarak gönderilmişti.[24] Eykeliler de, Medyenliler gibi, şirke düşmüşler, ölçü ve tartı işlerinde dürüstlükten tamamen ayrılmışlardı. Hz. Şuayb (a.s.), onlara da, kendisinin Allah tarafından görevlendirilen bir elçi olduğunu söyleyerek onları Allah'a ibadete çağırdı. Kendisine uyarak Allah'ın emirlerini dinlemelerini istedi. Yürüttüğü görev karşılığında onlardan herhangi bir ücret istemediğini, hizmetinin karşılığını yalnızca Allah'tan beklediğini söyledi. Medyen halkının başına gelen felâketten ibret alarak fesat ve bozgunculuktan kaçınmalarını, ölçü ve tartıyı doğru bir şekilde yapmalarını ve Allah'tan korkmalarını emretti.

Ancak Eykeliler de, komşuları Medyenliler gibi, onun sözlerine kulak asmadılar. Peygamberlerini yalanlayıp, ona kendileri gibi bir beşer, üstelik büyüye mâruz kalmış bir insan olduğunu söylediler. Daha da ileri giderek, eğer doğru söylüyorsa, hemen gökten üzerlerine bir azap indirmesini istediler. Hz. Şuayb (a.s.), *"Rabbim yaptıklarınızı daha iyi bilir"* diyerek onları Allah'a havâle etti. Sonunda, Hz. Şuayb (a.s.)'ı yalanlayan bu kavim de azâba uğratıldı. Onların üzerine gönderilen azap, *"azâbu yevmi'z-zulle/ gölge gününün azâbı"* adını taşıyan bir azap idi. Kur'ân-ı Kerim, bu azap hakkında şu bilgiyi vermektedir:

"Eyke halkı da, gönderilen Peygamberleri yalanladı. Şuayb o zaman onlara şöyle demişti: 'Siz, Allah'tan korkmaz mısınız?

23. Hud sûresi, 11/92-93.
24. İbn Asâkir, *Tarihu Dımaşk*, XXIII, 75.

Haberiniz olsun, ben size gönderilmiş bir Peygamberim. Gelin Allah'tan korkun ve bana itaat edin. Buna karşılık sizden bir ücret istemiyorum. Benim mükâfatım âlemlerin Rabbine aittir. Ölçeği tam ölçün ve hak yiyenlerden olmayın. Ve doğru terazi ile tartın! Halkın eşyalarını değerinin altına düşürmeyin ve yeryüzünü anarşi ile fesada vermeyin. Sizi ve sizden önceki nesilleri yaratan Yaratıcı'dan korkun!'

Şöyle dediler: 'Sen muhakkak büyülenmişlerdensin. Sen de bizim gibi bir beşerden başka nesin! Doğrusu biz, seni yalancılardan sayıyoruz. Üzerimize gökten bir parça düşürüver, eğer doğru söyleyenlerden isen!'

Şuayb, 'Rabbim yaptıklarınızı daha iyi bilir.' dedi. Hülâsâ onu yalanladılar, kendilerini de o gölge gününün azâbı yakalayıverdi. O, cidden büyük bir günün azâbı idi. Şüphesiz, bunda alınacak bir ibret vardır; ne var ki çoğu yine de iman etmediler."[25]

Rivâyete göre, Allah, onlara şiddetli bir sıcaklık musallat etmişti. Sıcaktan bunaldıklarında, rüzgarda serinlemek arzusuyla kırlara çıktılar. Bu esnada gönderilen bir bulut, onları sevindirmişti. Çünkü onun gölgesine sığınarak sıcaktan kurtulabilirlerdi. Bu maksatla bulutun altında toplandılar. Ancak bulut, bir anda şimşek ve ateş yağdırmaya başladı ve hepsini helâk etti.[26]

Kur'ân-ı Kerim'de Eyke halkının helâkinden üç yerde daha söz edilmiştir. Onların cezalandırılma sebeplerinin de zikredildiği bu âyetlerde şöyle buyurulmaktadır:

"Eyke sakinleri de, doğrusu ıslah olmaz zâlim kimselerdi. Ve bu yüzden, onları da hakettikleri cezaya uğrattık. Gerçek şu ki, Lût kavmi ve Eyke halkı, geride bıraktıkları harabeleri (bugün dahi) görülebilen bir ana yol üzerinde yaşamaktaydılar."[27]

"Semûd kabilesi, Lût kavmi ve Eyke sâkinleri de aynı şekilde hakikati yalanlamışlardı. Onların tümü inkârda birleştiler. Hepsi de Peygamberleri yalanladılar ve bu nedenle cezamızı hak ettiler."[28]

25. Şuara sûresi, 26/176-189.
26. Eykeliler'e verilen bu azapla ilgili rivâyetler için bkz. İbn Asâkir, XXIII, 76-78.
27. Hıcr sûresi, 15/78-79.
28. Sâd sûresi, 38/13-14.

"Ve Eykeliler ve Tubba' halkı, onların hepsi Peygamberleri yalanladılar ve bunun üzerine onları uyardığım şey başlarına geldi."[29]

Eykeliler'in helâkinden sonra, bu azaptan da kurtulan Hz. Şuayb (a.s.) ve ona iman edenlerin nereye gittikleri ve nasıl bir hayat sürdükleri hakkında kaynaklarda bilgi yoktur. Ancak bâzı rivâyetlerde, onun ve arkadaşlarının Mekke'de vefat ettikleri ve Mescid-i Haram'da Darünnedve ile Benî Sehm kapısı arasındaki bir yere defnedildikleri bildirilmiştir.[30]

İ. ASHABÜ'R-RES

Kur'ân-ı Kerim'de Nuh kavmi, Âd ve Semûd kabileleriyle birlikte iki yerde adı zikredilen ve bu toplumlar gibi Peygamberlerini yalanlamaları yüzünden helâk edildikleri bildirilen Asha-bü'r-res hakkında ihtilâf edilmiştir. Bu toplumun kimler olduğu, nerede ve ne zaman yaşadığı hususunda farklı rivâyetler nakledilmektedir. Onların Yemâme'de Felc denilen beldede yaşamış olan bir toplum olduğu, Yâsin sûresinde bahsedilen Ashabü'l-karye olduğu veya Azerbaycan'da yaşayan ve Peygamberlerini öldüren bir kavim olduğu rivâyetleri yanında, Şuayb kavmi olduğunu bildiren rivâyetler de vardır.[31] Kimlikleri meçhul kalan bu toplum hakkındaki âyetlerin meâli şöyledir:

"Ve Âd toplumunu, Semûd toplumunu ve Ress halkını ve bunların arasında gelip geçen daha nice günahkâr nesilleri topluca cezalandırdık. Oysa her birine uyarıcı dersler, örnekler vermiştik; ama bunlara aldırmamaları üzerine hepsini yerle bir ettik."[32]

"Onlardan önce Nuh kavmi, Ashâbu'r-res ve Semûd kavmi de hakikati yalanladı. Âd kavmi, Firavun kavmi, Lût kavmi de. Ve Eykeliler ve Tubba' halkı, onların hepsi Peygamberleri yalanladılar ve bunun üzerine onları uyardığım şey başlarına geldi."[33]

29. Kâf sûresi, 50/14.
30. Bu rivâyetler için bkz. İbn Asâkir, XXIII, 80.
31. Âlûsî, *Tefsir*, XIII, 32; Harman, "Ashâbü'r-res", *DİA*, III, 469.
32. Furkan sûresi, 25/38-39.
33. Kâf sûresi, 50/12-14.

16. BÖLÜM

Hz. MUSA (A.S.)

A. FİRAVUN'UN İSRAİLOĞULLARI'NIN ERKEK ÇOCUKLARINI ÖLDÜRTMESİ

İsrailoğulları, önceden geçtiği gibi, yaklaşık M.Ö. 1600 yılları civarında Hz. Yusuf (a.s.) zamanında onun dâveti üzerine, ataları Hz. Yakub (a.s.) ile birlikte Mısır'a gitmişler ve orada Hz. Yusuf (a.s.) tarafından kendilerine tahsis edilen bölgeye yerleşmişlerdi. Müteakip asırlarda nüfuslarının artmasıyla ülkede önemli bir unsur haline geldiler. Hz. Yusuf (a.s.)'ın ölümünden u-zun bir süre sonra Mısır iktidarını elegeçiren yeni hanedan firavunları,[1] düşmanlarıyla işbirliği yapmak sûretiyle hâkimiyetlerini tehdit edebileceklerini düşünerek gittikçe çoğalan İsrailoğulla-rı üzerinde baskı uygulamaya başladılar. Önce mal ve mülklerini ellerinden aldılar, ayrıca onları her türlü devlet işlerinden uzaklaştırdılar. Kendilerini Güneş tanrısı Ra'nın oğlu kabul eden bu firavunları,[2] putperestliği ve firavunların ulûhiyeti inancını reddeden İsrailoğulları'nı ağır işlerde çalıştırdılar. Güçlerini bütünüyle kırmak için, muhteşem şehir ve saraylarını yaparken inşâat işlerini bütünüyle onlara yüklediler.

Hz. Musa (a.s.)'ın doğumundan önceki yıllarda tahtta olan Firavun II. Ramses, kibir ve gurur sahibi çok zâlim bir hükümdardı. Halkı sınıflara ayırmış, kimilerini ezip sömürürken, kimilerine önemli imtiyazlar tanımıştı. Yöneticiler ve işbirlikçilerinden meydana gelen zengin sınıf, lüks ve refah içinde yüzüyor; ülke gelirinin büyük kısmı, nüfusun küçük bir kısmından ibaret bu seçkin sınıfın cebine akıyordu. Toplumda ekseriyeti teşkil eden ezilen sınıflar ise, temel insan haklarından dahi mahrum bulunuyordu.

1. Talmud'a göre bu süre bir asırdır (Bkz. Mevdûdî, *Tefhim*, IV, 159).
2. "Firavun" ünvanı taşıyan Eski Mısır hükümdarlarına birer tanrı gözüyle bakılırdı. Mısır'da, M. Ö. 3500 yılından Hz. İsa (a.s.)'ın doğumuna kadar geçen süre içinde, 32 Firavun hanedanı hüküm sürmüştür. IV. Hanedan sırasında Kefren'den itibaren ülkeyi idare eden firavunlara, her şeyin sahibi ve bütün insanların efendisi olan bir tanrı gözüyle bakılmış ve isimleri firavunların atası kabul edilen güneş tanrısı Ra'nın oğlu şeklinde zikredilmiştir. Ülkede tek yetki sahibi olan firavunların, evrensel dengeyi sağlamak, Nil nehrinin taşkınlarını önlemek, güneşin doğuş ve batışını düzenlemek gibi görevleri yürüttüklerine de inanılırdı (*Büyük Larousse*, Milliyet Yay.1986, VIII, 4132; XIX, 9725)

İsrailoğulları üzerindeki baskı ve zulmü daha da artıran bu zâlim Firavun, bunları yetersiz görerek sonunda korkunç bir zulme daha başvurdu. Onlardan doğacak erkek çocukların öldürülmesi için bir kanun çıkardı. Bu maksatla görevlendirdiği casuslarını, onların içine saldı. Bu şahıslar, İsrailoğulları'ndaki hamile kadınların doğum günlerini takip ederler, doğurdukları çocukların oğlan olduğunu öğrendiklerinde, durumu derhal bu çocukları öldürmekle görevlendirilmiş memurlara ihbar ederlerdi. Ayrıca ebelere de, bu çocukları öldürmeleri emri verilmişti. Firavun, bu uygulamasıyla, bir taraftan İsrailoğulları'nın erkek nüfusunu azaltmayı, diğer taraftan da kızlarını sağ bırakıp onları Kıbtî erkeklerle evlendirmek sûretiyle Kıbtî nüfusu arttırmayı hedefliyordu. Allah Teâlâ, Firavun'un bu uygulamasının safhaları hakkında şöyle buyurmaktadır:

"Gerçekten Firavun, bulunduğu ülkede büyüklenip zorbalığa kalkıştı. O yerin halkını, fırkalara böldü. İçlerinden bir fırkayı zayıflatıp eziyor, onların oğullarını öldürtüyor ve kızlarını sağ bırakıyordu. Şüphesiz ki o, bozgunculardan biriydi."[3]

3. Kasas sûresi, 28/4. Firavun'un bu zulmünü, onun İsrailoğulları'nı zayıflatma iradesine bağlayan Kur'ân-ı Kerim, onların yeni doğan erkek çocuklarını öldürme uygulamasını başlatma sebebi hakkında bilgi vermez. Kitab-ı Mukaddes'te de böyle bir bilgi mevcut değildir. Böyle olmakla birlikte, bâzı müfessirler ve tarihçiler, bu hususta, bir takım rivâyetler aktarmışlardır:
Bir rivâyete göre, İsrailoğulları, İbrahim oğulları içinden gelecek bir kurtarıcıyı bekliyorlar, kendilerini Firavun'un zulmünden onun kurtaracağına inanıyorlar, yapılan işkence ve zulûme bu ümit ile karşı koymaya çalışıyorlardı. Onlar, bu bilgilerini önemli bir sır olarak saklıyorlar, yabancılara ve bilhassa Kıbtîler'e asla aktarmıyorlardı. Ancak onların tedbiri bu sırrı muhafazaya yetmedi. Firavun'un adamları bu sırrı öğrenince, sarayda akdedilen bir toplantıda, İsrailoğulları'ndan dünyaya gelecek her erkek çocuğun öldürülmesine karar verildi (İbn Kesir, *Kasasu'l-enbiyâ*, II, 348).
Bir başka rivâyete göre, bir müneccim Firavun'a gelerek, İsrailoğulları içinde doğacak bir çocuğun iktidarını elinden alacağını söylemiş, Firavun bunun üzerine böyle bir yola başvurmuştur. Diğer bir rivâyete göre ise, Firavun bu uygulamayı, gördüğü bir rüyanın, İsrailoğulları içinde doğacak bir çocuğun iktidarını elinden alacağı şeklinde yorumlanması üzerine başlatmıştır.
Bu hususta aktarılan diğer bir rivâyet, bu uygulamanın sonuçları ve bâzı şikâyetler üzerine yapılan değişiklikle ilgilidir. Bu rivâyette, Kıbtî ileri gelenlerinin, bu uygulamadan zarar gördükleri gerekçesiyle Firavun'un huzuru-

Mısır firavunu, Hz. Musa (a.s.)'ın Peygamberliği sırasında bu zulmü yeniden uygulamaya koymuştur. Bu ikinci zulmü yeri geldiğinde ele alacağız.

B. ALLAH TEÂLÂ'NIN EZİLMİŞLERİ ÜSTÜN KILMA İRÂDESİ

XIX. Hanedan firavunlarından olan II. Ramses, İsrailoğulları'nı ezmek ve erkek çocuklarını öldürerek çoğalmalarını önlemek sûretiyle saltanatını yıkılmaz hale getireceğini zannediyordu.[4]

---

na çıkarak, İsrailoğulları'nın erkek çocuklarının boğazlandığını, yaşlılarının da öldüğünü, böyle gittiği takdirde onlara yaptırdıkları ağır hizmet işlerinin kendi kavimlerine kalacağını belirtip, bu uygulamayı yumuşatmasını istedikleri söylenmektedir. Bunun üzerine Firavun, İsrailoğulları'nın doğacak erkek çocuklarının bir yıl öldürülüp bir yıl sağ bırakılmasını emretmiştir. Bununla ilgili olarak, Hz. Harun (a.s.)'ın da çocukların sağ bırakıldığı yılda doğduğu söylenmiştir (bkz. Sa'lebî, 168). Hz. Musa (a.s.)'ın büyüğü olan Hz. Harun (a.s.)'ın, bu uygulamanın başlamasından önce doğduğu rivâyetleri de vardır.

Müfessir ve tarihçiler, bu rivâyetleri, Mevdûdî'nin ifadesiyle "bu hikâyeleri" Talmud'dan almışlardır (*Tefhim*, IV, 159).

4. II. Ramses (M.Ö. 1292-1235), Mısır tarihinin büyük firavunlarından biridir. Tebli Amon rahiplerinin siyasî ve idarî işlere karışmasını önlemeye çalışmış, Önasya'ya yakınlaşmak için başkentini Pi-Ramses'e taşımıştır. Ordularını güçlendirip önemli rakibi Hitit kralını Kadeş'te mağlup etmiştir. Yeni Hitit kralı ile, Asurlular'a karşı bir ittifak kurmuş, dostluğu kuvvetlendirmek için onun kızıyla evlenmişti. Bu ittifakın ardından ülkesini Doğu Akdeniz'in en kuvvetli devleti haline getirdi. Onun zamanında ülkede muhteşem binalar yapıldı. Yerine oğlu Mineptah (Merneptah) firavun oldu.

Tarihçiler, Hz. Musa (a.s.)'ı sarayında büyüten firavunun II. Ramses olduğunda müttefiktirler. Ancak Hz. Musa (a.s.) ve onunla birlikte Mısır'dan ayrılan İsrailoğulları'nı takip ederken ordusuyla beraber Kızıldeniz'de boğulan firavun hakkında ihtilaf vardır.

1896 yılında yapılan arkeolojik kazılarda, muhtemelen bu döneme ait bir levha bulunmuştur. II. Ramses'in oğlu ve halefi Mineptah'ın kahramanlık ve zaferlerinden bahseden bu levhada, "İsrailliler imha edilmiştir ve onların yeniden üremeleri için geride hiç bir tohum bırakılmamıştır." cümlesi geçmektedir. Bu levhadan hareket eden bâzı araştırmacılar, İsrailoğulları'na iki defa büyük zulüm yapıldığını, bunlardan birincisinin Hz. Musa (a.s.)'ın doğumu yıllarında II. Ramses'in yönetimi, ikincisinin ise Hz. Musa (a.s.)'ın

Ancak gerçek güç sahibi Cenab-ı Hak onun gibi düşünmü-yor, aksine bu zâlimin saltanatını zayıf düşürüp, onu bizzat ezmekte olduğu İsrailoğulları vasıtasıyla ortadan kaldırmayı arzu ediyordu. Zayıfların kuvvetlileri devirmesi, ancak Allah'ın yardımı ile mümkündü. Bu defa da öyle olacak, her türlü hakları ellerinden alınmış zayıflar Allah'ın yardımıyla, gurur ve kibir sahibi zâlim müstekbirlere üstün gelecekti. Bu gerçek, Hz. Musa (a.s.)' ın hayatına genişçe yer verilen Kasas sûresinin ilk âyetlerinde şöyle dile getirilmiştir:

"Biz ise istiyorduk ki, o ülkede ezilmekte olanlara lütufta bulunalım. Onları dinde önderler yapalım ve (Firavun'un güç ve kuvvetinin) mirasçıları kılalım. Ve onları yeryüzünde kuvvetli hale getirelim. Firavun'a, Hâmân'a ve askerlerine, sakındıkları şeyi, o zayıfların eliyle gösterelim."[5]

Hz. Musa (a.s.) kıssası, bir bakıma bu iki âyette özetlenen hakikatin gerçekleşmesinin anlatımından ibarettir. Hz. Musa (a.s.) ve kavmi, çileli ve sıkıntılı bir sabır sürecinin ardından Allah tarafından desteklenerek bu mutlu sona ulaştırılmıştır. Onların mücâdelesi, şu âyette ifade edildiği şekilde sonuçlanmıştır:

"Hor görülen o kavmi de, mübarek kıldığımız yerin doğularına ve batılarına vârisler yaptık. Böylece sabretmelerinden dolayı, Rabbinin İsrailoğulları'na olan o pek güzel va'di yerine geldi.

Peygamber olarak görevlendirilmesinin ardından oğlu Mineptah'ın yönetimi esnasında yapılmış olduğu görüşünü tercih ederler (Mevdûdî, *Tefhim*, II, 76, 85; Neccâr, 241).

Ancak, bâzı tarihçi ve arkeologlar, üzerinde İsrâiloğulları'nın imha edildiği yazılan bu büyük taş levhanın, Hz. Musa (a.s.) ve İsrailoğulları'nı takip ettiği sırada denizde boğulan Mineptah'ın ölümünden sonra, gerçekleri ve onun korkunç sonunu gizleyerek Mısır halkına onun İsrailoğulları'nı imha ettiği izlenimi vermek isteyen Mısır devlet ve din adamları tarafından yazıldığını kabul etmektedirler. Mısırlı arkeolog Ahmed Yusuf Ahmed, Mısır firavunlarının yaptığı önemli işleri anlatan önceki levhaların özel bir tarzda yazıldığını ve onlara ait bu levhaların taştan olmadığını söyleyerek, bahse konu olan bu levhanın, gerçekleri firavunlarını ilah kabul eden Mısır halkından gizlemek isteyenlerce yazılmış olduğunu söyler (bkz. Neccâr, 241).

5. Kasas sûresi, 28/5-6.

Firavun ve kavminin yapmakta oldukları ve yükselttikleri şeyleri de yerle bir ettik."[6]

C. HZ. MUSA (A.S.)'IN DOĞUMU VE SANDIK İÇİNDE NİL'E BIRAKILMASI

Hz. Musa (a.s.)'ın ismi, Kur'ân-ı Kerim'de, 34 sûrede 136 ayette geçmektedir. Kur'ân'da ismi en fazla zikredilen Peygamber odur. Hz. Musa (a.s.), dinler tarihi kitaplarında da geniş yer tutar. Bu durum, onun Peygamberler içindeki önemini ve yürütmüş olduğu tevhid mücâdelesinin ehemmiyetini göstermektedir. Bilindiği gibi o, dünyanın en zâlim ve en güçlü hükümdarlarından biri zamanında, ilahlık taslayan bu mağrur hükümdar ve onun zulmü altında ezilen halkı hakka davet için gönderilmiştir. Ezilmişlik sebebiyle insânî duyguları dejenere olmuş kavmi İsra-iloğulları'nı hidâyete ulaştırmak ve kaybettikleri değerleri yeniden kazandırmakla görevlendirilmiştir. Mısır toplumunun cehâlet ve zulmü çok şiddetli olduğundan, ona verilen mûcizeler de, diğer Peygamberlere verilenlere göre daha kuvvetlidir. Hz. Musa (a.s.)'ın tevhid mücâdelesi, aynı zamanda, mü'minler için örnek bir mücâdeledir. Cenab-ı Hak, Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'e hitaben şöyle buyurmuştur:

"Sana Musa ile Firavun arasında geçen olayların bir kısmını, iman eden insanlar için, bütün gerçeğiyle anlatacağız."[7]

Semâvî dört büyük kitaptan Tevrat Hz. Musa (a.s.)'a verilmiş, bu kitap Hz. İsa (a.s.) dahil İsrailoğulları'nın bütün Peygamberleri tarafından tatbik edilmiştir.

Hz. Musa (a.s.), Hz. Yakub (a.s.)'ın oğullarından Levi sıbtına mensuptur. Tarihçiler, onun soyağacını Hz. İbrahim (a.s.)'a kadar şöyle vermektedirler: Musa b. Imrân b. Lâhib (veya Yashir) b. Âziz (veya Kâhis) b. Levi b. Yakub b. İshak b. İbrahim (a.s.). Musa (a.s.), M.Ö. XIII. asırda yaşamıştır.

6. A'râf sûresi, 7/137.
7. Kasas sûresi, 28/3.

Firavun'un aldığı tedbir, ileride kendisini tahtından edecek bebeğin hayatta kalmasını engelleyemedi. Hz. Musa (a.s.), Allah'ın kudretini ve kendisine verdiği değeri gösteren fevkalâde bir şekilde dünyaya geldi, O'nun lütfu ile öldürülmekten kurtuldu. Allah Teâlâ, Hz. Musa (a.s.)'ı Firavun ve adamlarından korumak bir tarafa, bizzat onun tarafından sarayda büyütülmesini sağladı. İsrailoğulları'ndan Imran ve hanımı, erkek bir çocukları dünyaya geldiğinde, şüphesiz büyük bir korkuya kapılmışlardı. Ciğerpârelerinin, Firavun'un adamları tarafından bulunup öldürülmesi an meselesiydi; çünkü çıkarılmış olan kanun bunu gerektiriyordu. Bunu engelleyebilecek bir güçleri de bulunmuyor-du. Ancak yetişen ilâhî yardım, onları bu sıkıntıdan bir ölçüde kurtardı. Şöyle ki, Allah Teâlâ, Hz. Musa (a.s.)'ın annesine, doğurduğu bebeğini emzirmeye devam etmesini, öldürülmesinden korktuğu zaman ise onu bir sandık içinde nehre bırakmasını vahy/ilham etti. Ayrıca ona, nehre bıraktığı çocuğu dolayısıyla korkmamasını ve üzülmemesini söyledi. Bebeğini kurtarıp bir süre sonra kendisine geri göndereceğini ve onu ileride Peygamber olarak görevlendireceğini haber verdi. Kendisine gelen bu ilâhî bilgi sayesinde rahatlayan ve verilen tâlimâta uyan anne, söylendiğine göre, doğumdan yaklaşık üç ay sonra, küçük yavrusunu bir sandık içinde Nil nehrine bıraktı. Doğum ve ilâhî tâlîmat sonunda bebeğin nehre bırakılması, Kur'ân-ı Kerim'de şöyle anlatılmaktadır:

"Biz, Musa'nın annesine şöyle ilham ettik: Çocuğu emzir. Başına bir şey gelmesinden korktuğun zaman ise, onu hemen sandığa koyup nehre bırak. Sakın (ölecek diye) korkma ve ayrılığına üzülme. Biz, onu sana geri döndüreceğiz ve onu Peygamberlerden yapacağız."[8]

Cenab-ı Hak, Hz. Musa (a.s.)'ın annesine, ayrıca bebeğini zât-ı bârisine ve bebeğe düşman olan birinin yanında büyüttüreceğini ve iyi bir şekilde bakılmasını sağlayacağını müjdelemişti. Nitekim Hz. Musa (a.s.)'a hitaben kendisini besleyecek kimselerin sevgisini kazanması için onu sevimli kıldığına işaret ederek şöyle buyurmuştur:

8. Kasas sûresi, 28/7.

"Hani bir zaman Biz, annene önemli hususlar ilham etmiştik. Ona şöyle demiştik: Musa'yı sandığa koy, nehre bırak da nehir onu sahile atsın. onu benim de, onun da düşmanı olan biri alsın. Seni sevimli kıldım ki, muhafazam altında yetişesin." [9]

D. FİRAVUN AİLESİNİN HZ. MUSA (A.S.)'I NEHİRDEN ALMASI

Nil nehri, içinde Hz. Musa'nın bulunduğu sandığı, Firavun sarayının bulunduğu yere götürmüştü. Bâzı cariyeler, sandık içinde bir bebek görünce onu nehirden çıkarıp hemen kraliçeye getirdiler. Kraliçe bebeğin yüzünü açtığında, onun çok güzel bir bebek olduğunu görmüş ve kalbinde ona karşı kuvvetli bir sevgi hissetmişti. Ancak bir süre sonra bebeği gören Firavun, hanımının aksine bebeği öldürmekten başka bir şey düşünmüyordu. Çünkü o ve saray ricali, nehre bırakılmış bu sahipsiz bebeğin, İsrailoğulları'ndan bir aileye ait olduğunu çok iyi biliyorlardı. Çocuğunu bir kaç ay gizleyebilen aile, onu daha fazla gizleyemeyeceğini anlamış, belki biri sahip çıkar ve ona bakar diye, bir sandık içinde nehre bırakmış olmalıydı.

Ancak Firavun ve adamlarının bu kötü düşüncesine rağmen korkulan olmadı. Çünkü kraliçe, Allah'ın sahiplenilmesini kolaylaştırmak ve bu sayede büyütülmesini sağlamak için sevimli kıldığı bu bebeği çok sevmiş ve ona candan bağlanmıştı. Sözlerinden o sırada erkek çocuğu olmadığı anlaşılan bu kadın,[10] ko-

9. Tâhâ sûresi, 20/38-39. Hz. Musa (a.s.)'ın sandık içinde Nil nehrine bırakılması Tevrat'ta da anlatılır. Ancak orada, annenin bu işi Allah'ın emriyle yaptığından bahsedilmez (Çıkış, 2/1-4). Allah'ın emriyle yapıldığı hususu sadece Kur'ân'da zikredilmiştir.

10. Cenab-ı Hak, Hz. Musa (a.s.)'ın kurtuluşuna vesîle olan ve ona büyük hizmetlerde bulunup sonunda onun Peygamberliğine iman eden bu yüksek iradeli kadını Hz. Meryem ile birlikte Yüce Kitabı'nda övgüyle anmış ve şöyle buyurmuştur:
"Allah, iman edenlere de, Firavun'un karısını misal gösterir. O, şöyle demişti: 'Rabbim! Cennette, rahmetine yakın bir yerde bana bir ev yap. Beni, Firavun'dan ve onun kötü amelinden kurtar. Beni, şu zâlim kavimden kurtar!' Allah, iman edenlere, namusunu koruyan İmran kızı Meryem'i de misal gösterir. Biz, ona, ruhumuzdan üfledik. O, Rabbinin sözlerini ve kitaplarını tasdik etmişti ve itâatkar olanlardandı." (Tahrim sûresi, 66/11-12)

cası Firavun'a, *"Onu öldürmeyip evlât edinelim, bizim çocuğumuz olarak büyüdüğü takdirde, umulur ki bize faydası dokunur."* dedi. Firavun, hanımı Âsiye'nin bu teklifini kabul edince, Musa adı verilen bebek[11] ölümden kurtulmuş oldu. Firavun ve yakınları, kaderin kendileri için gizlediği gerçeği, yani nehirden çıkarıp evlat edindikleri çocuğun, ileride kendileri için bir düşman ve üzüntü kaynağı olacağını, saltanatlarının onun elinde sona ereceğini nereden bileceklerdi! Onların hile ve tuzakları, ilâhî iradeyi asla engelleyemezdi. Çocuğun nehirden çıkarılıp saraya alınışı, Kur'ân-ı Kerim'de şöyle anlatılır:

"Firavun ailesi, ileride kendilerine düşman ve üzüntü sebebi olacak çocuğu bulup getirdiler. Şüphesiz Firavun, Hâmân ve askerleri yanılıyorlardı. Firavun'un hanımı, 'Bu benim için de senin için de sevinç kaynağı bir çocuk. Onu öldürmeyin; belki bize faydalı olur veya onu evlât ediniriz.' dedi. Onlar, işin farkında değillerdi."[12]

Diğer tarafta ise, 3 aylık bebeğini bir sandık içinde nehre bırakan anne, Allah tarafından kendisine teminat verilmesine rağmen, çocuğunun başına gelenlerden habersiz, endişeyle birlikte şaşkınlık ve tasa içinde bulunuyordu. Telaş ve acelecilikten, neredeyse durumun anlaşılmasına yol açacak davranışlarda bulunup

---

Rasûlullah (s.a.v.) de, Firavun'un hanımı Asiye bintü Müzâhim isimli bu kadın ile Hz. Meryem'in gerçek anlamda kemâle eren iki kadın olduklarını belirtmiştir (Bkz. Buhârî, Enbiyâ, 34, 36). Bu hadisi yorumlayan İbn Kesir, hadiste o zamanın kadınlarının kastedilmiş olabileceğini, dolayısıyla daha sonra, İslâm döneminde Hz. Hatice, Hz. Fatıma ve Hz. Aişe gibi büyük kadınların da kemâle erdirildiği hususuna aykırı olmadığını ifade etmiştir (*Kasasu'l-enbiyâ*, II, 654-655).

Hz. Musa (a.s.)'ın hayatını kurtaran Hz. Âsiye, ileride ona iman ederek, onunla birlikte kocasına karşı direnmiş, sonunda inancı uğrunda hayatını feda etmekten çekinmemiş ve işkenceler altında can vermiştir. Rivâyete göre, âyette geçen ve içinde kendisine Cennette köşk istediği duasını, kocası Firavun'dan gördüğü bu işkenceler esnasında yapmıştır. Bu anda Cennetteki makamı kendisine gösterilmiş ve makamını seyrederek can vermiştir (Sa'lebî, 188).

11. Rivâyete göre, Firavun'un hanımı Âsiye, nehirde su ile sandığın takıldığı ağaç arasında bulunmuş olan bebeğe, Kıbtîce su mânâsına gelen "mû" ile ağaç demek olan "şâ" kelimelerinden meydana gelen Mûşâ ismini koymuştur (Sa'lebî, 168).
12. Kasas sûresi, 28/8-9.

oğlunu ele verecekti. Ancak Allah Teâlâ, ileride oğlunun Peygamberliğine iman ederek mü'minlerden olacak bu anneye dayanma gücü ve sabır verdi. Bu sayede kendini tutmaya muvaffak olan anne, yine de çocuğunu kimin aldığını öğrenmek istiyordu. Bu maksatla kızına,[13] sandık içinde nehre saldığı küçük kardeşinin peşini takip etmesini ve onu kimin aldığına dair bir haber getirmesini söyledi. Gizli bir şekilde hiç bir kimseye görünmemeye çalışarak nehirdeki sandığın peşinden giden kız kardeşi, bebeğin Firavun ailesi tarafından saraya alındığını görmüştü. Henüz 10-12 yaşlarında olduğu bildirilen bu kız, anlaşılan oldukça zeki bir çocuktu. Nitekim o, kardeşinin kimler tarafından alındığını görmekle yetinmeyip, Firavun'un sarayına kadar girerek, küçük kardeşinin o andaki durumunu öğrenmeye de muvaffak oldu. O, Firavun ailesinin, nehirde buldukları bebeğe sütanne ve bakıcı aramakta olduklarını, bu maksatla bebek sahibi bâzı kadınları saraya getirdiklerini görmüştü. Ancak kardeşi, bu maksatla getirilen hiç bir kadından süt emmiyordu. Orada bulunanların aralarında onu emzirebilecek tanıdık kadınlardan bahsettiklerini duyunca, söze karışarak kendisinin de bunu yapabilecek bir tanıdığının olduğunu söyledi. Bahsettiği kadın ve ailesinin bu bebeğe çok iyi bakabileceklerini anlattı. Onu dinleyenler, bahsettiği kadını denemekte bir beis görmemişlerdi. Kız kardeşinin tavsiyesine uyulmuş, böylece nehirdeki sandıkta bulunan bebeğe süt vermesi için gerçek annesi saraya getirilmişti. Diğer kadınları emmeyen Musa, hemen onu emmeğe başladı.

Firavun'un eşi Âsiye buna çok sevinmişti. Tanımadığı bu kadını sütanne olarak kiralamaya karar verdi ve ona çocuğun sütten kesilmesine kadar sarayda kalmasını teklif etti. Ancak bu kadın, evdeki çoluk ve çocuğunu yalnız bırakamayacağını, dolayısıyla

13. Hz. Musa (a.s.)'ın biri kız biri de Hz. Harun (a.s.) olmak üzere kendisinden büyük iki kardeşi vardı. Hz. Harun (a.s.), rivâyetlere göre, yukarıda geçtiği gibi, İsrailoğulları'nın yeni doğan erkek çocuklarının öldürülmesiyle ilgili kanunun çıkarılmasından önce veya bâzılarının dediği şekilde iş gücü kaybının büyük olacağını gören Firavun'un, bu çocuklardan bir yıl doğanları öldürüp ertesi yıl doğanları sağ bırakması neticesinde, çocukların öldürülmediği yılda doğmuştur (Bkz. Sa'lebî, 168; İbn Kesir, *Kasasu'l-enbiyâ*, II, 468).

bebeğe ancak kendi evinde bakabileceğini ve bunda bir kusur etmeyeceğini söylemişti. Âsiye, buna izin verdi ve bebeği aralarındaki yakınlığı aklından dahi geçirmediği, öz annesine teslim etti. Bu durum, şüphesiz ki, en çok Musa'nın ailesini sevindirmişti. Kur'ân-ı Kerim, bu konuyu şöyle anlatmaktadır:

"Musa'nın annesinin gönlünde, oğlundan başka bir şey yoktu. Eğer mü'minlerden olması için, kalbini pekiştirmeseydik, neredeyse Musa'nın kendi çocuğu olduğunu açığa vuracaktı. Annesi, Musa'nın kız kardeşine, 'Onu takip et!' dedi. O da, Musa'yı uzaktan gözetledi. Firavun ve adamlarından kimse işin farkında değildi.

Biz, annesi gelmeden Musa'nın başka kadınları emmesine engel olmuştuk. Bunun üzerine, Musa'nın kız kardeşi, 'Sizin için,ona bakıp onu yetiştirecek ve şefkatli davranacak bir aile göstereyim mi?' dedi. Böylece biz, Musa'yı annesine geri verdik, sevinsin, üzülmesin ve Allah'ın vaadinin hak olduğunu bilsin diye. Fakat insanların çoğu bunu bilmezler."[14]

"Bir zaman da kız kardeşin, Firavun'un sarayına gidip, 'Size, onu bakıp yetiştirecek birini buluvereyim mi?' diyordu. Böylece annen sevinsin, üzülmesin diye Seni, tekrar ona verdik."[15]

E. FİRAVUN'UN SARAYINDA BÜYÜTÜLEN HZ. MUSA (A.S.)'A HİKMET VE İLİM VERİLMESİ

Çocukluğunun ilk yıllarını, Firavun tarafından sütanne olarak kiralanan öz annesinin kucağında hem de kendi evlerinde geçiren Hz. Musa (a.s.), süt emme çağını tamamladıktan sonra saraya alındı ve orada büyütüldü. Kur'ân-ı Kerim, onun çocukluk ve gençlik yıllarını nasıl geçirdiği konusunda bilgi vermemiştir. Yine, Firavun ailesinin sütanne olarak bildiği gerçek annesiyle olan ilişkilerinden bahsetmemiştir. Ancak bu konularda bilgi olmasa da Hz. Musa (a.s.)'ın zulüm merkezi sarayda bulunmakla, çocukluk

14. Kasas sûresi, 28/10-13.
15. Tâhâ sûresi, 28/40.

yıllarından itibaren ülkede bilhassa İsrailoğulları'na yapılan zulme yakından vâkıf olduğu ve bundan duyduğu rahatsızlığı uzun bir süre gizlemek zorunda kaldığı açıktır. Diğer taraftan sütanne sıfatıyla kendisini emziren öz annesinin, aklı ermeğe başladığı günlerde önemli sırrını açıp ona kim olduğunu açıkladığı, zulme mâruz kalan kavmi ve kavminin dini hakkında bilgi verdiği anlaşılmaktadır.

Firavun'un sarayında bir prens olarak büyüyen Hz. Musa (a.s.), her türlü olumsuzluklara rağmen, Allah'ın yardımıyla sarayın kokuşmuşluklarından uzakta kalmayı başardı. Gençlik yıllarında, güzel ahlâk ve üstün faziletleriyle temayüz etmiş, Allah tarafından mükafatlandırılmaya lâyık muhsinlerden biri olmuştu. Bedenî ve zihnî açıdan gelişip rüşdüne erince, Allah tarafından kendisine, hikmet ve ilim verildi. Keskin anlayış ve hükmetme kabiliyetiyle donatıldı; hem dînî hem de dünyevî ilimlerle teçhiz edildi. Kur'ân-ı Kerim, bu hususu şöyle açıklar:

"Musa, rüşdüne erip olgunlaşınca, ona hikmet ve ilim verdik. Biz, iyileri (muhsinleri) işte böyle mükafatlandırırız."[16]

F. ELİNDEN ÇIKAN KAZA-MEDYEN'E KAÇIŞI VE MEDYEN YILLARI

Hz. Musa (a.s.), gençlik yıllarında bir gün şehre indiğinde, biri Kıbtî diğeri İsrâiloğulları'ndan iki adamın kavga ettiğini görmüştü. İsrâiloğulları'ndan olan şahıs kendisinden yardım isteyince, ona yardım etmek için kavgaya karıştı. Bu davranışından da anlaşıldığı gibi Hz. Musa (a.s.), Firavun'un sarayında bir prens olarak büyüse de, kendisinin İsrailoğulları'ndan olduğunu biliyor, kavmine akla gelmedik zulümler yapan Firavun ve adamlarına öfke duyuyordu. Büyük ihtimalle o sırada saraydan ayrılmış; hatta Firavun ve adamlarının zulmüne karşı çıkmasıyla meşhur olmuştu. Her ne ise, kavgaya karışan Hz. Musa (a.s.), Kıbtî'ye bir yumruk atarak onu yere yıktı. Ancak, hiç istemediği ve beklemediği bir şey

16. Kasas sûresi, 28/14.

olmuş; yumruğu yiyen Kıbtî düşüp ölmüştü. Asla onu öldürmek gibi bir niyeti olmayan Hz. Musa (a.s.), buna çok üzüldü ve bu işin şeytanın işlerinden biri olduğunu söyledi. Allah'a sığınarak, elinden çıkan bu kazadan dolayı kendisini affetmesi için yalvardı. Kavgayı ve kendisinin Kıbtî'ye vurduğunu yardım isteyen şahıstan başka gören olmamıştı. Bir daha suçlulara ve günahkârlara destek olmayacağına söz vererek hemen olay mahallinden uzaklaştı. Kur'ân-ı Kerim'de bu hâdise şöyle anlatılmaktadır:

"Musa, halkının habersiz olduğu bir sırada şehre girdi. Orada, biri kendi kabilesinden diğeri düşman tarafından olan iki adamın kavga ettiğini gördü. Kabilesinden olan adam, düşmanına karşı ondan yardım istedi. Bunun üzerine Musa, ötekine bir yumruk indirip ölümüne sebep oldu. (Onun öldüğünü görünce), 'Bu şeytan işidir. Şeytan, gerçekten, saptırıcı apaçık bir düşmandır. Rabbim! Doğrusu kendimi ziyâna uğrattım. Beni bağışla!' dedi. Allah da onu bağışladı. Çünkü Allah, gafurdur, rahimdir. Musa, 'Rabbim! Bana lûtfettiğin nimetlere andolsun ki, artık suçlulara asla yardımcı olmayacağım.' dedi."[17]

Elinden çıkan kazanın Mısırlılar tarafından görülmemiş olmasını bir nimet sayan Hz. Musa (a.s.), geçtiği gibi, büyük bir pişmanlık içinde, bundan sonra asla suçlulara yardım etmeyeceğine dair Allah'a söz vermişti. Ancak yine de gönlü rahat değildi, geceyi korku ve endişe içinde, etrafı gözetleyerek geçirdi. Sabahleyin sokağa çıktığında, bir de ne görsün, bir gün önce kendisini yardıma çağıran ve başına bu sıkıntının gelmesine sebep olan şahıs, yine biriyle kavga ediyor! O, bu ikinci olaydan yardım ettiği şahsın geçimsiz ve kavgacı biri olduğunu kesin olarak anlamıştı.

17. Kasas sûresi, 28/15-17. Kur'ân-ı Kerim, Hz. Musa (a.s.)'ın Mısırlı Kıbti'ye vururken onu öldürmek niyetinde olmadığını ve aklından dahi geçirmediği ölümü şeytanın işi olarak değerlendirip bundan son derece pişman olduğunu açık bir şekilde bildirmektedir.
Kitab-ı Mukaddes ise, bunun aksine onun kasıtlı bir cinâyet işlediğinden bahsetmektedir. Orada anlatıldığına göre, İsrailoğulları'ndan birinin Mısır'ın yerli halkından biriyle kavga ettiğini görünce, etrafı gözden geçirmiş, kendilerini gören bir kimsenin olmadığını anlayınca, Mısırlıya saldırarak onu öldürmüştür (Çıkış, 2/12). Bu sözlerin uydurulduğu ve böylece Hz. Musa (a.s.)'a büyük bir iftira atıldığı açıktır.

Tekrar yardım isteyince, bu defa onun yardım isteğini reddetmekle kalmayıp, onu suçladı ve ona gerçekten azgın bir kimse olduğunu söyledi. Ardından onları ayırmak maksadıyla, onun kavga etmekte olduğu Mısırlı şahsı tutmaya çalıştı. Bunun üzerine o Mısırlı, Hz. Musa (a.s.)'ı kendisini öldürmek niyetinde olmakla itham ederek şöyle dedi: *"Ey Musa, dün birini öldürdün, bugün de beni mi öldürmek istiyorsun?"* Belli ki o, Hz. Musa (a.s.)'ın kavmine yapılan haksızlıklara tahammülsüzlüğünü bildiğinden veya yardım isteyen düşmanının sözlerinden, önceki gün işlenen fâili meçhul cinayetin onun tarafından işlenmiş ol-duğunu tahmin etmişti.[18] Yine, olayın Hz. Musa (a.s.) dışındaki tek şahidi olan her iki kavganın kahramanı Benî İsrâilli şahıs, sırrını kendi kabilesinden olanlara açmış, ağızdan ağıza dolaşan bu haber, Kıbtîler tarafından da duyulmuş olabilirdi.[19] Bu ihtimaller bir tarafa, Kıbtî şahsın sözlerini duyan Hz. Musa (a.s.), onu tutmaktan vazgeçti. Bundan istifade eden bu şahıs ise hemen oradan ayrılarak, kavmi Kıbtîler'e koştu, Musa'yı ihbar edip onun bir Mısırlı'yı öldürdüğünü söyledi.

18. Bâzı müfessirlere göre, Hz. Musa (a.s.)'a, *"Dün birini öldürdüğün gibi, bugün de beni mi öldürmek istiyorsun?"* diyen Mısırlı değil, İsrailoğulları'ndan olan şahıstır. Çünkü o, "Anlaşılan sen apaçık bir azgınsın!" diyerek kendilerine doğru yürüyen Musa'nın, kendisini tutmak için geldiğini zannetmiştir. Bu sırada sadece Musa ve kendisinin bildiği sırrı ifşa ederek Musa'nın bir gün önce Mısırlı birini öldürdüğünü söylemiştir.
Anlaşılacağı gibi, bu müfessirleri böyle düşünmeye sevk eden husus, Hz. Musa (a.s.) ile bir gün önce yardım ettiği şahıs arasındaki sırrın, Kıbtîler tarafından bilinmediğini kabul etmektir. Ancak diğer müfessirler, bu sözleri, şartların yardımıyla kuvvetli bir tahminde bulunarak Kıbtî'nin söylediği görüşünü tercih ederler. Bu kanaatte olanlardan İbn Kesir, şöyle der: *"Kıbtî, Musa'nın kendisine doğru geldiğini görüp, onun tavrından düşmanına yardım etmekte çok ciddî olduğunu anlayınca, bu sözlerini zan ve feraset bâbından söylemiştir. Bir gün önce işlenen cinâyetin onun tarafından işlendiğini tahmin etmiştir. Veya belki de, kendisine karşı Musa'dan yardım isteyen akrabasının sözlerinde, bu olaya işaret eden deliller bulmuştur."* (Kasasu'l-enbiyâ, II, 356).
Kitâb-ı Mukaddes'te ise, ikinci kavganın Hz. Musa (a.s.)'ın önceki olayda Mısırlı'ya karşı yardım ettiği İbrânî ile başka bir İbrânî arasında geçtiği, Musa'nın haksız bulduğu birinci şahsı uyarması üzerine bu sözleri, önceki olayın da tek şahidi olan bu şahsın söylediği zikredilmektedir (bkz. Çıkış, 2/13-14).
19. Ö.Ahmed Ömer, I, 167.

Mısır eşrafından bir grup, bu olayı duyunca Hz. Musa (a.s.)'ı öldürmeye karar vermişler ve aralarında onu ne şekilde öldüreceklerini konuşmaya başlamışlardı. İsrailoğulları'ndan bi-ri, onların bu konuşmalarını duymuştu. Hemen Hz. Musa (a.s.)'a gelerek, durumu ona anlattı ve canını kurtarması için mümkün olan en kısa zamanda şehirden kaçmasını söyledi. Bu haber üzerine Hz. Musa (a.s.), kendisini zâlimlerden kurtarması için Allah'a duâ ederek, vakit kaybetmeksizin korku ve endişe içinde gizlice şehirden ayrıldı. Hayatî tehlikeyle yüz yüze geldiği bir anda Allah'ın lütfuyla bu tuzaktan haberdar olmuş ve kurtulmayı başarmıştı. Kur'ân-ı Kerim, onun başından geçen bu hadiseyi şöyle anlatır:

"Şehirde korku içindeydi ve etrafı gözetleyerek sabahladı. Sabahleyin bir de ne görsün! Daha dün kendisinden yardım isteyen kimse, feryat ederek yine kendisinden yardım istiyor. Musa ona dedi ki: 'Doğrusu sen besbelli bir azgınsın!' Derken Musa, kendisinin ve yardım isteyen şahsın ortak düşmanları olan öbür adamı yakalamak istedi. Bunun üzerine o adam, 'Ey Musa! Dün birini öldürdüğün gibi, şimdi de beni mi öldürmek istiyorsun? Demek arabuluculardan olmak istemiyor da, bu yerde yaman bir zorba olmayı arzuluyorsun sen!' dedi.

Şehrin öbür ucundan bir adam koşarak geldi ve şöyle dedi: 'Ey Musa! Şehrin ileri gelenleri seni öldürmek için hakkında müzakere ediyorlar. Derhal buradan çık! İnan ki, ben senin iyiliğini isteyenlerdenim.' Musa, korka korka, etrafı gözetleyerek şehirden ayrıldı, 'Rabbim, beni zâlimler güruhundan kurtar!' dedi."[20]

Yüce Allah, zâlim Firavun'dan koruduğu ve ona büyüttürdüğü Hz. Musa (a.s.)'ı başına gelen bu sıkıntıdan da kurtarmış ve kendisine bir kötülük ulaştırılmasına izin vermemişti. Yakınlarından biri vasıtasıyla, Firavun ve adamlarının kendisini öldürmek için plân hazırladıklarını öğrenen Hz. Musa (a.s.), vakit kaybetmeden şehirden çıktı ve Mısır'dan ayrılarak bir haftayı aşan yorucu bir yolculuktan sonra, Kızıldeniz'in Akabe körfezi sahilinde yer alan Medyen şehrine ulaştı. Bu şehir, Mısır İmparatorluğu sınırlarının

20. Kasas sûresi, 28/18-21.

dışında kalan en yakın merkezdi. Bulunduğu bölgenin sınırları, Akabe körfezinin kuzeyinden Sînâ yarımadasının içlerine ve Ölü Deniz'in doğusunda Moab dağına kadar uzanıyordu. Şehrin sakinleri, Arap Amur/Amorite kabilesi idi. Hz. Musa (a.s.), Medyen suyuna vardığında, orada sürülerini sulamakta olan bir grup insanla karşılaştı. Uzak bir yerde bekleyen ve su kaynağına gitmek isteyen sürülerini o tarafa bırakmayan iki kadın onun dikkatini çekmişti. Koyunların suya gitmesini engellemelerinin sebebini sorduğunda, erkeklerin izdihamı sebebiyle suya yaklaşamadıklarını, erkek çobanların sürülerini sulama işini bitirmelerine kadar beklediklerini ve hayvanlarını ancak onların ayrılmasından sonra suladıklarını söylediler. Ayrıca, evlerinde erkek olarak sadece ihtiyar babalarının bulunduğunu ve onun çobanlık yapacak bir durumda olmadığını, bu yüzden kadın olmalarına rağmen çobanlık yapmak zorunda kaldıklarını ilâve ettiler. Onlara acıyan Hz. Musa (a.s.), yardım için harekete geçti ve sürülerini su tarafına götürerek sulayıverdi. Daha sonra orada bulunan bir ağacın gölgesine çekildi ve bu sırada hiç kimseyi tanımadığı bu yabancı diyarda Allah'ın yardımına ne kadar muhtaç olduğunu düşünerek, kendisine yardım etmesi için Allah'a duâ ve niyazda bulundu. Kur'ân-ı Kerim, Medyen'e vardığı sırada onun başından geçenler ve bu duâsı hakkında şöyle demektedir:

"Musa, Medyen tarafına yönelince, 'Umarım, rabbim, bana doğru yolu gösterir!' dedi. Medyen suyuna vardığında, orada hayvanlarını sulayan bir çok insan buldu. Onların gerisinde de, hayvanlarının suya gitmesini engellemeye çalışan iki kadın gördü. Onlara, 'Derdiniz nedir?' dedi. Şöyle cevap verdiler: 'Çobanlar sulayıp çekilmeden biz (onların içine sokulup hayvanlarımızı) sulamayız. Babamız da oldukça yaşlıdır.' Bunun üzerine Musa, onların hayvanlarını sulayıverdi. Sonra gölgeye çekildi, 'Rabbim! Göndereceğin yardıma ve rızka çok muhtacım! ' dedi."[21]

Beklediği yardım gecikmedi. Hz. Musa (a.s.), ağacın gölgesinde oturmuş durumunu düşünüp Allah'ın yardımını dilerken, biraz

21. Kasas sûresi, 28/22-24.

önce hayvanlarını sulayıverdiği kızlardan biri ona gelerek, utangaç bir vaziyette, babalarının kendilerine yapmış olduğu yardımın mükâfatını vermek için kendisini evlerine çağırdığını söyledi. Uzun yolculuğu sebebiyle oldukça yorgun bir durumda ve yabancı bir ülkede bulunmanın garipliği içinde olan Hz. Musa (a.s.), bu nazik dâveti kabul ederek, genç kadın ile birlikte onların evine gitti. Kızların babası,[22] onun başından geçenleri dinledikten sonra, zâlimlerden kurtulmuş olması dolayısıyla onu tebrik etti. Boylu boslu bir genç olan Hz. Musa (a.s.)'daki ahlâkî olgunluk, ihtiyar baba ve iki kızını çok etkilemişti. Bu iki kızdan keskin ferâsetiyle meşhur olanı, onun dürüst ve emin bir kişi ol-duğunu söyleyerek, babasına, onu çoban tutması teklifinde bulundu. Kızının teklifini yerinde bulan ihtiyar, bu işi daha uygun gördüğü bir şekilde çöz-

22. Bâzı rivâyetlerde, bu iki kızın babaları olan ihtiyarın, Hz. Şuayb Peygamber olduğu bildirilmektedir. Yine, bu şahsın Hz. Şuayb (a.s.)'ın yeğeni veya onun ümmetinden mü'min bir kimse olduğu görüşleri de vardır. Ancak Kur'ân-ı Kerim, Hz. Musa (a.s.)'dan ve Hz. Şuayb (a.s.)'dan bahsettiği yerlerde, bu şahsın Hz. Şuayb Peygamber olduğuna dair bir bilgi vermemiştir. Bu hususta hadislerde de malûmat yoktur. Bu bakımdan, söz konusu rivâyetler, tartışma konusu olmuştur. Taberî ve İbn Kesir gibi pekçok âlim, onun Hz. Şuayb Peygamber olduğunu bildiren rivâyetlere itibar etmemişlerdir (ilgili *rivâyetler için bkz. Neccâr, 202-205*).
Ömer Ahmed Ömer de, onun Hz. Şuayb Peygamber olmadığı kanaatindedir ve görüşünü şöyle delillendirir:
"Biz, o ihtiyarın, Hz. Şuayb Peygamber olmadığı görüşünü tercih ediyoruz. Çünkü Hz. Şuayb (a.s.), kendisini yalanlayan kavminin helâkine şahit olmuş, bu felaketten sonra sadece o ve mü'minler hayatta kalmıştır. Bu durumda, mü'min olması gereken çobanların, onun kızlarının hayvanlarını sulamalarına engel olmaları mümkün değildir. Diğer taraftan, bu kaba çobanların, umûmi felâketten önce onu yalanlayanlardan olması da mümkün değildir, çünkü bahsedilen bu şahıs, o sırada çok ihtiyar bir durumdaydı. Yine eğer bu şahıs Peygamber olsaydı, yanında 10 yıl yaşayan damadına, kendi dininden bâzı şeyleri öğrettiğini duyardık. Halbuki Kur'ân'da bu şahıs hakkında söylenen tek şey 'sâlihlerden biri olduğu'dur. Yine Hz. Şuayb (a.s.), Hz. Musa (a.s.)'dan uzun bir süre önce yaşamıştır. Kavmine söylemiş olduğu, "Lût kavmi sizden uzak değildir." (Hud süresi, 89) sözünden anlaşıldığı gibi, Hz. Lût'dan (a.s.) kısa bir süre sonra yaşadığı bilinmektedir.
Hz. Lût (a.s.), bilindiği gibi amcası Hz. İbrahim (a.s.) zamanında yaşadı. Hz. İbrahim (a.s.) zamanı ile Hz. Musa (a.s.) zamanı arasındaki süre ise, pek çok tarihçinin kabulüne göre, 4 asırdan fazladır." (*Ulû'l-azm mine'r-rusûl*, I, 173).
Ö. Ahmed Ömer'in getirdiği bu deliller, meseleyi açıklığa kavuşturmaktadır. Kitab-ı Mukaddes ise, Hz. Musa (a.s.)'ın kayınpederini Medyen (Midyan) kâhini olarak tanıtmakta ve adını Reuel ve Jethro olarak vermektedir (Çıkış, 2/ 16-18; 3/ 1; 18/ 5-6).

tedi. Hz. Musa (a.s.)'a, kabul ederse, sekiz yıl çobanlık yap-
arşılığında, iki kızından hangisiyle isterse evlenebileceğini
i. Eğer süreyi on yıla tamamlamak isterse, bunun kendileri
r ikram olacağını hatırlattı. Yabancı bir ülkede kendisine
rınak arayan Hz. Musa (a.s.), ihtiyarın bu teklifini kabul
onun sürülerini gütmeye başladı. Yıllar birbirini kovaladı,
e göre, çobanlık süresini, kayınpederine daha uygun ge-
şekilde on yıla tamamladı. Bu sürenin sonunda, kızlardan
iyle evlendi ve onu alıp Medyen'den ayrıldı. Kur'ân-ı Kerim,
hayı şöyle anlatmaktadır:

sırada, o iki kızdan biri, utana utana yürüyerek ona geldi.
n, hayvanlarımızı sulamanın karşılığını ödemek için seni ça-
.' dedi. Bunun üzerine Musa, kızların babasına gelip, başın-
çenleri ona anlatınca, ihtiyar şöyle dedi: 'Korkma! Artık, o
tavimden kurtuldun.'

yarın iki kızından biri, 'Babacığım, onu ücretle çoban tut!
, ücretle çoban tutacağın en iyi kimse, bu güçlü ve güvenilir
tır.' dedi

arın babası dedi ki: 'Bana sekiz yıl çalışmana karşılık, şu iki
lan birini sana nikâhlamak istiyorum. Eğer süreyi on yıla ta-
ırsan, o da senden bir lütuf olur; yoksa sana ağırlık vermek
m. İnşaallah, beni iyi kimselerden bulacaksın.'

sa şöyle cevap verdi: 'Bu seninle benim aramda yapılmış ke-
sözleşmedir. Bu iki süreden hangisini doldurursam doldu-
demek ki, bana karşı husumet yok. Söylediklerimize Allah
ir.' Musa, hizmet süresini doldurunca, (oradan ayrılmak üze-
esiyle birlikte yola çıktı."[23]

ısas sûresi, 28/25-29. Medyen'den ayrılan Hz. Musa (a.s.)'ın nereye doğru
ttiği hususunda iki görüş vardır. Bâzı müfessirler, Sina dağının Medyen-
ısır yolu üzerinde olmasından hareketle, yakınlarını ve kavmini özleyen Hz.
usa (a.s.)'ın tebdil-i kıyâfetle kendisini gizleyebileceğini düşünüp Mısır'a
ttiğini kabul etmişlerdir (İbn Kesir, *Kasasu'l-enbiyâ*, II, 364; Mevdûdî, *Tef-*
m, IV, 179). Bâzı müfessirler ise, "*Beni hemen öldürmelerinden korkarım*"
yen Hz. Musa (a.s.)'ın, öldürülme korkusu sebebiyle Mısır'a gidemeyeceği,
layısıyla Kudüs'e gitme ihtimalinin daha kuvvetli olduğu görüşündedirler
hmahh, VI, 183)

6. MEDYEN'DEN AYRILIŞ-PEYGAMBERLİK GÖREVİNİN VERİLİŞİ

Çobanlık süresini tamamlayıp uşak durduğu ihtiyarın kızıyla evlendikten sonra ailesiyle birlikte Medyen'den ayrılan Hz. Musa (a.s.), epeyce bir yol katettikten sonra bir gece Sinâ dağı tarafında bir ateş gördü. Bu esnada, o ve hanımı şiddetli soğuk sebebiyle üşümüş ve karanlıktan dolayı yollarını da kaybetmiş bir durumda bulunuyorlardı. Hz. Musa (a.s.), hanımına, ateşin yanına gidip oradan bir haber veya ısınmak için bir ateş getireceğini söyleyerek, ondan geri dönene kadar kendisini bulundukları yerde beklemesini istedi. Ateşi görmüş olduğu yere geldiğinde,[24] orada bulunan vadinin sağ yanındaki bir ağaçtan kendisine, "Ey Musa! Bil ki, ben, bütün âlemlerin rabbi olan Allah'ım." diye seslenildiğini duydu. Ardından, aynı ses tarafından ayağındaki nalınları çıkarması ve elindeki asayı bırakması emrolundu. Bu emir üzerine elindeki asayı bıraktığında, bir de ne görsün, asa canlanmış, bir yılan gibi hareket ediyor! Bu manzara karşısında korkuya kapılan Hz. Musa (a.s.), arkasını dönüp kaçmaya başlayınca, aynı ses korkmamasını söyledi ve ona güvende olduğunu bildirdi. Devam ederek, elini koynuna sokmasını ve elini koynundan dışarı çıkardığında elinin bembeyaz olduğunu göreceğini haber verip, artık korkmaktan vazgeçmesini istedi. Daha sonra da ona, asa ile beyaz el mûcizelerinin, Firavun ve adamlarına karşı kullanılmak üzere Rabbinden kendisine verilen iki delil, iki önemli mûcize olduğu hatırlatıldı.

Kitab-ı Mukaddes'te, Hz. Musa (a.s.)'ın daha Medyen'de iken, kaynpederinin sürüsünü çölün ardında bırakıp, Allah'ın dağı Horeb'e geldiği, burada Allah'la konuştuğu ve Peygamber olarak görevlendirilip Mısır'a gönderildiği kaydedilir (Çıkış, 3/ 1-7; 4/ 18).

24. Hz. Musa (a.s.)'ın vahye mazhar olduğu ve Peygamber olarak görevlendirildiği bu yer, deniz seviyesinden yaklaşık 1500 m. yüksekliktedir. Hıristiyanlığı kabul eden ilk Roma İmparatoru I. Constantinus, Sinâ dağının eteğinde bulunan bu noktada bir kilise inşâ ettirmiştir. Yaklaşık iki asır sonra ise İmparator Justinian, bu kiliseyi de içine alan bir manastır yaptırmıştır. Hâlâ ayakta olan kilise ve manastır, Yunan Ortodoks kilisesine mensup rahiplerin idaresindedir (Mevdûdî, *Tefhîm*, IV, 92).

Bu mübârek gece ve bu kutsal mekânda böylece Peygamber olarak görevlendirilen Hz. Musa (a.s.)'a, tebliğ için Firavun'a gitmesi emredilmişti. Bunun üzerine o, Firavun'un kavminden birini öldürdüğünü ve bu yüzden Firavun ve adamlarının kendisini öldürmelerinden korktuğunu söyledi. Ayrıca Firavun ve halkının kendisini yalanlamalarından çekindiğini belirterek daha düzgün ve daha etkili konuşan kardeşi Hz. Harun (a.s.)'ı kendisine yardımcı olarak görevlendirmesini istedi. Onun bu isteğini kabul eden Allah Teâlâ, ikisine büyük bir güç ve kuvvet vereceği-ni, dolayısıyla Firavun ve diğer kâfirlerin onlara bir şey yapamayacaklarını, neticede kendilerine iman edenlerle birlikte Firavun' a karşı üstünlük sağlayacaklarını müjdeledi. Hz. Musa (a.s.)'ın Medyen'den ayrılışı ve Sinâ dağında Peygamber olarak görevlendirilip tebliğ için Firavun'a gitmekle emrolunması, Kur'ân-ı Kerim'de bir kaç defa anlatılmıştır. Bu konu Kasas sûresinde şöyle geçmektedir:

"Artık Musa, hizmet süresini doldurunca, ailesiyle birlikte yola çıktı. Yolda Sînâ dağı tarafında bir ateş gördü. Ailesine, 'Siz burada bekleyin; ben bir ateş gördüm, belki oradan size bir haber, yahut ısınmanız için bir ateş parçası getiririm.' dedi. Ateşi gördüğü yere gelince, o mübârek yerdeki vâdinin sağ kıyısından, oradaki ağaç tarafından kendisine şöyle seslenildi: 'Ey Musa! Bil ki, ben, bütün âlemlerin Rabbi olan Allah'ım.'

Ve, 'Asanı at!' denildi. Musa, yere attığı asayı yılan gibi deprenir görünce, dönüp arkasına bakmadan kaçtı. 'Ey Musa! Beri gel, korkma, çünkü sen, emniyette olanlardansın.' buyuruldu. 'Elini koynuna sok, kusursuz bembeyaz çıkacaktır. Korkudan açılan kollarını kendine çek. İşte bu ikisi, Firavun ve adamlarına karşı Rabbin tarafından iki kesin delildir. Çünkü onlar, yoldan çıkan bir kavim olmuşlardır.' diye seslenildi. Musa dedi ki: 'Rabbim! Ben onlardan birini öldürmüştüm, beni öldürmelerinden korkuyorum. Kardeşim Harun'un konuşması benimkinden daha düzgündür. Onu da, beni doğrulayan bir yardımcı olarak benimle birlikte gönder. Zîrâ bana yalancılık ithamında bulunmalarından endişe ediyorum.'

Allah buyurdu: Seni kardeşinle destekleyeceğiz ve size öyle bir kudret vereceğiz ki, âyetlerimiz sayesinde onlar size erişemeyecekler. Siz ve size tâbi olanlar üstün geleceksiniz."[25]

Hz. Musa (a.s.)'ın Peygamber olarak görevlendirilmesiyle ilgili bu önemli mülâkât, Tâhâ sûresinde biraz daha geniş bir çerçevede anlatılmış bulunmaktadır:

"(Ey Muhammed!) Musa'nın kıssası sana ulaştı mı? Hani o, bir vakit bir ateş gördü de, ailesine, 'Siz burada durun, benim gözüme bir ateş ilişti, belki size ondan bir yalın kor getiririm veya ateşin yanında bir kılavuz bulurum.' dedi.

Ateşin yanına vardığı zaman, kendisine şöyle seslenildi: 'Ey Musâ! Haberin olsun, şüphesiz ben, senin Rabbinim. Ayakkabılarını çıkar, çünkü sen mukaddes vâdi Tuvâ'dasın! Ben, seni Peygamber olarak seçtim, şimdi vahyedilecekleri dinle! Şüphesiz ki, ben, Allah'ım! Ben'den başka hiçbir İlâh yoktur. Onun için Bana ibâdet et ve Beni anmak için namaz kıl! Çünkü Kıyamet mutlaka kopacaktır. Onun vaktini gizliyorum ki, herkes yaptığının karşılığını görsün. O halde Kıyâmete inanmayıp da nefsinin peşine takılan kimse, sakın seni ona iman etmekten alıkoymasın; yoksa helâk olursun. Sağ elindeki nedir, Ey Musa!? Musa şöyle dedi: 'O benim asamdır. Ona dayanırım ve onunla davarlarıma yaprak çırparım. Benim daha başka ihtiyaçlarımı da görür.' Allah şöyle buyurdu: 'Onu yere bırak!' Musa elindeki asayı yere bıraktı. Bir de ne görsün, bir yılan gibi koşuyor!

Allah şöyle buyurdu: 'Tut onu, korkma. Biz, onu yine evvelki şekline çevireceğiz. Bir de elini koynuna sok da, diğer bir mûcize olmak üzere, kusursuz bembeyaz olarak çıkıversin. Böylece sana en büyük mûcizelerden bir kısmını göstermiş olalım. Firavun'a git, hakikaten o çok azdı.'

Musa dedi ki: 'Ey Rabbim! Göğsüme genişlik ver, işimi kolaylaştır. Dilimden de düğümü çöz ki, sözümü iyi anlasınlar.[26] *Bana*

25. Kasas sûresi, 28/29-35.
26. Bildirildiğine göre daha sonra Hz. Musa (a.s.)'ın dilindeki tutukluk geçmiş ve çok güzel konuşmaya başlamıştır (İbn Kesir, *Tefsir*, IV, 504).

kendi ailemden bir de vezir/yardımcı ver. Yani kardeşim Harun'u. Onunla beni güçlendir. Onu, vazifemde bana ortak kıl. Tâ ki, Seni çok tesbih edip, çok analım. Şüphe yok ki, Sen bizi hakkıyla görensin.' Allah, 'Ey Musa! Dilediğin sana verildi.' dedi."[27]

Bu muazzam olay, Neml sûresinde ise kısa bir şekilde ifâde edilmektedir:

"Hani bir zaman Musa, ailesine, 'Ben bir ateş gördüm, size ondan bir haber getireceğim, yahut yalın bir kor getireceğim, belki onunla ısınırsınız.' demişti. Ateşin yanına gelince, kendisine şöyle seslenildi: 'Ateşin bulunduğu yerdeki de, çevresindeki de, mübârek kılınmıştır. Alemlerin Rabbi olan Allah, her türlü noksanlıktan münezzehtir. Ey Musa! Gerçek şu ki, ben, Aziz ve Hakîm olan Allah'ım. Asanı bırak!' Musa, bıraktığı asâsının bir yılan gibi kıvrılıp hareket ettiğini görünce, arkasına bakmadan dönüp kaçtı. (Allah şöyle buyurdu): 'Ey Musa! Korkma, Benim huzurumda, Peygamberler asla korkmaz. Ancak kim haksızlık yapar, sonra da yaptığı kötülüğü iyiliğe çevirirse, Ben, onu da bağışlayıcıyım, merhamet edenim. Bir elini koynuna sok; Firavun ve kavmine dokuz mûcizeden biri olarak, kusursuz bir beyazlıkta bembeyaz olarak çıksın. Çünkü onlar, yoldan çıkmış bir toplum oldular. Bu şekilde ayetlerimiz, hakikati gözlerine sokarak, onlara vardığı vakit, 'Bu apaçık bir büyüdür!' dediler."[28]

H. HZ. MUSA (A.S.) VE HZ. HARUN (A.S.) FİRAVUN'LA YÜZYÜZE

Allah Teâlâ, Sînâ dağında Hz. Musa (a.s.)'ı Peygamber olarak görevlendirmiş, ona doğrudan hitap ederek sadece kendisine kulluk etmesini, Âhiret gününe inanmasını ve namaz kılmasını emretmişti. Kıyametin muhakkak kopacağını, insanların daima hazırlıklı olmalarını sağlamak için onun zamanını gizli tuttuğunu bildirmiş, Kıyamet gününde herkesin dünyada yaptığının karşılığını bulacağını haber vermişti. Ona ayrıca Firavun ve adamlarına karşı kul-

27. Tâhâ sûresi, 20/9-36.
28. Neml sûresi, 27/7-13.

lanması için iki büyük mûcize lûtfetmiş, yardım isteğini de kabul ederek, kardeşi Hz. Harun(a.s.)'ı ona yardımcı yapmıştı.

Cenab-ı Hak, Hz. Musa (a.s.) ve kardeşi Hz. Harun (a.s.)'ı Peygamber olarak görevlendirdikten ve onları mûcizelerle donattıktan sonra, Firavun'a gitmelerini emretmiş, o ikisini, emirlerini insanlara tebliğ hususunda, gevşek davranmaktan sakındırmıştı. Ayrıca, Firavun'a gittiklerinde, ona karşı yumuşak bir üslub ile konuşmalarını emrederek Firavun'un yumuşak ve güzel sözlerden etkilenip nasihat dinleyebileceğini hatırlatmıştı. İki kardeş, Firavun'un kendilerine kötülük yapmasından korktuklarını söylediklerinde, Yüce Allah, onlarla beraber olduğunu ve onları Firavun ve adamlarının kötülüklerinden koruyacağını bildirdi. Firavun'a giderek, Allah'ın iki elçisi olduklarını açıklayıp, onu İsrailoğulları'na baskı ve işkence yapmaktan vazgeçmeye çağırmalarını ve İsrailoğulları ile birlikte Mısır'dan ayrılmalarına izin istemelerini emretti. Ve Allah tarafından kendilerine verilen mûcizelerle geldiklerini bildirerek; Peygamberlere inananların hidâyete ulaşacaklarını, onları yalanlayanların ise mutlaka azâba uğrayacaklarını hatırlatmalarını söyledi. Allah Teâlâ, bu konuda şu bilgiyi vermektedir:

"Ey Musa! Sen ve kardeşin, mûcizelerimle gidin. İkiniz de, beni anmada ve emirlerimi tebliğde gevşeklik göstermeyin. İkiniz Firavun'a gidin; çünkü o, hakikaten azdı. Ona varınca, yumuşak sözler söyleyin; umulur ki, öğüt alır veya korkar.

Musa ve Harun, dediler ki: 'Ey Rabbimiz! Firavun'un bize saldırmasından, yahut aşırı gitmesinden korkuyoruz.' Allah da şöyle buyurdu: 'Korkmayın! Zîrâ ben sizinle beraberim. Her şeyi işitir ve görürüm. Hemen gidin de ona şöyle deyin: Biz, Rabbinin iki elçisiyiz. Artık İsrailoğulları'nı, bizimle gönder. Onlara işkence etme. Biz, sana Rabbinden bir mûcize ile geldik. Selâm hidâyete tâbi olanlaradır. Bize vahyolunmuştur ki, Peygamberleri yalanlayıp onlardan yüz çevirenlere mutlaka azap vardır."[29]

Kur'ân-ı Kerim, Hz. Musa (a.s.) ve Hz. Harun (a.s.)'ın Firavun'a gönderilişini bir başka yerde şu sözlerle dile getirmektedir:

29. Tâhâ sûresi, 20/42-48.

"Bir vakit de Rabbin Musa'ya nidâ edip, 'O zâlimler güruhuna; Firavun'un kavmine git. Hâlâ (başlarına gelecekten) sakınmayacaklar mı onlar?' diye seslenmişti.

Musa şöyle dedi: 'Rabbim, doğrusu beni yalanlamalarından korkuyorum. Bu durumda göğsüm daralır, dilim dönmez, onun için Harun'a da elçilik ver. Hem onların bana isnat ettikleri bir suç var. Ondan dolayı, korkarım ki, hemen beni öldürürler.'

Allah, şöyle buyurdu: Hayır, (seni asla öldüremezler), haydi ikiniz, mûcizelerimizle ona gidin. Şüphesiz ki, biz sizinle beraberiz. Her şeyi işitiriz. Doğruca Firavun'a varın. Ona, 'Biz âlemlerin Rabbi olan Allah'ın Peygamberiyiz. İsrailoğulları'nı serbest bırak bizimle beraber gönder.' deyin."[30]

Doğduğu günden itibaren Allah Teâlâ tarafından korunan, can düşmanı olacak Firavun'un sarayında büyüttürülen ve daha sonra Medyen'de güven içinde yaşatılan Hz. Musa (a.s.), artık Peygamber olarak da görevlendirilmiş, mûcizelerle ve kendisi gibi Peygamber seçilen kardeşi Hz. Harun (a.s.)'la takviye edilmişti. Allah (c.c.), Firavun'a gönderdiği iki Peygamberine, kendileriyle birlikte olduğunu ve onları düşmanlarına karşı koruyacağını da bildirmişti.

Hz. Musa (a.s.), Sînâ dağında ilâhî mesajı aldıktan sonra Mısır'a doğru yola çıktı. Oraya varınca yıllardır hasretlerini çektiği annesi ve kardeşi Hz. Harun (a.s.)'la buluştu. Ardından O ve Hz. Harun (a.s.), Allah'ın emrine uyup sarayına giderek Firavun'un huzuruna çıktılar ve Peygamber olarak görevlendirildiklerini söyleyip ilâhî mesajı ona tebliğ ettiler. Ayrıca ondan İsrailoğulları'nı kendileriyle birlikte serbest bırakmasını ve ülkeden ayrılmalarına izin vermesini istediler. Hz. Musa (a.s.), bu esnada kendisinin ancak doğruyu söylediğini belirterek şöyle demişti:

"Musa dedi ki: 'Ey Firavun! Ben, âlemlerin Rabbi olan Allah tarafından gönderilen bir Peygamberim. Bana gereken, Allah'a karşı

30. Şuarâ sûresi, 26/10-17.

ancak doğruyu söylememdir. Gerçekten ben, size Rabbiniz-den bir mûcize getirdim. Artık İsrailoğulları'nı benimle birlikte gönder."[31]

İlâhlık taslayan bir kral için, sarayında besleyip büyüttüğü bir gencin Peygamberliğine iman etmek veya onun talebini kabul ederek kavmini onunla birlikte göndermek kolay değildi. Nitekim o, Hz. Musa (a.s.)'ın dâvetini, üzerinde düşünmeye bile gerek görmeden şiddetle reddetti ve önceden yapmış olduğu iyilikleri onun başına kaktı. Ardından onu halkından birini öldürmekle suçladı ve nankörlükle itham etti. Hz. Musa (a.s.) ise, o adamı öldürmek gibi bir niyetinin bulunmadığını, onun ölmesi üzerine de böyle bir olaya sebep olmaktan duyduğu üzüntü içinde korkup kaçtığını belirtti. Aradan yıllar geçtikten sonra ise Rabbinin kendisini Peygamber olarak görevlendirdiğini açıkladı. Başına kaktığı nimet hususunda da gerekli cevabı verdi. Yapmış olduğu iyiliğin sebebinin, İsrailoğulları'nı kul-köle edinmesi ve onların erkek çocuklarını öldürmesi olduğunu söyledi. Zîrâ böyle bir uygulama olmasaydı kendisi bir sandık içinde Nil nehrine atılmayacak ve Firavun tarafından büyütülmeyecekti. Yaptıklarının bu zulmün bir neticesi olduğunu belirterek, iyilik sandığı şeyin gerçekte zulümden ibaret olduğunu hatırlattı:

"Firavun şöyle dedi: 'Seni çocukken himayemize alıp yanımızda büyütmedik mi? Hayatının birçok yılını aramızda geçirmedin mi? Sonunda, o yaptığın (kötü) işi de yaptın; sen nankörlerden birisin!'

Musa, 'Ben, o suçu o vakit bilmeyerek, istemeyerek işledim. Sizden korkunca da hemen aranızdan kaçtım. Nihayet Rabbim bana bir hikmet verdi ve beni Peygamberlerden yaptı. Başıma kaktığın o nimete gelince, gerçekte İsrailoğulları'nı kul-köle edinmiş olmandır.' dedi."[32]

31. A'râf sûresi, 7/104-107.
32. Şuara sûresi, 26/18-22. Firavun'un âyette geçen, "Seni çocukken himayemize alıp yanımızda büyütmedik mi? Hayatının birçok *yılını aramızda geçirmedin mi?"* şeklindeki sözleri, ilk bakışta bu Firavun'un onu sarayına alan II. Ramses olduğu intibâını uyandırmaktadır. Ancak bu sözlerin onun zamanında devlet işlerinde etkili olan oğlu ve halefi Mineptah tarafından söylendiği, dolayısıyla Hz. Musa (a.s.)'ın Peygamberlik görevine ikincisi zamanında başladığı görüşü giderek daha da kuvvet kazanmıştır. Buna göre Mineptah,

Firavun, daha sonra Hz. Musa (a.s.)'a *"Âlemlerin Rabbi de nedir?"* sorusunu sordu. Hz. Musa (a.s.), O'nun bütün kâinatın Rabbi olduğunu, hakikati görenlerin bunu bildiğini söyleyince, duyduklarına şaşırdığını gösteren alaylı bir tavır içinde etrafındaki adamlarına yönelip, "Onun cevabını duymuyor musunuz?" diye sordu. Sözlerini devam ettiren Hz. Musa (a.s.), *"Alemlerin Rabbi olan Allah, sizin de atalarınızın da Rabbidir."* diyerek, Allah'ın bir sıfatını daha zikretti. Bu açıklama, Firavun'u öfkelendirmişti, yine etrafındakilere dönerek, *"Size gönderilen bu Peygamberiniz mutlaka delidir."* dedi. Hz. Musa (a.s.), onun şiddetli öfkesine ve ağır iftirasına aldırmadan, âlemlerin Rabbi olan Allah'ı tanıtmaya devam etti. O'nun doğunun, batının ve aralarında bulunan şeylerin Rabbi olduğunu, aklını doğru bir şekilde kullananların bunu bildiğini söyledi. Ancak Firavun ve adamlarının bu hakikatler üzerinde düşünmek bile istemedikleri belliydi. Kur'ân-ı Kerim, bu tartışmayı şöyle anlatmaktadır:

"Firavun, 'Âlemlerin Rabbi de nedir?' diye sordu. Musa, 'Eğer gerçekten doğruyu öğrenmek ve onu yürekten benimsemek istiyorsanız, O, göklerin, yerin ve aralarında bulunan şeylerin Rabbidir.' dedi.

Firavun, etrafındakilere, 'İşitmiyor musunuz?' dedi. Musa şöyle dedi: 'O, sizin de Rabbiniz, daha önceki atalarınızın da Rabbidir.'

Firavun, 'Size gönderilen bu Peygamberiniz mutlaka delidir.' dedi. Musa, 'Şayet aklınızı kullansanız anlarsınız ki, O, doğunun, batının ve ikisinin arasında bulunanların Rabbidir.' karşılığını verdi."[33]

---

babasının zamanında sarayda büyütülen Hz. Musa (a.s.)'ı o günlerden itibaren tanımış ve bu sözleriyle o günleri kasdetmiştir (bkz. Neccâr, 240).
Neccâr, 22. âyette geçen, *"İsrailoğulları'nı köle edindin"* mânasına gelen "abbedte beni İsrâil" tabirindeki "abbede" kelimesinin lûgatta ikramda bulunmak mânasına da geldiğini dikkate alarak, o sırada yumuşak söz söylemek durumunda olan Hz. Musa (a.s.)'ın bu cümlesini şöyle anlamıştır: *"Bana yapacağın lütuf ve iyilik, İsrailoğulları'na lütufta bulunup onlara Rablerine ibâdet hususunda hürriyet vermendir."* (s. 216).

33. Şuara sûresi, 26/23-28.

Hz. Musa (a.s.) ve Hz. Harun (a.s.), Firavun ve adamlarını iknâ etmeye çalıştılar, onları kâinat ve ondaki intizamı düşünmeye sevketmek için çok uğraştılar, ancak onların buna asla yanaşmadıklarını gördüler. Bu defa, Peygamberlerini yalanlayan kavimlerin azaba çarptırıldığını hatırlatarak onu ve adamlarını ikaz ettiler. Firavun ise, tartışmayı dâvet dışında bâzı konulara çekmek istiyordu. Konuyu değiştirmek niyetiyle, Hz. Musa (a.s.)' a geçmiş milletlerin durumunu sordu. Hz. Musa (a.s.), bunun bilgisinin sadece Allah katında olduğunu söyledikten sonra, Firavun'u düşünmeye sevkedeceğini sandığı bâzı hakikatleri sıraladı. Allah'ın hata etmediğini ve hiçbir şeyi unutmadığını, yeryüzünü yaratıp, orayı insanların yaşayabileceği şekle getirdiğini, insanların ihtiyaçlarını karşılamak için yağmur indirerek yeryüzünde çeşitli bitkiler bitirdiğini, bütün bunlarda akıl sahipleri için yeterli ibretin bulunduğunu söyledi. İnsanların aslının toprak olduğunu, öldükten sonra yine toprağa döneceklerini ve Kıyâmet gününde tekrar oradan çıkarılacaklarını hatırlattı:

"Gerçekten bize vahyolundu ki, şüphesiz azap, Peygamberleri yalanlayanların ve haktan yüz çevirenlerin üzerinedir. Firavun şöyle dedi: 'O halde, sizin Rabbiniz kimdir ey Musa?' Musa, 'Bizim Rabbimiz, herşeye hilkatini veren, sonra da yolunu gösterendir.' dedi. Firavun, 'Öyle ise, geçmiş asırlar halkının hâli nedir?' diye sordu. Musa şöyle dedi: 'Onların hakkındaki bilgi, Rabbimin katındaki bir kitapta/Levh-i Mahfuz'dadır. Benim Rabbim, hata da etmez, unutmaz da. O ki, yeryüzünü, size bir döşek yaptı. Orada, sizin için yollar açtı. Gökten bir yağmur indirdi.'

İşte bu yağmur ile türlü bitkilerden çiftler çıkardık. Hem siz yiyin, hem de hayvanlarınızı otlatın. Şüphe yok ki, bunda akıl sahipleri için elbette ibretler vardır. Biz, sizin aslınızı topraktan yarattık, öldükten sonra sizi oraya döndürürüz. Kıyamet günü de, oradan tekrar çıkaracağız."[34]

34. Tâhâ sûresi, 20/48-55.

I. FİRAVUN'UN İLAHLIK İDDİASI

Hz. Musa (a.s.) tebliğini ısrarla devam ettirerek, akl-ı selim sahiplerini düşünmeye sevkedecek bâzı hakikatleri dile getiriyor ve Allah'ın kendisine lütfettiği mûcizeleri gösteriyordu. Onun bu tutumu karşısında Firavun, meclisinde bulunan devlet ricalinin Hz. Musa (a.s.)'dan etkilenmesinden ve bu yüzden onların üzerindeki nüfuz ve otoritesinin sarsılmasından korktu. Ülkesinde kendisinden başka bir otorite tanımak niyetinde olmayan bu zâlim, yanındaki adamlarına dönerek, onların rabbi olduğunu ve onlar için kendisinden başka bir ilâh tanımadığını söyledi:

"Musa, Firavun'a en büyük mûcizeyi gösterdi. Fakat Firavun, onu yalanladı ve âsi oldu. Sonra yüz çevirip fesat çıkarmaya girişti. İnsanları topladı ve haykırarak şöyle dedi: 'Ben, sizin en yüce rabbinizim!' Bunun üzerine Allah, onu, ahiret ve dünya azabına uğrattı. Bunda Allah'tan korkan için büyük bir ibret vardır."[35]

İlahlık iddiasında bulunan Firavun, ayrıca veziri Hâmân'a, kendisi için yüksek bir kule inşâ etmesini, bu kuleye çıkıp, yalancılardan biri saydığı Hz. Musa (a.s.)'ın Rabbine ulaşabileceğini sandığını söyledi:

"Firavun, 'Ey ileri gelenler! Ben, sizin için, benden başka ilâh tanımıyorum. Ey Hâmân! Haydi benim için, çamuru pişir (tuğla imal et de) bana bir kule yap ki, Musa'nın ilâhına çıkayım; ama sanıyorum, o, mutlaka yalan söyleyenlerdendir.' dedi."[36]

35. Nâziât sûresi, 79/20-26.
36. Kasas sûresi, 28/38.
Firavun'un ilâhlık iddiası, kendisinin kâinatın yaratıcısı tek ilâh olduğu mânâsına bir iddia değildir. Çünkü bizzat bu iddiada bulunan Firavun ve onu tanrı kabul eden toplumu, pek çok tanrıya ibadet ediyorlardı. Kur'ân-ı Kerim, bu hususu onların dilinden şöyle aktarmıştır:
"Kavminin ileri gelenleri, Firavun'a şöyle dediler: 'Musa ve kavmini, yeryüzünde bozgunculuk çıkarsınlar, seni ve ilâhlarını terketsinler diye mi serbest bırakıyorsun?" (A'râf sûresi, 7/127).
Dolayısıyla, birçok tanrıya tapan Mısırlılar'ın Güneş tanrısının oğlu ve tanrı-hükümdar olarak kabul ettikleri Firavun'un tanrılık iddiası, ülkesinde yegâne iktidar sahibi olma mânasınadır. O, ülkesinde tek kanun koyucunun, tüm emir ve yasakları belirleyicinin kendisi olduğunu, bu yetkilerini hiçbir kimseyle paylaşmadığını ve asla paylaşmak istemediğini kastetmiştir.

Firavun'un bu sözleri ve onun gafleti, Kur'ân-ı Kerim'de bir başka yerde şöyle aktarılmıştır:

"Firavun, veziri Hâmân'a, 'Ey Hâmân! Benim için yüksek bir kule yap. Belki, onunla yollara, göklerin yollarına ulaşırım da Musa'nın ilâhını görürüm. Çünkü ben, Musa'nın yalancı olduğunu sanıyorum.' dedi. İşte Firavun'un kötü ameli, kendisine böylece güzel gösterildi ve doğru yoldan alıkonuldu. Firavun'un tuzağı hüsrandan başka bir şeye yaramadı."[37]

Kur'ân-ı Kerim, Firavun'un inşaatını emrettiği bu kulenin yapılıp-yapılmadığından bahsetmemiştir. Muhtemelen o, halkı kandırmak maksadıyla böyle söylemiştir. Ancak bâzı rivayetlerde, böyle bir kulenin yapıldığı ve hatta Firavun'un maksadını gerçekleştirmek arzusuyla yani Hz. Musa (a.s.)'ın Rabbini görmek niyetiyle kulenin üzerine çıktığı, oradan inişinde kana bulanmış bir ok getirip, Hz. Musa (a.s.)'ın ilahını öldürdüğünü ve ok üzerindeki kanın onun kanı olduğunu söylediği zikredilmiştir.[38]

Onun bu maksadı, şu âyetten de anlaşılmaktadır:
"Firavun, kavmine şöyle dedi: 'Ey kavmim! Mısır'ın saltanatı ve ayaklarımın altından akan şu nehirler benim değil mi? (Sizin en büyük efendiniz olduğumu) görmüyor musunuz?" (Zuhruf sûresi, 43/51).
Elmalılı, Firavun'un ilahlık iddiası için şöyle demiştir:
"Firavun çok iyi bilir ki, şu mahlûkatı yaratan kendisi değildir, kendisini de bir yaratan vardır. Fakat ulûhiyetin yalnız Allah'ın olduğunu tanımıyor. Yaratmak ve yaratıcılık kavramlarına haksızlık ediyor, hukuk ve hukuk koyuculuğu kendi yetkisi olarak görüyor ve kendi dilediği gibi yaparmış, ne isterse o olurmuş, hükmünü ve idaresini bozacak üst bir makam ve kuvvet yokmuş gibi gösteriyor. Bu sebepten insanlar, onun idaresine boyun eğmekten başka bir şey bilmesin, hep onu sevsin, hep ondan korksun, hep ona kul olsun, ona tapsın istiyor. Hem mâbudluk iddia ediyor, hem de 'sizin için benden başka bir ilâh bilmiyorum' diyor. İlk önce yoktur demiyor, bilmiyorum diye insaflı görünmek istiyor." (Hak Dini, VI, 187).

37. Mü'min sûresi, 40/36-37.
38. İlgili rivâyetler için bkz. Sa'lebî,189-190.

İ. HZ. MUSA (A.S.)'IN MÛCİZELERİ-SİHİRBAZLARLA MÜSÂBAKA

İman etmek niyeti taşımayan ve Hz. Musa (a.s.)'ın söylediklerini reddedecek deliller bulmaktan da aciz kalan Firavun, onu dâvetten vazgeçirmek için kuvvete başvurdu. Hz. Musa (a.s.)'ı kendisinden başka birini ilah kabul etmeye devam ettiği takdirde tutuklamakla tehdit etti. Bu sırada Hz. Musa (a.s.), Peygamber olduğunu ve doğru söylediğini gösteren apaçık deliller getirse de mi aynı şeyi yapacağını sordu. Firavun'un meydan okurcasına, "Doğrulardan isen delilini getir!" demesi üzerine, asa ve beyaz el mûcizelerini gösterdi. Ancak Firavun, bu açık deliller karşısında da, ona inanmak yerine, aksine onu sihirbazlıkla itham etti. Sihir yoluyla kendilerini ülkelerinden çıkarmak için çalışmakla suçladı. Hz. Musa (a.s.)'a ne yapılması gerektiğini, huzurunda bulunan devlet adamlarına sordu. Yüksek devlet ricali, kendisine ülkedeki meşhur sihirbazları toplamasını, onlarla Hz. Musa (a.s.)'ı karşı-karşıya getirmesini tavsiye ettiler. Hz. Musa (a.s.) ile Firavun ve yakınları arasında geçen bu konuşmalar, Kur'ân-ı Kerim'de şöyle nakledilmektedir:

"Firavun, 'Yemin olsun ki, eğer benden başkasını ilâh edinirsen, seni zindana atılanlardan ederim.' dedi.

Musa, 'Sana apaçık bir delil getirmiş olsam da mı?' dedi.

Firavun, 'Eğer doğru söyleyenlerden isen, getir onu!' dedi. Bunun üzerine Musa, asâsını yere bırakıverdi. Bir de ne görsünler, apaçık bir ejderha! Elini de (koynundan) çekip çıkardı. bir de ne görsünler! Bakanlara bembeyaz görünen, nur saçan bir el!

Firavun, çevresindeki ileri gelenlere, 'Gerçekten bu, çok bilgili bir sihirbaz. Büyüsüyle sizi yurdunuzdan çıkarmak istiyor, ne emredersiniz?' dedi.

Onlar ise, 'Onu ve kardeşini alıkoy, şehirlere sihirbazları toplayacak kimseler gönder. Ne kadar çok bilgili sihirbaz varsa sana getirsinler.' dediler."[39]

Yönetimde önemli bir yeri olan devlet ricâli de, anlaşıldığı gibi Hz. Musa (a.s.) ve Hz. Harun (a.s.)'ın dâvetine, Firavun'un bakı-

39. Şuara sûresi, 26/29-33.

şıyla bakıyorlar, onun zıddına hiçbir şey düşünemiyorlardı. Apaçık mûcizeleri sihir olarak niteleyen Firavun ve yakınları, İsrailoğulları ile birlikte Mısır'dan ayrılmalarına izin verilmesini isteyen iki Peygamberi, sihirleriyle ülkelerini ve iktidarlarını ellerinden alacak iki sihirbaz olarak görüyorlardı. Onların bu düşüncesi ve Hz. Musa ile aralarında geçen konuşma, Kur'ân-ı Kerim'de bir başka yerde şöyle zikredilir:

"Sonra o Peygamberlerin arkasından Firavun ve topluluğuna mûcizelerimizle Musa'yı gönderdik Fakat onlar, mûcizelerimize karşı haksız davrandılar. Bozguncuların âkıbeti nasıl olurmuş bir bak!

Musa dedi ki: 'Ey Firavun! Şüphesiz ben, âlemlerin Rabbi olan Allah tarafından gönderilmiş bir Peygamberim. Bana, Allah'a dâir ancak gerçeği söylemem yaraşır. Rabbinizden size apaçık bir delil getirdim. Artık İsrailoğulları'nı benimle beraber salıver.'

Firavun, 'Şayet doğru söyleyenlerden isen ve bir delil getirdiysen, onu ortaya koy!' dedi.

Bunun üzerine Musa, asâsını yere attı. Asa, hemen apaçık bir yılan oluverdi. Elini koynundan çıkardı. Bir de ne görsünler, bakanlara nur saçan bembeyaz bir el!

Firavun kavminin ileri gelenleri şöyle dediler: 'Şüphesiz bu, çok bilgili bir sihirbazdır. Sizi yurdunuzdan çıkarmak istiyor.' Firavun, onlara, 'O halde ne emredersiniz?' dedi.

Onlar, 'Onu ve kardeşinin işini şimdilik ertele ve şehirlere sihirbazları toplayacak adamlar gönder. Ne kadar bilgili sihirbaz varsa, hepsini sana getirsinler.' dediler."[40]

Firavun ve adamları, büyük ihtimalle, Hz. Musa (a.s.)'ın a-sa ve beyaz el ile ilgili olarak gösterdiklerinin mûcize olduğunu anlamışlardı. Fakat gerçeği kabul etmek çıkarlarına aykırı olunca, halkı Hz.Musa (a.s.)'a inanmaktan alıkoymak ve ona karşı kışkırtmak için, onun bir sihirbaz, maksadının ise sihir yoluyla ülkelerini ve saltanatlarını ellerinden almak ve kendilerini ülkelerinden sürüp-çıkarmak olduğunu söylemeyi gerekli gördüler. Böyle olunca, iki kardeşi, ancak daha üstün sihirbazlarla mağlup edebilirlerdi. Bu

40. A'râf sûresi, 7/103-112.

düşünce ile Hz. Musa (a.s.)'dan sihirbazlarla yapacağı toplantı ve müsabaka için kendilerine bir gün ve yer belirlemesini istediler:

"Şüphesiz ki, Firavun'a mûcizelerimizin hepsini gösterdik. Buna rağmen Firavun onları yalanladı ve iman etmemekte direndi. Musa'ya şöyle dedi: 'Sihrinle bizi yurdumuzdan çıkarmaya mı geldin ey Musa!? Biz de mutlaka sana, senin sihrin gibi bir sihir getireceğiz. Şimdi sen, bizimle senin aranda bir buluşma zamanı ve yeri tayin et. Ondan ne biz cayalım ne de sen. Buluşacağımız yer münasip bir yer olsun.'

Musa, 'Buluşma zamanımız insanların süslenip kuşluk vaktinde toplandıkları bayram günü olsun.' dedi."[41]

Firavun, Hz. Musa (a.s.)'ın bu zaman tayinini kabul etmişti. Hz. Musa (a.s.) ile Mısır'ın en meşhur sihirbazları arasındaki buluşma ve müsabaka, bayram günü, bayram yerinde kalabalığın en yoğun olduğu kuşluk vaktinde yapılacaktı. Böylece büyük bir kalabalık, gözlerinin önünde cereyan edecek olayları bizzat müşâhede etmiş olacaktı.

O dönemde Mısır'da sihir çok yaygındı. Bilhassa firavunlar ve devlet adamları, sihire büyük önem verirler, sihirbazları taltif ederlerdi. Bu sebeple ülkede çok sayıda sihirbaz bulunuyordu. Firavun'un gönderdiği adamlar, ülkenin muhtelif şehirlerinde yaşayan meşhur sihirbazları bir bir arayıp buldular ve onları bu önemli yarışma için başkente getirdiler.

Bu sihirbazlar, Hz. Musa (a.s.) ile karşılaşacakları bayram günü, bayram alanına getirildiler. Diğer taraftan halkın yoğun bir şekilde katılımını sağlamak için gereken her şey yapılmıştı. Görevlilerin teşvikiyle bayram yerine koşan insanlar, aralarında, sihirbazlar galip gelirse onlara uyacaklarını konuşuyorlardı. Galip geleceklerinden emin görünen sihirbazlar ise, devlet ricalinin ortasında tahtına kurulmuş oturan Firavun'a, galip geldikleri takdirde alacakları mükâfatı soruyorlardı. Firavun da, onların üstün geleceğinden emindi, bu takdirde sadece maddî mükafat vermekle yetinmeyeceğini, onları aynı zamanda yakın adamları arasına alacağını vâdediyordu. Yüce Allah, onların bu durumunu şöyle açıklamıştır:

41. Tâhâ sûresi, 20/56-59.

"Böylece sihirbazlar, belli bir günün tayin edilen vaktinde bir araya getirildi. Halka, ' Siz de toplanıyor musunuz? (haydi çabuk olun!)' denildi.

İnsanlar, 'Üstün gelirlerse herhalde sihirbazlara uyarız.' dediler. Sihirbazlar geldiklerinde, Firavun'a, 'Şayet biz galip gelirsek, muhakkak bize bir ücret var, değil mi?' dediler. Firavun cevâben, 'Evet, o takdirde hiç şüphe etmeyin, gözde kimselerden olacaksınız.' dedi."[42]

Müsâbakanın başlaması için artık her şey hazırdı. Ancak Hz. Musa (a.s.), müsâbakaya başlamadan önce karşısında toplanan sihirbazları uyarmak ve onları bu işten vazgeçirmek istedi. Allah adına yalan ve hileye başvurmaları durumunda büyük bir azâba çarptırılacaklarını hatırlattı. Onun bu sözlerinden etkilendikleri anlaşılan sihirbazlar, aralarında fısıldaşarak yaptıkları konuşmada, Hz. Musa (a.s.) ve Hz. Harun (a.s.)'ın Mısır halkının dinini değiştirmek, Firavun ve kavmini yurtlarından çıkarıp iktidarı ellerine geçirmek için çalışan iki sihirbaz olduğunda görüş birliğine vardılar. Daha sonra mücadeleye başlamak için saflar halinde ilerlediler ve Hz. Musa (a.s.)'a 'İster sen başla, ister biz başlayalım!' dediler. Hz. Musa (a.s.), 'Siz başlayın!.' deyince, sihirlerini ortaya koydular. Sihir malzemesi olarak kullandıkları iplerini ve bastonlarını yere bıraktıklarında, bunlar canlanıp yılanlara dönüşmüştü. Hz. Musa (a.s.) da diğer insanlar gibi, bu yılanları hareket eder bir halde gördü. Kur'ân-ı Kerim, yarışın başlaması anını şöyle anlatmıştır:

"Bunun üzerine Firavun, dönüp tedbir almaya girişti. Ne kadar sihirbaz varsa onları topladı ve sonra buluşma yerine getirdi.

Musa, sihirbazlara, 'Vay halinize! Sakın Allah'a karşı yalan uydurmayın. Yoksa sizi azabıyla helâk eder. İftira atanlar mutlaka hüsrana uğrar!' dedi. Onlar aralarında durumlarını tartıştılar ve gizlice fısıldaştılar. Dediler ki: 'Şüphesiz bunlar, iki sihirbazdır; sizi yerinizden çıkarmak ve sizin üstün yolunuzu (dosdoğru dininizi) ortadan kaldırmak istiyorlar. Onun için, siz hilenizi toplayın, sonra saflar halinde gelin. Bugün galip gelen mutlaka zafere ermiş olacak!'

42. Şuarâ sûresi, 26/38-42.

Sihirbazlar, 'Ey Musa! Ya sen at, veya önce biz atalım.' dediler.

Musa, 'Hayır, siz atın.' dedi. Bir de ne görsün, attıkları ipleri ve bastonları, onların sihirleri dolayısıyla, Musa'ya gerçekten hareket ediyorlarmış gibi görünüyor!"[43]

Sihirbazların yapmış olduğu bu sihirle ortaya çıkan görüntüler, Firavun ve adamlarını sevindirmişti. Onların galip geleceğinden son derece emindiler. Bu ürkütücü manzara, gözleri büyülenmiş olan halkı ise çok korkutmuştu. Kur'ân-ı Kerim, onların gözlerinin büyülenmesine ve korkularına şöyle işaret etmektedir:

"Sihirbazlar şöyle dediler: 'Ey Musa! Hünerini önce sen mi ortaya koyacaksın, yoksa ilk başlayanlar biz mi olalım?' Bunun üzerine Musa, 'Önce siz atın.' dedi. Sihirbazlar marifetlerini ortaya koyup sihirlerini yapınca, insanların gözlerini büyülediler ve onları korkuttular. Böylece büyük bir sihir getirmiş oldular."[44]

Bu dehşet verici manzara, Hz. Musa (a.s.)'ın gönlünde de bir korku husule getirmişti. Belki de onun asıl korkusu, halkın, sihirbazların sihir ve büyüsüne aldanacağı endişesinden kaynaklanıyordu. İşte tam bu esnada, Allah Teâlâ yardımına yetişti, ona korkmamasını söyledi ve sihirbazlara karşı mutlaka üstün geleceğini müjdeleyerek elindeki asâsını yere atmasını emretti. Sihirbazların yaptığının ancak bir sihirbaz tuzağı olduğunu ve asanın onları yutacağını, nereye giderlerse gitsinler sihirbazların aslâ iflâh olmayacaklarını bildirdi. Hz. Musa (a.s.), Allah (c.c.)' dan aldığı emir üzerine asâsını yere bırakınca, büyük bir ejderhaya dönüşen asa bütün yılanları yutuvermişti. Bu müthiş manzara karşısında sihirbazlar onun yaptığının bir sihir olmadığını anlayıp derhal secdeye kapandılar ve bir ağızdan, "Musa ile Harun'un Rabbine iman ettik." dediler. Kur'ân-ı Kerim, bu anı şöyle açıklamaktadır:

"Musa, içinde bir korku hissetti. Biz, ona şöyle dedik: 'Korkma! Üstün gelecek mutlaka sensin, sen! Sağ elindeki asanı at da, onların yaptıklarını yutsun. Çünkü onların yaptıkları, ancak bir sihirbaz tuzağıdır. Zâten sihirbaz, her ne isterse istesin aslâ felâh

43. Tâhâ sûresi, 20/60-66.
44. A'râf sûresi, 7/115-116.

bulmaz.' Musa'nın asâsı, bütün sihirleri yutunca, sihirbazlar, secdeye kapandılar ve, 'Biz, Harun ve Musa'nın Rabbi'ne iman ettik.' dediler."[45]

Hz. Musa (a.s.)'ın asâsı, Yüce Allah'ın lütfuyla büyük bir yılana dönüşmüş, sihirbazların yılan şeklinde görünen ip ve sopalarını bir bir yutmuştu. Toplanmış olan kalabalık, gözleri önünde cereyan eden bu müthiş manzarayı büyük bir hayretle seyretti. Böylece, Hz. Musa (a.s.)'a verilen mûcize, sihirbazların büyülerini ortadan kaldırmış, açık bir şekilde hak bâtıla üstün gelmişti. Kendilerine son derece güvenen meşhur sihirbazlar, bütün mahâretlerini kullanarak gerçekleştirdikleri sihrin bir anda yok olduğunu görünce şaşırmışlar, Hz. Musa (a.s.)'ın yaptığının, kendilerinin yaptığı gibi bir sihir değil; aksine İlâhî bir güç olduğunu anlamışlardı. Bu müthiş mûcize karşısında hemen secdeye kapanarak, âlemlerin Rabbi olan, Hz. Musa (a.s.) ve Hz. Harun (a.s.)'ın Rabbine iman ettiklerini söylediler. Bir kaç saniye öncesine kadar Firavun'un kendilerine vereceği bahşişi düşünen bu insanlar, öfkeden köpürmüş bir vaziyette kendilerini Hz. Musa (a.s.)'ın talebeleri olmakla itham edip ölümle tehdit eden Firavun'un sözlerine hiç aldırmadılar. Öldürülmekten korkmadıklarını; aksine iman etmiş olmakla Allah tarafından affedilme ümidi taşıdıklarını ve bu yüzden rahat olduklarını açıkladılar. Kur'ân-ı Kerim, müsâbaka ve onların tavrını şöyle açıklamaktadır:

"Musa, sihirbazlara, 'Ortaya koyacağınız ne varsa koyun.' dedi. Onlar, sihir iplerini ve asalarını atıp, 'Firavun hakkı için mutlaka galip gelecek olanlar biziz.' dediler.

Musa da, asâsını bırakıverdi. Bir de ne görsünler, asa onların uydurdukları şeyleri hep yutuyor! Bunun üzerine sihirbazlar secdeye kapandılar. 'Alemlerin Rabbine, Musa'nın ve Harun'un Rabbine iman ettik.' dediler.

45. Tâhâ sûresi, 20/67-70. Müfessirlerin ekseriyeti, Hz. Musa (a.s.)'ın asâsının sihirbazların yılanlarını gerçekten yuttuğunu kabul etmişlerdir. Ancak, onun bu yılanları yutmayıp onların üzerindeki sihirin etkisini kaldırarak tekrar ip ve sopaya dönüştürdüğünü kabul edenler de vardır. Mevdûdî, ikinci tefsiri tercih ettiğini söylemiştir (Bkz. *Tefhim*, III, 257).

Firavun, 'Ben size izin vermeden, ona iman mı ettiniz? Meğer o, size sihir öğreten büyüğünüzmüş! Yakında göreceksiniz, mutlaka ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama kestireceğim, hepinizi astıracağım!' dedi.

İman eden sihirbazlar, 'Zararı yok, bizim için fark etmez, nasıl olsa biz, Rabbimize döneceğiz! İman edenlerin ilki olduğumuzdan, Rabbimizin hatalarımızı bağışlayacağını kuvvetle ümit ederiz!' dediler"[46]

Sihirbazların Hz. Musa (a.s.) karşısında mağlup düşmekle kalmayıp, onun gerçek Peygamber olduğunu kabul ederek ona iman ettiklerini söylemeleri, Firavun'u öfkeden çıldıracak hale getirmişti. Rivayete göre, bilgileri sayesinde gerçeği gören bu sihirbazların peşinden İsrailoğulları'nın pek çoğu da Hz. Musa (a.s.)'a iman etmişti. Firavun, sihirbazlarının kendisinden izinsiz Hz. Musa (a.s.)'a iman etmelerine akıl erdiremiyordu. Şüphesiz ki, bunun, kamu oyunda Hz. Musa (a.s.) lehine çok güçlü bir delil kabul edilmesinden de çok korkmuştu. Allah'a ve Peygamberine iman edilince, tahakküm ve zulüm yollarının kapanacağını bildiği için, kamuoyunu yanıltarak, Hz. Musa (a.s.) lehine gelişen olumlu havayı ortadan kaldırmak istedi. Sihirbazları, kendisini ve kavmini ülkeden çıkarmak maksadıyla Hz. Musa (a.s.) ile işbirliği yapmak ve bu tuzağı birlikte hazırlamakla itham etti. Onların, İsrailoğulları'nın desteğiyle iktidarı ellerine alıp, Mısır'ın yerli halkı Kıbtîler'i ülkeden çıkarmak niyetinde olduklarını söyledi. Halbuki o, ülkesinin muhtelif şehirlerinden toplatmış olduğu bu sihirbazların uzun bir süre Medyen'de kalan Hz. Musa (a.s.) ile tanışmadıklarını çok iyi biliyordu. Maksadı, vatan elden gidiyor telâşına düşürerek halkı galeyana getirmekti. Geçtiği gibi, sihirbazları öldürüp cesetlerini astıracağına yemin etmişti. Ancak gerçeği görüp samimi bir şekilde iman etmiş olan sihirbazlar, bu tehditlere hiç aldırmadılar. Cenab-ı Hakk'a duâ ederek, kendilerine sabır vermesini ve müslümanlar olarak ölmeyi nasip etmesini istediler. Kur'ân-ı Kerim, hadiseyi bir başka yerde şöyle dile getirir:

46. Şuarâ sûresi, 26/43-51.

"Biz, Musa'ya, 'Asanı bırak!' diye vahyettik. Bir de ne görsünler, asa, onların büyü ile uydurdukları şeyleri yutuyor. Artık hak meydana çıktı ve onların bütün yaptıklarının gerçek olmadığı anlaşıldı. Artık orada yenilmişler ve küçük düşmüşlerdi. (Gördükleri gerçek karşısında) sihirbazlar, secdeye kapandılar ve şöyle dediler: 'Alemlerin Rabbine Musa ve Harun'un Rabbine iman ettik.'

Firavun şöyle dedi: 'Ben size izin vermeden ona iman ettiniz ha! Şüphesiz bu, halkı ülkeden çıkarmak için şehirde kurmuş olduğunuz bir tuzaktır. Yakında başınıza gelecekleri göreceksiniz: Yemin olsun ki, ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama kestireceğim! Sonra da, topunuzu astıracağım!'

Sihirbazlar ise ona, 'Şüphesiz biz, Rabbimize döneceğiz. Senin bize kızman ve bizden intikam alman da, sırf Rabbimizin âyetleri gelince onlara iman etmemizden dolayıdır.' dediler (ve sözlerini şu duâ ile tamamladılar) Ey Rabbimiz! Üzerimize sabır yağdır ve bizi müslüman olarak öldür."[47]

Firavun'un öfke ve tehdidi, gerçeği anlayınca hemen iman eden sihirbazları hiç etkilememişti. Çünkü onlar, artık gerçeği görmüşler ve samimi bir şekilde iman etmişlerdi. İnançları uğrunda çarptırılacakları her türlü cezayı göze alabilirlerdi. Nitekim, kendilerini yoktan var eden Allah'a karşı asla Firavun'u tercih edemeyeceklerini söylediler. Firavun'un vereceği cezanın sadece bu dünyada geçerli olacağını belirterek, o anda kendilerine düşenin Allah'a sığınarak, yapmış oldukları kötülükleri ve bilhassa Firavun'un zorlaması sonucu yaptıkları sihrin günahını affetmesini dilemek olduğunu ifade ettiler. Bu tür tehditler, Allah'a ve Ahiret gününe gerçekten inanan mü'minleri dinlerinden döndürmek şöyle dursun; aksine her defasında olduğu gibi imanlarını güçlendirmeye yaramıştı. Çünkü imanın kuvveti ve samimiyeti ancak bu tür zorluklar karşısında ortaya çıkıyordu. Sihirbazlar, iman ettikten sonra bambaşka bir dünyanın insanı olmuşlardı, artık sadece yaşamakta oldukları geçici dünya hayatını değil, ebedî hayat olan âhireti de düşünüyorlardı. Kendilerini en korkunç bir şekilde öldüreceğini söyleyen

47. A'râf sûresi, 7/118-126.

Firavun ve adamlarına, âhirette kötülerin ve iyilerin karşılaşacakları durumları hatırlatarak, bundan sonra bütün davranışlarında, orada karşılaşacakları durumu dikkate alacaklarını bildiriyorlardı. İmanlarındaki samimiyetlerinde en küçük bir şüphe dahi bırakmayan ibret dolu cevapları şöyle olmuştu:

"Firavun, sihirbazlara, 'Ben izin vermeden Musa'ya inandınız ha! O, size sihri öğreten büyüğünüzdür. Öyleyse, ben de sizin ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim ve sizi hurma dallarına asacağım! O zaman hangimizin azabı daha şiddetli ve daha sürekli imiş, bileceksiniz!' dedi.

İman etmiş olan sihirbazlar dediler ki: 'Biz, seni, bize gelen açık delillere ve bizi yaratana tercih edemeyiz. Yapacağını yap, sen ancak bu dünya hayatında (istediğini) yapabilirsin. Biz, Rabbimize inandık ki O, bizim günahlarımızı ve senin bizi yapmaya zorladığın sihri bağışlasın. Allah, daha hayırlı ve O'nun mükafat ve cezası daha sürekli dir.'

Şüphesiz, kim Rabbine suçlu olarak gelirse, onun için Cehennem vardır; orada ne ölür, ne de yaşar. Kim de Rabbinin huzuruna sâlih ameller işlemiş bir mü'min olarak gelirse, işte onlar için yüksek dereceler vardır. İçinde ırmaklar akan Adn cennetleri vardır. Orada sürekli kalırlar. İşte kendisini günahlardan arındıranın mükafatı budur."[48]

Hz. Musa (a.s.)'a iman eden bu sihirbazlar, bâzı rivâyetlere göre, Firavun tarafından hemen o gün öldürülmüşlerdir. İbn Kesir, olayların akışından, onların aynı gün şehid edildiğinin anlaşıldığını belirtir.[49] Ancak Kur'ân-ı Kerim, bu konuda bilgi vermemiştir. Buna bakarak, onların idam edilmemiş olabileceğini düşünenler de olmuştur.

48 Tâhâ sûresi, 20/71-76.
49 *Kasasu'l-enbiyâ*, II, 386.

K. İKİNCİ DEFA İSRAİLOĞULLARI'NIN ERKEK ÇOCUKLARINI ÖLDÜRME KARARI-ZÂLİMLERİN ÂKIBETİ

Firavun, Hz. Musa (a.s.)'ın göstermiş olduğu mûcizeleri görünce, onların gerçek olduğunu anlamıştı. Ancak o ve adamları, sırf zâlimlikleri ve kendilerini büyük görmeleri yüzünden, vicdanlarının doğruluğuna kesin kanaat getirdiği bu mûcizeleri in-kâr ederek onların sihir olduğunu söylemeye devam ettiler. Gerçeği kabul edip ona boyun eğmeyi hiç mi hiç düşünmediler. Yüce Allah, bu gerçeği şöyle açıklamıştır:

"Bu şekilde âyetlerimiz/mûcizelerimiz, hakikati gözlerine sokacak tarzda açık-seçik gelince, (Firavun ve avânesi), 'Bu apaçık bir sihirdir!' dediler. Ve vicdanları bunların doğruluğuna kesin kanaat getirdiği halde, sırf zulüm ve kendilerini büyük görmeleri yüzünden, bu mûcizeleri inkâr ettiler. Fakat bak, o bozguncuların âkibeti nasıl oldu!"[50]

Gerçeği görüp anladıkları halde kibir ve zâlimlikleri sebebiyle iman etmeyen Firavun ve adamları, halkın Allah'ın dinine girmesini engellemekte de kesin kararlıydılar. Atalarının dinine sahip çıkmak ve başka bir dinin yayılmasını önlemek gerekçesiyle, insanları Hz. Musa (a.s.)'a inanmaktan alıkoymaya çalıştılar. Bu konuda baskı ve şiddete başvurdular. Firavun'un zulmü, halkı gerçekten korkutmuştu. Bu korku yüzünden, kendi kavmi İsrailoğulları'ndan az bir grup hariç, insanlar Hz. Musa (a.s.)'a iman etmekten çekindiler:

"Bu ilk Peygamberlerin ardından da Musa ve Harun'u âyetlerimizle Firavun ve erkanına gönderdik. Ama onlar büyüklük tasladılar ve suçlu bir millet oldular. Katımızdan onlara hak gelince, 'Doğrusu bu apaçık bir büyüdür.' dediler.

Musa 'Size gelen gerçeğe dil mi uzatıyorsunuz? Bu sihir midir? Sihirbazlar zaten başarı kazanamazlar.' dedi. Onlar, Musa'ya, 'Sen, bizi, babalarımızı üzerinde bulduğumuz dinden çevirmek için ve yeryüzünde üstünlük ikinizin olsun diye mi geldin? Her ne olursa olsun biz size inanmıyoruz.' dediler.

50. Neml sûresi, 27/12-13.

Firavun 'Bütün bilgin sihirbazları bana getirin.' dedi. Sihirbazlar gelince Musa onlara, 'Atacağınızı atın!' dedi. Attıklarında, Musa, 'Yaptığınız sihirdir, fakat Allah onu boşa çıkaracaktır. Allah bozguncuların işini elbette düzeltmez. Suçlular istemese de Allah sözleriyle hakkı gerçekleştirecektir.' dedi.

Firavun ve devlet ricalinin kendilerine fenâlık yapmasından korktukları için, Musa'ya kavminden az bir topluluk dışında iman eden olmamıştı. Çünkü Firavun o yerde çok üstün ve gerçekten aşırı gidenlerdendi.

Musa kendine iman edenlere, 'Ey milletim! Siz, Allah'a gerçekten iman etmiş ve teslim olmuşsanız O'na güvenin!' dedi.

Onlar, 'Biz Allah'a güvendik. Ey Rabbimiz! Bizi, o zâlim kavmin fitnesine düşürme! Ve rahmetinle bizi o kafir kavimden kurtar!' dediler."[51]

Firavun ve adamları, üzerinde bulundukları bâtıl inançlarını savunmak için, bütün müşrikler gibi, ata dinine sahip çıkma edebiyatına başvuruyorlar, bu yolla vicdanları baskı altında tutmaya çalışıyorlardı. Atalarından, Hz. Musa (a.s.) ve Hz. Harun (a.s.)'ın söylediklerine benzer bir şey duymadıklarını iddia ederek iki Peygamberi bozgunculuk ve bölücülükle suçluyorlardı. Onlar inatlarında direnseler de, Hz. Musa (a.s.), kimin hidâyet üzere olduğunu Allah'ın daha iyi bildiğini, zâlimlerin ise asla felâha eremeyeceğini söylüyor; uydurma sihirdir diyerek Allah'ın, ayet ve delillerini yalanlayanların, ancak zâlimler olduğunu belirtiyordu:

"Musa onlara, apaçık mücizelerimizi getirince, 'Bu, uydurulmuş bir sihirden başka bir şey değildir. Biz, atalarımızdan hiç böyle bir şey işitmedik.' dediler. Musa, 'Rabbim, kendi katından, kimin hidâyet rehberi getirdiğini ve hayırlı âkıbetin kime nasip olacağını en iyi bilendir. Muhakkak ki, zâlimler kurtuluşa eremezler.' dedi."[52]

Firavun'un engellemesine rağmen, Hz. Musa (a.s.)'a iman edenlerin sayısı, az da olsa, günden güne artıyordu. Bu durum karşısında ileri gelenler, bu gelişmeyi, büyük bir tehlike sayarak,

51. Yunus sûresi, 10/75-86.
52. Kasas sûresi, 28/36-37

Firavun'u, Hz. Musa (a.s.) ve ona iman edenleri serbest bırakmakla suçlamaya başladılar. Bunun üzerine Firavun, Hz. Musa (a.s.) ve ashabına yapılan baskının arttırılacağını ve İsrail-oğulları'nın doğacak erkek çocuklarının da doğumdan hemen sonra öldürüleceğini açıkladı. Kur'ân-ı Kerim, bu korkunç karar hakkında şu bilgiyi vermektedir:

"Kavminin ileri gelenleri, Firavun'a şöyle dediler: 'Musa ve kavmini, yeryüzünde bozgunculuk yapsınlar, seni ve ilâhlarını terk etsinler diye mi serbest bırakıyorsun?' Firavun, şöyle cevap verdi: Onların oğullarını öldüreceğiz, kadınlarını sağ bırakacağız. Elbette, onların üzerinde kahredici bir güce sahibiz."[53]

Mısır'ın idârî ve askerî erkânı, mevcut statünün devamını sağlamak hususunda Firavun'dan da kralcı kesilmişlerdi. Âyette işaret edildiği gibi, Hz. Musa (a.s.) ve mü'minleri takipte onu ılımlı buluyorlar, ona bu tavrı bırakıp şiddet politikasına başvurmayı teklif ediyorlardı. Onu atalarının dinine ve ilahlarına daha ciddî bir şekilde sahip çıkmaya çağırıyorlardı. Ne Firavun'un ne de onların, hiç bir işlerine karışmayan sahte ilâhlarından herhangi bir şikayetleri vardı. Buna karşılık, o ilâhları terkederek hayatlarına yön verecek bir Allah ve Peygamberlerine inanmayı ve işlerini onlara teslim etmeyi istemiyorlardı.

Firavun, verdiği karar doğrultusunda, Musa kavminin erkek çocuklarını öldürtmeye başladı. Hz. Musa (a.s.)'ın doğumundan önce İsrailoğulları'nın Firavun'un tahtını tehdit edebilecekleri korkusuyla uygulanan bu zulüm, bu defa, insanları onun dinine girmekten alıkoymak veya girenleri dininden döndürmek için tatbik ediliyordu. Firavun'un bu zulmü, ilk günlerde, sâdece mü'minlerin imanlarını kuvvetlendirmeye ve Firavun'a olan düşmanlıklarını arttırmaya yaramıştı. Hz. Musa (a.s.) da bu zulüm karşısında, ashabını sabretmeye çağırıyor, gösterecekleri sabrın sonunda mutlak bir zafer kazanacaklarını vâdediyordu. Allah dilemeyince hiç kimsenin bir şey yapamayacağını, kuvvet ve kud-

53. A'râf sûresi, 7/127. Bu âyette bahsedilen Firavun, bu bölûme ait 4. dipnotta geçtiği gibi, bâzı tarihçiler nazarında, babası II. Ramses'in yerine geçen Mineptah'tır (1235-1224). İsrailoğulları, büyük ihtimalle Mısır'dan onun zamanında çıkmışlar, o ve ordusu denizde boğulmuştur.

retin sadece O'nun elinde olduğunu ve yeryüzünde üstünlüğü dilediğine vereceğini açıklıyordu. Ancak İsrailoğulları, bir süre sonra bu baskıdan usandılar ve şikâyetlere başladılar. Önceden de çeşitli sıkıntılara uğratıldıklarını söyleyerek, içinde bulundukları durumdan dert yanıyorlardı. Hz. Musa (a.s.), Allah Teâlâ'nın düşmanlarını helâk edip kendilerini hâkim kılacağını müjdeleyerek, onların ümitsizliklerini gidermeye çalışıyordu:

"Musa kavmine, 'Allah'dan yardım isteyin, sıkıntılara katlanın, şüphesiz ki, yeryüzü Allah'ındır. Kullarından kimi dilerse, yeryüzüne onu mirasçı yapar.' dedi.

İsrailoğulları şöyle dediler: 'Sen bize Peygamber olarak gelmezden önce de, geldikten sonra da biz işkenceye uğratıldık.'

Musa, şöyle cevap verdi: Umulur ki, Rabbiniz, düşmanlarınızı helâk edecek, yeryüzüne sizi vâris kılacak ve nasıl hareket ettiğinize bakacaktır."[54]

Firavun'un Hz. Musa (a.s.) ve ashabına yaptığı bu zulüme, Mü'min sûresinde de işaret edilmiştir:

"Andolsun ki, Musa'yı ayetlerimizle ve açık bir delil ile, Firavun'a, Hâmân'a ve Kârun'a gönderdik. Onlar dediler ki: 'Bu bir sihirbaz, bir yalancıdır.'

Bunun üzerine, kendilerine tarafımızdan gerçeği getirince de, 'Onunla beraber iman etmiş olanların oğullarını öldürün, kadınlarını sağ bırakın!' dediler. Kâfirlerin düzeni, hep boşa çıkmaya mahkumdur."[55]

Firavun'un bu zulmü karşısında Yüce Allah, Hz. Musa (a.s.) ve kardeşi Hz. Harun (a.s.)'a Mısır'da İsrailoğulları için ken-dilerine mahsus bir mahalle kurmalarını, orada ibadet edecekleri evler edinmelerini ve mü'minlere namazlarını bu evlerde kılmalarını söylemelerini emretti. Ayrıca inananların er geç kurtulacaklarını müjdeledi:

"Biz de, Musa ile kardeşine şöyle vahyettik: 'Kavminiz için Mısır'da bir takım evler hazırlayın, bu evleri de kıbleye yönelen

54. A'râf sûresi, 7/128-129.
55. Mü'min sûresi, 40/23-25.

namazgahlar yapın, namazı dosdoğru kılın.' Ayrıca Musa'ya, 'Mü'minleri müjdele!' dedik."[56]

Firavun ve devlet ricâli, gerçeği gördükleri halde, gurur ve kibirlerini terk edip bir Peygambere iman etmeyi hiç mi hiç düşünmüyorlardı. Çünkü bu sonuç, onları sıradan insanların mertebesine, hatta önceden köle ve hizmetçi olarak kullandıkları İsrailoğulları'nın seviyesine indirecek ve onlarla eşit yapacaktı. Halbuki onlar, insanlar üzerinde kurmuş oldukları hâkimiyet ve saltanatı asla terketmek istemiyorlardı. Bu üstünlüklerini devam ettirebilmek için bütün güçlerini kullanmaya ve her yola başvurmaya hazırdılar. Mevcut şartlar da bütünüyle kendilerinin lehine görünüyordu. Ancak, hiç akıllarına getirmeseler de kibir ve gurur sahibi bütün münkir zâlimlerin sonu gibi, onların sonu da hüsran olacaktı. Zâlimlerin âkıbeti hakkındaki bu değişmez gerçek, Kur'ân-ı Kerim'de, Firavun ve yakınlarıyla ilgili olarak da dile getirilmiş ve şöyle buyurulmuştur:

"Sonra bir takım âyetlerimiz ve açık bir ferman ile Musa'yı ve kardeşi Harun'u, Firavun ve halkının ileri gelenlerine gönderdik. Fakat onlar, kibirlerine yediremediler ve zaten onlar büyüklük taslayan bir topluluk idiler.

Onlar, 'Musa ve Harun'un kavimleri bize kölelik edip dururken, şimdi biz, kalkıp bizim gibi iki insana iman eder miyiz?!' de-diler. Musa ve Harun'u yalanladılar da bu yüzden helâk edilenlerden oldular."[57]

"Musa, Firavun'a en büyük mûcizeyi gösterdi. Fakat Firavun, onu yalanladı ve âsi oldu. Sonra yüz çevirip fesat çıkarmaya girişti. İnsanları topladı ve haykırarak şöyle dedi: 'Ben, sizin en yüce Rabbinizim!' Bunun üzerine Allah, onu, Ahiret ve dünya azabına uğrattı. Bunda Allah'tan korkan için büyük bir ibret vardır."[58]

Cenab-ı Hak, Sevgili Peygamberimiz (s.a.v.)'e hitaben, yeryüzünde büyüklük taslayan ve Allah'a döndürülmeyeceklerini zanneden Firavun gibi zâlimlerin sonu hakkında şöyle buyurmaktadır:

56. Yunus sûresi, 10/87.
57. Mü'minun sûresi, 23/45-48.
58. Nâziât sûresi, 79/20-26.

"Firavun ve askerleri, yeryüzünde haksız yere büyüklük tasladılar. Bize döndürülmeyeceklerini sandılar. Biz de, Firavun'u ve askerlerini yakalayıp denize attık. Ey Muhammed! Zâlimlerin âkıbeti nasıl oldu bir bak! Biz, onları dünyada insanları Cehennem ateşine çağıran önderler yaptık. Kıyamet günü de yardımsız bırakılacaklardır. Bu dünya hayatında onları lânete uğrattık. Kıyamet günü de onlar, hor ve hakir görülen kimselerden olacaklardır."[59]

Firavun ve Mısır eşrafı, büyük servetlere sahip idiler. Onlar arasında Firavun'a yakınlığıyla bilinen Kârun'un hazinelerinin sâdece anahtarlarını, ancak güçlü kuvvetli bir topluluk taşıyabiliyordu. Kur'ân-ı Kerim'de onun azgınlığı, kibri ve serveti hakkında şöyle denilmektedir:

"Şüphesiz ki, Kârun, Musa'nın kavmindendi. Fakat, onlara karşı kibirlenip azdı. Biz ona, öyle hazineler vermiştik ki, onların anahtarlarını, güçlü-kuvvetli bir topluluk zorlukla taşıyabiliyordu. Bir vakit, kavmi ona şöyle demişti: Şımarma, şüphesiz ki Allah, şımaranları sevmez. Allah'ın sana verdiği nimetlerle Ahiret yurdunu da gözet! Dünyadan nasibini de unutma! Allah'ın sana ihsan ettiği gibi sen de başkalarına iyilik et! Yeryüzünde bozgunculuk isteme. Çünkü Allah bozguncuları sevmez."[60]

59. Kasas sûresi, 28/39-42.

60. Kasas, 28/76-77. Bu âyette geçtiği gibi Kârun, İsrailoğulları'ndandı. Buna rağmen, kavmine gösterdiği düşmanlık sayesinde Firavun'un gözde devlet adamlarından biri olmayı başarmıştı. Âlimlerin ekseriyetine göre Hz. Musa (a.s.)'ın amcazâdesi olan Karun, Hz. Musa (a.s.)'ın üç azılı düşmanından biri idi. Bu üçlü komite Mü'min sûresinde (âyet 23-24) şöyle tanıtılmıştır:
"Andolsun ki biz, Musa'yı mûcizelerimiz ve apaçık delillerle, Firavun, Hâmân ve Kârun'a gönderdik. Onlar: 'Bu, çok yalancı bir sihirbazdır!' dediler."
Rivâyete göre Karun, önce Hz. Musa (a.s.)'a iman etmiş ve ona verilen Tevrat'ı çok iyi öğrenmişti. Ancak hırsı, dünya malına düşkünlüğü, azgınlığı ve kıskançlığı yüzünden, dinine ve kavmine ihanet ederek kavmini Mısır'dan sürmeye çalışanlarla birlikte oldu. Onun bu tavrı, Firavun'un gözdesi haline gelmesini sağlamıştı. Bâzı rivâyetlere göre, Firavun onu İsrailoğulları'nın başına idareci tayin etti. Kârun, o kadar büyük bir servete sahip olmuştu ki, görevliler sadece hazinesinin anahtarlarını bile çok zor taşıyabiliyorlardı. Bu zenginlik, onu son derece şımartmıştı. Yakınları onu uyararak, ahireti unutmamasını, Allah'ın verdiği nimetlerden başkalarına ihsanda bulunmasını ve bozgunculuktan vazgeçmesini istiyorlardı. Ancak Kârun, servetini bilgisi sa-

yesinde edindiğini söyleyerek, bu uyarılara kulak asmıyordu. Bir gün gelip servetinin yok olabileceğini düşün-müyor, Allah'ın kendisinden daha varlıklı nice zenginleri helâk ettiğini dikkate almıyordu. Diğer taraftan, sadece dünya hayatını isteyen insanlar, görkemli bir şekilde karşılarına çıkan bu gurur âbidesine imrenerek, onu takdirle anıp, onun sahip olduğu servete sahip olabilme özlemlerini dile getiriyorlardı. İçlerindeki ilim ehli ise, Allah'ın vereceği mükâfatın daha hayırlı olduğunu söyleyerek onları uyarıyordu. Onların bu durumu, Kur'ân-ı Kerim'de şöyle anlatılmıştır:

"Kârun ise, 'O servet, bana ancak kendimdeki bilgi sayesinde verildi.' demişti. Bilmiyor muydu ki Allah, önceki nesillerden, ondan daha güçlü, ondan daha çok taraftarı olan nice kimseleri helâk etmişti. Günahkârlardan günahları sorulmaz (onlar hatalarını görmeseler de Allah onların hepsini bilir).

Derken Kârun, ihtişamı içinde kavminin karşısına çıktı. Dünya hayatını arzulayanlar, 'Keşke Kârun'a verilenin benzeri bizim de olsaydı; doğrusu o çok şanslı!' dediler.

Kendilerine ilim verilmiş olanlar ise, şöyle dediler: 'Yazıklar olsun size! İman edip iyi işler yapanlara göre, Allah'ın mükâfatı daha üstündür. Ona da ancak sabredenler kavuşabilir." (Kasas sûresi, 28/78-80).

Allah Teâlâ, ihtikarcı, vurguncu, malını ve mülkünü artırmaktan başka bir şey düşünmeyen bugünkü manada tipik bir kapitalist örneği olan Kârun ve sarayını, sonunda yerin dibine geçirdi. O'nun verdiği bu cezayı önleyebilecek bir güç de asla olamazdı. Önceden onun gibi olmak isteyenler, gerçeği ancak bu sırada anlamışlardı:

"Nihâyet biz, Kârun'u da sarayını da yerin dibine geçirdik. Artık Allah'a karşı kendisine yardım edecek avenesi olmadığı gibi, o, kendini savunup kurtarabilecek kimselerden de değildi.

Daha dün, onun yerinde olmayı isteyenler, 'Demek ki, Allah, rızkı kullarından dilediğine bol veriyor, dilediğine de az. Şâyet Allah, bize lütufta bulunmamış olsaydı, bizi de yerin dibine geçirirdi. Vay! Demek ki, inkârcılar iflah olmazmış!' demeye başladılar." (Kasas sûresi, 28/81-82).

Allah Teâlâ, Karun'u cezalandırdığını haber verdikten sonra, ahiret yurdunu, yeryüzünde büyüklenmek ve bozgunculuk çıkarmak istemeyen iman ve takva sahiplerine miras kıldığını, mutlu sona ancak onların ulaştığını, kötülerin ise âhirette dünyada yaptıkları kötülüklerle karşılaşacaklarını bildirmiştir:

"İşte ahiret yurdu! Biz, onu yeryüzünde böbürlenmeyi ve bozgunculuğu arzulamayan kimselere veririz. En güzel âkıbet, takva sahiplerinindir. Kim bir iyilik getirirse, ona bundan daha hayırlı karşılık vardır. Kim bir kötülük getirirse, o kötülükleri işleyenler, ancak yaptıkları kadar ceza görürler." (Kasas sûresi, 28/83-84).

Allah Teâlâ, Hz. Musa (a.s.)'ın karşısındaki üçlü komitenin diğer iki elemanını da helâk ettiğini bildirirken şöyle buyurmuştur:

"Kârun'u, Firavun'u ve Hâmân'ı da helâk ettik. Andolsun ki, Musa, onlara apaçık deliller getirmişti de, onlar yeryüzünde büyüklük taslamışlardı. Halbuki, azabımızı aşıp geçebilecek değillerdi." (Ankebut sûresi, 29/39).

Malı ve mülküyle şımarıp böbürlenenlerin başında, hiç şüphesiz, tanrılık taslayan Firavun geliyordu. Üstünlüğün dünya malında ve dünyevî iktidarda olduğunu sanan bu zâlim, servetiyle övünür, maddî sıkıntılarla karşı-karşıya kalan Hz. Musa (a.s.) ve kavminin durumuyla alay ederdi:

"Firavun, kavminin içinde bağırıp şöyle dedi: 'Ey kavmim! Mısır krallığı ve sarayımın altından akan şu nehirler benim değil mi? Artık gözünüzü açsanıza! Yoksa, ben hem zavallı hem de neredeyse meramını anlatmaktan aciz olan şu adamdan daha hayırlı değil miyim? Eğer o, dediği gibi ise, üzerine altın bilezikler atılsa veya beraberinde melekler gelip onu destekleseler ya!'

Firavun, kavmini tahkir etti. buna rağmen onlar, ona itâat ettiler. Doğrusu onlar, yoldan çıkmış fâsık bir kavim idi."[61]

Firavun ve devlet erkanının bu zenginliğine karşılık, halkın büyük bir ekseriyeti geçim sıkıntısı içindeydi. Ancak onlar, dünyalıklarına bakıp, Firavun'u Hz. Musa (a.s.)'dan daha üstün ve buna bağlı olarak haklı zannediyorlar veya korkularından öyle görünüyorlardı. Ayette işaret edildiği gibi, kendilerini aşağılamasına rağmen bu fâsıka itâate devam ediyorlardı.

1. FİRAVUN VE KAVMİNİN ÇEŞİTLİ SIKINTILARA UĞRATILMASI

Hz. Musa (a.s.)'ın getirmiş olduğu açık mûcizeler ve verdiği güzel öğütler, Firavun ve yakınlarının akıllarını başlarına getirmeye yetmemişti. Aksine onlar, küfür ve inatlarını devam ettiriyorlar, kendileri inanmaya yanaşmadıkları gibi, halkın inanmasını engelliyorlar ve inananları dinlerinden döndürmek için her yola

Kârun olayı, Hz. Musa (a.s.)'ın Mısır'dan çıkışından önce yaşanmıştır. Çünkü âyette onun sarayının yerin dibine geçirildiği bildirilmiştir. Sarayın varlığı bir şehre işaretti. Halbuki, İsrailoğulları Mısır'dan ayrıldıktan sonra, Hz. Musa (a.s.)'ın vefatına kadar Tih'te kalmışlardır. Bu çölde bir saray söz konusu olamaz (İbn Kesir, *Kasasu'l-enbiyâ*, II, 489). Komitenin diğer iki üyesi Firavun ile vezir Hâmân ise, ordularıyla birlikte Kızıldeniz'de boğuldular.

61. Zuhruf sûresi, 43/51-54. 52. âyetteki Firavun'un Hz. Musa (a.s.) için "meramını anlatmaktan âciz bir kimse" ifadesiyle, onun zamanla geçen konuşma güçlüğünü kastettiği düşünülmektedir.

başvuruyorlar, şiddetlerini gittikçe artırıyorlardı. Bu durum karşısında, onların sahip oldukları zenginlik ve kuvvete güvenerek böyle davrandıklarını bilen Hz. Musa (a.s.) ve Hz. Harun (a.s.), Allah'a yalvararak, onları mallarını ellerinden almakla imtihan etmesini istediler. Umulur ki, sahip oldukları mallar yüzünden şımaran bu azgınlar, servetlerini kaybedince akıllarını başlarına toplarlar, içine düşecekleri maddî sıkıntılar, onların kalbî duygularını harekete geçirir de, onları mü'minlere işkence yapmaktan alıkoyar; hatta müslüman olmalarına zemin hazırlardı. Yüce Allah, kabul ettiğini bildirdiği bu duâyı, Hz. Musa (a.s.)'ın dilinden şöyle hikaye etmektedir:

"Musa, şöyle duâ etti: 'Rabbimiz! Şüphesiz ki sen, Firavun ve kavminin ileri gelenlerine dünya hayatında ziynetler ve nice nice mallar verdin. Rabbimiz! Neticede bu dünyalıklar, onları yolundan saptırsın diye mi? Rabbimiz! Onların mallarını yoket! Kalplerini sıktıkça sık, çünkü onlar, can yakıcı azabı görmedikçe iman etmeyecekler.'

Allah, *'İkinizin duâsı da kabul edildi. Doğru yolda yürümeye devam edin. Kendilerini bilmeyenlerin yoluna uymayın.' dedi."*[62]

Cenab-ı Hak, Hz. Musa (a.s.) ile Hz. Harun (a.s.)'ın, Firavun ve kavminin kıtlıkla imtihan edilmesi hususundaki duâlarını kabul etmişti. Dolayısıyla akıllarını başlarına almaları, küfür ve zulümden vazgeçip iman etmeleri için, ilâhî bir uyarı olan fiilî âyetler gönderdi. Mısır'da şiddetli bir kuraklık ve bunun sonunda kıtlık başladı. Ancak onlar, bu sıkıntıların, mü'minlere yapmakta oldukları kötülükler ve işledikleri günahlar sebebiyle geldiğini bir süre farkedemediler. Daha sonra ise, ansızın başlayan şiddetli yağmurlar sebebiyle yükselen sular, ovaları ve yerleşim yerlerini kapladı. Malları ve hayvanları telef etti. Bu ikinci felâket sebebiyle, sanki akıllarını başlarına toplamışlardı. Hz Musa (a.s.)'a gelerek, ondan yağmurları durdurması için Rabbine duâ etmesini istediler. Duâsıyla yağmurlar kesildiği takdirde kendisine iman edeceklerine ve İsrailoğulları'yla birlikte Mısır'dan ayrılmasına izin

62. Yunus sûresi,10/88-89.

vereceklerine söz verdiler. Hz. Musa (a.s.) Yüce Allah'a yalvarınca, duâsı kabul edildi ve yağmurlar bir anda durdu, sular çekildi, toprak zîrâat edilebilir hâle döndü. Hatta o yıl, toprak çok bol ürün verdi. Ancak onlar verdikleri sözü tutmadılar ve Hz. Musa (a.s.) ile mü'minlere kötülük yapmaya devam ettiler. Cenab-ı Hak, bu defa onları çekirge ile imtihan etti. Ortaya çıkan çekirge sürüleri, bütün mahsulü yiyip bitirmiş, yenilmedik ekin bırakmamıştı. Sözlerini tutmayan Mısırlılar, tekrar Hz. Musa (a.s.)'a geldiler ve yine söz vererek Rabbine duâ etmesini istediler. Hz. Musa (a.s.), onları bu defa da geri çevirmemiş ve duâsı sonucu çekirgeler kaybolmuştu. Bu sayede tekrar bol ürün elde eden Mısırlılar, ahidlerini yine bozmuşlar, yeni bir cezayı haketmişlerdi. Onlar üçüncü olarak haşerât ile cezaya çarptırıldılar. Ekinleri yiyen böcekler veya insanlara musallat olup onları rahatsız eden ve uykudan alıkoyan bitler olarak anlatılan bu haşerât, onların dünyasını karartmıştı. Tâkatları tükenince, tekrar Hz. Musa (a.s.)'a gittiler, kendilerine acımasını isteyerek yine duâsına başvurdular. Onun duâsının bereketiyle bu kere de belâdan kurtulmuşlardı. Ne var ki onlar, yine ahdi bozmakta gecikmemişlerdi. Allah Teâlâ, bu hâin topluma, bu defa kurbağaları musallat kıldı. Her yer kurbağalarla doluptaşmıştı. Evlerini, elbiselerini ve yemek kaplarını kurbağalardan temizle-yemiyorlardı. Bir kimse, elbisesini veya yemek kabını açacak olsa, içinde muhakkak bir çok kurbağa buluyordu. Ağızlarını açanlar, bir anda kurbağaların ağızlarına sıçradığını görüyorlardı. Çaresizlik, onları tekrar Hz. Musa (a.s.)'a götürmüştü. Onun duâsının bereketi, Firavun ve kavmini, ancak az bir süre rahat ettirdi. Çünkü onlar, yine ihanet etmişlerdi. Bu defa, onlar kan ile sıkıntıya uğratıldılar; suları bütünüyle kana bulandı. Nehir veya kuyulardan aldıkları sular, anında kana dönüşüyordu. Firavun ve kavmi, bütün bu ilâhî cezalara rağmen, bir türlü uslanmıyor ve bu olaylardan alınması gereken ibreti almıyordu. Hatta onlar, bu sıkıntıların Hz. Musa (a.s.) ve ashabı yüzünden yaşandığını iddia ediyorlardı. Kur'ân-ı Kerim, bu cezalar ve onların tutumlarını şöyle anlatmaktadır:

"Şüphesiz biz, düşünüp ibret alsınlar diye, Firavun kavmini senelerce kıtlık ve ürün-meyve azlığıyla cezalandırdık. Fakat kendilerine iyilik ve bolluk geldiği zaman, 'İşte bu bizim hakkımızdır, bize aittir.' dediler. Başlarına bir kötülük geldiği takdirde ise, bunu, Musa ve beraberindekilerin uğursuzluğuna yorarlardı. İyi bilin ki, onların uğursuzluk saydıkları şey, Allah katındandır. Fakat çoğu bunu bilmez.

Firavun kavmi, Musa'ya, 'Bizi büyülemek için ne kadar mûcize getirirsen getir, sana inanacak değiliz.' dediler. Bunun üzerine onlara açık mûcizeler olarak tufan, çekirge, haşerat, kurbağa ve kan gönderdik. Yine de büyüklük tasladılar ve suçlu bir kavim oldular. Üzerlerine azap inince, şöyle dediler: 'Ey Musa! Sana verdiği ahde binâen bizim için Rabbine duâ et. Eğer bu azabı bizden kaldırırsan, yemin olsun ki, sana iman eder ve İsrailoğulları'nı seninle beraber göndeririz.'

Ne zaman ki, varacakları bir süreye kadar üzerlerinden azabı kaldırdık. hemen yeminlerini bozmaya giriştiler. Bunun üzerine onları cezalandırdık. Ayetlerimizi yalanladıkları ve onlardan gafil oldukları için denizde boğduk."[63]

Anlaşıldığı gibi Firavun ve kavmi, sıkıntıların kalkması durumunda iman edeceklerine söz vererek Hz. Musa (a.s.)'dan bunun için duâ istiyorlar, ancak sıkıntılar kalkınca sözlerinden dönüyorlardı. Peş peşe yaşadıkları büyük sıkıntılar ve bu sıkıntıları ortadan kaldıran mûcize ve delillere rağmen, gafletten uyanmamışlardı. Aksine onlar, mûcizelerle alay ediyorlar ve onları Hz. Musa (a.s.)'ın sihri olarak niteleyip bozgunculuklarını arttırarak devam ettiriyorlardı:

"Andolsun ki, Musa'yı, mûcizelerimizle, Firavun ve kavmine gönderdik. Musa, 'Haberiniz olsun, ben bütün âlemlerin Rabbinin Peygamberiyim.' dedi.

Onlara böyle mûcizelerimizle vardığında, onlar hemen bu mûcizelere gülüverdiler. Onlara gösterdiğimiz her mûcize, diğerinden daha büyüktü. Belki vazgeçerler diye tuttuk onları azaba çektik. Bu halde iken bile, diyorlardı ki, 'Ey sihirbaz! Sende olan

63. A'râf sûresi, 7/130-135.

ahdi hürmetine bizim için duâ et, çünkü artık biz yola geleceğiz' Bunun üzerine, kendilerinden azabı kaldırdığımız zaman hemen cayıverdiler."[64]

Firavun, peşpeşe gönderilen bu dokuz büyük fiilî mûcizeye rağmen, hâlâ Hz. Musa (a.s.)'ı sihirbaz olarak nitelemeye devam ediyordu. Nitekim Yüce Allah, Peygamberimiz (s.a.v.)'e hitâben şöyle buyurmuştur:

"Şüphesiz ki biz, Musa'ya apaçık dokuz mûcize vermiştik. Ey Peygamber! İsrailoğulları'na sor, Musa kendilerine geldiğinde Firavun, 'Ey Musa! Öyle sanıyorum ki, sen büyülenmiş birisin.' demişti.

Musa da, 'Ey Firavun! Biliyorsun ki, bu mûcizeleri göklerin ve yerin Rabbi olan Allah'tan başkası indirmemiştir. Onlar, benim doğruluğumu açıkça ortaya koymaktadır. Ben de sanıyorum ki, ey Firavun, sen helâk olacaksın.' dedi."[65]

Hz. Musa (a.s.)'a bu âyette işaret edilen dokuz mûcizeden başka mûcizeler de verilmiştir. Yeri geldikçe bunlara da işâret edeceğiz. Bu âyetteki dokuz mûcize, Firavun ve kavminin müşâhede ettiği mûcizelerdir. Ne var ki, onlar, bunların sihir olduğunda diretmişler, aslâ imana yanaşmamışlardır.

M. FİRAVUN'UN, HZ. MUSA'YI ÖLDÜRME KARARI-ONA KARŞI İMAN ETTİĞİNİ AÇIKLAYAN VE HZ. MUSA'YI SAVUNAN MÜ'MİN

Firavun, Hz. Musa (a.s.)'ı dâvetten vazgeçirmek ve insanları ondan uzaklaştırmak maksadıyla aldığı ve giderek sertleştirdiği tedbirlerin işe yaramadığını gördükçe çileden çıkıyordu. Hz. Musa (a.s.)'ı sihirbaz olarak nitelemesi, ona iman edenleri ölümle tehdit etmesi ve İsrailoğulları'nın yeni doğan erkek çocuklarını öldürme

64. Zuhruf sûresi, 43/46-50.

65. İsrâ sûresi, 17/101-102. Âyette zikredilen dokuz mûcize, İbn Abbas, Mücahid, İkrime, Şa'bî ve Katâde'ye göre şunlardır: Hz. Musa (a.s.)'ın eli, asâsı, kıtlık seneleri, ürünlerin azaltılması, tufan, çekirgeler, haşerat, kurbağalar ve kan. (İbn Kesir, *Tefsir*, III, 66-67). Bu konudaki farklı rivâyetler ve görüşler için bkz. Neccâr, 234-235.

kararı alması, ne onu dâvetten vazgeçirmiş, ne de ona katılımı durdurmuştu. Bu durum karşısında Firavun, meseleyi temelden halletmek için Hz. Musa (a.s.)'ı öldürmeye karar verdi. Bunun için de bir gerekçe uydurmuştu: Halkının dinini değiştirmesinden ve yeryüzünde fesat çıkarmasından korkması!

"Firavun dedi ki: 'Bırakın beni, Musa'yı öldüreyim. Varsın o Rabbine yalvarsın! Çünkü ben, onun, dininizi değiştirmesinden veya yeryüzünde fesat çıkarmasından korkuyorum."[66]

Firavun, Hz. Musa (a.s.)'ın kavminin dinini değiştirmesinden korktuğunu söylerken uykularını kaçıran gerçeği dile getiriyordu. Çünkü Hz. Musa (a.s.), onun ve kavminin bâtıl dini putperestliği ortadan kaldırmakla görevlendirilmişti. Ancak, yeryüzünde fesat çıkarmak, Hz. Musa (a.s.)'ın değil, ona bu ithamda bulunan Firavun'un işiydi. Çünkü Hz. Musa (a.s.), yeryüzüne ıslah için gönderilmişti ve görevi bunu gerçekleştirmekti. Firavun gibi bozguncular ise, nefislerinin emrinde sadece kendi durumlarını düzeltmeye çalışıyor, halkı sömürmelerini engelleyecek hidayet rehberlerine iftira atarak onları fesat çıkarmakla suçlama yoluna gidiyorlardı.

Firavun tuzağını kura dursun, Allah Teâlâ'nın onun hilesini başına yıkarak Hz. Musa (a.s.)'ı onun tuzağından kurtaracağı muhakkaktı. Çünkü Hz. Musa (a.s.), onun gibi müstekbirlerin zulmünden Allah'a sığınıyor ve onları Allah'a havâle ediyordu:

"Musa da Firavun'a ve kavmine şöyle dedi: Ben, hesap gününe inanmayan her kibirliden, benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a sığındım."[67]

Hz. Musa (a.s.)'ı öldürmeye karar veren Firavun, yakın adamlarıyla onu nasıl öldüreceğini konuşacaktı. Ancak, konuyu açtığında hiç beklemediği bir itirazla karşılaştı. Kendi ailesinden ve onun önemli devlet adamlarından olan bir şahıs Hz. Musa (a.s.)'a iman etmiş, bu durumu o ana kadar gizlemişti. Firavun'un bu teklifi, önceleri iman ettiğini gizleyerek bâzı tedbirlerle bir süre Firavun'u oyalamaya çalışan bu adamı harekete geçirdi. Büyük bir cesaretle

66. Mü'min sûresi, 40/26.
67. Mü'min sûresi, 40/27.

Firavun'un yüzüne, Hz. Musa (a.s.)'a iman ettiğini açıkça söyledi. Ona karşı Hz. Musa (a.s.)'ı savundu, onun öldürülmesine karşı çıkarak bildiği gerçekleri korkmaksızın dile getirdi. Hz. Musa (a.s.)'ın ölüm cezasını gerektirecek bir suç işlemediğine dikkat çekerek, "Rabbim Allah'dır" diyen ve doğruluğunu ispat için açık mûcizeler getiren bir kimsenin öldürülmemesi gerektiğini söyledi. Hz. Musa (a.s.)'ın söylediği şeylerde yalancı olduğu farzedilse bile, bu yalanın sadece kendisine zarar vereceğini, şayet doğru söylüyorsa, haber verdiği azabın başlarına gelebileceğini hatırlattı. Sahip oldukları güç ve kuvvetin Allah'ın azabını kendilerinden uzaklaştıramayacağını ifade etti. Geçmiş kavimlerin işledikleri kötülükler yüzünden Allah'ın gazabına uğradıklarını hatırlatarak, kendilerinin başına da böyle bir azabın gelebileceğini söyledi ve bilhassa Ahiret gününün azâbından sakınmalarını istedi.

Ayrıca Hz. Musa (a.s.)'ın getirdiği mesajın yeni olmadığını, önceden Hz. Yusuf (a.s.)'ın da atalarına aynı mesajı getirmiş olduğunu vurguladı. Ancak Firavun, inadında direniyordu. Onun kesin tavrı üzerine bu cesur mü'min, ölümü de göze alarak, onu ve avenesini sapıklıktan uzaklaşmaya ve yalancı dünyaya aldanmamaya çağırdı. Ebedî olan ahiret yurdu için çalışıp hazırlık yapmalarını öğütledi. Orada iyilik ve kötülük yapanların, yaptıklarının karşılığını aynen bulacaklarını, mü'minler kurtulurken kâfirlerin azaba düçar olacaklarını söyledi. Daha sonra, kendisinin onları kurtuluşa çağırdığını, onların ise kendisini ateşe dâvet ettiklerini hatırlattı. Tapmakta oldukları sahte ilâhların ne dünyada ne de ahirette bir fayda verebileceklerini söyleyip, dönüşün Allah'a olduğunu açıkladı.

Bu cesur ve bahtiyar kişi, zâlim Firavun'un karşısında gösterdiği üstün cesâret ve fedakarlığının dünyadaki mükafatını, kavminin uğradığı kötü azaptan kurtularak almıştı. Şüphesiz asıl mükafatını, ebedî âlemde alacaktı. Cenab-ı Hak, onun durumu hakkında şu bilgiyi vermiştir:

"Firavun ailesinden, imanını gizleyen mü'min bir adam, kavmine hitaben şöyle dedi: 'Bir adamı, Rabbim Allah'dır, dediği için öldürecek misiniz? Halbuki o size, Rabbinizden apaçık deliller getirmiştir. Eğer yalancı ise, yalanının vebali sadece kendisinedir. Eğer doğru

söylüyorsa, size vadettiği azabın bir kısmı mutlaka başınıza gelir. Şüphesiz ki Allah, haddi aşan yalancıyı, hiç bir zaman hidâyete eriştirmez.

Ey kavmim! Yeryüzünde gâlip olarak bugün hâkimiyet sizindir. Eğer bize Allah'ın azabı gelip çatarsa, bizi O'nun azabından kim kurtarabilir?' Firavun şöyle dedi: 'Ben, size sadece kendi görüşümü söylüyorum. Ben, sizi ancak doğru yola sevkediyorum.'

Firavun ailesinden imanını gizleyen o mü'min adam şöyle dedi: 'Ey kavmim! Doğrusu, Peygamberlerine karşı gelen toplulukların uğradıkları azap günleri gibi bir günün başınıza gelmesinden korkuyorum. Nuh, Âd, Semûd ve onlardan sonra gelen kavimlerin azabı gibi. Yoksa Allah, kullarına zulmetmeyi asla istemez. Ey kavmim! Sizin için, insanların birbirlerine bağrışıp-çağrışacakları o Kıyâmet gününden korkuyorum. O gün, arkanızı dönüp Allah'ın azabından kaçmak isteyeceksiniz. Fakat hiç kimse, sizi Allah'ın azabından koruyamayacaktır. Allah, kimi doğru yoldan saptırırsa, artık onu hidâyete erdirecek hiç bir kimse yoktur. Andolsun ki, daha önce Yusuf da, size apaçık delillerle gelmişti. Onun getirdiklerinden de devamlı şüphe etmiştiniz. Yusuf ölünce de, 'Allah, bundan sonra hiç bir Peygamber göndermeyecek.' demiştiniz. İşte Allah, haddi aşan şüphecileri böyle saptırır.

O şüpheciler, kendilerine verilmiş bir delil bulunmadan Allah'ın ayetleri üzerinde münakaşa ederler. Onların bu hareketleri, Allah'ın nezdinde de, mü'minlerin yanında da, büyük bir gazap vesilesidir. Allah, büyüklük taslayan her zorbanın kalbini işte böyle mühürler."[68]

68. Mü'min sûresi, 40/28-35. "Firavun ailesinin mü'mini" olarak meşhur olan bu şahsın, inancını ve Peygamberi Hz. Musa (a.s.)'ı kahramanca savunması dolayısıyla, ondan bahseden ve bir başka adı "Ğâfir" olan bu sûreye "Mü'min sûresi" adı verilmiştir.
İbn Kesir, bu şahsın, Firavun'un amcazâdesi olduğunu, canından korkarak o ana kadar imanını gizlediğini söyler. Bâzılarının onun İsrailoğulları'ndan olduğunu söylemesini ise çok uzak bir ihtimal olarak değerlendirir. Bu mü'minin davranışını, *'Cihadın en efdali, zâlim sultanın huzurunda hakkı söylemektir.' hadisinde bahsedilen durumun en mükemmel örneklerinden biri olarak takdim eder ve, 'Çünkü Firavun'dan daha zâlim kimse olmadığı gibi, bu sözden daha doğru söz de yoktur.'* der (*Kasasu'l-enbiyâ*, II, 389-390).

Hz. Musa (a.s.)'a iman ettiğini açığa vurup onun uğrunda Firavun'a başkaldırmaktan çekinmeyen bu cesur mü'min, konuşmasını devam ettirdi. Firavun ve maiyetine, kendisine uydukları takdirde, onlara doğru yolu göstereceğini söyleyerek, dünya hayatının geçici olduğunu ve buna aldananların kaybedeceğini, asıl ebedî yurdun ahiret olduğunu hatırlattı. Dünyada Peygamberlere inanarak iyilik yapanların âhirette cennetle mükafatlandırılacaklarını, kötülük yapanların ise bu kötülüklerin karşılığını göreceklerini söyledi. Onlarla kendisi arasındaki duruma hayret ettiğini belirtip, 'Ben sizi kurtuluşa çağırırken, siz beni ateşe, cehenneme çağırıyorsunuz.' diyerek, üzerinde bulundukları şirk inancının yanlış olduğunu, Allah'a ortaklar koşmanın bu dünyada veya âhirette hiç bir faydasının olmayacağını ifade etti. Sonunda Allah'a dönüleceğini, haddi aşanların cehennem'e gideceğini ve orada bu söylediklerini hatırlayacaklarını söyledi. Allah'ın bütün bunları bildiğini vurguladı. Kur'ân-ı Kerim, onun bu nasihatini aktardıktan sonra, Allah'ın onu Firavun'un elinden kurtardığını, Firavun ve kavmini ise helak ettiğini ve ahirette de onları şiddetli azaba çarptıracağını bildirmektedir:

"Firavun'un ailesinden imanını gizleyen o mü'min, sözlerini şöyle devam ettirdi: 'Ey kavmim! Bana uyun, size doğru yolu göstereyim. Ey kavmim! Muhakkak bu dünya hayatı gelip geçici bir geçimlikten ibarettir. Âhiret ise, şüphesiz karar kılınacak ebedî bir mekandır. Kim bir kötülük yaparsa, ancak yaptığı kötülük kadar ceza görür. Kim de, erkek olsun, kadın olsun mü'min olarak bir sâlih amel işlerse, işte onlar, cennete girerler ve orada hesapsız nimetlerle rızıklandırılırlar.

Ey kavmim! Nedir, bu başıma gelen? Ben, sizi kurtuluşa dâvet ediyorum, siz ise, beni ateşe çağırıyorsunuz. Siz, beni Allah'ı inkâr etmeye ve mahiyetini bilmediğim bir şeyi O'na ortak koşmaya dâvet ediyorsunuz. Ben ise sizi, her şeye galip ve çok affedici olan Allah'a dâvet ediyorum. Şüphesiz ki, sizin beni dâvet ettiğiniz şey, ne bu dünyada ne de âhirette çağrılmaya lâyık bir şeydir. Bizim dönüp-varacağımız yer, Allah'ın huzurudur. Haddi aşanlar, işte onlar, cehennemliklerin ta kendileridir. İleride size söylediklerimi

hatırlayacaksınız. Ben, işimi Allah'a bırakıyorum. Şüphesiz ki Allah, kullarını çok iyi görendir.'

Allah, o mü'min adamı Firavun ve adamlarının kötülüklerinden korudu. Firavun'un taraftarlarını ise kötü bir azap kuşatıverdi. O azap, onların sabah akşam maruz kalacakları ateştir. Kıyamet kopunca, 'Firavun'un taraftarlarını azapların en şiddetlisine sokun!' denilecektir."[69]

N. MISIR'DAN ÇIKIŞ-FİRAVUN VE ORDUSUNUN DENİZDE BOĞULMASI

Hz. Musa (a.s.) dâvetini yürütmek için, Firavun ve kavminin kötülüklerine karşı sabır zırhına bürünerek bütün güç ve gayretini kullanmış ve bir süre sonra kendisine samimiyetle inanan bir mü'minler cemaati oluşturmuştu. Ona inananlar, inançlarını korumak hususunda, kendilerine yapılan kötülüklere sabırla göğüs germişler, imanlarındaki samimiyetlerini ispat ederek, Allah tarafından kurtarılmayı haketmişlerdi.

Diğer tarafta ise gördüğü bütün açık delillere ve iman eden ma'lum şahsın ikazlarına rağmen Firavun ve yakınları düşmanlıklarından vazgeçmiyorlardı. Firavun, Hz. Musa (a.s.)'ı öldürmek ve taraftarlarını şiddetle cezalandırmakta kesin kararlıydı. Bu yüzden başına nelerin gelebileceğini hiç mi hiç düşünmüyor, Hz. Musa (a.s.)'ı öldürmek için çeşitli plânlar hazırlıyordu. İnananlara yapılan zulmün had safhaya ulaştığı bu günlerde Allah Teâlâ, Firavun ve adamlarının zulmünden ve onların ölüm tuzaklarından kendisine sığınan Hz. Musa(a.s.)'a mü'minlerle birlikte bir gece gizlice Mısır'dan ayrılmasını emretti. Peşlerine düşecek olan Firavun ve askerlerinin denizde boğulacaklarını haber verdi. Asâsıyla vurarak denizde açacağı yolu kendi halinde bırakmasını emretti ve arkalarından gelen Firavun ve ordusunun orada boğulacağını bildirdi:

"Andolsun ki, onlardan önce Firavun kavmini de imtihan etmiştik. Onlara, çok şerefli olan Musa Peygamber gelmiş ve şöyle

69. Mü'min sûresi, 40/38-46.

demişti: 'Allah'ın kullarını bana teslim edin; çünkü ben size gönderilmiş emin bir Peygamberim. Allah'a karşı büyüklük taslamayın. Ben size apaçık bir mûcizeyle geldim. Ve haberiniz olsun ki, beni taşlayarak öldürmenizden, benim de, sizin de Rabbiniz olan Allah'a sığınmışımdır. Eğer bana iman etmiyorsanız, bari benden uzaklaşın.' Sonra Musa, Rabbine, 'Bunlar gerçekten günaha batmış suçlu bir kavimdir!' diyerek duâ etti.

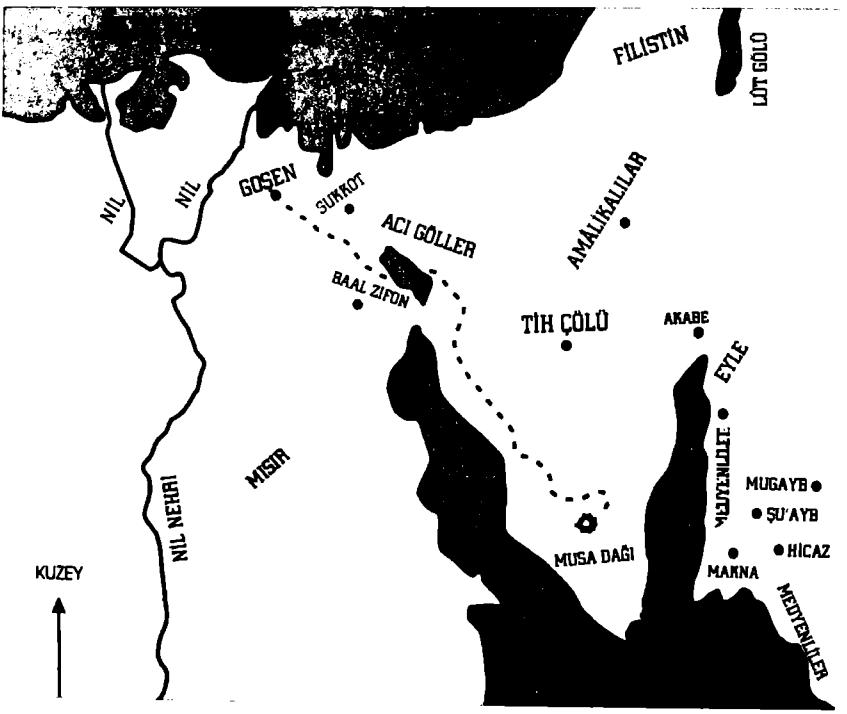

İSRAİLOĞULLARININ MISIR'DAN ÇIKIŞLARI

HARİTA V

Rabbi de ona şöyle dedi: Hemen geceleyin kullarımı yola çıkar. Siz mutlaka Firavun ve askerleri tarafından takip edileceksiniz. Asanı vurarak (yol) açtığın denizi o sakin halinde bırak. Çünkü onlar, orada boğulmaya mahkum bir ordudur."[70]

Hz. Musa (a.s.)'a verilen emir, Kuran-ı Kerim'de bir başka yerde şöyle geçmektedir:

"Gerçekten biz, Musa'ya, 'Sana iman eden kullarımızı geceleyin al götür. Asanı denize vurarak onlar için kuru bir yol aç. Düşmanlarının yetişmesinden korkma, boğulacaklarından da endişelenme!' diye vahyettik."[71]

Hz. Musa (a.s.), aldığı ilâhî emre uyarak, bir gece kavmiyle birlikte gizlice Mısır'dan ayrılarak Filistin'e doğru yola çıktı. Ne var ki, alınan tedbirlere rağmen, durum düşman tarafından hemen farkedildi. Bundan haberdar olan Firavun, hemen askerî hazırlıklara başladı. Seferberlik ilan ederek, bütün şehirlerden asker toplanmasını emretti. Niyeti, hazırladığı bu büyük orduyla İsrailoğulları'nın peşine düşmek, yakalayınca onları toptan katliama tabi tutmaktı. Onları küçümsüyor; ancak önemsiz bir topluluk olmalarına rağmen, kendilerinin rahatını kaçırdıklarını söylüyordu. Kur'ân-ı Kerim, onun bu andaki düşünce ve hissiyatını şöyle açıklar:

"Musa'ya, 'Kullarımı yola çıkar, mutlaka takip edileceksiniz.' diye vahyettik. Bu arada Firavun, şehirlere asker toplamak üzere adamlar gönderdi. Onlara şöyle dedi: 'Bunlar (İsrailoğulları), basit ve sayısı çok az bir topluluktur. Ne var ki, bizi öfkelendiriyorlar. Biz ise, gerçekten ihtiyatlı ve uyanık bir kitleyiz."[72]

Hazırlıklarını tamamlayan Firavun ve ordusu, müreffeh bir hayat sürmekte oldukları şehri, oradaki evlerini, bağlarını, bostanlarını, hazinelerini ve diğer kıymetli varlıklarını geride bırakarak,

70. Duhan sûresi, 44/17-24. Tevrat'ta Hz. Musa (a.s.) yüzünden başlarına gelen sıkıntılardan kurtulmak isteyen Firavun'un, önce ona kavmiyle birlikte Mısır'dan ayrılma izni verdiği, daha sonra da buna pişman olarak peşlerine düştüğünden bahsedilmektedir (Bkz. Çıkış 12/ 29-36, 14/4-31).
71. Tâhâ sûresi, 20/77.
72. Şuarâ sûresi, 26/52-56.

büyük bir öfke içinde, Hz. Musa (a.s.) ve İsrailoğulları'nın peşine düşmüştü. Şüphesiz onlar, başlarına gelecek büyük azaptan habersizdiler; bu nimetlerin tümünü ebediyen terk ettiklerinin de farkında değillerdi. Firavun, bir sabah vakti, Kızıldeniz sahilinde Süveyş körfezi yakınında, İsrailoğulları'na ulaştı. Onun kalabalık ordusuyla kendilerine yetiştiğini gören İsrailoğulları, çok korktular. Çünkü önlerinde deniz, arkalarında ise Firavun ordusu vardı. Beşerî güçler dikkate alındığında, imha edilmekten kurtulmaları, hiç mümkün görünmüyordu. Bu zor durumda katliâma mâruz kalacaklarını sanmışlar, korkudan gözleri yerinden oynamış, yürekleri ağzına gelmişti. İşte tam bu esnada, Allah Teâlâ, Hz. Musa (a.s.)'a elindeki asa ile denize vurmasını emretti. Hz. Musa (a.s.) asâsıyla denize vurunca, deniz yarılıp sular kenara çekilmiş ve denizin ortası geçmeleri için düzgün ve kuru bir yol haline gelivermişti. O ve kavmi, açılan bu yoldan Kızıldeniz'in karşı sahiline doğru yürüdüler. Arkalarından yetişen Firavun da, onları kaçırmaktan korkarak peşlerinden ordusuyla birlikte denizdeki yola girdi. Ancak Hz. Musa (a.s.) ve kavmi bu yolu takiben karşı sahile ulaştıktan hemen sonra, kenara çekilmiş olan sular dev dalgalar halinde Firavun ve ordusunun üzerini kaplayıverdi. Firavun ve askerlerinin tamamı denizde boğuldu ve onlardan kurtulan olmadı. Böylece, Cenab-ı Hak, Peygamberlerini yalanlayan Firavun ve kavmini şiddetli bir azaba çarptırmış; buna karşılık inananları kurtararak, yeryüzünde hükümranlık hakkını onlara vermişti.

Firavun ve ordusunun helâki, buna karşılık mü'minlerin kurtuluşuyla sonuçlanan bu muazzam mûcize, Kur'ân-ı Kerim'de birkaç yerde, çeşitli üslup ve ifade tarzıyla anlatılmıştır. Şuarâ sûresinde şöyle geçmektedir:

"Nihayet biz, Firavun ve kavmini, bahçelerden, bağlardan, akarsulardan, hazinelerden ve şerefli makamlardan çıkardık. İşte böyle yaptık. Onların sahip olduğu bu nevi imkanlara İsrailoğulla-rı'nın kavuşmasını sağladık.

Firavun ve adamları, güneş doğarken onların ardına düştüler. İki topluluk yaklaşıp birbirini görünce, Musa'nın taraftarları, 'İşte yakalandık!' dediler. Musa, 'Hayır! Şüphesiz Rabbim, benimledir.

Bana mutlaka kurtuluş yolunu gösterecektir.' dedi. Bunun üzerine biz, Musa'ya, 'Asanı denize vur!' diye vahyettik. (Asâsını denize vurunca) bir anda deniz yarılıverdi; yükselen suların her bir kısmı, kocaman bir dağ gibiydi. Geriden gelen Firavun ve adamlarını da oraya yanaştırdık. Musa ve beraberindekilerin hepsini sağsâlim kurtardık. Sonra diğerlerini suda boğuverdik. Şüphesiz ki, bunda büyük ibret vardır. Fakat çokları, gene de iman et-mediler. Şüphesiz, senin Rabbin, azizdir, rahimdir, her şeye gâliptir, çok merhametlidir."[73]

Firavun ve kavminin, içinde yüzdükleri nimetlerden bu büyük helâke gidişleri, Kur'ân-ı Kerim'de bir başka yerde şöyle anlatılır:

"Onlar, bağlardan, pınarlardan, ekinlerden, süslü mahfelerden, güzel konaklardan, içinde sefa sürdükleri o nimetlerden nice şeyleri geride bıraktılar. İşte öyle oldu ve o nimetlerin tamamını, başka bir topluluğa miras kıldık! Sonuçta, ne gök ne yer üzerlerine ağladı. Ne de kendilerine bir mühlet verildi. Andolsun ki biz, İsrailoğulları'nı o horlayıcı azaptan kurtarmıştık. Firavun'dan da; çünkü o Firavun, haddi aşanlardan bir mütekebbirdi."[74]

Kur'ân-ı Kerim, zâlim Firavun ve kavminin helâkine karşılık, Yüce Allah'ın kendisine iman eden ve bu yolda çeşitli sıkıntılara sabırla göğüs geren Hz. Musa (a.s.) ve kavmini nasıl kurtardığını bir başka yerde şöyle hatırlatır:

"Hakaretlere mâruz bırakılmış olan kavmi de, feyizli ve bereketli kıldığımız ülkenin doğusuna ve batısına mirasçı kıldık. Ve Rabbinin, İsrailoğulları'na olan güzel va'di, sıkıntılara sabretmeleri sebebiyle tamamen gerçekleşti. Firavun ile kavminin yapmış olduğu eserleri ve yükselttikleri binaları ise yere serdik."[75]

Kur'ân-ı Kerim, boğulacağını anladığı sırada Firavun'un, Allah'a iman ettiğini söylediğini haber vermiş; ancak yeis anındaki tevbe ve imanın geçerli olmadığını ve sahibine hiçbir fayda

73. Şuarâ sûresi, 26/57-68. Âyetlerdeki açık ifadelere rağmen, denizin yarılması mûcizesini bir med-cezir olayı olarak görmek isteyenler çıkmıştır (bu görüş ve tenkidi için bkz., M. Abduh, *Menar*, I, 315-316).
74. Duhan sûresi, 44/25-31.
75. A'râf sûresi, 7/137.

vermeyeceğini hatırlatarak, onun durumunun, bu muazzam olayı yaşayanlara ve daha sonrakilere ibret olması için cesedinin deniz tarafından sahilde yüksekçe bir yere atıldığını bildirmiştir:

"İsrailoğullarını denizden geçirdik. Firavun ve ordusu, onların ardından, şiddetli bir saldırıya geçmişlerdi. Firavun, boğulacağı anda şöyle dedi: 'İsrailoğulları'nın iman ettiği ilâhtan başka ilâh olmadığına iman ettim. Ve ben, müslümanlardanım.'

Önceden ömrün boyunca isyân etmiş ve daima fesatçılardan olmuşken şimdi mi iman ediyorsun? Biz de, ardından gelenlere bir ibret olman için, bugün seni, cansız bir beden olarak denizin dışına atıp cesedini koruyacağız. Şüphesiz ki, insanların çoğu, buna rağmen delillerimizden gafildirler."[76]

Firavun'un Cesedi

Müfessirlerin anlattığına göre, Firavun ordusuyla birlikte denizde boğulduğu halde, yıllarca onun zulmü altında ezilmiş olan İsrâiloğulları, bu zâlimin öldüğüne inanamamışlardı. Bunun üzerine, olayın şâhidi oldukları halde, onun öldüğüne inanmakta güçlük çeken İsrailoğulları için kesin bir delil, sonrakiler için de bir ibret tablosu olmak üzere, sadece onun cesedi, Allah'ın emriy-

76. Yunus sûresi, 10/90-92. Allah Teâlâ, Firavun gibi azâbı gördükten sonra iman edenlerin imanlarının kabul edilmeyeceğini bildirmiştir:
"Onlar, azabımızı gördükleri zaman, 'Biz sadece Allah'a iman ettik. O'na ortak koştuğumuz şeyleri inkâr ettik.' dediler.
Azabımızı görünce imâna gelmeleri, onlara hiçbir fayda sağlamadı. Allah'ın, kulları hakkında öteden beri uygulanagelen kanunu budur. İşte kâfirler o zaman hüsrana uğrarlar." (Mü'min sûresi, 40/84-85).
Allah Teâlâ, aynı şekilde ölüm gelince yapılan tevbenin de kabul edilmeyeceğini bildirerek şöyle buyurmuştur:
"Günah işleyip de, kendisine ölüm gelince, 'Şimdi tevbe ettim.' diyenler ile kâfir olarak ölenlerin tevbesi kabul olunmaz. İşte bunlar için can yakıcı bir azap hazırladık." (Nisa sûresi, 4/18).
Bunun yanında, Firavun'un boğulmaktan kurtulmak için iman eder göründuğünü ve bu sözlerinde samimi olmadığını düşünenler; yine sayıları az da olsa onun iman üzere öldüğü ve mü'min olarak haşredileceği görüşünü benimseyenler de olmuştur (Bu görüşler için Bkz. Neccâr, 239).

le deniz tarafından sahilde yüksekçe bir yere atıldı.[77] Allah Teâlâ, belki de, aynı zamanda onun tanrı olduğunu kabul eden ve ölüsünü görmedikçe onun öldüğüne inanmayacak olanlara, onun da bir insan olduğunu ve ilâhlık taslayan bu zâlimin âcizliğini anlatmak istemişti. Yüce Allah, denizde boğulan binlerce insan cesedi içinden, sadece halkına karşı "ben sizin en büyük rabbinizim" diyen firavunun cesedini çıkarmakla her şeye kâdir olduğunu da göstermiş oluyordu.[78]

Firavun Mineptah'ın deniz tarafından dışarı atılan cesedi, zamanımız müfessirleri arasındaki yaygın görüşe göre günümüze kadar gelmiştir. Ancak ona ait olduğu söylenen iki cesetten bahsedilmektedir. Bu iki cesetten biri, 1900 yılında Uksur'da yapılan kazılar esnasında, diğer firavun mumyalarıyla birlikte II. Amenhotep Mâbedi'nde bulunmuştur. Büyük bir itinâ ile hazırlandıkları açıkça görülen ve her biri bir sanat şaheseri olan diğer kabirlerin aksine, sadece onun mezarının, kısa sürede aceleyle hazırlanan bir kabir özelliği taşıması dikkat çekmektedir. Mineptah'ın mezarının bu durumu, âyette belirtildiği şekilde, deniz tarafından sahile atılmış cesedinin, Mısırlılarca oradan alı-nıp mumyalandıktan sonra alel-acele hazırlanan mezarına konulduğuna bir delil sayılmıştır. Mezarın bu durumu beklenmeyen bir ölümün izlerini taşımaktadır. Ona ait bu ceset, yakın bir zamanda, bu mezardan alınarak Kahire Müzesi'ne nakledilmiş ve orada koruma altına alınmıştır.[79]

77. Bu konuda bkz. Kurtubî, *Tefsir*, VIII, 379; İbn Kesir, *Tefsir*, Beyrut 1401, II, 432; Ebu's-Suûd, *Tefsir*, IV, 174, 183; Âlûsî, *Tefsir*, II, 183.
78. Râzî, *Tefsir*, XVII, 157.
79. Neccar, 241.
Neccâr, eserinin ikinci baskısında, bu konuda otorite kabul ettiği Mısırlı arkeolog Ahmed Yusuf Ahmed'in Kitabu Fir'avni Musâ isimli eserinden İsrailoğulları'nın Hz. Yusuf (a.s.) zamanında Mısır'a intikallerinden sonraki durumlarını özetlemiştir. Burada açıklandığına göre, II. Ramses zamanında doğan Hz. Musa (a.s.), Peygamberlik görevine onun oğlu Mineptah zamanında başlamıştır. Dolayısıyla denizde boğulan firavun, bâzılarının söylediği gibi Ramses değil, oğlu Mineptah'tır.
1896 yılında Uksur'da yapılan arkeolojik kazılarda, muhtemelen bu döneme ait bir levha bulunmuştur. II. Ramses'in oğlu ve halefi Mineptah'ın kahramanlık ve zaferlerini anlatan ve İsrâiloğulları'ndan bahseden ilk resmî belge

Boğulan firavuna ait olduğu söylenen ikinci ceset ise, boğulma hadisesinden 13 asır sonra, 1900'lü yıllarda İngiliz arkeologlar tarafından Sînâ yarımadasının batısındaki Cebelü Fir'avn dağının yanında Ebu Zuneyme denilen mevkide bulunmuştur. Üzerinde mumyalama işlemi yapılmamış bir vaziyette olduğu belirtilen bu ceset, bugün Londra'da British Museum'dadır. Bâzı araştırmacılar, âyette ibret için korunacağı bildirilen ve boğulan firavuna ait olan cesedin, bu ikinci ceset olduğunu ileri sürmüşlerdir.[80] Ancak Hz. Musa (a.s.)'ın muâsırı olarak bilinen iki firavuna ait cesetlerin Uksur'da II. Amenhotep Mâbedi'nde mumyalanmış bir halde günümüze ulaşmış olması, Kızıldeniz sahilinde mumyasız bir halde bulunan bu cesedin o ikisinden birine ait olması ihtimalini zayıflatmaktadır. Ayette geçen ibret için korunma sözünü bir işâret

olan bu levhada, "İsrailoğulları imha edilmiştir ve onların yeniden üremeleri için geride hiç bir tohum bırakılmamıştır." cümlesi yer almaktadır. Bu sözler maksatlı olarak uydurulmuş bir yalandan ibârettir. Bu büyük taş levha da, Mineptah tarafından değil, onun Hz. Musa (a.s.) ve İsrailoğulları'nı takip ettiği sırada denizde boğulmasından sonra, onun mağlûbiyetini ve korkunç sonunu gizleyerek Mısır halkına onun İsrailoğulları'nı imha ettiği izlenimi vermek isteyen Mısır devlet ve din adamları tarafından yazılmıştır. Ahmed Yusuf Ahmed, söz konusu bu granit taş levhanın, Mısır firavunlarının yaptıkları önemli işleri anlatan ve özel bir tarzda yazılan önceki levhalardan tamamıyla farklı oluşunu, görüşüne delil göstermiştir. Buna göre boğulan bu firavunun cesedi, onun ölümüne inanamayan İsrailoğulla-rı'nın inanması ve daha sonrakiler için de ibret olması için deniz tarafından dışarı atılmıştır. Daha sonra oradan alınıp mumyalanarak Uksur'daki diğer firavunların mezarlarının yanında, diğerlerine göre aceleyle hazırlandığı açıkça görülen mezarına konulmuştur. 1900 yılındaki kazılar sırasında ortaya çıkarılan bu ceset şimdi Kahire Müzesi'nde korunmaktadır (bkz. Neccâr, 241; ayrıca bkz. Tantâvî, *Tefsir*, VI, 83-85; Tabbâra, 289).

Mevdûdî, ona ait bu mumyayı tetkik eden İngiliz Grafton E. Smith'in mumyanın bandajını kaldırdığında cesed üzerinde bir tuz tabakasıyla karşılaştığını söyleyerek, bu tuz tabakasının denizde boğulmanın bir delili olduğunu belirtir. Ancak Mevdûdî, bu cesedin 1900'lü yıllarda Ebu Zuneyme'de bulunan ceset olduğunu söylemiştir (*Tefhim*, II, 362). Halbuki bu ikinci ceset, Kahire Müzesi'nde değil Londra'da British Museum'da bulunmaktadır ve mumyasız bir vaziyette olduğu söylenmektedir.

80. Cam bir fânus içinde secde vaziyetinde duran ve mumyalanmadığı halde bozulmadan kaldığı söylenen bu ceset hakkında bkz.Celal Ediz, "3000 Yıllık Mûcize", Zafer Dergisi, sy.77 (1983); oradan naklen, Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, II, 65-67.

olarak düşünsek de, bu cesedin firavuna ait olduğunu ispata yetmez. Çünkü, onun cesedinin mumyalanmış bir halde kalması durumunda da, ibret için saklanması gerçekleşmiş demektir. Zîrâ bu durumda, onunla birlikte boğulan komutan ve askerlerinin cesetleri arasından, üzerinde zırh olduğu halde sadece onun cesedi, deniz tarafından dışarı atılarak ibret için kalması sağlanmış olmaktadır. Orduda bulunmadıkları için sağ kalan Mısır erkanının, bunun hikmetinden gâfil bir halde, onun cesedini mumyalayıp kısa sürede hazırladıkları mezara koymaları mümkündür. Doğrusunu şüphesiz Yüce Allah bilir.

Denizden geçiş yerine gelince, bu mevki kesin olarak bilinmemektedir. Tevrat'ta İsrailoğulları'nın uğradığı mevkilerin isimleri sayılsa da, bu bilgilerin doğru olup olmadığı bir yana, bugün bu mevkiler başka isimlerle bilinmektedir. Kızıldeniz'de Süveyş körfezinde Birketü Fir'avn olarak isimlendirilen bir mevki bulunmaktadır. Gemiciler, burayı geçiş yere olarak kabul ederler. Abdülhâlim en-Neccâr, akşam vakti Süveyş'ten hareket eden buharlı gemilerin, ancak gece yarısından sonra buraya ulaşabildiğini belirterek, geçiş noktasının Süveyş'ten bu kadar uzak olmaması gerektiğini söylemektedir. Ona göre, Süveyş körfezi o dönemde Acı göllere (el-Buhayratü'l-mürre) veya ona yakın bir mevkie kadar uzanıyordu. Hz. Musa (a.s.) ve İsrailoğulları işte körfezin bu noktasından geçmiş olmalıdır. Diğer bir ifadeyle, Uyûnu Musa diye bilinen mevkiinin kuzey kısmından, Süveyş şehrine uzak olmayan bir mıntıkadan, şehir ile Acı göllerin arasından geçmişlerdir.[81] Bâzı kaynaklarda, denizden geçiş noktası olarak, Mısır'ın Akdeniz sahillerinde bir koy gösterilmiştir. [82]

Firavun ve kavmi, rivâyete göre Muharrem ayının onuncu günü yani Âşura günü boğulmuşlardı. Nitekim İbn Abbas'tan, şöyle nakledilmiştir:

Rasûlullah (s.a.v.), Medine'ye geldiğinde, orada yaşayan yahudilerin Âşûrâ günü oruç tuttuklarını görmüştü. Onlara, "Bu-

81. *Kasasu'l-enbiyâ*, 241-242.
82. "Red Sea", EJ., XIV, 14-15'ten naklen Cavit Yalçın, *Kavimlerin Helâki*, s. 98.

nun sebebi nedir?" diye sordu. Yahudiler, "Bugün Allah'ın İsrail-oğulları'nı düşmanlarından kurtardığı mübarek bir gündür. Bu münasebetle, Hz. Musa (a.s.) o gün oruç tutmuştur." dediler.

Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.), *"Ben Musa (a.s.)'a sizden daha yakınım."* dedi ve Âşûra günü oruç tuttu, ashâbına da o günde oruç tutmalarını tavsiye etti.[83]

Firavun, yeryüzünde büyüklük taslayıp azgınlık gösterenler için bir ibret oldu. Kur'ân-ı Kerim, ibret alınması için, onun korkunç sonunu ve onun gibi inkârcı liderlere ve bu liderlere uyarak doğru yoldan uzaklaşan kâfirlere dünya ve âhirette verilecek müthiş azâbı, tekrar tekrar haber vermiştir:

"Ey Muhammed! Sana, Musa'nın haberi geldi mi? Hani Rab-bi, Tuvâ denilen mukaddes vâdide ona şöyle hitap etmişti: 'Firavun'a git! Çünkü o azdı. Ona şöyle de: Temizlenmeye arzun var mı? Sana Rabbini tanıma yolunu göstereyim ki, O'ndan korkasın!'

Musa, Firavun'a en büyük mûcizeyi gösterdi. Fakat Firavun onu yalanladı ve isyân etti. Sonra yüz çevirip fesat çıkarmaya gi-rişti. İnsanları topladı ve haykırarak şöyle dedi: 'Ben, sizin en yü-ce rabbinizim.' Bunun üzerine Allah, onu ahiret ve dünya azabına uğrattı. Bunda, Allah'tan korkanlar için büyük bir ibret vardır."[84]

"Haberiniz olsun! Biz size üzerinize şâhit olacak bir peygam-ber gönderdik; tıpkı Firavun ve kavmine gönderdiğimiz gibi. Firavun, o Peygambere isyân etti. Bunun üzerine, biz de onu şiddetli bir azapla yakaladık. Eğer siz de inkâr ederseniz, çocukları ihtiyarlatan o günün azabından nasıl kurtulacaksınız? O günün şiddetinden gök parçalanır ve Allah'ın vaadi mutlaka yerine gelir. Doğrusu, bu âyetler, birer öğüttür. Dileyen Rabbine giden bir yol tutar."[85]

"Bunun üzerine, onları (Firavun ve kavmini) cezalandırdık. Ayetlerimizi yalanladıkları ve onlardan gafil oldukları için denizde boğduk."[86]

---

83. Buhari, Savm, 1; Müslim, Sıyâm, 133; ayrıca bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 360.
84. Nâziât sûresi, 79/15-26.
85. Müzzemmil sûresi, 73/15-19.
86. A'râf sûresi, 7/136.

Firavun'un kıyâmet gününde kendisine tâbî olan kavminin önüne düşeceği ve onları cehenneme götüreceği hakkında da şöyle denilmektedir:

"Şüphesiz ki biz, Musa'yı mûcizelerimizle ve apaçık bir kuvvetle Firavun ve kavmine Peygamber olarak gönderdik. Fakat halkı, Firavun'a uydu. Oysa Firavun'un emri, doğruya ulaştırıcı değildi. Firavun, Kıyâmet gününde kavminin önüne düşecek ve onları ateşe götürecektir. Varılacak o yer ne kötü bir yerdir! Onlar, hem bu dünyada hem de kıyâmet gününde lânete uğramışlardır. Bu, paylarına düşen ne kötü bir paydır."[87]

"Firavun ve askerleri, yeryüzünde haksız yere böbürlendiler ve büyüklük tasladılar. Bize döndürülmeyeceklerini sandılar. Biz de Firavun'u ve askerlerini yakalayıp denize attık. Ey Muhammed! Zâlimlerin âkıbeti nasıl oldu bir bak!

Biz, onları, dünyada cehennem ateşine çağıran önderler yaptık. Kıyâmet günü de yardımsız kalacaklardır. Bu dünya hayatında biz, onları lânete uğrattık. Kıyâmet günü de onlar, hor ve hakir görülen kimselerden olacaklardandır."[88]

"Allah onu kavminin şeytânî tuzaklarından korudu. Firavun ailesi ise şiddetli bir azabın pençesine düştü. O ateş ki, onlar sabah akşam ona sokulurlar. Kıyâmet günü gelince de, 'Firavun ailesini en şiddetli azâba sokun!' denilir."[89]

Büyüklenme ve Peygamberleri yalanlamanın âkıbeti hep helâk olmuştur:

"Bir de Musa'nın kıssasında da ibret verici deliller vardır ki, onu açık bir delille Firavun'a göndermiştik. Firavun, saltanatına güvenerek, Musa'ya iman etmekten yüz çevirmiş, 'O bir sihirbazdır veya bir delidir.' demişti. Bunun üzerine biz de, Firavun ve ordusunu kıskıvrak yakalayıverdik. Ve Firavun kınanmış bir haldeyken onları denize atıverdik."[90]

"Biz, Kârun'u, Firavun'u ve Hâmân'ı helâk ettik. Doğrusu Musa kendilerine mûcizelerle gelmişti de, yeryüzünde büyüklük tasla-

87. Hûd sûresi, 11/96-99.
88. Kasas sûresi, 28/39-42.
89. Mü'min sûresi, 40/46.
90. Zâriyât sûresi, 51/38-40.

mışlardı. Onlar azabımızdan kaçıp kurtulamazlardı. Biz, onların her birini günahları yüzünden cezalandırdık. Kiminin üstüne taş yağdıran kasırga gönderdik, kimini korkunç bir çığlık yakaladı, kimini yerin dibine geçirdik, kimini de suda boğduk. Aslında Allah onlara zulmetmedi; fakat onlar kendi kendilerine zulmettiler."[91]

O. ALLAH (C.C.) MÜLKÜ DİLEDİĞİNE MİRAS KILAR

Nemrut ve Firavun gibi nice saltanat sahipleri, ellerindeki mülkün ebedî sahipleri olduklarını sanmışlar; hatta kavimleri arasında ilâhlık iddiasına kalkışmışlardır. Ancak gurur ve kibir sahibi bu zâlimlerin mülk ve saltanatı, hiç tahmin etmedikleri bir anda, hem de çoğu kere küçümseyip hakir gördükleri ve zulüm altında ezdikleri toplulukların eline geçmiştir. Mülkün asıl sahibi Yüce Allah, mülkünü onların elinden alarak, istediği toplumlara vermiştir. Nitekim, Firavun'un saltanatı tarihe karışırken, onun baskı ve zulmü altında yaşayan İsrailoğulları bir süre sonra güç ve kuvvetlerini artırarak Filistin ve civarına hâkim olmuşlardır:

"Firavun, Musa'yı ve İsrailoğulları'nı yeryüzünden silip süpürmek istedi. Biz de onu ve beraberindekilerin hepsini suda boğuverdik. Bundan sonra İsrailoğulları'na şöyle dedik: 'Haydin artık yeryüzünde güvenlik içinde siz yerleşin. Vâdedilen Kıyâmet günü gelince, sizleri bir araya toplarız'"[92]

"Hor görülen o kavmi de mübârek kıldığımız ülkenin doğusuna ve batısına vârisler yaptık. Böylece sabretmelerinden dolayı, Rabbinin İsrailoğulları'na olan o pek güzel va'di yerine geldi. Firavun ve kavminin yapmakta oldukları ve yükselttikleri binâları da yerle bir ettik."[93]

91. Ankebut sûresi, 29/39-40.
92. İsrâ sûresi, 17/103-104.
93. A'râf sûresi, 7/137. Bu âyette, doğu ve batısının İsrailoğulları'na verildiği bildirilen ülke, çoğunluğa göre onlara vâdedilen Filistin ve civarıdır. Ancak bu ülkenin Mısır olduğu da söylenmiştir. Mısır'ın meşhur âlimlerinden Leys b. Sa'd'ın bu görüşte olduğu zikredilmektedir ki, buna göre İsrâil oğulları, kısa bir süre oraya hâkim olmuşlardır. Bâzı eski tarihlerde de, Hz. Musa

"Nihayet biz, Firavun ve kavmini bahçelerden, akarsulardan, hazinelerden ve şerefli makamlardan çıkardık. İşte böyle yaptık ve onların kaybetmiş olduğu dünyalıkların benzerlerine İsrailoğulları'nı mirasçı kıldık."[94]

Ö. İSRAİLOĞULLARI'NIN HZ. MUSA'DAN PUT İSTEMESİ

Hz. Musa (a.s.), Firavun ve ordusunun boğulmasının ardından Filistin istikâmetinde yürüyüşünü devam ettirdi. Ancak çok geçmeden, kavminin garip bir teklifiyle karşılaştı. İsrailoğulları, bir Peygamber ile birlikte olmalarına, Firavun'un zulmünden büyük bir mûcize neticesinde kurtularak Allah'ın sınırsız kudretini açıkça görmelerine rağmen, bu olaydan kısa süre sonra Peygamberleri Hz. Musa (a.s.)'a kendileri için bir put yapmasını teklif ettiler. İnsanı hayrete düşüren bu garip olay şöyle yaşanmıştı: Onlar, Kızıldenizi geçtikten sonra yola devam ederken putperest bir kavmin yurduna uğramışlardı. Putperest olan bu kavmin putlarını gördüklerinde[95] onlardan hoşlanıp, bü-yük bir cahillik göstererek Hz. Musa (a.s.)'dan kendileri için onların putlarına benzer putlar yapmasını istediler. İsrailoğulları' nın kurtuluştan sonra küfre ilk meyilleri olan ibret dolu bu gerçek, Kur'ân-ı Kerim'de şöyle anlatılır:

"İsrailoğulları'nı denizden geçirdik. Onlar bir kavme uğradıklarında, halkı kendilerine ait bir takım putlara tapmakta iken gördüler. Bunun üzerine Musa'ya şöyle dediler: 'Ey Musa! Bunların nasıl ilâhları varsa, bizim için de öyle ilâhlar yap!'

(a.s.)'ın, Mısır'a hâkim olup orayı 13 yıl yönettiği, Mısır'dan çıkışın bundan sonra gerçekleştiği yazılmıştır (bu konuda bkz. Reşid Rızâ, *Menar*, IX, 96-99; Ateş, Çağdaş *Tefsir*, III, 385).

94. Şuarâ sûresi, 26/57-59.

95. Putlara tapan bu toplum hakkında farklı görüşler vardır: Onların Rif'de yaşayan Lahm ve Cüzâm Arapları olduğu rivâyetleri yanında Mısırlı bir halk olduğu da söylenmektedir.
Mevdûdî, onların, Sînâ yarımadasında askeri bir garnizon olan Mafka'da yaşayan Mısırlılar oldukları görüşündedir (*Tefhim*, II, 88).

Musa, 'Şüphesiz ki siz, câhillik eden bir kavimsiniz. Çünkü şu gördüğünüz putlara ibadet edenlerin, üzerinde bulundukları din yıkılmaya mahkumdur. Ve yaptıkları ameller batıldır. Ben, size Allah'tan başka bir ilâh mı isterim! Halbuki O, sizi âlemlere üstün kılmıştır.' dedi."[96]

İsrailoğulları'nın put isteği, Hz. Musa (a.s.)'ın da söylediği gibi, bu kadar yaşananlara rağmen, hâlâ ne kadar cahil olduklarını açıkça göstermektedir. Demek ki onlar, Hz. Musa (a.s.) ile birlikte olmalarına ve ona verilen mücizelerle Firavun'un zulmünden kurtulmalarına rağmen, ruhlarında kök salmış Mısır putperestliğinin etkisini zihinlerinden çıkaramamışlar ve kabul etmiş oldukları hak dinin tevhid anlayışını gerektiği şekilde kavrayamamışlardı. Çünkü, böyle bir isteğin, sadece Allah'a iman ve sadece O'na ibadet ederek hiç bir şeyi O'na ortak koşmayan mü'minlerden gelmesi mümkün değildi. Şuurlu iman ve ibâdet, sahibini her türlü şirk bataklığına düşmekten korurdu.

Hz. Musa (a.s.)'ı çok uğraştıran İsrailoğulları, arkası gelmeyecek ihânetler silsilesini böylece başlatmışlar, tek Allah inancını hâkim kılmak için görevlendirilen Peygamberlerinden, Allah Teâlâ dışında ilâhlar edinmesini istemişlerdi. Halbuki Allah Teala, Hz. Musa (a.s.)'a inanmaları sebebiyle onları, o dönemde yaşayan diğer insanlara, yani bütün müşriklere tercih etmiş ve üstün duruma getirmişti. Ne gariptir ki, İsrailoğulları, bütün bu nimetlere ve Hz. Musa (a.s.)'ın aralarında 20 yıldan fazla süredir dâvette bulunmasına rağmen, böylesine şaşırtıcı bir teklifte bulunmuşlardı. Aydınlığa kavuşmuşken, karanlık ve cehâleti ne kadar kısa sürede özlemişlerdi! Onlar, câhillikleri, hıyânetleri ve hamâkatlerinin eseri olan bu tür isteklerini, sonraları da sık sık tekrar edeceklerdi. Bu durumlarda Hz. Musa (a.s.) ise, Allah'ın nimetlerini tekrar tekrar hatırlatır, onları nankörlükten vazgeçirmeye çalışırdı:

"Hani bir zaman, Musa kavmine şöyle demişti: 'Allah'ın sizlere verdiği nimeti hatırlayın! Allah, bir zamanlar sizi, size da-yanılmaz işkenceler yapan, oğullarınızı boğazlayıp kadınlarınızı sağ bırakan

96. A'râf sûresi, 7/138-141.

Firavun ailesinden kurtarmıştı. Bütün bunlarda, sizin için Rabbinizden büyük bir imtihan vardır.'

Yine bir zaman Rabbiniz, size şunu bildirmişti: 'Yemin olsun ki, şükrederseniz, size olan nimetlerimi mutlaka artırırım. Şayet nankörlük ederseniz, şüphesiz ki, azabım çok şiddetlidir.'

Musa şöyle demişti: 'Sizler ve yeryüzündeki bütün insanlar, Allah'ın nimetlerine nankörlük etseniz, Allah'a hiç bir zarar veremezsiniz. Çünkü Allah, ğaniyy'dir, hamîd'dir, hiç bir şeye muhtaç değildir, övülmeye lâyıktır."[97]

P. HZ. MUSA (A.S.)'A TEVRAT'IN VERİLMESİ

Firavun'un zulmünden kurtulup bağımsızlıklarına kavuştukları sırada, henüz Hz. Musa (a.s.)'a kavminin tâbi olacağı şerîat gönderilmemişti. Bundan kısa bir süre sonra, bu şerîatın ta'limi için, Hz. Musa (a.s.) Allah Teâlâ tarafından Sînâ dağına mîkata çağrıldı.

Bu dâvet üzerine kavminin başında kardeşi Hz. Harun (a.s.)'ı yerine vekil bırakan Hz. Musa (a.s.), buluşma yerine gitmek için onlardan ayrıldı.[98] Yola çıkarken Hz. Harun (a.s.)'a bâzı nasihatlerde bulundu, daha sonra Sînâ dağının sağ eteğine tırmandı ve dağın tepesinde bulunan mağaraya ulaşarak Allah tarafından verilen emir doğrultusunda, vahye hazırlık olmak üzere 30 gününü orada oruç tutarak ve ibadet yaparak geçirdi. 30 gün dolduğunda kendisine 10 gün daha oruç tutması emredildi.

Hz. Musa (a.s.) va'dedilen 40 günü ibâdetle tamamlayınca, Cenab-ı Hak, meleklere olan kelâmı gibi, doğrudan doğruya, an-

97. İbrahim sûresi, 14/6-8.

98. Hz. Harun (a.s.), yaşça büyük olmasına rağmen, Peygamberlik görevi hususunda, Hz. Musa (a.s.)'ın emri altında idi. Onun isteği üzerine, Allah tarafından tebliğ çalışmalarında ona yardımcı olarak vazifelendirilmişti. Allah Teâlâ, bu hususta şöyle buyurmuştur:
"Andolsun ki biz, Musa'ya Kitab'ı verdik; kardeşi Harun'u da ona yardımcı yaptık." (Furkan sûresi, 25/35).

cak perde arkasından olmak üzere hitap ederek, ezelî kelâmıyla ona ihsanda bulundu. Bu ilâhî hitap, perde arkasından olmakla birlikte, onu son derece heyecanlandırmıştı. Bu esnada onda Yüce Allah'ın mukaddes cemâlini görme arzusu arttı ve O'nu görmek istediğini söyledi. Allah Teâlâ, Musa'ya kendisini görmesinin imkansız olduğunu bildirdi. Bu imkansızlığı bir örnekle açıklamak için, ona tecellî edeceği dağa bakmasını, şayet bu esnada dağ yerinde durabilirse o zaman onun da kendisini görebileceğini haber verdi. Ardından Allah dağa tecellî edince, dağ parçalanıp yerle bir oluverdi. Hz. Musa (a.s.), gördüğü manzaranın dehşetinden bayılarak yere düştü. kendisine gelince Allah'ı şanına lâyık bir şekilde tenzih ettiğini, O'nun, gözlerin idrakinden yüce olduğunu anladığını, görmeyi istemekle haddi tecavüz etmiş olmaktan dolayı tevbe edip kendisine sığındığını ve bu yüce tecellîye iman eden mü'minlerin ilki olduğunu söyledi.

Allah Teâlâ, bundan sonra, kendisini vahyi ve kelâmıyla seçtiğini bildirerek İsrailoğulları'nın muhtaç bulunduğu bütün hükümleri ve öğütleri ihtiva eden mukaddes kitap Tevrat'ı Hz. Musa (a.s.)'a verdi. Kavmine Tevrat'ın hükümlerine uymalarını ve isyândan kaçınmalarını emretmesini, aksi halde azapla karşılaşacaklarını bildirmesini emretti. Allah'ın âyetlerini yalanlayanların amellerinin boşa gideceğini bildirdi. Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Musa (a.s.)'ın mîkata çağrılışı, Cenab-ı Hak'kın ona doğrudan hitabı ve Tevrat'ı vermesi hususunda şöyle denilmektedir:

"Musa'ya, otuz gece va'dettik. Sonra, buna on gece daha ilâve ettik. Böylece Rabbinin tayin ettiği süre kırk geceye tamamlanmış oldu. Musa, kardeşi Harun'a, 'Bana vekil olarak kavmimin başına geç, onları ıslah et ve bozguncuların yoluna uyma!' dedi.

Musa, tayin ettiğimiz vakitte gelip Rabbi kendisiyle konuşunca, şöyle dedi: 'Rabbim! Bana kendini göster, seni göreyim!' Allah, 'Beni göremezsin. Fakat şu dağa bak, eğer o dağ yerinde durabilirse, o zaman sen de beni görebilirsin.' dedi. Rabbi o dağa tecellî edince dağı yerle bir etti. Bunu gören Musa, baygın düştü. Ayılınca şöyle dedi: 'Rabbim! Seni tenzih ederim. Sana tevbe ettim. Ben, (Sen beni göremezsin' tecellisine) iman edenlerin ilkiyim.'

Allah şöyle dedi: 'Ey Musa! Vahyettiğim şeylerle ve seninle konuşmamla sana insanlar arasında üstün bir yer ayırdım. O halde sana verdiklerimi al ve şükredenlerden ol!'

Onun için levhalara her konuda bir öğüt ve her şey hakkında yeterli açıklamalar yazdık. Ve ona, 'Onlara sıkıca sarıl. Kavmine de emret, en güzel hükümlerini alsınlar. size ileride o fâsıkla-rın yurdunu göstereceğim.' dedik.[99]

Yeryüzünde haksız yere böbürlenenleri ayetlerimden uzaklaştıracağım. Onlar, her ayeti görseler, yine ona iman etmezler. Doğru yolu gördükleri zaman onu kendilerine yol edinmezler. Fakat azgınlık yolunu gördüklerinde onu kendilerine yol edinirler. Bunun sebebi, ayetlerimizi yalanlamaları ve onlardan gafil kalmalarıdır. Ayetlerimizi ve ahiret gününe kavuşmayı yalanlayanların amelleri boşa gitmiştir. Çünkü onlar, yaptıklarından başka şeyle mi ödüllendirileceklerdi ? "[100]

Bu ayetlerde verildiği bildirilen levhalar, Tevrat'ı içine alıyordu. Hz. Musa (a.s.)'a gönderilen bu kutsal kitap, Kur'ân-ı Kerim'de pek çok yerde zikredilmektedir. Birkaç örnek şöyledir:

"Sonra iyilik işleyenlere nimetimizi tamamlamak ve her şeyi geniş bir şekilde açıklamak için bir hidâyet ve rahmet olmak üzere Musa'ya Kitab'ı verdik ki, Rablerine kavuşacaklarına iman etsinler."[101]

---

99. Hz. Musa (a.s.) ve kavmine gösterilecek olan *"fâsıkların yurdu"*nun hangi ülke olduğu hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bâzı âlimler, bu ülkenin Mısır olduğunu söylemişlerdir. Onlara göre, İsrailoğulları, Firavun'un helâkinden sonra Mısır'a dönmüşlerdir. Kelbî'den nakledilen bir rivâyete göre bu ülke, Âd ve Semûd kavimlerinin yurtlarıdır. Katâde'ye göre ise, Suriye bölgesinde Amâlika kavminin yurdudur. Arz-ı Mev'ûd olması mümkün görünmemektedir. Çünkü oraya ancak Hz. Musa (a.s.)'ın vefatından sonra girilmiştir (Bu görüşler için bkz. Neccâr, 259).
100. A'râf sûresi, 7/142-147. Hz .Musa (a.s.)'a verilen Tevrat levhalarının sayısı, maddesi ve boyutları hakkında farklı rivâyetler nakledilmiştir. Sayıları için, 2, 7 veya 10 olduğu; maddesi için, zümrüd, yeşil zeberced, yakut veya Hz. Musa (a.s.)'ın yonttuğu taş ya da tahta olduğu şeklinde rivâyetler vardır. Kur'ân-ı Kerim, bu hususlarda bilgi vermemiştir, dolayısıyla, bu rivâyetlerden herhangi birinin doğru olduğunu savunmak zordur.
101. En'am sûresi, 6/154.

"Musa'ya (vahyetmek üzere) kırk gece söz vermiştik. Sonra haksızlık ederek buzağıyı tanrı edindiniz. O davranışlarınızdan sonra akıllanıp şükredersiniz diye sizi affettik. Doğru yolu bulasınız diye, Musa'ya Kitab'ı ve hak ile bâtılı ayıran hükümleri verdik."[102]

"Biz, Musa'ya Kitab'ı vermiştik. Onu İsrailoğulları'na bir hidâyet rehberi yapmıştık. Onlara, 'Benden başkasını kendinize vekil edinmeyin.' demiştik."[103]

"Yemin olsun ki, biz, Musa'ya ve Harun'a, hakkı batıldan ayıran, muttakiler için bir nur ve öğüt olan Furkan'ı verdik. Muttakiler, kendisini görmedikleri halde Rablerinden korkarlar. Onlar, kıyâmet'in dehşetinden ürperirler."[104]

"Yemin olsun ki, biz, Musa'ya Kitab'ı verdik. Kardeşi Harun'u da kendisine vezir yaptık. Onlara, 'Ayetlerimizi yalanlayan Firavun kavmine gidin!' dedik. Sonunda o kavmi tamamen helak ettik."[105]

"Şüphesiz ki, biz, ilk nesillleri helâk ettikten sonra Musa'ya insanların basiretlerini açacak deliller, hidayet rehberi ve rahmet kaynağı olarak, düşünsünler diye, Kitab'ı verdik."[106]

"Şüphesiz ki biz, Musa'ya bir hidâyet rehberi verdik. İsrailloğulları'na da, Kitab'ı miras bıraktık. Tevrat, akıl sahipleri için bir hidâyet rehberi ve bir öğüttür."[107]

"Kendisine Rabbinin âyetleri hatırlatılıp da, onlardan yüz çevirenden daha zâlim kim olabilir? Biz, mutlaka suçlulara lâyık oldukları cezayı vereceğiz. Şüphesiz biz, Musa'ya Kitab'ı vermiştik. Ey Muhammed! Sakın Musa'nın o kitaba kavuşması hususunda şüpheye düşme. Biz, onu İsrailoğulları'na bir hidâyet rehberi kılmıştık."[108]

102. Bakara sûresi, 2/51-53.
103. İsrâ sûresi, 17/2.
104. Enbiya sûresi, 21/48-49.
105. Furkan sûresi, 25/35-36.
106. Kasas sûresi, 28/43.
107. Mü'min sûresi, 40/53-54.
108. Secde sûresi, 33/23-24.

R. İSRAİLOĞULLARI'NDAN BUZAĞIYA TAPANLAR-TEVBELERİ

Hz. Musa (a.s.), Cenab-ı Hak ile mîkat için Sînâ dağına giderken, önce geçtiği gibi, kavminin başında yerine kardeşi Hz. Harun (a.s.)'ı vekil bırakmış, önceden vâdedilen otuz güne, on gün daha ilâve edilince 40 gün müddetle kavminden uzak kalmıştı. Onun mîkat için Sînâ'da bulunduğu bu süre içinde, İsrailoğulları'nın ekseriyeti, büyük bir fitneye düştü. Kızıldeniz'i geçtikten hemen sonra yola devam ederken putperest bir topluma uğradıklarında Hz. Musa (a.s.)'dan kendileri için o kavmin putuna benzer put yapmasını isteyen İsrailoğulları, bu defa onun gıyabında, içlerinden Sâmirî adındaki bir sapığın yapmış olduğu altın buzağıyı tanrı edindiler. Bu esnada kendilerini uyaran ve bu sapıklığa düşmemeleri için büyük çaba sarfeden Hz. Harun (a.s.)'ın ikazlarına kulak kabarttılar. Çünkü onlar, henüz câhillikten kurtulup, inançlarını muhafaza etmelerini sağlayacak bir bilgi ve kültür seviyesine ulaşamamışlardı.

Allah Teâlâ ile mîkatta bulunmak üzere kendilerinden ayrılan Hz. Musa (a.s.)'ın dönüşünün uzaması, İsrailoğulları arasında bir takım sıkıntıların çıkmasına sebep olmuştu. Bu sırada Sâmirî isimli bir şahıs, kadınlarının Mısır Kıbtîleri'nden almış oldukları mücevheratı bir arada toplayıp ateşte eriterek altından bir buzağı heykeli yaptı.[109] Onun yaptığı buzağı heykeli, rüzgâr

109. Anlaşılan, birkaç asır boyunca putlara tapan Mısırlılar ile bir arada yaşamaları sebebiyle, puta tapıcılık, İsrailoğulları'nın kalplerinde iyice kökleşmişti. Putlara tapmaya son derece meyyal ve yatkın bir halde bulunuyorlardı. Putperest bir kavme uğradıklarında, hem de bir Peygamberden put istemeleri ve yine o Peygamberin kısa denilebilecek bir süre kendilerinden ayrılmış olduğu bir zamanda hemen elleriyle bir put yapmaları bunu açıkça göstermektedir.

Diğer taraftan Sâmirî isimli bu şahsın, tanrı olarak bir buzağı heykeli yapması da, onların Mısır putperestliğinden etkilendiklerini ortaya koymaktadır. Zîrâ Mısırlılar, diğer tanrılarıyla birlikte buzağıya da taparlar, ilâh kabul ettikleri buzağılar ölünce, onları mumyalayıp Serabyom denilen yerdeki özel mezarlara defnederlerdi (Neccâr, 261; Tabbara, 295).

Ne gariptir ki, Kitab-ı Mukaddes'te, Hz. Harun (a.s.)'a ağır bir iftira atılmakta, Sâmirî'nin yapmış olduğu buzağı heykelinin onun tarafından yapıldığı

ağzından karnına girerken, inek sesine benzer bir ses çıkarıyordu. Sâmirî, inek sesi çıkaran bu altın buzağının tanrılığını iddia ederek İsrailoğulları'na ona tapmalarını emretti. Bu durum karşısında, Hz. Musa (a.s.)'ın vekili sıfatıyla başlarında bulunan Hz. Harun (a.s.), onları uyardı. Sâmirî'yi dinlememeleri için elinden gelen her şeyi yaptı; ancak onları bir türlü buzağıya tapmaktan vazgeçiremedi. Sâmirî'ye uyanlar, kendileriyle konuşmaktan ve en küçük bir hareket yapmaktan dahi âciz, hiç bir fayda ve zarar getiremeyecek bu buzağının Hz. Musa (a.s.)'ın ilâhı olduğunu id-dia ederek, ibâdet niyetiyle onun etrafında neşe ve sevinç içinde raksediyorlardı. Hz. Harun (a.s.), içlerinden ancak küçük bir grubu onlara uymaktan vazgeçirebilmişti. Buzağıya taparak Sâmirî'ye tâbi olan ekseriyet, onu ağır bir şekilde tehdit etmişlerdi; hatta neredeyse öldüreceklerdi. Allah Teâlâ, doğrudan hitap ettiği ve Tevrat'ı verdiği Hz. Musa (a.s.)'a, Sînâ dağında bulunduğu sırada Sâmirî'nin İsrailoğulları'nı dinlerinden döndürmesiyle ilgili bu olayı da haber vermişti. Dolayısıyla Hz. Musa (a.s.), kavmine bu sapıklıkları yüzünden duyduğu büyük bir öfke ve üzüntü ile döndü.

Kavmine ulaştığında, Allah'ın kendilerine hidâyet ve nur kaynağı olan Tevrat'ı vermeyi vâdettiğini ve yanlarından bu maksatla ayrıldığını hatırlatarak, buna rağmen küfre dönmelerine hayret ettiğini söyledi. Bunun sebebinin kendilerinden ayrı kalışının uzaması mı, yoksa Allah'ın gazabını gerektirecek bir iş yapmak mı olduğunu ve verdikleri sözü bu yüzden mi bozduklarını sordu. Buzağıya tapanlar ise, bu sapıklığa kendi iradeleriyle değil, ancak inançlarını bozan Samirî tarafından kandırılmaları sebebiyle düştüklerini söylediler. Sâmirî adını taşıyan bu şaıs, erittiği mücevherattan inek sesi çıkaran bir buzağı heykeli yapmıştı. Bu heykelin, kendilerinin ve Sînâ dağına Rabbini aramaya giden Hz. Musa (a.s.)'ın Rabbi olduğunu iddia ettiğini açıkladılar.

Onları dinleyen Hz. Musa (a.s.), büyük bir üzüntü ve kızgınlık içinde, kardeşi Hz. Harun (a.s.)'a yöneldi. Saç ve sakalından ya-

anlatılmaktadır (Çıkış, 32/1-6). Bu iftirâ, bu kitaptaki tahrifin hiçbir sınır tanımadığının açık bir delilidir.

kalayarak, niye buna engel olmadığını, niye arkasından gelerek durumu kendisine bildirmediğini sordu. Bu gelişmeler dolayısıyla aynı şekilde son derece üzgün olan Hz. Harun (a.s.), kardeşinden kızgınlığı yüzünden kendisini de zâlimlerle ortak kabul etmemesini istedi. Onları uyardığını, ancak kendisini dinlemediklerini belirterek, kavmini ikiye ayırdığı takdirde, onları böldüğü ve bir kısmının uzaklaşmasına sebep olduğu için kendisini azarlamasından çekindiğini, aralarında bir çatışma çıkmasına yol açtığı zaman, vasiyetini tutmayıp onları düşmanlar haline getirdiğini söylemesinden korktuğunu ve bu yüzden istediği tedbirlerin tamamını alamadığını, onları bölmemek ve onları birbirine kırdırmamak için böyle davranmak zorunda kaldığını beyan etti.

Hz. Musa (a.s.), bu defa Sâmirî'ye döndü ve ona bütün bunları niçin yaptığını sordu. Sâmirî, önceden Hz. Musa (a.s.)'ın dinine tabi olduğunu ancak sonra dinini terkederek, nefsinin hoş gösterdiği altın buzağıya tapmaya başladığını söyledi. Onu dinlerken öfke ve üzüntüsü daha da artan Hz. Musa (a.s.), bu sapığı huzurundan kovdu. Bu esnada ona âhirette çekeceği büyük azap dışında, bu dünyadaki hayatı boyunca da "bana dokunmayın" demekle cezalandırıldığını haber verdi. Artık bundan sonra o, herhangi bir kimsenin kendisine dokunmasından son derece rahatsızlık duyuyor, bir kimseyle karşılaşınca, dokunmasından korkarak "Bana dokunma!" diyerek feryat ediyordu.

Kardeşi Hz. Harun (a.s.)'ın açıklamalarından işin iç yüzünü öğrenen Hz. Musa (a.s.), kardeşinin özrünü kabul etti. Sert davranışı yüzünden gönlünü almak niyetiyle, ellerini açarak onun ve kendisinin affı için Allah'a yalvardı. Diğer taraftan, altın buzağıyı ateşte eriterek parçalarını denize savurdu. Kur'ân-ı Kerim, bu önemli gelişmeleri şöyle açıklamaktadır:

"Allah, Musa'ya şöyle haber verdi: 'Şüphesiz biz, senin ayrılışından sonra, kavmini imtihan ettik. Sâmirî, onları saptırdı.'

Musa, büyük bir öfke ve üzüntüyle kavmine döndü: 'Ey kavmim! Rabbiniz size güzel bir vaadde bulunmadı mı? Yoksa ayrılışımın üzerinden çok mu zaman geçti? Yahut Rabbinizin gazabına uğramayı mı istediniz de bana verdiğiniz sözden caydınız?' dedi.

Şöyle cevap verdiler: 'Biz, sana verdiğimiz sözden kendi irâdemizle caymadık. Fakat Mısır'dan çıkarken o kavmin mücevherlerinden yükler dolusu alıp getirmiştik. Bu mücevherleri ateşe attık; Sâmirî de, mücevherleri oraya atmıştı.'

Nihayet Sâmirî, onlara, içinden rüzgâr geçtikçe böğürür gibi ses çıkaran bir buzağı heykeli yapmıştı. Sâmirî ve taraftarları, 'İşte sizin de Musa'nın da rabbi budur. Fakat Musa bunu unuttu.' dediler.

Onlar, bu heykelin kendilerine sözle hiç bir mukâbelede bulunmadığını, bir zarar veya bir fayda vermek kudretinde olmadığını görmüyorlar mıydı? Doğrusu, daha önce Harun, onlara şöyle demişti: 'Ey kavmim! Siz bununla imtihan edildiniz. Muhakkak ki, sizin Rabbiniz, rahman olan Allah'tır. Haydi sözlerimi dinleyin, benim emrime itâat edin.'

Kavmi ise, 'Musa bize dönünceye kadar, bu heykele tapmaktan vazgeçmeyeceğiz.' dediler.

Musa kavmine dönünce, 'Ey Harun! Bunların sapıttıklarını gördüğün zaman, bana uymana ne mani oldu? Yoksa benim emrime isyân mı ettin?'dedi

Harun şöyle cevap verdi: 'Ey anamın oğlu ! Sakalımı ve başımı tutma! Doğrusu ben, İsrailoğulları arasında ayrılık çıkardın, sözümü dinlemedin, demenden korktum'

Musa, Sâmirî'ye, 'Ey Sâmirî! Ya senin yaptığın şey nedir?' dedi.

Sâmirî, 'Ben, İsrailoğulları'nın görmediklerini gördüm. Binaenaleyh, elçinin (Cebrail'in) izinden bir avuç toprak alıp onu erimiş mücevheratın içine attım. İşte böyle, nefsim, bana bunu hoş gösterdi.' dedi.

Musa, Sâmirî'ye şöyle dedi: Haydi git! Hayatın boyunca, (insanlardan kaçacak) bana dokunmayın, diyeceksin. Dünyadaki bu ceza yanında, âhirette de sana kaçıp kurtulamayacağın vâdedilmiş bir azap vardır. Tapıp durduğun ilahına şimdi ne yapacağız bir bak! Onu muhakkak yakacağız, sonra onu parçalar halinde denize savuracağız. Sizin ilâhınız, ancak, kendisinden

başka hiçbir ilâh olmayan Allah'tır. Onun ilmi her şeyi çepeçevre kuşatmıştır."[110]

İsrailoğulları'nın önemli bir kısmının buzağıya tapmaları ve Sînâ dağından dönen Hz. Musa (a.s.) ile aralarında geçenler, Kur'ân-ı Kerim'de bir başka yerde şöyle anlatılmaktadır:

"Musa'nın (Allah'ın va'dine uyarak Sînâ dağına gitmesinin) ardından, onun kavmi, ziynet eşyasından böğüren bir buzağı heykeli yapmışlardı. O buzağının kendileri ile konuşamadığını ve kendilerine bir yol göstermediğini görmemişler miydi? Onlar buzağıyı tanrı edinmekle zâlimler oldular. Ne zaman ki, saptıklarını anlayıp şiddetli bir pişmanlığa düştüler, 'Yemin olsun ki, eğer Rabbimiz bize acımaz ve bizi bağışlamaz ise, muhakkak hüsrana uğrayanlardan oluruz!' dediler.

Musa kızgın ve üzgün olarak kavmine döndüğü vakit, onlara şöyle dedi: 'Benden sonra arkamdan ne kötü işler yaptınız! Rabbinizin emrini beklemeyip acele mi ettiniz?' Levhaları yere attı ve kardeşinin başından tutup kendisine doğru çekmeye başladı. Bunun üzerine kardeşi Harun şöyle cevap verdi: 'Ey anamın oğlu! Bu kavim, beni küçümseyip hırpaladı; onlar neredeyse beni öldürüyorlardı. Bana karşı düşmanları sevindirecek, onları bana güldürecek bir şekilde davranma, beni bu zâlim kavimle bir tutma!'

Musa, Allah'a şöyle yalvardı: 'Ey Rabbim! Beni ve kardeşimi bağışla ve bizi rahmetinin içine koy. Merhametlilerin en merhametlisi şüphesiz sensin.'

Buzağıyı ilâh edinenlere, şüphesiz rablerinden bir gazap ve dünya hayatında da zillet erişecektir. İşte biz, iftira edenleri böyle cezalandırırız. Kötü ameller işleyip de ardından tevbe ve iman edenler bilsinler ki, Rabbin kötü amelden sonra tevbe edenler için çok affedici ve çok merhamet edicidir.

Musa, kızgınlığı geçip sakinleşince, yere attığı levhaları aldı. Levhalardaki yazıda, Rablerinden korkanlar için bir rahmet ve hidâyet vardı."[111]

110. Tâhâ sûresi, 20/85-98.
111. A'râf sûresi, 7/148-154.

İsrailoğulları, Hz. Musa (a.s.)'ın uyarıları sonucu hatalarından dolayı pişman olduklarını belirterek Allah'tan af ve mağfiret dilediler. Bunun üzerine Yüce Allah, Hz. Musa (a.s.)'a onların tevbelerinin, ancak nefislerini öldürmeleri, yani nefislerini şehvetlerden uzak tutmaları, günah ve kötülüklerden temizlemeleri, her türlü süflî arzu ve istekten arındırmaları durumunda kabul edileceğini bildirdi:

"Ve bir vakit Musa, kavmine şöyle dedi: Ey kavmim! Cidden siz, o buzağıya tapmakla kendinize zulmettiniz. Gelin tevbe ederek yaratanınıza dönün ve nefislerinizi öldürün. Böyle yapmanız, yaratanınız yanında sizin için daha hayırlıdır.' Böylece tevbenizi kabul buyurdu. Gerçekten o, tevbeleri çok kabul eden, çok merhamet edendir."[112]

İsrailoğulları, kendilerini şirke düşüren bu büyük günahtan tevbe etmeye karar vermişlerdi. Hz. Musa (a.s.), bu tevbenin içlerinden seçeceği 70 kişi ile birlikte, Sînâ dağında yapılacağını açıkladıktan sonra, bu maksatla seçtiği şahıslara, oruç tutmalarını, nefislerini ve elbiselerini temizlemelerini emretti. Ardından onları Sînâ dağına götürdü. Orada Cenab-ı Hak, Hz. Musa (a.s.)'a tekrar hitap etmişti. Fakat yanındaki adamlardan bâzıları, Allah'ı açıkça görmedikçe ona seslenenin Allah olduğuna inanmayacaklarını söylediler. Bu haksız ısrarları yüzünden onları korkunç bir sar-

112. Bakara sûresi, 2/54. Âyette geçen *"fa'ktülû enfüsekûm/nefislerinizi öldürün"* ibâresi, müfessirler arasında ihtilaf konusu olmuştur. Bâzı müfessirler, bu emir ile, buzağıya taparak şirke düşenlerin tevbelerinin, nefislerini şehvetlerden arındırmaları, her türlü süflî arzu ve istekleri terketmek sûretiyle nefislerini itâat altına almaları ve buna kesin söz vermeleri şartıyla kabul edileceğinin kastedildiği görüşünü tercih etmişlerdir (bkz. Nesefî, *Tefsir*, I, 44; Beydâvî, *Tefsir*, I, 324; Ebu's-Suûd, *Tefsir*, I, 102). Ancak bu emir, müfessirlerin çoğu tarafından, buzağıya tapanların öldürülmesi olarak anlaşılmıştır. Buna göre, buzağıya tapanlar ölüm cezasına çarptırılmışlar ve bu onların tevbelerinin kabulü sayılmıştır. Onları buzağıya tapmayanların öldürdüğü veya birbirlerini öldürdükleri şeklinde rivâyetler vardır (Taberî, *Tefsir*, I, 285-288; Kurtubî, *Tefsir*, I, 401; İbnü'l-Cevzî, *Tefsir*, I, 83; İbn Kesir, *Tefsir*, I, 93; *Kasasu'l-enbiyâ*, II, 443; Sa'lebî, 211; Beğavî, *Tefsir*, I, 74; Şevkânî, *Tefsir*, I, 86). Bu yaygın görüşü benimseyenlerden Elmalılı, *"nefislerinizi öldürünüz"* şeklindeki açıklamanın işârî tefsir olduğunu söyler (*Hak Dini*, I, 300)

sıntı sarıverdi. Hepsi bir anda düşüp bayıldılar, hatta bir rivayete göre öldüler.[113] Bunun üzerine Hz. Musa (a.s.), Allah'a tazarru ve niyazda bulunarak, onları yeniden hayata döndürmesini, içlerindeki sefihler yüzünden kavmin tamamını cezalandırmamasını istedi. Yanında bulunanlar arasında buzağıya tapan kimse olmadığını söyledi. Onun duâsını kabul eden Yüce Allah, onları bağışladığını haber verdi. Hz. Musa (a.s.)'ın kavmi için rahmet ve mağfiret dilemesi üzerine ise, bunun irâde ve dilemesine bağlı olduğunu, rahmetini âyetlerine iman eden, zekatını veren ve günahlardan sakınanlara vâdetmiş olduğunu bildirdi:

"Musa, tayin ettiğimiz o vakit için kavminden yetmiş kişi seçmişti. Onları kuvvetli bir sarsıntı yakalayınca, Musa şöyle dedi: 'Ey Rabbim! Eğer dileseydin, bunları ve beni daha önce helâk ederdin. İçimizdeki beyinsizlerin yaptıkları yüzünden bizi helâk mı edeceksin? Bu olanlar ancak senin bir imtihanındır. Sen, bu imtihanla dilediğini saptırır, dilediğini de hidâyete erdirirsin. Sen bizim velimizsin. Artık bizi bağışla, bize merhamet et. Sen bağışlayanların en hayırlısısın.

Bize, hem bu dünyada hem de âhirette iyilik yaz. Biz, sadece sana yöneldik.' Allah şöyle buyurdu: Azabıma, kimi dilersem onu uğratırım. Rahmetim ise her şeyi kuşatmıştır. Rahmetimi, Allah'tan korkanlara, zekâtını veren ve âyetlerimize iman eden kimselere yazacağım.'"[114]

S. TEVRAT'A BAĞLI KALACAKLARINA DAİR SÖZ ALINMASI

Hz. Musa (a.s.) levhâları kendilerine arzedince, onlarda yazılı yükümlülükleri ağır bulan İsrailoğulları, bunları kabul etmekten kaçındılar. Ancak bu sırada ilâhî bir ikazla karşılaştılar. Cenab-ı Hak tarafından Sîna dağı başlarının üzerine kaldırıldı ve onlara levhalardaki hükümleri kabul etmedikleri takdirde dağın üzerlerine bırakılacağı bildirildi. Onlar dağın başlarına düşeceği korku-

113. İbnü'l-Cevzî, *Tefsir*, I, 83; İbn Kesir, *Kasasu'l-enbiyâ*, II, 445.
114. A'râf sûresi, 7/155-156.

[illegible] bütün yükümlülükleri kabul ettiklerini ve [illegible] kalın aklarını [illegible] secdeye kapandılar.[115]

[illegible] vakit dağı gölgelik gibi İsrailoğulları'nın üzerine kaldır[illegible] [illegible] üzerlerine düşecek zannetmişlerdi. Ve onlara, 'Size [illegible] kuvvetle tutun ve ondaki hükümleri düşünün. Bel[illegible] [illegible] şekilde korkarsınız' demiştik."[116]

[illegible] Tevrat'taki bütün kuralları kabul edeceklerine ve [illegible] dair Allah'a söz verdikleri halde, bu söz[illegible] [illegible]. Tehlikelerden kurtuldukları ve durumları [illegible] antlarda ahitlerini tekrar tekrar bozmayı alışkanlık [illegible]

[illegible] Tevrat ile amel edeceğinize dair kesin söz [illegible]. Sina dağını kaldırmış ve demiştik ki: 'Size ver[illegible] hükümlerini kuvvetle tutun. Onda olanlarla amel [illegible] hatırlayın. Ta ki günahlardan sakınasınız.' Ama siz, [illegible] yine sözünüzden döndünüz. Eğer size Allah'ın [illegible] olmasaydı, şüphesiz hüsrana uğrayanlardan

[illegible] Musa size apaçık delillerle geldi. Sonra siz, onun [illegible] olarak buzağıyı ilah edindiniz. Bir vakit sizden [illegible] almıştık. Sina dağını üzerinize kaldırmış, 'Size ver[illegible] kuvvetle sarılın ve dinleyin' demiştik. Onlar ise, [illegible] itaat etmiyoruz' dediler. İnkârlarından dolayı bu

[illegible] II, 434. İsrailoğullarına yapılan bu tehdidin, [illegible] anlamına değil, onlardan iman etmiş olan bu insanları manevi [illegible] gelmeye zorlama olduğu açıktır. Söz verdikleri halde [illegible] davaklarının belirtilmesi de bunu kesin olarak ortaya koy[illegible]

[illegible] sözlerine sadık kalmamışlar, bu sözleşmeyi bozarak, [illegible] dönmek dahil nice cinayetler işlemişler ve bu yüzden [illegible] uğramışlardır.

[illegible] Zamanımız müfessirlerinden bazıları, bu hadiseyi bir [illegible] yorumlamışlardır. Onlara göre, deprem arasında İsrailoğul[illegible] dağın üzerlerine düşeceğini sanarak korkuya kapılıp tevbe [illegible]. Ancak bu durumda da olağanüstü bir durum vardır. (Bkz. [illegible] III, 343; X, 358; Necar, 276; Muhammed [illegible]

zuğunun sevgisi kalplerine işlemişti. Ey Muhammed! Onlara de ki: 'Eğer inanıyorsanız, imanınız size ne kötü şey emrediyor!'[118]

İsrailoğulları, Tevrat'ı insanlara açıklayacaklarına ve onda olan hiçbir şeyi gizlemeyeceklerine söz vermişlerdi. Ancak onlar, zamanla Allah'a verdikleri bu sözü de bozdular, Tevrat'ta bulunan hükümleri gizlemeye ve az bir para karşılığında ondaki gerçekleri tahrif etmeye başladılar.

"Bir zaman Allah, kendilerine kitap verilenlerden, onu insanlara açıklayacaklarına, onda olanları gizlemeyeceklerine dair ahid almıştı. Onlar ise, bu taahhütlerini kulak arkasına attılar ve onu küçük bir kazançla değiştirdiler. Bu alış verişleri ne kötüdür!"[119]

Yahudi alimleri, az bir dünyalık karşılığında Tevrat'ta başlattıkları bu tahrifleri, giderek alışkanlık haline getirdiler. Yüce Allah, Hz. Peygamber (s.a.v)'e hitâben, onların bu tavırları yüzünden lânetlendiğini, onların çoğundan hainlik göreceğini ve içlerinden pek azının müslüman olacağını haber vermiştir:

"Verdikleri sözü bozdukları için onları lânetledik ve kalplerini katılaştırdık. Öyle ki, onlar, kelimelerin yerlerini değiştirirler (kitaplarını tahrif ederler). Kendilerine öğretilen ahkâmın önemli bir bölümünü de unutmuşlar. İçlerinden pek azı hariç, onlardan daima bir hainlik görürsün. Yine de sen onları affet ve yaptıklarına aldırış etme. Şüphesiz ki Allah, iyilik yapanları sever."[120]

"Yahudilerin bir kısmı, kelimelerin yerlerini değiştirerek: 'İşittik, isyan ettik, dinleyin ama kulak asmayın' derler. Yine dillerini eğip bükerek, 'râinâ' diyorlar. Böyle diyeceklerine: 'İşittik itâat ettik, dinle ve bizi gözet.' deselerdi, kendileri için daha hayırlı ve daha doğru olurdu. Fakat Allah, inkârları yüzünden onlara lânet etmiştir. Onun için onlar, pek azı dışında, imana gelmezler."[121]

"Nihayet onların ardından yerlerine kötüler gelip kitaba vâris oldular. Onlar, şu dünyanın geçici menfaatini alırlar ve 'Bizde af bulunuyor.' derler. Aynı menfaatle karşılaştıkları zaman onu yine

118 Bakara sûresi, 2/92-93.
119 Âl-i İmrân sûresi, 3/187.
120 Mâide sûresi, 5/13.
121 Nisâ sûresi, 4/46.

alırlar. 'Allah hakkında gerçekten başka bir şey söylemeyin.' diye Tevrat'ta kendilerinden söz alınmamış mıydı? Ve orada olanları okumamış mıydılar? Allah'tan korkanlar için âhiret yurdu daha hayırlıdır. Hiç aklınızı kullanmaz mısınız?"[122]

"Onların size uyacaklarını mı umuyorsunuz? Oysa onlardan bir cemâat, Allah'ın kelâmını dinleyip iyice anladıktan sonra onu bile bile tahrif ediyorlar!"[123]

Yahudiler, toplu azâbı gerektirecek bu ağır suçu tekrar tekrar işlediler. Ancak Allah'ın va'diyle, azapları kıyâmete ertelenmişti:

"Şüphesiz ki biz, Musa'ya Kitab'ı vermiştik. Onun hakkında ihtilafa düşmüşlerdi. Eğer azaplarının Kıyâmet gününe kadar ertelenmesi hususunda rabbinin önceden verilmiş bir va'di olmasaydı, onlar hakkındaki hükmünü çoktan verirdi. Doğrusu onlar, Tevrat hakkında şüphe ve tereddüt içindedirler."[124]

Yahudiler, işi daha da ileri götürmüşler, hattâ Hz. Musa (a.s.)'dan sonra gönderilen Benî İsrail Peygamberlerinden bâzılarını yalanlamışlar, bâzılarını da öldürmüşlerdi. Halbuki bu Peygamberler, onları Tevrat'ın hükümlerine uymaya çağırmaktan başka bir şey yapmıyorlardı:

"Şüphesiz ki biz, Musa'ya Tevrat'ı verdik. Ve ondan sonra birbiri ardınca Peygamberler gönderdik. Meryem oğlu İsa'ya da açık mûcizeler verdik. Ve onu Ruhülkudüs ile te'yid ettik. Ey Yahudiler! Her Peygamber, size nefislerinizin istemediği şeyleri getirdiği zaman büyüklük taslayıp bir kısmını yalanlıyor, bir kısmını da öldürüyor musunuz? (Onlar cevap olarak), 'Kalplerimiz perdelenmiştir.' dediler. Hayır, Allah onları inkârlarından dolayı lânetlemiştir. Ne de az iman ederler."[125]

Yahudiler, 'Allah insana bir şey indirmedi.' diyerek, Allah'ı gereği gibi tanıyamadılar. Ey Muhammed, de ki: 'Musa'nın insanlar için bir nur ve hidâyet olmak üzere getirdiği kitabı kim indirdi? Siz,

122. A'râf sûresi, 7/169.
123. Bakara sûresi, 2/75.
124. Hûd sûresi, 11/110, Fussilet sûresi, 41/45.
125. Bakara sûresi, 2/87-88.

onu parça parça kâğıtlar haline getirip işinize gelenini açıklıyor, çoklarını da gizliyorsunuz. Sizin de atalarınızın da bilmediğiniz şeyler, size o kitapta öğretilmişti.' De ki: 'O kitabı Allah indirdi.' Sonra bırak onları daldıkları sapıklıkta oyalanadursunlar."[126]

Yahudiler, Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)'e karşı da düşmanca bir tavır takındılar. Halbuki, Tevrat ve ellerinde bulunan diğer dînî kitaplarda verilen bilgilerden, onun sıfatlarını öğrenmişlerdi. Hatta kendilerinden olacağını zannettikleri bu Peygamber sayesinde güç ve kuvvet kazanacaklarını söyleyerek İslâm öncesinde onunla Yesrib/Medine Araplarını tehdit ediyorlardı. Ancak özelliklerini çok iyi bildikleri o Peygamber, sandıklarının aksine Araplar arasından seçilince, bunu kıskanarak ona düşman kesildiler. Kur'ân-ı Kerîm, onların bu durumunu şöyle açıklamaktadır:

"Onlara, Allah katından ellerinde bulunan Tevrat'ı tasdik etmek üzere bir kitap (Kur'ân) gelince; önceden inkâr edenlere karşı yardım isteyip dururlarken, o tanıdıkları (Peygamber) kendilerine gelince, tuttular onu inkâr ettiler. Allah'ın lâneti kâfirlerin üzerine olsun. Allah'ın, kullarından dilediğine lütfundan bir şey indirmesini kıskanarak, O'nun indirdiklerini inkâr etmekle, karşılığında kendilerini harcamaları ne çirkindir! Bu yüzden onlar, gazap üstüne gazâba uğradılar. Kâfirler için hor ve hakir kılıcı bir azap vardır."[127]

Yahudi âlimleri, Rasûlullah (s.a.v.)'i dinlerken, ona gönderilen vahyi yalanlamak maksadıyla, aynı konularda Tevrat'ta bulunan bilgileri tahrif ederek aktarırlar, münâfıkları bu yanlışları kabule çağırırlardı:

"Ey Peygamber! Kalbleri inanmadığı halde ağızlarıyla, 'iman ettik' diyen münafıklardan ve yahudilerden inkârda yarışanlardan dolayı üzülme. O münafıklar, her türlü yalanı can kulağıyla dinler-

126. En'am sûresi, 6/91.

127. Bakara sûresi, 2/89-90. Bu âyette "inkâr edenler" ifadesiyle kastedilenler, Câhiliye döneminde Yesrib/Medine'de üç yahudi kabilesiyle birlikte yaşayan Evs ve Hazreç Araplarıdır. Sonradan İslâmı kabul eden bu iki kabile, bilindiği gibi, Rasûlullah (s.a.v.) ve Mekkeli müslümanları şehirlerine çağırarak onlara her türlü yardımı yaptılar.

ler, sana gelmeyen başka bir kavme çokça kulak verirler. Yahudiler ise, kitabın kelimelerini asıl yerlerinden değiştirip, manalarını tahrif ederler. kendilerine uyanlara, 'Bu değişik şekliyle size verilirse alın, verilmezse kaçının.' derler. Allah, bir kimsenin fitneye düşmesini dilerse, senin Allah'a karşı yapacak hiçbir şeyin yoktur. İşte onlar, Allah'ın, kalplerini temizlemek istemediği kimselerdir. Dünyada onlar için zillet, âhirette de büyük bir azap vardır."[128]

Medine yahudileri, bâzı suçların cezası ellerindeki Tevrat'ta yazılı olduğu halde, onu bilmezden gelerek Rasûlullah (s.a.v.)'e giderler ve ondan bu suçların cezasını takdir etmesini isterlerdi. Ancak niyetleri kötü olduğu için, Rasûlullah (s.a.v.)'in verdiği hükme uymazlardı. Onların bu sahtekârlığı da Cenab-ı Hak tarafından yüzlerine çarpılmıştır:

"Allah'ın hükmü, yanlarında bulunan Tevrat'ta yazılı olduğu halde, nasıl oluyor da seni hakem tayin ediyor, sonra da verdiğin hükümden yüz çeviriyorlar? İşte onlar gerçek mü'min değildirler. Doğrusu biz içinde hidâyet ve nur bulunan Tevrat'ı indirdik. Kendilerini Allah'a teslim etmiş Peygamberler, yahudilere onunla hükmederlerdi. Rablerine samimi olarak kulluk edenler ve bilginler de Allah'ın Kitabı'ndan elde mahfuz kalanla hükmederlerdi. Tevrat'ın hak olduğuna şahit idiler. O halde insanlardan korkmayın, benden korkun, âyetlerimi hiçbir değerle değiştirmeyin. Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler, işte onlar kafirlerdir. Biz, Tevrat'ta onlara cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe dişle kısas yapıldığını yazdık. Yaralarda da karşılıklı kısas vardır. Kim kısas hakkından vazgeçerse, bu onun günahlarına keffâret olur. Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler, işte onlar zâlimlerdir."[129]

Medine yahudilerinin küstahlığı, Rasûlullah (s.a.v.)'den kendilerine gökten bir kitap getirmesini teklif etme noktasına kadar varmıştı:

"Kitap ehli, senin kendilerine gökten bir kitap indirmeni isterler. Onlar, Musa'dan bundan daha büyüğünü istemişlerdi ve ona, 'Bize

128. Mâide sûresi, 5/41.
129. Mâide sûresi, 5/43-45.

Allah'ı apaçık göster.' demişlerdi. Zulümlerinden ötürü onları yıldırım çarpmıştı. Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra da, buzağıyı tanrı olarak benimsediler, fakat bunları affettik ve Musa'ya apaçık bir hüccet verdik. Söz vermeleri için Sînâ dağını üzerlerine kaldırdık ve onlara, 'Kapıdan secde ederek girin.' dedik ve onlara, 'Cumartesi günü yasağını çiğnemeyin!' dedik, onlardan sağlam bir söz aldık."[130]

Ş. HZ. MUSA (A.S.) VE HZ. HIZIR (A.S.)

Kur'ân-ı Kerim, Hz. Musa (a.s.) ile ondan daha bilgili sâlih bir kul olarak tanıttığı bir şahsın yolculuklarını anlatmış; ancak bu kul hakkında bu yolculukta geçenler dışında bilgi vermemiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) ise buna ilâve olarak, bu sâlih kulun oturduğu kurak ve otsuz yerlerin derhal yeşillendiğini ve adının Hızır olduğunu söylemiştir.[131]

130. Nisa sûresi, 4/153-154.

131. Rasûlullah (s.a.v.), ona Hızır adının veriliş sebebini şöyle açıklamıştır: *"Hızır, otsuz bir yere otururdu da, ansızın o otsuz yer yeşillenerek peşi sıra dalgalanırdı."* (Buhârî, Enbiyâ, 25, 27).

Rasûlullah (s.a.v.)'de, bu kulun hüviyeti hakkında herhangi bir bilgi vermemiştir. Bunun neticesinde, âlimler onun hakkında çeşitli görüşler ortaya atmışlardır. Müslüman âlimlerin ekseriyeti, Hz. Hızır (a.s.)'ın Peygamber olduğunu kabul etmişlerdir. Musa-Hızır kıssasının birçok yönü, onun Peygamber olduğunu göstermektedir. İbn Kesir, kıssanın seyrinin onun Peygamberliğini açıkça gösterdiği kanâatindedir. Ona verilen ilim, üstün sabır, yine bir Peygamber olan Hz. Musa (a.s.)'ın ona hitap şekilleri, ondan ilim öğrenmek için gösterdiği gayret, ona karşı mütevâzi ve hürmetkar davranışı gibi hususlar, onun da vahiy alan bir nebî olduğunu ortaya koyar. Yine, suçsuz bir çocuğu öldürmesi, yalnızca ilhamla olamaz; bunun için bir vahyin gelmesi şarttır. Hz. Hızır (a.s.)'ın son sözü de kendisinin bir Peygamber olduğunu göstermektedir (*Kasasu'l-enbiyâ*, II, 522 vd.).

Kelam, tefsir ve hadis âlimlerinin çoğu Hz. Hızır (a.s.)'ın bir nebî olduğunu düşünürken, onun bir velî veya melek olduğunu iddia edenler de vardır. Tasavvuf erbâbı, genellikle Hz. Hızır (a.s.)'ın bir velî olduğunu kabul etmiştir. Bu görüşte olan âlimler, ona verilen bilginin doğrudan Allah'tan gelen bir ilham olabileceğini söylerler.

Hz. Hızır (a.s.)'ın bu yolculukları sırasında yaptığı, Hz. Musa (a.s.)'ı hayrete düşüren üç işten ikisinin, yaratılıştan beri insanlar için var olan ilâhî ka-

Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Musa (a.s.) ile bu arkadaşının yolculuklarının başlangıç sebebi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Ancak bu konuda bâzı hadisler nakledilmiştir. Bu rivâyetlerden birine göre, Hz. Musa (a.s.) bir gün kavmine hitap etmiş, etkili konuşmasıyla herkesi ağlatmıştı. Bu sırada kendisine insanların en bilgilisinin kim olduğu soruldu. Hz. Musa (a.s.), fazla düşünmeden, en bilgili insanın kendisi olduğunu söyleyivermişti. Bunun üzerine Cenab-ı Hak, bu cevabının doğru olmadığını haber vererek onu uyardı. Çünkü cevabını kesin olarak bilmediği bu soruyu Allah'a havâle etmesi gerekiyordu. Onu uyaran Cenab-ı Hak, şöyle vahyetti: *"Aksine, senden daha bilgili bir kulum vardır. O kul iki denizin birleştiği yerdedir."*[132] Bu konuda aktarılan diğer

---

nunlara aykırı olması, sayıları az da olsa bâzı âlimler tarafından onun melek olduğuna işaret sayılmıştır. Başka bir kimsenin malını tahrip ve daha da önemlisi suçsuz bir çocuğu öldürmek izninin hiçbir insana verilmediğinden hareketle bâzı müfessirler, bu işleri yapan şahsın sorumluluk taşıyan bir insan olamayacağı kanâatine varmışlardır. Onlara göre Hz. Hızır (a.s.), insanlar için konulmuş kanunlarla mükellef olmayan bir melektir. Bu tür emirler, hiçbir kişisel güce sahip olmaksızın, sadece Allah'ın emirlerini uygulayan meleklere verilebilir. Bu görüşü savunan Mevdûdî, Kur'ân-ı Kerim'de "kullarımızdan biri" diye tanıtılan bu şahsın, insan olduğuna dair bir bilgi bulunmadığını, yine Kur'ân'da "abd/kul" lafzının melekler için de kullanıldığını (Enbiya sûresi, 21/26; Zuhruf sûresi, 43/19) delil olarak zikreder. Bunun yanında hadislerde de Hz. Hızır (a.s.)'ın insan olduğuna işaret edilmediğini söyler (Bkz. Tefhim, III, 190).

Âlimler arasında önemli bir ihtilâf konusu da Hz. Hızır (a.s.)'ın hâlen sağ olup olmadığı hususudur. Bâzı âlimler onun sağ olduğunu kabul ederken, diğerleri öldüğü görüşündedirler. Buhârî şârihi Aynî, İslâm âlimlerinin ekseriyetinin onun hayatta olduğunu ve bâzı insanlar tarafından hâlâ görüldüğünü kabul ettiklerini söyler. Müfessir Ebu Hayyân ise, Aynî'nin aksine, ulemanın ekseriyetinin onun öldüğüne inandıklarını iddia etmiştir. Buhârî, İbrahim el-Harbî, İbnu'l-Cevzî, İbn Teymiye, İbn Kayyim, İbn Kesir ve Suyûtî de onun öldüğünü kabul edenler arasındadır (Hızır hakkında bkz. Sa'lebî, 220-26; İbn Hacer, *el-İsâbe*, Mısır 1328, I, 429-452; Tecrid-i Sarih Terceme ve Şerhi IX, 145-146; İbn Kesir, *Kasasu'l-enbiyâ*, II, 534-41; Dâvudoğlu, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, X, 200-202; Ateş, *Çağdaş Tefsir*, V, 314 vd. ; İlyas Çelebi-Süleyman Uludağ-Cemal Kurnaz, "Hızır", *DİA*, XVII, 406-412).

132. Buhârî, İlim, 44, Bed'ü'l-halk, 11, Enbiyâ, 27; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 117-119.

bir habere göre ise, Hz. Musa (a.s.), Yüce Allah'a kendisinden daha bilgili bir kul olup olmadığını sormuş; eğer var ise kendisini o kula götürmesini istemişti.[133]

Neticede Hz. Musa (a.s.)'a Allah tarafından bir balık alıp sepete koyarak yola çıkması, balığı nerede kaybederse, o bilgili kulu orada bulacağı bildirildi. Bunun üzerine Hz. Musa (a.s.), bir balık alıp sepete koydu, hizmetkârı olan genç (Yûşâ b. Nûn)[134] ile birlikte yola koyuldu. İki denizin birleştiği yere geldiklerinde, istirahat için bir kayanın üzerine oturmuşlardı. Bu esnada Hz. Musa (a.s.) uykuya daldı.Tam o sırada hareketlenmeye başlayan balık, hizmetkârın gözlerinin önünde denize düştü ve sür'atle denizin derinliklerine daldı.

Hz. Musa (a.s.) uykudan uyanınca, kendisine sepetteki balığın canlanarak denize daldığını söylemeyi unutan hizmetkârı ile birlikte yoluna devam etti. O ikisi, günün kalan kısmını ve geceyi yürüyerek geçirdiler. Ertesi gün Hz. Musa (a.s.), hizmetkârına yorulduklarını söyleyerek ondan yiyecek torbasını getirmesini istedi. Efendisinin yiyecek torbasını istemesi üzerine delikanlı, sepetteki balığın canlanarak denize daldığını hatırladı ve bunu unutmuş olduğu için çok üzüldü. Pişmanlık içinde önceki oturdukları yerde balığın denize kaçmış olduğunu söyledi. Durumu olay yerinde uykusundan uyandığı anda haber vermeyi düşündüğünü, ancak şeytanın bunu kendisine unutturduğunu söyleyerek ondan özür diledi. Fakat korktuğu başına gelmemişti. Aksine duyduklarından memnun kalan Hz. Musa (a.s.), *"Bizim istediğimiz de buydu!"* diyerek hizmetkârıyla birlikte balığın kaybolduğu yere geri döndü. Balığın denize atlamış olduğu kayaya[135] geldiklerinde, bir adamın

133. Bu rivâyetler için bkz. Sa'lebî, 218.

134. Kur'ân-ı Kerim, bu yolculukta Hz. Musa (a.s.)'ın yanında olan ve ona hizmet eden gencin kimliği hakkında da bilgi vermemiştir. Ancak bâzı hadislere göre bu genç, Hz. Musa (a.s.)'dan sonra İsrailoğulları'nın başına geçen Yûşâ b. Nûn'dur (*Tefhim*, III, 187).

135. Hz. Musa (a.s.) ile Hz. Hızır (a.s.)'ın buluştukları iki denizin birleştiği (mecmeu'l-bahreyn) yerin neresi olduğu hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Buranın; a) Karadeniz ile Hazar denizi arası, b) Ermenistan'da Kur ve Res (Aras) nehirleri arası, c) Akdeniz ile Kızıldeniz arası, d) Ürdün ve

o kayanın üzerinde elbisesine bü-rünmüş bir halde oturduğunu gördüler. Kur'ân-ı Kerim, Hz. Musa (a.s.) ile hizmetkârı olan gencin yola çıkmaları ve kaya üzerinde kendilerini bekleyen bu sâlih kul ile buluşmalarıyla ilgili olarak şu bilgiyi vermektedir:

"Musa, genç arkadaşına, 'Ben iki denizin birleştiği yere ulaşmaya, yahut yıllarca yürümeye kararlıyım.' demişti. İkisi, iki denizin birleştiği yere ulaşınca, balıklarını orada unutmuşlardı. Balık bir delikten kayıp denizi boylamıştı. Oradan uzaklaştıklarında Musa, yanındaki gence, 'Azığımızı çıkar, andolsun bu yolculuğumuzda yorgun düştük.' dedi.

O genç, 'Bak sen! Kayalığa vardığımızda balığı unutmuştum. Bana onu hatırlamamı unutturan ancak şeytandır. Balık şaşılacak şekilde denizde yolunu tutup gitti.' dedi.

Musa, 'İstediğimiz zaten buydu.' dedi. Hemen geldikleri yoldan izleri üzerinde geri döndüler."[136]

Selamlaşma ve tanışmanın ardından, Hz. Musa (a.s.), kayanın üzerinde buldukları adama, yanına kendisine verilen ilimden öğrenmek için geldiğini söyledi. Sâlih kul (Hızır a.s.), şöyle cevap verdi:

"Ey Musa! Ben bir ilim üzereyim ki, o ilmi bana Allah öğretmiştir, sen onu bilmezsin. Sen de Allah'tan verilen, O'nun öğrettiği bir ilim üzeresin ki, onu da ben bilemem."

Hz. Musa (a.s.), ona ilim öğrenmek maksadıyla bir süre yanında kalacağını ve bu süre boyunca kendisine tabi olacağını söylemişti. Ancak o, kendisiyle birlikte olduğu takdirde müşâhede edeceği bâzı şeylerin hikmetini anlayamayacağını ve bunlara sabredemeyeceğini hatırlattı. Hz. Musa (a.s.), Allah'ın izniyle gördüklerine sabredeceğine ve onun hiçbir işine itiraz etmeyeceğine söz

---

Kulzüm nehirleri arası, e) Antakya, f) Eyle, g) Endülüs'te bir şehir, h) Kuzey Afrika'daki Tanca şehri olduğuna dair görüşler nakledilir. Bâzı âlimlere göre ise, iki denizle Hz. Musa (a.s.) ile Hz. Hızır (a.s.) kastedilmiştir; buna göre Hz. Musa (a.s.) zâhir ilmini (şeriat), Hz. Hızır (a.s.) ise bâtın ilmini (ilm-i ledün) temsil etmektedir (Bu rivâyetler için bkz. İbn Kesir, *Tefsir*, III, 93; Ateş, *Çağdaş Tefsir*, V, 315).

136. Kehf süresi, 18/60-64.

verince, ikisi birlikte yola çıktılar. O sırada sahile yaklaşan bir gemiye binmişlerdi. Hz. Hızır (a.s.), bir süre sonra, gemicilere fark ettirmeden geminin bâzı yerlerini tahrip edip delmeye başladı. Gördükleri karşısında dehşete kapılan Hz. Musa (a.s.), ona verdiği sözü unutarak, gemilerine almak sûretiyle kendilerine iyilik yapan gemicilere nasıl olup da kötülük yapabildiğini sordu. Ancak onun yola çıkarken yapmış oldukları sözleşmeyi hatırlatması üzerine pişman olup ondan özür diledi. Gemiden in-dikten sonra, oyun oynamakta olan bir kaç çocuğa rastlamışlardı. Hz. Musa (a.s.)'ın arkadaşı bu çocuklardan birini aldı ve uzakça bir yere götürüp onu öldürdü. Gördüğünden dehşete kapılan Hz. Musa (a.s.), bu defa da kendisini tutamamıştı; arkadaşına suçsuz bir çocuğu öldürmekle çok kötü bir iş yaptığını söyledi. Sâlih kul, tekrar başta söylediklerini hatırlatınca, Hz. Musa (a.s.), yine pişman olduğunu açıkladı. Bunun son olacağını, artık bundan sonra bir şey sorarsa, kendisini terkedebileceğini söyledi. Sonra yürümeye devam ettiler. Yorgun ve aç bir vaziyette bir köye girdiler. Köylülerden yiyecek şeyler istediler. Ancak köylüler onlara hiç bir şey vermedi. Bu köyden çıkarlarken, yıkılmak üzere olan bir duvar görmüşlerdi. Sâlih kul, hemen işe girişip duvarı düzeltti, onu sağlam hale getirdi. O sırada yiyecek bir şeyler satın alabilmek için paraya çok ihtiyaçları olduğu halde yaptığı bu iş karşılığında bir ücret de istememişti. Onun bu haline hayret eden Hz. Musa (a.s.), yine kendisini tutamadı ve, *"Keşke bu iş karşılığında bir ücret alsaydın, onunla yiyecek bir şeyler satın alırdık!"* deyiverdi. Arkadaşı, bu üçüncü itirazından sonra yollarının ayrıldığını söyleyip, yapmış olduğu üç anlaşılmaz işin hikmetlerini açıkladı:

Bindikleri geminin yoksul bir âileye âit olduğunu, sağlam gemilere el koyan hükümdarın bu gemiyi almasını engellemek niyetiyle gemide tamiri mümkün bir delik açtığını belirtti. Böylece zâlim hükümdarın beğenip almadığı gemi, sahiplerinin elinde kalacaktı. Öldürdüğü çocuğa gelince, kötü mizaçlı ve kötü ahlaklı azgın biri olan bu çocuğu, mü'min ve hayırlı birer insan olan anne ve babasını da küfre sevketmesinden korktuğu için öldürdüğünü söyledi. Tamir ettiği duvarın ise iki yetime ait olduğunu ve altında bir hazine bulunduğunu belirtti. Allah'ın o hazinenin bu iki yeti-

min menfaati için korunmasını istediğini, bu maksatla, duvarın yıkılması durumunda ortaya çıkacak hazineyi, iki yetim büyüyüp ergenlik çağına geldiklerinde çıkarsınlar diye, duvarı tâmir ederek gizlediğini söyledi. Ayrıca bütün bu yaptıklarını, doğrudan kendi düşüncesi ve görüşüyle değil, kendisine gönderilen bir ilimle yaptığını açıkladı. Kur'ân-ı Kerim, Hz. Musa (a.s.) ve bilgisine başvurduğu arkadaşı/sâlih kul arasında geçen konuşma hakkında şunları aktarmaktadır:

"Musa ve hizmetkârı kayaya vardıklarında, katımızdan kendisine bir rahmet verdiğimiz ve kendisine ilim öğrettiğimiz sâlih kullarımızdan birini buldular. Musa ona, 'Allah'ın sana öğrettiği hayra götüren ilim ve hikmetten bana öğretmen için peşinden gelebilir miyim?' dedi.

O kul, 'Sen doğrusu, benimle arkadaşlığa ve benim yaptıklarıma dayanamazsın, hikmetini kavrayamadığın bir şeye nasıl dayanabilirsin?' dedi.

Musa, 'Allah dilerse sabrettiğimi göreceksin, sana hiç bir işte karşı gelmeyeceğim.' dedi.

O ise, 'O halde, eğer benim peşimden geleceksen, ben sana anlatmadıkça yaptığım herhangi bir şey hakkında bana soru sormayacaksın.' dedi. Bunun üzerine kalkıp gittiler; sonunda bir gemiye bindiklerinde, sâlih kul, gemiyi deliverdi.

Musa, 'Gemiyi içindekileri boğmak için mi deldin? Doğrusu şaşılacak bir şey yaptın!' dedi.

Sâlih kul, Musa'ya, 'Ben sana yaptığım işlere dayanamazsın demedim mi?' dedi.

Musa, 'Unuttuğum için bana çıkışma, şu işimde bana zorluk çıkarma!' dedi.

Yollarına devam ettiler, sonunda bir erkek çocuğa rastladılar. Sâlih kul hemen çocuğu öldürdü.

Musa, 'Bir cana karşılık olmaksızın masum bir cana mı kıydın? Doğrusu pek kötü bir şey yaptın!' dedi.

Sâlih kul, 'Ben sana, yaptığım işlere dayanamazsın demedim mi?' dedi.

Musa, 'Bundan sonra sana bir şey sorarsam benimle arkadaşlık etme. Artık ondan sonra benden ayrılmakta mazur sayılırsın.' dedi.

Yine yola koyuldular; sonunda vardıkları bir kasaba halkından yiyecek istediler. Kasaba halkı, bu ikisini misafir etmek istemedi. İkisi, şehrin içinde yıkılmak üzere olan bir duvar gördüler. Musa'nın arkadaşı hemen o duvarı doğrultuverdi. Musa, 'Dileseydin buna karşı bir ücret alabilirdin!' dedi.

O şöyle cevap verdi: İşte bu, seninle benim ayrılmamızı gerektiriyor. Şimdi sana dayanamadığın işlerin hikmetlerini anlatacağım: O deldiğim gemi, geçimini denizden sağlayan birkaç yoksula aitti; ona hasar vermek istedim, çünkü peşlerinde her sağlam gemiye zorla el koyan bir hükümdar vardı. Öldürdüğüm erkek çocuğuna gelince; onun anası ve babası inanmış kimselerdi. Çocuğun onları azdırmasından ve o ikisini de inkâra sürüklemesinden korktuk. Rablerinin o ana-babaya bu çocuktan daha temiz ve onlara daha çok merhamet eden birini vermesini istedik. Ücretsiz düzelttiğim duvar ise, şehirde iki yetim erkek çocuğa aitti. Duvarın altında onların bir hazinesi vardı; babaları da iyi bir kimseydi. Rabbin onların ergenlik çağına ulaşmasını ve Rabbinden bir rahmet olarak hazinelerini bizzat çıkarmalarını istedi. Dolayısıyla ben, bütün bunları kendiliğimden yapmadım. İşte sabredemediğin şeylerin iç yüzü budur."[137]

Musa-Hızır kıssası, burada sona ermektedir. Bu şekilde sona eren kıssada, ilme verilen önem, ilim ve ilim öğrenmek için gösterilen fedâkârlık dikkat çekmektedir. Hz. Musa (a.s.), bir Peygamber olduğu halde, bu sâlih kuldan ilim öğrenmek için büyük zahmete katlanmış, kendisini hayrete düşüren durumlara rağmen sonuna kadar sabretmesini bilmiştir. O, talebede bulunması gereken edep ve ilim tahsilinde gururun terki hususunda da örnek olmuştur. Diğer taraftan bu kıssanın muhtevâsında, iki zarardan büyüğünü küçüğüyle gidermenin, daha büyük kötülüklere yol açılmaması için onları önleyecek bâzı yasakları yapmanın, malın tamamını kurtarmak için bir kısmını tahrip etmenin cevazı vardır. Yine sâlih ana-babanın çocuklarına; hayırlı evlâdın da onlara faydası açıkça görülmektedir.

137. Kehf sûresi, 18/65-82.

T. İNEK KURBANI MESELESİ

Bu konuda aktarılan bâzı rivâyetlere göre, İsrailoğulları içinde zengin bir adam vardı. Çocuğu olmayan bu adamın fakir bir yeğeninden başka mirasçısı bulunmuyordu. Bu yeğen, mirasına bir an önce konmak için yaşlı amcasını öldürüp cesedini yola attı. Ardından Hz. Musa (a.s.)'a gelerek, amcasının meçhul bir şahıs tarafından öldürülüp cesedinin yola atılmış olduğunu haber verdi, bir Peygamber olarak kâtili ancak kendisinin bilebileceğini söyledi ve ondan kâtili bulmasını istedi.

Bunun üzerine Hz. Musa (a.s.), bu olayın içyüzünü ortaya çıkarabileceklerin kendisine gelmelerini istemişti. İnsanlar etrafında toplandığı sırada, Cenab-ı Hak ona, kâtili ortaya çıkarmak için, kavmine bir inek boğazlamalarını emretmesini vahyetti. Allah'ın emrini onlara aktaran Hz. Musa (a.s.), beklemediği bir tavırla karşılaştı. İsrailoğulları, inek kesmemek için bahaneler aramaya başladılar. Anlaşılan onlar, Mısırlılar'dan etkilenerek benimsemiş oldukları ineğin kudsiyeti ve ineğe tapma inancını henüz kafa ve gönüllerinden çıkaramamışlardı. Tevhid inancını gerektiği şekilde benimseyip-benimsemediklerini de ortaya koyacak bu imtihanda onlar, önce Hz. Musa (a.s.)'ın kendilerini alaya aldığından şikayet ettiler. İşin ciddî olduğunu öğrenince ise ince ayrıntılara girdiler ve ineğin rengini, yaşını ve diğer özelliklerini sayıp dökmeye başladılar. Her yeni soru, hoşlarına gitmeyecek bir özellik getirdi ve sonunda Allah tarafından o dönemde özellikle tapınmak için seçilen altın sarısı renginde bir inek kurban etmeleri emredildi. Kur'ân-ı Kerim, bu konuda yaşananları şöyle dile getirir:

"Musa kavmine, 'Allah, muhakkak bir sığır boğazlamanızı emrediyor.' demişti. 'Bizi alaya mı alıyorsun?' dediklerinde de, 'Cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım.' dedi.

Onlar, 'Rabbine bizim adımıza yalvar da ineğin özelliklerini bize bildirsin.' dediler. Musa, 'O, onun ne çok yaşlı, ne de çok genç, ikisinin ortası bir sığır olduğunu söylüyor, size emrolunanı yapın.' dedi.

'Rabbine bizim adımıza yalvar da ineğin rengini bize bildirsin!' dediler. Musa, 'Rabbim, onun, bakanların içini açan parlak sarı renkli bir sığır olduğunu söylüyor.' dedi.

'Rabbine bizim adımıza yalvar da, mahiyetini bize bildirsin, çünkü sığırlar, bizce, birbirine benzemektedir. Allah dilerse biz şüphesiz doğruyu bulmuş oluruz.' dediler.

Musa şöyle dedi: 'Yeri sürüp, ekini sulayarak boyunduruk altında ezilmemiş, kusursuz, alacasız bir sığır olduğunu söylüyor.' 'Şimdi gerçeği bildirdin.' deyip sığırı boğazladılar; az kalsın bunu yapmayacaklardı.

Hani siz bir kimseyi öldürmüş ve suçu birbirinize atmıştınız; oysa Allah gizlemekte olduğunuzu ortaya çıkaracaktı. 'Sığırın bir parçasıyla ölünün cesedine vurun.' dedik. İşte böylece Allah ölüleri diriltir ve aklınızı kullanasınız diye size ayetlerini gösterir. Bu mûcizeden sonra, kalpleriniz yine katılaştı, taş gibi, hatta daha da katı oldu. Zîrâ taşlar arasında kendisinden ırmaklar fışkıran vardır; yarılıp su çıkan vardır; Allah korkusundan yuvarlananlar vardır. Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir."[138]

138. Bakara sûresi, 2/67-74. Bu kurban olayı, Kitab-ı Mukaddes'te de anlatılmıştır. Ancak orada sebep farklıdır ve İsrailoğulları'nın bunu yerine getirmemek için nasıl gereksiz sorular sorduklarından bahsedilmez (Bkz. Sayılar, 19/1-10).

73. âyette geçen *"İdribûhu bi-ba'dıhâ"* ibâresi, müfessirlerin büyük ekseriyeti tarafından *"ineğin bir parçasıyla cesede vurun"* şeklinde anlaşılmış, kurban edilen sığırın etinden bir parça ile öldürülen adamın cesedine vurulunca, adamın mûcizevî bir şekilde canlanıp, kendisini öldüren kâtili gösterdiği kabul edilmiştir. Âyetin devamındaki, *"İşte böylece Allah ölüleri diriltir ve aklınızı kullanasınız diye size âyetlerini gösterir. Bu mûcizeden sonra, kalpleriniz yine katılaştı, taş gibi, hatta daha da katı oldu."* ifâdesinin de bu görüşü desteklediği söylenmiştir. Ancak bu ifadedeki kapalılık dolayısıyla, başka görüşler de ortaya çıkmıştır. Ne Kur'ân, ne Hadis, ne de Kitab-ı Mukaddes'te, yukarıdaki açıklamaya ruhsat verecek bir bilgi bulunmadığını söyleyerek, bu açıklamanın son derece hayâlî ve gülünç bir iddia olduğunu belirten Muhammed Esed, olayı Tevrat'ta anlatılan bir kuralla izah eder. Buna göre olay, faili meçhul öldürme olaylarında, bir inek kurban edilmesi ve öldürme cürmünün işlendiği mıntıkaya yakın köy ve kasaba erkeklerinin ellerini kurban edilmiş inek üzerinde yıkayıp, "Ne ellerimiz bu kanı döktü, ne gözlerimiz onu gördü" diye beyanda bulunmalarıdır. Bunu onlara Hz. Musa (a.s.) emretmiştir (Bu kural hakkında bkz. Tesniye, XXI, 1-9).

Anlaşıldığı gibi, en yakın bir akrabasını malı için öldürmek suçunu işleyen cânî, kendisini töhmetten kurtarmak maksadıyla, Allah'ın elçisinden kâtili ortaya çıkarmasını istemekle, aslında kendisini ele verecek bir yola girmişti. Diğer insanlar ise, bir inek kesmelerini isteyen Hz. Musa (a.s.)'ı kendilerini alaya almakla itham etmişler, bundan kurtulmak için bahane üstüne bahane aramışlardı. Halbuki Peygamberlerinin emrine uyarak herhangi bir ineği kesiverseler maksat hasıl olacaktı. Ancak onlar, her defasında ineğin çeşitli özelliklerini Allah'tan sormasını isteyerek işi uzattılar.

Sonunda âyetlerde tarif edilen bir inek bulunup boğazlandı. İnekten alınan bir parça ile öldürülmüş olan sahsın cesedine vurulunca, ceset canlanıp ayağa kalktı ve kendisini malına kon-mak için şikâyet sâhibi yeğeninin öldürdüğünü söyledikten sonra tekrar öldü. Bunun üzerine kâtil yeğen, göz koyduğu ve uğruna amcasını öldürdüğü maldan hiçbir fayda görmeden kısas

M. Esed, 73. âyetin meâlini, bu görüşü istikâmetinde şöyle vermiştir: *"Bu prensibi, bu gibi (çözümlenmemiş) cinâyet olaylarının bâzılarına da uygulayın: Bu yolla, Allah canları ölümden korur ve kendi iradesini size gösterir ki (bunu görüp) muhakemenizi kullanmayı öğrenebilesiniz."* (Bkz. *Kur'ân Mesajı*, 22).

Abdülhâlim en-Neccar da aynı görüştedir. Ona göre Hz. Musa (a.s.), öldürülen şahsın oturduğu mahalle ve civarında oturan erkekleri toplayıp, kesilen inek etinin üzerinde, onu öldürmediklerine dâir yemin ettirmiştir ki, Yahudiler'in şerîatındaki bu yemin, İslâm hukukundaki kasâme yeminine benzer. İslâm hukukundaki kasâme yemini şöyledir: Fâili meçhul cinâyetlerde, maktûlün velileri/veliyyüddem, öldürme olayının vukû bulduğu mahallede oturanlar arasından cinâyetle itham ettikleri kimseleri seçerler. Bu zanlılardan her biri, maktûlü öldürmediğine ve onu öldüreni de bilmediğine yemin eder. Sonunda birlikte maktûlün vârisine diyet öderler (*Kasasu'l-enbiyâ*, 304-305; kasâme yemini hakkında bkz. Vehbe Zuhaylî, *İslâm Fıkıh Ansiklopedisi*, terc. A. Efe ve dğr., İstanbul 1994, VIII, 159-173).

Ancak biz, Tevrat'ta anlatılan kural ile alâkası olsa bile, meselenin bir mûcize ile sonuçlandığına inanıyoruz. Muhtemelen kâtil, Şa'râvî'nin söylediği gibi, amcasının mirasıyla birlikte, bu kural sâyesinde onun diyetini de almak istemiş, bu maksatla onu öldürüp bir mahalleye atmıştır. Ancak bir Peygamber karşısında olduğunu, onun Allah'ın bilgilendirmesiyle suçunu ortaya çıkarabileceğini düşünmemiş ve neticede kendisini ele vermiştir (bk. Şa'râvî, IV, 2911-2912).

gereği öldürüldü. Böylece ineğin kurban edilmesi neticesinde gizli cinâyet meydana çıkmış, âyette belirtildiği gibi, insanların bu cinâyet sebebiyle birbirini suçlamaları yüzünden başlayan fitne ve tartışmalar sona ermişti. Kesilmiş olan ineğin bir parçasıyla vurulan cesedin mûcize olarak yeniden canlanması, aynı zamanda ölülerin Cenab-ı Hak tarafından diriltilmesine bir örnek olmuş, ölümden sonra dirilmeyi inkâr etmenin yanlışlığı bu olayda da ortaya konmuştu. Ne var ki, İsrailoğulları'nın taştan daha katı kalpleri bu büyük mûcizelerden hiç mi hiç etkilenmiyordu.

U. İSRAİLOĞULLARI'NIN HZ. MUSA (A.S.)'I DÜŞMAN KARŞISINDA YALNIZ BIRAKMASI

Hz. Musa (a.s.), Mısır'dan ayrıldıktan sonra kavmini Allah tarafından kendilerine va'dolunan topraklara (=Filistin ve civarı) doğru götürüyordu. Onlara, zaman zaman Allah'ın kendilerine verdiği nimetleri ve faziletleri anlatıyor, aralarından Peygamberler göndererek doğru yola ulaştırdığını, başkalarına boyun eğmekten kurtararak hürriyetlerine kavuşturduğunu ve güzel rızıklar verdiğini hatırlatıyordu. O kavmiyle birlikte bir yılı aşkın bir süre Sînâ dağı civarında kaldı. Sonra Allah tarafından kendisine İsrailoğulları'nı Filistin'e götürüp orayı fethetmesi emredildi. Bu emir üzerine onların başında yola çıkan Hz. Musa (a.s.), bölgeye yaklaştıklarında, Allah'ın aralarından Peygamberler göndermek ve kendilerini Mısır'da yaşadıkları esâret hayatından kurtararak hürriyetlerine kavuşturmak sûretiyle o ana kadar hiçbir topluma nasip olmayan ihsanlarda bulunduğunu hatırlatıp, Allah'ın Kudüs ve civarını Levh-i mahfuz'da kendileri için yazdığını söyleyip, onları korkaklıktan ve cihadı bırakıp geriye kaçmaktan sakındırdı ve ısrarla o bölgeye girmelerini emretti. Geriye dönüp kaçtıkları takdirde yeniden zillete düşeceklerini belirtti:

"Musa, kavmine, 'Ey milletim! Allah'ın size olan nimetini hatırlayın; hani içinizden Peygamberler çıkarmış ve sizi melikler yapmış, dünyada kimseye vermediği nimetleri (kölelikten kurtarıp kendi işinize hükümran olmayı) size vermişti. Ey kavmim! Allah'ın size

yazdığı mukaddes topraklara girin, ardınıza dönüp cihaddan kaçmayın, yoksa kaybedenler olarak dönersiniz.' demişti."[139]

Kudüs'e yaklaştıklarında, Hz. Musa (a.s.), kavmini tanzim etti, her bir sıbtı/kabileyi müstakil bir grup halinde düzenledi ve oniki kabileden her birinin başına bir sorumlu/nakîp tayin etti. Sonra onlardan iman ve tevhid üzerine bağlılık yemini aldı:

"Andolsun ki Allah, İsrailoğulları'ndan söz almıştı. Biz, onlara içlerinden oniki başkan göndermiştik. Allah, onlara şöyle demişti: 'Ben sizinle beraberim. Eğer namazı dosdoğru kılar, zekâtı verir, Peygamberlerime inanır, onlara yardım ederseniz ve Allah'a güzel borç verirseniz, muhakkak ki sizin günahlarınızı örterim ve sizi, zemininden ırmaklar akan cennetlere koyarım. Bundan sonra, içinizden kim inkâr ederse, şüphesiz doğru yoldan sapmış olur."[140]

Kabilelerinden sorumlu bu başkanlar emredilenleri yerine getirmek hususunda onlara kefil olmuşlardı. Kabileleri adına bağlılık yemini, onlar tarafından yapılmıştı. Hz. Musa (a.s.), daha sonra bu nakipleri, Kudüs halkı Ken'âniler hakkında bilgi toplamaları için keşif kolu olarak gönderdi. Nakipler bu topluma ulaştıklarında onların güçlü kuvvetli insanlar olduklarını görünce onlardan korktular ve korku içinde geriye döndüler. Kadeş'te kendilerini beklemekte olan Hz. Musa (a.s.)'a raporlarını sundular. Onlardan duydukları korku yüzünden savaştan vazgeçme teklifinde bulundular. Ancak içlerinden ikisi yani Yûşa ile Kâleb, Allah'a verdikleri sözü bozmaktan korkarak, kesinlikle savaşılmasını istediler ve şehre nasıl girileceği hususunda tekliflerini açıklayıp, sonrası için Allah'a güvenmelerini söylediler.[141] Diğer on nakib ise, Ken'âniler şehirde bulunduğu sürece oraya asla girmeyeceklerini açıklaya-

139. Mâide sûresi, 5/20-21. 21. âyette geçen Arz-ı Mukaddes'in (Mukaddes topraklar) alanı hakkında farklı rivâyetler nakledilmiş, oranın; a) Sîna dağı ve civarı, b) İlya (Kudüs) ve Beytülmakdis, c) Eriha, d) Dımaşk, Filistin ve Ürdün'ün bir kısmı, e) Remle, Ürdün, Filistin, f) Şam bölgesi (Suriye, Ürdün ve Filistin) olduğu söylenmiştir (bkz. Sa'lebî, 236).

140. Mâide sûresi, 5/12.

141. Bu iki nakibin, Yuşâ b. Nûn ve Hz. Musa (a.s.)'ın enîştesi Kâleb b. Yuhanna oldukları zikredilir (Sa'lebî, 242; İbnü'l-Esir, I, 195).

rak, Hz. Musa (a.s.)'a şöyle demişlerdi: "Sen ve Rabbin gidin savaşın; biz burada oturacağız!"

İsrâiloğulları'nın düşman karşısında Peygamberlerini yalnız bırakması, Kur'ân-ı Kerim'de şöyle anlatılmaktadır:

"Ey Musa! Orada zorba bir millet vardır, onlar oradan çıkmadıkça biz oraya girmeyeceğiz. Eğer şehirden çıkarlarsa, biz de hemen gireriz." dediler. Allah'tan korkanlardan, Allah'ın kendilerini nimete erdirdiği iki adam, 'Onların üzerine kapıdan yürüyün, oraya girdiniz mi, şüphesiz galip gelirsiniz. Eğer inanıyorsanız, sadece Allah'a güvenin.' demişlerdi.

Diğer nakibler, 'Ey Musa! Onlar orada oldukça biz asla oraya girmeyeceğiz. Sen ve Rabbin gidin savaşın, doğrusu biz burada oturacağız.' demişlerdi."[142]

Ü. İSRAİLOĞULLARI'NA 40 YIL SÜRGÜN CEZASI=TİH/ÇÖL HAYATI

Nakipleri dinleyen İsrailoğulları'nın savaşmayı reddetmeleri üzerine, Hz. Musa (a.s.) onları ikna etmeye çalıştı. Bu toprakların Allah tarafından kendilerine yazıldığını, savaşı göze aldıkları takdirde orayı muhakkak fethedeceklerini söyledi. Ne var ki, onu destekleyen Yûşâ ile Kâleb, çoğunluğun tepkisine mâruz kaldılar. Savaşmamakta kararlı olan çoğunluk, bu iki nakibi taşa tutmaya kalkıştılar. Bu durum karşısında onları ikna edemeyeceğini anlayan Hz. Musa (a.s.), Cenab-ı Hak'tan, kendisiyle fâsık kavminin arasını ayırmasını istedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ, İsrailoğulları'nın kırk yıl süre ile Arz-ı mukaddes'e girmelerinin yasaklandığını ve bu müddet içinde yeryüzünde şaşkın şaşkın

142. Mâide sûresi, 5/22-24. Yahudiler ve putperestlerin yaşamayı ne kadar çok sevdikleri ve dolayısıyla ölümden ne derece korktukları, şu âyetten açıkça anlaşılmaktadır:
"Yemin olsun ki, sen onları (yahudileri) yaşamaya karşı insanların en düşkünü olarak bulursun. Putperestlerden her biri de, arzular ki, bin sene yaşasın! Oysa uzun yaşatılması hiç kimseyi azaptan uzaklaştırmaz. Allah, onların yapmakta olduklarını eksiksiz görür." (Bakara sûresi, 2/96).

dolaşacaklarını bildirdi; ayrıca Hz. Musa (a.s.)'ı teselli ederek yoldan çıkmış bu toplum için üzülmemesini tavsiye etti:

"Musa, 'Rabbim! Ben ancak kendime ve kardeşime söz geçirebiliyorum; artık bizimle bu yoldan çıkmış toplumun arasını ayır.' dedi. Allah, 'Öyleyse orası onlara kırk yıl haram kılındı; bu müddet içinde yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşacaklar. Artık sen, yoldan çıkmış millet için tasalanma!' dedi."[143]

İsrailoğulları, bundan sonra geriye izlerine döndüler. Allah tarafından cezalandırılmanın bir sonucu olarak 40 yıl boyunca çölde evsiz-yurtsuz bir vaziyette şaşkın şaşkın dolaştılar. Her sabah bir yurt seçmek niyetiyle yola çıkıyorlar; ancak bir yerde karar kılamıyorlardı. Bu yıllarda Amâlikalılar, Amorîler, Moablar, Edomitler ve Medyenliler'in saldırılarına mâruz kaldılar. Bu müddet içinde, çok garip haller yaşadılar.[144]

Bu ceza, korkaklıkları ve Hz. Musa (a.s.)'ı düşman karşısında yalnız bırakmaları yüzünden İsrailoğulları'na, akıllarını başlarına almalarını sağlamak ve onları terbiye etmek için verilen sürgün hayatı veya sahrada geçirilen müebbet hapis mâhiyetindedir. Onlar, zulüm altında ezilmiş olmanın ruhlarında tabiat haline getirdiği zilleti, korkaklığı, ihâneti ve dönekliği üzerlerinden atmaları için, böyle bir imtihana tabi tutulmuşlardır. Bu sâyede,

143. Mâide sûresi, 5/25-26.

144. Bâzı ilim adamları, sürgün hayatının 40 yıl olmasının hikmeti hususunda çeşitli yorumlar yapmışlardır. Bu yorumlardan biri şöyledir:
İlmin olgunlaşması için 15 yıl gereklidir. Eğitim ve öğretim faaliyetlerini başlatan bir toplum, bunun semeresini 15 yıl sonra toplar. Ahlâkın olgunlaşması için ise 40 yıla ihtiyaç vardır. Bir ahlâkı benimseyen toplum, onun meyvelerini ancak 40 yıl sonra toplar. Allah Teâlâ, bunun için İsrâiloğulları'na 40 yıl sürgün cezası vermiştir. Bunun sebebi, bu 40 yıl içinde önceden esâret ve zillete alışmış, şahsiyetini kaybetmiş mevcut neslin tükenmesi, bu neslin yerine hür bir şekilde büyüyen, kölelik ve zillete asla razı olmayacak yeni bir nesil yetişmesi olmalıdır. Nitekim zillet ve köleliğe alışanlar, bu sürgün hayatı esnasında ölmüşlerdir. Onlardan hiçbiri, Arz-ı Mukaddes'i fethedecek orduya katılmamış, hürriyete alışmış izzet sahibi yeni nesil ise, Yûşâ b. Nûn komutasında, Filistin'i fethetmiştir (Bu yorum için bkz. Neccâr, 272-3).

irade gücü, verilen vazifeyi kararlılıkla yerine getirme kabiliyeti ve dâvete icâbet gibi üstün hasletler kazanmaları istenmiştir.

Çok kalabalık bir halde Sînâ yarımadasına girdiklerinde, başlarını sokabilecekleri evleri ya da çadırları olmadığı gibi, orada gölgesinde serinleyebilecekleri ağaçlar dahi bulunmuyordu. Bu durumda, Allah'ın yardımı olmaksızın çölün yakıcı sıcağından kurtulmaları, yiyecek ve içecek maddelerini temin etmeleri mümkün değildi. Benî İsrâil, çölde başlarında bulunan iki Peygamber sâyesinde, kendilerine verilen terbiye maksatlı bu sürgün cezası esnasında da, çeşitli mûcizevî nimetlerden istifâde ettiler. Allah Teâlâ, yapmış oldukları itâatsizliklere rağmen, onlara burada da çeşitli ikramlarda bulundu. Gerek kendilerinin gerekse hayvanlarının su içmesi için pınarlar, onları gölgeleyecek bulutlar, yiyecek maddesi olarak kudret helvasıyla bıldırcınlar ihsan etti. Ancak onlar, bu nimetlere nankörlük etmekten de çekinmediler, yine zulme başvurdular:

"Biz, onları (İsrailoğulları'nı) oniki sıbta/kabileye, oniki topluluğa ayırdık. Kavmi kendisinden su istediğinde, Musa'ya, 'Asanı taşa vur.' diye vahyettik. Taştan oniki pınar kaynayıp aktı. Böylece bu topluluklardan her biri, su içeceği yeri öğrenmiş oldu. Onların üzerine bulutla gölge çektik ve onlara kudret helvasıyla (el-menn) bıldırcın (es-selvâ) indirdik. Sonra da şöyle dedik: 'Size rızık olarak verdiklerimizin temiz olanlarından yiyiniz.' Onlar (günahkâr davranışlarıyla) bize zulmetmiyorlar; fakat kendi kendilerine zulmediyorlar."[145]

İsrailoğulları'nın çoğu, yine şükretmesini bilmiyordu. Bu nimetlerle yetinmeyerek Hz. Musa (a.s.)'a geliyorlar ve kendilerine ikram edilen bu nefis yiyeceklerden bıktıklarını açıklayıp, önceden yedikleri bakliyat cinsinden yiyecekler vermesi için Allah'a duâ etmesini istiyorlardı:

"Musa, milleti için su aramıştı. 'Asanla taşa vur!' dedik; taştan oniki pınar fışkırdı her kabile su içeceği yeri bildi. Allah'ın rızkından yiyin, için, yalnız yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın.

145. A'râf sûresi, 7/ 160.

'Ey Musa! Bir çeşit yemeğe dayanamayacağız, bizim için Rabbine yalvar, bize, yerin bitirdiği sebze, hıyar, sarımsak, mercimek ve soğan yetiştirsin.' demiştiniz de, Musa, 'Hayırlı olanı daha düşük şeyle mi değiştirmek istiyorsunuz? (Öyleyse utanç ve zillet içinde) Mısır'a dönün, şüphesiz orada istediğiniz vardır.' demişti. Onlara yoksulluk ve zillet damgası vuruldu, Allah'ın gazabına uğradılar. Bu, Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri ve haksız yere Peygamberleri öldürmelerindendi. Bu, isyân etmelerinden ve taşkınlık yapmalarından ileri gelmekte idi."[146]

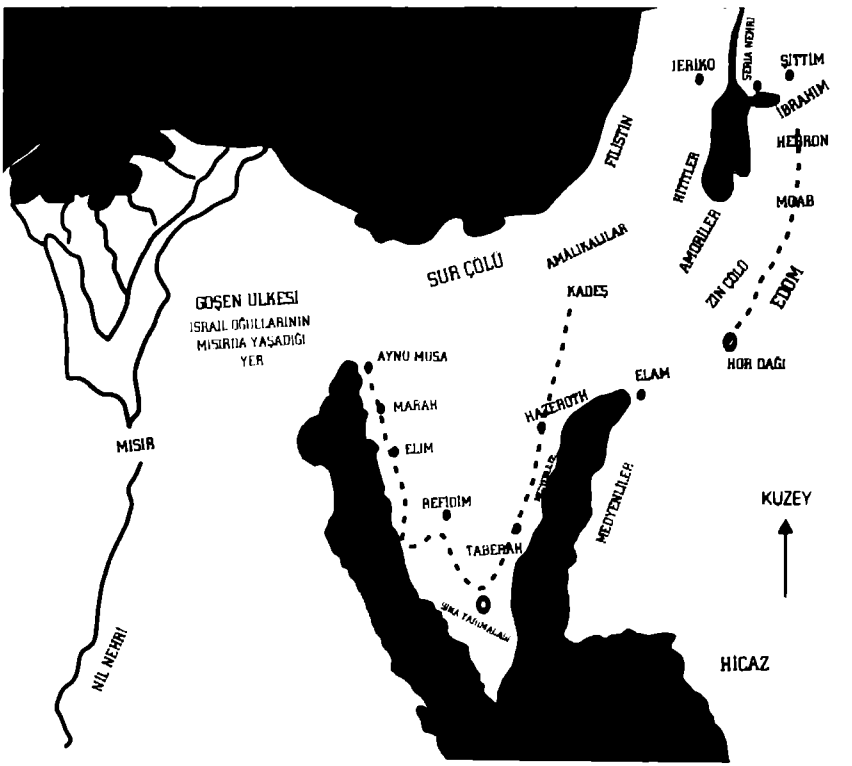

İSRAİLOĞULLARI'NIN 40 YIL SÜRGÜN CEZASINA ÇARPTIRILDIKLARINDA DOLAŞTIKLARI BÖLGE

HARİTA VI

146. Bakara sûresi, 2/ 60-61.

V. HZ. MUSA VE HZ. HARUN'UN VEFATLARI

İsrailoğulları'ndan Tîh sahrasında girdikleri sırada yirmi yaşını aşmış olanların çoğu, bu sahrada şaşkın şaşkın dolaşmakla geçirilen kırk yıllık sürede vefat etmişlerdi. Rivâyetlere göre, onlarla birlikte olmalarına rağmen Cenab-ı Hakk'ın lütfuyla sürgün hayatı kendilerine kolaylaştırılan Hz. Musa (a.s.) ve kardeşi Hz. Harun (a.s.) da ölenler arasında idi. O ikisi dağdaki bir mağaraya gitmişler, Hz. Harun (a.s.) orada vefat etmişti. Onu defnedip İsrailoğulları'nın yanına yalnız başına dönen Hz. Musa (a.s.), rivayete göre, kardeşini öldürmekle itham edildi. İftiracılar, onun bu cinayeti, halkın Hz. Harun (a.s.)'ı daha fazla sevmesi yüzünden kıskançlık sebebiyle işlediğini söylüyorlardı. Onların bu iftirasını Allah'a arzeden Hz. Musa (a.s.), onları kardeşinin kabrinin bulunduğu yere götürmekle emrolundu. Kabrin başına vardıklarında Allah'ın izniyle canlanan Hz. Harun (a.s.), onlara normal bir ölümle öldüğünü söyledi.[147]

Hz. Musa (a.s.), kardeşi Hz. Harun (a.s.)'dan 3 veya 6 yıl sonra vefat etti. Geçtiği gibi O, Allah tarafından kendilerine va'dolunan Filistin'e girmek için harekete geçmiş, orada kuvvetli bir kavim gören İsrailoğulları, savaşmaktan kaçınmışlardı. Son günlerde Arz-ı mukaddes'e yaklaşmak için Doğu Ürdün'deki Moab dağına doğru giden Hz. Musa (a.s.), Allah'a yalvararak, Kudüs'e yakın bir yerde ölmek istediğini bildirmişti. O sırada Moab ve civarını fethederek Heşban ve Şitim'e ulaştı. Neticede, Eriha civarındaki Abarım dağında öldü ve kırmızı kumlarla kaplı bir tepenin alt tarafında yol kenarına defnedildi. Rasûlullah (s.a.v.), onun kabrinden bahsederken, *"Orada olsaydım, onun kırmızı kum tepesi-*

147. Başka bir rivâyete göre ise, iki kardeş dağa geldiklerinde, benzeri görülmemiş bir ağaç, bir ev ve üzerinde yatak olan bir sedir bulurlar. Bu yatağa uzanan Hz. Hârun (a.s.)'ın ruhu kabzedilince yatak ve ev semâya yükseltilir. Geriye yalnız dönen Hz. Mûsâ (a.s.), İsrâiloğulları tarafından kardeşini öldürmekle itham edilince, Hz. Hârun (a.s.)'ın üzerinde vefat ettiği yatak onların yanına indirilir ve bu manzara karşısında gerçeği kabul ederler (bu rivayetler için bkz. Sa'lebî, 214-216; İbnü'l-Esir, I, 199-200.

nin alt tarafında yolun kıyısında kalan kabrini sizlere gösterirdim.' demiştir.[148]

Musa (a.s.), rivayete göre, 120 yıl yaşamıştı.

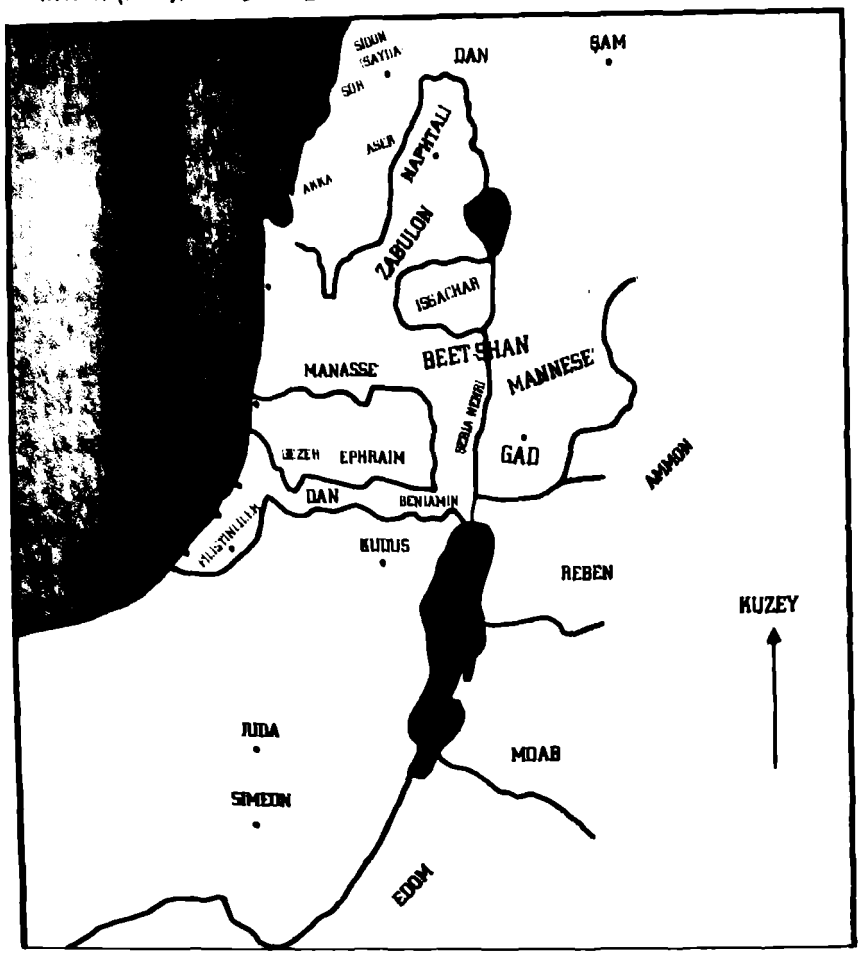

HZ. MUSA (A.S.)'IN ÖLÜMÜNDEN SONRA FİLİSTİN'İ ELE GEÇİREN BENİ İSRAİL'İN 12 KOLUNUN BÖLGEDE YERLEŞİM ALANLARI

HARİTA VII

148. Buhârî, Cenâiz, 69 ; Müslim, Fezâil, 157, 158. Erîha'da kırmızı kum tepesinin yanındaki bir kabir, Hz. Musa (a.s.)'ın kabri olarak bilinmektedir.

Y. HZ. MUSÂ'NIN KAVMİNDEN GÖRDÜĞÜ EZİYETLER

İsrailoğulları, Peygamberleri Hz. Musa (a.s.)'a yaptıkları eziyetlere son vermiyorlar, Peygamber olduğunu bildikleri halde, onu rahatsız etmek için bahâne üstüne bahâne buluyorlardı. Kur'ân-ı Kerim, onların bu küstahlığına şöyle işaret eder:

"Hani bir zaman Musa, kavmine, 'Ey kavmim! Allah'ın sizlere gönderdiği bir Peygamber olduğumu bildiğiniz halde, niçin bana eziyet ediyorsunuz?' demişti. Onlar, doğrudan sapınca, Allah da onların kalplerini saptırmıştı. Allah, doğru yoldan çıkan bir kavmi hidâyete erdirmez."[149]

Cenab-ı Hak, onların bu durumunu örnek vererek, biz müslümanları, yahudiler gibi olmaktan menetmiştir:

"Ey iman edenler! Musa'ya eziyet edenler gibi olmayın. Allah, Musa'yı onların iftiralarından temize çıkarmıştır. Musa, Allah nezdinde değerli bir kul idi."[150]

Rasûlullah (s.a.v.) de, Hz. Musa (a.s.)'ın kavminden gördüğü bu eziyetlere ve onlara karşı gösterdiği sabıra işaret etmiştir. İbn Mesud'dan nakledildiğine göre, Huneyn ganimetlerinin taksimi sırasında, bir şahıs, bu taksimde haksızlık yapıldığını ve dağıtımda Allah rızâsının gözetilmediğini söylemişti. İbn Mesud, onun bu yu yakışıksız sözlerini Rasûlullah (s.a.v.)'e aktarınca, öfkesinden yüzünün rengi değişti ve şöyle buyurdu:

149. Saf sûresi, 61/5.

150. Ahzâb sûresi, 33/69. Ebu Hureyre'nin rivâyetine göre, Hz. Musa (a.s.), vücudunun hiç bir kısmını göstermeyecek şekilde, sıkı ve düzgün giyinirdi. Onun her davranışını alay ve istihza konusu etmeye düşkün İsrailoğulları, bu tarzda giyinişini de, ona iftira atmaya vesile kılmışlar, vücudunda abraş hastalığı olduğundan dolayı böyle giyindiği şâyiasını yaymışlardı. Allah Teâlâ, bu âyette belirtildiği şekilde, onu bu iftiradan kurtarmak istedi. Hz. Musa (a.s.)'ın vücudunda bir hastalık bulunmadığını onlara göstermeyi murad etti. Hz. Musa (a.s.), yıkanmak için çıkardığı elbisesini bir taşın üzerine koymuştu. Bu esnada taş yuvarlandı ve üzerindeki elbiseyi de götürdü. Elbisesini yakalamak için taşı takip etmek zorunda kalan Hz. Musa (a.s.)'ın bedeni orada bulunanlar tarafından görülmüş ve kusursuz bir vücuda sahip olduğu anlaşılmıştı (Buhârî, Enbiyâ, 28; Müslim, Fezâil, 42).

"Allah'ın rahmeti Musa'nın üzerine olsun! Şüphesiz o, bundan daha fazla eziyet görmüş, buna rağmen sabretmiştir."[151]

151. Buhârî, Enbiyâ, 28; Müslim, Fezâil, 42. Kaynaklar, Hz. Musa (a.s.)'a kavmi tarafından yapılan eziyetler arasında, kardeşi Hz. Harun (a.s.)'ı öldürdüğü iftirasına mâruz kalışını, Kârun'un kiraladığı bir kadının ona zina isnadında bulunmasını, savaş öncesi kavmi tarafından terkedilişini, Allah'ı açıkça görmeyince inanmayacakları şeklinde bir itirazla karşılaşmasını vb durumları saymışlardır (geniş bilgi için bkz. Neccâr, 336-349).

17. BÖLÜM

Hz. HARUN (A.S.)

Hz. Harun (a.s.)'ın adı Kur'ân-ı Kerim'de yirmi yerde geçmekle birlikte, hayatı hakkında fazla bilgi verilmemektedir. Genellikle yardımcısı olduğu küçük kardeşi Hz. Mûsa (a.s.) ile beraber zikredilmiş ve onun yanında ikinci plânda kalmıştır.

Kız kardeşleri Meryem'in küçüğü olan Hârun, Hz. Musâ (a.s.)'dan üç yaş büyüktür. Mısır'da İsrailoğulları'na ağır baskı uygulayan Firavun II.Ramses zamanında, erkek çocuklarının öldürülmesi emrinden önce veya uygulamanın bu çocukların bir yıl öldürülüp diğer yıl sağ bırakılması şeklinde yürütülmesi dolayısıyla onların öldürülmediği yıl içinde doğduğu zikredilmektedir.[1] Hayatının ilk yılları hakkında bilgi bulunmayan Hz. Harun (a.s.), Tevrat'ta bildirildiğine göre Elişeba ile evlenmiş ve ondan dört oğul sahibi olmuştur.[2]

Hz. Mûsâ, Medyen dönüşü Sînâ dağında Peygamber olarak görevlendirilip tebliğ için Firavun'a gitmesi emredilince, bu ağır görevi yerine getiremeyeceği endişesiyle, dilindeki tutukluğu hatırlatıp Yüce Allah'tan güzel konuşan ağabeyi Hârûn'u kendisine yardımcı olarak vermesini ve onu bu göreve ortak kılmasını istemişti. Bunun üzerine Allah, önceden geçtiği gibi, onun bu dileğini kabul etti ve Hârun'u da Peygamber olarak görevlendirip küçük kardeşi Hz. Mûsâ (a.s.)'a yardımcı tayin etti.[3] Bundan itibâren Hârun, kardeşine vekâlet ettiği durumlar hariç, hep onun yanında bulundu. Peygamberlik görevini üslendikten sonra Mısır'a dönen kardeşiyle birlikte tebliğ için Firavun'un huzuruna çıktı. Sihirbazlarla mûsâbaka sırasında onunla beraber oldu.

Hz. Mûsâ, Allah tarafından mikâta çağrılıp Sînâ'ya çıktığında yerine onu vekil bırakmıştı. Hz. Hârun (a.s.), bu görevi esnâsında büyük zorluklar yaşadı; bütün gayretine rağmen kavminin Sâmirî isimli şahıs tarafından yapılan altın buzağı heykeline tapmasını engelleyemedi. *"Ey kavmim! Andolsun siz bununla fitneye düşürüldünüz. Rabbiniz çok esirgeyendir, siz bana uyun, emrime itâat*

1. Sa'lebi,168; İbn Kesir, *Kasasu'l-enbiyâ*, II, 468.
2. Çıkış, 6/23; Sayılar, 3/2.
3. Meryem sûresi, 19/53; Tâhâ sûresi, 20/29-36; Furkân sûresi, 25/35.

edin" (Tâhâ, 20/90) diye çırpındıysa da, sözünü içlerinden ancak küçük bir gruba dinletebilmişti.[4]

Hz. Mûsâ (a.s.), Sînâ dağından dönünce, kavminin altın buzağıya tapmasını ve bu yüzden şirke düşmesini engelleyemediği gerekçesiyle Hz. Hârun (a.s.)'ı şiddetli bir şekilde azarlamış; saçından ve sakalından çekip şiddetle sarsmıştı. Bunun üzerine Hârun, bu hususta çok uğraştığını söyledi ve daha fazlasını niçin yapamadığını şöyle açıkladı:

"Ey anamın oğlu, saçımı başımı tutma! Ben, senin, 'İsrailoğulları arasında ayrılık çıkardın, sözümü tutmadın' diyeceğinden korktum."[5]

İsrâiloğulları'nın kırk yıl müddetle Tîh sahrasında sürgün cezasına çarptırılmasından sonra yine kardeşinin yanında olan Hz. Hârun (a.s.), bu sürenin sonlarına doğru Hz. Musâ (a.s.)'dan bir süre önce vefat etti. Onun vefatıyla ilgili çeşitli rivâyetler aktarılmıştır. Bu rivâyetlerden birine göre, Allah Teâlâ, Hârun'un ruhunu alacağını Hz. Mûsâ (a.s.)'a bildirir ve onu bir dağa getirmesini söyler. Bu dağa geldiklerinde, benzeri görülmemiş bir ağaç, bir ev ve üzerinde yatak olan bir sedir bulurlar. Bu yatağa uzanan Hz. Hârun (a.s.)'ın ruhu kabzedilince yatak ve ev semâya yükseltilir. Geriye yalnız dönen Hz. Mûsâ (a.s.), İsrâiloğulları tarafından kardeşini öldürmekle itham edilir. İftiracılar, onun bu cinâyeti halkın Hârun'u daha fazla sevmesi yüzünden kıskançlık sebebiyle işlediğini söylerler. Hz. Mûsâ (a.s.), durumu Allah'a arz edince, Hârun'un üzerinde vefat ettiği yatak onların yanına indirilir ve bu manzara karşısında gerçeği kabul ederler. Bir diğer rivâyette, semâya çekilme söz konusu değildir. Dolayısıyla Hz. Mûsâ (a.s.),

4. Ne gariptir ki, Tevrat'ta bu buzağının Hz. Harun (a.s.) tarafından yapıldığı söylenerek ona büyük bir iftirada bulunulmaktadır (Çıkış, 32/2-6; Tesniye, 9/20). Ayrıca o, kâhinler sınıfının atası olarak gösterilmekte ve Rab Yahve'nin emri ve Hz. Mûsâ (a.s.)'ın yardımıyla kâhinlik müessesesini kurduğu söylenmektedir (Çıkış, 28/1-2; 29; 40/12-15). Hz. Mûsâ (a.s.)'a âit çeşitli mucizelere vesîle olan asa da Tevrat'ta bazen Hârun'a nisbet edilmiştir (örnekler için bkz. Çıkış, 7/19-20; 8/1-7, 16-17).
5. Tâhâ sûresi, 20/92-94.

onu dağda defneder ve kavminin kendisini ithamı üzerine, onları kabre götürür. Kabrin başına varıldığında Allah'ın lûtfuyla canlanan Hz. Hârun (a.s.), gerçeği onlara açıklar ve tekrar ruhunu teslim eder.[6]

6. Sa'lebî, 214-216; ayrıca bkz., İbnü'l-Esir, I, 199-200.

18. BÖLÜM

Hz. DAVUD (A.S.)

A. HZ.MUSA (A.S)'DAN SONRA BENÎ İSRÂİL-YÛŞÂ B. NÛN

Hz. Musa (a.s.)'ın vefatından sonra İsrailoğulları'nın başına Yûşâ b. Nûn geçti. Hz. Yûşâ (a.s.), savaşa gitmek istemeyen ve Tîh'e girildiği esnada 20 ve daha yukarı yaşlarda bulunup sahrada geçirilen 40 yıl içinde tamamına yakını ölen nesilden kimsenin bulunmadığı, tamamıyla yeni nesilden müteşekkil ordusunu Tîh'ten çıkarıp Ürdün'e götürdü ve 6 ay süren şiddetli bir muhasaranın ardından Erîha şehrini ele geçirdi.[1] Hz. Yûşâ (a.s.), daha sonra Beytülmakdis/Kudüs üzerine yürüdü ve şiddetli çatışmalardan sonra orayı da fethetti. Allah İsrailoğulları'na bu mukaddes şehrin kapısından alçak gönüllü bir halde, kibir ve gururdan kaçınarak secde eder bir vaziyette girmelerini ve girerken de "hitta" demelerini emretmişti. Ancak onlar, bunu dinlemedikleri gibi, zıddına hareket ettiler, şehre büyük bir kibir ve gurur ile girdiler. Bizi affet, bizi bağışla mânâsına gelen "hitta" demek yerine, buğday mânâsına gelen "hinta" kelimesini söylediler ve af dilemek yerine dünyalık istediler. Peygamber Efendimiz (s.a.v.), onların bu yakışıksız ve isyânkâr tavrı hakkında şöyle buyurmuştur:

"İsrailoğulları'na, 'Beytülmakdis'in kapısından eğilerek (tevazu ile) giriniz ve bizi bağışla (=hitta) deyiniz.' denildi. Onlar ise, kıçları üzerine emekleyerek girdiler ve (emrolundukları kelimeyi değiştirip), hinta, habbe fî şa'ara (bize buğday başağında dane ver)' dediler."[2]

Bu defa da Allah'ın nimetlerine nankörlük eden İsrailoğul-ları, Allah tarafından kendilerine emredilen sözü değiştirmişler ve bu yüzden cezaya çarptırılmışlardır.

"O vakit onlara şöyle demiştik: Şu şehre girin, orada dilediğiniz gibi, bol bol yiyin, şehrin kapısından secde ederek geçin ve 'hit-

1. İbn İshak'tan Erîha ve Kudüs'ün Hz. Musa (a.s.) tarafından fethedildiğine dair bir rivâyet nakledilse de, âlimlerin ekseriyyetine göre, Hz. Musa (a.s.) kardeşi Hz. Harun (a.s.)'ın ardından Tîh'te ölmüştür. Onları Tîh'ten çıkarıp, Erîha ve Beytülmakdis'i fetheden Yûşâ'dır (İbn Kesir, *Kasau'l-enbiyâ*, II, 510).
2. Buhârî, Tefsir, 4; Müslim, Tefsir, 1. Girilmesi emredilen şehrin Kudüs, Erîha veya bölgedeki diğer bâzı şehirler olduğuna dair rivâyetler nakledilmiştir.

ta/bizi affet! Günahlarımızın yükünü üzerimizden kaldır!' deyin ki, biz de kusurlarınızı bağışlayalım ve iyilik yapanlara sınırsız mükâfat verelim.

Ama o zulmetmeye alışmış olanlar, kendilerine söylenmiş olan sözü başka bir sözle değiştirdiler. Bunun üzerine Biz de, zalimlerin üzerine, yoldan çıkmalarından dolayı gökten bir azap indirdik."[3]

Hz. Yûşâ (a.s.), Filistin'i bütünüyle aldıktan sonra, araziyi halk arasında taksim etti ve vefatına kadar onları Tevrat'a göre yönetti. Hz. Musa (a.s.)'dan sonra 27 yıl daha yaşadı ve 127 yaşında öldü.[4] İsrailoğulları, Hz. Yûşâ (a.s.)'dan sonra başlarına geçen hâkimler tarafından idare edildiler. "Hâkimler İdaresi" adıyla bilinen bu dönemin sonlarında güç ve kuvvetlerini kaybetmişlerdi. Aralarında ihtilaflar çıkmış ahlâkî düşkünlükler iyice yayılmıştı. Tarihçilerin verdiği bilgiye göre, onlar giderek iyice azıtmışlardı. Kendilerini Tevrat'a dâvet için gönderilen Peygamberlerini öldürmek dahil her türlü büyük günahları işliyorlardı. Peygamberlerini öldürmeleri yüzünden Allah Teâlâ, onları zâlim ve cebbar hükümdarlarla cezalandırdı. Başlarına geçen bu hükümdarlar onlara zulmediyor, içlerinden pek çoğunu öldürüyorlardı. Ayrıca Allah, komşu milletleri de onlara musallat kıldı. Amâlika Arapları, Arâmîler ve Filistinliler, onlara sık sık saldırıda bulunuyorlardı.

B. İSRAİLOĞULLARI'NIN PEYGAMBERLERİNDEN BİR HÜKÜMDAR İSTEMELERİ

Mısır ve Filistin arasındaki bölgede yaşayan Amâlika Arapları, M.Ö.1000 yıllarında kralları Câlut komutasında İsrâiloğulla-rı'na karşı saldırıya geçerek onları yurtlarından sürüp-çıkarmış-lar, kadın ve çocuklarının çoğunu esir almışlardı. Gazze ve Aska-lan üzerine düzenledikleri bu taarruz esnasında, onların kutsal saydığı Tâbut'u da (Ahid sandığı) alıp götürmüşlerdi.[5] İçinde kutsal

3. Bakara sûresi, 2/58-59.
4. İbn Kesir, *Kasasu'l-enbiyâ*, II, 517.
5. Sa'lebî, 262. Rivâyete göre, Tâbut'un içinde Hz. Musa (a.s.) ve Hz. Harun (a.s.) ailesinden kalma bâzı kutsal emanetler bulunuyordu. Yine onda,

emânetlerin bulunduğu bu sandığa büyük değer veren İsrailoğulları, savaşlara giderken, onu ordularının önünde götürürler, onun sayesinde cesaret kazandıklarına inanırlar ve onu vesile kılarak Allah'tan yardım isterlerdi.

İsrailoğulları ileri gelenleri, zillet ve sıkıntılarla yüz yüze oldukları bu dönemde, Kur'ân'da ismi zikredilmeyen yaşlı Peygamberleri Samuel'e başvurarak, kendilerini ağır hezimete uğratan Kral Câlût'la yapmak istedikleri savaşlarda kendilerine komuta edecek bir hükümdar/kumandan tayin etmesini istediler.[6] Onların dönekliklerini çok iyi bilen bu Peygamber, bir hükümdar tayin edilmesi ve bu yüzden savaşın kendilerine farz kılınması durumunda, savaştan kaçmalarından korktuğunu belirterek on-lara bu istekten vazgeçmelerini söyledi. Ancak onlar, yurtlarından çıkarıldıkları, kadınları ve çocukları ellerinden alındığı için savaştan başka yapacak bir şeyleri kalmadığını; dolayısıyla tayin edilecek şahsın komutasında kesinlikle savaşacaklarını beyan ettiler. Onların ısrarı üzerine, Yüce Allah, Tâlut isimli şahsın me-lik tayin edilmesini emretti ve bununla birlikte Samuel'in tahmin ettiği gibi onlara savaşı farz kıldı. Bir süre sonra Samuel'in korktuğu

Hz. Musa (a.s.)'a Sînâ dağında verilen Tevrat levhaları vardı. İsrailoğulları, Tâbut'a büyük bir kudsiyet atfederler, Allah'ın kendilerini düşmanlarından onun sayesinde koruduğuna inanırlardı. Bu tâbut Câlut tarafından ellerinden alınınca, cesaretlerini kaybetmişler ve büyük korkuya düşmüşlerdi.

6. Tevrat'a göre, Amâlikalılar, M.Ö. 1000 yıllarında İsrailoğulları'na saldırmışlar ve Filistin'in bâzı şehirlerini istilâ etmişlerdi. Bu sırada Samuel Peygamber çok yaşlanmış, idareyi iki oğluna bırakmıştı. Ancak oğulları onun yolunu terkeden iki günahkârdı. Bu sebeple, ileri gelen şahıslar, ona giderek, başlarına Allah yolunda cihad için kendilerini cepheye sevkedecek bir komutan tayin etmesini istediler. Bu isteğe öfkelenen Samuel, Allah'a dua etti. Allah ise ona, kavminin asıl reddettiğinin kendisi olduğunu açıkladı; ancak buna rağmen onların isteğini yerine getirmesini emretti. Bu arada başlarına geçecek kralın onlara zulmedeceğini haber verdi. İleri gelenler bunları duymalarına rağmen taleplerinde ısrar edince, Allah'ın emriyle Samuel, onların başına Benjaminli Kiş oğlu Tâlût'u komutan tayin etti (Samuel, I/8-9).
Kur'ân-ı Kerim'de, Tâlût'un Allah tarafından hükümdar seçildiği bildirilmekte, ancak onun Peygamberliğinden bahsedilmemektedir. Hadislerde de bu konuda bir bilgi mevcut değildir. Tevrat ise onu Peygamber olarak tanıtır (Samuel, I/9-13).

durum ortaya çıktı. Çünkü bu teklifi yapanlar, içlerinden çok azı hariç, verdikleri kesin söze rağmen bahâneler uydurarak savaştan geri durdular. Bu tavırları, apaçık bir haksızlık ve zulümdü ve bunun karşılığını alacakları muhakkaktı. Kur'ân-ı Kerim, onların bu dönekliğini şöyle haber vermektedir:

"Musa'dan sonraki dönemde İsrailoğulları'nın ileri gelenlerini görmedin mi? Peygamberlerinden birine, 'Bize bir hükümdar gönder de Allah yolunda savaşalım!' demişlerdi. O Peygamber, 'Ya savaş size farz kılındığında gitmeyecek olursanız?' demişti. Onlar ise, 'Yurdumuzdan çıkarıldığımız ve çocuklarımızdan uzaklaştırıldığımız bu durumda da mı Allah yolunda savaşmayalız?' demişlerdi. Ama savaş onlara farz kılınınca, az bir kısmı müstesnâ yüz çevirdiler. Allah zâlimleri bilir."[7]

Samuel Peygamber, kavminin ileri gelenlerine, Allah'ın onların isteğini kabul ederek başlarına Tâlût isimli şahsı hükümdar tayin ettiğini bildirmişti. Bu şahıslar, Allah'ın kendileri için yapmış olduğu tayini reddederek, soylu bir aileye mensup olmadığı bahanesiyle Bünyamin oğullarından olan Tâlût'un hükümdarlığına/komutanlığına itiraz ettiler. Onlara göre hükümdarlık hakkı, bu şahıs gibi halk tabakasından sıradan bir insana ait olamazdı. Bu makam, ancak içlerinden soylu ve zengin birine yakışırdı. Yükselen itirazlar üzerine Samuel Peygamber, hükümdarlık ve komutanlıkta ehliyetin mal ve mülkle değil, siyâsî, idârî ve askerî bilgiler ve beden gücüyle alâkalı olduğunu söyleyerek, Allah Teâlâ'nın Tâlut'u bilgisi ve beden gücüyle bu makama lâyık gördüğünü açıklamaya çalıştı. Onu saltanata seçen Allah'ın, mülkü istediğine vereceğini söyledi:

"Peygamberleri onlara, 'Allah size şüphesiz, Tâlût'u hükümdar olarak gönderdi.' dedi. Bunun üzerine onlar, 'Biz hükümdarlığa ondan daha lâyık iken ve ona malca da bir bolluk verilmemişken, nasıl olur da başımıza hükümdar olabilir?' dediler. Peygamberleri şöyle cevap verdi: 'Doğrusu Allah, onu sizin üzerinize beğenip

7. Bakara sûresi, 2/246.

seçmiş, bilgice ve vücutça gücünü arttırmıştır. Allah, hükümdarlığı dilediğine verir. Allah'ın ilmi her şeyi kuşatır, bilir."[8]

C. TÂLÛT'UN HÜKÜMDARLIĞININ ALÂMETİ

İleri gelenlerin itirazı üzerine Samuel Peygamber, Tâlût'un hükümdarlığının alâmeti olarak, Hz. Musa (a.s.)'ın savaşlarda yanında taşımış olduğu, askerler için güç ve moral kaynağı sayılan Tâbut/Ahit sandığının, düşmandan alınıp Tâlût'a getirileceğini haber verdi. Câlut tarafından alınmış olan bu tâbutun melekler tarafından taşınacağını ve Cenab-ı Hak'tan kendilerine bir sekînet getireceğini müjdeledi ve bunda inananlar için kuvvetli bir delilin mevcut olduğunu söyledi:

"Peygamberleri onlara, 'Onun (Tâlût'un) hükümdarlığının alâmeti, size tâbutun/sandığın gelmesidir. Onda Rabbinizden gelen bir güven duygusu ve Musa ve Harun ailesinin bıraktıklarından kalanlar vardır; onu melekler taşır. Eğer inanmışsanız bunda sizin için delil vardır.' dedi."[9]

D. TÂLUT ORDUSUNUN İMTİHANI VE KAZANILAN ZAFER

Allah'ın emriyle Samuel (a.s.) tarafından İsrailoğulları'nın başına hükümdar/komutan tayin edilen Tâlût, Allah yolunda cihad için hazırladığı büyük ordusunun başına geçtiğinde, askerlerine moral vermek maksadıyla cihadın faziletinden bahsettiği konuşmalar yaptı. Rivâyete göre, tâbut geri geldiği için zaferden ümitlenmişler ve orduya büyük bir katılım olmuştu. Ardından ordusuna hareket emrini verip uzun bir mesafe katetti. Ancak o, düşmanla karşılaşmadan önce, vereceği emirlere itâat hususunda

8. Bakara sûresi, 2/247.
9. Bakara sûresi, 2/248. Görüldüğü gibi, bu âyette tâbutun melekler tarafından geriye getirildiği bildirilmektedir. Tevrat'ta ise, düşmanın ondan sıkıldığı ve sonunda iki sığırın çektiği bir arabaya koyup Beyt-Şemes istikametinde yola çıkardığı kaydedilmektedir (Samuel, I/4,5,6).

askerlerini bir denemeye tâbi tutmak istedi. Yorgun düşen askerlerinin susuzluk çektikleri bir sırada, onlara az sonra yollarının üzerindeki bir ırmakla imtihan edileceklerini haber verip, imtihan kurallarını ve neticesini açıkladı. Kur'ân-ı Kerim'de Allah tarafından konulduğu bildirilen bu imtihana göre, bahsedilen nehirden[10] su içmelerini yasakladığını; bununla birlikte, nehrin suyundan bir avuç alıp içmenin mübah kılındığını; ancak bundan fazla su içenlerin, verdiği emre itaatsizlikleri yüzünden kendisinin askeri olmaktan çıkacaklarını söyledi. Irmağa varıldığında, onun bu kesin talimâtına rağmen, askerin ekseriyeti, oradan kana kana su içtiler. Askerlerin ancak küçük bir kısmı Tâlût'un sözünü dinledi; onlardan bâzıları hiç su içmemiş, bâzıları da bir avuç suyla yetinmiş, buna rağmen Allah'ın lûtfuyla suya kanmışlardı. Kendisine bağlı kalarak imtihanı kazanmış olan bu grupla cepheye doğru giden Tâlut, düşmana yaklaşıldığında, yeni bir itiraz ile karşılaştı. Düşman ordusunun kalabalık olduğu öğrenilince, yanında kalanların bir kısmı da, ordudan ayrılmak için bahane aramaya başlamıştı. İtirazcılar, bu kadar küçük bir orduyla Câlût'un kalabalık ordusuna güç yetiremeyeceklerini söylediler. Samîmî bir şekilde inanmış olanlar ise düşmanın çokluğuna aldırmadılar. Allah'ın kendilerine yardım edeceğine inanmanın rahatlığı içinde Tâlut'a bağlı kaldılar ve şöyle dediler: "Nice az sayıdaki askerî birlik, Allah'ın izniyle nice çok sayıdaki birliği yenmiştir. Zîrâ Allah, güçlüklere karşı sabredenlerle beraberdir." Kur'ân-ı Kerim, Tâlut'un askerlerinin bu durumunu şöyle açıklamıştır:

"Tâlut, ordusuyla birlikte ayrıldıktan sonra, askerlerine şu açıklamayı yaptı: 'Doğrusu Allah, sizi bir ırmakla imtihan edecektir. O ırmağın suyundan içenler benden değildir. Irmağın suyuna dokunmayanlar ise bendendir, elleriyle sâdece bir avuç içenler de affedilecektir.' Onlardan pek azı hariç, sudan içtiler. Tâlut ve inananlar ırmağı geçince, bâzıları, 'Bugün Câlut ve ordusuna karşı koyacak

10. İbn Abbas ve müfessirlerin ekseriyetine göre, bu nehir, Şerîa diye de isimlendirilen Ürdün nehridir (İbn Kesir, *Kasasu'l-enbiyâ*, II, 556).

gücümüz yok.' dediler.[11] *Allah'a kavuşacaklarına inananlar ise, 'Nice sayısı az topluluklar, sayısı çok topluluklara Allah'ın izniyle galip gelmişlerdir. Allah sabredenlerle beraberdir.' dediler."*[12]

Tâbî tutuldukları imtihanı başararak Tâlût'tan ayrılmayan askerlerin oluşturduğu küçük ordu, zafere inanmış bir halde, düşman karşısında cesaret, sabır ve zafer vermesi için Allah'tan yardım dileyerek yoluna devam etti. Bu inanmışlar ordusu, yapılan savaşta, Cenab-ı Hakk'ın yardımıyla, kendisinden kat kat fazla olan Câlût ordusuna karşı kesin bir zafer kazandı. Bu savaş esnasında Tâlût'un ordusunda bir nefer olarak bulunan Hz. Dâvud (a.s.), düşman ordusunun başkomutanı Kral Câlût'u öldürmüştü. Allah Teâlâ, Tâlût'tan sonra hükümdarlığı ve Samuel' den sonra da Peygamberliği ona verdi. Bu husus Kur'ân-ı Kerim'de şöyle açıklanmaktadır:

"Câlut ve ordusuna karşı çıktıklarında, 'Rabbimiz! Bize sabır ver, sebatımızı artır, inkâr eden millete karşı bize yardım et!' dediler. Onları Allah'ın izniyle bozguna uğrattılar. Davut, Câlût'u öldürdü. Allah, Dâvud'a saltanat ve hikmet verdi ve ona dilediğinden öğretti. Allah'ın insanları birbiriyle savması olmasaydı, yeryüzünün düzeni bozulurdu. Fakat Allah âlemlere lütufkârdır."[13]

---

11. Bu sözün, imtihanı kaybederek ırmaktan su içenler tarafından söylendiği de kabul edilir (Bkz. Sa'lebî, 269; Elmalılı, II, 144).

12. Bakara sûresi, 2/249. Bu imtihanı kazanarak Tâlût'un komutasında savaşa katılan küçük ordunun mevcudu hakkında bâzı rakamlar verilmiştir. Bu rivâyetlerden biri, ashabtan Berâ b. Âzib'in şu sözüdür: *"Biz Muhammed (s.a.v.) ashâbı, Bedir savaşına katılan ashâbın sayısının, Câlut'a karşı savaş için, Tâlût'la birlikte nehri geçerek savaşa katılan askerin sayısı kadar, yani 310 küsur kişi olduğundan bahsederdik. Ki, Tâlut'la birlikte nehri ancak mü'minler geçmiştir."* (Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 290).

13. Bakara sûresi, 2/250-251. Kur'ân'da, Hz. Dâvud (a.s.)'ın Câlut'u nasıl öldürdüğünden bahsedilmemiştir. Kitab-ı Mukaddes ise, ordunun önüne çıkan Câlut'un İsrailoğulları cengâverlerine meydan okuyarak mübareze için er dilediğini, kimsenin onun karşısına çıkmak cesaretini bulamadığı bir anda, orduda bir nefer olarak bulunan Hz. Dâvud (a.s.)'ın cesur bir şekilde onun karşısına çıkarak onu öldürdüğünü anlatır. Ayrıca Tâlût'un kızıyla evlendi-

Hz. Dâvud (a.s.), Amâlika hükümdarını öldürmesinden sonra meşhur oldu. Bu olaydan bir süre sonra, âyette geçtiği gi-bi, Cenab-ı Hak, kendisine hükümdarlık ve Peygamberlik verdi. Beytüllahm'de yaşayan Yuda kabilesine mensup sıradan bir genç iken, bundan sonra, şöhreti kısa sürede yayıldı. İsrailoğul-ları, onun sayesinde yeni başarılar kazanmaya başladılar.

E. HZ. DÂVUD (A.S.)'IN HÜKÜMDARLIĞI

Hz. Dâvud (a.s.), Yahuda b. Yakub soyundan, Beytüllahim' de oturan İşâ (Yesse) b. Obad'in oğludur. Rivayete göre, İsrail-oğulları, Tâlût'un ölümünden sonra, hazinelerin anahtarlarını ona vererek onu hükümdar yapmışlardır. Hükümdar olmasının ardından Allah, ona Peygamberlik de vermiş ve kendisine Zebur'u vahyetmiştir. Ayrıca, demiri onun için yumuşatarak, zırh sanatını ilk defa ona öğretmiştir. Ona benzeri görülmemiş güzellikte bir ses vermiş, dağlar ve kuşların onunla birlikte tesbihte bulunmasını lütfetmiştir.[14]

Hz. Dâvud (a.s.)'ın ismi, Kur'ân-ı Kerim'de 16 defa geçer. Kur'ân, bu âyetlerde, onun hükümdarlığı, Peygamberliği, başından geçen önemli olaylar ve kendisine has bâzı özellikler hakkında bilgi vermiştir.[15] Cenab-ı Hak, Hz. Dâvud (a.s.)'a, hem hükümdarlık hem de Peygamberlik verdiğini birkaç yerde bildirmiştir. Bu âyetlerde, ona güçlü bir saltanat yanında, iyi bir idarecinin muhtaç olduğu hakkı bâtıldan ayırma ve âdil davranma kabiliyetinin verildiği bildirilmiş, ondan insanlar arasında âdil davranması, bu hususta hiç bir şekilde arzularına kapılmaması istenmiştir. Arzu ve hevese göre hüküm vermenin idareciyi haktan saptıracağı; bu

rilen Hz. Dâvud (a.s.)'ın kayınpederinin vefatından sonra İsrailoğulları'nın başına hükûmdar olduğunu bildirir (Samuel I/ 17-18).

14. İbnü'l-Esir, I, 223.

15. Bu âyetler şöyledir: Bakara sûresi, 2/251; Nisa sûresi, 4/163; Mâide sûresi, 5/78; En'am sûresi, 6/84; İsrâ sûresi, 17/55; Enbiyâ sûresi, 21/78, 79; Neml sûresi, 27/15, 16; Sebe sûresi, 34/10, 12; Sâd sûresi, 38/20, 22, 24, 26.

şekilde davranarak Allah'ı unutup O'nun yolundan ayrılanların âhirette şiddetle cezalandırılacağı vurgulanmıştır:

"Dâvud'un hem hükümranlığını kuvvetlendirmiş, hem de kendisine hikmet ve hakkı bâtıldan ayırdetme kabiliyeti vermiştik."[16]

"O zaman biz, ona şöyle vahyetmiştik: 'Ey Dâvud! Seni şüphesiz yeryüzünde halifemiz kıldık, o halde insanlar arasında adâletle hükmet! Sakın keyfe uyma ki, yoksa seni Allah'ın yolundan saptırır. Doğrusu, Allah'ın yolundan sapanlara, hesap gününü unutmalarına karşılık çetin bir azap vardır."[17]

Tevrat'ta Hz. Davud (a.s.)'ın, Tâlût'un ölümünden sonra Hebron'da Yahuda boyu tarafından kral seçildiği bildirilmektedir. Aynı sırada Yeruşalim'de ise Tâlût'un oğlu İş-boşet krallığa getirilmişti. Bu iki başlılık İş-Boşet'in öldürülmesine kadar devam etti. Onun ölümünden sonra ülkenin tek kralı olan Hz. Dâvud (a.s.), 40 yıl devam eden saltanatının 7 yıl 7 ayını Hebron' da geri kalanını ise İsrail kralı olarak Yeruşalim/Kudüs'de geçirdi.[18]

Güçlü bir ordu kuran Hz. Dâvud (a.s.), Kudüs'ü başkent yaptı. Devlet işlerini tanzim etti, göçebe halkını yerleşik medeniyete geçirdi. onun liderliğinde ilk defa, sınırları Akabe körfezinden Fırat kıyılarına uzanan Müslüman bir devlet kurulmuş, vâdedilen bölge İsrailoğulları'nın hâkimiyetine geçmiş oldu.[19]

F. PEYGAMBERLİĞİ VE KENDİSİNE ZEBUR'UN VERİLMESİ

İsrailoğulları Peygamberlerinden kendisine kitap verilen ikinci Peygamber Hz. Dâvud (a.s.)'dır. Onun şahsında Peygamberlik ile hükümdarlığı birleştiren Yüce Allah, ona dört ilâhî kitaptan

16. Sâd sûresi, 38/20.
17. Sâd sûresi, 38/26.
18. II. Samuel, 2/3-4, 11; 5/ 3-4; I. Krallar, 2/10-11.
Ancak Hz. Dâvud (a.s.)'ın, daha Tâlut'un sağlığında ve onun Câlût ordusunu yenmesinden önce, Peygamber Samuel'in duasını kabul eden Allah tarafından İsrailoğulları'na kral seçildiğini bildiren rivâyetler de vardır (I. Samuel, 16/1-13).
19. II. Samuel, 8/3; I. Tarihler, 18/3.

biri olan Zebur'u vahyetmiştir. Onun Peygamberliği ve kendisine Zebur'un verilmesiyle ilgili âyetlerde şöyle denilmektedir:

"Biz, İbrahim'e, İshak'ı ve Yakub'u bahşettik. Ve hepsini doğru yola sevk ettik. Daha önce Nuh'u ve soyundan olan Dâvud'u, Süleyman'ı, Eyyûb'u, Yusuf'u, Musa'yı ve Harun'u da doğru yola sevk etmiştik. İşte biz, iyilikte bulunanları böyle mükâfatlandırırız."[20]

"Gerçekten biz, Dâvud'a ve Süleyman'a ilim verdik. Onlar, 'Bizi mü'min kullarının birçoğundan üstün kılan Allah'a hamdolsun!' dediler."[21]

"Şüphesiz ki biz, Nuh'a ve ondan sonra gelen Peygamberlere vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik. İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a, torunlarına, İsa'ya, Eyyûb'a, Yunus'a, Harun'a ve Süleyman'a da vahyettik. Dâvud'a Zebur'u verdik."[22]

"Rabbin, göklerde ve yerdeki varlıkları çok iyi bilir. Şüphesiz ki biz, Peygamberlerin bir kısmını, diğerlerinden üstün kıldık. Dâvud'a da Zebur'u verdik."[23]

Orijinali mevcut olmayan Zebur'un, hikmet vaaz ve duâlardan ibaret olduğu tahmin edilmektedir. Nitekim Kurtubî, şöyle demiştir: "Zebur, yüz elli sûredir ve içinde hiç bir hüküm yoktur. İçindekilerin tamamı, hikmetler, vaazlar ve Allah Teâlâ'ya hamd, O'nu tesbih ve medihten ibarettir."[24]

20. En'am sûresi, 6/84.
21. Neml sûresi, 27/15.
22. Nisa sûresi, 4/163. Yahudiler ve hıristiyanlar, Zebur'a "mezâmir/mezmurlar" adını verirler. Mezâmir, dinî muhtevâlı şiirlerin bulunduğu mecmua demektir. Bu kasidelerin bir kısmı törenlerde okunan ilâhilerdir. Bir kısmı dua, bir kısmı da Allah'ın azâbı ve mükafatı konularını anlatır.
Kitab-ı Mukaddes'te "Mezmurlar" ismi altında Hz. Dâvud (a.s.)'a nisbet edilen ve tamamı şiir ve ilâhi olan bölüm, anonim bir mahiyet arz eder. 150 mezmurdan meydana gelir ve kendi içinde beş kitaba ayrılmıştır (Mezmurlar/1-150).
23. İsrâ sûresi, 17/55.
24. *Tefsir*, VI, 17.

G. HZ. DAVUD (A.S.)'IN BAKTIĞI BÂZI DÂVÂLAR

1. Başkasının Ekinini Yiyen Koyun Sürüsü

Hz. Dâvud (a.s.), bir Peygamber ve bir hükümdar olarak dâvâlara bizzat kendisi bakardı. Kur'ân-ı Kerim, ona arz edilen dâvâlardan ikisi hakkında bilgi vermiştir. Bunlardan biri, çobansız bir koyun sürüsünün geceleyin bir ekini tahrip etmesiyle ilgilidir. Bu koyun sürüsü, bir gece çobansız kalmış, başkasına âit ekili bir tarlaya girerek ekini yemişti. Ekin sahibi, Hz. Dâvud (a.s.)'a gelerek sürü sahibinden davacı oldu. İki tarafı dinleyen Hz. Dâvud (a.s.), koyunların değerinin yenilmiş ekin mahsulünün değerine denk olduğunu düşünerek koyun sürüsünün ekin sahibine verilmesine hükmetmişti. Onun huzurundan çıkan dâvâcı ve dâvâlı, Onun verdiği kararı, dışarıda bekleyen oğlu Hz. Süleyman (a.s.)'a anlattılar. Onları dinledikten sonra meseleyi değerlendiren Hz. Süleyman (a.s.), daha isâbetli bir çözüm bulduğunu düşünerek hemen babasının yanına girdi. Ona, aynı zamanda verdiği karar sonucu zor duruma düşen dâvâlıyı da memnun edecek ve neticede her ikisinin de yararına olacak bir çözüm bulduğunu söyledi. Babası çözümünü açıklamasını isteyince, görüşünü şöyle bildirdi:

"Sürü sahibi tarlayı alır, orayı sürüp eker, sulama işlerini yapar ve dava konusu ekinin yenilmezden önceki seviyesine gelmesini bekler. Tarla sahibi ise koyun sürüsünü alır, ekinin yetişmesine kadar geçecek bu müddet içinde, koyunların sütünden, yününden ve kuzularından istifade eder. Bu sürenin sonunda, koyunlar sahibine, ekili tarla da sahibine geri verilir."

Hz. Süleyman (a.s.)'ın bu kararını yerinde bulan Hz. Dâvud (a.s.), oğlunu tebrik ederek verdiği kararı geri aldı ve dâvânın bu şekilde çözülmesini emretti. Bu mesele, Kur'ân-ı Kerim'de kısaca anlatılmış, Hz. Süleyman (a.s.)'ın iki şahıs hakkında verdiği hükmün, kendisine Allah Teâlâ tarafından bildirildiği ifâde edilmiştir:

"Ey Muhammed! Dâvud ve Süleyman'ı da hatırla! Hani o ikisi, kavmin koyunlarının yediği bir ekin hakkında hüküm veriyorken, biz

onların hükümlerine şâhit idik. Bu meselenin hükmünü Süleyman'a bildirdik. Biz, onların her birine hüküm ve ilim verdik."[25]

2. Koyun Sahibi İki Kardeş

Hz. Dâvud (a.s.)'ın ümmeti arasında çıkan anlaşmazlıklarla ilgili dâvâlara bizzat baktığını gösteren ikinci örnek ise, koyun sahibi iki kardeş arasında çıkan ihtilâf hakkındadır. Hz. Dâvud (a.s.), mescidinin mihrabında ibâdetle meşgul bulunuyorken, söz konusu iki adam, duvarı tırmanarak onun yanına girivermişlerdi. Hz. Dâvud (a.s.), kapıyı bırakıp duvardan atlayarak gelmeleri sebebiyle onlardan çekinmişti. Onun korktuğunu fark eden bu iki şahıs, onu teskin etmeye çalışarak, yanına aralarında çıkan bir anlaşmazlığı çözmesini istemek niyetiyle geldiklerini açıkladılar ve ondan âdil bir karar beklediklerini söylediler. Daha sonra onlarla Hz. Dâvud (a.s.) arasında geçen konuşma, Yüce Allah tarafından Rasûlullah (s.a.v.)'e şöyle bildirilmiştir:

"Ey Muhammed! Bir de sana dâvâcıların haberi ulaştı mı? Hani duvarına tırmanıp Dâvud'un yanına, ibâdetgâhı olan mihrâ-ba girmişlerdi de, O onlardan korkmuştu. Şöyle demişlerdi: 'Kork-ma biz, birimiz diğerinin hakkına tecavüz etmiş iki davacıyız; aramızda adâletle hükmet, haktan ayrılma, bizi doğru yola çıkar.'

25. Enbiyâ sûresi, 21/78-79. Her ikisi de Peygamber olduğu halde, aynı konu hakkında farklı görüş belirtmeleri, Allah vergisi güç ve yeteneklerine rağmen Peygamberlerin de, gücü sınırlı birer insan olduğunu göstermektedir. Allah Teâlâ, bu meselede, en doğru çözümü Hz. Süleyman (a.s.)'a haber vermiştir. Bu örnek, yetkili bir şahsın herhangi bir konuda içtihadıyla hüküm vermesi durumunda, yanılmasının da normal olduğunu ortaya koyar. Nitekim Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:
"Eğer bir fakih, doğru hükme varabilmek için elinden gelen çabayı harcarsa, doğru hüküm verdiğinde iki sevap, yanlış hüküm verdiğinde ise bir sevap kazanır." (Buhârî, I'tisâm, 21; Müslim, Akdıye, 15).
Ancak bu yetkili şahıs Peygamber olunca onun yaptığı içtihad hatası, derhal Cenab-ı Hak tarafından tashih olunur. Buradaki tashih, Hz. Süleyman (a.s.)'a inen vahiy vasıtasıyla gerçekleşmiştir.

Biri şöyle devam etti: 'Bu benim kardeşimdir, onun doksan-dokuz koyunu, benim ise bir tek koyunum var. Böyle iken, o tek koyunu da bana ver dedi ve yaptığımız tartışmada beni yendi.'

Dâvud ona şöyle dedi: 'Andolsun ki, kardeşin, senin bir koyununu kendi koyunlarına katmak istemekle, sana haksızlıkta bulunmuştur. Doğrusu malların birbirine katıp karıştıran ortakların çoğu birbirlerinin haklarına tecavüz ederler. İnanıp yararlı iş işleyenler bunun dışındadır ki, onların sayıları da pek azdır!'

Dâvud, kendisini denediğimizi sanmıştı da, hemen Rabbin-den mağfiret dileyerek eğilip secdeye kapanmış, tevbe etmiş Al-lah'a yönelmişti. Biz de Dâvud'u bu acele hükmünden dolayı bağışlamıştık. Katımızda onun yakınlığı ve güzel bir geleceği vardır."[26]

İki kardeş arasında çıkan anlaşmazlık ve onların ihtilafının çözümü hakkındaki doğru bilgiler bunlardan ibarettir. Kur'ân-ı Kerim ve sahih hadislerde başka bilgi bulunmamaktadır. Ayetler, Hz. Dâvud (a.s.)'ın usûlüne uygun bir muhâkeme yapma ve iki hasım arasında âdil davranma hususunda bir imtihana tâbi tutulduğunu göstermektedir. Ancak ona gelen dâvâcılar, anlaşıldığına göre, onu etkilemek maksadıyla, meseleyi arz ederken tahrik edici bir tarzda konuşmuşlardır. Hz. Dâvud (a.s.), onlardan birinin ifâdesini dinleyince meselenin açık bir haksızlık olduğu neticesine varıp hemen kararını vermiş ve öbürünü dinlemeye gerek duymamıştır. Halbuki, adâletle hüküm verebilmesi için, diğerini de dinlemesi gerekiyordu. Hz. Dâvud (a.s.), bu hatasını hemen anlamış, bundan dolayı tevbe ederek Rabbinden mağfiret dilemişti.[27]

26. Sâd sûresi, 38/21-25.

27. Sâbûnî, *en-Nübüvve,* 280. 24. âyette geçen imtihanla kastedilen husus, pek çok âlime göre, Hz. Dâvud (a.s.)'ın iki hasımdan birini dinleyip, daha diğerinin sözlerini dinlemeden acele hüküm vermesidir. Başka bir görüşe göre ise, idâre ve saltanatı üslenince, Allah tarafından bir imtihana tâbi tutulduğunu idrak etmesidir. Çünkü birçok hâkim gibi adâletsiz davranarak yanlış hüküm vermekten korkmuştur.

Bu hususta başka görüşler de nakledilmiştir. Bir görüşe göre, Hz. Dâvud (a.s.), günlerini sırasıyla, bir gününü yalnız başına kalarak ibâdetle, bir gününü insanlar arasında hâkimlik yapmakla, bir gününü va'z ve irşad ile

3. Çocuk Hangi Kadının?

Hadis kaynaklarında Hz. Dâvud (a.s.) ile oğlu Hz. Süleyman (a.s.)'ın farklı kararlar verdikleri diğer bir olaydan daha bahsedilmektedir:

---

geçirirdi. Yalnız başına kaldığı ibadet günlerinde kapısını kilitler, huzuruna girmek isteyenleri kabul etmezdi. İşte bu yüzden, âyette iki kardeş olarak tanıtılan insan sûretindeki iki melek, onun yanına duvardan girmek zorunda kalmışlardı. Başka bir görüşe göre ise, Hz. Dâvud (a.s.)'ın yanına beklenmedik bir anda giren bu iki şahıs, onun düşmanlarıydı ve onu öldürmek niyetiyle gelmişler, ancak onun yalnız olmadığını görünce bundan vazgeçmişlerdi. Bu esnada, Hz. Dâvud (a.s.), içinden onlardan intikam almayı geçirmiş; ancak bunu yapmamıştır. Sonunda bir an bile olsa intikam duygusuna kapıldığından dolayı tevbe etmiştir (Bu hususta geniş bilgi için bkz. Ö. Faruk Harman, "Dâvud", *DİA*, IX, 21-24).

Ne var ki, bâzı rivâyetlerde âyetteki, "dişi koyun"larla kadınların kastedildiği söylenerek, hayâlî bir günahtan bahsedilmiş ve bu yüzden Hz. Dâvud (a.s.)'a büyük bir iftira atılmıştır. Ehl-i kitab'a mensup müfteriler tarafından onun aleyhinde uydurulan bu masal (II. Samuel, 12/1-6) maalesef, bir takım değişikliklerle de olsa, bâzı müfessir ve tarihçilerimiz tarafından da aktarılmıştır (bu rivâyetler için bkz. Sa'lebî, 279-284). Bu iftira, özetle Hz. Dâvud (a.s.)'ın, Hitti Uriya adındaki bir komutanını, karısıyla evlenebilmek için cephede ön safa sürmesi, böylece onun öldürülmesini temin ederek, neticede onun karısı ile evlenmesi şeklindedir. Râzî, Peygamberlerin masumiyetiyle asla bağdaşmayan bu masal hakkında, değil inanmak şüphe etmenin dahi büyük bir vebâl olacağına işaret ederek şöyle der: *"O masalın hülâsası, bir Müslümanın haksız yere öldürülmesini istemek ve onun hanımına göz koymaktır. Bunların ikisi de büyük günahtır. Hiç bir akıl sahibi, Hz. Dâvud (a.s.) hakkında böyle bir zanda bulunamaz."* (*Tefsir*, XXVI, 190).

Hz. Ali (r.a.), hikayecilerin Hz. Dâvud (a.s.)'a attıkları bu iftirayı anlatanlara Peygamberlere iftira atma cezası vereceğini açıklamış ve onlara 160 değnek vuracağını ilan etmişti (Sa'lebî, 281; Râzî, *Tefsir*, XXVI, 192; Sâbûnî, *en-Nübüvve*, 279).

Büyük âlim İbn Kesir, bu konuda anlatılanların büyük kısmının İsrâiliyyat olup pek çoğunun kesin yalan olduğunu söyleyerek bu haberleri vermeden geçmeyi tercih etmiştir (*Kasasu'l-enbiyâ*, II, 566). Dolayısıyla Hz. Dâvud (a.s.)'a suç isnad eden bu rivâyetlere güvenmeyi gerektirecek hiçbir delil yoktur. Aksine bunlar, Peygamberlerin ismetine yakışmayan şeylerdir. Küçük olsun, büyük olsun, Hz. Dâvud (a.s.)'a izafe edilen günahlar, aslı olmayan asılsız haberlere dayanır ve tamamen kıssacıların uydurmalarıdır. Hepsi de, Peygamberlere her çeşit günahı isnad etmeye alışmış Ehl-Kitap mensuplarından aktarılmış veya uydurulmuş asılsız dedikodulardır (Bu konuda daha geniş bilgi için bkz., İbn Hazm, el-Fasl, IV, 18-19; Kâsımî, *Tefsir*, XIV, 5088, Aydemir, *Peygamberler*, 162).

Ebu Hureyre'den nakledilen bir hadiste anlatıldığına göre, birer erkek çocuk sahibi olan iki kadın birlikte yola çıkmışlardı. Önlerine çıkan bir kurt, yaşlı kadının çocuğunu kapıp götürdü. Çocuğunu kaybeden yaşlı kadın, öbürünün çocuğunu alabilmek için, kurdun kaptığı çocuğun yol arkadaşının çocuğu olduğu iddiâsıyla Hz. Dâvud (a.s.) nezdinde dâvâcı oldu. Sağ kalan çocuğun kendi çocuğu olduğunu söyleyip onun kendisine verilmesini istedi. İki kadını dinleyen Hz. Dâvud (a.s.), konuşmalarına bakarak yaşlı kadını haklı bulmuş ve onun lehine karar vermişti. Babasının huzurundan çıktıkları esnada bu iki kadınla karşılaşan Hz. Süleyman (a.s.), onları dinlemek istedi. Meseleyi öğrenince de, babasının huzuruna çıkarak, hakikati ortaya çıkaracak bir çözüm yolu bulduğunu söyledi. Ardından düşündüğünü yapmak için bir bıçak istedi ve iki kadına hitap ederek sağ olan çocuğun vücudunu ikiye ayırıp ikisi arasında paylaştıracağını söyledi. Onun sözleri genç kadını korkutmuştu, hemen ileri atıldı ve çocuğun yaşlı kadına ait olduğunu söyleyerek, ondan çocuğu kesmekten vazgeçmesini ve çocuğun yaşlı kadına verilmesini istedi. Hz. Süleyman (a.s.) ise, aradığı delili, çocuğun kesilmesine razı olmayan genç kadının bu davranışında bulmuştu. Çocuğu kurtarmak isteyen bu kadının çocuğun gerçek annesi olduğunu anlayarak onun lehine karar verdi. Ve çocuk, ona teslim edildi.[28]

H. HZ. DAVUD (A.S.)'A ZIRH SANATININ ÖĞRETİLMESİ

Allah Teâlâ, Peygamberlerine üstün kabiliyetler vermiş ve insanlara lâzım olan şeylerin pek çoğunu önce onlara öğretmiştir. Hz. Âdem (a.s.)'a öğretilenler ve Hz. Nuh (a.s.)'a gemi yapımının öğretilmesi bu kabildendir. Yüce Allah, Hz. Dâvud (a.s.)'a ise nübüvvetle birlikte saltanata da sahip olduğundan, düşmanlarına karşı korunabilmeleri için, savunma âleti olarak zırh yapma sa-

28. Buhârî, Enbiyâ, 40, Feraiz, 30. Kitab-ı Mukaddes'te ise, bu iki kadından birinin geceleyin çocuğun üstüne yatıp öldürdüğü, aynı evde kalan diğer kadının çocuğunu sahiplenmek maksadıyla böyle bir yola başvurduğu zikredilir (I. Krallar, 3/16-28).

natını öğretmiştir. İlâhî bir lütuf olarak demiri onun için yumuşatmış ve onu kolay bir şekilde zırh hâline getirme mûcizesi vermiştir. Bundan sonra zırh, asırlar boyu en önemli savunma silahı olarak kullanılmıştır. Kur'ân-ı Kerim'de mü'minlerin muhafazasına yönelik bu hüner hakkında şöyle denilmektedir:

"Biz, Dâvud'a, sizi savaşta korumak için zırh yapma sanatını öğrettik, artık şükreder misiniz?"[29]

"Şüphesiz ki biz, Dâvud'a nezdimizden bir nimet verdik. 'Ey dağlar ve kuşlar! Dâvud tesbih ettikçe siz de onun tesbihini tekrarlayın.' dedik. Onun için demiri yumuşattık. Ona, 'Geniş zırhlar imal et, dokumasını ölçülü ve sağlam yap.' diye vahyettik. Dâvud'a ve ailesine şöyle dedik: 'Ey insanlar! Yararlı işler yapın; doğrusu ben yaptıklarınızı görüyorum."[30]

Bu bakımdan Hz. Dâvud (a.s.), insanlık tarihinde demircilerin ve zırh ustalarının piri durumundadır ve bu sanatını insan öldürmek için değil, muhterem olan insan kanının akıtılmasını önlemek maksadıyla kullanmıştır. Ona öğretilen sanat, bir saldırı silahının yapımı değil, zırhın yani savunma silahının îmâlidir.[31]

I. ELİNİN EMEĞİ İLE GEÇİNMESİ

Hz. Peygamber (s.a.v.), çeşitli vesilelerle alın terinin önemini dile getirmiş, bu münâsebetle Peygamberlerin ellerinin emeği ile geçindiklerini de örnek vererek biz ümmetini çalışmaya teşvik etmiştir. Bu arada Hz. Dâvud (a.s.)'ın kendi kazancı ile geçindiğini ve başkalarına yük olmadığını belirtirken şöyle buyurmuştur:

"İnsanın yediği şeylerin en güzeli, kendi emeğiyle kazandığıdır. Allah'ın nebisi Dâvud, kendi elinin emeğini yerdi."[32]

29. Enbiyâ sûresi, 21/80.
30. Sebe sûresi, 34/10-11.
31. Elmalılı, VI, 354.
32. Buhârî, Büyu', 15, Enbiyâ, 37.

İ. TESBİH VE ZİKRİ-NAMAZ VE ORUCU

Cenab-ı Hak, nezdinden bir lütuf olarak, dağların ve kuşların Hz. Dâvud (a.s.) ile birlikte tesbihte bulunmasını emretmişti. Bu mûcize sayesinde Hz. Dâvud (a.s.), kendisiyle beraber tesbih ve zikirde bulunan dağların ve kuşların seslerini duyabiliyordu. İbn Kesir'in söylediğine göre, Hz. Dâvud (a.s.) güzel sesiyle Zebur'u okurken, onu dinleyen kuşlar, havada onun etrafında toplanır, ona uyarak onunla birlikte tesbih ederlerdi. Bu esnada, dağlar da bu tesbihi yansıtır, onun nağmeleri gibi nağmeler çıkarırdı.[33] Onun sesi, orta ve kalın gür bir sesti. Nitekim, bu tür seslere, ona nisbetle **"Dâvûdî ses"** denilmiştir. Ona verilen bu nimet, Kur'ân-ı Kerim'de şöyle dile getirilmektedir:

"Şüphesiz ki biz, Dâvud'a nezdimizden bir üstünlük verdik. 'Ey dağlar ve kuşlar! Dâvud tesbih ettikçe siz de onun tesbihini tekrarlayın.' dedik. Onun için demiri yumuşattık."[34]

Rasûlullah (s.a.v.) de, Kur'ân-ı Kerim tilâvetini beğendiği arkadaşlarından Ebu Musa el-Eş'arî'ye hitap ederken şöyle demiştir:

"Ey Ebu Musa! Sana, Âl-i Dâvud'un mezâmirinden bir miz-mâr verilmiştir."[35]

Bir başka hadisinde de şöyle buyurmuştur:

"Dâvud'a kırâat kolaylaştırılmıştır. O, bineğinin hazırlanmasını emreder ve daha bineği hazırlanmadan Zebur'u okurdu. Ayrıca o, sadece kendi el emeğini yerdi."[36]

Hz. Dâvud (a.s.), bedenen oldukça güçlü olup, son derece sabırlı ve şükrü dilinden düşürmeyen bir Peygamberdi. O, çok çalışır, çok ibadet eder ve çok gözyaşı dökerdi. Bir gün oruç tutar bir gün iftar ederdi. Gecenin yarısını ibadetle geçirirdi. Darlıkta ve bollukta, gizli ve âşikar hallerde hep Allah'a iltica ederdi. Allah'a çok yönelen bu yüce Peygamber, diğer nebîler gibi müş-

33. *Muhtasaru İbn Kesir*, II, 516.
34. Sebe sûresi, 34/10.
35. Buhari, Fezâilü'l-Kur'ân, 31.
36. Buhârî, Enbiyâ, 37.

riklerin kötülüklerine mâruz kalmış, bu kötülüklere karşı sabretme hususunda da bayraklaşmıştı. Nitekim Cenab-ı Hak, Mek-ke müşriklerinin kötülükleriyle yüz yüze olan Sevgili Peygamberimiz (s.a.v.)'i teselli için onu da örnek göstermiştir:

"Ey Muhammed! Kâfirlerin söylediklerine sabret; güçlü kulumuz Dâvud'u hatırla. O, işlerinde daima Allah'a yönelirdi. Biz, dağları onun emrine vermiştik, akşam sabah onunla beraber tesbih ederlerdi. Kuşları da toplu halde onun buyruğu altına vermiştik. Hepsi de ona uyarak zikir ve tesbihte bulunurlardı."[37]

Rasûlullah (s.a.v.)'e, ashâbından Abdullah b. Amr'ın, haftanın bütün günlerinde oruç tuttuğu, gecelerini de namazla geçirdiği söylenmişti. Ona bu şekilde ibâdete gücünün yetmeyeceğini hatırlattı ve bâzı günler oruç tutup bâzı günler tutmamasını, gecenin bir kısmında uyuyup bir kısmında ibâdet etmesini, ayrıca ayda üç gün oruç tutmasını tavsiye etti. Abdullah'ın bunu az bulduğunu ve bundan daha fazlasına güç yetirebileceğini söylemesi üzerine, bu defa bir gün oruç tutup iki gün tutmamasını tavsiye etti. Abdullah'ın bundan fazlasına da tahammül edebileceğini bildirmesi üzerine, ona en hayırlı dediği Hz. Dâvud orucunu tavsiye ederek şöyle dedi:

"Öyle ise, bir gün oruç tut, bir gün iftar et! İşte bu, Dâvud orucudur. Bundan daha faziletli oruç yoktur."[38]

Peygamberimiz, bir başka hadisinde de şöyle buyurmuştur:

"Allah Teâlâ'ya en sevimli oruç, Dâvud orucudur. O, bir gün oruç tutar, bir gün iftar ederdi. Allah'a en sevimli namaz da, Dâ-vud namazı idi. O, her gecenin yarısında uyur, üçte birinde namaz kılardı. Altıda birinde yine uyurdu. Düşmanla karşılaştığında sebat eder aslâ kaçmazdı"[39]

Bu hadisten anlaşıldığına göre, Hz. Dâvud (a.s.), geceyi altıya ayırır, bunun ilk üç parçasında uyurdu. Dördüncü ve beşinci parçalara rastlayan ve süre olarak gecenin üçte birine tekabül eden

37. Sâd sûresi, 38/17-19.
38. Buhârî, Enbiyâ, 37.
39. Buhârî, Savm, 55-57, Teheccüd, 7; Enbiyâ, 38; Müslim, Sıyam, 181-193.

zamanda kalkar, bu müddeti ibâdetle geçirirdi. Gecenin ge-ri kalan son altıda birinde tekrar istirahata çekilir ve fecrin doğuşuna kadar yine uyurdu. Gecenin dördüncü ve beşinci parça-larını ibâdete ayırması, bu vaktin icâbet saati olmasındandı.

K. VEFATI

Rivayete göre, Hz. Dâvud (a.s.)'ın vefâtına yakın yıllarda, kavmi arasında korkunç bir tâun salgını baş göstermişti. Halkı bu hastalıktan kurtarması için Allah'a yalvarmak isteyen Hz. Dâvud (a.s.), bu maksatla uygun bir makam aradı ve sonunda kavmini, meleklerin gökyüzüne doğru çıkmakta olduğunu gördüğü mekâna yani Mescid-i Aksâ'nın inşâ edileceği yere götürdü. Orada Allah'a duâ ve niyazda bulundu. Duâsı kabul edilmiş, tâ-un hastalığı ortadan kalkmıştı. Hz. Dâvud (a.s.), duâ ettiği bu mekâna bir mescid yapmaya karar verdi. Ancak inşaatı bitireme-den öldü. Saltanatı Rasûlullah (s.a.v.)'den nakledildiğine göre, 40 yıl sürmüştü, öldüğünde 100 yaşında bulunuyordu. Ölümün-den önce, oğlu Hz. Süleyman (a.s.)'a Mescid'in inşâatını ikmal et-mesini vasiyet etmişti. O ölünce, saltanatına, ilmine ve nübüvvetine, oğlu Hz. Süleyman (a.s.) mirasçı kılındı. [40]

40. İbnü'l-Esir,I, 227-228 Dâvud (a.s.)'un vefatı hakkında nakledilen diğer rivâyetler için bkz. İbn Kesir, *Kasasu'l- enbiyâ*, II, 574-6).

19. BÖLÜM

Hz. SÜLEYMAN (A.S.)

A. HÜKÜMDARLIK VE PEYGAMBERLİKTE BABASINA VÂRİS OLMASI

Hz. Süleyman (a.s.), Kur'ân-ı Kerim'de 16 âyette ismen zikredilmekte, onun kıssası, Enbiyâ, Neml, Sebe ve Sâd surelerinde, çeşitli yönleriyle anlatılmaktadır.[1] O, babası Hz. Dâvud (a.s.) gibi, İsrailoğulları Peygamberlerinin büyüklerinden biridir ve ona da Peygamberlikle beraber hükümdarlık verilmiştir. Hem de onun saltanatı, babasının saltanatından daha güçlü olmuştur. Duâsının kabul edilmesiyle ona verilen hükümranlığın ne önce ne de sonra, hiç bir hükümdara verilmediği kabul edilmektedir.

Aynı zamanda bir kral olan Hz. Davud (a.s.), vefatından önce, tahtını küçüklüğünden itibaren ilmi, hikmeti ve dâvâları çözme konusundaki kabiliyetiyle temayüz eden küçük oğlu Hz. Süleyman (a.s.)'a vasiyet etmişti. Yukarıda geçtiği şekilde o, bu kâbiliyeti sayesinde, babasına getirilen üç dâvâda, ondan daha isâbetli kararlar verebilmişti. Halbuki, babası Hz. Davut (a.s.) da onun gibi ilim ve hikmet sahibi bir Peygamber idi:

"Andolsun ki, Dâvud'a ve Süleyman'a ilim verdik. İkisi, 'Bizi mü'min kullarının çoğundan üstün kılan Allah'a hamdolsun!' dediler."[2]

Hz. Süleyman (a.s.)'ın, babasının vârisi oluşu, sadece Peygamberlik ve hükümdarlık hususunda olup servetiyle alâkalı değildir. Çünkü intikal eden servet olsaydı, Hz. Dâvud (a.s.)'ın başka çocukları da vardı, onların da mirasçı olmaları gerekirdi.[3] Dolayısıyla, burada Peygamberimiz (s.a.v.)'in açıkladığı Peygamberlerin vârislerine maddî miras bırakmadıkları kaidesine[4] zıt bir durum söz konusu değildir. Onun devraldığı miras, *"Ey Dâvud! Biz seni yeryüzünde halife yaptık. O halde insanlar arasında hak ve*

1. Hz. Süleyman (a.s.)'ın isminin geçtiği âyetler şunlardır: Bakara sûresi, 2/102; Nisâ sûresi, 4/167; En'am sûresi, 6/84; Enbiyâ sûresi, 21/78, 79, 81; Neml sûresi, 2715, 16, 17, 18, 20, 36, 44; Sebe' sûresi, 3412; Sâd sûresi, 38/30, 34.
2. Neml sûresi, 27/15.
3. İbn Kesir, *Kasasu'l-enbiyâ*, II, 577.
4. Buhârî, Cihad, 49-52, Meğâzi, 14, 38; Ebu Dâvud, İlim,1; Tirmizî, İlim, 19.

adâletle hükmet. Hevâ ve hevese uyma!"[5] âyetinde işaret edilen, insanlar arasında hak ve adâletle idârede bulunmak için onun yerine geçmek, Peygamberlik, hâkimiyet ve siyâsette yerini tutmaktır. Bu makam, rivayete göre Hz. Dâvud (a.s.)'ın ondokuz oğlu arasından en küçükleri olan Hz. Süleyman (a.s.)'a lütfedilmiştir.

Yüce Allah, Hz. Süleyman (a.s.)'ın Peygamberliği ve ona da vahiy gönderdiği hakkında şöyle buyurmaktadır:

"Şüphesiz ki biz, Nuh'a ve ondan sonra gelen Peygamberlere vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik. İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a, torunlarına, İsa'ya, Eyyûb'a, Yunus'a, Harun'a ve Süleyman'a da vahyettik. Dâvud'a Zebur'u verdik."[6]

"Biz, İbrahim'e, İshak'ı ve Yakub'u bahşettik. Ve hepsini doğru yola sevk ettik. Daha önce Nuh'u ve soyundan olan Dâvud'u, Süleyman'ı, Eyyûb'u, Yusuf'u, Musa'yı ve Harun'u da doğru yola sevk etmiştik. İşte biz, iyilikte bulunanları böyle mükâfatlandırırız."[7]

Hz. Süleyman (a.s.), Yüce Allah tarafından kendisine lûtfe-dilen Peygamberlik görevi yanında, babasından devraldığı hükümdarlık vazifesini de M.Ö.965-926 yılları arasında 40 yıl devam ettirdi. Onun ülkesi, o dönemde İsrailoğulları'na vaat edilen topraklar olan Filistin, Ürdün ve Suriye'yi içine alıyor, bir taraftan Fırat'a diğer taraftan Mısır sınırlarına uzanıyordu.[8]

Hz. Süleyman (a.s.), babasının vasiyetine uyarak, hükümdarlığının dördüncü yılında, babası tarafından başlatılan Beytülmakdis'in yarım kalan inşaatını yeniden başlattı. Büyük para harcayarak inşaatı yedi sene sonra tamamladı.

5. Sâd sûresi, 38/26.
6. Nisa sûresi, 4/163.
7. En'am sûresi, 6/84.
8. I. Krallar, 6/ 21; II. Tarihler,9/ 26.

B. HZ. SÜLEYMAN (A.S.)'A VERİLEN MÛCİZELER

1. Rüzgârın Onun Emrine Verilmesi

Hz. Süleyman, Allah Teâlâ'dan, kendisine bir başka insana vermeyeceği bir saltanat hibe etmesini istemişti. Onun duâsını kabul eden Yüce Allah, ondan başka hiçbir insana lûtfetmediği bâzı imkânları ve bu imkânların meydana getirdiği eşsiz bir saltanatı ona verdi. ona bahşedilen beşer üstü imkânlardan, yâni mûcizelerden biri, rüzgârın onun emrine verilmesiydi. Emrine verilen bu rüzgâr onun istediği yönde esiyor, onu ve kalabalık ordusunu istediği yere taşıyordu. Kur'ân-ı Kerim'de, bu rüzgârın, bir günde, kervan yolculuğuyla bir aylık bir mesafeye gidip-döndüğü bildirilmiştir ki, bu mesâfe yaklaşık olarak 1800 km. tutmaktadır.[9] Kur'ân'da, sadece rüzgârın hızından bahsedilmiş, ancak rüzgâr vasıtasıyla yolculuğun ne şekilde yapıldığı, havadan balon veya uçak şeklinde bir vasıta ile mi, yoksa denizden rüzgârın sürüklediği yelkenli gemilerle mi olduğu hususu açıklanmamıştır. Bu yolculukla ilgili bir takım tahminler yapılmış, onun ve askerinin üzerinde uçtuğu ahşap tahtlardan ve uçan halılardan bahsedilmiştir.[10] Ancak bunlar çeşitli yorumlardan ibarettir, doğrusunu ancak Allah bilir. Zamanımız müfessirlerinden Mevdûdî, bu yolculuğu deniz yolculuğu olarak düşünmüştür. Ona göre rüzgâr, Hz. Süleyman (a.s.)'ın istediği yönde, onun gemilerinin gideceği istikâmette esmiştir. O, bu sayede, güçlü bir deniz ticaret filosu kurmuş, rüzgâr sayesinde. bir aylık mesâfelere deniz seferleri düzenleyebilmiştir.[11] Kur'ân-ı Kerim' de, rüzgârın Hz. Süleyman (a.s.)'ın emrine verilmesi konusuna üç yerde işâret edilmiştir:

"Süleyman, 'Rabbim! Beni bağışla, bana benden sonra kimsenin ulaşamayacağı bir hükümrânlık ver; Sen şüphesiz, dâima bağışta

9. Elmalılı, VI, 355.
10. Bu rivâyetler için bkz. Sa'lebî, 293.
11. Mevdûdî, *Tefhim*, III. 323

bulunanısın!' dedi. Bunun üzerine biz de, rüzgârı onun emrine vermiştik. Rüzgâr, onun emriyle, istediği yere kolayca eser giderdi."[12]

"Süleyman için de, şiddetli rüzgârı onun emrine boyun eğdirdik ki, onun emriyle rüzgâr, bereketli kıldığımız beldelere eserdi. Biz, her şeyi biliriz."[13]

2. Bakır Madeninin Su Gibi Akıtılması

Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Süleyman (a.s.)'ın emrine verilen rüzgârdan bahsedilen ve bu rüzgâr sâyesinde bir günde bir aylık mesâfeye gidip döndüğü bildirilen üçüncü yerde, onun için ayrıca bakır madeninin de su akar gibi akıtıldığına işâret edilmektedir:

"Rüzgârı da Süleyman'ın emrine verdik. O, rüzgâr estiğinde, sabahleyin bir aylık yola gider, akşamleyin bir aylık yoldan geri dönerdi. Süleyman için erimiş bakırı, kaynağından su akar gibi akıttık."[14]

Bu bakır mâdeni sayesinde Hz. Süleyman (a.s.), bina inşâatı ve gemi yapımı hususunda da ileri bir seviyede bulunuyordu. Akabe'deki ocaklardan çıkarılan bakır ve demir madenlerini eritmek ve işlemek için Etsion-Geber'de yaptırdığı fırın, bu madenlerin kullanıldığı diğer alanlarda olduğu gibi gemi yapımında da önem arz ediyordu.[15] Onun ticaret gemileri, bir taraftan Etsion-Geber'den hareket ederek Kızıldeniz üzerinden Yemen'e ve oradan doğu ve güney ülkelerine gidip geliyor, diğer taraftan da Akdeniz'de Batı ülkelerine seferler düzenliyorlardı.

Hz. Süleyman (a.s.)'ın bu maden fırını, yapılan arkeolojik araştırmalar tarafından da tesbit edilmiş bulunmaktadır.[16] Bunun yanında bâzı muasır müfessirler, Hz. Süleyman (a.s.)'a lût-

12. Sâd sûresi, 38/35-36.
13. Enbiya sûresi, 21/81.
14. Sebe sûresi, 34/12.
15. I. Krallar 9/26'da Hz. Süleyman (a.s.)'ın, Kızıldeniz kıyısında Elot'un yakınında bulunan Etsion-Geber'de gemiler yaptırdığı belirtilmektedir.
16. Mevdûdî, *Tefhîm*, III, 323.

fedilen bu madenin, eritilmiş bakır değil, petrol kuyuları olduğunu ileri sürmektedirler.[17]

3. Kuşların ve Diğer Canlıların Dilinin Öğretilmesi

Allah Teâlâ'nın Hz. Süleyman (a.s.)'a bahşettiği mûcizelerden biri de, ona kuşların, hayvanların ve böceklerin dilini öğretmesidir. Hz. Süleyman (a.s.), bu mûcize sayesinde, kuşların hislerini sezecek bir kabiliyetle donatılmış, aynı zamanda kendisine kuşların tabiatı olan uçma ilmi öğretilmişti.[18] Kur'ân-ı Kerim, ona kuş dilinin öğretildiğini bildirmekle kalmamış, onun bâzı kuşlar veya karıncalarla konuşmasına dair örnekler de vermiştir:

"Süleyman Dâvud'a vâris oldu, 'Ey insanlar! Bize kuş dili öğretildi ve bize her şeyden bolca verildi. Doğrusu bu apaçık bir lûtuftur.' dedi."[19]

Hz. Süleyman (a.s.)'ın kuşlar ve karıncalarla konuştuğu kesin olmakla birlikte, konuşmasının keyfiyeti hakkında bilgimiz yoktur. Ayet ve hadislerde bu konuşmanın nasıl olduğuna dair bilgi verilmemiştir. Tefsir, kısas-ı enbiyâ ve tarih kitaplarında, bu konularda aktarılan rivâyetler, bir takım tahminlerden ibarettir.[20]

Onun karıncalarla konuşmasıyla ilgili olarak Kur'ân-ı Kerim'de anlatılan en önemli olay, ordusuyla birlikte karıncaların bol olduğu bir vâdiye indiği sırada gerçekleşmiştir. Şöyle ki, Hz. Süleyman (a.s.), askerî bir seferi esnâsında, insanlar, cinler ve kuşlardan meydana gelen ordusuyla karıncaların bol olduğu bir vâdiye uğramıştı. Vâdiye vardıkları sırada karıncalar arasındaki bir konuşmaya kulak misâfiri oldu. Karıncalardan biri, arkadaşlarına, Hz. Süleyman (a.s.)'ın ordusuyla birlikte vâdiye gelmek üzere olduğunu haber veriyor, onun ve askerlerinin farkına varmadan kendilerini çiğneyebileceklerini hatırlatarak onlardan yuvalarına gir-

17. Derveze, *Tefsir*, III, 191.
18. Elmalılı, *Hak Dini*, VI, 133.
19. Neml sûresi, 27/16.
20. Bu rivâyetler hakkında bkz. Aydemir, *Peygamberler*, 189 -190.

melerini istiyordu. Bu konuşmayı duyan Hz. Süleyman (a.s.), çok memnun oldu ve kendisine lûtfettiği Peygamberlik, hükümdarlık, hayvanların konuşmalarını anlama kabiliyeti ve diğer nimetlerinden dolayı Cenab-ı Hakk'a şükretti. İyi işler yapması hususunda kendisine yardım etmesini ve rahmetiyle sâlih kulları arasına katmasını istedi. Kur'ân-ı Kerim, bu olayı şöyle anlatmaktadır:

"Süleyman'ın cinlerden, insanlardan ve kuşlardan meydana gelen ordusu toplandı. Onlar bölükler halinde dağıtıldı. Sonunda, karıncaların bulunduğu vâdiye geldiklerinde bir karınca, 'Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin, aman Süleyman ve askerleri farkına varmadan sizi ezmesinler!' dedi.

Süleyman, karıncanın sözüne hafifçe güldü ve şöyle dedi: Rabbim! Bana ve ana-babama verdiğin nimete şükürde, hoşnut olacağın işi yapmakta beni muvaffak kıl. Rahmetinle, beni iyi kullarının arasına koy!" [21]

Hz. Süleyman (a.s.)'ın, Kur'ân-ı Kerim'de anlatılan Hüdhüd kuşuyla konuşmasını ise, Sebe' Melikesi'yle ilişkilerinden bahsederken aktaracağız.

4. Cinlerin İtâat Etmesi

Bir grup cin, Allah Teâlâ tarafından, emirlerini yerine getir-mek üzere, Hz. Süleyman (a.s.)'ın hizmetine verilmişti. Mâhiyetlerini tam olarak anlamak veya açıklamak biz insanlar için mümkün olmayan cinlerden bu grup, Cenab-ı Hakk'ın gözetiminde bulunuyor, Hz. Süleyman (a.s.)'a hizmette kusur ettikleri takdirde derhal cezaya çarptırılıyorlardı. Sanatın sırlarını çok iyi bilen bu cinler, Hz. Süleyman (a.s.) için, sağlam kale ve binalar, binaları süsleyen ağaç ve çiçek resimleri, kalabalıklar için yemek pişirilen büyük kazan ve tencereler yaparlardı. Hz. Süleyman (a.s.)'ın cömertliğinin de bir delili olan bu tencerelerde pişirilen yemekler binlerce kişiye ikram edilirdi. O da babası Hz. Dâvud (a.s.) gibi, bu nimetleri veren Allah'a şükürde kusur etmezdi. Şükrünü hem sözle,

21. Neml sûresi,27/17-19.

hem fiille îfa eder, bu nimetleri Allah'ın rıza-sına uygun şekilde muhtaçlar için sarf ederdi. Yüce Allah, böyle oldukları halde, yine de Hz. Dâvud (a.s.), ailesini verdiği nimetlere karşı hakkıyla şükretmeye çağırıyor, buna muvaffak olanların azlığını hatırlatıyordu. Kur'ân-ı Kerim'de, Hz. Süleyman (a.s.)'ın emrine verilen cinler hakkında şöyle buyurulmaktadır:

"Rabbinin izniyle cinlerden bir kısmı onun emrinde çalışırdı. Onlardan kim emrimizden çıktıysa, ona, alev alev yanan ateşin azâbını tattıracağız.

Cinler, Süleyman'ın istediği gibi saraylar, timsâller, havuzlar kadar büyük çanaklar ve sâbit kazanlar yaparlardı. Ey Dâvud ailesi! Allah'ın nimetlerine şükretmek için çalışın ve unutmayın ki, kullarım içinde hakkıyla şükreden pek azdır."[22]

22. Sebe sûresi, 34/12-13. Âyette geçen "temâsil" kelimesi, Arapçada, insan, hayvan, ağaç, çiçek, nehir veya canlı cansız diğer varlıkların heykeli veya resmi manasına gelen "timsâl" kelimesinin çoğuludur. Böyle olunca, buradaki timsallerle sadece canlı varlıkların heykel veya resimlerinin kastedildiğini düşünmek gerekmez. Buradaki timsaller, büyük ihtimalle Hz. Süleyman (a.s.)'ın, muhteşem binalarını süsleyen manzara resimleri ve çeşitli bitkisel süslemeler olmalıdır. Nitekim ünlü müfessir Râzî de, bu timsallerin "nakışlar olduğunu" söylemekle yetinmiştir (XXV, 249). Çünkü, yahudilerin elinde bulunan Tevrat'ta çok yerde, resim ve heykel kesinlikle yasaklanmış bulunmaktadır. Tevrat'ta insan ve hayvan resim ve heykeli yapmayı haram kılan bu pasajlardan üç örnek verelim: "Kendinize putlar yapmayacaksınız ve kendiniz için oyma put ve dikili taş dikmeyeceksiniz ve önünde secde etmek için memleketinizde resimli taş kurmayacaksınız." (Levililer, 26/1).
"Fesada sapmayasınız, kendiniz için erkek yahut kadın suretinde, yerde olan bir hayvan suretinde, göklerde uçan kanatlı bir kuş suretinde, yer altındaki suda yaşayan bir balık suretinde, herhangi bir şeklin suretinde oyma put yapmayacaksınız." (Tesniye, 4/ 16-18).
"Bir sanatkarın el işi, Rabbe mekruh oyma yahut dökme put yapan ve onu gizlice diken adama la'net olsun!" (Tesniye, 27/ 15).
Tevrat, tahrif edilmiş olsa da, bu emirlerden, onda resim ve heykelin yasaklandığı açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Hz. Musa (a.s.)'dan itibaren İsrailoğulları Peygamberlerinin tamamının ona tabi olmaları kuralı, Hz. Süleyman (a.s.)'ın bu kuralın dışına çıkma ihtimalini ortadan kaldırır. Diğer taraftan, onun canlı resmi yaptırdığını söylemek için elimizde hiçbir delil yoktur. Buradan hareketle İslâmda resim konusunda ortaya atılan bâzı iddialar ve bu iddialara verilen cevaplar hakkında geniş bilgi için bkz. Mevdûdî, Tefhim, IV, 506-513

5. Şeytanların Boyun Eğmesi

Allah, şeytanlardan bir kısmını da Hz. Süleyman (a.s.)'ın hizmetine vermişti. Onlardan bâzıları, onun için evler ve köşkler, kaleler ve surlar inşâ ediyorlardı. Bir kısmı ise, denizden kıymetli taşlar ve inciler çıkarmak için dalgıçlık yapıyorlardı. Bu şeytanlar Allah'ın gözetimi altında bulunuyor, bozgunculuk yap-maya kalkanlar şiddetle cezalandırılıyordu:

"Dalgıçlık yapan ve bundan başka işler de gören şeytanlardan da onun buyruğu altına verdik. Onların hepsini gözetliyor-duk."[23]

"Binalar kuran ve dalgıçlık yapan şeytanları ve yine demir halkalarla birbirine bağlı diğer şeytanları onun buyruğu altına verdik. 'İşte Bizim bağışımız budur; ister ver, ister tut, bu yüzden hesâba çekilmeyeceksin.' dedik. Doğrusu katımızda onun ayrı bir yakınlığı ve güzel bir âkıbeti vardır."[24]

C. HZ. SÜLEYMAN (A.S.)'IN ATLARI

Hz. Süleyman (a.s.), atları çok severdi. İyi cins atlar besler, onlarla bizzat ilgilenirdi. Kur'ân-ı Kerim'de anlatıldığına göre, bir gün akşam üstü, iyi cins atları onun önüne getirilmişti. Üç ayaklarını basıp, bir ayaklarının tırnağını dikerek atın en güzel duruşuyla önünde duran bu atlar, onun çok hoşuna gitti. Bu sırada O, Rabbinin rızasını kazanmak ve O'nun adını yüceltmek için yaptığı savaşlardaki hizmetleri dolayısıyla bu atları çok sevdiğini söyledi. Koşuşan atlar gözden kaybolunca geri getirilmelerini istedi. Getirilen atların boyunlarını ve ayaklarını okşamaya başladı. Onların tımarıyla bizzat kendisi meşgul oldu. Kur'ân-ı Kerim, bu manzara hakkında şöyle demektedir:

"Dâvud'a Süleyman'ı bahşettik; o ne güzel bir kuldu! Doğrusu o daima Allah'a yönelirdi. Ona bir akşam üstü, çalımlı, iyi cins koşu atları sunulmuştu. Süleyman, 'Doğrusu ben bu iyi atları, Rabbimi anmayı sağladıkları, için severim.' demişti. Koşup, toz perdesi ar-

23. Enbiyâ sûresi, 21/82.
24. Sâd sûresi, 38/37-40.

kısında kayboldukları zaman, 'Artık yeter, onları bana geri getirin.' dedi. Ayaklarını ve boyunlarını sıvazlamaya başladı."[25]

Bu âyetlerden anlaşıldığı gibi Hz. Süleyman (a.s.), atları çok seviyor, atların yetiştirilmesi ve bakımıyla bizzat ilgileniyordu. Onları Allah'ı anmasını sağladıkları için sevdiğini söylediğine göre, bu atlar, cihad için hazırlanan atlar olmalıydı. Çünkü o zamanda atlar, savaşların kaderini tayin eden en önemli harp vasıtaları durumundaydı. Din ve Allah düşmanı bozgunculara karşı üstünlük sağlayabilmek, at yetiştirmeye ve biniciliğe büyük ölçüde bağlı idi. Tarihin en büyük hükümdarlarının başında gelen Hz. Süleyman (a.s.), askeri işlerle yakından ilgileniyor, bu arada atların bakımı ve teftişi işinde de komutanlarına örnek oluyordu.[26]

---

25. Sâd sûresi, 38/30-33.

26. İfâdelerdeki bu açıklığa rağmen, bu konudaki İsrâilî rivâyetlerden etkilendikleri anlaşılan bâzı müfessirler, âyette geçen okşamak ve taramak anlamındaki "meseha" fiilinin kesmek mânâsına da kullanılmasından yola çıkarak, bu âyeti, "Hz. Süleyman (a.s.)'ın at sevgisi ve atlarla meşguliyeti sebebiyle namaz vaktini geçirdiği ve bu yüzden bahsedilen atları kestirdiği" şeklinde anlamışlardır. Ancak böyle düşünenlere en açık bir cevap, Hz. Ali (r.a.) tarafından verilmiştir. Şöyle ki: Abdullah b. Abbas, Ka'bu'l-Ahbar'dan, Hz. Süleyman (a.s.)'ın atlarını kestiğine dair duyduklarını anlatınca, Hz. Ali (r.a.) şöyle demiştir: "Ka'b yalan söylemiş; Süleyman (a.s.) cihada gideceği zaman atlarını teftiş etti, bu arada sırtlarını sıvazlayıp okşadı. Peygamberler temiz ve masum kişilerdir. Ne zulmederler ve ne de zulmü emrederler." dedi. (Aydemir, *Peygamberler*, 193, Tabresi, *Tefsir*, IV, 475'ten naklen).

Bu rivâyetleri şiddetle reddeden İbn Hazm da şöyle demiştir: *"Allah'ın bir nebze akıl verdiği kişinin bile yapmasına imkân olmayan bir işi nasıl olur da bir Peygambere atfedebilirler? Bir Peygamber, kendisini namazdan alıkoydu diye atları nasıl doğrayabilir? Bu hurâfedir, yalan ve yakıştırmadır. Saçma sapan sözlerden derlenmiştir. Şüphesiz ki, bunun bir zındık uydurması olduğu açıktır. Zirâ bu haberde günahsız atları cezalandırma, onlara işkence yapma, faydalı ve işe yarar bir malı manasız yere telef etme vardır. Bir Peygamber, namazının geçmesine sebep oldu diye, kendi hatasını günahsız ve suçsuz atlara çektirmez. Buradaki mânâsızlığı ve mantıksızlığı değil bir Peygamber, yedi yaşındaki bir çocuk bile anlar. Sonra âyetin mânâsı açıktır, bahsedildiği şekilde at kesmeye ve namaz geçirmeğe dair bir işaret de yoktur."* (el-Fasl, IV, 20).

Bu tür rivâyetlerin Hz. Süleyman (a.s.)'ı töhmet altında bırakma neticesini doğurduğunu söyleyerek, bu rivâyetleri bütünüyle reddeden Aydemir, sözlerini şu şekilde tamamlamıştır: *"Bunlar, Kur'ân'ın lafzı hiçbirine delâlet etmediği halde Hz. Süleyman (a.s.)'a nisbet edilen büyük suçlardır. Kısaca söylemek gerekirse, Hz. Süleyman (a.s.)'ın şeriatında tıpkı bizim dinimizde olduğu gibi at beslemek mendup idi. Muhârebe için beslenen bu atları teftiş için koşturdu ve sonra dönüp geldiklerinde onları okşadı, memnuniyetini izhâr*

D. ORDUSU-SEBE MELİKESİ İLE İLİŞKİLER

Hz. Süleyman (a.s.)'ın ordusunun, insanlar cinler ve kuşlardan meydana geliyordu. Hz. Süleyman (a.s.), askerinin eğitimiyle yakından ilgilenir, birliklerini bizzat teftiş ederdi. Bir defasında, kuşlardan meydana gelen birliklerini teftiş ettiğinde, muhtemelen cinsinin bir temsilcisi durumunda olan Hüdhüd/Çavuş kuşunun bulunmadığını gördü. Mâkûl bir özrü yoksa onu şiddetle cezalandıracağını veya keseceğini söyledi. Az sonra gelen Hüdhüd, fevkalâde bir idrak, üstün bir mantık ve iman sahibi bir insan gibi, kendisine Sebe Melikesi'nin köşkü, ülkesinin refahı ve halkının dini durumu hakkında bilgi getirince, özrünü mâkul buldu ve bahsettiği kraliçeye ulaştırması için bir mektubu onunla gönderdi.

Hüdhüd kuşu tarafından önüne atılan mektubu alan Sebe Melikesi, Hz. Süleyman (a.s.)'ın mesajını hayretle okumuştu. Çünkü kimin tarafından getirildiği belli olmayan ve alışık olmadıkları *"Rahman ve Rahim olan Allah'ın ismiyle"* ibâresiyle başlayan bu mektupta, kendisine mektup sahibine boyun eğmesi ve onun egemenliğini kabul ederek derhal huzuruna gelmesi emrediliyordu. Kraliçe, böylesine önemli meseleleri devlet adamlarıyla görüşüp karara bağlardı. Bu defa da öyle yaptı. Devlet ricalini toplantıya çağırarak durumu onlarla görüştü ve fikirlerini almak istedi. Onlar, güçlü kuvvetli, savaşa hazır bir durumda olduklarını, istediği takdirde savaşı dahi göze alacaklarını bildirerek, bu konuda karar sahibinin kendisi olduğunu ve vereceği her karara uyacaklarını söylediler. Savaşın ne demek olduğunu iyi bildiği ve savaş istemediği anlaşılan kraliçe, onlara, yapılacak bir savaşın ülkeyi tahrip edeceğini, başta ülke eşrafı olmak üzere bütün halkı hor ve hakir bir duruma düşüreceğini hatırlattıktan sonra, bu

etti." (Age., 193; benzeri yorum için bkz. Âlûsi, *Tefsir*,, XIII, 197).
Diğer taraftan bâzı kaynaklarda, atlarla meşgul olduğu esnada güneşin battığını gören Hz. Süleyman (a.s.)'ın, kâinatı idare eden meleklerden güneşi geri getirmelerini istediği, geri getirilen güneşin ikindi namazını kılmasından sonra tekrar battığı şeklinde rivâyetler nakledilmiştir (Âyetlerin siyâk ve sibâkına uymayan bu görüşlerin tenkidi için bkz. Mevdûdî, *Tefhim*,V, 70-72, Âlûsi, *Tefsir*, XIII, 193-194).

işi Hz. Süleyman (a.s.)'a kıymetli hediyeler sunarak barış yoluyla halletmek niyetinde olduğunu açıkladı. Hediyeler gönderip, teslim olma çağrısında bulunan Sultan Süleyman'dan alacağı yeni haberlere göre hareket edeceğini söyledi.

Süleyman (a.s.), Sebe Melikesi'nin sulh için gelen elçilerini kabul ettiğinde, onlara, getirdikleri mal ve eşyalara hiç ihtiyacı olmadığını, Allah'ın verdiği Peygamberlik ve diğer nimetlerin daha hayırlı olduğunu ve başkasının malına ihtiyaç bırakmadığını söyledi. Hediyeleri iâde ederek, onlardan istediğinin mal ve servet değil; aksine Müslüman olmaları veya idaresine boyun eğmeleri olduğunu açıkladı. Müslüman olup gelmedikleri veya iktidarına boyun eğip devletine cizye vermeyi kabul etmedikleri takdirde, güç yetiremeyecekleri ordularla ülkelerine saldıracağını ve halkını oradan sürüp çıkaracağını açıkladı.

Sebe Kraliçesi, geri dönen elçilerinin verdiği bilgilerden, Hz. Süleyman (a.s.)'ın sıradan bir hükümdar olmadığını anlamış, ayrıca onun Peygamberliğine alâka duymuştu. Onun karşısında dayanamayacağını da bildiğinden, meseleyi yine barış yoluyla çözmeyi düşündü. Bu maksatla Kudüs'e gidip Hz. Süleyman (a.s.)'la bizzat görüşmeye ve onun bahsettiği dini hakkında doğrudan bilgi almaya karar verdi. Seçtiği devlet ricalinin eşliğinde Kudüs'e doğru yola çıktı. Önden gönderdiği bir heyetle, ziyâretine gelmek için yola çıktığını Hz. Süleyman (a.s.)'a da bildirmişti. Öbür tarafta onun başkentine yaklaştığını haber alan Hz. Süleyman (a.s.), Peygamber olduğunu açık bir şekilde ispat için, Al-lah'ın Peygamberine nasıl olağanüstü imkânlar lûtfettiğini ona göstermek istedi. Emrindeki cinlerin büyüklerine, "Kraliçe gelmeden, onun tahtını huzurumuza hanginiz getirebilir?" diye sordu. İfrit (güçlü kuvvetli ele avuca sığmaz bir cin) bu işi kendisinin yapabileceğini, kraliçe huzura girmeden tahtını getireceğini söyledi ve bu hususta kendisine güvenilmesini istedi. Bu esnada, huzurda bulunanlardan, ilim sahibi biri (bir melek veya bir insan)[27] onu göz açıp kapa-

27. Kitaptan ilmi olan biri denilerek kimliği bildirilmeyen bu şahsın, Cebrail (a.s.), Hızır (a.s.), Hz. Süleyman'ın kendisi veya veziri Âsaf b. Berahya oldu-

madan getirebileceğini söyledi ve dediğini hemen yaptı. O anda kraliçenin tahtı Hz. Süleyman (a.s.)' ın önünde göründü. Bu olağanüstü durum karşısında Hz. Süleyman (a.s.), bunun Allah'ın bir lûtfu olduğunu, O'nun nimetlerine şükür edip etmeyeceği hususunda kendisini denemek istediğini söyledi. Şükrün sadece sahibine fayda verdiğini, yoksa Allah'ın kimsenin şükrüne muhtaç olmadığını ilâve etti. Hizmetçilerine hitâp ederek kraliçenin tahtını biraz değiştirmelerini emretti; tahtını tanıyıp tanıyamayacağı hususunda onu sınamak istediğini söyledi.

Sebe Kraliçesi Hz. Süleyman (a.s.) tarafından kabul edilmiş ve aralarında görüşme başlamıştı. Bu sırada kraliçeye, sarayındaki tahtının görüşmelerin yapıldığı salonda bulunan tahta benzeyip-benzemediği soruldu. Tahta dikkatli bir şekilde bakan kraliçe, büyük bir hayret içinde, "Tıpkı benim tahtım, onun aynısı!" diye cevap verdi. Ardından bunun ancak bir Peygamber tarafından gösterilebilecek bir mûcize olduğuna inandığını gösteren bir tavırla, *"Biz, bunu, yani senin bir Peygamber olduğunu, önceden anlamış ve Müslüman olmuştuk."* dedi.

Kraliçe'ye köşke girmesi söylendiğinde, şeffaf billûr zemini görünce orada su var sanmış ve hemen eteğini toplamıştı. Hz. Süleyman (a.s.), orada su olmadığını; ancak zeminin billûrdan yapıldığı için öyle göründüğünü söyleyince gerçeği anladı. Hz. Süleyman (a.s.)'a verilen nimetleri düşünerek, o güne kadar Müslüman olmamakla nefsine zulmettiğini, artık Hz. Süleyman (a.s.)'a iman ederek mü'min olduğunu tekrarladı.[28] Kur'ân-ı Kerim, Hüdhüd

ğu söylenmiştir. (Bu konudaki rivâyetler hakkında bkz. İbn Kesir, *Kasasu'l-enbiyâ*, II, 586; Elmalılı, VI, 143 , Aydemir, *Peygamberler*, 215).

28. Hz. Süleyman (a.s.) ile Sebe Melikesi arasında geçenler, Tevrat'ta farklı olarak anlatılmaktadır: Tevrat'a göre, kraliçenin gelişi, Hz. Süleyman (a.s.)'ın şöhreti hakkında duyduklarını bizzat görmek ve ona bâzı sorular sormak maksadına bağlıdır. Huzuruna çıkmış, ona sormayı düşündüğü her soruyu sormuştur. Bu esnada gerek aldığı cevaplar, gerekse gördüklerinden çok etkilenmiş, Hz. Süleyman (a.s.)'ın engin ferasetine ve ülkesinin muhteşem eserlerine, halkının huzur ve refahına hayran kalmıştır. Önceden duyduklarının, gördükleri yanında çok eksik kaldığını itiraf etmiştir. Bu görüşmeler sırasında, iki taraf arasında, dillere destan hediyeleşmeler olmuştur. Daha

kuşunun yoklamada bulunmayışından itibaren başlayan gelişmeleri ve Hz. Süleyman (a.s.) ile Sebe Melîkesi arasında geçen görüşmeleri şöyle anlatmaktadır:

"Süleyman, kuşları gözden geçirdi ve, 'Hüdhüd'ü niçin göremiyorum? Yoksa kayıplara mı karıştı? Bana mazereti için apaçık bir delil getirmelidir; yoksa onu ya şiddetli bir azâba uğratırım yahut keserim!' dedi.

Çok geçmeden Hüdhüd gelip Süleyman'a, 'Senin bilmediğin bir şeyi öğrendim. Sana Sebe'den gerçek bir haber getirdim. Sebe halkına hükmeden, herşeyden kendisine bolca verilmiş, büyük bir tahta sahip bir kadın kraliçe buldum. Onun ve milletinin Allah'ı bırakıp güneşe secde ettiklerini gördüm. Şeytan, yaptıkları amelleri süsleyip kendilerine güzel göstermiş, onları doğru yoldan alıkoymuş, bunun için, doğru yolu bulamazlar. Şeytan, bunu, onların, göklerde ve yerde gizli olanları ortaya koyan, gizlediğiniz ve açıkladığınız şeyleri bilen Allah'a secde etmemeleri için yapmıştır O Allah ki, yüce Arş'ın sahibidir ve O'ndan başka ilâh yoktur.' dedi.

Süleyman şöyle dedi: 'Doğru mu söylüyorsun, yoksa yalancılardan mısın, bakacağız. Şu mektubumu götürüp onlara at, sonra bir yana çekil, ne yapacaklarına bak.'

(Hüdhüd tarafından yakınına atılan mektubu alan) Sebe melikesi şöyle dedi: 'Ey ileri gelenler! Bana, çok önemli bir mektup bırakıldı. Süleyman'dan gelen bu mektupta şöyle yazıyor: 'Bismillâ-

---

sonra kraliçe maiyetiyle beraber ülkesine dönmüştür. (II. Tarihler, 9/1-12; I. Krallar, 10/1-13).

Diğer bâzı Yahudi rivâyetlerinde, Hz. Süleyman (a.s.) ile Sebe Melikesi arasında geçenler, Kur'ân'da verilen bilgilere yakındır. Ancak, bu bilgilere yapılan ilaveler, bu bilgilerdeki tahrifatın boyutlarını gösterecek özelliktedir. Çünkü bu sapıklar, Hz. Süleyman (a.s.)'ın kraliçe ile zina yaptığını söyleyerek, burada da bir Peygambere büyük bir iftira atmaktan çekinmemişlerdir (Bu konuda bilgi için bkz. Mevdûdî, *Tefhim*, III, 121, EJ, II, 443'ten naklen).

Hz. Süleyman (a.s.)'a atılan bu nevi iftiralar, Tevrat'ta da mevcuttur, O, Allah'tan yüz çevirerek, komşu ülkelerin taptığı ilahlara tapmakla itham edilmiştir (I. Krallar,11/1-11, 33). Bu bakımdan Kur'ân-ı Kerim, Peygamber kıssalarına yer vermekle, onlarla ilgili doğruları anlatarak, onlara atılan iftiraları ortaya çıkarmış ve onları, kendilerine atılan bütün iftiralardan arındırmıştır.

hirrahmânirrahîm. Sakın ha büyüklük taslayıp bana karşı koymaya kalkmayın ve bana teslim olarak gelin!'

Sebe melikesi şöyle devam etti: 'Ey ileri gelenler! Bu işim hakkında bana fikrinizi söyleyin. Şimdiye kadar, her hangi bir iş hakkında, sizin görüşlerinizi almadan kesin karar vermedim.'

İleri gelenler, 'Biz güçlü kimseleriz ve zorlu savaş adamlarıyız; ancak emir senindir, ne emredeceğini sen düşün.' dediler.

Melike, 'Doğrusu, hükümdarlar bir şehre girdikleri zaman orasını bozup tahrip ederler, şerefli kimselerini aşağılık yaparlar. Onlar, hep böyle davranırlar. Ben onlara bir hediye göndereyim de, elçilerin hangi haber ile döneceklerine bakayım.' dedi.

Elçi geldiğinde Süleyman ona, 'Bana mal ile yardım etmek mi istiyorsunuz? Allah'ın bana verdiği size verdiğinden daha hayırlıdır. Aksine hediyeniz, ancak sizi memnun eder. Onlara dön ve şunu söyle Andolsun ki, güç yetiremeyecekleri bir ordu ile gelir, onları oradan alçalmış ve küçük düşmüş olarak çıkarırız.'

Süleyman, 'Ey cemâat! Bana teslim olmak için gelmelerinden önce, hanginiz o kraliçenin tahtını yanıma getirebilir?'dedi.

Cinlerden bir ifrit, 'Sen makamından kalkmadan önce onu sana getiririm, buna karşı güvenilir bir güce sahibim.' dedi.

Kitap'tan bir ilme sahip olan şahıs söze girerek, 'Gözünü açıp kapamadan ben onu sana getireceğim.' dedi. Derken Süleyman, bahsedilen tahtı yanına yerleşivermiş görünce, 'Bu, şükür mü yoksa nankörlük mü edeceğim diye beni sınayan Rabbimin lûtfundandır. Şükreden ancak kendisi için şükretmiş olur; nankörlük eden bilsin ki Rabbim müstağnidir, kerem sahibidir, kimsenin şükrüne muhtaç değildir.' dedi.

Süleyman, 'Tahtını onun tanımayacağı bir hâle getirin, bakalım tanıyabilecek mi yoksa tanımayacak mı?' dedi.

Melike geldiğinde, 'Senin tahtın da böyle mi?' denildi. O, 'Sanki odur, maamafih bu mûcizeden önce bize bilgi verilmişti ve Müslüman olmuştuk.' dedi.

Melikeyi o zamana kadar (müslüman olmaktan) alıkoyan, Allah'tan başka taptığı şeylerdi; çünkü kendisi inkârcı bir mil-

lettendi. Ona, 'Köşke gir.' dendi. Köşkün zeminini görünce, onu derin bir su zannetti de eteğini dizlerine kadar sıvadı. Süleyman, 'Doğrusu bu billûrdan yapılıp cilâlanmış şeffaf bir salondur.' deyince, Melike, 'Rabbim! Şüphesiz ben kendime zulmetmişim. Şimdi Süleyman'la beraber, âlemlerin Rabbi olan Allah'a teslim olup Müslüman oldum" dedi."[29]

Sa'lebî ve bâzı müfessirlerin söylediğine göre, Sebe melikesiyle evlenen Hz Süleyman (a.s.), onu Yemen hükümdarlığında bırakmıştı. Her ay ziyaretine gider, yanında üç gün kaldıktan sonra başkenti Kudüs'e dönerdi. Ancak İbn İshak'tan nakledilen bir rivâyete göre ise, Hz. Süleyman (a.s.) onunla evlenmemiş; Hemdân melikiyle evlendirdiği kraliçeyi Yemen hükümdarlığına iâde etmiştir.[30]

E. HZ. SÜLEYMAN (A.S.)'IN İMTİHANA TÂBİ TUTULMASI

Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Süleyman (a.s.)'ın, tahtının üzerine bir ceset bırakılarak imtihan edildiği, onun bu imtihanın ardından tevbe ile önceki haline döndüğü ve Allah'tan kendisini bağışlamasını ve kendisine daha sonra hiç kimseye vermeyeceği bir saltanat vermesini istediği bildirilmektedir. Ancak onun tâbi tutulduğu bu imtihanın mâhiyeti hakkında herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Bu imtihan hakkındaki âyetlerin meali şöyledir:

"Andolsun ki, Süleyman'ı tahtının üzerine bir ceset koymak suretiyle imtihan etmiştik. Bunun üzerine bize yönelip tevbe etmiş ve, 'Rabbim! Beni bağışla, bana benden sonra kimsenin ulaşamıyacağı bir hükümranlık ver; şüphesiz sen büyük lütuf sahibisin.' demişti."[31]

Görüldüğü gibi, Kur'ân-ı Kerim'de, bu cesedin kime ait olduğu ve oraya hangi maksatla konulduğu açıklanmamıştır. Bu konuda Hz. Peygamber (s.a.v.)'in de bir açıklaması olmamıştır. Ancak tefsir ve tarih kitaplarında bu konuda pek çok şey anlatılmaktadır. Ne var ki, bu anlatılanlar, bir takım ihtimaller ve te'villerden öteye geçmemektedir.[32] Dolayısıyla âyette Hz. Süleyman (a.s.)'ın, tahtına bir cesedin bırakılması şeklinde bir imtihana tâbi tutulduğu

29. Neml sûresi, 27/20-44.
30. İbn Kesir, *Kasasu'l-enbiyâ*, II, 587.
31. Sâd sûresi, 38/34-35.
32. Seyyid Kutub, Fi Zilâl, XI, 388.

bildirildiğine göre, böyle bir hâdisenin yaşandığı muhakkaktır. Ancak, bu olayın, şu olaydır veya bu olaydır diye kestirilip atılmasına imkân yoktur.[33] Hatta Mevdûdî, Kur'ân-ı Kerim'de anlaşılması en zor olan konunun bu konu olduğunu söylemiştir.[34]

33. Bir görüşe göre bu olay, Rasûlullah (s.a.v.)'in bahsetmiş olduğu Hz. Süleyman (a.s.)'ın özürlü çocuğuyla irtibatlandırılır. Bu hadisinde Rasûlullah (s.a.v), Hz. Süleyman (a.s.)'ın, hâmile kalmaları ve Allah yolunda cihad edecek birer erkek çocuk doğurmaları arzusuyla aynı gecede sırayla hanımlarını dolaştığını; ancak inşâallah demediği için hanımlarından sadece birinin hamile kaldığını ve onun da özürlü bir çocuk doğurduğunu haber vermiştir (Buhârî, Enbiyâ, 40; Cihad, 23, Keffâret, 9). Şunu belirtelim ki, Peygamberimiz (s.a.v.), Hz. Süleyman (a.s.)'ın kürsüsüne konulan cesedin bu özürlü çocuğun cesedi olduğundan bahsetmemiştir. Ancak müfessirlerden bâzıları, onun kürsüsüne konulan cesedin bu çocuğun cesedi olabileceğini söylemişlerdir. Âlûsi, bunu en kuvvetli ihtimal olarak görmüştür (Tefsir,, XIII, 198).

Bu konuda aktarılan rivâyetlerden birine göre, Hz. Süleyman (a.s.)'ın bir oğlu dünyaya gelir. Onun da babası gibi kendilerine sıkıntı çektireceğini düşünen şeytanlar, yaptıkları toplantıda bu çocuğu öldürmeye karar verirler. Bunu öğrenen Hz. Süleyman (a.s.), durumu Allah'a havale etmek ve çocuğunu koruması için O'nun yardımını istemek yerine, onu şeytanlardan gizleyerek büyütmek ister. Ancak bir gün, bu oğlunun cesedinin tahtına konulmuş olduğunu görür. Bu durum karşısında, onun korunmasını Cenab-ı Hakk'a havâle etmeyip bunu bizzat yapmağa kalkmakla düştüğü hatayı anlar ve derhal secdeye kapanarak dua ve istiğfarda bulunur.

Başka bir rivâyete göre ise, bu cesetten maksat, yakalandığı hastalık dolayısıyla bir cesede dönüşmüş olan Hz. Süleyman (a.s.)'ın bedenidir. O, bu hastalıktan kurtulup yeniden sıhhat bulmuştur (Râzi'ye göre en mâkul görüş budur, Neccâr, 392).

Bu arada, bu imtihan ile ilgili olarak emrindeki şeytanlardan bâzılarının Hz. Süleyman (a.s.)'a bir tuzak kurmak suretiyle saltanatı ele geçirdikleri ve Hz. Süleyman (a.s.)'ın tahtında bir ceset halinde kaldığı da söylenmiştir. Ebu Hayyan, bu tür asılsız rivâyetler için "yahudi ve zenâdıka uydurmasıdır" diyerek şeytanın Peygamber suretine bürünmesinin imkânsızlığına işâret etmiştir (Bkz. Âlûsî, Tefsir, XIII, 199). İbn Hazm da, Hz. Süleyman (a.s.)'ın bu imtihanının kendisine verilen mal ve mülk ile sınanmaktan ibaret olduğunu söyleyerek, hakkında Kur'ân ve hadislerde bilgi olmayan bu konuda aktarılan rivâyetler için Ebu Hayyan gibi "yahûdî ve zenâdıka uydurmaları" demiştir (el-Fasl, IV, 19).

Aydemir, bu konuda aktarılan rivâyetleri toplu olarak aktarmış ve her birini delilleriyle reddetmiştir (Bkz. Peygamberler, 208 vdd.; igili rivâyetler için ayrıca bkz. Konyalı M. Vehbi, Tefsir, XII, 4796-97; Şevkânî, Tefsir, IV, 342-345).

34. *Tefhim*, V, 74-76.

Sözlerine; "Taberî ve İbn Ebî Hatim ve diğer bâzı müfessirler, bu konuda pekçok haber nakletmişlerdir. Bu haberlerin ekserisi veya tamamı İsrâiliyyattan ibarettir. Pek çoğunda şiddetli garabet vardır." diyerek başlayan İbn Kesir, aktarılan bu bilgilerin özetini bir cümleyle verir: "Hz. Süleyman (a.s.), 40 gün müddetle tahtından uzak kaldı ve daha sonra tahtına yeniden oturdu. Beytülmakdis'in inşâatına devam ederek, çok sağlam bir inşâat yaptırdı."[435]

F. HZ. SÜLEYMAN (A.S.)'IN VEFATI

Hz. Süleyman (a.s.), ayakta veya otururken asâsına dayanmış bu vaziyette iken ölmüştü. Ölüm gelince bastonuna dayalı halde kalmış, yanında bulunan cinler, burunlarının dibinde cereyan eden bu hadisenin farkına varamamış, onun öldüğünü ancak ağaç kurtlarının uzun süre yediği asâsı kırılıp vücudu yere düşünce anlayabilmişlerdi. Şüphesiz bunda büyük bir hikmet vardı. Onun bu halde ölümü, gaybı bildiğini iddia eden cinleri ve bu iddiaya inanan insanları yalanlayan kesin bir delil olmuştu. Çünkü cinler, eğer gaybı bilselerdi, onun ölümünü asâsının kırılmasından önce anlayacaklardı. Halbuki onlar, vefat etmiş olan Hz. Süleyman (a.s.)'ı değneğine dayalı gördükleri sürece öldüğünü anlayamamış ve can sıkıcı çalışmalarını devam ettirmişlerdi. Bu âyet, cinlerin gaybı bildiğine inanan Arabistan müşriklerine de bir cevap teşkil ediyordu. Kur'ân-ı Kerim, onun ölümü hakkında şu bilgiyi vermektedir:

35. Kasasu'l-enbiyâ, II, 590.

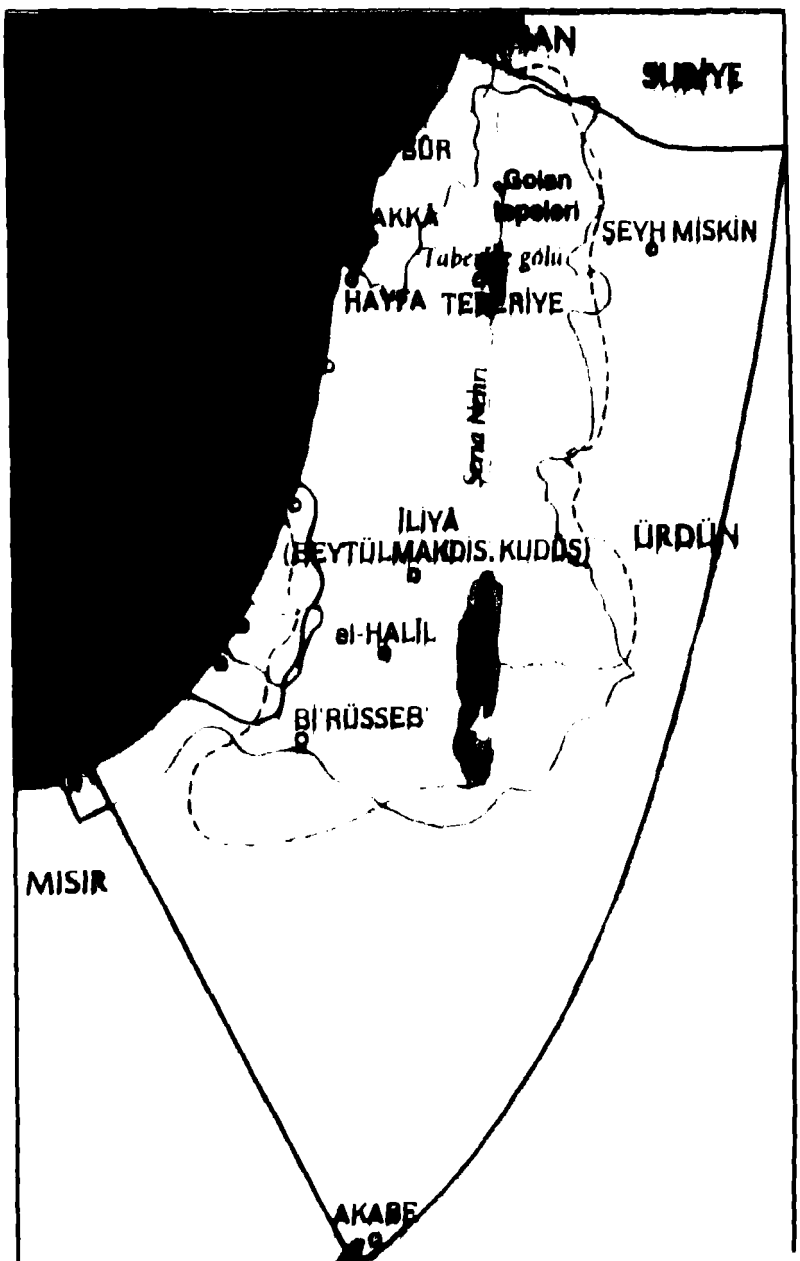

HZ. SÜLEYMAN (A.S.) ZAMANINDA YAHUDİ KRALLIĞI M.Ö 1000

HARİTA VIII

"Süleyman'ın ölümüne hükmettiğimiz zaman, öldüğünü cinlere ancak asâsını yiyen ağaç kurdu gösterdi. Süleyman yere düşünce, cinlerin durumu anlaşıldı ki, eğer onlar gaybı bilmiş olsalardı, öyle küçük düşüren bir azap içinde kalıp durmazlardı." [36]

Âyetten anlaşıldığı gibi, asâsına dayalı bulunduğu bir sırada ruhunu teslim eden Hz. Süleyman (a.s.)'ın vefâtı, uzun bir süre sonra ve ancak ağaç kurtları tarafından yenilen asâsının kırılması sonucu bedeninin yere düşmesiyle öğrenilmiştir. Bu işin şekli ve nasıl cereyan ettiği hususu ise bir sır olarak kalmıştır. Bu konuda nakledilen bilgilerin pek çoğu İsrâiliyyattan ibarettir.[37] Bu durumda bize düşen işin iç yüzünü Allah'a havâle etmektir.

Hz. Süleyman (a.s.)'ın 52 yaşında öldüğü söylenmiştir.

G. EHL-İ KİTAB'IN HZ. SÜLEYMAN (A.S.)'IN PEYGAMBERLİĞİNİ İNKÂRI

Hz. Süleyman (a.s.)'ın düşmanlarının etkisinde kalan İsrailoğulları, onun bir Peygamber değil bir sihirbaz olduğunu kabul etmişlerdir. Onun, cinleri, şeytanları ve rüzgârı, sihir yapmak suretiyle emrinde kullandığına ve hükümdarlığını büyü ile elde ettiğine inanmışlardır. Nitekim İslâmiyetin zuhuru yıllarında yahudiler, bu şeytânî bilgilere uyarak, Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Hz. Süleyman (a.s.)'ı Peygamber kabul etmesine itiraz etmişlerdi. Onlara hakettikleri cevabı, doğrudan Allah Teâlâ verdi:

"Şeytanların Süleyman'ın hükümdarlığı hakkında söylediklerine uydular. Oysa Süleyman büyü yapıp kâfir olmadı; ama insanlara sihri öğreten şeytanlar kâfir oldular..." [38]

Müfessirlerin aktardığı rivayetlere göre, Hz. Süleyman (a.s.)'ın vefatından bir müddet sonra, insanlara doğruyu öğretecek ger-

36. Sebe sûresi, 34/14.
37. Onun ölümü hakkındaki rivâyetler için bkz. Neccâr, 382-392, dn. 401-403; Şevkânî, *Tefsir*, IV, 316-318.
38. Bakara sûresi, 2/102.

çek âlimler de kalmamıştı. Âlimlik taslayan câhiller yüzünden, Mısır'da yaşadıkları esâret döneminden beri sihir ve hokkabazlık hakkında bilgi sahibi olan İsrailoğulları arasında, Hz. Süleyman (a.s.)'ın elinde tezâhür eden mûcizelere sihir ve büyü gözüyle bakılmaya başlandı. İns ve cin şeytanlarının başlattığı bu iftira kampanyası giderek güç ve taraftar kazandı. Kampanyayı yürüten liderler, Hz. Süleyman (a.s.)'ın dünyayı sihir ilmi sâyesinde hâkimiyeti altına aldığını ve onun bir sihirbaz olduğunu iddia ediyorlardı. Bu inanç gittikçe yayıldı ve neticede daha sonra gelen İsrailoğulları, bu âyette belirtildiği gibi, Hz. Süleyman (a.s.)'a bir Peygamber değil; aksine çok başarılı bir sihirbaz-hükümdar gözüyle baktılar. Özellikle devletlerini kaybettikten sonra, diğer milletler arasında sihirbazlığı teşvik ettiler ve sihri yaymaya çalıştılar. Ne zaman ki, Tevrat'ta haber verilen son Peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.), kendilerine karşı Tevrat'ın aslındaki esasları gündeme getirdi, yahudiler, ona ve bu bilgileri getiren vahiy meleği Cebrail'e düşman kesildiler. Bu ilâhî hakikatleri hatırlatarak kendilerini kurtuluşa çağıran Hz. Peygamber (s.a.v.)'i yalanlama yoluna gittiler. Ellerinde bozulmuş şekliyle bulunan Tevrat'ı dahi arkalarına atarak, *"Süleyman, Muhammed'in dediği gibi bir Peygamber değildi; o sihirbaz bir hükümdardı; fakat yaptığı sihirleri mûcize gibi gösterirdi."* diye ona iftirâ ettiler. Gerçekte ise, bu iftiraya muhâtap olan Hz. Süleyman (a.s.) değil, fakat âyette belirtildiği gibi, ona sihirbaz diyen ve insanlara sihir öğreten cin ve ins şeytanları kâfir olmuştu.[39]

H. HZ. SÜLEYMAN (A.S.)'IN ÜÇ DUÂSI

Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in bildirdiğine göre, Hz. Süleyman (a.s.), Mescid-i Aksâ'nın inşââtını bitirince, yaptığı bir duâda Allah'tan üç şey istemiştir:

1. Allah'ın hükmüne uygun hüküm verme kabiliyeti,

39. Geniş bilgi için bkz. Elmalılı, I, 364-366.

2. Kendisinden önce veya sonra hiç kimseye nasip olmayacak mülk ve saltanat,

3. Yaptırdığı mescidine (Mescid-i Aksâ) ibâdet niyetiyle girecek herkesin, oradan bütün günâhlarından arınmış olarak, anasından doğduğu gündeki gibi çıkması.

Rasûlullah (s.a.v.), Hz. Süleyman (a.s.)'a ilk iki dileğinin verildiğini hatırlatıp 'Üçüncü dileğinin bize (Muhammed ümmetine) verilmesini umarız.' buyurmuştur.[40]

Bu dileklerden ikisine Kur'ân-ı Kerim'de de işâret edilmiştir. Birincisi, babası Hz. Dâvud (a.s.)'a arz edilen, ekin sahibi ile koyun sürüsü sahibi arasındaki dâvânın hükmünün Allah tarafından kendisine öğretilmesi şeklindedir:

"Bu meselenin hükmünü Süleyman'a bildirdik. Biz, onların her birine hüküm ve ilim verdik. Dâvud ile beraber tesbih etsinler diye dağları ve kuşları buyruk altına aldık. Bunları biz yapmıştık."[41]

İkincisine ise şöyle işaret edilmiştir:

"Süleyman, 'Rabbim! Beni bağışla, bana benden sonra kimsenin ulaşamayacağı bir hükümranlık ver; Sen şüphesiz, daima bağışta bulunansın!' dedi. Bunun üzerine biz de, rüzgârı onun emrine vermiştik. Rüzgâr, onun emriyle, istediği yere kolayca eser giderdi."[42]

Nakledildiğine göre, Rasûlullah (s.a.v), namaz kıldığı sırada ibâdetine engel olmak için kendisine musallat olan cin taifesinden bir ifriti zararsız hale getirdikten sonra, onu mescidin direklerinden birine bağlayıp ibret için ashabına göstermek istemiş; ancak Hz. Süleyman'ın (a.s.) bu duâsını hatırlayınca bundan vazgeçmiştir.[43] Bu âyetler ve hadislerden Hz. Süleyman (a.s.)'a verilen mülk ve saltanatın, daha ziyâde mânevî varlıklar üzerindeki mûcizevî tasarruflara dayandığı anlaşılmaktadır. Neticede o, kuvvetli bir sultan olarak ülkesinin sınırlarını oldukça genişletmişti. Ancak eşsiz bir saltanata sahip olsa da, Allah Teâlâ'ya hakkıyla

40. İbn Mâce, İkâme, 196; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 176.
41. Enbiya sûresi, 21/79.
42. Sâd sûresi, 38/35-36.
43. Buhârî, Salât, 75; Enbiyâ, 40; Müslim, Mesâcid, 39,40.

şükreden "şekûr" kullardan biri idi. Şu âyetteki duâyı kendisine vird edinmişti, bu duâyı dilinden düşürmezdi:

"Rabbim! Bana ve ana-babama verdiğin nîmete şükürde, hoşnut olacağın işi yapmakta beni muvaffak kıl. Rahmetinle, beni de sâlih kullarının arasına koy!"[44]

44. Neml sûresi, 27/19.

20. BÖLÜM

Hz. İLYAS (A.S.)

Hz. İlyas (a.s.)'ın Hârun evlâdından olduğunda müttefik olan İslâmî rivâyetler, soy kütüğünü şöyle vermektedirler. İlyas b. Yesse (Yasin) b. Finhas İbn Ayzâr b. Hz. Hârun (a.s.).

Kur'ân-ı Kerim, sâdece iki yerde Hz. İlyas (a.s.)'dan bahsetmiş ve onun hakkında çok az bilgi vermiştir. Onun adının geçtiği ilk âyet şöyledir:

"Zekeriyâ, Yahya, İsa ve İlyas'a da doğru yolu göstermiştik; onların hepsi dürüst ve erdemli kişilerdi."[1]

Hz. İlyas (a.s.)'dan bahseden ikinci âyetin meâli de şöyledir:

"Şüphesiz İlyas da Peygamberlerimizden biriydi. Kavmine demişti ki, 'Allah'ın azâbından korunmaz mısınız? Ba'al'e yalvarıp yaratıcıların en güzelini, sizin ve atalarınızın Rabbi olan Allah'ı bırakıyor musunuz?' O'nu yalanladılar, bundan dolayı onlar cehenneme getirileceklerdir. Yalnız Allah'ın hâlis kulları hariç. Biz, sonra gelenler arasında ona (İlyas'a) da bir ün bıraktık. İlyas'a selâm olsun!"[2]

Görüldüğü gibi Kur'ân-ı Kerim, güzel ahlâk sahibi Hz. İlyas (a.s.)'ın hidâyete ulaştırılıp Peygamber olarak görevlendirildiğini, Ba'al isimli puta tapan bir kavme gönderildiğini, halkı Allah'a ibâdete çağırdığını ve onun da diğer Peygamberler gibi büyük bir düşmanlıkla karşılaştığını bildirmekle yetinmiştir. Onun zamanı ve hangi topluma gönderildiği, özel hayatı, tebliğ süreci ve bu sürede kavminden gördüğü kötülükleri açıklamamıştır.

Kitab-ı Mukaddes'e göre ise Hz. İlyas (a.s.) (İlya), Kuzey İsrail kralı Ahab döneminde (M. Ö. dokuzuncu asır) yaşamış ve İsrâiloğulları'ndan Baalbek halkına Peygamber olarak gönderilmiştir. Adı geçen kral Sayda kralı Etbaal'in kızını almış ve hanımının tesirinde kalarak onların putu Ba'al'e tapmaya başlamış, neticede Allah'ı bütün İsrâil krallarından daha fazla öfkelendirmiştir.[3] Bunun üzerine Hz. İlyas (a.s.) krala giderek, yaptıkları yüzünden Allah tarafından belirli bir süre yağmurların kesileceğini haber

1. En'am sûresi, 6/85.
2. Saffât sûresi, 37/123-130.
3. I. Krallar, 16/29-33.

verir. Kuraklık ve kıtlık başlayınca kendisi Allah'ın emriyle Kerit vâdisine gider ve orada kargaların getirdiği ekmek ve et ile beslenir. Sonunda suyunu içtiği vâdinin suyu da kurur ve o Allah'ın emriyle Tsarefat şehrine gider. Orada dul bir kadından yardım görür ve bu kadının hastalanıp ölen oğlunu duâlarıyla yeniden hayata döndürür.[4] Üç yıl süren kıtlıktan sonra kendisini öldürmek için aramadık yer ve ülke bırakmayan kral Ahab'a döner, ona ve halkına, Allah ile putları Ba'al arasında bir tercih yapmalarını söyler. Kavminin Ba'al'i tercih etmesi üzerine, onları bir imtihâna dâvet eder. Buna göre her iki taraf, kurbanlık olarak seçtiği bir boğayı odun yığınının üzerinde kesecek ve ardından kurbanlarının Allah tarafından gönderilecek bir ateşle yakılması suretiyle kabul edilmesi için kendi tanrısına yalvaracaktır. Kral ve putperest halk, kurbanlarını kesip odun yığınının üzerine koyarlar ve ardından duâya başlarlar. Ne var ki, Ba'al putunun nebîleri sayılan görevliler sabahtan akşama kadar yalvarsalar da odunları yanmaz. Hz. İlyas (a.s.) ise, sıra kendisine geldiğinde önce puta tapmanın mânâsızlığını açıklar, daha sonra kurbanının kabulü için Allah'a yalvarır. Bu sırada düşen ateş onun odun yığınını ve kurbanını yakar. Bu manzara karşısında gerçeği gören halk, ona îman eder. Bu olayın ardından gökyüzünde bulutlar görülür ve yağmurlar başlar. Halkın sevincinin aksine, bu yaşananlar, kraliçeyi öfkeden çılgına çevirir ve Hz. İlyas (a.s.)'ı öldürmeye yemin eder. Kendisi için kurulan tuzağı öğrenen Hz. İlyas (a.s.), Horeb dağına kaçarak 40 gün orada gizlenir.[5] Daha sonra geri dönerek krala tanrının azâbını haber veren Hz. İlyas (a.s.), kendi yerine Peygamber olarak meshettiği Hz. Elyesa (a.s.) ile beraberken onun gözünün önünde ateşten bir at üzerinde semâya alınır.[6]

İsrâiloğulları, sağlığında çok kötü davrandıkları Hz. İlyas (a.s.)'a aralarından ayrılmasından sonra sahip çıkmışlar ve bu kavme gönderilen Peygamberler arasında Hz. Musa (a.s.) ve Hz. Üzeyir (a.s.) gibi ona da büyük saygı göstermişlerdir. Onlar, ateşten at üzerinde göğe çekildiği kabul edilen Hz. İlyas (a.s.)'ın dün-

4. I. Krallar, 17/1-24.
5. I. Krallar, 18/10-45; 19/8.
6. II. Krallar, 2/1-12. Sa'lebî de benzeri bir rivâyet aktarır, bkz. s. 259.

yaya yeniden döneceğine inanırlar. Nitekim onlar, Hz. Yahyâ (a.s.) zamanında üç Peygamberin gelmesini bekliyorlardı. Bunlardan birincisi Hz. İlyâs (a.s.), ikincisi Mesih üçüncüsü ise sonradan inkâr etseler de kitaplarında **"o Peygamber"** olarak tanıtılan son Peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.) idi. Hz. Yahyâ (a.s.)'ın Peygamberliğinin ilk günlerinde ona gelen Yahûdî hahamları, "Sen Mesih misin?" diye sormuşlardı. "Hayır" cevabını vermesi üzerine, "Sen İlyas mısın?" dediler. Yine "Hayır" deyince, bu defa, "Sen o Peygamber misin" diye sordular. Hz. Yahya (a.s.)'ın bu sorularına da "Hayır" karşılığını vermesi üzerine şöyle dediler: "Sen Mesih değilsin, İlyas değilsin, o Peygamber de değilsin, o halde niçin vaftiz yapıyorsun?"[7] Hz.Yahyâ (a.s.)'ın öldürülmesinden sonra Hz. İsa (a.s.)'ın şöhretinin yayıldığı günlerde, onun hakkında ihtilafa düşenler, onun için, "Vaftizci Yahya dirilmiştir", "O İlyas'dır" veya "Peygamberlerden biri gibi bir Peygamberdir" gibi farklı görüşler ileri sürüyorlardı.[8] Hz. İsa (a.s.), şâkirtlerine, "Gerçi İlyas gelir ve her şeyi yerli yerine kor. Fakat ben size derim: İlyas zâten gelmiştir ve onu tanımadılar; fakat ona her istediklerini yaptılar." diyerek,[9] onların Hz. İlyas'ın geleceği hakkındaki yanlış bilgilerini düzeltmiştir.

İslamî kaynaklarda, Kitab-ı Mukaddes'ten nakledilen bu rivâyetlere başka rivâyetler de eklenmiştir. İbn İshak'tan aktarılan bir rivâyete göre, İsrâiloğulları, Hezekiel Peygamberden sonra Tevrat'ı terkederek putlara tapmaya başlarlar. Bunun üzerine Hz. İlyas (a.s.) onlara Peygamber olarak gönderilir. Benî İsrâil'i putları Ba'al'i terkedip yalnızca Allah'a tapmaya ve Tevrat'a tâbi olmaya çağıran Hz. İlyas (a.s.)'a Baalbek kralı dışında inanan olmaz. Ancak bu kral da, putlara tapan diğer hükümdarların sahip oldukları dünya malı bakımından kendisinden farklı olmadıklarını gerekçe göstererek, girdiği dinin kendisine bir üstünlük sağlamadığını söyler ve eski dinine döndüğünü açıklar. Bu durum karşısında çaresiz kalan Hz. İlyas (a.s.) kavminin ilâhî bir azâba çarptırılması için bedduâda bulunur. Bunun üzerine 3 yıl

7. Yuhanna , 1/19-26.
8. Markos, 6/14-15.
9. Matta, 17/10-13.

boyunca ülkede şiddetli bir kuraklık ve kıtlık yaşanır. İnsanlar ve diğer canlıların önemli bir kısmı telef olur. Hz. İlyas (a.s.) ise Allah Teâlâ'nın verdiği rızk sayesinde bundan etkilenmez. Yiyecek bulmak için peşini bırakmayan müşriklerden gizlenmek zorunda kaldığı bu günlerde, ihtiyar bir kadının evine sığınır. Duâsıyla onun ağır hasta olan oğlunu iyileştirir. Elyesa b. Ahtup ismini taşıyan ve kendisinden sonra Peygamberlik görevine getirilecek olan bu genç ona iman eder ve bundan sonra vefatına kadar ondan ayrılmaz. Bu arada krala giden Hz. İlyas (a.s.), her iki tarafın Rabbine duâ etmesini, hangi tarafın duâsı kabul edilirse o tarafın ilâhına inanılmasını teklif eder. Bu teklif kabul edilince kral ve halkı, yağmur yağdırması için Ba'al putuna yalvarır; ancak hiç bir değişiklik olmaz. Hz. İlyas (a.s.) Allah'a yalvarınca ise âniden bulutlar belirir ve bol yağmur yağar. Ne var ki, yağmurların getirdiği berekete rağmen Baalbek halkı küfürde inat eder. Bunun üzerine Hz. İlyas (a.s.) kendisini onlardan kurtarması için Allah'a yalvarır. Elyesa ile birlikte kıra çıktıkları sırada ateşten bir at onlara yaklaşır. O ata biner ve Peygamberliği Hz. Elyesa (a.s.)'a vasiyet ederek gökyüzüne çekilir.[10] İbn Kesir, İsrâiliyâttan olan bu rivâyetlerin bütünüyle yalanlanamasa da sıhhatinin çok uzak bir ihtimal olduğunu söyler.[11]

Bu rivâyetlerde geçen Hz. İlyas (a.s.)'ın gökyüzüne çekildiğine dâir bilgi, onun da Hz. İsa (a.s.) ve Hızır gibi hâlâ sağ olduğu düşüncesine zemin teşkil etmiştir. Nitekim bâzı kaynaklarda ölümsüzlüğün sırrına erdiklerine ve Kıyâmete kadar yaşayacaklarına inanılan Hızır ve İlyas Peygamberlerin her yıl bir kaç defa bir araya geldikleri, Hızır'ın denizlerde, İlyas'ın ise karada yaşadığı,[12] İlyas'ın karada, Hızır'ın ise denizlerde darda kalanların yardımına yetiştiği, her yıl hac mevsiminde Mînâ'da bir araya gelip birbirlerini tıraş edip birlikte duâ yaptıkları, Peygamberimiz'in İlyas ile karşılaştığı, birlikte yemek yedikleri ve ardından İlyas'ın uçup gittiği şeklinde rivâyetler aktarılmıştır.[13]

10. Taberi, *Tarih*, I, 273; İbnü'l-Esir, 1, 161-162.
11. *el-Bidâye*, I, 338.
12. İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 432.
13. İbn Asâkir, *Tarihu Dımaşk*, IX, 210-211.

İbn Kesir, İlyas ile Hızır'ın her yıl Ramazan ayında Beytülmakdis'te veya hac mevsiminde Mekke'de Arafat'ta buluştuklarını bildiren rivâyetleri aktardıktan sonra, "Biz bu konuda delil olabilecek sahih bir rivâyetin bulunmadığını tespit edip bunu delilleriyle açıkladık" diyerek, bu tür rivâyetlerin güvenilir olmadığına işâret etmiştir.[14]

Diğer taraftan Hızır'la İlyas'ın her yıl 6 Mayıs'ta bir araya geldikleri söylentisi dolayısıyla, bilindiği gibi bu gün, ikisinin adının halk ağzında aldığı şekliyle **"Hıdrellez"** bayramı olarak kutlanmaktadır. Ancak bu inancın temeli, İslâm öncesi eski Orta Asya, Ortadoğu ve Anadolu yaz bayramlarına dayanmaktadır. Bu eski bayramlar, hiç alâkası olmadığı halde, Hızır ve İlyas isimleri etrafında dinî bir muhtevâya büründürülmüştür.[15]

14. *el-Bidâye*, I, 337.
15. Ahmet Yaşar Ocak, "Hıdrellez", *DİA*, XVII, 313.

21. BÖLÜM

Hz. ELYESA (A.S.)

Kur'ân-ı Kerim'de ismi geçen Peygamberlerden biridir. Onun ismi, iki âyette, diğer bâzı Peygamberlerin isimleriyle birlikte zikredilmiştir:

"İsmail'i de, Elyesa'yı da, Yunus'u da, Lût'u da.hatırla! Her birini âlemlerden üstün kıldık."[1]

"İsmail'i de, Elyesa'yı da, Zülkifl'i de hatırla! Hepsi de seçilmişlerdendi."[2]

Kur'ân-ı Kerim, Elyesa Peygamber hakkında, Peygamberlerden olduğunu gösteren bu iki âyet dışında bilgi vermemiştir. Tarih kaynaklarında, onun, Hz. Yusuf (a.s.)'ın dördüncü göbek torunu olduğu bildirilmektedir.[3] Ahd-i Atik'de Elişa adıyla zikredilen Peygamberin Elyesa olduğu tahmin edilir.[4] Onun ismi, Grekçe'ye Elisavos, Lâtince'ye Elisaeus şeklinde geçmiştir. M.Ö. VIII. yüzyılda, Allah'ın emri üzerine, İlyas Peygamber tarafından kendisine halef seçilmiştir. Önce geçtiği gibi, Hz. İlyas (a.s.) tarafından iyileştirildikten sonra çiftçiliği bırakıp ona hizmet etmiş, ölümüne kadar ondan ayrılmamıştır.[5] Hz. İlyas'ın ölümünden sonra Peygamberlik görevine Eriha'da başlayan Elyesa, Kitab-ı Mukaddes'te geniş bir şekilde anlatılan pek çok mucize göstermiştir.[6] İsrail kralı Yoaş zamanında vefat etmiştir.[7]

1. En'am sûresi, 6/86.
2. Sâd sûresi, 38/48.
3. İbn Sa'd, I, 55.
4. Ö. Faruk Harman, "Elyesa", *DİA.*, II, 69.
5. II. Krallar, 2/ 1-18.
6. II. Krallar'da anlatılan bu mucizeler hakkında bir özet için bkz. Harman, "Elyesa", *DİA* I, 70.
7. II. Krallar, 13/ 14, 20

22. BÖLÜM

Hz. YUNUS (A.S.)

A. KAVMİ VE PEYGAMBER OLARAK GÖREVLENDİRİLİŞİ

Kur'ân-ı Kerim, Hz. Yunus (a.s.)'ın adını dört yerde zikretmiş; iki yerde de onu kendisini yutan balık münâsebetiyle, her ikisi de *"balık sahibi"* anlamına gelen *"Zü'nnûn ve Sahibu'l-hût"* isimleriyle anmıştır[1] Peygamberimiz (s.a.v.), onun babasının adını Mettâ olarak vermiştir.[2] Bünyâmin neslinden olduğu da söylenen Hz. Yunus (a.s.)'ın adı İncil'de Jonah veya Yonah olarak geçer. O, geniş topraklara hükmeden Asurlular'ın başkenti Ninova şehrine Peygamber olarak gönderilmiş ve yaygın kanâate göre M.Ö. 860-784 yılları arasında II. Yereboam devrinde yaşamıştır. Kalıntıları, Irak'ta Musul kentinin tam karşısında Dicle nehrinin doğu yakasında bulunan bu şehir, onun zamanında Asur medeniyetinin ihtişâmını temsil ediyordu. Günümüze ulaşan ve çok geniş bir alana yayılmış bulunan kalıntıları dahî, bu ihtişâmı göstermeye yeter bulunmaktadır. Bugün orada Hz. Yunus (a.s.)'a nisbet edilen bir tepe mevcuttur.

Putlara tapan Ninova halkı, günah ve isyanlara boğulmuş, aralarında her türlü kötülük yayılmıştı. Allah Teâlâ, onlara doğru yolu göstermek için, Yunus Peygamberi gönderdi. Hz. Yunus (a.s.), 40 yaşında iken Peygamber olarak görevlendirildikten sonra, diğer Peygamberlerin yaptığı gibi, hemen dâvete başladı. Ancak kavmi, uzun süre (bâzılarına göre 33 yıl) geçmesine rağmen dâvetini bir türlü kabul etmiyordu. Rivâyete göre bu müddet içinde kendisine sadece iki kişi iman etmiş, Hz. Yunus (a.s.), her türlü kötülüğü işlemeye devam eden ve dâvetini engellemeye çalışan kavminin bu durumundan son derece sıkılmıştı. Kavminin iman etmemesi yüzünden duyduğu üzüntü ve öfkenin son haddine vardığı günlerden birinde, alâmetlerine bakarak müşriklere üç gün sonra başlarına büyük bir azâbın geleceğini haber verdi ve Allah tarafından henüz hicrete izin verilmemiş olduğu halde onlardan

1. Hz. Yunus (a.s.)'ın adının geçtiği âyetler şunlardır: Nisâ sûresi, 4/163; En'am sûresi, 6/86; Yunus sûresi, 10/98; Sâffât sûresi, 37/139. O, Enbiya sûresi 21/87'de "Zü'nnûn", Kalem sûresi, 68/48'de "Sahibu'l-hût" sıfatıyla zikredilmektedir.
2. Buhârî, Enbiyâ, 24, 35.

ayrıldı. Onun kızgınlığı, şüphesiz ki, Allah rızasına yönelik olup, dînin haysiyet ve şerefini korumak arzusundan kaynaklanıyordu. O, bu yaptığını da Allah rızasını gözeterek yaptığına inanıyordu. Bu münâsebetle Allah'ın kendisini bu davranışı yüzünden bir sıkıntıya uğratabileceğini hiç düşünmemişti.

B. HZ. YUNUS (A.S.) BALIĞIN KARNINDA

Ancak Hz. Yunus (a.s.), kavminden ayrıldıktan kısa süre sonra beklemediği bir durumla karşılaştı. O, kavmine kızgın bir halde limana gitmiş, haddinden fazla yolcu alan ve hareket etmek üzere olan bir gemiye binmişti. Gemi denizin ortasında aşırı yük yüzünden batma tehlikesi geçirince, yükü hafifletmek maksadıyla denize atılacakları belirlemek için çekilen kur'a sonucu onun adı da çıktı ve denize atıldı. Kur'ân-ı Kerim, onun bir kur'a sonucu denize atıldığını haber vermiş; ancak denize atılmasını gerektiren bu kur'a çekiminin sebebinden bahsetmemiştir. Bu Kur'ânın sebebi, büyük ihtimâlle yükün fazlalığı yüzünden batma tehlikesi geçiren bu gemiden bâzı adamların atılmasının kaçınılmaz hâle gelmesi olmuştur.[3] Çekilen kur'ada Hz. Yunus (a.s.)'ın adı da de-

3. İbn Kesir, *Kasasu'l-enbiyâ*, I, 335. Kur'a sebebi hakkında başka rivâyetler de nakledilmiştir:
Bu rivâyetlerden birine göre, gemi bir fırtınaya yakalanınca, bu fırtınanın, gemide efendisinden kaçmış bir kölenin bulunmasından kaynaklandığı, bu köle denize atılmadıkça fırtınanın dinmeyeceği söylenmiş, yolculardan hiçbiri köle olduğunu kabul etmeyince, onun kur'a ile belirlenmesi istenmiştir. Çekilen kur'a Hz. Yunus (a.s.)'a isabet etmiştir.
Başka bir rivâyette de, geminin limandan hareket edemediği, bunun gemide bir suçlunun bulunmasına bağlandığı, suçluyu tespit için çekilen Kur'ânın Hz. Yunus (a.s.)'a isâbet ettiği zikredilmiştir (bu rivâyetler için bkz. Taberi, *Tefsir*, XXIII, 98; Sa'lebî, 409).
Kitab-ı Mukaddes'te Yunus kitabında ise özetle şu bilgi verilmiştir: Nineve'ye (Ninova) Peygamber olarak gönderilen Yunus, dâveti bırakıp Tarşiş'e kaçmak niyetiyle Yafa limanından bir gemiye biner. Korkunç bir fırtına çıkınca, bu fırtınanın içlerinden biri yüzünden çıktığı söylenir ve bu şahıs kur'a ile belirlenir. Kur'ada çıkan Yunus, Rabbinin önünden kaçtığını, giderek şiddetlenen fırtınanın kendisi yüzünden çıktığını itiraf eder, kendisini denize

nize atılacaklar arasında çıkmış ve hemen denize atılmıştı. İşte bu sırada onu büyük bir balık yutuverdi. Hz. Yunus (a.s.), balığın karnında zifiri karanlık bir ortamda hâlâ hayatta olduğunu farkettiği esnada, bütün bunların işlediği hatâlar yüzünden başına geldiğini de anladı.[4] Kendisini affetmesi için hemen Allah'a sığındı ve kendisini bu karanlıklardan kurtarmasını istedi:

"Ey Rabbim! Senden başka ilâh yoktur. Sen her türlü noksanlıklardan uzaksın. Bana gelince kendime zulmetmiş bulunuyorum. Şimdi ise pişman olup tevbe ettim. Bu sıkıntıyı benden gider!."

Cenab-ı Hak, duâsını kabul ederek onu balığın karnından sahile çıkardı ve içine düştüğü üzüntüden kurtardı. Kur'ân-ı Kerim, onun başından geçen bu durumu şöyle açıklamıştır:

"Zünnûn'u (Yunus'u) da hatırla. Hani o, bir zaman öfkelenerek kavmini bırakıp gitmişti de, bu yüzden kendisini sıkıntıya sokmayacağımızı sanmıştı. Sonunda karanlıklar içinde kalıp şöyle duâ etti: 'Senden başka ilâh yoktur. Seni tenzih ve tesbih ederim. Doğ-

---

atarlarsa duracağını söyler ve kendi isteğiyle denize atılır. Ardından deniz sakinleşir, Yunus ise bir balık tarafından yutulur ve üç gün sonra Allah'ın emriyle balık tarafından sahile atılır (Yunus Kitabı, 1/1-17).

4. Müfessirler, Allah'ın Hz. Yunus (a.s.)'ı sıkıntıya sokmasının sebebi olarak, genellikle onun işlediği üç hatâdan bahsetmişlerdir:

a) Kavmine gönderilecek azâbın vakti henüz Allah tarafından kesin olarak bildirilmemiş olduğu halde, alâmetlerine bakarak azâbın vaktini bizzat tayin etmeye kalkışması.

b) Hiç bir Peygamber, Allah'tan emir gelmeden hicret için kavmini terk etmediği halde, azap vakti gelmeden önce sabırsız davranarak kavmini terk edip hicrete çıkması.

c) Kavminden azâbın kaldırılmasından sonra bile kavmine geri dönmek istememesi (Mevdûdi, *Tefhim*, V, 46)

Bu arada, İbn Abbas'tan, onun bu sırada Peygamber olmadığı ve bu göreve balığın karnından kurtulduktan sonra getirildiğine dair bir rivâyet nakledilmiştir. Saffât sûresinde kıssanın anlatılmasından sonra, *"Ve onu biz, yüz bin veya daha fazla kişiye Peygamber olarak gönderdik."* (Saffât, 37/147) buyurulması, bu görüş için delil sayılmıştır (onun Peygamberliğinin ne zaman başladığı hakkındaki görüşler için bkz. Sa'lebî, 407; Taberî, Tefsir, XXIII, 104-105; Kurtubî, *Tefsir*, XV, 121-122; Şevkânî, *Tefsir*, IV, 410).

rusu ben zâlimlerden oldum!' Biz de duâsını kabul edip onu sıkıntılardan kurtardık. İşte, mü'minleri böyle kurtarırız."[5]

C. KURTULUŞ SEBEBİ: ZİKİR, TESBİH VE DUÂ

Kavminin îman etmemesi sebebiyle duyduğu üzüntü ve öfke yüzünden, Rabbinin iznini beklemeden tebliğine son verip kavminden ayrılması, Hz. Yunus (a.s.)'ın başına böyle bir sıkıntı getirmişti. O, yaptığı işten büyük pişmanlık duyuyor ve bu yüzden kendisini şiddetle kınıyordu. Hatâsını itiraf ederek Allah'a yalvarmış; duâsını kabul eden Allah Teâlâ, onu yutan balığa, derhal onu sahile bırakmasını emretmişti. Âyetlerde bildirildiğine göre, Hz. Yunus (a.s.) çok ibâdet edenlerden ve Allah'ı çok zikredenlerden olmasaydı, balığın karnından kurtulması aslâ mümkün olmayacaktı. Ancak o, balığın karnında da Allah'ı hatırlayıp O'nu tesbih etti ve kendisini affetmesi için yalvardı. Suçunu itiraf ederek, Allah'tan başka sığınak olmadığını söyledi. Duâsını kabul eden Allah, balığa emrederek onu deniz sahilinde ağaçsız ve gölgesiz bir yere bırakmasını sağladı. Ayrıca o sırada hasta olduğundan, onu güneşten koruması ve yiyecek sağlaması için üzerine kabak cinsinden geniş yapraklı bitkiler bitirdi. Hastalıktan kurtulup güç ve kuvvetini yeniden kazanmasından sonra ise onu tekrar kavmine dâvet için gönderdi. Hz. Yunus (a.s.), kavmine ulaştığında tahmin edemeyeceği sevindirici bir durumla karşılaştı. Çünkü küfürdeki inatları dolayısıyla terk etmiş olduğu nüfusları yüz bini aşan Ninovalılar, onun yokluğu sırasında yaşanan fevkâlâde hadiselerden ibret almışlar, daha o dönmeden önce onun Peygamberliğine îman edip dâvetini kabul etmişlerdi. Kur'ân-ı Kerim, onun başından geçenler ve onu sevindiren bu gelişme hakkında şu açıklamayı yapmaktadır:

"Şüphesiz, Yunus da gönderilen Peygamberlerdendir. Bir zaman o, kaçıp dolu bir gemiye binmişti. Gemidekilerden bir kısmının atılması için kur'a çekilmişti de, O da denize atılanlardan olmuştu. Denize atılınca balık onu yutmuştu. O pişmanlık içindeydi. Eğer

5. Enbiyâ sûresi, 21/87-88.

o, Allah'ı çok tesbih edenlerden olmasaydı, insanların tekrar diriltileceği Kıyâmet gününe kadar balığın karnında kalırdı. Biz, onu balığın karnından hasta bir vaziyette çorak bir sahile attık. Üzerine geniş yapraklı bir bitki bitirdik. Ve onu, nüfusu yüz bin hattâ daha fazla olan bir kavme Peygamber olarak gönderdik. Onlar, Yunus'un dâvetini kabul edip iman ettiler. Biz de onları bir vakte kadar nîmetlerimizden yararlandırdık."[6]

Hz. Yunus (a.s.)'ın balığın karnında kaldığı süre hakkında kesin bir bilgi yoktur. Kaynaklarda 1 saat ile 40 gün arası sürelerden bahsedilmiştir.[7]

---

6. Saffât sûresi, 37/139-148.
Kitab-ı Mukaddes'te, Hz. Yunus (a.s.)'ın kızgınlığı, azâbın yaklaşması üzerine iman eden kavminin Allah tarafından affedilmesi dolayısıyla yalancı durumuna düşmesine bağlanmaktadır. Orada anlatılanlar özetle şöyledir: Balık tarafından sahile atılan Hz. Yunus (a.s.), tekrar Ninova'ya gönderilir. Yunus halka 40 gün sonra Ninova'nın yıkılacağını söyler. Bundan etkilenen halk iman edince Allah, onlardan azâbı kaldırır. Azâbın kaldırılması Hz. Yunus (a.s.)'ın gücüne gider ve buna öfkelenir. Yalancı duruma düşmek yüzünden, kendisi için ölümün yaşamaktan daha hayırlı olduğunu söyler ve şehirden ayrılıp şehir dışında bir gölgelik altına oturur. Onu üzüntüsünden kurtarmak isteyen Allah, üzerine gölge olsun diye bir asma kabağı bitirir. Yunus buna sevinir; ancak ertesi gün kabak kuruyunca güneşte kalan Hz. Yunus (a.s.) sıcaktan baygın düşer ve tekrar ölümü ister. Bunun üzerine Allah, ona hitap ederek şöyle der: "Sen emeğini çekmediğin ve büyütmediğin asma kabağına acıyorsun. O kabak ki, bir gecede çıktı ve bir gecede yok oldu. Ya ben Ninova için, o büyük şehir için acımayayım mı? O şehir ki, orada sağını ve solunu seçemeyen yüzyirmibinden ziyâde insan, birçok da hayvan var." (Yunus Kitabı, 2/1-10; 3/1-10; 4/1-11).
Görüldüğü gibi Kitab-ı Mukaddes'teki bu bilgilerden bir kısmı ya Kur'ân-ı Kerim'de yoktur veya farklı olarak aktarılmıştır. Kur'ân'da olmayan bilgiler, genellikle bir Peygambere yakışmayacak türdendir ve insanlar tarafından uydurulduğu açıktır. Meselâ, bir Peygamberin, kavminin affedilmesine üzülmesi düşünülemez. Kur'ân'dan farklı anlatımlar da, bu eserlerdeki tahrifatı göstermektedir. Kur'ân, kabağın Hz. Yunus (a.s.)'ın balık tarafından hasta bir şekilde sahile atılması esnasında ona bir lûtuf olarak bitirildiğini söylerken, Kitab-ı Mukaddes bunu kavminin affedilmesinden sonrasına erteler ve Yunus'un işin mâhiyetini kavramasını sağlayacak bir örnek vermek maksadıyla bitirildiğini belirtir. .
7. Taberî, *Tefsir*, XXIII, 101; Kurtubî, *Tefsir*, XV, 123; İbn Kesir, *Kasasu'l-enbiyâ*, I, 336.

D. YUNUS KAVMİNİN İMANI

Ninovalılar, Hz. Yunus (a.s.)'ın kendilerinden ayrılmasından sonra, onun kendilerini tehdit etmiş olduğu azâbın alâmetlerini görmeye başlamışlardı. Bu fevkâlâde olay karşısında Allah'ın birliğine ve Yunus'un Peygamberliğine iman ederek, gelmekte olan azâbı kaldırması için Allah'a yalvarıp yakardılar. Yüce Allah, bir istisnâ olarak onların yeis halindeki bu imanını kabul etti. İnsanlık tarihinde ilk defa, bir kavmin yeis halindeki imânı geçerli sayılmış; Cenab-ı Hak, Yunus kavminin duâsını kabul ederek onlardan azâbı kaldırmıştı. Bu kavmin azap alâmetlerini gördükleri sırada iman etmelerinin kendilerine faydalı olduğu ve imanlarının kabul edildiği, Kur'ân-ı Kerim'de şöyle açıklanmıştır:

"Haklarında Rabbinin azap hükmü sâbit olanlar, îman etmezler. Onlara her türlü delil gelse de, can yakıcı azâbı görünceye dek îmân etmezler. Heyhât o vakit îman edip de îmanları kendilerine fayda vermiş bir memleket olsa idi? Ancak Yunus'un kavmi bundan müstesna; onlar bu durumda iman edince, kendilerinden dünya hayâtındaki rüsvaylık azâbını kaldırdık ve onları bir süre daha faydalandırdık."[8]

8. Yunus sûresi, 10/98. Yeis hâlindeki imanın geçerliliği hususunda bu kavmin bir istisnâ teşkil ettiğini açıklayan bu âyetler, azap alâmetlerini görünce îman eden tek kavmin Yunus kavmi olduğu şeklinde de yorumlanmıştır (Bu konudaki görüşler için bkz. Nehhas, *Tefsîr*, III, 318; İbnü'l-Cevzî, *Tefsîr*, IV, 66; Ateş, *Çağdaş Tefsir*, IV, 253).
Mevdûdî, bu kavmin yeis halindeki imanının istisnâ olarak kabul edilme sebebinin, Hz. Yunus (a.s.)'ın hicrete izin verilmeden onlardan ayrılması olduğunu ve onun bu davranışının Allah'ın adâleti gereği onlara verilecek cezayı ortadan kaldırdığını söyler. Buna göre, onun erken ayrılması, bu kavmin cezaya çarptırılması için gereken şartların tamamlanmasını engellemiş olmaktadır (*Tefhim*, II, 364).

E. HZ. YUNUS (A.S.)'IN ACELECİLİĞİ BU KONUDA RASÛLULLAH (S.A.V.)'İN UYARILMASI

Allah Teâlâ, Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'e, dâvet hususunda Hz. Yunus (a.s.) gibi aceleci ve sabırsız olmaktan sakınmasını ve Mekke müşriklerinin eziyetlerine sabrederek tebliğ görevini ısrarla devam ettirmesini emretmiştir. Ona, kendisine iman etmediler diye kavmine kızıp aralarından ayrılan Hz. Yunus (a.s.)'ın balığın karnında iken duyduğu pişmanlık ve üzüntüyü ve bu sıkıntıdan kurtulmak için yaptığı duâyı hatırlatmıştır. İlâhî lütuf olmasaydı onun kınanmış bir durumda kalacağını; ancak suçunu itiraf edip samîmî bir şekilde tevbe etmesi sayesinde kurtulduğunu ve tekrar Allah'ın seçtiği sâlih kişilerden olduğunu haber vermiştir:

"Öyleyse Rabbinin hükmüne sabırla katlan ve öfkeye kapılıp da sonra (ızdırap içinde) haykıran balık sahibi (Yunus Peygamber) gibi olma. Ona Rabbinden bir nimet yetişmiş olmasaydı, kınanmış olarak çorak bir yere atılmış olacaktı. Ancak Rabbi onu Peygamber olarak seçti de onu sâlihlerden eyledi."[9]

F. ASURLULAR'IN YIKILIŞI

Ninova halkı, azap alâmetlerini görünce iman etmiş ve bir istisnâ olarak helâktan kurtulmuştu. Ancak onlar, Hz. Yunus (a.s.)'ın vefatından bir süre sonra yine doğru yoldan ayrıldılar. Giderek yozlaşan bu toplum, kendilerine gönderilen iki Peygamberin mesajına da kulak asmadı. Neticede M.Ö. 602 yılında Midyalılar, Babilliler'den de destek alarak Asurlular'a karşı şiddetli bir saldırıya geçtiler. Yenilen Asur ordusu başkent Ninova'da mahsur kaldı. Kuşatmanın ardından Midyalılar kaleye girip şehri yağma ve tahrip ettiler. Asur kralı ise, sarayını yakıp kendisi de içinde yanarak intihar etti. Ninova şehrinin kalıntıları, bu yağma ve tahribin bâzı izlerini hâlâ taşımaktadır.[10]

9. Kalem sûresi, 68/ 48-50.
10. Mevdûdî, *Hz. Peygamber'in Hayatı*, I, 480.

G. YUNUS KISSASINDAN BÂZI MESAJLAR

1. Sıkıntı Anında Allah'a Sığınma

Mü'minlerin, Hz. Yunus (a.s.)'ın yaptığı gibi, darlık ve sıkıntı anında Allah'a sığınması, aczini ve noksanlığını arz ederek O'ndan sıkıntının giderilmesini istemesi lâzımdır. Hz. Yunus (a.s.), balığın karnına düştüğünde, bu şekilde davranmış ve neticede Allah tarafından affedilerek kurtarılmıştı. Allah Teâlâ, onu kurtardığını bildirdiği âyetin sonunda, "İşte biz, mü'minleri böylece kurtarırız" diyerek, bu kurtuluşun aynı durumda kalan mü' minlerin tamamı için geçerli olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla bu âyet, Allah'ın emir ve yasaklarına uymak, O'na gerektiği şekilde ibâdet etmek ve O'na sığınmak şartıyla, mü'minlerin çeşitli gam ve kederlerden kurtarılacağına dair bir ilâhî vaaddir:

"Senden başka ilâh yoktur. Seni tenzih ve tesbih ederim. Doğrusu ben zâlimlerden oldum!' Biz de duâsını kabul edip onu sıkıntılardan kurtardık. İşte, mü'minleri böyle kurtarırız."[11]

Rasûlullah (s.a.v.), Hz. Yunus (a.s.)'ın bu duâsıyla ilgili olarak şöyle buyurmuştur:

"Herhangi bir Müslüman, herhangi bir hususta, Yunus'un bu duâsıyla Allah'a yalvarırsa, duâsı mutlaka kabul olunur."[12]

Rasûlullah (s.a.v.), şiddet ve sıkıntı anında yapılacak duânın önemi hakkında da amcazâdesi İbn Abbas'a şöyle demiştir:

"Allah'ın emirlerine uy ve onlara sahip çık ki, O da seni korusun. Allah'ın emirlerini uygulamaya devam et ki, şiddet ve sıkıntı anında O'nun yardımını karşında bulasın. Genişlik zamanlarında Allah'ı tanırsan O da darlık ve zorluk zamanlarında seni tanıyıp gözetir. Bir şey isteyecek olursan Allah'tan iste, bir yardım talebinde bulunacaksan Allah'ın yardımına başvur."[13]

11. Enbiyâ sûresi, 21/87-88. Hz. Yunus (a.s.)'ın âyetteki duâsı, Arapça olarak şöyledir: *"Lâ ilâhe illâ ente sübhâneke innî küntü mine'z-zâlimin."*
12. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 170; Tirmizî, Deavât, 82.
13. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 307.

2. Dâvet Yolunda Sabır

Yunus kıssasından çıkarılan önemli diğer bir mesaj, tebliğ vazifesini yürütürken, çeşitli güçlüklere katlanmanın ve bu uğurda sabır zırhına bürünmenin şart oluşudur. Nitekim, Hz. Yunus (a.s.)'ın, kavminden gördüğü kötülükler karşısında Allah'tan izinsiz hicrete çıkması, bir Peygamber olarak kendisi için kusur sayılmış ve bu yüzden başına çeşitli sıkıntılar getirmiştir. Geçtiği gibi, onun bu durumu hatırlatılarak, Rasûlullah (s.a.v.)' e onun gibi aceleci olmaması emredilmiştir. Ancak Hz. Yunus (a.s.)'ın Allah tarafından bağışlanan bu davranışı, onun derecesini düşürmez ve faziletini eksiltmez. Nitekim Sevgili Peygamberimiz (s.a.v.), böyle bir anlayışın yanlışlığına işaret etmiş ve şöyle buyurmuştur:

"Hiç bir kişi için, 'Ben muhakkak Yunus b. Mettâ'dan hayırlıyım' demek uygun değildir."[14]

14. Buhârî, Enbiyâ, 24, 35.

23. BÖLÜM

Hz. ÜZEYİR (A.S.)

Kur'ân-ı Kerim'de sadece bir defa ismi zikredilen Hz. Üzeyir (a.s.)'ın Peygamber olduğu kesin değildir. Dolayısıyla bâzı âlimler, onun velî bir kul olduğu görüşüne varmışlardır. İbn Kesir'in ifâdesiyle meşhur görüş, onun Benî İsrail Peygamberlerinden olduğudur. Ancak İbn Abbas, Ata b. Ebî Rebah ve Hasen-i Basrî Peygamber olmadığı kanâatindedirler.[1]

Arapça'ya Uzeyr olarak geçen isminin İbrânice aslı Ezrâ'dır ve "yardım, Tanrı'nın yardımı" anlamına gelmektedir. Kitab-ı Mukaddes'te, adını taşıyan bir bölüm bulunan Hz. Üzeyir (a.s.), kâhin yazıcı, Rabbin emirlerinin ve sözlerinin yazıcısı olarak tanıtılmaktadır.[2] İsrailoğulları'nın Babil esâreti sırasında kaybolan Tevrat'ı, esaretten kurtulmalarından sonra, yeniden toparlayıp bugünkü şekline yakın bir halde tedvin etmesi ve şeriatlerini ihya etmesi bakımından Yahudiler, Hz. Üzeyir (a.s.)'a büyük bir kudsiyet atfetmişlerdir. Bu aşırı saygı yüzünden onların bir kısmı, âyette geçtiği gibi, onu "Allah'ın oğlu" kabul etme sapıklığına düşmüşlerdir.[3] Hz. Üzeyir (a.s.), İran kralı Artahşaşta döneminde (M.Ö. 465-424) yaşamış, bu kral tarafından Yahudi cemâatının durumunu incelemek, onlara Allah'ın şerîatına riâyet etmelerini tavsiye etmek ve Mâbedin hizmeti için gerekli malzemeyi sağlamak üzere Kudüs'e gönderilmiştir. Hz. Üzeyir (a.s.), bu yolculuğuna çıkarken, Bâbil'e getirilmiş olan Yahudî sürgünlerinden bir gurubu da beraberinde götürme izni alır. Dört ay sonra Kudüs'e ulaşır ve orada putperest kadınlarla evlenmiş olan Filistin yahudilerinin pek çoğunu bu kadınları boşamaya iknâ eder. On üç yıl sonra da Hz. Musa (a.s.)'ın şeriat kitabını getirerek halka okur.[4]

Yahudiler ve hıristiyanlar arasında, onun Tevrat'ı yeniden ortaya koyduğu hakkında yaygın bir kanâat vardır. Kitab-ı Mukaddes'le ilgili ilmî tenkid faaliyetini sürdüren bâzı araştırmacılar da, bu kanâati desteklemişlerdir. Wellhausen, Tevrat'ın

1. İbn Kesir, *Kasasu'l-enbiyâ*, 622-625.
2. Esra, 7/11.
3. İbn Kesir, *Kasasu'l-enbiyâ*, II, 625.
4. Nehemya, bab, 8.

temel metninin redaksiyon ve ilânının, Hz. Üzeyir (a.s.) tarafından yapıldığını kabul etmiştir.[5] Bu önemli görev, tabîatıyla onun mevkiini yükseltmiştir.

Kur'ân-ı Kerim, onun adını bir defa zikretmiş ve hakkında kısa olmakla birlikte oldukça önemli şu bilgiyi vermiştir:

"Yahudiler, 'Uzeyr Allah'ın oğludur' dediler. Hıristiyanlar da, 'Mesih Allah'ın oğludur' dediler. Bu, onların ağızlarıyla geveledikleri sözleridir. Sözlerini önceden inkâr etmiş müşriklerin sözlerine benzetiyorlar. Allah onları kahretsin, nasıl da haktan bâtıla çevriliyorlar?"[6]

İslâmî kaynaklarda, bu âyette işâret edilen Hz. Üzeyir (a.s.)' ın yahudiler tarafından Allah'ın oğlu kabul edilmesi inancının ortaya çıkışını açıklayıcı mâhiyette iki rivayet aktarılmaktadır. İbn Abbas'a dayanan birinci rivâyete göre, önceleri Tevrat'a bağlı kalan İsrâiloğulları, zamanla ondan uzaklaşmışlar ve bunun neticesinde ilâhî bir ceza olarak Tevrat kendilerine unutturulmuştur. Tevrat'ın muhafaza edildiği Ahid sandığı da ellerinden alınmıştır. Buna çok üzülen Hz. Üzeyir (a.s.), kendisine Tevrat'ı yeniden öğretmesi için Allah'a yalvarmış, sonunda bu duâsı kabul edilerek Tevrat onun hafızasına yerleştirilmiştir. Tevrat'ı kavmine öğretince onların nezdinde büyük itibar kazanmış ve kendisine "Allah'ın oğlu" demeye başlamışlardır. İkinci rivâyete göre, yahudileri ağır bir hezimete uğratan Amâlika kavmi, Tevrat'ı da onların elinden almıştır. Bu esnâda bâzı âlimler de, ellerindeki Tevrat nüshalarını dağlara gömerek ülkeyi terk etmişlerdir. O günlerde hayatının baharında bir delikanlı olan ve zamanını dağlarda ibâdetle geçiren Hz. Üzeyir (a.s.), mevcudu kalmayan Tevrat'ı onu en iyi bilen kişi olarak yeniden kaleme alır. Geri dönen âlimler gömmüş oldukları Tevrat nüshalarını çıkarıp Hz. Üzeyir (a.s.)'ın hafızasına dayanarak yazdığı nüsha ile karşılaştırınca, aralarında hiç bir fark olma-

5. Harman, Ö.F.,"Üzeyir", *İslamda İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, IV, 410.
6. Tevbe sûresi, 9/30.

dığını görüp hayrete düşmüşler ve *"Allah, bunu sana ancak O'nun oğlu olduğun için verdi"* demişlerdir.[7]

Kur'ân-ı Kerim, âyette görüldüğü gibi, İslâmın zuhuru sırasındaki yahudilerin Hz. Üzeyir (a.s.)'ın Allah'ın oğlu olduğuna inandıklarını kesin bir ifâde ile haber vermektedir. Ancak bu görüşün, bütün Yahudilerin inancı olmaktan ziyâde, Peygamberimiz (s.a.v.)'le görüşürken bunu gündeme getiren Medine yahudilerine âit bir görüş olduğu ifâde edilmektedir. Klasik müfessirlerin tamamına yakını, yalnızca Arabistan'da yaşamakta olan yahudilerin böyle bir inanca sahip olduklarını kabul ederler. Taberî, bu âyetin tefsirinde, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelen Medineli birkaç yahudinin, *"Sen bizim kıblemizi terketmişken ve yine Üzeyir'in Allah'ın oğlu olduğuna inanmazken, biz nasıl sana uyabiliriz?"* dediğini nakletmiştir.[8] Bu arada Yemenli yahudilerin ise Hz. Üzeyir (a.s.)'ın Mesih olduğuna inandıkları zikredilmektedir.

Diğer taraftan bâzı müfessirler, Bakara suresinin 259. âyetinde yüz yıl uyutulup tekrar hayata döndürüldüğü bildirilen meçhul şahsın Hz. Üzeyir (a.s.) olabileceğini söylemişlerdir. Bu şahsın Ermiyâ olduğunu kabul edenlere karşı, ilk müfessirlerden Katâde, İkrime, Rebî b. Enes, Dahhâk ve Süddî onun Hz. Üzeyir (a.s.) olduğu görüşünü savunmuşlardır.[9] Bu âyetin meâli şöyledir:

"Yahut şu kimse gibisini görmedin mi ki, duvarları çatıları üstüne yığılmış ıssız bir kasabaya uğramıştı da, 'Allah bütün bunları öldükten sonra nasıl diriltecek?' demişti. Bunun üzerine Allah, onu yüz yıl süre ile ölü bırakmış ve sonra tekrar hayata döndürerek sormuştu: 'Bu halde ne kadar kaldın?' O da, 'Bir gün veya bir günden biraz daha az bir süre kaldım' diye cevap vermişti. Allah, 'Hayır, bu halde yüz yıl kaldın! Yiyeceğine ve içeceğine bak, bozulmamış ve eşeğine bak! Biz, bütün bunları insanlara bir ibret olman için yaptık. Bir de şu insanların ve hayvanların kemiklerine bak, onları

7. Bu rivâyetler için bkz. Sa'lebî, 345-347.
8. Tefsir, X, 110; ayrıca bkz., İbn Hişam, I, 570; İbnü'l-Cevzî, *Tefsir*, III, 422-425; Beğavî, *Tefsir*, I, 108.
9. Sa'lebî, 343.

nasıl birleştirip et ile örttüğümüzü düşün. Bu işler ona açıklanınca, 'Biliyorum, Allah her şeye kādirdir.' dedi."[10]

10. İbnü'l-Kelbî, bu ayetteki şahsın, Ermiyâ (a.s.) olduğuna dair bir rivâyet aktarmıştır. Buna göre Allah Teâlâ, Ermiyâ'ya, Buhtunnasar tarafından tahrip edilmiş olan Kudüs şehrini imar edeceğini haber verir ve oraya gidip yerleşmesini emreder. Şehre gelen Ermiyâ, karşısında bir harabe görünce şaşırır ve kendi kendine şöyle der:
"Sübhânellah! Allah bana bu şehre yerleşmemi emretti ve orayı imar edeceğini haber verdi. Şehrin ölümünden sonra Allah orayı ne zaman imar edecek, ne zaman ihyâ edecek!"
Daha sonra, eşeği ve azık sepeti de yanında olduğu halde, bulunduğu yerde uyur kalır. Uykusu tam yüz yıl devam eder. Bu uzun süre içinde, Buhtunnasar ölmüş, yerine oğlu geçmiştir. Adaletiyle meşhur bu yeni hükümdar, Suriye ve Filistin bölgesinin ıssız kaldığını ve yırtıcı hayvanlarla dolduğunu öğrenince, babasının Babil'e getirmiş olduğu İsrâiloğulları'na yurtlarına dönme izni verir. Onların başına, Hz. Davud (a.s.) evlâdından birini tayin eder ve ona Kudüs'ü ve mescidini imar etmesini emreder. Ermiyâ yüz yıl sonra uyandığında, şehre bakınca gözlerine inanamaz. Çünkü O, ancak bir gün hatta daha kısa bir süre uyuduğunu sanmaktadır. Bu esnada Allah, ona başından geçeni anlatır ve kendisinin her şeye güç yetireceğini söyler. İbn Kesir, Taberî'nin naklettiği bu rivâyetin olayların seyrine uygun olduğunu belirtir. Ancak, bu şahsın Hz. Üzeyir (a.s.) olduğu rivâyetinin daha meşhur olduğuna işaret eder (*Kasasu'l-enbiya*, II, 620-21).

24. BÖLÜM

Hz. ZEKERİYÂ (A.S.)

Kur'ân-ı Kerim'de tanıtılan Benî İsrâil Peygamberlerinden olan Hz. Zekeriyâ (a.s.), Hz. İsa (a.s.)'ın teyzesinin kocasıdır. Ömrünü Allah'a dâvet yolunda ve Mescid-i Aksâ'ya hizmet ile geçirmiş, bu arada Hz. Meryem'in bakımını üslenmiştir.

İbn İshak ve diğer tarihçilerin naklettiğine göre, İsrailoğulları'nın Bâbil'den Filistin ve Suriye'ye dönüşleri ve işlerinin yoluna girmesinin ardından, Cenab-ı Hak, onlara bâzı Peygamberler göndermiştir. Ancak İsrailoğulları, bu Peygamberlere düşman kesilmişler ve onları yalanlamışlar; hattâ içlerinden bâzılarını öldürmüşlerdir. Allah Teâlâ'nın İsrailoğulları içinden son Peygamberler olarak Hz. Zekeriyâ (a.s.), Hz. Yahya (a.s.) ve Hz. İsa (a.s.)'ı göndermesine kadar böyle devam etmiştir.[1] Kur'ân-ı Kerim'de de bu hususa işâret edilerek şöyle buyrulmaktadır:

"Andolsun ki, Musa'ya o kitabı verdik. Ve ondan sonra birbiri ardınca Peygamberler gönderdik. Meryem oğlu İsa'ya da açık mûcizeler verdik. Ve onu Ruhülkudüs ile te'yid ettik. Ey Yahudiler! Her Peygamber size, nefislerinizin istemediği şeyleri getirdiği zaman, büyüklük taslayıp, bir kısmını yalanlıyor, bir kısmını da öldürüyor musunuz? 'Kalplerimiz perdelenmiştir' dediler. Hayır, Allah, onları inkârlarından dolayı lânetlemiştir. Ne de az iman ederler."[2]

Hz. Süleyman (a.s.) neslinden olan Hz. Zekeriyâ (a.s.)'ın babasının adı Berahya'dır. Kaynaklar, Filistin'in Roma İmparatorluğu'nun bir eyâleti olduğu dönemde Kudüs'te yaşayan Hz. Zekeriyâ (a.s.)'ın doğumu ve gençlik yılları hakkında bilgi vermemişlerdir. Fâkur kızı İyşâ (Elizabet) adındaki bir kadınla evlenen ve Rasûlullah (s.a.v.)'in bildirdiğine göre geçimini marangozlukla sağlayan Hz. Zekeriyâ (a.s.),[3] Cenab-ı Hak tarafından Peygamber olarak görevlendirilmiştir:

"Zekeriyâ, Yahya, İsa ve İlyas'ı da hidâyete erdirdik. Hepsi de sâlih kullarımızdandı."[4]

Hz. Zekeriyâ, Beytülmakdis/Mescid-i Aksâ'nın imamlığını yürütüyordu. Bu görevi sırasında, baldızı Hanne'nin Mescid-i Aksâ'nın

1. Sa'lebî, 370.
2. Bakara sûresi, 2/87-88.
3. Müslim, Fezâil, 45; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 296.
4. En'am sûresi, 6/85

hizmetine adadığı kızı Hz. Meryem'i himâyesine aldı. Kur'ân-ı Kerim'de, Peygamberimiz (s.a.v.)'e hitâben, Hz. Meryem'in din adamlarından hangisine bırakılacağı hususunda çekilen kur'aya işaret edilerek şöyle denilmektedir:

"Bu, sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir: Meryem'e hangisi kefil olacak diye kalemlerini atarlarken sen yanlarında değildin, tartışırlarken de orada bulunmadın."[5]

Hz. Zekeriyâ (a.s.), Hz. Meryem'i böylece mâbedde iyi bir şekilde yetiştirdi. Ona büyük değer verip, yetişmesine büyük itina gösterdi. Rahat bir şekilde ibâdet edebilmesi için ona ayrı bir oda, bir mihrap tahsis etmişti. Onun mihrabına[6] her girişinde, yanında çeşitli yiyecek maddeleri görür, ona bunların nereden geldiğini sorardı. Hz. Meryem ise, bunların Allah tarafından gönderildiğini söylerdi:

"Rabbi onu (Meryem'i) güzel bir surette kabul buyurdu. Ve onu güzel bir surette yetiştirdi. Onu, Zekeriyâ'nın himayesine bıraktı. Zekeriyâ mihrâba onun yanına her girişinde, yanında bir yiyecek bulurdu. 'Ey Meryem! Bu sana nereden geldi?' diye sorardı. O da: 'Bu, Allah'ın katındandır.' cevabını verirdi. Doğrusu Allah dilediğini hesapsız nzıklandırır."[7]

Hz. Meryem'i himâyesine alan Hz. Zekeriyâ (a.s.), kendisi de bir çocuk sahibi olmayı çok istiyor, bunun için sürekli Allah'a yalvarıyordu. Evliliğinin üzerinden uzun yıllar geçmesine rağmen, hanımının kısırlığı yüzünden bir türlü çocuk sahibi olamasa da duâdan vazgeçmiyordu. Allah'tan kendisine dâvâsını yürütecek sâlih bir evlât vermesini istemeye devam etti. Her şeye kâdir olan Allah'tan ümidini kesmedi. Kısır olan hanımı gibi kendisi de çok yaşlandığı halde, bu duâsını dilinden düşürmüyor, kendisine hayırlı halef olacak bir çocuk istiyordu. Bu arada Hz. Meryem'i himâyesine alması ondaki bu çocuk özlemini daha da artırmış-

5. Âl-i İmrân sûresi, 3/44.
6. Söylendiğine göre, Hz. Zekeriyâ (a.s.), Beytülmakdis'de Hz. Meryem için bir mihrap yani merdivenle çıkılan bir oda yapmıştı. O, her gün oraya Meryem için yiyecek ve içecek götürürdü; oraya ondan başkası çıkamazdı (Sa'lebi, 373). Burânın bir mescid olduğu da söylenmiştir.
7. Âl-i İmrân sûresi, 3/37. Hz.Meryem'e verilen bu yiyecek maddeleri hakkındaki görüşlere, onunla ilgili bölümde işaret edilecektir.

tı. Rivâyete göre, Hz. Meryem'e mevsimleri dışında lütfedilen çeşitli meyveler, ona Cenab-ı Hakk'ın sonsuz kudretini tekrar hatırlatmış, Allah'ın kendilerine her hâlükârda bir çocuk vermeye muktedir olduğunu düşündürerek ondaki çocuk ümidini daha da artırmıştı. Hz. Meryem'e çeşitli rızklar gönderen Allah'ın, istediği takdirde kendisine de bir çocuk lütfedeceğinden şüphesi yoktu. Çok yaşlanmış olduğu halde, âilesini temsil edebilecek hayırlı bir evlât istiyor, duâsını ısrarla devam ettiriyordu. Nihâyet Cenab-ı Hak, beklediği müjdeyi ona namaz kılmakta olduğu bir sırada ulaştırdı. Gönderdiği melek vasıtasıyla, kendisine iffet sâhibi, efendi ve sâlihlerden bir oğul vereceğini ve onu ileride Peygamber yapacağını müjdeledi. Beklenen bu müjde, ısrarla bir çocuk vermesi için Allah'a yalvarmasına rağmen, Hz. Zekeriyâ (a.s.)'ı yine de hayrete düşürmüştü. Çünkü, hanımının kısırlığı yanında, her ikisi de rivâyetlere göre 90 yaşını aşmış bulunuyorlardı. Bu yüzden tereddüdünü gidermek için Cenab-ı Hak'tan kendisine çocuğu olacağını gösteren bir alâmet vermesini istedi. Ona delil olarak, üç gün boyunca insanlarla konuşamayacağı, bu süre boyunca onlarla ancak işâretle anlaşabileceği bildirildi ve bu süre içinde zikir ve tesbihle meşgul olması emredildi:

"Rabbi onu (Meryem'i) güzel bir sûrette kabul buyurdu. Ve onu güzel bir sûrette yetiştirdi. Onu Zekeriyâ'nın himâyesine bıraktı. Zekeriyâ mihrâba onun yanına her girişinde, yanında bir yiyecek bulurdu. 'Ey Meryem! Bu sana nereden geldi?' diye sorardı. O da' Bu, Allah'ın katındandır.' cevabını verirdi. Doğrusu Allah dilediğini hesapsız rızklandırır. İşte orada Zekeriyâ Rabbine duâ etti: 'Ya Rab! Bana kendi katından temiz bir nesil bahşet; şüphesiz sen duâyı işitirsin!'

Zekeriyâ Mâbed'de namaz kılarken melekler ona seslendiler: 'Allah sana kendi emriyle vücut bulan İsa'yı tasdik eden, efendi, iffetli ve sâlihlerden bir Peygamber olan Yahya'yı müjdeler.' Zekeriyâ şöyle dedi: 'Ya Rab! Ben artık iyice kocamış, karım da kısırken nasıl oğlum olabilir?' Allah, 'Bu böyledir, Allah dilediğini yapar.' dedi.

Zekeriyâ, 'Ya Rab! Bana bir alâmet ver.' dedi. Allah, 'Alâmetin, üç gün, işâretle anlaşma dışında insanlarla konuşmamandır. Rabbini çokça an, akşam sabah O'nu tesbih et.' dedi."[8]

8. Âl-i İmrân sûresi, 3/37-41. Luka incilinde, Kur'ân'da verilen bu bilgilere

Allah Teâlâ, hiç bir kimse fazlından ve rahmetinden ümit kesmesin diye, Peygamberimiz (s.a.v)'e, ashâbına Hz. Zekeriyâ (a.s.)'ın kıssasını anlatmasını emretmişti. Çünkü onun başından geçenler, en olumsuz şartlar içinde dahi Allah'tan ümit kesilmemesi gerektiğini, Allah'ın yardımı geldiğinde de, en zor şeylerin hemen oluverdiğini açıkça gösteriyordu. Çünkü Hz. Zekeriyâ (a.s.) çok yaşlı, hanımı da onun gibi yaşlı ve üstelik kısır olduğu halde, Allah onlara nur topu gibi bir oğul ihsan etmişti:

"Ey Muhammed! Bu, Rabbinin kulu Zekeriyâ'ya olan rahmetini anmadır. Hani bir vakit, Zekeriyâ Rabbine içinden gizlice yalvarmış, şöyle demişti: 'Rabbim! Gerçekten kemiklerim zayıfladı, saçlarım ağardı. Rabbim, ben sana ne duâ etmişsem, bedbaht ve mahrum olmadım. Doğrusu ben, benden sonra yerime geçecek yakınlarımın iyi hareket etmeyeceklerinden korkuyorum. Karım da kısırdır. Katından bana bir oğul bağışla ki, bana ve Yakub oğullarına mirasçı olsun. Rabbim! onu, rızanı kazananlardan eyle"

Allah, 'Ey Zekeriyâ! Sana, Yahya isminde bir oğul müjdeliyoruz. Bu ismi daha önce kimseye vermemiştik.' buyurdu. Zekeriyâ, 'Rabbim! Karım kısır, ben de son derece kocamışken nasıl oğlum olabilir?' dedi. Allah, 'Rabbin böyle buyurdu. Bu, bana kolaydır, nitekim daha önce sen hiç bir şey değilken seni yaratmıştım.' dedi.

Zekeriyâ, 'Rabbim! Öyleyse çocuğumun olacağına dair bana bir alâmet ver!' dedi. Allah, 'Senin alâmetin, sağlam ve sıhhatli oldu-

çok yakın bir anlatım vardır: Orada bildirildiğine göre, Hz. Zekeriyâ (a.s.), kâhinlik hizmeti sırası ailesine geçince, âdet üzere Mâbed'e girip buhur yakmak ister. Cemâatin buhur saatinde dışarıda dua etmekte olduğu bir sırada mâbede giren bir melek, buhur mezbahının sağında görünür. Kendisinden korkan Hz. Zekeriyâ (a.s.)'a, duasının Rabbi tarafından kabul edildiği, karısı Elizabet'in bir oğul doğuracağı müjdesini verir ve oğluna Yahya adını vermesini söyler. Onun doğmasından sonra sevineceğini, halkın bir kısmının da bu doğumdan memnun kalacağını, doğacak çocuğun Rabbin gözünde büyük olacağını, şarap ve içki içmeyeceğini ve daha anasının karnında Ruhülkudüs ile dolu olacağını haber verir. İsrailoğulları'ndan birçoğunu Rabbin yoluna çevireceğini söyler. Hz. Zekeriyâ (a.s.)'ın kendisinin ve karısının yaşlılığını hatırlatarak, bunların olacağına dair bir alâmet istemesi üzerine, Cebrâil olduğunu açıklayan bu melek, verdiği haberlere inanmadığını ve bu yüzden ceza olarak, bu olayların meydana gelmesine kadar dilinin tutulacağını söyler. Bu sırada mâbedden çıkan Hz. Zekeriyâ (a.s.), içeride kalışının uzamasından hayrete düşen halka bir şey söyleyemez. Bunun üzerine halk, onun içerde bir rü'yet gördüğünü anlar (Luka, I/5-23).

ğun halde üç gün üç gece insanlarla konuşmamandır.' buyurdu. Zekeriyâ bunun üzerine Mâbed'den çıkıp kavmine, 'Sabah akşam Allah'ı tesbih edin!' diye işarette bulundu."[9]

Yüce Allah, sevgili Rasülü Hz. Zekeriyâ (a.s.)'ın duâsını kabul ettiğini, kendisine ihlâs ile itâat eden ve ümidini yitirmeksizin yakarışlarını devam ettiren bu sevgili kulunun eşini doğum yapacak hale getirerek onlara erkek bir çocuk lütfettiğini bir başka yerde şöyle açıklamaktadır:

"Zekeriyâ'yı da hatırla! O, bir vakit Rabbine, 'Rabbim! Beni evlâtsız tek başıma bırakma. Sen vârislerin en hayırlısısın.' diye nida etmişti. Biz de duâsını kabul ederek, ona Yahya'yı bahşetmiş, eşini ıslah edip doğum yapacak hâle getirmiştik. Doğrusu onlar iyi işlerde yarışıyorlar, korkarak ve umarak bize yalvarıyorlardı. Bize, huşû ile itaat ederlerdi."[10]

HZ. ZEKERİYÂ (A.S.)'IN ŞEHADETİ

Hz. Zekeriyâ (a.s.)'ın, oğlu Yahya'nın doğumundan sonraki yıllarını nasıl geçirdiğine dâir pek bilgi yoktur. Kendisi gibi Peygamber olarak görevlendirilen oğlu Hz. Yahya (a.s.)'ın bu görev dolayısıyla öldürülmesi, şüphesiz bu ihtiyar babayı çok üzmüş olmalıdır. Bu katillerin kendisini de öldüreceğini bilen Hz. Zekeriyâ (a.s.), bu üzüntüyle şehirden kaçmış, Mescid-i Aksâ'nın yakınındaki bir bahçeye sığınarak, ikiye ayrılmış bir ağacın kovuğuna gizlenmişti. Rivâyete göre, şeytanın ihbârı sonucu onun gizlendiği ağaca gelen düşmanları, ağacı kesmek suretiyle onu şehid ettiler.[11] Yine sevgilisinin isteğini geri çeviremeyen Kral Hirodes tarafından önce hapse atıldığı sonra başının kestirildiği de söylenmektedir.[12] Onun şehâdeti, Hz.İsa (a.s.)'ın ref'inden 2,5 yıl önce vukû bulmuştur.

9. Meryem sûresi, 19/2-11.
10. Enbiyâ sûresi, 21/89-90.
11. Sa'lebî, 380 -381.
12. Mevdûdî, *Tefhim*, I, 478.

25. BÖLÜM

Hz. YAHYA (A.S.)

Babası Hz. Zekeriyâ (a.s.) gibi İsrailoğulları'na gönderilen son Peygamberlerden olan Hz. Yahya (a.s.)'ın ismi, önce geçtiği gibi doğrudan Allah Teâlâ tarafından verilmiştir. Ona bu ismin verilmesinin sebebi hakkında çeşitli görüşler aktarılmıştır. Çok yaşlı bir baba ile hem kısır ve hem de yaşlı bir anneden doğması, kalbinin îman ve nübüvvetle ihyâ edilmesi, hiç bir kötülüğe düşmeyecek derecede itâatkarlıkla ihyâ edilmesi vb. özellikleri bu sebeplerin başında gelmektedir. Yine şehit düşecek oluşu, şehitlerin Allah katında rızıklandırılan diriler olmaları da bu sebepler arasında zikredilir.[1] İnciller ise onu John the Babtist/Vaftizci Yahya olarak isimlendirirler.[2]

İncillerde de hakkında bilgi bulunan Hz. Yahya (a.s.), teyzezâdesi Hz. İsa (a.s.)'dan altı ay büyüktür. Kur'ân-ı Kerim'de bildirildiği gibi, babası ve annesi çok yaşlı ve üstelik annesi kısır bir kadın olduğu halde, Allah Teâlâ'nın emriyle o da Hz. İsa (a.s.) gibi mucizevî bir şekilde doğmuştur. Onun bu şekilde dünyaya gelişinin Kur'ân-ı Kerim'de anlatılması, hıristiyanların Hz. İsa (a.s.)'ı Allah'ın oğlu kabul ederek işledikleri büyük hatâyı anlamalarını sağlamak hususunda açık bir uyarıdır.[3] Çünkü bu iki Peygamberin dünyaya gelişleri, tabiî doğum kanunlarının dışındadır ve bu yönden aralarında önemli bir fark yoktur.

Kur'ân-ı Kerim'de doğumundan önce Peygamber olacağı müjdelenen Hz. Yahya (a.s.)'a daha çocuk iken, iffet, hikmet, kalp yumuşaklığı, sâfiyet ve efendilik verildiği, dolayısıyla onun Allah'tan korkan, anasına ve babasına itaatkâr bir oğul olduğu belirtilmiştir. Yine Hz. İsa (a.s.)'ın Peygamberliğini tasdik edeceği bildirilmiş, kendisine, Tevrat'a sahip çıkması ve onun hükümlerine uyması ve halkı ona çağırması emredilmiştir:

"Zekeriyâ mâbedde namaz kılarken melekler ona seslendiler: Allah sana kendi emriyle vücud bulan İsa'yı tasdik eden, seyyid (=efendi), hasûr (=iffetli) ve sâlihlerden bir Peygamber olan Yahya'yı müjdeler."[4]

1. Sa'lebî, 374.
2. Matta, 3/11,14; Markos,1/6; Luka, 1/3.
3. Mevdûdî, *Tefhim*, I, 255.
4. Âl-i İmrân sûresi, 3/39.

"Ey Yahya! Kitab/Tevrat'a kuvvetle sarıl, deyip daha çocukken ona hikmet, katımızdan kalp yumuşaklığı ve sâfiyet verdik. O, Allah'tan sakınan, anasına ve babasına karşı iyi davranan bir kimse idi, baş kaldıran bir zorba değildi. Doğduğu günde, öleceği günde ve dirileceği günde ona selâm olsun."[5]

Kur'ân-ı Kerim'de, Hz. Yahya (a.s.) ile ilgili başka bilgi verilmez. Diğer kaynaklar da, Hz. Yahya (a.s.)'ı, seyyid, fakih, âlim, Rabbine çok itâatkâr, güzel yaratılışlı, hiç öfkelenmeyen, hased duymayan ve şehvetten uzak bir kul olarak tanıtırlar.[6] Bu konuda bâzı hadisler de nakledilmiştir:

Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Âdem evlâdından hiç bir kimse yoktur ki, bir hatâ yapmış veya bir hatâ işlemeye niyetlenmiş olmasın. Ancak Yahya bunun dışındadır."[7]

İncillerde ise, onun ruhta kuvvetlenerek büyüdüğü, halka görüneceği güne kadar çöllerde kaldığı, gençlik yıllarını Ölüdeniz'in batısındaki bir yerde geçirdiği, M.S. 26 yılında Yahudiye çölünde tebliğe başladığı, halkı tevbe ederek vaftiz olmaya çağırdığı, günahlarını itiraf eden Yeruşalim, Yahudiye, Erden halkını ve bu arada Hz. İsa (a.s.)'ı Erden ırmağında vaftiz ettiği anlatılmaktadır.[8] Ayrıca o, kendisinin Mesih veya İlya/İlyas olmadığını açıklayarak, *"Gerçi ben sizi su ile vaftiz ediyorum; fakat benden kudretlisi geliyor ki, onun çarıklarının tasmasını çözmeğe lâyık değilim; O ise Ruhülkudüs'le ve ateşle vaftiz edecektir"*[9] diyerek Hz. İsa (a.s.)'ı müjdelediği belirtilmektedir.

---

5. Meryem sûresi, 19/12-14. Daha çocukluğunda kendisine hikmet verilmesiyle ilgili olarak şöyle bir haber nakledilmiştir: Yaşıtı çocuklar kendisini oyun oynamaya çağırdıklarında, Hz. Yahya (a.s.), onlara şöyle demiştir: *"Ben oyun için yaratılmadım."*
   Bâzı alimlere göre ise, bu ifâde ile ona küçük yaşta Peygamberlik verildiği kastedilmiştir (Bkz. Sa'lebî, 377).
6. Bkz. Sa'lebî, 375; İbn Kesir, *Kasasu'l-enbiyâ*, II, 640.
7. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 254; İbn Kesir, *Kasasu'l-enbiyâ*, II, 634
8. Bkz. Luka, I/80; 3/2-21; Matta, 3/1-2; 3/4-16; Markos, 1/4-9; Yuhanna, 1/6-34.
9. Luka, 3/16.

ŞEHÂDETİ

Hz.Yahya (a.s.)'ın Peygamberliği çok kısa sürmüş O, Hz. İsa (a.s.)'ın göğe kaldırılmasından yaklaşık 2,5 yıl önce, M.S. 27 yılının sonunda veya 28 yılının başlarında şehit edilmiştir. Onun öldürülmesinin sebebi hakkında farklı bilgiler nakledilmiştir. Matta İncilinde, kardeşinin karısıyla evlenmek isteyen Kral Hirodes'e karşı çıkıp bunun haram olduğunu söylemesi yüzünden zindana atıldığı, Hirodes'in daha sonra da evlenmek istediği bu kadının kızına tutulduğu ve ona ne isterse yapacağına söz verdiği, anası tarafından kışkırtılan bu kızın da Hz. Yahya (a.s.)'ın başını istediği ve bu arzusunun yerine getirildiği anlatılmaktadır.[10] İslâmî kaynaklarda da buna yakın rivâyetler mevcuttur. Bu rivâyetlerde, açık giyimi yüzünden eleştirdiği kraliçenin kurduğu tuzak sonucu veya kardeşinin kızıyla evlenmek isteyen krala bunun haram olduğunu söyleyerek direnmesi yüzünden öldürüldüğü zikredilmektedir. Onun Kudüs'te değil Şam'da öldürüldüğü de söylenmiştir.[11]

10. Matta, 14/3-12.
11. Sa'lebî, 379-380.

26. BÖLÜM

Hz. İSA (A.S.)

A. HZ. MERYEM'İN DOĞUMU

Hz. Süleyman (a.s.) neslinden olan Hz. Meryem'in babasının adı İmrân,[1] annesinin adı ise Hanne'dir. Rivâyete göre, Hanne kısır bir kadındı, kocası ve o ne kadar arzu etseler de bir türlü çocukları olmuyordu. Buna çok üzülen Hanne, bir çocuk sahibi olabilmek için devamlı Allah'a yalvarıyor ve kendisine bir çocuk ihsan ettiği takdirde, onu Beytülmakdis'e (Mescid-i Aksâ) hizmet ve orada ibâdet için adayacağına söz veriyordu. Sonunda duâsı kabul edildi ve hâmile kaldı.

Yıllarca hasretini çektiği çocuğunun doğumunu dört gözle bekleyen Hanne, bu günlerde kocası İmran'ın vefatıyla sarsıldı. Bundan bir süre sonra bir kız çocuğu dünyaya getirdi. Çocuğunun kız olduğunu gören Hanne, adağını yerine getirmek hususunda tereddüde düştü. Çünkü, kadınların Mescid-i Aksâ'nın hizmetinde bulunması alışılmış bir durum değildi. Ayrıca özel halleri dolayısıyla bu işe uygun bulunmazlardı. Bu düşünce içinde kızına,

1. Âl-i İmran sûresinin 33 ve 35. âyetlerinde, Hz. Meryem'in annesi için "İmran'ın karısı" ifadesi kullanılmıştır. Ancak buradaki İmrân ile Hz. Musa (a.s.) ile Hz. Harun (a.s.)'ın babaları ve bu ailenin atası olan İmran'ın kastedilmiş olabileceği ihtimâli üzerinde de durulmuştur. Bu takdirde İmran, Hz.Meryem'in babası değil, mensup olduğu âilenin atasıdır. M. Abduh, müfessirlerin ekseriyetinin, bu âyetlerden birincisinde Hz. Musa (a.s.)'ın babasının; ikincisinde ise Hz. Meryem'in babasının kastedildiği görüşünde olduklarını söyler (*Menâr*, III, 289).
Kur'ân-ı Kerim'in üçüncü sûresine adı verilen İmran'ın bu iki İmran'dan hangisi olduğu hususunda da ihtilaf vardır. Hz. Musa (a.s.) ve Hz. Harun (a.s.)'ın babalarıdır diyenlere göre, bu aile, başta bu iki Peygamber olmak üzere, İsrailoğulları din adamlarının içinden çıktığı Harun soyunu ve bu arada Kur'ân-ı Kerim'de kendisine "Harun'un kızkardeşi" denilen Hz. Meryem (Meryem sûresi, 19/28), oğlu Hz. İsa (a.s.), Hz. Zekeriyâ (a.s.) ve Hz. Yahya (a.s.)'ı da içine alır. Eğer sureye adı verilen şahıs Hz. Meryem'in babası ise, İmran ailesiyle, sadece bu ailenin fertleri kastedilmiş olmaktadır. Bu ihtilafın sebebi, anlaşılacağı gibi, aralarından Peygamber gönderilmekle, iki ailenin de Allah tarafından seçilmiş olmasıdır. İbnü'l-Cevzî, Hz. İsa (a.s.) ve Meryem kıssasının en geniş şekilde bu sûrede anlatılmasını dikkate alarak ikinci görüşü tercih etmiştir (bkz. *Tefsir*, III, 130-132; ayrıca bkz. Kurtubî, *Tefsir*, IV, 64).

çok ibâdet eden insan ve hizmetkâr anlamına gelen Meryem adını vererek onu ve zürriyyetini şeytandan muhafaza buyurması için Allah'a dua eden Hanne, sonunda bu tereddüdünü yendi. Biricik kızını, büyük ihtimalle sütten kestikten sonra kız kardeşi İşâ'nın kocası da olan Beytülmakdis'in imamı Hz. Zekeriyâ Peygambere teslim etti.

Kur'ân-ı Kerim'de, Hz. İsa (a.s.)'ın mensup olduğu Allah'ın dinine inanan ve ona sarılan İmrân ailesinin fazileti, Hz. Meryem'in doğumu ve annesi tarafından Beytülmakdis'e nezredilmesi, şöyle dile getirilmektedir:

"Allah, Âdem'i, Nuh'u, İbrahim âilesini ve İmrân ailesini birbirinin soyundan olarak âlemlere tercih etti (nübüvveti onlara tahsis ederek âlemlerin özü kıldı). Allah işitendir, bilendir.

İmran'ın karısı, 'Ya Rab! Karnımdaki çocuğu, sadece sana hizmet etmek üzere adadım, adağımı benden kabul buyur, doğrusu işiten ve bilen ancak sensin!' demişti. Onu doğurduğunda, -Allah onun ne doğurduğunu daha iyi biliyordu- 'Ya Rab! Kız doğurdum. Erkek, kız gibi değildir, ben ona Meryem adını verdim, ben onu da soyunu da, kovulmuş şeytandan sana sığındırırım!' dedi."[2]

İslâmî kaynaklar, Hz. Meryem'in Hz. Zekeriyâ (a.s.)'ın himâyesine verilmesi konusunda, yahudi din adamları arasında çekilen bir kur'adan bahsetmektedirler. Bu haberlere göre Mescid-i Aksâ'da ibadetle meşgul din adamları, önceki imamları olan İmran'ın kızı Meryem'in Hz. Zekeriyâ (a.s.)'ın himayesine bırakılmasına karşı çıkmışlardı. Hz. Zekeriyâ (a.s.), *"Onu bana bırakınız, onu himâyeye en lâyık olan benim; çünkü onun teyzesi benim zevcemdir."*[3] diyerek Meryem'in kendisine emânet edilme-

2. Âl-i İmrân sûresi, 3/33-36.
Rasûlullah (s.a.v.) Hz. Meryem ve oğlu Hz. İsa (a.s.)'ın şeytandan korunmuşlukları hakkında şöyle buyurmuştur:
"Dünya'ya gelen hiç bir çocuk yoktur ki, doğduğu sırada şeytan ona dokunmasın. Çocuk, şeytanın dokunmasından dolayı feryat ederek ağlar. Bundan yalnız Meryem'in oğlu ile annesi müstesnâdır." (Müslim, Fezâil, 40).

3. Hz. Zekeriyâ (a.s.)'ın hanımı İşâ (Elizabet), Hz. Meryem'in annesi Hanne'nin kardeşidir (Âlûsî, *Tefsir*, III, 133; Şevkânî, *Tefsir*, I, 339, III, 322).

sini isteyince; "Eğer o, üzerinde en fazla hakkı olan insana teslim edilecek olsaydı, annesine bırakılırdı." dediler ve onun kime bırakılacağını aralarında çekecekleri kur'a ile belirlemeyi teklif ettiler. Sonunda üzerlerine isimlerini yazdıkları kalemlerini veya oklarını bir ırmağa atmayı ve kiminki suyun üstünde kalırsa Meryem'i o hahama emânet etmeyi kararlaştırdılar. Irmağa attıkları kalemlerden sâdece Hz. Zekeriyâ (a.s.)'a ait olanı su üstünde kalınca, bebeği onun himâyesine vermeye razı oldular.[4] Kur'ân-ı Kerim'de, Peygamberimiz (s.a.v.)'e hitaben, bu olaya işâret edilerek şöyle buyurulmuştur:

"Bu, sana vahyettiğimiz ğayb haberlerindendir: Meryem'e hangisi kefil olacak diye kalemlerini atarlarken sen yanlarında değildin, tartışırlarken de orada bulunmadın."[5]

Hz. Meryem, böylece Mescid-i Aksâ'da teyzesinin kocası Hz. Zekeriyâ Peygamberin gözetiminde iyi bir şekilde yetişti. Zamanını ibâdet ve dua ile geçiriyordu. Ona büyük değer veren ve yetişmesine büyük itina gösteren Hz. Zekeriyâ (a.s.), onun ibadet etmesi için ayrı bir oda/mihrap tahsis etti. Onun mihrabına[6] her girişinde, önceden geçtiği gibi, yanında çeşitli yiyecek maddeleri

---

Rasûlullah (s.a.v.) de, Miraç hadisinde, Hz. İsa (a.s.) ile Hz. Yahya (a.s.)ı, teyzezâde olarak zikretmiştir (Müslim, İman, 259; Nesâî, Salât, 1).

4. Sa'lebî, 372; İbnü'l-Esir, I, 299. İbn Kesir'in naklettiği bir rivâyete göre, din adamları, üzerlerinde kendilerine ait işaretleri olan kalemlerini bir araya toplamışlar, çağırdıkları bir çocuğa içlerinden birini çekmesini istemişlerdi. Çocuğun çektiği kalem Hz. Zekeriyâ (a.s.)'ın kalemiydi. Ancak diğerleri ikinci bir kur'a isteyip, o da Hz. Zekeriyâ (a.s.)'a çıkınca üçüncü bir kur'a daha istediler. Bu kur'alardan ikincisi, nehre atılan kalemin suyun akış yönünün tersine yüzmesi, üçüncüsü ise, bir kalemin nehrin üzerinde sâbit kalması, diğer kalemlerin yüzmesi, şeklindeydi. İkincisinde sadece Hz. Zekeriyâ (a.s.)'ın kalemi ters istikamette yüzdü, üçüncüsünde de sadece onun kalemi atıldığı yerde kaldı. Bunun üzerine kur'ayı kazanmış oldu (*Kasasu'l-enbiyâ*, II, 648)

5. Âl-i İmrân sûresi, 3/44.

6. Söylendiğine göre, Hz. Zekeriyâ (a.s.), Beytülmakdis'de Hz. Meryem için bir mihrap yani merdivenle çıkılan bir oda yapmıştı. O, her gün oraya Hz. Meryem için yiyecek ve içecek götürürdü; oraya ondan başkası çıkamazdı (Sa'lebî, 373). Buranın bir mescid olduğu da söylenmiştir.

görür, bunların nereden geldiğini sorardı. Meryem ise, bunların Allah tarafından gönderildiğini söylerdi:

"Rabbi onu (Meryem'i) güzel bir surette kabul buyurdu. Ve onu güzel bir surette yetiştirdi. Onu Zekeriyâ'nın himayesine bıraktı. Zekeriyâ mihrâba onun yanına her girişinde, yanında bir yiyecek bulurdu. 'Ey Meryem! Bu sana nereden geldi?' diye sorardı. O da: 'Bu, Allah'ın katındandır.' cevabını verirdi. Doğrusu Allah dilediğini hesapsız rızıklandırır."[7]

B. HZ. İSA'NIN MÜJDELENMESİ

Beytülmakdis'te Hz. Zekeriyâ (a.s.)'ın himâyesinde iyi bir şekilde yetişen ve zamanının büyük bölümünü mihrâbında ibâdet ve tâatla geçiren Hz. Meryem, yıllar sonra takvâsı ve iffetiyle meşhur bir azîze olmuştu. Onda, bir Peygamber olan Hz. Zekeriyâ (a.s.)'ı dahî gıbta ettirecek takvâ alâmetleri görülmeye başlamıştı. Onun bu seçkinliği, nihâyet vahiyle belgelendi. Hz. Meryem'e gelen vahiy meleği Cebrâil (a.s.), ona, Allah Teâlâ tarafından seçildiğini ve

7. Âl-i İmrân sûresi, 3/37. M. Abduh, Hz. Zekeriyâ (a.s.)'ın Meryem'in yanına girdiğinde onun yanında gördüğü yiyecek maddeleriyle ilgili olarak, "Kur'ân-ı Kerim'de bunun hârikulâde bir durum olduğuna işâret yok." demiştir (Menâr, III, 293). Aynı görüşü paylaşan M. Esed ise, "Kur'ân ve sahih hadislerde, Hz. Meryem'e gelen bu rızkın, mucizevî bir kaynaktan geldiğine dair hiç bir işaret yoktur." dedikten sonra, onun bakımını üslenen Hz. Zekeriyâ (a.s.)'ın ihtiyarlığı dolayısıyla yürütemediği bu sorumluluğu bir başka şahsa devrettiğine dâir bir rivâyet aktarır ve sözlerini şöyle tamamlar: "Bu rivâyet doğru olsun veya olmasın, Hz. Meryem'in Hz. Zekeriyâ (a.s.)'a cevabı, onun asıl rızık verici olarak Allah'a karşı duyduğu derin sorumluluk bilincini yansıtır." *(Kur'ân Mesajı,* 95).
Bu yaklaşım, M. Esed'in mucizeler karşısındaki genel tutumunun bir yansıması olmalıdır. Yoksa anlatılanlar, buradaki olağanüstülüğü açıkça göstermektedir. Hz. Zekeriyâ (a.s.)'ın Hz. Meryem'den beklediği cevap, kanaatimizce, onun sorusunda gizlidir, yâni o bu sorusuyla, gördüğü yiyecek maddelerinin Allah'ın Hz. Meryem'e bir ikramı olduğunu îmâ etmektedir. Esed'in delil gösterdiği Taberî rivâyetini doğru saydığımız takdirde, Hz. Zekeriyâ (a.s.)'ın, bizzat görevlendirdiği bir adam tarafından sağlanabilecek yiyecek maddelerinin kaynağını sorması, anlamını kaybedecektir. Veya insan eliyle başka bir şekilde gelmiş olma ihtimali de bu soruyu anlamsız kılacaktır.

bütün kadınlara üstün kılındığını haber vermiş, ibâdet ve tâata devam etmesini emretmişti:

"Melekler (yani Cebrâil) şöyle demişti: Ey Meryem! Allah seni seçip tertemiz kıldı. Ve seni âlemlerin kadınlarından üstün kıldı. Ey Meryem! Rabbine gönülden boyun eğ. O'na secde et ve rükû edenlerle birlikte rükûya git!"[8]

Allah Teâlâ, kulu ve rasûlü Hz. İsa (a.s.)'ın annesi olmak şerefini ona lütfedecekti. Bu ilâhî seçilmişlik ve hiç bir kadında görülmemiş bir şekilde Hz. İsa (a.s.)'a anne olma şerefini bahşetmekle, onu bütün dünya kadınlarının efendisi yapacaktı. Artık bunun zamanı yaklaşmıştı. Bu günlerden birinde, muhtemelen ibâdet ve tefekkür için ailesinden ayrılan Hz. Meryem, doğu istikametinde, onlardan biraz uzaklaşmıştı. Onların gözlerinden uzak yalnız başına olduğu bir sırada, karşısına aniden bir erkek çıkıverdi. Hz. Meryem, büyük korkuya kapıldı ve hemen Allah'a sığındı. Ancak ona bir erkek suretinde görünen bu şahıs, kendisinin vahiy meleği Cebrail (a.s.) olduğunu söyledi ve Cenab-ı Hak tarafından önemli bir görevle gönderildiğini açıkladı. Allah'ın ona mübârek bir çocuk vereceğini, bu çocuğun mucizelerle desteklenen bir Peygamber olacağını müjdeledi. Hz. Meryem'in, bir bâkire olduğu halde nasıl çocuk doğuracağına şaşırması üzerine, Allah'ın buna kâdir olduğunu, O'nun olmasını istediği işin ol emriyle oluverdiğini söyledi. Sakinleşen ve işini Allah'a havâle eden, ancak bu işin sıkıntılı olacağını, işin hakikatini bilmeyen insanların, meseleyi

8. Âl-i İmrân sûresi, 3/43-44. Hz. Meryem, başka bir âyette ise, namusunu koruma hususunda mü'minlere örnek gösterilmiştir:
"Allah, iman edenlere, namusunu koruyan İmran kızı Meryem'i de misal gösterir. Biz, ona, ruhumuzdan üfledik. O, Rabbinin sözlerini ve kitaplarını tasdik etmişti ve itaatkar olanlardandı." (Tahrim sûresi, 66/12)
Bir hadisinde Firavun'un hanımı Asiye ile Hz. Meryem'in gerçek anlamda kemâle eren iki kadın olduklarını söyleyen (Buhârî, Enbiyâ, 34, 36). Peygamber Efendimiz (s.a.v.), bir başka bir hadisinde de Hz. Meryem ile Hz. Hatice hakkında şöyle demiştir:
"Zamanındaki dünya kadınlarının en üstünü İmrân kızı Meryem, bu ümmetin kadınlarının en hayırlısı da Hatice'dir." (Buhârî, *Menâkıbu'l-ensâr*, 20; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, ٥٤, 116).

düşünmeden görünüşe bakıp kendisine iftira atabileceklerini bilen Hz. Meryem ile melek arasında şu konuşma geçti:

"Ey Muhammed! İnsanlara, Kur'ân'daki Meryem kıssasını anlat. Hani bir zaman Meryem, ailesinden ayrılıp, onların bulunduğu yerin doğu tarafına çekilmişti. Ailesiyle kendisi arasına bir perde koymuştu. Biz, kendisine meleğimiz Cebrail'i gönderdik de, ona insan şeklinde göründü. Meryem, 'Ben, senden Rahman olan Allah'a sığınırım. Eğer Allah'tan korkuyorsan, bana dokunma!' dedi.

Melek, 'Ben, Rabbinin gönderdiği bir elçiden başkası değilim, sana nezih ve kabiliyetli bir çocuk bağışlamak için gönderildim.' dedi.

Meryem, 'Ben bâkireyim, bana hiç bir beşer dokunmadığı ve iffetsiz biri de olmadığım halde nasıl çocuğum olabilir?' dedi.

Melek şöyle dedi: 'Bu iş, dediğim gibi olacaktır.' Çünkü Rabbin buyurdu ki: Babasız çocuk vermek bana pek kolaydır. Hem biz, onu nezdimizden insanlara bir mucize ve rahmet kılacağız. Ezelde böyle takdir etmişizdir."[9]

Görüldüğü gibi, bâkire Meryem'e, doğumla ilgili tabiî kanunların dışında olarak, babasız bir çocuk dünyaya getireceği, bu çocuğun nezih, kâbiliyetli ve insanlar için bir rahmet ve mucize olacağı müjdesi verilmişti. Allah Teâlâ tarafından, bu mucizevî doğum için seçilen Hz. Meryem, çirkin hallerden ve yahudilerin

9. Meryem sûresi, 19/16-21. Peygamberliğinin beşinci yılında, Rasûlullah'ın (s.a.v.) izniyle sayıları yüze varan iki müslüman grup, Habeşistan'a hicret etmişti. Mekke müşrikleri, onları geri getirmek için Habeşistan kralına bir heyet gönderdi. Peygamberimiz (s.a.v.)'in âdil bir hükümdar olarak tanıttığı Habeşistan kralı, Kureyş elçileriyle muhacirleri yüzleştirmeden bir karar vermek istemedi. Onun huzurunda iki taraf arasında yapılan tartışmada muhacirleri temsilen konuşan Hz. Cafer b. Ebi Tâlib, kral tarafından Hz. İsa (a.s.) hakkındaki kanâatleri sorulunca, cevap olmak üzere Meryem sûresinin baş tarafını okumuştu. Bu duruma büyük önem veren Mevdûdî, bu surenin, âdeta Habeşistan muhacirlerine bir erzak olarak indirildiğini belirtir (Tefhim, III, 206). Meryem sûresindeki bu bilgiler, aynı zamanda, Hristiyanların Hz. İsa (a.s.)'ın Allah'ın oğlu olduğu inancını reddederek, o andan itibâren bu yanlışı düzeltmeye imkan hazırlamıştır.

iftiralarında ortaya attığı kötülüklerden tamamen uzak idi. Dünyada başka bir kadına nasip olmamış bir şekilde Hz. İsa (a.s.)'a anne olması dolayısıyla dünya kadınlarına tercih edilmişti. Bu seçilmişliğin neticesi olarak, âyette belirtildiği gibi zamanını ibadet ile geçirirdi. Allah'ın huzurunda namaz kılan secdeye ve rükûya giden mü'minlerle birlikte olur, Beytülmakdis'te onlarla beraber ibadet ederdi.

Kur'ân-ı Kerim, bir başka yerde, Meryem'e gelen bu meleğin, doğacak çocuğun ismini ve diğer bâzı özelliklerini de açıkladığını bildirmektedir. O çocuğun dünyada ve âhirette şerefli ve itibarlı biri olacağını, henüz beşikte iken insanlarla konuşacağını, kemâl yaşına ulaşarak onlarla konuşmasını kemâl yaşına vardıktan sonra da devam ettireceğini haber vermektedir:

"Melek (Cebrail) demişti ki: 'Ey Meryem! Allah seni, kendisinden bir kelime ile müjdeler ki, onun adı Meryem oğlu İsa Mesih'dir. Dünya ve ahirette şerefli ve Allah'a yakın kılınanlardan olacaktır. İnsanlarla, beşikte iken de, yetişkin iken de konuşacaktır. O, salih kimselerden olacaktır.

Meryem, 'Ey Rabbim! Bana hiç bir insan dokunmamış iken nasıl çocuğum olur?' demişti. Melek, 'Bu böyledir. Allah, dilediğini dilediği şekilde yaratır. Bir işin olmasını dilerse ona ol der ve olur.' dedi."[10]

Hz. Meryem'in vukûunu düşünemeyeceği şey, şüphesiz ki, Allah için hiç de zor değildi. O'nun ol emri, dilediği şeyin hemen olmasına yeterliydi. Cenâb-ı Hak, Hz. İsa (a.s.)'ı babasız dünya-

10. Âl-i İmrân sûresi, 3/45-47. Rivâyete göre, din adamlarından müteşekkil bir heyet, Necran hıristiyanlarını temsilen, Rasûlullah'la (s.a.v.) görüşmek için Medine'ye gelmişti. Bu görüşmeler esnasında papazlar, üçlü ilâh/teslis inançlarını savunmaya çalışıyorlardı. Bu sırada Âl-i İmran sûresinin baş tarafından 83 âyet nazil oldu. Yüce Allah, bu âyetlerde onların bu yanlış inancını reddederek, Hz. İsa (a.s.)'ın onların zannettiği gibi Allah'ın değil, İmran kızı Meryem'in oğlu olduğunu beyan ediyordu. Onun da diğer insanlar gibi bir rahimde şekillendirildiğini, ancak annesiz ve babasız yaratılan Hz. Âdem (a.s.)'ın yaratılışına benzer bir şekilde babasız olarak dünyaya getirildiğini bildiriyordu. Yine Hz. Meryem'in başından geçenleri, nasıl hâmile kaldığını ve Meryem sûresinde olduğu gibi, doğumla ilgili durumu açıklıyordu (İbn Kesir, *Kasasu'l-enbiyâ*, II, 644).

ya getirerek, bir erkek ile bir kadından insan yaratmağa kâdir olduğu gibi, sadece bir kadından yaratmağa da kâdir olduğunu göstermek, bunu, gücünün bir delili kılmak istemişti. Nitekim, önceden, beşerin atası Hz. Âdem (a.s.)'ı annesiz ve babasız, Hz. Havvâ'yı da ondan halkederek, her türlü yaratmaya kadir olduğunu göstermişti.

Meryem'e gelen Cebrâil, ondan doğacak çocuğun mübarek bir insan olacağını, daha beşikte iken insanlara konuşacağını, Allah'ın ona irâdeyi faydalı işlere sevk eden ve doğru düşünmeyi sağlayan ilmî kâbiliyet vereceğini, yazı yazmayı, Tevrat ve İncil'i okumayı öğreteceğini, mûcizelerle desteklenen bir Peygamber olarak İsrailoğulları'na göndereceğini de haber vermişti:

"Ona kitâbı, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğretecek, israiloğulları'na şöyle diyen bir Peygamber kılacak."[11]

Kur'ân-ı Kerim, iki yerde Hz. Meryem'in iffeti ve Hz. İsa'ya hamile kalışı hakkında bilgi vermektedir:

"Allah, îman edenlere namusunu koruyan İmran kızı Meryem'i de misâl gösterir. Biz, ona ruhumuzdan üfledik. O, Rabbinin sözlerini ve kitaplarını tasdik etmişti ve itâatkâr olanlardandı."[12]

"Nâmûsunu koruyan Meryem'i de hatırla. Biz, ona rûhumuzdan üfledik. Onu da, oğlunu da âlemlere bir mûcize kıldık."[13]

Görüldüğü gibi, Cenâb-ı Hak, Hz. İsa (a.s.)'ın şerefini yüceltmek için ona kendi ruhundan üflediğini belirtmiştir. Bu üfleme, topraktan yaratılmış Hz. Âdem (a.s.)'ı canlı hale getiren ve onu meleklerin secdesine lâyık kılan üflemenin benzeridir.[14] Bu husus, Sâd suresinin 70 ve 71. âyetlerinde şöyle dile getirilmiştir:

"Hani bir zaman Rabbin meleklere, 'Ben, balçıktan bir insan yaratacağım. Şeklini tamamlayıp rûhumdan üflediğim zaman hemen ona secde edin.' demişti."

11. Âl-i İmrân sûresi, 3/48-49.
12. Tahrim sûresi, 66/12 .
13. Enbiyâ sûresi, 21/91.
14. Ö. Ahmed Ömer, II, 319.

Bu rûh, bütün eşyayı yaratan Allah'ın rûhudur, bütün canlılar canlılığını ondan alırlar. Biz, aklımızla, bu rûhun veya nefhanın (üfürmenin) hakikatini ya da cansız varlıkları nasıl canlı hale getirdiğini kavrayamayız. Yine iffet sahibi bâkire Meryem'in, bir erkekle beraber olmaksızın gebe kalmasının sırrını anlayamayız. Bu durum Allah'ın kudretine taalluk eden bir hususdur, eşyanın oluşumuyla ilgili tabiî kanunların dışındadır. Hz. İsa (a.s.)'ın babasız dünyaya gelişi, Allah'ın kudretini, O'nun istediği her şeyi istediği zaman ve şekilde yaratmaya kadir olduğunu ortaya koyar. Allah'ın kudreti, yeryüzünde cereyan eden maddî kanunlarla sınırlı değildir.

Hz. İsa (a.s.)'ın, babasız olarak, Meryem'e üflenmiş bir rûhtan vücut bulması, ayrıca rûhun bedenden ayrı bir varlık olduğunu inkar eden yahûdî toplumunda rûh âleminin ilânıdır. İnsandaki rûhu inkar eden bir topluma rûhun varlığını açıkça ortaya koyacak bir mucizedir.[15]

C. HZ. İSA (A.S.)'IN DOĞUMU-BEŞİKTE İKEN KONUŞMASI

Doğum zamanı yaklaşınca, Hz. Meryem, kavminin kendisine zinâ iftirâsı atmasından korkarak, toplumdan ayrılıp uzak bir yere gitti. Doğum sancısı gelince, acıya karşı bir destek bulmak üzere, bir hurma ağacının altına sığınıp, ağaca tutunmak zorunda kaldı. Bir yandan doğum sancısı ve yalnızlık, bir yandan da kavminden görebileceği hakâret ihtimâli onu iyice bunaltmıştı. Hatta kendi kendine daha önce ölmeyi ne kadar istediğini söylüyordu. Ancak bu duygular içinde doğumu yaptığı sırada kendisine seslenildiğini ve güzel müjdeler verildiğini duydu. İşittiği ses, ona üzülmemesini söyledi ve yakınında bir pınar akıtıldığını, hurma ağacını silkelediği takdirde yiyeceği hurmaların dökülece-ğini, bildirdi. Hurmalardan yiyip sudan içmesini ve gönlünü hoş tutmasını tavsiye etti. Ayrıca, kendisiyle konuşmak ve babasız dünyaya getirdiği bebeği hakkında kendisini hesâba çekmek is-

15. Muhammed Ebu Zehra, *Hristiyanlık Üzerine Konferanslar* (trc. Akif Nuri), İstanbul 1978, s. 33.

teyenler olursa, onlara o gün konuşmayacağına dâir Allah'a söz verdiğini ve susma orucu tuttuğunu bildirmesini söyledi:

"Nihâyet Allah'ın emri gerçekleşti. Meryem İsa'ya gebe kaldı. Hâmileyken insanlardan ayrılıp uzak bir yere çekildi. Doğum sancısı onu hurma dalına yaslanmaya zorladı. Hâline üzülerek, 'Keşke bundan önce ölseydim de unutulup gitseydim!' dedi.

Melek, Meryem'in aşağı tarafından şöyle seslendi:[16] *'Sakın üzülme! Rabbin alt tarafında bir ırmak akıttı. Hurma dalını kendine göre silkele, üzerine tâze ve olgun hurmalar dökülsün. Ye, iç, gönlünü hoş tut. Eğer birini görürsen, 'Rahman olan Allah'a susma orucu adadım, bugün kimseyle konuşmayacağım.' de."*[17]

Hz. Meryem'e susma orucunu tavsiye eden Allah, ona yöneltilecek sorulara cevap verme sorumluluğunu kendi üzerine almıştı.

Cebrail (a.s.)'ın sözleri ve kendisine lütfedilenler, Hz. Meryem'e cesaret vermişti. Artık kavminin karşısına çıkabilirdi. Çocuğunu alıp şehre döndü. Ne var ki, önceden aklından geçenler başına geldi ve tahmin ettiği şekilde kavminin ağır bir ithamıyla karşılaştı. Onun kucağında bir çocukla geldiğini görenler, büyük bir öfke ve hayret içinde, çok temiz bir âileden olduğu halde bu kötü fiili nasıl işlediğine hayret ettiklerini ve ondan böyle bir şeyi asla beklemediklerini söylediler. Bu manzara karşısında Hz. Meryem, çocuğa işâret ederek, verilen emir gereğince konuşmadı. Ancak son derece öfkeli kalabalık, beşikteki çocuğun cevap vereceğine inanmadıklarından, Hz. Meryem'in kendilerini alaya aldığını sanmışlardı. İşte tam bu sırada, Cenab-ı Hakk'ın lütfuyla, beşikteki

16. Meryem'e seslenenin vadinin alt tarafındaki Cebrâil (a.s.) olduğu veya henüz doğan Hz. İsa (a.s.)'ın mûcize olarak konuştuğu söylenmiştir (Bkz. Sa'lebî, 383-384; İbn Kesir, Tefsir, IV, 449; *Kasasu'l-enbiyâ*, II, 664).

17. Meryem sûresi, 19/ 22-26. Hz. Meryem'in Hz. İsa (a.s.)'ı doğurmuş olduğu yer hakkında çeşitli rivâyetler aktarılmıştır. Mescid-i Aksâ'da ibâdet ettiği mihrâbının doğu tarafında kalan bir yerde, Halil kentine bağlı Nâsıra'da veya Kudüs'e sekiz mil uzaklıkta yer alan Beytüllahm (Beytlehem) köyünde doğduğu şeklinde rivâyetler vardır (bu hususta bkz. İbn Kesir, *Tefsir*, IV, 448; *Kasasu'l-enbiyâ*, II, 664, 681; Ö. Ahmed Ömer, II, 323).

çocuk Hz. İsa (a.s.) dile geldi ve düzgün bir şekilde konuşmaya başladı. Onların şüphelerini giderecek kesin bir cevap verdi:

"Meryem İsa'yı taşıyarak kavmine getirdi. Onu elindeki çocukla görenler, şöyle dediler: 'Ey Meryem! Doğrusu sen, büyük bir iş yaptın. Ey Harun'un kız kardeşi! Senin baban kötü bir adam değildi, annen de iffetsiz bir kadın değildi.'

Bunun üzerine Meryem, onlara çocuğu işâret etti. Onlar ise, 'Beşikteki bir çocukla nasıl konuşuruz?' dediler. Beşikteki İsa dile gelerek şöyle dedi: 'Şüphesiz ben, Allah'ın kuluyum. O, bana mutlaka kitap verecek ve beni Peygamber yapacaktır. Beni bulunduğum her yerde insanlara yararlı, mübârek bir kimse kıldı. Hayatım boyunca namaz kılmamı ve zekât vermemi emretti. Beni anneme hürmetkar kıldı. Beni asla zâlim ve isyankâr yapmadı. Doğduğum gün, öleceğim gün ve dirileceğim gün Allah bana selâm ve emniyet vermiştir."[18]

Henüz yeni doğmuş, beşikteki bir bebeğin dile gelip bu hikmetli sözleri söylemesi şeklinde cereyan eden bu muazzam olay, yahudilerin iknâ olmasına yetmemişti. Bu büyük mûcizeye rağ-

18. Meryem sûresi,19/ 27-33. Hz. Meryem'e "Harun'un kızkardeşi" denilmesi, büyük ihtimâlle Hz. Harun Peygamberin neslinden olmasındandır. Araplarda, şahıslara hitâp edilirken, mensup oldukları kavme nisbetle "Ya Ehâ Temîm, Yâ Ehâ Mudar= Ey Temim'in kardeşi, Ey Mudar'ın kardeşi" şeklinde hitap yaygındır. Bu konuda nakledilen bir hadis, bu kanâati desteklemektedir. Rivâyete göre, Necran hıristiyanları, Kur'ân-ı Kerim'in, Hz. Meryem'i Hz. Harun (a.s.)'ın kız kardeşi kabul etmekle büyük bir hatâya düştüğünü iddiâ ederek, bu soruyu ashaptan Muğire b. Şu'be'ye sormuşlardı. Hz. Harun (a.s.)'ın asırlar önce yaşadığını bilen Muğire, onlara yeterli bir cevap verememiş, bunu daha sonra Hz. Peygamber (s.a.v.)'e sormuştu. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.v.), ona şöyle dedi: *"Onlara, İsrailoğulları'nın kendilerinden önce yaşayan Peygamberlerinin ve kavimlerinden diğer salih insanların isimleriyle isimlendiklerini söyleseydin ya!"* (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 252).

Bâzı rivâyetlerde âyette geçen Hz. Harun (a.s.)'ın, Hz. Meryem'in bababir kardeşi olduğu bildirilmiştir. Yine onun, Hz. Meryem'i kendisine benzettikleri iffet sâhibi sâlih bir adam veya işlediğini iddiâ ettikleri kötü iş yüzünden benzettikleri kötü bir adam olduğu söylenmiştir (Bu rivâyetler hakkında bkz. İbn Kesir, *Tefsir*, IV, 451; Sa'lebî, 386).

men, Hz. İsa (a.s.) ve annesi hakkındaki iftirâlarına ve hakîkati inkârlarına devam ettiler:

"Ve hakikati inkâr ettikleri ve Meryem'e korkunç bir iftira attıkları için."[19]

Beşikteki bebeğin konuşması, ileride kendisinin tanrı olduğunu iddiâ edecek hıristiyanları uyarırcasına, Allah'ın kulu olduğunu ve zamanı gelince Peygamber olarak görevlendirileceğini, bu sırada kendisine bir kitabın verileceğini, halk için yararlı işler yapacağını ve hayatı boyunca namaz ve zekâtla emrolunacağını, annesine karşı iyi davranan bir evlât olacağını, kibirden uzak mütevazı ve mülayim bir hayat süreceğini söylemesi, dinleyenlere ileriye dönük önemli mesajlar veriyordu. Bu, gerçekten büyük bir mucizeydi ve aklını kullananlara yeterli bir delildi. Ancak Hz. İsa(a.s.)'ı dinleyenler bundan yeterli dersi alıp gerçeği gördüler mi? Bu durumu ilerleyen sahifelerde ele alacağız.

D. PEYGAMBERLİĞİ VE DÂVETİ

Kur'ân-ı Kerim, Hz. İsa (a.s.)'ın hayatının safhaları, Peygamberliği ve tebliğ faaliyeti hakkında çok az bilgi vermektedir. İncillerdeki bilgiler ise, bir kaç asır boyunca yapılan ilâvelerle gerçeklerden büyük ölçüde uzaklaşmış bulunmaktadır. Dolayısıyla bunlara güvenmek mümkün değildir. Ancak mukâyeselerle bâzı doğrular tesbit veya tahmin edilebilir.

Rivâyet edildiğine göre Hz. Meryem, doğumundan kısa süre sonra, kendisine zinâ isnâdında bulunan yahudilerden veya hahamların anlattığı kehânetler sebebiyle kendisini ve çocuğunu ölümle tehdit eden Suriye kralı Herodos'tan korkarak, çocuğunu Mısır'a götürmüş, bu hükümdarın ölümüne kadar 12 yıl orada kaldıktan sonra tekrar Filistin'e dönmüştür.[20]

İbn Abbas'a dayandırılan bir habere göre, Hz. İsa (a.s.), çocukluğunda, Allah'ın lütfuyla hayret verici şeyler görürdü. Onun

19. Nisâ süresi, 4/156.
20. İbnü'l-Esir, I, 312.

bu durumu yahudiler arasında duyulunca, ona kötülük yapmak istediler. Hz. Meryem, ona bir kötülük yapmalarından çok korkuyordu. Neticede Allah Teâlâ, ona oğlunu Mısır'a götürmesini bildirdi ve o da emredileni yaptı. Onların gittiği yerin Dımaşk Ğûta'sı veya Kudüs olduğu da söylenmiştir.[21]

Kur'ân-ı Kerim, anne-oğula yönelik bu ilâhî himâye ve göçe kısaca işâret etmektedir:

"Biz, Meryemoğlu İsa'yı ve annesini bir mucize yaptık. O ikisini oturmaya elverişli, akarsulu yüksekçe bir yerde barındırdık."[22]

Hz. İsa (a.s.), iyi bir şekilde büyüdü, O, ağırbaşlı ve keskin anlayışlı bir çocuktu. Rivâyete göre, annesi Filistin'e döndüğünde, 13 yaşına ulaşmış oğlunu, doğduğu köy olan Nâsıra'ya götürdü. Hz. İsa (a.s.), 30 yaşına ulaşıncaya kadar bu kasabada yaşadı. Ne var ki, hayatının bu 17 yıllık süresi hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Hz. İsa (a.s.) 30 yaşında iken Peygamberlik görevine getirildi ve insanları Allah'ın birliğini kabule dâvetle emrolundu. Kendisine hikmet verildi, Tevrat öğretildi ve İncil vahyedildi.

"O Peygamberlerin peşinden, kendinden önceki Tevrat'ı tasdik eden Meryem oğlu İsa'yı gönderdik. Ve ona, içinde hidâyet ve nur olan ve kendinden önceki Tevrat'ı tasdik eden, Allah'tan korkanlar için bir hidâyet rehberi ve bir nasihat olan İncil'i verdik. İncil'e tâbi olanlar, Allah'ın onda indirdikleriyle hükmetsinler. Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenlere gelince, işte onlar, fâsıkların tâ kendileridir."[23]

Yahudilerin Hz. İsa (a.s.)'a iman etmeleri aslında çok kolay olmalıydı. Çünkü o, ümmetine kolaylık olmak üzere kaldırılan bâzı hükümler dışındaki bütün hususlarda onların kitabı Tevrat'a tâbi olan bir Peygamberdi. Bu âyette geçtiği gibi, sık sık Tevrat'ı tasdik edici olarak gönderildiğini hatırlatıyordu. Dâvetini yürütürken, insanları kendisine tâbi olmaya çağırıyor, yahudileri içine düştükleri sapıklıklardan kurtarmaya gayret ediyordu.

21. İbn Kesir, *Kasasu'l-enbiyâ*, II, 684.
22. Mü'minun sûresi, 23/50.
23. Mâide sûresi, 5/46-47.

Haram ve helâl hususunda anlaşmazlığa düştükleri meseleleri açıklıyor, sonradan uydurdukları haramların aslında helâl olduğunu söylüyordu:

"İsa, kavmine apaçık mucizelerle geldiği zaman demişti ki: Size hikmetle ve ayrılığa düştüğünüz şeylerin bir kısmını açıklamak üzere geldim. Allah'a karşı gelmekten sakının, bana itaat edin. Doğrusu Allah benim de Rabbimdir, sizin de Rabbinizdir, artık O'na kulluk edin, doğru yol budur."[24]

Hz. İsa (a.s.)'ın kavmi İsrailoğulları, Hz. Musa (a.s.)'dan sonra kendilerine çok sayıda Peygamber gönderildiği halde, dinlerinden büyük ölçüde sapmış ve onu tahrif etmiş bulunuyorlardı. İçlerinde Sadûkîler olarak bilinen genellikle zengin ve aristokrat yahûdilerden oluşan gurup, rûhun ölümsüzlüğünü, Kıyameti ve Ahiret gününde hesaba çekilmeyi inkar ediyorlardı. Onlar, insanların yaptıkları iyi işlerin mükafatını, kötü işlerin cezasını dünyada gördüklerine inanıyorlardı. Tapınak görevlerinde hâkim durumda olan bu gurup, dinin ahkâmını değiştirmişler, dünya zevk ve lezzetlerine dalarak, dini bir takım semboller ve şekillere indirgemişlerdi. Tanrı Yahve'ye ancak mâbedin hizmetinde bulunan râhiplerle ulaşılabileceğine inanıldığı için, onların önemi son derece artmış bulunuyordu. Günlük takdimeleri onlar sunuyor, kanunların icrasını onlar takip ediyordu. Kudüs mâbedinin hizmetini yürütmekle hem maddî hem de manevî imtiyaza sahip bulunan Sadûkîler, materyalist bir zihniyet taşıdıkları için, Hz. İsa (a.s.)'a şiddetle karşı çıktılar. Ferisîler denilen orta sınıfa mensup bir gurup yahudi ise, Yahudi şeriatına bağlılıkları ve dindarlıklarıyla biliniyorlardı. Onlar, meleklere, ölümden sonra dirilmeye ve rûhun ölümsüzlüğüne ve kadere inanıyorlardı. Bu mezhep mensupları da, sadece Tora'ya ve Yahudî geleneğine bağlı kalmak gayretiyle, Hz. İsa (a.s.)'ın dâvetine olumlu bakmamışlardır. Essenîler denilen cemâatın mensubu olan yahûdiler ise, zâhidâne bir hayat süren ruhbanlar olarak, hayvan boğazlamayı reddeder, kurbanlarını dahi bitkilerden takdim ederlerdi. Bu gurup mensupları, ruhun ölümsüzlüğüne, yeniden dirilmeye ve

24. Zuhruf sûresi, 43/63-64.

âhirete inanırlardı. Essenîler'in, Hristiyanlığı kendilerine yakın bulduğu söylenmektedir. İşgalci Roma kuvvetlerine düşmanlıklarıyla meşhur dindar-milliyetçi yahudilerin teşkil ettiği Zelotesler cemâatinin de, özellikle canlı tuttukları mesih inancı dolayısıyla hıristiyanlarla bir yakınlık içinde olduğu bilinmektedir.[25]

Hahamlar ve mâbed görevlileri, Tevrat'ı değiştirmekten, Allah'ın sözlerinin yerine kendi sözlerini koyarak para kazanmaktan kaçınmazlar, aksine bunu bir meslek haline getirirlerdi. Hazinelerini doldurmak için, fakir fukarayı mâbede kurban ve hediyeler sunmaya teşvik ederlerdi.[26] Onların bu tavrı, Kur'ân-ı Kerim'de şöyle açıklanmaktadır:

"Ey iman edenler! Hahamlar ve papazlardan pek çoğu haksız yere insanların mallarını yerler. Onları, Allah'ın yolundan alıkoyarlar. Ey Muhammed! Altın ve gümüşü biriktirip Allah yolunda sarfetmeyenleri can yakıcı bir azap ile inzâr et."[27]

Bu dönemde, toplumda gelir dengesi altüst olmuş, büyük çoğunluk fakirlikle boğuşurken idareciler ve din adamlarından meydana gelen varlıklı üst sınıf, lüks ve sefâhate dalmıştı. Toplumda ahlâksızlıklar, yolsuzluklar ve hastalıklar yaygın hâle gelmişti. Tıp ilminin ilerlemesine rağmen hastalıkların önü alınamıyordu. Yahudiler arasında zulüm ve haksızlıkların yayılması ve haram-helâl anlayışının bozulması hakkında şöyle buyurulmaktadır:

"Yahudilerin zulmetmeleri ve birçok kimseleri Allah'ın yolundan alıkoymaları, yasaklandıkları halde fâiz almaları ve insanların mallarını haksız yere yemeleri sebebiyle daha önce kendilerine helâl kılınan temiz şeyleri haram kıldık. Onlardan kâfir olanlara can yakıcı bir azap hazırladık."[28]

Aslen bir yahudi olan ve yahudi toplumu içinde büyüyen Hz. İsa (a.s.), dâvetini böylesine bozulmuş bir çevrede yürütüyor, insanlara Allah tarafından görevlendirilen bir Peygamber olduğunu,

25. Geniş bilgi için bkz. Mehmet Aydın, *Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık*, Ankara 1995, s.7-13.
26. Ö. A. Ömer, II, 339; M. Ebu Zehre, Konferanslar, 41.
27. Tevbe sûresi, 9/34.
28. Nisa sûresi, 4/160-161.

yeni bir din icad etmeyip önceki Peygamberleri ve Tevrat'ı tasdik etmekle vazifelendirildiğini ve Tevrat'ta yapılan değişiklikleri düzeltmek üzere gönderildiğini söyleyerek, insanları Allah'ın birliğini kabule, O'na kulluğa ve sadece O'nun emirlerine itâate çağırıyordu. İçinde bulundukları kötülüklerden sakındırıyor, âhirete iman etmeye ve o gün için hazırlık yapmaya dâvet ediyordu. Gurur ve kibiri, israf ve lüksü terkedip, zühd ve tevekküle, mütevâzi bir hayata çağırıyordu. Zulmü bırakmalarını ve aralarında iyi geçinmelerini istiyordu.

E. HZ. İSA'NIN HAVÂRÎLERİ

İnciller'de anlatıldığına göre, insanları uyaran Hz. İsa (a.s.), arkasına takılan kalabalıklarla birlikte dolaşıyordu. Bu sırada akıl hastalarını, felçlileri ve diğer hastaları tedavi ediyordu. Hastaların tedavisinde gösterdiği bu fevkalâde başarı, bütün Suriye'de duyulmuştu. Çeşitli yörelerden akın akın hastalar ona geliyor veya getiriliyordu.[29] Bu arada ona iman edenlerin sayısı da giderek artıyordu. Onun yakın arkadaşları olan havârîler, bütün zamanlarını onunla birlikte geçiriyor, dâvet faaliyetinde ona yardımcı oluyorlardı.. Havâriler, Hz. İsa (a.s.)'a iman ederek, Allah rızası için onu destekleyen ve ona yardımcı olan yakın arkadaşlarıdır.[30] Onların oniki kişi olduğu rivâyet edilir. Dini yaymak için etrafa gönderilmiş olmalarından "İsa'nın elçileri" diye de anılırlar. Kur'ân-ı Kerim, onlarla Hz.İsa (a.s.) arasında geçen bâzı konuşmaları nakletmiştir. Bu konuşmalarda, onların Allah'a ve rasülü Hz. İsa (a.s.)'a iman ederek Müslüman olduklarını açıkladıkları, Allah'a ve rasülüne itaat edeceklerine söz verdikleri, Hz. İsa (a.s.)'dan imanlarına şahitlik etmesini istedikleri görülmektedir. Yine Allah'tan kendilerini, Allah'ın birliğine şehâdet eden melekler, Peygamberler, ilim sahipleri ve özellikle ahirette bütün ümmetlere şahitlik edecek son Peygamber Hz. Muhammed

29. Matta, IV/23-25.
30. Havârî kelimesinin menşei hakkında bkz. Kurtubî, *Tefsir*, IV, 97-98; Şevkânî, *Tefsir*, I, 345; Âlûsî, *Tefsir*, III, 176-178; M. Esed, *Kur'ân Mesajı*, 99.

(s.a.v.) ve ümmeti[31] ile birlikte yazması için niyâzda bulundukları anlaşılmaktadır:

"İsa insanların inkârlarını hissedince, 'Allah uğrunda yardımcılarım kimlerdir?' dedi. Havariler, 'Biz Allah'ın dininin yardımcılarıyız. Allah'a inandık, müslüman olduğumuza şahid ol. Rabbimiz! Senin indirdiğine inandık, Peygambere uyduk; bizi şahit olanlarla beraber yaz.' diye cevap verdiler."[32]

"Hatırla o anı ki, hani havârilere, 'Bana ve Peygamberime iman edin.' diye vahy (ilham) etmiştim. Onlar da, 'İman ettik, şahit ol ki, biz Müslümanız.' demişlerdi."[33]

Yüce Allah, Havârîler'i biz müslümanlara örnek göstermiş, onlar gibi Allah'ın dininin yardımcıları olmamızı emrederek şöyle buyurmuştur:

"Ey iman edenler! Allah'ın dininin yardımcıları olun. Nitekim Meryemoğlu İsa da havarilerine, 'Allah'a giden yolda benim yardımcılarım kimdir?' diye sorunca, havâriler, 'Allah'ın dininin yardımcıları biziz.' demişlerdi. Bunun üzerine İsrailoğulları'ndan bir gurup iman etmiş, bir gurup da inkâr etmişti. Ama biz, iman edenleri düşmanlarına karşı destekledik de muzaffer oldular."[34]

Hz. İsa (a.s.), dâvetini yürütürken, kendisine karşı zaman zaman işbirliği yapan iki önemli muhâlefetle karşılaştı. Muhalefetin şiddetli kanadını, dinleri adına onun dâvetini engellemeye çalışan yahudîler teşkil ediyordu. Diğer muhalif gurup ise, o sırada Filistin ve çevresini işgal altında tutan Romalı idareciler idi. Yahudi hahamlarının Hz. İsa (a.s.) ve Hıristiyanlığı Roma idâresine karşı bir tehdit olarak göstermeye çalışmaları, onları etkilemişti.

31. Bu şahitlik hakkında şöyle denilmektedir: "İşte böylece, sizin insanlığa şahitler olmanız, Rasûl'ün de size şahit olması için, sizi orta yolu tutan mu'tedil bir ümmet kıldık." (Bakara sûresi, 2/143.)
32. Âl-i İmrân sûresi, 3/ 52-53.
33. Mâide sûresi, 5/111.
34. Saf sûresi, 61/14.

F. MÛCİZELERİ

Hz. İsa (a.s.)'ın dâvetini reddeden inkârcılar, onu zor duruma sokmak için, kendisinden mucize göstermesini istemeye başlamışlardı. Bu durum karşısında Allah Teâlâ, lütfettiği büyük mucizelerle onu destekledi. Ona pek çok mûcize lûtfetti ki, onun meşhur mûcizeleri şunlardır:

1. Çamurdan yaptığı kuşların, onun üflemesi üzerine canlanıp uçması.

2. Doğuştan kör olanların gözlerini sıvazlayarak görmelerini sağlaması.

3. Alaca hastalığına tutulanları eliyle tedâvi etmesi.

4. Seslenmek veya dokunmak suretiyle ölüleri diriltmesi.

5. İnsanların evlerinde yedikleri veya gizledikleri şeyleri bilerek onlara açıklaması.

6. Duâsı üzerine gökyüzünden mükemmel bir sofra indirilmesi.

Hz. İsa (a.s.)'a verilen bu mucizelere, Kur'ân-ı Kerim'de şöyle işâret edilmiştir:

"Ben size Rabbinizden bir âyet (mucize) ile gönderildim. Ben size çamurdan kuş gibi bir şey yapıp ona üfleyeceğim, Allah'ın izniyle, hemen canlı bir kuş olacaktır. Körleri, alaca hastalığına yakalanmış olanları iyileştiririm. Allah'ın izniyle, ölüleri diriltirim; yediklerinizi ve evlerinizde sakladıklarınızı da size haber veririm. İnanmışsanız bunda size bir delil vardır.

Benden önce gelen Tevrat'ı tasdik etmekle beraber size yasak edilenlerin bir kısmını helal kılmak üzere, Rabbinizden size bir delil getirdim. Allah'tan sakının ve bana itaat edin; çünkü Allah benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir. O'na kulluk edin. İşte dosdoğru yol budur."[35]

35. Âl-i İmrân sûresi, 3/49-51.1
Muhammed Esed, Hz. İsa (a.s.)'a verilen bu mûcizeleri de te'vil yoluna gitmiş ve mûcize ile alâkası olmayan bir çerçevede yorumlamıştır. Bu ifadelerin bir teşbih olduğunu ileri sürerek Hz. İsa (a.s.)'ın çamurdan yaptığı kuşu,

Hz. İsa (a.s.), tıp ilminin son derece ilerlediği bir zamanda gönderildiği için, bu alandaki mûcizelerle desteklenmişti. Ona lütfedilen bu mucizeler, her zaman olduğu gibi, herhangi bir insanın veya doktorun gerçekleştirmesi mümkün olmayan harikulâde işler cinsindendi ve aklını kullanan herkes, bu mûcizelerin ancak Allah'ın yardımıyla meydana gelebileceğini anlayabilirdi. Hz. İsa (a.s.), çamurdan bir kuş yapar ona üfleyince canlanıp uçardı. Yine Allah'ın izniyle, doğuştan kör olanların gözlerini iyileştirir, alaca hastalığına tutulanları tedavi eder; hattâ ölüleri diriltirdi. Yanına gelenlere ne yediklerini ve evlerinde ne biriktirdiklerini haber verirdi. Bu mucizeleri kendisinin yapmasının imkansız olduğunu ve bunları ancak Allah'ın emri ve izniyle yaptığını söyleyerek, insanları Allah'a kul olmaya ve O'na itaat etmeye çağırırdı.

Hz. İsa (a.s.)'a verilen bu mucizeler, rûhu inkârın yaygın olduğu bir ortamda, rûhun varlığını açıkça gösteren kesin deliller nev'indendi. Çamurdan yaptığı bir kuşa üfleyince canlanıp uçuyor, çağırdığı ceset canlanıp konuşuyordu. Bu, ancak çamurdan yapılmış kuşa veya cansız cesede yeniden ruh verilmesiyle olabilirdi. O, bu mûcizelerle bir taraftan Allah'ın ölüleri diriltmeye kâdir olduğunu bir taraftan da âhiretin varlığını ispat etmiş oluyordu. Zira o dönemde yahudilerin ekserisi, Âhiret gününü inkâr ediyordu. Onlar, yeniden diriltilip hesaba çekileceklerine inanmıyorlardı.[36]

Kur'ân-ı Kerim, onun mucizelerinden bir başka yerde şöyle bahsetmiştir:

---

kader ve talih; ölüleri diriltmesini, rûhen ölmüş olan topluma yeniden hayat ve canlılık verme; körleri v1e cüzzamlıları iyileştirmesini ise, rûhen hasta ve hakikâte karşı kör olan insanları rûhî bakımdan yeniden canlandırma olarak açıklamıştır *(Kur'ân Mesajı*, 98).

36. Önceki müfessirlere göre, Hz. İsa (a.s.)'a bu türden mûcizeler verilmesinin sebebi, onun zamanında tıp ilminin yaygın ve ileri bir seviyede olmasıdır (bkz. İbn Kesir, *Kasasu'l-enbiyâ*, II, 696) Ancak Renan'ın, Hz. İsa (a.s.)'ın yaşadığı çevrede tıbbın yaygın olmadığı hususunu gündeme getirmesinden sonra, bu mucizelerin, yahudilerin ruhu inkâr etmeleriyle alâkalı olduğu fikri ortaya atılmış ve giderek kuvvet bulmuştur (bkz. Muhammed Ebu Zehra, *Konferanslar*, 39-40; Ö. Ahmed Ömer, II, 342-343).

"Allah şöyle demişti: Ey Meryem oğlu İsa! Sana ve annene olan nimetimi an! Seni Ruhulkudüs (Cebrail) ile desteklemiştim; beşikte ve yetişkin iken insanlarla konuşuyordun. Sana kitabı, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğretmiştim. Sen iznimle çamurdan kuş gibi bir şey yapmış ona üflemiştin de iznimle canlanıp kuş olmuştu; anadan doğma körü, alaca hastalığına yakalanmış olanı iznimle iyi etmiştin. Ölüleri iznimle diriltiyordun. İsrailoğulları'na mûcizelerle geldiğinde, onlardan inkar edenler, 'Bu apaçık bir büyüdür.' dediklerinde, onların sana zarar vermelerini önlemiştim."[37]

Gökten İnen Sofra

Rivâyet edildiğine göre, havâriler, içinde bulundukları maddî imkansızlık ve açlık yüzünden, Hz. İsa (a.s.)'a başvurarak kendilerine gökten bir sofra indirilmesi için Allah'a duâ etmesini istemişlerdi. Bu sofradaki yemekleri yiyecekler, kazandıkları güç ve kuvvet sayesinde Allah'a daha fazla ibâdet edeceklerdi.[38] Hz. İsa (a.s.), bunun kendileri için bir imtihan, bir fitne kılınmasından korktuğunu belirterek önce bundan kaçındı. Onlara, gerçekten inanıyorlarsa rızık hususunda Allah'a güvenmelerini tavsiye etti. Ancak havâriler, isteklerinden vazgeçmediler ve gökten gönderilecek rızığa saygı gösterip onunla ihtiyaçlarını gidereceklerini, bu sâyede Peygamberliğine olan îmanlarının daha da kuvvetleneceğini ve bu sofrayı Peygamberliğini tasdik eden kesin bir mûcize kabul edeceklerini söylediler. Onların niyetini hâlis bulan Hz. İsa (a.s.), sonunda tekliflerini kabul etti. Allah'a yalvararak, havâriler ve açlık içinde bulunan diğer fakirler için, mucize olarak gökten bir sofra göndermesini, bu sofranın öncekiler ve sonrakiler

37. Mâide sûresi, 5/110.

38. Başka bir rivâyete göre ise, havâriler, Hz. İsa (a.s.)'ın emriyle 30 gün oruç tutmuşlardı. Bunun ardından Hz. İsa (a.s.)'dan gökyüzünden kendilerine bir sofra indirmesini istediler. Sofranın indirilmesini, oruçlarının Allah tarafından kabul edildiğine işâret sayacaklar ve ondaki yemekleri yiyeceklerdi. Ve aynı zamanda bu gün onlar için bir bayram olacak, zengin fakir yiyip içecekti (İbn Kesir, *Kasasu'l-enbiyâ*, II, 700).

için bir bayram kılınmasını istedi. Onun dileğini kabul eden Allah Teâlâ, bu sofrayı indireceğini; ancak onu inkâr edecek olanları, hiç kimseye vermediği ağır bir cezâ ile cezalandıracağını açıkladı. Kur'ân-ı Kerim'de, havârîlerin bu istekleri ve söz konusu sofra hakkında şu bilgi verilmiştir:

"Hani havâriler, 'Ey Meryem oğlu İsa! Rabbin, gökten bize bir sofra indirmeye güç yetirebilir mi?' demişlerdi. O da, 'Eğer iman ediyorsanız, Allah'tan korkun!' demişti. Bunun üzerine dediler ki: 'O sofradan yemeyi, kalblerimizin huzura kavuşması, senin bize doğru söylediğini bilmek ve ona şahidlik edenlerden olmak maksadıyla istiyoruz.'

Meryem oğlu İsa şöyle dedi: 'Ey Rabbimiz olan Allahım! Gökten bize bir sofra indir ki, bizden öncekilere de sonrakilere de, bir bayram ve senin katından bir mucize olsun. Bizi rızıklandır. Sen, rızık verenlerin en hayırlısısın.' Allah, 'Ben, o sofrayı size indireceğim. Fakat bundan sonra sizden kim inkâr ederse, âlemlerden hiç kimseye vermeyeceğim bir azapla azaplandırırım.' dedi."[39]

Kur'ân-ı Kerim'de havârîlerin istemiş olduğu mûcize sofra hakkındaki bilgi bundan ibârettir. Âyetlerde, bu sofranın gönderildiğini bildiren açık bir ifâde yoktur. Bu yüzden, müfessirler, sofranın gönderilip gönderilmediği hususunda ihtilâfa düşmüşlerdir. Ancak Taberî ve İbn Kesir başta olmak üzere müfessirlerin büyük ekseriyeti, sofranın gönderildiği ve onu inkar edenlerin şiddetle cezalandırıldığı görüşündedirler[40]

Bâzı rivâyetlere göre ise, böyle bir mûcize verildiği takdirde, onu inkâr edeceklerin azâba çarptırılacaklarını öğrenen havâriler isteklerinden vazgeçmişler ve neticede sofra gönderilmemiştir.[41]

39. Mâide sûresi, 5/112-115.

40. İbn Kesir, *Tefsir*, Beyrut 1401, II, 120; *Kasasu'l-enbiyâ*, II, 702; Seyyid Kutub, *Tefsir*, IV, 497; Şevkânî, *Tefsir*, II, 93.

41. Zamanımız müfessirlerinden bâzıları, önceki müfessirler arasındaki ihtilafı ve bilhassa Hıristiyan kaynaklarında bu sofradan bahsedilmemiş olmasını, dikkate alarak, sofranın indirildiğini bildiren rivâyetleri ihtiyâtla karşılamışlar, indirilmemiş olması ihtimâlini daha kuvvetli bulmuşlardır. Mesela Reşid Rıza, sofra inmiş olsa bile, sofranın inip-inmediği ve yine indiyse onda

G. HZ. MUHAMMED (S.A.V.)'İN GELECEĞİNİ MÜJDELEMESİ

Tevrat'ı tasdik etmekle mükellef olan Hz. İsa (a.s.)'ın insanlığa tebliğ etmekle yükümlü kılındığı önemli vazifelerinden biri de, ümmetine, kendisinden sonra Ahmed yani Muhammed isminde bir Peygamberin gönderileceğini müjdelemekti. Cenab-ı Hak, bu hususu, onun diliyle hikâye ederek şöyle buyurmuştur:

"Meryem oğlu İsa, 'Ey İsrailoğulları! Doğrusu ben, Allah'ın, benden önce gelmiş olan Tevrat'ı doğrulamak ve benden sonra gelecek ve adı Ahmed olacak bir Peygamberi müjdelemek için size gönderilmiş olan Peygamberiyim.' demişti. Ama o İsa'nın müjdelediği Peygamber, kendilerine apaçık delillerle geldiği zaman, 'Bu, apaçık bir sihirdir' dediler."[42]

Bu âyette, Hz. İsa (a.s.), aslî görevleri arasında olan iki hususa işaret etmiştir. Birincisi kendisinden önce gönderilen Tevrat'ı tasdik etmek, ikincisi de, kendisinden sonra gelecek Ahmed isimli Peygamberi müjdelemek. Hz. İsa (a.s.), böyle söylemiş olduğu halde, yahudiler gibi, hristiyanların çoğu da, Hz. İsa (a.s.)'ın Rasûlullah (s.a.v.) hakkında vermiş olduğu bu müjdeyi gizlemişler veya tahrif ve inkâr yoluna gitmişlerdir. Peygamberimiz (s.a.v.)'in dâvetiyle karşılaştıklarında, onu sihirbazlıkla itham etmişler ve, "Bu Ahmed, o müjdelenen Rasül değil, bu şahıs açık sihirlerle bizi aldatmak istiyor" diyerek hâinlik etmişlerdir. Ancak onlar, İncillerde Rasûlullah (s.a.v.)'den bahseden ve onu müjdeleyen bilgileri ne kadar tahrif etmeye çalışmış olsalar da, bugün ellerinde

---

neler bulunduğu hususunda aktarılan rivâyetlerden hiç birinin senedinin sahih olmadığını belirtmiştir (Menâr, VII, 256), Cemaleddin Kâsımî de, İbn Kesir'in sofranın inişi hakkında aktardığı rivâyetlerin siyâkında "garabet ve nekâretin bulunduğunu" ifade etmiştir (*Tefsir*, VI, 2218).

Reşid Rıza ve Kâsımî'nin görüşlerini aktaran ve bu konuda İncillerde bilgi bulunmamasına da dikkat çeken Aydemir, sofranın inişiyle ilgili rivâyetlerin pek çoğunun Ehl-i Kitab'a ait nakillerden ibaret olduğunu ve ihtiyâtla karşılanmaları gerektiğini ifade etmiştir (*Peygamberler*, 265).

42. Saf sûresi, 61/6.

bulunan muharref İncillerde dahî onun hakkında gerçeği açıkça ortaya koymaya yetecek miktarda bilgi bulunmaktadır.[43]

Rasûlullah (s.a.v.) de, kendisini müjdelemiş olan Hz. İsa (a.s.) hakkında şöyle demiştir:

"İsa'ya insanların en yakını benim. Peygamberler baba bir kardeştirler. Benimle İsa'nın arasında Peygamber yoktur."[44]

H. HZ. İSA (A.S.)'A KURULAN TUZAK VE GÖKYÜZÜNE REF'İ

İsyanları ve azgınlık sebebiyle Allah'ın lânetini hakeden ve Peygamberlerinin diliyle lânetlenen yahudiler[45] büyük ekseriyetle, gösterdiği açık mucizelere rağmen, Hz. İsa (a.s.)'ın dâvetini reddederek ona düşman kesildiler. İçinde bulundukları kötülükleri işlemeye devam ettiler ve onu dâvetten vazgeçirmek için her türlü kötülüğe başvurdular. Önceki Peygamberlere yapmış oldukları kötülükleri ona ve ona iman eden az sayıdaki arkadaşlarına yapmaya başladılar. Yahudiler, Hz. İsa (a.s.) ve dâvetini, servetleri ve menfaatleri için büyük bir tehlike olarak görüyorlardı. Onun insanları kanâatkarlığa, iffet ve zühde dâvet ederek onları fâiz, rüşvet ve zulmü terke çağırması, bundan zarar görecek üst tabakayı harekete geçirmişti. Onu Roma'lı idarecilere şikâyet ederek, insanları saptıran, halkı birbirine düşüren, baba ile evladının arasını ayıran ve halkı idarecilere karşı isyana çağıran birinin ortaya çıktığını söylediler. Roma Kayser'inin saltanatını ortadan

43. Tevrat ve İnciller'deki Rasûlullah (s.a.v.)'le ilgili rivâyetler hakkında bkz. Abdûlahad Davud, Tevrat ve İncil'e Göre Hz. Muhammed (trc. Nusret Çam), İzmir 1990; Elmalılı, VIII, 12-17.

44. Müslim, Fezâil, 40.

45. Yahudilerin Peygamberleri tarafından lânetlenmesi hakkında şöyle buyurulmaktadır:
"İsrailoğulları'ndan inkar edenler, Davud'un ve Meryem oğlu İsa'nın dilinden lânetlendiler. Bu, onların isyan etmeleri ve aşırı gitmelerindendi. Onlar, yaptıkları kötülüklerden birbirlerini menetmiyorlardı. Yaptıkları şey ne kötü idi." (Mâide sûresi, 5/78-79).

kaldırmak için çalıştığını yaydılar. Ona çok ağır bir iftira atarak, veled-i zinâ olduğunu söylediler. Jurnalciler neticede, maksatlarına nâil olmuşlar, Romalı idarecileri Hz. İsa (a.s.)'ın peşine takmışlar, onun ölüm fermanını çıkartmışlardı.

Hz. İsa (a.s.)'ı ölüm cezasına çarptırmaya karar veren Romalı yönetici, bir askeri müfrezeyi onu yakalayıp getirmekle görevlendirmişti. Askerler onun evini kuşatmış hücuma hazırlanıyorlardı. Ancak Cenab-ı Hak, onların tuzaklarını boşa çıkardı, sevgili Peygamberi Hz. İsa (a.s.)'ı gökyüzüne kaldırarak onların elinden kurtardı. İçeri girenler, Allah tarafından ona benzetilen birini İsa zannederek yakalayıp çarmıha gerdiler. Allah Teâlâ, tuzaklarını aleyhlerine çevirip nebîsini onlardan kurtarmış ve onu öldürdüklerini zanneden bu şaşkınları sapıklık içinde bırakmıştı:

"Onlar tuzak kurdular, Allah da onları kurdukları tuzağa düşürerek cezalandırdı. Allah, tuzak kuranların cezâsını en iyi verendir. Allah demişti ki: 'Ey İsa! Seni eceline kavuşturacak olan benim. Seni katıma yükselteceğim, seni inkâr edenlerden tertemiz olarak ayıracağım. Sana uyanları, Kıyâmet gününe kadar, inkâr edenlerin üstünde tutacağım. Sonra dönüşünüz banadır. Ayrılığa düştüğünüz hususlarda aranızda hükmedeceğim. İnkâr edenleri de dünya ve âhirette şiddetli azâba uğratacağım. Onların hiç yardımcıları olmayacaktır.' İnanıp yararlı iş işleyenlere gelince, Allah, onların ecirlerini tastamam verecektir. Allah zâlimleri sevmez."[46]

Âyette belirtildiği gibi, içeri giren askerler Hz. İsa (a.s.)'ı değil, ona benzetilen birini öldürmüşlerdi. Dolayısıyla Hz. İsa (a.s.)'ın o sırada Allah tarafından öldürülmekten kurtarıldığı kesindir ve bu hususta İslâm alimleri arasında bir ihtilâf yoktur. Ancak âyette geçen "Yâ İsa! İnnî müteveffîke ve râfi'uke ileyye= Ey İsa! Ben, seni vefât ettireceğim ve seni katıma yükselteceğim" ibâresi, müfessirler tarafından farklı şekillerde anlaşılmış, bu yüzden Hz. İsâ (a.s.)'ın Allah'ın katına yükseltilme keyfiyeti ve ne zaman öleceği meselesi tartışma konusu olmuştur. Müfessirler, bu ifâdenin tefsiri hususunda çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu görüşlerden bâzıları şöyledir:

46. Âl-i İmrân süresi, 3/54-58.

1. Bu ibâre ile, Hz. İsa (a.s.)'ın o anda Allah nezdine kaldırılacağı, daha sonra vefat zamanı yaklaşınca yeryüzüne indirilip vefat ettirileceği kastedilmiştir. Buna göre ifâdede takdim ve te'hir vardır: Takdiri, *"İnnî râfi'uke ileyye ve müteveffîke ba'de zâlike=Ben seni katıma yükselteceğim ve daha sonra vefat ettireceğim"* şeklindedir.

Yâni Yüce Allah, Hz. İsa (a.s.)'ı kafirlerin öldürmesinden kurtararak nezdine kaldırmıştır, ölüm vakti gelince, onun ecelini normal bir ölüm şeklinde Azrâil vâsıtasıyla verecektir. Dolayısıyla o sûikast sırasında ölmemiş, olaydan önce Allah katına yükseltilmiştir. Düşmanları ise ona benzetilen birini Hz. İsa (a.s.) zannederek çarmıha germek suretiyle öldürmüşlerdir. İslâm âlimleri arasında meşhur olan görüş de budur.[47]

2. *"Müteveffîke=senin ecelini vereceğim"* ifadesiyle, ölüm vefatı değil, dünyadan semâya kaldırılması kastedilmiştir. Taberî, bu görüştedir.

3. Buradaki ölümle uyku kastedilmiştir. Bu görüşte olan müfessirler, Kur'ân-ı Kerim'de ölümün uyku mânâsına kullanıldığı şu âyetleri görüşlerine delil gösterirler:

"Geceleyin sizi öldüren (öldürür gibi uyutan, sizi her türlü tasarruftan alıkoyan), gündüzün ne elde ettiğinizi bilen O'dur. Sonra tâyin edilen vâdenin tamamlanması için sizi gündüzün diriltir gibi uyandırır. Sonra dönüşünüz yine O'nadır. Nihâyet O, yaptıklarınızı size haber verecektir."[48]

"Allah, insanların ruhlarını ölüm anında alır. Henüz ölmemiş dirilerin ruhlarını da uyurken alır. Uyurken eceli gelenlerin ruhlarını bedene göndermeyip tutar, eceli gelmeyenlerin ruhlarını ise, belli bir vakte kadar bedene iâde eder. Şüphesiz ki, bunda, düşünen bir kavim için nice büyük deliller ve ibretler vardır."[49]

Görüldüğü gibi, bu iki âyette uyuyanlar, ruhları o sırada alındığından, uykuda iken hiç bir şey düşünemedikleri ve yapama-

47. Şevkanî, Tefsir, I, 344.
48. En'am sûresi, 6/60.
49. Zümer sûresi, 39/42.

dıkları için ölülere benzetilmişlerdir. Bu âyetleri delil kabul eden müfessirler, Hz. İsa (a.s.)'ın, kendisine bir korku ulaşmaması için uyutularak gökyüzüne kaldırıldığını ileri sürmüşlerdir. Bu görüşü tercih eden müfessirlerden İbn Kesir şöyle der: "Sahih olduğunda kesinlik olan görüşe göre, Allah, İsa'yı uyku ile öldürdükten sonra gökyüzüne kaldırmış, onu, kendisine eziyet etmek için zamanın kâfir idarecilerine jurnalleyen yahudilerin yapmak istediği kötülüklerden kurtarmıştır."[50]

4. *"Müteveffike=senin ecelini vereceğim"* ifadesiyle, doğrudan Hz. İsa (a.s.)'ın vefâtı kastedilmiştir. Dolayısıyla o da diğer Peygamberler gibi vefat etmiştir. Bu ifâdeden sonraki "Allah'ın onu kendi katına yükseltmesi" sözüyle ise, onun ölümünden sonra, Allah katında yüksek derecelere çıkarılması kastedilmiştir. Bu bakımdan onun durumu, Hz. İdris (a.s.)'ın durumundan farksızdır. Nitekim Allah Teâlâ, Hz. İdris (a.s.) hakkında şöyle buyurmaktadır: "Onu yüksek bir mekâna çıkardık."[51]

5. *"Seni vefat ettireceğim"* ifâdesiyle, rûhunun geçici bir süre için alınması kastedilmiştir. Bu görüşü benimseyenlere göre, Cenab-ı Allah, Hz. İsa (a.s.)'ı semâya yükseltinceye kadar üç veya yedi saatlik bir süre için vefat ettirmiştir. Ancak bu ihtimâl zayıf görülmüştür.[52]

İslâm alimleri, Kur'ân-ı Kerim'de bu konuda verilen bilgiler açık ve kesin olmadığı için, söz konusu ibâreden bu farklı sonuçları çıkarmışlardır. Kesin olan tek durum, Hz. İsa (a.s.)'ın asılmadığı ve ona benzetilen birinin çarmıha gerildiği hususudur. Konunun diğer yönleri, ihtilâfa açık bulunmaktadır. Bununla birlikte o, az önce belirttiğimiz gibi, müfessirlerin ekseriyetine göre, cismi ve ruhu ile Allah'ın katına çıkarılmıştır. Ancak bâzı müfessirler, sâdece rûhunun yükseltildiği neticesine ulaşmışlar ve Yüce Allah'ın, mütecâvizlerin elinden kurtarmak suretiyle onu manevî derecelere yükselterek şanını yücelttiğini ileri sürmüşlerdir.[53]

50. Tefsir, I, 365-367, *Kasasu'l-enbiyâ*, II, 711; ayrıca bkz. Zemahşerî, *Tefsir*, I, 432-433; Sa'lebî, 400.
51. Meryem sûresi, 19/57.
52. Bu görüşler hakkında bkz. Elmalılı, II, 372-375.
53. M. Abduh, onun sâdece rûhunun ref' edildiğini ileri sürmüş, onun bedeni-

Hz. İsa (a.s.)'ın asılmaktan kurtarıldığı gerçeği, Kur'ân-ı Kerim'de şu kesin ifadelerle de açıklanmaktadır:

"Yine (Yahudilerin) inkârları ve Meryem'e büyük bir iftirada bulunmaları ve, 'Biz, Allah'ın Peygamberi Meryem oğlu İsa Mesih'i öldürdük.' demeleri yüzündendir. Oysa, onu ne öldürdüler, ne de astılar. Fakat kendilerine bir benzetme yapıldı. Onda anlaşmazlığa düşenler, bundan dolayı şüphe içindedirler. O hususta tahmin peşinde gitmekten başka bilgileri yoktur. Kesin olarak onu öldürmediler. Hayır, Allah onu kendi katına kaldırdı. Allah gerçekten kudret ve hikmet sahibidir."[54]

Müfessirlerin görüş ayrılığına düştüğü bir konu da, âyetteki benzetme işi ve Hz. İsa (a.s.)'a benzetildiği için öldürülen şahsın kimliğidir. Elmalılı, benzetme konusundaki görüşlerden ikisini, başlıca iki görüş başlığıyla özetlemiştir. Bu iki görüş şöyledir:

1. Kelâm âlimlerinin birçoğuna göre, yahudilerin öldürmek istediği Hz. İsa (a.s.), o esnâda Allah tarafından göğe kaldırılmıştır. Bunun üzerine halkın fitneye düşmesinden ve kendilerinin karşısında yer almasından korkan yahudi reisleri, bir insan yakalayıp onu öldürüp asmışlar, ardından o şahsın Hz. İsa (a.s.) olduğunu söyleyerek halkı aldatmışlardır. Halkın çoğunun Hz. İsa (a.s.)'ı şahsen tanımaması onların işini kolaylaştırmıştır.

---

nin de kaldırıldığı konusunda mütevâtir bir hadis bulunmadığını, dolayısıyla ilgili hadislerin tamamının âhâd hadis olduğunu iddia etmiş ve itikâdî meselelerde bu âhâd hadislerin delil olamayacağını söylemiştir. Hz. İsa (a.s.)'ın yeryüzüne inişi ve orada hükmetmesiyle ilgili olarak da, bu hususta aktarılan rivâyetlerdeki ifâdelerle, gelecekte insanların samîmî bir şekilde İslâma sarılmalarıyla Hz. İsa (a.s.)'ın rûhu ve risâlet sırrının gâlip geleceğinin; yeryüzünde rahmet, muhabbet ve barışın hakim olacağının kastedildiğini ileri sürmüştür (*Menâr*, III, 317).

Hadislerin onun ineceği hususunu kesin olarak ortaya koymadığını söyleyen Neccar da, ona katılmıştır (Kasasu'l-enbiya, 506-507). Yine M. Esed, ref' (=yükseltme) fiilinin Allah'a atfedilmesi durumlarında, değerini yüceltme, onurlandırma mânâsına geldiğini belirtir ve âyetteki "Allah onu kendi katına yükseltti" ibaresiyle, Hz. İsa (a.s.)'ın Allah'ın özel rahmeti mertebesine yükseltilmesinin kastedildiğini kabul eder. Ayrıca bu yükseltilmenin bütün Peygamberlerin yararlandığı bir lûtuf olduğuna işaret eder (*Kur'ân Mesajı*, 177). Süleyman Ateş de aynı görüştedir (*Çağdaş Tefsir*, II, 50).

54. Nisâ sûresi, 4/156-158.

2. Başka bir insan, Allah Teâlâ tarafından Hz. İsa (a.s.)'a benzetilmiş ve katillerce Hz. İsa (a.s.) zannıyla öldürülüp asılmıştır. Asılan bu şahsın kimliği hususunda ise dört görüş nakledilmiştir:

a. Yahudi reislerden Yahuda, hakkında ölüm kararı verdikleri Hz. İsa (a.s.)'ı, havârîleriyle birlikte bulunduğu evden alıp getirmek üzere adamlarından birini göndermiştir. Ancak bu şahıs eve geldiği esnâda Hz. İsa (a.s.) Allah tarafından evin tavanından çıkarılıp kurtarılmış, onu götürmek üzere eve gelen adam ise Allah tarafından Hz. İsa(a.s.)'a benzetildiği için kendisini gönderenler tarafından öldürülmüştür.

b. Hz. İsa (a.s.)'ı takiple görevlendirilen bir yahudi onun peşinden dağa çıkmıştır. Bu esnâda Hz. İsa (a.s.) göğe çekilmiş, peşini takip eden bu adam ise ona benzetilmiştir. Hz. İsa (a.s.) zannıyla yakalandığında, tüm çabalarına ve feryatlarına rağmen Hz. İsa (a.s.) olmadığını kimseye kabul ettirememiş ve kendi arkadaşları tarafından öldürülmüştür.

c. Hz. İsa (a.s.), on arkadaşıyla birlikte bulunduğu bir esnâda yahudiler tarafından öldürülmek üzere yakalanacağını anlamıştır. Arkadaşları arasından bir fedâi istemiş ve, *"İçinizde benim kılığıma girerek Cennet'i satın almak isteyen var mı?"* diye sormuştur. İçlerinden biri bunu kabul edince Allah, bu fedâiyi Hz. İsa (a.s.)'a benzetmiş, Hz. İsa (a.s.) göğe kaldırılırken ona benzetilen havârisi asılmıştır.

d. Hz. İsa (a.s.)'ın havârîsi olduğunu söyleyen bir münâfık, onu yakalatmak için muhbirlik yapmıştır. Onun yerini göstermek için gittiğinde, Allah tarafından Hz. İsa'ya benzetilmiş ve birlikte geldiği yahudiler tarafından öldürülüp asılmıştır.

Hz. İsa (a.s.)'a benzetilme hakkındaki bu rivâyetleri aktaran Elmalılı, bu konuda Râzî'ye katıldığını açıklayıp, onun gibi, bu görüşlerin birbirine zıt ve çelişkili olduğunu söylemiş ve âyeti açıklama hususunda delil getirmeye elverişli olmadıkları kanâatinde olduğunu belirtmiştir.[55]

55. *Hak Dini*, III, 120.
Bu rivâyetlerden hiç birinin Kur'ân ve hadisle desteklenmediğini ve tamamen uydurulmuş hikâyelerden ibaret olduğunu söyleyen M. Esed, âyetteki

İncillerde Hz. İsa (a.s.)'ın yahudiler'in ısrarları sonucu Pilâtus'un emriyle çarmıha gerilerek öldürüldüğü, bir gün sonra da canlanıp mezarından çıktığı söylenmektedir.[56] Hıristiyanlar, Hz. İsa (a.s.)'ın öldürülmesinin mahiyeti hususunda ihtilâfa düşmüşlerdir. Melkâiyye mezhebine göre, öldürülme ve çarmıha gerilme hem cisim ve hem ruh için geçerlidir; ancak rûha dokunmakla değil, duygu ve şuur ile ulaşılmıştır. Yakubiyye'nin görüşü ise, öldürme ve asma fiilinin, iki cevherden doğan cevherine vâki olduğu şeklindedir. Nasturiler'e gelince, onlar, onun cisminin öldürüldüğünü, rûhunun ise göğe yükseltildiğini kabul ederler.[57]

Hristiyanlara göre, Hz. İsa (a.s.), çarmıha gerilmekle, bütün insanlığı, ataları Hz. Âdem (a.s.)'ın işlediği ezelî günahtan kurtarmıştır. Ancak kendini fedâ ederek, insanlığı kurtarma inancı, bir çok putperest dinde de mevcuttur. Bâzı hıristiyan araştırıcılar da, bu inancın, Hindûlar arasında örneklerini tespit etmişlerdir. Hindûlar, Krişna'nın ellerinden ve ayaklarından çivilenerek asıldığına, asılırken başında altın bir taç bulunduğuna inanırlar. Bu

---

"ve-lâkin şübbihe lehüm=fakat kendilerine bir benzetme yapıldı", ibaresini *"sadece onlara öyle olmuş gibi göründü"* şeklinde tercüme etmekte ve Hz. İsa (a.s.)'ın çarmıha gerildiği inancının ortaya çıkışı hakkında diğer müfessirlerde rastlamadığımız şu açıklamayı yapmaktadır: "Zamanın akışı içinde, Hz. İsa (a.s.)'dan uzun zaman sonra, onun, insanlığın işlediği ileri sürülen 'ilk günah' karşılığında kefâret olarak haç üzerinde öldüğünü söyleyen bir efsâne (muhtemelen o zaman güçlü olan Mitraistik inançların etkisi altında) gelişmişti, ve bu efsâne Hz. İsa (a.s.)'ın daha sonraki tâbileri arasında öylesine kökü bir şekilde yerleşti ki, düşmanları olan yahudiler bile, ona inanmaya -olumsuz anlamda olsa da, çünkü, çarmıha gerilme, o zamanlar en tehlikeli suçlular için verilen ölüm cezasının berbat biçimi idi- başladılar. Bana göre, bu, ibârenin tek tatmin edici açıklamasıdır." (*Kur'ân Mesajı*, s. 177).

56. İnciller'de, Hz. İsa (a.s.)'ın, düşmanlarının ısrarı sonunda onu serbest bırakmak isteyen vali Pontius Pilatus'un (M.S. 26-36) emriyle haça gerilerek öldürüldüğü, Arimitea şehrinden sâlih bir adam olan Yusuf isimli şahsın, Pilatus'tan izin alarak onun cesedini keten bezine sarıp boş bir mezara gömdüğü, bir gün sonra mezarını ziyarete giden kadınların onun mezarını açık buldukları, orada beliriveren adamların onun dirilerek mezarından çıktığını söyledikleri, onun şâkirdleriyle tekrar görüştüğü ve Kıyamete kadar onlarla beraber olduğunu söylediği, daha sonra da gök yüzüne alındığı anlatılmıştır (Luka, 23/20-56; 24/1-9; Yuhanna, 19/115-42; 20/1-23; Matta, 27/1-66, 28/1-20; Markos, 15, 1-47.).

57. Elmalılı, III, 120.

inanışa göre Krişna, insanlığı kurtarmak için kendisini feda etmiştir. Çarmıha gerilerek öldürüldüğü söylenen başka dinî liderler de vardır.[58]

Tantâvî, mühtedi Lord Headly'nin "İkâzu'l-Ğarb li'l-İslâm" ismini taşıyan eserinden naklen, İnciller'de anlatılan Hz. İsa (a.s.)'ın çarmıha gerilme hikâyesinin, bir Bâbil efsânesinden adapte olduğunu ifâde etmektedir. Headly, bu efsâneyi anlatan Asur kitâbesi sebebiyle gerçeği görerek müslüman olmuştur. Bu kitâbe, 1903-1904 yıllarında Alman arkeologlar tarafından keşfedilen bir Bâbil kitâbesidir. Asur yazısıyla yazılan bu kitâbede tanıtılan Bill isimli şahsın çarmıha gerilmesi ile Hz. İsa (a.s.)'ın çarmıha gerilmesi hakkındaki anlatılanlar aşağı yukarı aynıdır. Headly, bu kitâbedeki bilgilerle İncillerde verilen bilgileri mukâyese sonucunda şu önemli tespitleri yapmıştır:

1. Her ikisi de esir olarak götürülmüştür.

2. Bill, tepedeki bir evde, Hz. İsa (a.s.) ise, başkâhinin evinde muhâkeme edilir.

3. Bill gibi Hz. İsa (a.s.) da sopa ile dövülmüştür.

4. Bill öldürülmek üzere tepeye, Hz. İsa (a.s.) ise inler bir vaziyette çarmıha götürülmüştür.

5. Bill ile birlikte iki haydut daha çarmıha gerilmiş; aynı şekilde Hz. İsa (a.s.) ile de iki haydut asılmıştır.

6. Bill, tepeye (çarmıha) çıktığı zaman şehir sarsılır, büyük olaylar olur. Hz. İsa (a.s.) çarmıha gerilip öldürüldüğü zaman Mâbed'in örtüsü parçalanır, yer sarsılır, kayalar yuvarlanır, kabirler açılır.

7. Bill'in elbisesi alınır. Hz. İsa (a.s.)'ın elbisesini de askerler aralarında paylaşmışlardır.

8. Bill'in kalbine saplanan kılıç çıkarılınca yaradan akan kanı bir kadın silmiştir. Hz. İsa (a.s.)'ın böğrüne bir mızrak saplanır, oradan kan ve su çıkar. Mecdelli Meryem ile iki kadın gelip cesedi yıkar ve tahnit ederler (mumyalarlar).

58. Bu liderler hakkında bkz., Reşid Rızâ, *Menâr*, VI, 32-33.

9. Bill güneşten ve ışıktan uzak olan tepenin altına iner ve hayatını kaybeder. Hz. İsa (a.s.) kayanın altındaki kabre konulur, ölüler kısmına gider, Cehennemi ziyaret eder.

10. Askerler tepedeki zindanda tutuklu Bill'i gözetlerler. Hz. İsa (a.s.)'ın kabrinin başına da bekçiler konmuştur.

11. Bill'e bakmak için tanrılar otururlar. Mecdelli Meryem ile diğer Meryem, Hz. İsa (a.s.)'ın kabrinin önünde otururlar.

12. Bill, oturduğu her yerde aranır. Özellikle bir kadın onu kabristanda "ah kardeşim, ah kardeşim!" diyerek arar. Kadınlar ve özellikle de Mecdelli Meryem, Hz. İsa (a.s.)'ı aramak için arka kapıdan kabristana gelir ve kabrinin önünde ağlayarak durur.

13. Bill, ilkbahar güneşi gibi, yeniden hayata döner ve tepeden canlı olarak çıkar. Hz. İsa (a.s.) da pazar günü hayâta döner, tepedeki kabirden çıkar.

14. Babilliler'de büyük bayram, mart ayında, ılık ilkbahar mevsiminde olur. Çünkü Bill karanlık güçleri bu mevsimde yenmiştir. Hz. İsa (a.s.)'ın bayramı da ilkbahar günlerinde kutlanır. Bu bayram, karanlık güçleri yenmenin şenliğidir.

Headly, mukâyesenin sonunda şöyle demiştir:

"O zaman kürsülerden yegâne kurtarıcımız olarak ilân edilen Hıristiyanlığın büyüklüğü nerede? Bu kitâbeden anlaşılıyor ki, bu hikâye, Mesih'in ortaya çıkışından bin sene veya daha fazla bir zaman önce vardı. Demek ki, bu boş hikâye, size ebedî hayata girme pasaportu vermez. Bütün bunlar, çocukları avutanların hikâyesidir. İslâm şerîati, ruhsal yüceliğin; insanın şu dünyada yapacağı işlere bağlı olduğunu, insanın ancak kendi amelleriyle kurtuluşa erebileceğini söylüyor. Hepinizin güzel mânevî işler yapmanızı istiyorum. Bu, sizin için bir takım kâhin düşüncelerine saplanmaktan iyidir."[59]

Muasır Avrupalı ilim adamlarından bâzıları da, çarmıh olayının uydurma olduğu görüşündedirler. Bunlardan Alman Ernest die Bons, "çarmıha gerilme ve kendini fedâ etme meselesi hakkında söylenenlerin, Mesih'i görmemiş olan Pavlos ve benzerlerinin icâdı olduğunu" söylemektedir.[60]

59. Tantâvî, *Tefsir*, X, 23.
60. Bu hususta bâzı kanâatler için bkz. Kâsımî, *Tefsir*, V, 1695-1696.

Rivâyete göre, Hz. İsa (a.s.)'ın Peygamberliği sadece 3 yıl devâm etmiştir. 30 yaşında Peygamber olarak görevlendirilmiş, 32 veya 33 yaşında göğe kaldırılmıştır. Annesi Hz. Meryem'in ise, onun ref'inden 5 ya da 6 sene sonra 53 yaşında iken vefat ettiği bildirilmektedir.[61]

I. HZ. İSA (A.S.)'IN NÜZÛLÜ

İslâm âlimlerinin Hz. İsa (a.s.) hakkında en fazla tartıştığı konulardan biri de, onun Kıyâmete yakın bir zamanda yeryüzüne inmesi meselesidir. Kur'ân'-ı Kerim'de Hz. İsa (a.s.)'ın yeryüzüne inişiyle alâkalandırılan iki âyet bulunmaktadır. Ancak bu âyetlerdeki ifâdeler, delâletleri bakımından kesin ve açık değildir. Böyle olmakla birlikte, önce geçtiği gibi, Hz. İsa (a.s.)'ın ruh ve beden olarak semâya çıkarıldığı görüşünde olan müfessirlerin ekseriyeti, işaret edilen bu iki âyeti, onun Kıyâmet gününe yakın bir zamanda yeryüzüne ineceği şeklinde anlamışlardır. Diğer taraftan, güvenilir hadis kaynaklarında bu konuda yetmişin üzerinde hadis yer almaktadır. Bu hadisler, ifâdeleri bakımından açık ve kesinlik arzederler.

1. Hz. İsa (a.s.)'ın Nüzûlüyle İlgili Görülen Ayetler

Hz. İsa (a.s.)'ın nüzûlüyle alâkalandırılan iki âyetten biri Zuhruf suresinin 61. âyetidir. Bu âyetin manasını daha açık anlatabilmek için, bu âyetten önceki ve sonraki aynı konuyla ilgili âyetleri bütün halinde vermemiz gerekmektedir:

"(Ey Muhammed!) Meryem oğlu İsa örnek verilince, senin kavmin (Kureyş müşrikleri) hemen ondan keyiflenerek bağrıştılar. 'Bizim ilâhlarımız mı daha hayırlı, yoksa o mu?' dediler. Sana böyle söylemeleri, sadece tartışmaya girişmek içindir. Onlar şüphesiz kavgacı bir kavimdir. Meryem oğlu İsa, ancak kendisine nimet verdiğimiz ve İsrailoğulları'na örnek kıldığımız bir kuldur. Eğer dileseydik, size bedel yeryüzünde sizin yerinizi tutacak melekler var ederdik.

61. İbnü'l-Esir, I,307; Sa'lebî, 403; İbn Kesir, *Kasasu'l-enbiyâ*, II, 717.

Şüphesiz ki o, Kıyâmetin yaklaştığını gösteren bir bilgidir. Sakın Kıyâmetin geleceğinden şüphe etmeyin. Bana uyun, doğru yol budur. Sakın şeytan sizi bu yoldan alıkoymasın; şüphesiz o size apaçık bir düşmandır.

İsa, hakîkatin bütün delilleriyle geldiği zaman, 'Ben size, hikmet ile ve üzerinde ayrılığa düştüğünüz şeylerin bir kısmını açıklığa kavuşturmak üzere geldim. O halde, Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincine varın ve bana tâbi olun. Allah, şüphesiz benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir; öyleyse yalnızca O'na kulluk edin, doğru yol sadece budur.' dedi.

Ama onlar, daha sonra gruplara bölündüler ve İsa hakkında görüş ayrılığına düştüler. Kıyâmet gününün can yakıcı azâbına uğrayacak zalimlerin vay hâline!"[62]

Görüldüğü gibi bu âyetlerde, Mekke müşriklerine, Hz. İsa (a.s.)'ın ilahlığı hakkında hıristiyanlardan duyduklarının yanlışlığı anlatılmakta, onlardan duyduklarının aksine onun da diğer kullar gibi bir kul olduğu, Allah'ın onu Peygamber olarak seçtiği bildirilmektedir. Hz. İsa (a.s.)'ın nüzûlüyle alâkalı görülen 61. âyette ise "ve innehu le-'ilmün li's-sâati= Şüphesiz o, Saat (Kıyâmet) için bir ilimdir." buyurulmaktadır.

Müfessirlerden bâzıları bu âyette "innehu"daki "hu=o" zamiriyle Kur'ân-ı Kerim'in kasdedildiğini kabul ederler.[63] Ancak onların büyük bir kısmı, zamirin Hz. İsa (a.s.)'ın yerini tuttuğunu ileri sürmüşlerdir. Bu ikinci görüşü benimseyenler, önceki âyetlerde Kur'ân kelimesinin geçmediğini delil getirerek, birinci görüşü çok uzak bir ihtimâl saymışlardır. Onlara göre doğrusu, bu zamirle önceki âyetlerde adı geçen Hz. İsa (a.s.)'ın kastedilmesidir. Buna göre, âyetin mânâsı, "İsa, Kıyâmet'in yaklaştığını gösteren bir bilgidir." şeklinde olmaktadır.

Bu görüşü benimseyen müfessirler, Hz.İsa (a.s.) ile Kıyâmet bilgisi arasındaki irtibat hususunda ise, Hz. İsa (a.s.)'a verilmiş

62. Zuhruf sûresi, 43/65.
63. Bu görüşte olanlar, Kur'ân-ı Kerim'in Kıyâmet alâmetleri hakkında bilgi vermesini ve Kıyâmet'in yaklaştığını gösteren delillerden bahsetmesini gerekçe göstermişlerdir. Zamanımız müfessirlerinden Derveze bu görüşü tercih etmiştir (*Tefsir*, III, 383-384).

olan hastaları iyileştirme ve ölüleri diriltme mûcizelerinin yeniden dirilmeye, onun yeryüzüne tekrar inişinin ise Kıyâmetin yaklaştığına işâret olduğunu ve Kıyâmetin yaklaştığını bildirdiğini söylemişlerdir. Dolayısıyla bu alimler, Hz. İsa (a.s.)'ın inişini, Kıyâmet alâmeti olarak kabul etmişlerdir. İlk müfessirlerden İbn Abbas, Ebu Hureyre, Mücâhid, Ebu'l-Âliye, İkrime, Hasen-i Basrî, Katâde, Dahhâk ve diğer bâzı müfessirlerin bu görüşte oldukları nakledilmektedir.[64]

Bu hususta ikinci âyet ise Nisâ suresinin 159. âyetidir. Bu âyette şöyle denilmektedir:

"Kitap ehlinden (yahudîler ve hıristiyanlardan) hiçbir kimse yoktur ki, ölümünden önce, ona iman etmiş olmasın. O, Kıyâmet gününde onların üzerine şahitlik edecektir."

Bu âyetin tefsiri hususunda da farklı görüşler vardır. Bu görüşlerden biri, âyette ölümlerinden önce iman edecekleri bildirilen şahısların yerini tutan birinci zamir ile bütün yahudî ve hıristiyanların, kendisine iman edilecek şahıs için kullanılan "o" zamiriyle de, Allah Teâlâ veya son rasülü Hz. Muhammed (s.a.v.)'in kastedildiği şeklindedir. Buna göre, her bir yahudi veya hıristiyan, ölüm esnâsında gözlerinden perde kaldırılınca, Allah'ın tek ve ortaksız olduğuna, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in de O'nun kulu ve rasülü olduğuna îman edecektir.[65] Ancak onların yeis hâlindeki bu îmanları geçerli olmayacaktır. Diğer bir görüş ise, gerek ölümünden bahsedilen şahıs, gerekse kendisine iman edilecek şahıs için kullanılan iki zamirin de Hz. İsa (a.s.)'ın yerini tuttuğu şeklindedir. Buna göre, Hz. İsa (a.s.) gökyüzünden indiğinde, o sırada hayatta bulunan yahudiler ve hıristiyanlar, ölümünden önce ona îman edeceklerdir. Büyük müfessirlerden Taberî ve İbn Kesir, bu görüşü tercih etmişlerdir.[66] Diğer bir görüş de, Ehl-i

64. Zemahşerî, *Tefsir*, III, 494; İbn Kesir, *Tefsir*, Beyrut 1401, IV, 131-132; İbnü'l-Cevzi, *Tefsir*, VII, 325; Nesefî, *Tefsir*, IV, 118; Şevkâni, *Tefsir*, IV, 562-564.

65. Bu konuda bkz. Derveze , *Tefsir*, VI, 24 vd.; Ö. Ahmed Ömer, I, 357-358.

66. İbn Kesir, *Tefsir*, Beyrut 1401, I, 578; *Kasasu'l-enbiyâ*, II, 712; aynı görüş için bkz. Şevkânî, *Tefsir*, I, 535; Kâsımî, *Tefsir*, V, 1711; İbn Teymiye. *Dekâiku't-tefsir*, II, 95; Seyyid Kutub, *Fî Zılâl*, IV, 39.

kitap'tan olan insanlardan her birinin, vefatı öncesinde, Hz. İsa (a.s.)'ın Allah'ın rasülü olduğu gerçeğini anlaması ve buna îman etmesidir. Ancak yeis halindeki bu iman geçersiz olacaktır.[67]

2. Hz. İsa (a.s.)'ın Nüzûlüyle İlgili Hadisler ve Bu Konudaki Görüşler

Sahih hadis kaynaklarında Hz. İsa (a.s.)'ın nüzûlü hakkında rivâyet edilen hadislerin sayısı yetmişi aşmaktadır. Bu hadislerden bâzılarında Peygamber Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Nefsim kudret elinde olana yemin ederim ki, Meryem oğlu İsa, âdil bir yönetici olarak yakında aranıza inecektir. Sonra haçı kıracak, domuzu öldürecek ve cizyeyi kaldıracaktır..."[68]

"Devlet başkanınız (imamınız) kendinizden olduğu halde Meryem oğlu İsa gökyüzünden yanınıza indiği zaman hâliniz nice olur!"[69]

"Canımı kudret elinde tutan Allah'a yemin ederim ki, Meryem oğlu İsa âdil bir hakem olarak aranıza inmedikçe Kıyâmet kopmayacaktır. O, haçı kıracak (Hıristiyanlığın hükümsüz olduğunu ilân edecek), domuzu öldürecek ve cizyeyi kaldıracaktır (din olarak sâdece İslâmiyet kalacaktır). O zaman mal o kadar bollaşacaktır ki, kimse mal kabul etmeyecektir."[70]

---

67. Elmalılı, âyette "ölümü zamanında" değil de "ölümünden önce" tabirinin kullanılmasından hareketle, âyetten şu anlamı çıkarmıştır: "Ölümlerinden önce yahudiler Hz. İsa (a.s.)'ı yalanlamaktan, hıristiyanlar tanrılık isnadından tevbe ederek her halde Hz. İsa (a.s.)'a iman etmek zorundadırlar, yani ona iman ile borçludurlar. Ölüm gelmeden, tevbe kapısı kapanmadan, zorunlu hale düşmeden önce tevbe edip imana gelmelidirler. Yoksa o zaman imanın da faydası olmayacak, Hz. İsa (a.s.) kıyâmet gününde aleyhlerinde şahit olacak, yahudiler için "Ey Rabbim, bunlar beni yalanladılar" diye; hıristiyanlar aleyhinde de "Ey Rabbim, bunlar bana ilâh ve Allah'ın oğlu dediler." diye kûfûrlerine şahitlik edecektir." (*Hak Dini Kur'ân Dili*, III, 121).
Bu konuda bkz. Şeyhzâde, *Hâşiye*, II, 182; Mevdûdî, *Tefhim*, I, 432; R. Rızâ, Menâr, VI, 21-22.
68. Buhârî, Enbiyâ, 49; Müslim, İman, 242-246.
69. Buhârî, Büyû', 102, Enbiyâ, 49; Müslim, İman, 242.
70. Buhârî, Mezâlim, 31

"Ümmetimin hayatta bulunduğu bir zamanda Deccâl çıkar ve kırk bu kadar zaman kalır (râvi, Hz. Peygamber'in kırk gün mü, kırk ay mı, yoksa kırk yıl mı buyurduğunu bilemediğini söylemektedir). Bunun üzerine Allah Teâlâ, İsa b. Meryem'i yeryüzüne gönderir; o da Deccal'i bularak ortadan kaldırır. Sonra insanlar, aralarında hiç bir düşmanlık bulunmadan yedi yıl yaşarlar."[71]

Meşhur muhaddislerden Kadı Iyaz, bu hadislerden çıkarılan netice ile ilgili olarak şöyle demiştir:

"Ehl-i Sünnet'e göre, İsa'nın inmesi ve Deccâl'i öldürmesi, haktır, sahihtir. Çünkü bu babta sahih hadisler nakledilmiştir. Aklen ve şer'an, bunu iptal edecek bir delil de yoktur. Binaenaleyh kabûlü vâciptir."[72]

Mevdûdî, tefsirinde Hz. İsa (a.s.)'ın nüzûlüyle ilgili hadislerden yirmibir tanesini aktardıktan sonra şöyle demektedir:

"Bu yirmi bir hadisin tamamı, Rasûlullah'ın ashâbından on dört şahsa dayandırılmış ve en mûteber ve sahih hadis kaynaklarında sahîh isnâdlarla zikredilmiştir. Gerçi, konu hakkında bu hadislerden başka birçok hadis daha vardır; ancak biz, yalnızca râvi zinciri bakımından sahîh olan ve yaygınlık kazanmış bulunan bir bölümünü zikretmekle yetindik. Bu hadislere bakıldığında, 2000 yıl önce bâkire Meryem'den doğan Hz. İsa (a.s.)'ın öldüğü ya da âlemin herhangi bir yerinde hâlâ yaşamaya devam ettiği hususunu tartışmanın gereği ve faydası yoktur. Kaldı ki, Allah, bir kulunu âlemin herhangi bir yerinde binlerce yıl canlı tutup, dilediği zamanda dünyaya geri göndermeye de kâdirdir."[73]

Önceden olduğu gibi zamanımızda da Hz. İsa (a.s.)'ın nüzûlü konusunda müstakil eserler hazırlanmıştır. Muhammed Enverşâh el-Keşmîrî (öl.1932), et-Tasrîh bimâ tevâtere fî nüzûli'l-Mesîh adını taşıyan eserinde Hz. İsa (a.s.)'ın yeryüzüne ineceğini bildiren hadisleri toplamıştır. Bu eserde, yetmişbeşi Rasûlullah' ın sözü olmak üzere, toplam yüzbir rivâyet bulunmaktadır.

71. Müslim, Fiten, 116.
72. A. Davudoğlu, Sahih-i Müslim Terceme. ve Şerhi, XI, 7049.
73. *Tefhim*, IV, 488.

Muhammed b.Ca'fer el-Kettânî, Nazmü'l-mütenâsir mine'l-hadîsi'l-mütevâtir, isimli eserinde, Hz. İsa (a.s.)'ın nüzûlünün Kitap, Sünnet ve İcmâ ile sâbit olduğunu belirttikten sonra, bu konudaki hadislerin mütevâtir olduğunu söylemektedir.[74]

Muhammed Zâhid el-Kevserî de, bu konuda yazdığı eserinde, ilgili âyetlerin tefsirini yaptıktan sonra, *"Görüldüğü üzere, anlatılanlardan yalnızca Kur'ân-ı Kerim naslarının, Hz. İsa (a.s.)'ın sağ olarak ref' edildiğini ve Ahirzaman'da ineceğini kesin olarak gösterdiği ortaya çıkmaktadır...Bu konudaki hadisler mütevâtirdir. Ümmet, seleften halefe günümüze kadar onlara inanmıştır. Akâid kitaplarını ona göre tanzim etmiştir. Bundan ötesi sadece sapıklıktır."* demektedir.[75] Başka bir yerde ifâdesini daha da sertleştirerek, muhalif grup hakkında şöyle demiştir: *"İsa'nın nüzûlü hadisi, manevî mütevâtir bir hadistir. Şöyle ki: Aralarında bâzı mânâ farklılıklarıyla birlikte bu konuda gerçekten çok sayıda sahih ve hasen hadis nakledilmiştir. Bu hadisler Hz. İsa (a.s.)'ın nüzûlü konusunu açıkça ortaya koymaktadır. Böyle bir durumda, Hadis ilminin kokusunu koklayanlardan hiç kimse, bunu inkâra güç yetiremez."*[76] Kevserî'nin başka bir tesbiti de şöyledir: *"Mehdî, Deccâl ve Mesih hadislerinin tevâtürü hususunda, Ehl-i Hadis nezdinde şüpheye yer yoktur. Bâzı kelamcıların, -Kıyâmet alâmetlerinin tamamı haktır hususunu kabul etmeleriyle birlikte- bu hadislerin bir kısmının mütevâtir oluşu hakkındaki şüphesi, hadisteki bilgi ve vukûfiyetlerinin azlığındandır. Onlar, kendilerine bu mesele delilleriyle izah edildiğinde inatlarından vazgeçerlerse, bu tutumlarında mazur sayılırlar."*[77]

Şevkânî de, bu konuda te'lif ettiği eserinde ilgili hadisleri naklettikten sonra, kanâatini şöyle açıklamıştır: "Kesin olarak ortaya çıkmıştır ki, Mehdî el-Muntazar hakkındaki hadisler mütevâtirdir, Deccâl hakkındaki hadisler mütevâtirdir, İsa'nın nüzûlü hakkındaki hadisler mütevâtirdir."[78]

74. Keşmîrî, Mukaddime, s. 64.'den naklen.
75. Kevserî, *Nazra âbira fi-mezâimi men yünkiru nüzûle İsa*, Kahire 1362/1943, s. 36.
76. Nazra, 44.
77. Nazra, 49.
78. Ğumârî, Akidetü ehli'l-İslâm fî nüzûli İsa (a.s.), s. 11, Şevkânî'nin et-Tevdîh

Müfessirlerden çoğu da, bu hadislerin tevâtür derecesine ulaştığını ve dolayısıyla Hz. İsa (a.s.)'ın şu anda sağ olup zamanı gelince yeryüzüne ineceğinin kesin olduğunu kabul ederler. Taberî, Nisâ suresi 156. âyetinin tefsirinde, Rasûlullah (s.a.v.)' den nakledilen mütevâtir haberlerle, onun ineceğinin kesin olduğunu belirtmiştir.[79] İbn Kesir de, bu konudaki hadislerin mütevâtir olduğunu ve kesinlik arzettiğini belirtir.[80] İbn Atıyye ise şöyle demektedir: *"Ümmet, İsa'nın semâda diri olduğunu bildiren mütevâtir hadisin muhtevasını kabul hususunda icmâ etmiştir. Yâni o, Ahirzaman'da yeryüzüne inerek, domuzu öldürecek, haçı kıracak, Deccal ile savaşarak adâleti yayacak, onun sayesinde Ümmet-i Muhammed güçlenecektir."*[81]

İslam alimleri, Peygamberler içinde sadece Hz. İsa (a.s.)'ın refi ve tekrar inecek olmasının hikmeti hakkında ise şöyle demişlerdir: *"Peygamberler içinde sadece Hz. İsa (a.s.)'ın nüzûlünün hikmeti, inişinin onu öldürdüklerini iddia eden yahudilere cevap olmasıdır. Allah Teâlâ, onların yalanını ve İsa'nın onları mağlup ve perişan edeceğini açıklamıştır. Ya da onun nüzûlü, eceli yaklaşınca toprağa gömülmesi için olacaktır."*[82]

İlgili hadislerden çıkarılan bir netice de, Hz. İsa (a.s.)'ın yeryüzüne özel bir görev ile, yani Deccal'ın sebep olacağı fitneyi ortadan kaldırmak için inmesidir. Hz. İsa (a.s.), indiği zaman İslâm dininin hükümlerine tâbi olacak, müslümanların imamının arkasında namaz kılacaktır. Dolayısıyla müslüman topluma bir fert olarak katılacaktır. Onun gelişi, Hz. Muhammed (s.a.v.)' in son Peygamber olduğu gerçeğini ortadan kaldırmayacaktır.[83]

İslâm alimlerinin büyük ekseriyetinin bu ortak görüşünün aksine, muâsır alimlerden bâzıları, ilgili âyet ve hadislerin, Hz. İsa (a.s.)'ın tekrar yeryüzüne ineceğini kesin olarak göstermediği,

fî-mâ tevâtera fi'l-Muntezar ve'd-Deccâl ve'l-Mesîh isimli eserinden nakden. Ğumârî'de aynı görüştedir.

79. *Tefsir*, III, 291.
80. *Tefsir*, Beyrut 1401, I, 578; IV, 133.
81. İbn Atıyye'den nakden, Ebu Hayyân, *Tefsir*, II, 473.
82. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, VI, 568.
83. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Mevdûdî, *Tefhim*, göst. yer.

kanaâtindedirler. Bu alimlerin öncüsü durumunda olan Muhammed Abduh, onun nüzûlünü insanların İslâm şeriatına dönüşü olarak anlamakta ve şöyle demektedir:

"Hz. İsa (a.s.)'ın ref'i ve Ahirzaman'da ineceği hadisleri, i'tikâdî bir mesele olan ğayb işi hakkında nakledilen âhâd haberlerdir. Halbuki i'tikâdî meselelerde ancak kat'î delil kabul edilir; çünkü bu durumlarda istenen yakîn bilgidir. Hz. İsa (a.s.)'ın ref'i ve nüzûlü hakkında ise mütevâtir hadis yoktur. Onun iniş ve yeryüzünde hüküm sürmesinin te'vili, rûhunun ve risâletinin sırrının insanlar üzerindeki hâkimiyeti ile olmasıdır. O da, öğretilerinde rahmet, mehabbet, barış ve zahirleriyle yetinmeyip şeriatın asıl maksatlarına sarılmanın galibiyetidir."[84]

İ. HZ. İSA (A.S.)'IN TABİATI

Bilinen bütün bu gerçeklere rağmen hıristiyanlar, Hz. İsa (a.s.)'dan uzun bir süre sonra, onun babasız dünyaya gelişini, Allah'ın oğlu olmasıyla açıklayıp onu ilâhlaştırmışlar ve üçlü bir ilâh anlayışı (teslis) benimseyerek şirke düşmüşlerdir. Hz. İsa (a.s.) Meryem'den doğduğu halde, onun mucizevî doğumuna ve Ruhülkudûs ile te'yid edilmesine bakarak, ekânim-i selâse (üç esas=Baba, Oğul, Ruhülkudûs) olarak üçlü bir ilâh kabul etmişlerdir. Onlar bu konuda aralarında ihtilâfa düşerek, İsa Mesih'in tabîatı hakkında, farklı neticelere ulaşmışlardır. Bir kısmı, Hz. İsa (a.s.)'da sadece bir tabîatın, diğer bir kısmı ise iki tabîatın bulunduğuna inanır. Bir tabîata sahip olduğunu söyleyenler de görüşleri bakımından iki guruba ayrılır. Bir gurup, onun sâdece beşer olduğunu, diğer gurup ise ilâh olduğunu kabul eder. Üçüncü gurubun kanâati ise, onda biri ilâhî, biri insanî olmak üzere iki tabîatın bulunduğu şeklindedir. Temelde üçe indirilen bu görüşler, Hristiyan mezheblerince çok farklı şekillerde izah edilmiştir.[85]

84. *Menâr*, III, 317; benzeri görüş için bkz. Neccâr, 506-507; Tantâvî, *Tefsir*, III, 112; Elmalılı, II, 372-373; Ateş, *Çağdaş Tefsir*, II, 54-55.

85. Hristiyanların teslis/üçlü ilâh anlayışına sapmalarının tarihçesi ve bu görüşün ilk olarak M. 325 tarihinde İznik'te toplanan ilk konsilde resmileştirilmesi ve bunu kabul etmeyenlerin aforoz edilerek Hıristiyanlık dışı sayılmaları ve sayıları gittikçe artan Hıristiyan mezheplerinin Hz. İsa (a.s.)

hakkındaki görüşleri için bkz. Elmalılı, III, 190-204; 310-316.

325 yılında İznik'de akdedilen rûhaniler meclisinde bir araya gelen 2048 piskopos, aralarından 318 kişiyi temsilci seçmiştir. Bu temsilciler, ilk olarak teslis görüşüyle ilgili kesin kuralları koymuşlar ve Hz. İsa (a.s.)'ın diğer Peygamberler gibi Allah'ın kulu ve rasûlü olduğuna inanan İskenderiye papazlarından Arius ve mezhebini aforoz etmişlerdir. Bu kurallar şöyledir: "Biz, her şeyin sahibi, görülenin görülmeyenin yapıcısı olan bir ilâh babaya ve bir oğula; bir Allah'ın bir oğlu, bütün yaratılmışların ilki ve yaratılmış değil, babasının cevherinden bir hak ilâhtan bir hak ilâh, bütün âlemler ve her şey onun eliyle yaratılmış, bizim için ve bizim kurtuluşumuz için gökten inmiş ve Ruhülkudüs'ten cesetlenip bâkire Meryem'den doğmuş ve Pilatus zamanında asılıp defnedilmiş olan ve sonra üçüncü gün kalkıp göğe çıkan ve babasının sağında oturan ve ölülerle diriler arasında hüküm vermek için bir kere daha gelmeye hazır bulunan Yesu Mesih'e iman ederiz. Bir de Ruhülkudüs'e; babasından çıkacak olan hak ruha ve günahları affetmek için bir vaftize ve Katolik, kutsal bir Mesih cemaatine ve bedenlerimizin dirileceğine ve sonsuz daimî hayata da iman ederiz ve 'Bir zaman var idi ki, Allah'ın oğlu yoktu.' diyenlerle, 'Allah'ın oğlu kendisiyle tek cevher değildir.' diyenlerin Katolik kilisesi tarafından kâfir ilan olunacaklarını beyan ederiz."

Zamanla yeni mezhepler ortaya çıkmış ve Hıristiyanlıkta reform yapılarak bâzı temel inançlar değiştirilmiş olsa da, reform sonrası ortaya çıkan ve Protestanlık adı altında ifade edilen yeni mezheplerde de, bu üçlü ilah anlayışı devam etmektedir (Bu konuda bkz. Elmalılı, III, 192, Mehmet Aydın, Hıristiyanlık, 27-34, 47-63).

Roma kilisesinde vaftiz töreni esnasında tekrarlanan ve "Havârîlerin İman Esasları" diye adlandırılan Hıristiyanlık âmentüsü şöyledir:

1. Göğün ve yerin yaratıcısı kâdir-i mutlak baba Tanrı'ya;
2. O'nun biricik oğlu Rab İsa Mesîh'e;
3. O'nun kutsal ruhtan olduğuna, bâkire Meryem'den doğduğuna;
4. Pontius Pilatus zamanında ıztırap çektiğine, çarmıha gerildiğine, öldüğüne ve gömüldüğüne;
5. Ölüler diyârına indiğine, üçüncü gün ölüler arasından dirildiğine;
6. Göklere yükseldiğine, Tanrı'nın kâdir-i mutlak babanın sağına oturduğuna;
7. Oradan ölüleri ve dirileri yargılamak üzere ineceğine;
8. Kutsal rûha;
9. Kutsal evrensel kiliseye, azizlerin birliğine;
10. Günahların bağışlanacağına;
11. Bedenin dirileceğine;

Hz. İsa (a.s.)'ı Allah'ın oğlu kabul eden hıristiyanlar, onun, Allah'ın tezâhürü, Allah'ın kelimesi ve kutsal rûhunun cisme bürünmüş şekli olduğunu iddia etmişlerdir. Aynı zamanda, bütün insanlığın işlediği günahın yükünü üzerine alması ve bu yüzden çarmıha gerilerek kendi kanı ile tüm insanların günâhlarına kefâret olması için, Allah'ın biricik oğlunu yeryüzüne gönderdiğine inanarak büyük bir şirke düşmüşlerdir. Bu bâtıl inancın Hz. İsa (a.s.) ile aslâ alâkası yoktur. Bu sapma, ondan sonraki dönemde, din adamlarının hayallerinin ürünü olarak ortaya çıkmıştır.[86] Onların bu inancının kaynağını İnciller teşkil etmektedir. İnciller'de Hz. İsa (a.s.)'ın Baba'nın nezdinde tek şefaatçi olduğu ve onun bütün insanlığın günahlarına keffaret olarak geldiği bildirilmektedir.[87] Hristiyanlık inancına göre, Allah'ın oğlu olarak babasının yanında bulunan Hz. İsa (a.s.), Allah'a eşit iken, O'nun emriyle insanları kurtarmak için gökten inerek onlara benzer bir hale gelmiştir.[88] Beşeriyetin Hz. Âdem (a.s.)'dan beri sırtında taşımakta olduğu günahı, çarmıha gerilerek canı ile ödemiştir.

Ancak Kur'ân-ı Kerîm'e göre, Hz. İsa, kendisine hâmile kalan Hz. Meryem'den doğmuştur; beşer olma yönünden diğer insanlardan farksızdır. Hemcinsleri gibi o da ölümlüdür. Dolayısıyla, hristiyanların inandığı gibi bir ilâh veya Allah'ın oğlu olması düşünülemez. O da Allah'ın bir kuludur. Onun tabîatı ilâhî bir tabiat veya ilâhî-insânî bir tabîat değildir.

12. Ebedî hayata inanırım. (Bkz. Mehmet Aydın, "Hıristiyanlık", *DİA*, XVII, 346).

86. Mevdûdî, *Tefhim*, I, 439.
87. I.Yuhanna,II/1-2.
88. Filipililere Mektup, II/6-11.

K. ALLAH OĞUL VE ORTAK EDİNMEKTEN MÜNEZZEHTİR

Yüce Allah, Kur'ân-ı Kerim'inde pek çok yerde, hristiyanların bu ağır iftirasını reddetmektedir. Bu âyetlerden birkaçının meâli şöyledir:

"Allah çocuk edinmemiştir. O'nunla birlikte bir başka ilâh da yoktur. Eğer öyle olsaydı, her ilâh kendi yarattığına hükmedip onu istediği yöne götürürdü. Ayrıca onların bir kısmı diğerine üstün gelmeye çalışırdı. Allah, müşriklerin taktıkları sıfatlardan münezzehdir. O, gaybı da bilir, hazırı da. Onların koştukları ortaklardan münezzehtir."[89]

"De ki: O Allah, birdir. Allah, hiç bir şeye muhtaç değildir, O, doğurmamış ve doğrulmamıştır. O'nun hiç bir dengi yoktur."[90]

"Allah, gökleri ve yeri eşsiz bir şekilde yoktan vâr edendir. O'nun eşi yokken nasıl çocuğu olabilir? Üstelik, her şeyi yaratan da O'dur. O, her şeyi çok iyi bilir."[91]

Allah Teâlâ, "Allah çocuk edindi" iftirasının, gökleri, yeri ve dağları paramparça edebilecek büyük bir bühtan olduğunu belirterek şöyle buyurmuştur:

"Bâzı kimseler, 'Rahman olan Allah çocuk edindi.' dediler. Yemin olsun ki, siz ortaya çok çirkin bir şey getirip iftira attınız. Bu iftiranın korkunçluğundan neredeyse gökler çatlayacak, yer yarılacak, dağlar parçalanıp dağılacaktı. Çünkü onlar, rahman olan Allah'a çocuk isnat ettiler. Oysa rahman olan Allah'ın çocuk edinmesi aslâ şanına yakışmaz. Göklerde ve yerde bulunan hiç bir kimse yoktur ki, kıyâmet günü rahman olan Allah'ın huzuruna bir kul olarak çıkmasın. Şüphesiz Allah, onları ilmiyle kuşatmış, kendilerini ve yaptıklarını bir bir saymıştır. Kıyâmet günü onların her biri Allah'ın huzuruna tek başına çıkacaktır."[92]

Hz. İsa (a.s.) da diğer Peygamberler gibi bir beşerdir ve o Hz. Meryem'in oğludur. Kendisine üflenen bir ruhla hâmile kalmış

89. Mü'minun sûresi, 23/91-92.
90. İhlâs sûresi, 112/1-4.
91. En'am sûresi, 6/101.
92. Meryem sûresi, 19/88-95.

Meryem'den doğmuştur. Annesinden başkasına nisbeti büyük bir iftiradır. Yahudilerin, onun gayrimeşru bir birleşmenin ürünü olduğu şeklindeki çirkin iftiraları da, hristiyanların onun Allah'ın oğlu, Allah'ın insanda tecessümü şeklindeki inançları da gerçek dışı birer düşüncedir:

"İşte Meryem oğlu İsa (hakkındaki doğru bilgi) budur. Ne var ki, yahudiler ve hıristiyanlar, bunda ihtilâf etmişlerdir. Çocuk edinmek, aslâ Allah'ın şanına yakışmaz. O, bir şeyin olmasını dilerse, sâdece 'ol' der, o da oluverir. Şüphesiz, benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz Allah'tır. O halde O'na ibadet edin. İşte doğru yol budur. Ne var ki, gruplar aralarında İsa hakkında ihtilafa düştüler. O dehşetli günü görecek kâfirlerin vay haline! Bizim karşımıza çıkacakları gün, gerçeği nasıl da apaçık işitecek ve görecekler! Ancak o zâlimler, bu gün, apaçık bir sapıklık, apaçık bir dalâlet içindedirler."[93]

Hıristiyanların bâtıl inançlarını reddeden Yüce Allah, kendi katında Hz. İsa (a.s.)'ın yaratılışının Hz. Âdem (a.s.)'ın yaratılışından farksız olduğunu bildirmiştir:

"Allah'ın katında İsa'nın durumu kendisini topraktan yaratıp sonra 'ol' demesiyle olmuş olan Âdem'in durumu gibidir. Gerçek Rabbindendir, o halde şüphelenenlerden olma."[94]

Müfessirler, bu sonuncu âyetin iniş sebebinin, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Necran'dan gelen 60 kişilik Hıristiyan heyetiyle yaptığı görüşme olduğu hususunda görüş birliği etmişlerdir. Bu âyet, Hıristiyan âlimlerin, "Mâdem ki, İsa'nın insanlardan bir babası olmadığı açıktır, o halde Allah'ın oğlu olması gerekir" iddiasında bulunmaları üzerine, onlara cevap olarak inmiştir. Âyetle onlara, Hz. İsa (a.s.)'ın da, Hz. Âdem (a.s.) gibi babasız olarak yaratıldığı gerçeği hatırlatılmış, ikisinin yaratılışı arasındaki benzerliğe işâret edilmiştir. Hz. Âdem (a.s.)'ın Allah veya Allah'ın oğlu olmasını gerektirmeyen bu özelliğin, Hz. İsa (a.s.)'ın da Allah veya oğlu

93. Meryem sûresi, 19/34-38.
94. Âl-i İmrân sûresi, 3/59-60.

olmasını gerektirmediği bildirilmiştir.[95] Allah'ın Hz. İsa (a.s.)'ın babası değil, ancak yaratıcısı ve Rabbi olduğu gerçeği vurgulanarak, hıristiyanların düştükleri hata ortaya konulmuştur. Bu kesin ve susturucu ilâhî cevap, aynı zamanda yahudilere yönelik bir cevaptır. Babasının olmaması dolayısıyla, Hz. İsa (a.s.)'ın Peygamberliğini reddetmenin, Hz. Musa (a.s.) ve Tevrat'ı yalanlamak olduğunu ortaya koymaktadır. Zira Hz. İsa (a.s.), aynen Hz. Âdem (a.s.) gibi babasız yaratılan bir Peygamberdir.[96]

Allah Teâlâ, Ehl-i Kitab'ı Hz. İsa (a.s.) hakkında haddi aşmaktan ve üçlü ilâh kabul etmekten menetmiştir. Rivâyete göre, huzuruna gelen bâzı hıristiyanlar, Hz İsa (a.s.)'a Allah'ın kulu ve rasûlü dediği için, Peygamberimiz (s.a.v.)'i onu ayıplamakla ithâm etmişlerdi. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.v.), Allah'a kul olmanın bir ayıp olmadığını söylemişti. Bu hâdise dolayısıyla şu âyetler indi.

"Ey Kitap ehli! Dininiz hususunda aşırı gitmeyin. Allah hakkında sâdece gerçeği söyleyin. Meryem oğlu İsa Mesih, ancak Allah'ın Peygamberi, Meryem'e ulaştırdığı kelimesi ve O'ndan bir ruhtur. Allah'a ve Peygamberlerine inanın, 'Allah üçtür' demeyin. Bundan vazgeçin, vazgeçmeniz sizin hayrınızadır. Allah ancak bir tek ilâhtır, çocuk sahibi olmaktan münezzehtir. Göklerde olanlar da yerde olanlar da O'nundur. Vekil olarak Allah yeter.

95. M. Esed, bu hususta da çok farklı bir görüş ileri sürmüştür. Ona göre, bu âyette Âdem ile, sadece Hz. Âdem (a.s.) değil, insan soyu kastedilmiş ve insanın topraktan yaratılmış bir ölümlü olduğu vurgulanmıştır (*Kur'ân Mesajı*, 101).

96. Elmalılı, II, 378. Bu görüşme sırasında Necran'dan gelen delegeler, Hz. İsa (a.s.)'ın ilahlığı görüşlerinde inat edince, Allah Teâlâ, indirdiği müteakip âyetle Peygamberimiz (s.a.v.)'e onları lânetleşmeye çağırmasını emretmiştir. Mübâhele âyeti denilen bu âyet, "Hangi taraf yalancı ise Allah ona lânet etsin!" diye lânetleşmeye gidilmesini emrediyordu. Ancak heyettekiler, reisleri Abdülmesih'in görüşüne uyarak, bu teklifi kabul etmekten kaçındılar. Lânete uğrayacak tarafın kendileri olacağını bildiklerinden, buna cesâret edemeyip bir anlaşma ile İslâm devletinin hâkimiyetine girmeyi kabul ettiler. İlgili âyetin tercümesi şöyledir:
"Sana gerekli bilgi geldikten sonra, artık bu konuda kim seninle tartışacak olursa deki: Gelin oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, kendimizi ve kendinizi çağıralım, sonra da lânetleşelim; Allah'ın lânetinin yalancılar üzerine olmasını dileyelim." (Âl-i İmrân sûresi,3/61).

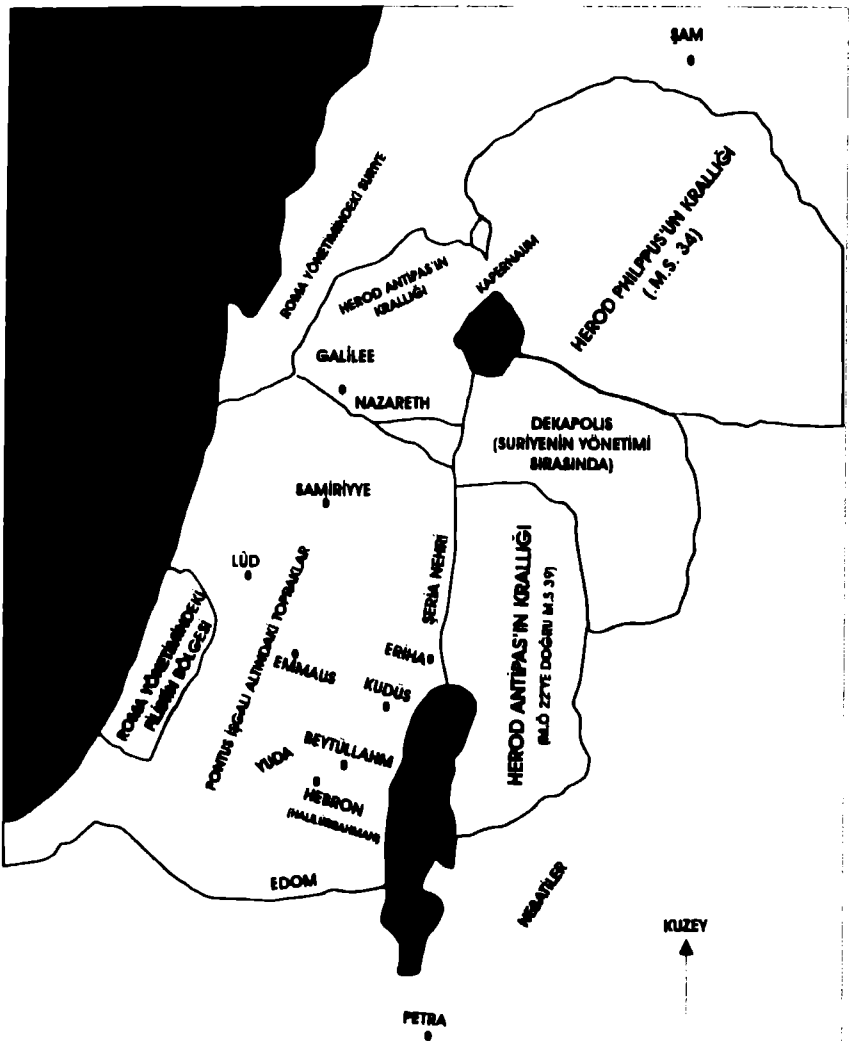

HZ. İSA ZAMANINDA FİLİSTİN

HARİTA IX

İsa Mesîh de, Allah'a yaklaştırılmış melekler de Allah'a kul olmaktan aslâ çekinmezler. Kim O'na kulluktan çekinir ve büyüklük taslarsa, bilsin ki, O, hepsini huzuruna toplayacaktır. Allah, inanıp yararlı iş işleyenlere ecirlerini ödeyecek, onlara olan bol nimetini daha da artıracaktır. Kulluk etmekten çekinenleri ve büyüklük taslayanları ise elem verici bir azâba uğratacaktır. Onlar kendilerine Allah'tan başka bir dost ve yardımcı bulamazlar."[97]

Allah Teâlâ, Baba, oğul ve Ruhülkudüs'ün oğulda cesetlendiğini düşünerek, "Allah, Meryemoğlu İsa'dan ibârettir" diyenlerin ve üçlü tanrı anlayışına sahip olanların küfre düştüklerini ve cehennemlik olduklarını bildiren âyetler indirmiştir:

"Şüphesiz ki, 'Allah, ancak Meryem oğlu İsa Mesih'tir,' diyenler kâfir olmuşlardır. Ey Muhammed! De ki: 'Allah, Meryem oğlu İsa Mesih'i, annesini ve bütün yeryüzündekileri helâk etmek istese, O'na kim engel olabilir?' Göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin mülkiyeti sadece Allah'a aittir. O, dilediğini yaratır. Allah, her şeye kâdirdir."[98]

"Andolsun ki, 'Allah, ancak Meryem oğlu Mesih'tir' diyenler kâfir oldular. Oysa İsa Mesih, 'Ey İsrailoğulları! Rabbim ve Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin; kim Allah'a ortak koşarsa muhakkak Allah ona Cenneti haram eder. Onların varacağı yer Cehennemdir. Zâlimlerin hiç bir yardımcısı da yoktur.' dedi.

And olsun ki, 'Allah üçten biridir' diyenler kâfir olmuştur. Tek bir Allah'tan başka ilâh yoktur. Dediklerinden vazgeçmezlerse, andolsun ki, onlardan inkâr edenler elem verici bir azaba uğrayacaktır. Hâlâ Allah'a tevbe etmezler, O'ndan mağfiret dilemezler mi? Oysa Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. Meryem oğlu İsa Mesih sadece Peygamberdir; ondan önce de Peygamberler gelip geçmiştir. Onun annesi dosdoğrudur, her ikisi de yemek yerlerdi. Onlara âyetleri nasıl açıkladığımıza bir bak, sonra da bak ki nasıl yüz çeviriyorlar!

Ey Muhammed! Onlara şöyle de:'Allah'ı bırakıp da, size zarar da fayda da veremeyecek şeylere mi kulluk ediyorsunuz? Allah her

97. **Nisâ sûresi, 4/171-173.**
98. **Mâide sûresi, 5/17 .**

şeyi işiten ve her şeyi çok iyi bilendir. Ey Kitap ehli! Haksız olarak dininizde taşkınlık etmeyin. Daha önce saptıtan, çoğunu saptıran ve doğru yoldan ayrılan bir milletin heveslerine uymayın."[99]

Hz. İsa (a.s.) daha beşikte iken söylediği ilk sözlerde, kendisinin Allah'ın kulu olduğunu açıkladığı ve bu gerçeği sık sık dile getirdiği, diğer insanlarla benzer bir hayat sürdüğü, o ve annesi diğer insanlar gibi yiyip içtikleri halde, doğrudan uzaklaşan hıristiyanlar, insanoğlunun müzmin hastalığına yakalandılar. Allah'a ortaklar uydurdular. Peygamberleri ve din adamlarını ilâh edinerek onları Allah'a nispet edenler sadece onlar değildi. Yahudiler de Hz. Üzeyr (a.s.)'ın Allah'ın oğlu olduğunu iddiâ ediyorlardı. Allah Teâlâ, bu iki toplumun iftirasını aynı âyette dile getirerek şöyle buyurmuştur:

"Yahudiler, 'Üzeyr Allah'ın oğludur' dediler; Hıristiyanlar, 'Mesih Allah'ın oğludur' dediler. Bu, daha önce inkâr edenlerin sözlerine benzeterek ağızlarında geveledikleri sözdür. Allah onları yok etsin! Nasıl da uyduruyorlar! Onlar hahamlarını, papazlarını ve Meryem oğlu Mesih'i Allah'tan başka rabler olarak kabul ettiler. Oysa tek Allah'tan başkasına kulluk etmemekle emrolunmuşlardı. O'ndan başka ilâh yoktur. Allah, onların koştukları eşlerden münezzehtir."[100]

---

99. Mâide sûresi, 5/72-77. Hz. İsa (a.s.)'ın, *"Ey İsrailoğulları! hem benim rabbim hem de sizin rabbiniz olan Allah'a kulluk edin!"* sözü muharref İnciller'de de geçmektedir. Bkz. Matta', IV, 10; Luka, IV, 8.

100. Tevbe sûresi, 9/30-31.
Yahudiler'in Hz. Üzeyr (a.s.)'ı ilahlaştırmaları konusunu ilgili bölümde ele almıştık. Bu âyette gündeme getirilen, hıristiyanların Hz. İsa (a.s.) dışında haham ve rahiplerini ilâh edinmesine gelince, bunun ne şekilde olduğunu, Rasûlullah (s.a.v.) açıklamıştır. Şöyle ki: Önceden Hıristiyan olan Adiyy b. Hâtem, boynunda altın bir haç asılı olduğu halde Hz.Peygamber (s.a.v.)'in huzuruna gelmişti. Peygamberimiz (s.a.v.) ona, boynundaki putu çıkarmasını söyledi, bu âyeti okudu ve ardından şöyle dedi: *"Gerçekte onlar, ruhbanlara tapmıyorlardı; ancak onların helâl ilan ettiklerini helâl, haram saydıklarını haram sayıyorlardı."* (Tirmizî, *Tefsiru'l-Kur'ân*, 10).
Vâhidî de, şu olayı aktarmaktadır: Rasûlullah (s.a.v.), Enbiyâ sûresinin 98. âyetini müşriklere okumuştu. Bu âyette müşrikler hakkında, *"Gerçekten siz de, Allah'ın dışında taptıklarınız da cehennemin odunusunuz."* deniyordu.

Halbuki Hz. İsa (a.s.), insanları kendisine îman ve itâate çağırırken sadece Allah'a kul olmalarını ve yalnızca O'nu ilâh edinmelerini emrediyor, doğru yolun bundan ibaret olduğunu açıklıyordu:

"Benden önce gelen Tevrat'ı tasdik etmekle beraber size yasak edilenlerin bir kısmını helâl kılmak üzere, Rabbinizden size bir âyet getirdim. Allah'tan sakının ve bana itâat edin; çünkü Allah benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir. O'na kulluk edin. İşte dosdoğru yol budur."[101]

L. HZ. İSA (A.S.)'IN KAVMİ ALEYHİNE ŞAHİTLİĞİ

Kur'ân-ı Kerim'de, Hesap gününde Allah Teâlâ ile Hz. İsa (a.s.) arasında, hıristiyanların onu ve annesini tanrı edinmeleri hususunda geçecek bir konuşmaya yer verilmiştir. Bu konuşmada Yüce Allah, Hz. İsa (a.s.)'a, Allah'tan başka kendisini ve annesini tanrı edinmeleri hususunda kavmine bir şey söyleyip söylemediğini sormaktadır. Hz. İsa (a.s.) ise, Yüce Allah'ı bundan tenzih ettiğini ve içlerinde bulunduğu sırada O'nun bildiği gibi kavmine

---

İbnü'z-Ziba'râ isimli müşrik hemen şu soruyu sordu: "Ey Muhammed! Bu sâdece bizim ve bizim putlarımız için midir; yoksa bütün milletleri ilgilendirir mi?" Rasûlullah (s.a.v.), istisnâsız puta tapan bütün kavimleri ve putlarını içine aldığını söyleyince, bu müşrik sözlerini devam ettirerek şunları söyledi: "Meryem oğlu İsa (a.s.)'ın Peygamber olduğunu iddiâ eden, ona ve annesine övgüler yağdıran sen değil misin? Biliyorsun ki, Nasârâ o ikisine tapıyor. Üzeyir (a.s.)'a da, meleklere de tapılıyor. Eğer bütün bunlar cehennemde ise, biz ve ilâhlarımız onlarla birlikte bulunmaktan memnun olmuşuzdur."

Rasûlullah (s.a.v.), ona şu cevabı verdi: *"Allah'tan başka ilâhlık dâvâsına kalkışan ve kendisine tapılmasını isteyen herkes, kendisine tapanlarla birlikte olacaktır. Çünkü onlar, şeytana ve şeytanın tapılmasını emrettiği şeylere tapmaktadırlar."*

Bunun üzerine Allah Teâlâ, onu tasdik ederek aslâ ilahlık taslamayan Hz. İsa (a.s.), Hz. Meryem, Hz. Üzeyr (a.s.) ve meleklerin bu hükmün dışında olduğunu bildiren şu âyeti indirdi:

"Nezdimizden kendilerine en güzel sevab vâdedilenler, işte onlar, cehennemden uzaklaştırılacaklardır." (Enbiyâ sûresi, 21/101). (Vâhidî, *Esbâb-ı nüzûl*, 255; ayrıca bkz, İbn Hişâm, II, 202).

101. Âl-i İmrân sûresi, 3/50-51.

sâdece O'na kulluk etmelerini söylediğini ve aslâ ilahlık taslamadığını, ifâde etmektedir:

"Ve işte o zaman Allah, 'Ey Meryem oğlu İsa! Sen insanlara Allah'ın dışında tanrı olarak beni ve annemi iki tanrı edinin, dedin mi?' dedi. İsa, şöyle cevap verdi: Haşa, seni tenzih ederim, hakkım olmayan sözü söylemek bana yaraşmaz; eğer söylemişsem, şüphesiz sen onu bilirsin. Sen, benim içimde olanı bilirsin; ben ise senin gizlediklerini bilmem. Şüphesiz ki, görülmeyeni bilen ancak sensin. Ben onlara sâdece benim Rabbim ve sizin Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin diye bana emrettiğini söyledim. Aralarında bulunduğum müddetçe onlar hakkında şahit idim. Sen beni katına yükselttikten sonra, onları sen gözlüyordun. Sen her şeye şâhitsin. Onlara azâb edersen, doğrusu onlar senin kullarındır; onları bağışlarsan, güçlü olan, hakim olan şüphesiz ancak sensin."[102]

Bu şâhitlik ve yüzleşme, Kıyâmet gününde, Hz.İsa (a.s.)'ı ve annesini ilah edinenlerin huzurunda olacağı halde, bu işin kesinliğini göstermesi bakımından, hitap geçmiş zaman kipiyle yapılmıştır. Bu soru ve cevaptan maksat, hıristiyanları korkutmak, Allah'a karşı hiç bir şeyi ortak koşmamaları hususunda onları uyarmaktır. Âyetteki ağır azarın muhâtabı, Hz. İsa (a.s.) değil, onu ilâh edinerek üçlü tanrı inancına sahip olan hıristiyanlardır. Görüldüğü gibi, Cenab-ı Hak'kı kendisine ortak koşulmaktan tenzih eden Hz. İsa (a.s.), insanlara sadece Allah'ın emirlerini ulaştırdığını söylemiş, bu bâtıl inanışın kendisinden sonraki dönemde ortaya çıktığını, kendisinin ise buna engel olamayacağını belirtmiş; sonra da kavminin durumunu Allah'a havâle ettiğini açıklamıştır.

102. Mâide sûresi, 5/ 116-119

M. HRİSTİYANLAR İSLÂM DAVETİNE KARŞI YAHUDİLER VE MÜŞRİKLERDEN DAHA OLUMLU DAVRANMIŞLARDIR

Hıristiyanlar, içlerinden İslâma girenler çok fazla olmamakla birlikte, Rasûlullah (s.a.v.)'in dâvetine karşı, Ehl-i Kitab'ın diğer kanadı olan yahudilerin aksine müsbet bir tavır takınmış, onlardan bir kısmı müslümanlara dostluk ve sevgi beslemiştir.

İbn İshak'tan aktarılan bir rivâyete göre, Peygamber olarak görevlendirildiği haberi Habeşistan'da duyulunca, 20 kişilik veya o civarda bir heyet, Mekke'de olan Rasûlullah (s.a.v.)'e gelmişti. Heyet mensupları, onu Mescid-i Haram'da buldular ve onun etrafında oturup onunla konuştular. Bu sırada Kureyş müşriklerinden bir gurup da toplantı yerlerinde oturuyordu. Rasûlullah (s.a.v.), heyettekilerin sorularını cevapladıktan sonra onları İslâm'a dâvet etti ve onlara Kur'ân'dan bâzı bölümler okudu. Kur'ân'ı dinlediklerinde göz yaşlarını tutamayan bu hıristiyanlar, dâvetini kabul ederek ona iman ettiler. Kitaplarında onun vasıfları hakkında verilen bilgileri, onda müşâhede etmişlerdi. O sırada kendilerine sataşan Ebu Cehil'in hakaretlerine maruz kaldıkları halde, onu iyilikle savmaya çalışan ve ona hiçbir çirkin söz söylemeyen bu heyetin Necran'dan geldiğinin söylendiğini de ekleyen İbn İshak, Kasas sûresinin 52-55. âyetlerinin bu heyet hakkında indiğini belirtir. Bu âyetlerin meâli şöyledir:

"Bundan önce kendilerine kitap verdiklerimiz, buna da iman ederler. Kendilerine Kur'ân okunduğu zaman, 'Biz ona iman ettik. Şüphesiz o, Rabbimizden indirilmiş bir gerçekti. Doğrusu biz, bu bize ulaşmadan önce de, ona yürekten boyun eğen Müslümanlardık!' derler.

Sabretmeleri, kötülüğü iyilikle savmaları ve kendilerine rızık olarak bahşettiğimiz nimetlerden infakta bulunmalarından dolayı mükâfatlarını iki kat olarak vereceğimiz kimseler, işte onlardır. Onlar ki, boş ve anlamsız sözler işittikleri zaman, ondan hemen yüz çevirip, 'Bizim amellerimiz bize, sizin amelleriniz sizedir. Size selâm olsun, bizim câhillerle işimiz yok!' derler."

Habeşistan Necâşisi ve arkadaşları hakkında nazil olan Mâide suresi 82. âyeti de, bu hususu açıkça ortaya koymaktadır. Bu âyette, mü'minlere aşırı düşmanlık bakımından, yahudiler, putlara tapan müşriklerle bir tutulmuştur. Hattâ müfessirler, âyette önce yahudilerin zikredilmesinden hareketle, onların düşmanlığının müşriklerin düşmanlığından daha fazla olduğunu kabul etmişlerdir.[103] Âyetin devamında, mü'minlere sevgi besleme bakımından en yakın olanların ise, hıristiyanlar olduğu belirtilmiş, bu sempatinin sebebi olarak da içlerindeki âlim, keşiş ve rahiplerin bulunması gösterilmiştir:

"Bütün insanlar içinde, mü'minlere en çok düşmanlık besleyenlerin, Yahudiler ve Allah'a ortak koşan müşrikler olduğunu kesinlikle göreceksin. Ve bütün insanlar içinde inananlara en çok dostluk ve sevgi besleyenlerin ise 'Biz hıristiyanlarız' diyenler olduğunu göreceksin. Gerçek böyledir; çünkü, hıristiyanlar arasında, öyle keşişler ve rahipler vardır ki, onlar kibire kapılmamışlardır. Onlar, bu Rasûle (Hz. Muhammed'e) indirileni dinlediklerinde, ondaki hakikatin bir kısmını tanıdıklarından, gözlerinden yaşlar boşaldığını görürsün. Onlar, 'Ey Rabbimiz, biz inanıyoruz, öyleyse bizi, hakikate şahitlik yapanlar ile birlikte yaz. Rabbimizin bizi sâlihler arasına katmasını o kadar arzuladığımız halde, nasıl olur da Allah'a ve bize indirilen hakikâte iman etmeyiz.' dediler. Ve bu inançları karşılığı, Allah, onları, mesken edinecekleri, içinden ırmaklar akan cennet bahçeleriyle mükâfatlandıracaktır. Bu, iyilik yapanların ödülüdür. Hakikati inkâra ve mesajlarımızı yalanlayanlara gelince, onlar ateşe atılacaklardır."[104]

N. İNCİLLER

Hıristiyanların kutsal kitabı Ahd-i Cedid, başta dört incil olmak üzere 27 kitaptan meydana gelmektedir. Her biri başka bir

103. Zemahşeri, *Tefsir*, I, 637,

104. Mâide sûresi, 5/82-86. İbn İshak'ın bildirdiğine göre, Habeşistan Necâşisi, hakkında bilgi almak ve bâzı hususları ona sorup öğrenmek için Medine'ye Rasûlullah (s.a.v.)'e din adamlarından oluşan 12 kişilik bir heyet göndermişti. Bu rahipler, Rasûlullah (s.a.v.)'in okuduğu Kur'ân'ı dinlerken göz yaşlarını tutamamışlardı. İşte bu âyetler, bu rahipler hakkında indi.(Sîre, 200).

şahıs tarafından yazılmış olan dört İncil, yazarlarına göre isimlendirilmiştir. Bilinen gerçeklere göre Hz. İsa (a.s.), üç yıllık dâvet döneminde kendisine vahyedilen İncil'i ne bizzat yazmış ne de kâtiplere yazdırmıştır. Onun kısa süren tebliğ süresinde yaptığı, belde belde dolaşarak konuşmalar yapmak ve kendisine bildirilen gerçekleri sözlü olarak açıklamak olmuştur. Onun vefatından sonra ise havârilerin en önemli işleri ondan dinlediklerini neşretmek olmuştur. Bu süreç içerisinde havâriler veya onların talebeleri, Hz. İsa (a.s.)'ın hayatı, davranışları ve mucizelerini de anlatmışlar, Hz. İsa (a.s.)'dan duyduklarıyla birlikte hafızalarındaki bu hatıraları da kayda geçirmişlerdir. Diğer bir ifadeyle, onlardan her biri bir İncil yazmış, Hz. İsa (a.s.)'ın mesajını kendi anladığı biçimde yorumlamıştır. Bunun neticesinde çok sayıda İncil ortaya çıkmıştır. Hz. İsa (a.s.)'ın Arâmice konuştuğu kabul edilir; ancak altmıştan fazla İncil arasından seçilerek Ahd-i Cedid'e konulan dört İncil dahi Yunanca olarak kaleme alınmıştır. Anlaşılacağı gibi, İnciller, İslâmî ilimler içinde, Rasûlullah (s.a.v.)'in hayatını konu alan, Siyer kaynaklarına benzer. Her biri, müellifinin damgasını taşıyan Hz. İsa (a.s.)'ın biyoğrafisi durumundadır.[105] Bu İnciller arasında aynı konularda aktarılan bilgiler arasında önemli zıtlıklar bulunmaktadır.

İslâma göre, hıristiyanların mûteber saydığı dört İncil'in veya aralarından herhangi birinin Hz. İsa (a.s.)'a nispet edilmesi mümkün değildir. Bu İnciller, Hz. İsa (a.s.)'ın ref'inden uzun süre sonra bâzı din adamları tarafından, bir bakıma hâtırat nev'inden kaleme alınmıştır. Hatta onların havârilere nispeti de doğru değildir.[106] Hz. İsa (a.s.)'ın mesajının bu kitaplarda tahrif edildiğinin kesin delili, Kur'ân-ı Kerim'de verilen bilgilerle zıtlıklar arzetmeleridir. Kur'ân, Hz. İsa (a.s.)'ı tevhid inancını yerleştirmeye çalışan bir Peygamber olarak tanıttığı halde, İnciller cisme bürünmüş ilâhî kelâm ve tanrı olarak takdim etmektedir. Kur'ân-ı Kerim'de Hz.İsa

105. M. Hamidullah, *Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, 20. Dört İncil hakkında bkz. Mehmet Aydın, Hıristiyanlık, 85-8692..
106. Abdullah Aydemir, "Kur'ân'a Göre Hz. İsa (a.s.) II", *Din Öğretimi Dergisi*, Haziran 1991, s.27.

(a.s.)'ın çarmıha gerilmediği kesin olarak bildirilirken, İnciller'de onun ne şekilde çarmıha gerilmiş olduğu tafsilatıyla anlatılmaktadır. Kur'ân'a göre Hz. İsa (a.s.), kendisinden sonra gelecek Ahmed ismindeki Peygamberi müjdelediği halde, İnciller'in müellifleri kasdî olarak bu müjdeyi çıkarmışlar ve Rasûlullah (s.a.v.)'le ilgili diğer müjdeleri de anlaşılmaz hâle getirmeye çalışmışlardır.

BİBLİYOĞRAFYA

Abdullah Haccâc, *Alâmâtü'l-Kıyâmeti'l-kübrâ*, Beyrut-Kahire 1987;

Abdülahad Davud, *Tevrat ve İncil'e Göre Hz. Muhammed*, (trc. Nusret Çam), İzmir 1990;

Abdülğaniyy er-Râcihî, *Âdem (a.s.)*, Kahire ts.;

Afzalurrahman, *Sîret Ansiklopedisi* (trc. heyet), İstanbul 1996;

Ahmed Abdülvahhâb, *en-Nübüvve ve'l-enbiyâ;* Kahire 1413/1992;

Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, İstanbul 1402/1982;

Ahmed Naim-Kâmil Miras, *Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi*, Ankara 1973;

Ahmed Muhammed Tâhûn, *Süleymânü'l-Hakîm*, Kahire 1414/1993;

Ahmet Cevdet Paşa, *Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârîh-i hulefâ*, İstanbul 1976;

Akkâd, Abbas Mahmud, *İbrâhim Ebu'l-enbiyâ*, Beyrut 1386/1967;

Âlûsî, *Ruhu'l-meânî (Tefsir)*, Beyrut ts. (Dârü ihyâi't-türâsi'l-Arabî);

Ateş, Ali Osman, "Hz. İbrahim'le İlgili Bâzı Rivayetlerin Değerlendirilmesi", *DEİFD*, VIII, 1994, s. 207-228;

Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul, 1988;

Ay, Eyüp, "Hz. İbrahim Kıssasına Arkeolojik Bir Projeksiyon, Kur'ân kıssalarının Anlam ve Değeri", *IV. Kur'ân Haftası Kur'ân Sempozyumu*, Ankara 1998, s. 185-195;

Aydemir, Abdullah; *İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler*, Ankara 1992;

----------, *Tefsirde İsrâiliyyât*, Ankara, 1979;

----------, "Kur'ân'a Göre Hz. İsa (a.s.) II", *Din Öğretimi Dergisi*, (Haziran 1991), s.21-36;

----------, "Hz. Musa (Çocukluk ve Gençlik Çağı) I", *DEİFD*, III, (1986), s. 65-88;

----------, "Hz. Musa (Çocukluk ve Gençlik Çağı) II", *DEİFD*, IV, (1987), s. 1-34;

Aydın, Mehmet, *Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık*, Ankara 1995;

Bahçeci, Muhittin, *Peygamberlik ve Peygamberler*, İstanbul 1977;

Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl (Tefsir)*, (nşr. Halid el-Ak-Mervan Sûvâr), Beyrut 1407/1987;

Beyzâvî, *Tefsir*, Beyrut 1996;

Bîrûnî, *el-Âsâru'l-bâkiye* (nşr. C. E. Sachau), Leipzig 1923;

Bolay, Süleyman Hayri, "Âdem", *DİA*, I, 358-363;

Bratton, F. Gladstone, *Yakın Doğu Mitolojisi* (trc. Nejat Muallimoğlu), İstanbul 1995;

Breasted, James Henry, *Tarihu Mısr* (Arapça trc. Hasan Kemal), Kahire 1410/1990;

Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Câmi'u's-sahîh*, İstanbul 1401/1981;

Cemal Abdülhâdî-Vefâ Muhammed Rif'at, *Tarihu'l-Ümmeti'l-Müslimeti'l-vâhide*, Kahire, 1989-1992;

Cerrahoğlu, İsmail-Koçyiğit, Talat, *Kur'ân-ı Kerim Meâl ve Tefsiri*, Ankara 1984;

Çakan, İsmail Lütfi- Solmaz; N. Mehmed, *Kur'ân-ı Kerim'e Göre Peygamberler ve Tevhid Mücadelesi*, İstanbul 1982;

Çantay H. Basri, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerim*, İstanbul 1959,

Çelebi, İlyas-Uludağ, Süleyman- Kurnaz, Cemal, "Hızır", *DİA*, XVII, 406-412;

Çığ, Muazzez İlmiye, *İbrahim Peygamber*, İstanbul 1997;

Davudoğlu, Ahmed, *Sahih-i Müslim Tercemesi ve Şerhi*, İstanbul 1971-1980;

De Vaux Roland, "(Yahudi Kaynaklarına Göre) İsrâiloğullarının Mısır'a yerleşmesi ve Yusuf Kıssası", (trc. Sıddık Yüksel), *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İ.F.D.*, 1989,s. 166-218.

Derveze, M. İzzet, *et-Tefsîru'l-hadîs* (trc.Ş. Karataş ve dğr.), İstanbul 1998;

Durant, Will, *Kıssatü'l-hadâre* (Arapça trc. Zeki Necib Mahmud), Kahire 1968;

Ebu Hayyan, *el-Bahru'l-muhît* (Tefsir), Beyrut 1983;

Ebu's-Suûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm* (Tefsir), Beyrut 1414/1994;

Elmalılı, M. Hamdi Yazır, *Hak dini Kur'ân Dili* (sadeleştirenler, İsmail Karaçam ve diğr.), İstanbul 1992;

Emîrî, Ahmed el-Berâ, *İbrahim (a.s.)*, Cidde 1986;

Fâkihî, *Ahbâru Mekke* (nşr. Abdülmâlik Abdullah Düheyş), Beyrut 1414,

Gazzâlî, *İhyâu 'ulûmi'd-dîn*, (trc. Ahmed Serdaroğlu), İstanbul 1974;

Gündüz, Şinâsi, *Mitoloji İle İnanç Arasında*, Samsun 1998;

Ğumârî, Abdullah İbnü's-Sıddîk el-Ğumârî, *Akidetü ehli'l-İslâm fî nüzûli İsa*, Kahire 1369;

Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi* (trc. Salih Tuğ), İstanbul 1400/1980;

----------., *Kur'ân-ı Kerim Tarihi* (trc. Salih Tuğ), İstanbul 1993;

----------, *Le Saint Coran*, Maryland 1989;

Haritalar, Mevdudi *"Tefhimul Kur'ân"* Harita 1-2-3-4-5-6-7-9

----------., "Harita 8", *DİA.*, XIII, 90;

Harman, Ö.Faruk, "Ashâbu'r-res", *DİA*, III, 469;

----------., "Elyesa", *DİA.*, II, 69;

----------., "Eyyûb", *DİA*, XII, 16-17.

----------., "Hârûn", *DİA*, XVI, 254-256;

----------., "Havvâ", *DİA*, XVI, 542-545.

---------., "İbrahim", *DİA*, XXI, 266-273;

----------, "İdris", *DİA*, XXI, 478-480;

---------., "Kitâb-ı Mukaddes ve Diğer Dinlere Göre Hz. Nuh ve Tûfan", *Hz. Nûh'tan Günümüze Cizre Sempozyumu*, İstanbul 1999, 13-20;

----------., "Üzeyir", *İslamda İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, IV, 41;

Hasen-i Basrî, *Fezâilü Mekke* (nşr. Sâmi Mekkî el-Ânî), Kuveyt 1400;

Honigmann, E., "Urfa", *İA*, XIII, 50-57;

İbn Asâkir, *Tarihu Dımaşk* (el-Hatîb, CD);

İbn Battuta, *Rıhle*, (nşr. Ali el-Muntasır el-Kettânî), Beyrut 1405;

İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*, Mısır 1328;

----------, *Fethu'l-bârî bi şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, (nşr.Muhibbüddin el-Hatîb ve dğr.) Kahire 1986-87;

İbn Haldun, *el-Iber*, Beyrut 1399/1979;

İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed, *el-Fasl fi'l-milel ve'l-ehvâ ve'n-nihal*, Kahire 1317-1320;

İbn Hişam, *es-Sîretü'n-nebeviyye* (nşr. Mustafa es-Sakkâ ve dğr.), Beyrut (Dâru'l-hulûd);

İbn İshak, *Sîre* (nşr. Muhammed Hamidullah), Konya 1401/1981;

İbn Kesir, *Kasasu'l-enbiyâ*, (nşr.Mustafa Abdülvâhid. Mekke 1408;

----------, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, Beyrut (Mektebetü'l-ma'ârif), ts.;

---------., *Tefsiru'l-Kur'âni'l-azîm* (Tefsir), Beyrut 1970 (7 cilt);

---------., *Tefsiru'l-Kur'âni'l-azîm* (Tefsir), Beyrut h. 1401 (4 cilt);

----------., *es-Sîretü'n-nebeviyye* (nşr. Mustafa Abdülvâhid), Kahire 1964;

İbn Kuteybe, *el-Maârif*, Beyrut, 1970;

İbn Mâce, *Ebu Abdullah el-Kazvînî*, Sünen (nşr. M. Fuad Abdülbâkî), İstanbul 1981;

İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*,(neşr. İhsan Abbas), Beyrut 1968;

İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târih*, (neşr.Tornberg), Beyrut, 1965;

İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesi fi-'ilmi't-tefsîr*, (Tefsir) Beyrut 1404;

----------., *el-Muntazam fi-târîhi'l-mülûk*, Beyrut 1358;

İlhan, Avni, *Mehdîlik*, İzmir 1976;

Kâdî Iyâz, *eş-Şifâ bi ta'rîfi hukûki'l-Mustafâ*, Mısır 1369/1950;

Kandemir, Yaşar-Çakan, İsmail Lütfi-Küçük, Raşit, *Riyâzü's-sâlihîn Tercüme ve Şerhi*, İstanbul 1996-1999;

Kâsımî, Muhammed Cemalüddin, *Mehâsinü't-te'vîl* (Tefsir), (nşr. Muhammed Fuad Abdülbâkî), Kahire 1957;

Kazancı, A. Lütfi, *Peygamberler Tarihi*, İzmir 1993;

Keşmirî, Muhammed Enverşâh, *et-Tasrîh bi-mâ tevâtere fi nüzûli'l-Mesîh*, (nşr. Ebu Ğudde), Halep 1358/1939;

Kevserî, Zâhid, *Nazratün Âbiratün fi-mezâimi men yünkiru nüzûle İsa kable'l-âhira(Nazra)*, Kahire 1362/1943;

Kitab-ı Mukaddes; İstanbul 1976;

Koçyiğit, Tâlât–Cerrahoğlu, İsmail, *Kur'ân-ı Kerim Meâl ve Tefsiri*, Ankara 1984;

Kôksal, M. Asım, *Peygamberler Tarihi*, Ankara 1992;

Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Meâli, (Heyet), Hikmet Yayınları, İstanbul 1985;

Kurtubî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân (Tefsir)*, (nşr. Ahmed Abdülalim el-Berdûnî), Kahire 1373;

Levâsânî, Hasan, *Tevârihu'l-enbiyâ*, Beyrut 1404/1984;

Makdisî, Mutahhir b. Tâhir, *el-Bed' ve't-târih*, Kahire ts. (Mektebetü's-Sakâfeti'd-diniyye);

Mâlik Bin-Nebî, *Kur'ân-ı Kerim Mucizesi*, (trc. Ergun Göze, Ankara 1991);

Mehmet Vehbi, *Hülâsatü'l-beyân*, İstanbul 1966-1970;

Merâğî, Ahmed Mustafa, *Tefsîrü'l-Merâğî*, Mısır, 1383/1963;

Mesudî, *Mürûcu'z-zeheb* (nşr. Meynard-Courteille), Paris 1861-1877;

Mevdûdî, Seyyid Ebu'l-A'lâ, *Tefhimü'l-Kur'ân* (trc. Muhammed Han Kayânî ve dğr), İstanbul 1996;

----------., *Tarih Boyunca Tevhid Mücâdelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı*, (trc. Ahmed Asrar), İstanbul 1992;

Meydânî, Abdurrahman Habenneke el-Meydânî, *el-Akîdetü'l-İslâmiyye ve Üsüsühâ*, Dımaşk, ikinci baskı;

----------., *Nuh* (a.s.), Dımaşk-Beyrut 1410/1990;

Muhammed Atâurrahim, *Bir İslâm Peygamberi Hz. İsa* (trc. Kürşat Demirci), İstanbul 1994;

Muhammed Esed, *Kur'ân Mesajı*, (trc. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk) İstanbul 1997/1418;

Muhammed el-Fakî, *Kısasu'l-enbiyâ*, Kahire 1410/1989;

Muhammed Gazâlî, *Fakihlere ve Muhaddislere göre Nebevî Sünnet* (trc. Ali Özek), İstanbul 1992;

Muhammed Vasfî, *el-rtibaâtü'z-zemenî ve'l-'akâidî beyne'l-enbiyâi ve'r-rusûl*, Beyrut 1418/1997;

Müslim, Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî, *el-Câmi'u's-sahîh* (nşr. M.Fuad Abdülbâkî), İstanbul 1981;

Nasır el-Ensârî, *Tarihu Mısr*, Kahire 1413/1993;

Neccâr, Abdülvahhâb en-Neccâr, *Kasasu'l-enbiyâ*, Kahire (Mekebetü dâri't-türâs, ikinci baskı);

Neccâr, Muhammed et-Tayyib en-Neccâr, *Târihu'l-enbiyâ*, Riyad 1403/1983;

Nedvî, Süleyman, *Asr-ı Saâadet, Peygamberimizin Tebligat ve Talimatı*, (trc. Ali Genceli), İstanbul 1967;

Nehhas, Ebu cafer, *Meâni'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Tefsir); (nşr. Muhammed Ali es-Sâbûnî), Mekke 1409;

Nesâî, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *Sünen*,İstanbul 1981;

Nevevî, *Riyâzü's-Sâlihîn*, (trc. ve Şerh, M. Yaşar Kandemir, İ. Lütfi Çakan, Raşit Küçük), İstanbul 1997;

Ocak, Ahmet Yaşar, "Hıdrellez", *DİA*, XVII, 313-315;

Ömer Ahmed Ömer, *Ülü'l,azm mine'r-rusül*, Dımaşk 1988;

Özer, Yusuf Ziya, *Mısır Tarihi*, Ankara 1987;

Pezdevî, Ebu Yüsr Muhammed, *Ehl-i Sünnet Akaidi* (trc. Şerafeddin Gölcük), İstanbul 1980;

Râzî, Fahreddin, *et-Tefsîru'l-kebîr* (Tefsir), Tahran (Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, ikinci baskı);

Sâbûnî, Muhammed Ali, *en-Nübüvvetü ve'l-enbiyâ*, Mekke 1400/1980;

---------., *Safvetü't-tefâsir*, (trc., Sadreddin Gümüş-Nedim Yılmaz), İstanbul 1995;

---------., *Muhtasaru Tefsiri İbn Kesir*, Beyrut 1402/1981;

Sa'lebî, Ebu ishak Ahmed b. Muhammed en-Neysâbûrî, *Arâisü'l-mecâlis*, Beyrut 1405/1985;

Seyyid Kutub, *Fi Zilâli'l-Kur'ân*, (trc. İ. Hakkı Şengüler-M.Emin Saraç-Bekir Karlığa), İstanbul 1971;

Solmaz; N. Mehmed -Çakan, İsmail Lütfi, *Kur'ân-ı Kerim'e Göre Peygamberler ve Tevhid mücadelesi*, İstanbul, 1982;

Süyûtî, *Nüzûlü İsa b. Meryem* (nşr. Muhammed Abdülkâdir Atâ), Beyrut 1405/1985;

Şa'râvî, Muhammed Mütevellî, *Kasasu'l-enbiyâ*, Kahire 1416/1996;

Şarkâvî, Muhammed Abdullah, *el-Kenzü'l-mersûd fi-târîhi't-Talmûd*, Kahire 1410/1990;

Şevkânî, *Fethu'l-kadîr* (Tefsir), Mısır 1964;

Şeyhzâde, *Hâşiye alâ-Tefsiri'l Kâdî Beydâvî*, İstanbul 1988;

Tabbâra, Afif Abdülfettah, *Kur'ân'da Peygamberler ve Peygamberimiz*, (trc. Ali Rıza Temel-Yahya Alkın), İstanbul 1982;

Taberi, Muhammed b. Cerir, *Câmi'u'l-beyân an-te'vîli âyi'l-Kur'ân (Tefsir)*, Beyrut 1406-1407;

---------, *Tarihü'l-ümem ve'l-mülûk (Tarih)*, Ravâi'u't-türâsi'l-Arabî serisi, Beyrut ts.;

Tantâvî, *el-Cevâhir fî-tefsîri'l-Kur'ân (Tefsir)*, Beyrut 1412/1991;

Tanyu, Hikmet, "Cudi Dağı", *DİA*, VIII, 79-80;

Tirmizî, *Sünen* (nşr. Ahmed Muhammed Şâkir), İstanbul 1401/1981;

Tümer, Günay, "Budizm", *DİA*, VI, 352-360;

Vâhidî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed, *Esbab-ı Nüzûl* (trc.Necati Tetik-Necdet Çağıl), İstanbul 1997;

Vehbe Zuhaylî, *İslâm Fıkıh Ansiklopedisi* (trc. A. Efe ve dğr.), İstanbul 1994,

Vekil, Muhammed es-Seyyid el-Vekîl, *Nazarât fî ahseni'l-kasas*, Beyrut-Dımaşk 1415/1994;

Yaşın, Abdullah, "Nuh'un Gemisi, Cûdî ve Cizre", *Hz. Nûh'tan Günümüze Cizre Sempozyumu*, İstanbul 1999, s. 37-46;

Yâkut, *Mu'cemü'l-buldân*, Beyrut (Darü'l-fikr);

Yalçın, Cavit, *Kavimlerin Helâki*, İstanbul 1995;

Yıldırım, Celâl, *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*, İstanbul 1987;

Yılmaz, Musa Kâzım, "Kur'ân-ı Kerim ve Tefsirlerde Hz. Nûh ve Tûfan", *Hz. Nûh'tan Günümüze Cizre Sempozyumu*, İstanbul 1999, s. 21-29;

Yiğit, İsmail, "Kuruluşundan Mervânîler Dönemine Kadar Cizre", *Hz. Nûh'tan Günümüze Cizre Sempozyumu*, İstanbul 1999, s. 53-61;

Zemahşerî, *el-Keşşâf an-hakâiki't-tenzil (Tefsir)*, Beyrut ts. (Dârü'l-ma'rife);

Zeyn, Semîh Âtıf ez-Zeyn, *Kasasu'l-enbiyâ*, Beyrut 1408/1988.

HAZRETİ
MUHAMMED
(S.A.V.)
Siyer-i Nebi

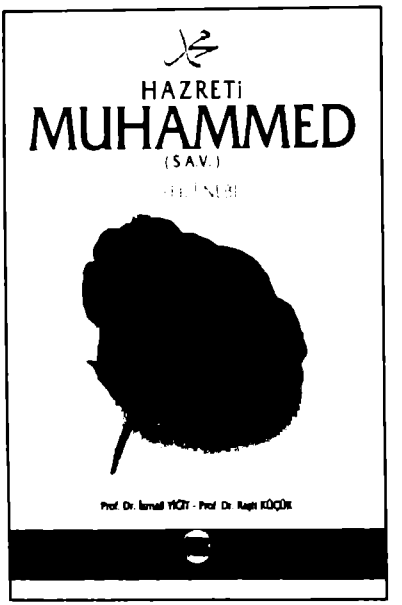

Prof. Dr. İsmail Yiğit ve Prof. Dr. Raşit Küçük tarafından Peygamberler Tarihi'nin devamı niteliğinde hazırlanmış ve yayınevimiz tarafından okuyucunun beğenisine sunulmuştur. Yüzlerce kaynaktan istifade edilerek hazırlanan bu eserde ayrıca haritalar ve krokiler de kullanılarak herkesin ve her kesimin anlayacağı bir dilde yazılmıştır.

www.kayihanyayinlari.com

SİYASÎ - DİNÎ - KÜLTÜREL - SOSYAL

İSLÂM TARİHİ

"Sadece Mekke ve Medine dönemi değil, İslâm öncesi cahiliye Araplardan Osmanlı cihan devletinin sonuna kadar."

Her dönemin "siyasî, dinî, kültürel, sosyal" tarihini inceleyen, dünyada tek İslâm Tarihi budur.

- Her dönemi, o dönemin uzmanı olan tarihçiler hazırlamıştır.
- İslâm tarihi uzmanları bu eserin, dünyanın en geniş ve en kapsamlı "İslâm Tarihi" olduğuna ittifak etmişlerdir.
- 1. ve 2. hamur olarak okurların beğenisine sunulmuştur.
- Tamamı 14 cilt.

www.kayihanyayinlari.com

MEMLÛKLER

Prof. Dr. İsmail YİĞİT

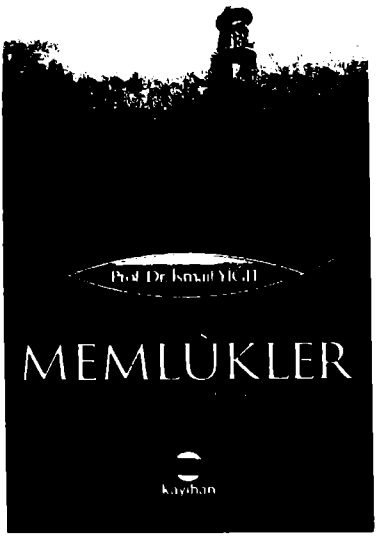

Tarih sahnesinde iki buçuk asır hüküm süren Memlûkler hakkında yazılmış en kapsamlı eserdir. "Memlûkler" isimli eserimiz, siyasî, dinî, kültürel, sosyal İslâm Tarihi'nin yedinci cildinin birebir basımıdır.

www.kayihanyayinlari.com

OSMANLI MEDENİYETİ TARİHİ

Prof. Dr. Ziya KAZICI

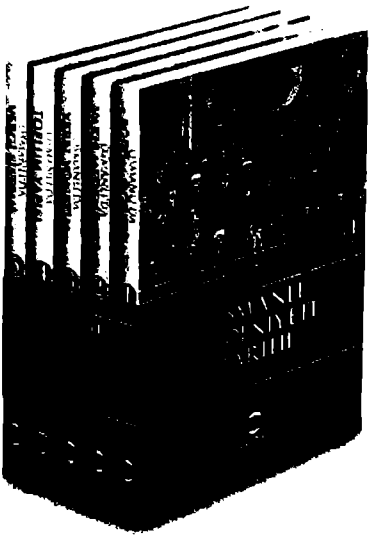

İslam Medeniyeti tarihçisi Prof. Dr. Ziya Kazıcı'nın uzun seneler üzerinde çalıştığı ve öğrencilerine yıllarca anlattığı bilgilerinin birikimi olan "Osmanlı Medeniyeti Tarihi" nihayet set olarak yayın dünyasına katıldı.

Set toplam 5 kitaptan oluşmaktadır.

1- OSMANLI'DA EĞİTİM ÖĞRETİM
2- OSMANLI'DA VAKIF MEDENİYETİ
3- OSMANLI'DA YEREL YÖNETİM
4- OSMANLI'DA TOPLUM YAPISI
5- OSMANLI'DA VERGİ SİSTEMİ

www.kayihanyayinlari.com